

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

P V B L I
VERGILI MARONIS

C A R M I N A
AD PRISTINAM ORTHOGRAPHIAM

QVOAD EIVS FIERI POTVIT

REVOCATA

E D I D I T
PHILIPPVS WAGNER

A C C E D I T
ORTHOGRAPHIA VERGILIANA
INDEX IN HEYNI NOTAS ATQVE COMMENTARIOS
ET
CONSPECTVS EORVM, QVAE HAC EDITIONE
CONTINENTVR

L I P S I A E
SVMTIBVS LIBRARIAE HAHNIANAE
MDCCCLXXXI.
L O N D I N I
APVD BLACK & ARMSTRONG.

Lat. 125 AA.

PVBLIVS
VIRGILIVS MARO

VARIETATE LECTIONIS

ET

PERPETVA ADNOTATIONE

ILLVSTRATVS

A

CHRIST. GOTTL. HEYNE

EDITIO QVARTA

CVRAVIT

GE. PHIL. EBERARD. WAGNER

VOLV MEN QVINTVM

LIPSIÆ

SVMTIBVS LIBRARIÆ HAHNIANÆ

MDCCCXXXI.

LONDINI

APVD BLACK & ARMSTRONG.

VIRIS

OMNI LAVDE FLORENTISSIMIS

FRIDERICO SALOMONI LVCIO

REGI SAXONIAE A CONSILIIS

QVAESTIONIBVS DRESDAE EXERCENDIS PRAEFECTO

CHR. ERN. AVGVSTO GROEBELIO

EQVITI ORDINIS REGII SAXONICI BENE MERITORVM

SCHOLAE CRVCIANAE RECTORI AC RESTITVTORI

ET

IVLIO SILLIGIO

PHILOSOPHIAE DOCTORI

IN EADEM SCHOLA LITTERAS ANTIQVAS DOCENTI

AMICITIAE SVAE OBSERVANTIAEQVE

TESTEM PERPETVVM

HVNC LIBRVM ESSE

VOLVIT

EDITOR.

PRAEFATIO.

Cum haec sit propria laus nostrae aetatis, quod omnes vetustatis partes nunc accuratius, quam umquam antea factum est, pervestigantur, cumque nihil ex eo genere tam sit minutum, quod labore suo atque opera indignum homines docti iudicent, sperare iam licet fore, ut etiam Orthographia Latina, cuius studium diu neglectum nuper ab Angelo Maio resuscitatum, tum a Germanicis Grammaticis maiore cum fructu susceptum est, ad antiquam revocetur integritatem. Et quis non iure miretur, cum reliquae grammatices Latinae partes certatim a viris doctis illustrentur, in ipsis elementis, i. e. litteris, usurpandis scribendisque vocabulis plurimum adhuc inveniri vel erroris vel inconstantiae? aut quis nescit, quantam vim habeat accuratior veteris orthographiae notitia ad rem criticam feliciter tractandam aut ad multorum verborum origines scite explicandas? Quae cum ita sint, non est dubitandum, quin dudum a viris doctis omni ex parte enucleatam haberemus orthographiae Latinae rationem,

nisi tanta inesset in ea re difficultas, quae facile possit etiam strenui hominis ac laboriosi conatum reprimere. Primum enim nec eadem fuit apud ipsos Romanos omni tempore vocabulorum scribendorum ratio, multaque aliter Ciceronis aetate vel pronuntiabantur vel scribebantur, quam aut superiore aut posteriore; et inter ipsos aequales alius aliud sequebatur. Tum ipsorum, unde praecepta recte scribendi petuntur, fontium mira est quaedam varietas et discrepantia. Atque antiquiores quidem scriptores, quorum quidem exstant opera, raro attingunt hanc quaestionem, ii autem ex veteribus, quibus est propositum operam suam in illustranda orthographia collocare, et longe sunt illis aetate inferiores et multis locis ita inter se pugnant, ut nos saepe incertiores, quam fuimus antea, dimittant. At plus spei fortasse in ceteris praesidiis. Ecce offerunt se primum Nummi et Inscriptiones. Quid illis certius esse potest fideque dignius? Nimirum in his certe ipsam, ut ita dicam, manum vetustatis deprehendimus. Neque vero ego is sum, qui nummis, quibus iure multum dant in eo genere viri intelligentiores, detraham honorem suum; at nimis isti paucas habent litteras nec satis late patet eorum usus. Plus, immo multo plurimum, promittunt Inscriptiones. Quam illae multae, quam variae, quanta vocabulorum omnis generis copia refertae! Atque ipse fateor, nisi Inscriptionum ope fieri non posse, ut veteris orthographiae condatur certa nullisque dubitationibus obnoxia doctrina. Sed huic tamquam fundamento ut firmiter inniti possis, in classes quasdam describes omnem multitudinem Inscriptionum. Primum autem aetates singularum accurate distingues, qua in re observandae erunt etiam formae litterarum diversis

temporibus diversae; tum quae sint ex iis publicae, ut loquuntur, videndum, quae privatae; in his rursus quem quaeque habeat auctorem, litteratum an illitteratum hominem; porro quae fuerit patria cuiusque Inscriptionis; qui quamque descripserunt et in chartas retulerunt, eorum quae fuerit diligentia atque fides; deinde veras et germanas discernes a falsis et suppositiciis; denique in singulis vocabulis quid probum sit ac rectum scrutabere, quid contra operarum oscitantiae aut stupori tribuendum. His rebus exploratis fieri poterit, ut et omnino quid retinendum videatur, quid reiiciendum, appareat, et quae fuerit cuiusque aetatis orthographia, intelligatur. Sed, ut taceam esse hanc rem immensi laboris, tam lubrica sunt in hoc genere pleraque, ut, qui de ea re expositurus non suis potiore Inscriptionum partem lustrarit oculis, pronam ad labendum viam ingrediatur. Itaque ipse de Vergiliana orthographia scripturus summa cum cautione usus sum Inscriptionibus iisque paucissimis publicis, quae et supparis essent aetatis, et fide ceteris digniores viderentur.

At nec Grammatici, nec Nummi, nec Lapides probare possunt, quae fuerit singulorum scriptorum orthographia. Ut enim nostra aetate non omnia vocabula ab omnibus eodem modo scribuntur, ita ne Romani quidem eiusdem aetatis scriptores in ea re plane consentiunt inter se. Quid autem horum quisque sit secutus, aut non poterit ulla via cognosci, aut poterit ex libris calamo exaratis, ut verba eorum et sententias, ita fortasse manum quoque quodammodo repraesentantibus. At haec quoque res multis est maximisque impedita difficultatibus. Quotus enim quisque est liber, cuius quae exstant exemplaria non mille mini-

num annis distent ab ipso auctore? aut quis ignorat nihil fere magis depravatum esse a librariis, quam germanam veterum scriptorum orthographiam? Praeclare se res haberet, si unus saltem exstaret liber vel ab ipso auctore scriptus, vel certe ab aliquo, qui non ita longo intervallo ab illo seiunctus esset, exaratus. Frustravit spem in Herculanensibus voluminibus positam fortuna, quamquam ne illam quidem quasi offam desiderio nostro obiectam aspernabimur, reliquias dico carminis de pugna Actiaca, quibus quidem ita utemur, ut, quamvis sint exiguae, tamen fructum inde capiamus minime contemnendum.

Mihi vero non illud est propositum, ut omnem orthographiam Latinam complectar; satis multum me effecisse existimabo, si, quae Vergilii fuisse videatur, probavero. Meliore fortuna usus est Vergilius, quam plerique scriptores Romani. Servati sunt, etsi non integri, quidam antiquissimi carminum eius codices, ex quibus unus saltem, Mediceus, ante eversum imperium Romanum scriptus esse creditur. Hunc aureum codicem typis describendum curavit Fogginius Florent. 1741. 4., qui quanta diligentia eam rem administraverit, cum multis ex signis intellexi, tum compertum est opera Viri Egregii, Fr. Th. Freytagii, de qua exposui in Praefatione primi Voluminis p. IX. Huic codici aetate proximum videtur Fragmentum Sangallense, paucis constans paginis, ex quo variantes lectiones Casp. Orellius in Epistolam crit. ad Madvigium datam pagg. LXIII—LXVI. transcripsit. Sequuntur longe ampliora fragmenta codicis Vaticani, antiquis, sed satis rudibus, picturis ornati. Hic quoque codex, qui iure quantivis pretii habetur, typis expressus est auctore Bottario Romae 1741. fol. Et

grata est haec quoque opera; sed non fuit Bottarii eadem accuratio, quae Fogginii *); accedit, quod ipse queritur parum morigero se usum esse typotheta. Quae res ut propter ipsam codicis praestantiam non potuit non molestissima mihi esse, ita multo etiam molestior facta est, postquam ea legi, quae nuper Vir Doctissimus Fr. Ritschl in Diariis Darmstadiensibus scripsit: esse hunc librum, quem ipse Romae inspexerat, Mediceo antiquiorem, nec posse carmina Vergiliana videri satis emendata, nisi ad illius fidem exacta essent. Itaque occasionem nactus ex ipso Viro Humanissimo scitatus sum, quas causas haberet eius iudicii. Ille vero negabat diligentius a se exploratum esse eum codicem, sed comparata inter se codicis Medicei et Vaticani litterarum forma videri apparere recentiorem esse eam, quae in Mediceo offerretur, vetustiore, quae in Vaticano. Equidem etsi multum abest ut refellere audeam Virum Praestantissimum, feci tamen id, quod mihi unum licuit, ut specimina scripturae, quae vocantur, a Bottario pag. 3. et a Fogginio pag. XV. ex his codicibus prolata comparerem cum nobili illo fragmento Herculanensi. His inter se collatis apparere mihi videbatur formam litterae U in codice Vaticano propius accedere ad eam, quae in fragmento Herculanensi visitur; contra formam litterae N, qualis conspicitur in Mediceo, similiorem esse ei, quae in eodem Fragmento cernitur; nec illud praeterierim, quod magnitudine litterarum propius accedit cod. Mediceus ad reliquias illas Herculanenses, quam Vaticanus, qui litteris utitur grandioribus. Prae-

---

*) Insigne negligentiae exemplum propositum videbis in ipsa Orthographia Vergiliana sub litt. P. §. 2.

terea vero etiam eam figuram litterae U in Vaticano in uno vocabulo deprehendi, quae convenit cum nostro V, qualis in Mediceo quidem non videtur exstare *). Ceterum mihi litterae utriusque codicis non ita inter se discrepare visae sunt, ut ex ea re de varia utriusque aetate certi aliquid conici posse videatur. Itaque hanc causam aliis dirimendam relinquo **). In ipsis his codicibus pauca quaedam signa inveni, unde fortasse aliquid de tempore concludi possit, quo scripti sint. Christianos fuisse homines, qui eos exaraverint, indicat, nisi fallor, quod in Mediceo Ge. II, 486. scriptum est *Amen* pro *Amem*, item *Amen* pro *Agmen*, Aen. V, 602., quamquam haec quidem indicia

---

*) Vide, quae scripsi in Orthographia Vergiliana sub litt. U. §. 1.

**) Placet huc transcribere, quae leguntur apud Niebuhr. ad Ciceronis Orationum Fragmenta p. 19.: „Scilicet id quidem nullo negotio demonstrari potest, scripturae genus, quod hic (in Fragm. Liviano) conspicitur, si a levi discrimine discesseris, quod mox indicabo, primo post Christum natum saeculo iam usitatum fuisse. Ita enim pictae sunt quae Pompeiis in parietibus leguntur tot inscriptiones: Romae quoque ludicra illa comminatio quae in Thermis Titi Imperatoris visitur: una denique inter inscriptiones sepulchri Arruntiorum, quas qui ad primorum Caesarum aevum referendas esse censent iis facile accedo, licet marmori incisa, eandem prorsus litterarum formam exhibet. Iam vero Laurentianus Virgilii codex, quem tamen sub Odoacre rege scriptum esse constat, idem scripturae genus exhibet; neque aliter scripta sunt fragmenta Virgilii Vaticanensia: quae omnia non nisi eo ab inscriptionibus Pompeianis differunt, quod A littera in his transversam lineolam habet, qua in ceteris caret. Porro autem alia est huius scripturae familia quae ab illa priore eo discrepat, quod litterae B et F dimidia parte super ceteras eminent, H autem configuratione ad K proxime accedit: hoc igitur genere scripta sunt fragmenta Livii Sallustique Romana, Ciceronis Mediolanensia: quum tamen praeter hanc unam diversitatem Virgiliani codicis Romani et fragmenti Sallustiani mira prorsus sit et quasi fraterna quaedam similitudo.“ Adde, quae sunt apud eundem pag. 12.: „Loquor autem de iis, quae ipse vidi, neque quicquam pertinaciter affirmo; quippe qui probe sciam quam lubrica sit fallaxque haec tota de antiquitate antiquissimorum codicum ratio.“

cuipiam videbuntur nimis tenuia, tum Aen. II, 787. *Iovae* pro *Divae*, et *Simonis* pro *Simois* XI, 257.; similiterque in Vaticano Aen. V, 803. *Simon* a m. pr. pro *Simoenta*. In eodem Vaticano bis terve legitur *fretu* pro *fremitu*; nec saepius in eo codice exstare hoc vocabulum videtur; unde probaverit fortasse aliquis hunc codicem scriptum esse fere Sidonii aetate, aut ex aliquo exemplari transcriptum, quod ea aetate exaratum sit; praeterea, quod est in eodem a m. pr. *Canosia* Aen. III, 115., argumento esse potest scriptum esse hunc librum eo tempore, quo nomen Canusii iam in recentiorem formam conversum fuerit.

Sed mittamus haec, idque, quod potius est, agamus. Cum Bottarium non eum esse intellexissem, cui satis fidere liceret, dudum optabam, ut invenirem, qui diligentius codicem Vaticanum excuteret. Incensum est etiam magis hoc desiderium, cum ea legi, quae supra scripsi Ritschelium iudicasse. Aperui igitur, quid vellem, Fr. Guil. Schulzio, homini et propter veteris consuetudinis memoriam mihi carissimo, (parvulum enim in disciplinam meam adduxerat pater, vir omnibus, qui eum norant, iucundissimus) et propter morum, ingenii, doctrinae elegantiam commendatissimo, et ad omnia officia cum aliis, iis maxime, quibus iter per Italiam facientibus opera eius uti contigit, tum mihi, quem adhuc eo, quo probi discipuli bonos magistros, amore diligit, praestanda paratissimo. Is cum vix accepisset, quas ad eum dederam, litteras, statim ipse codicem confert cum exemplo Bottariano tanta diligentia, ut facile credam ipsi asseveranti ne unam quidem litterulam aut virgulam a se esse praetermissam. Susceptam a Schulzio et ad Aen. IV, 309. perductam operam, cum ipse Romam ad

aliquod tempus relinqueret, excepit Schweersius, doctus homo Hannoveranae gentis, atque ita absolvit, ut Bottarium in extrema parte negotium suum melius gessisse intelligerem, quam in priore; quamquam hoc non ita accipi velim, ut meritis optimi viri, Schweersii, quidquam detractum velle videar. Iam autem conscripseram, quidquid de Orthographia Vergiliana dicendum mihi videretur, unius prope Medicei codicis auctoritate confisus. Quo maiorem laetandi mihi quae et fortasse ipsi Vergilio gratulandi causam habere me existimavi, cum vidi Vaticano ita cum Mediceo convenire, ut, etsi fieri non potuit, quin interdum in diversas partes discederent, ille, quae inveneram, prope omnia suo testimonio confirmaret. Quid mirum igitur, si etiam eius codicis, qui ab iis, qui in emendando Vergilio elaborarunt, Romanus appellatus est, similem collationem nancisci concupiscebam? Nam is iure quartum, si Fragmento Sangallensi secundum tertiumve assignare volueris, inter antiquissimos Vergilii codices tuetur locum. Oculis eum usurpaverunt Pierius et Bottarius; hic quidem farraginem variantium lectionum ex eo collectam adiecit supra laudato codicis Vaticani apographo, in quibus etsi sunt multae a Pierio praetermissae, haud tamen coniectura te fefellerit, si etiam plures proferri potuisse existimaveris; id quod iam a Schulzio meo comprobatum videbis. Qui cum accepisset gratissimum mihi futurum, si, quidquid esset in eo codice diversitatis, in meum usum exciperetur, non multo post indicem mihi misit omnis discrepantiae, quae in Bucolicis deprehenditur, diligentissime ab ipso confectum, promisitque, si reliquam eius codicis partem similiter pervestigari vellem, se id negotium, cum ipse administrare non posset,

idoneo homini commissurum. Sed qui Romae veteres libros in usum extraneorum conferunt cum exemplaribus typis expressis, tanti aestimant operam suam, ut philologi Germanici, qua fere sunt in rei familiaris tenuitate constituti, Tantalica sorte*) contenti esse cogantur. Omnis autem Varietas Lectionis a Schulzio Schweersioque enotata extremae Praefationi a me subiicietur, ita quidem, ut etiam, quae a Bottario quippe iam prolata ab his silentio praetermissa sunt, uncis inclusa interserantur, contra ea fere omittantur, quae vel in ipsam Orthographiam Vergilianam illata sunt, vel dudum a me aut ab Heynio in Varr. Lectt. commemorata.

Ad Romani codicis aetatem qui proximus accedere videtur Palatinus, cuius quasdam lectiones adspersit suae carminum Vergilianorum et editioni et interpretationi Ambrogius, levissime ille quidem in ea re versatus, is et propterea, quod aperte ad recentiorem orthographiam inclinât, et quod a nullo diligenter collatus est, non habet in hac causa testimonii dictionem.

Ex his igitur potissimum fontibus, qui mihi ceteris in hac quidem causa limpidiore videbantur, petii doctrinam orthographiae Vergilianae. Sed ne forte plus promississe, quam effecisse, videar, non is sum, qui me illud praestitisse vel existimem vel profitear, ut res omnis a me expedita sit, nec quidquam restet, quod videatur incertum. Quid, quod vanissimum appellare haud dubito, qui eam se condidisse iacet doctrinam orthographiae Romanae, quae omni ex parte perfecta sit omnesque, ut Stoici loquuntur, habeat numeros. Fieri hoc posse concederem fortasse, si

---

*) Liceat hoc uti homini Attalicis condicionibus non invidenti.

omnium scriptorum Romanorum eadem fuisset in eo genere ratio et consuetudo. Nunc ne is quidem, cuius librorum emendatissime scripta longeque antiquissima exemplaria habemus, ipsum dico Vergilium, qua usus fuerit, ita exploratum est, nihil ut relinquatur, quod in dubitationem et controversiam vocari possit. Multa sunt pro certis habenda, alia ita probabilia, ut, nisi ea secutus fueris, periculum sit, ne mendosa amplectare, quaedam ita dubia, ut consultius videatur morem sequi semel receptum. Quamquam quo signo quamque rem cognoscas, difficile est interdum dicere. Quo in genere, ut hoc unum hoc loco afferam, insigniter nuper lapsus est Vir Doctissimus, Guilielmus Freundius, qui cum in Prolegomenis Milonianae praemissis doctorum hominum decreta refutare studet, omnia exigit ad numerum exemplorum. Qui si rem diligentius quaesisset, quo est acumine ingenii, facile vidisset in restituenda veterum scriptorum orthographia saepe non ea sequenda esse, quae crebrius legantur, sed ea, quae obiiçantur rarius. Multis enim in rebus factum est, ut librarii, dum pleraque ad suam accommodant consuetudinem, pauca reliquerint veteris manus vestigia *). Cui plus fidei habendum censes, Quintiliano, testi oculato, an librariis? Tamen in nullo codice, quantum quidem constat, vocabulum *caussa* geminata altera consona exaratum invenitur,

---

*) Meminerint velim lectores collectae nuper in Diariis Darmstadiensibus (*Zeitschrift f. d. Alterthumswissensch.*) ex codice Sallustii longe recentissimo variae, quae dicitur, lectionis; quo in codice uno loco, in ipso quidem primo vocabulo belli Catilinaris, retenta est antiqua accusativi pl. III. Decl. forma, praeterea ubique a librario oblitterata; ut ex ea ipsa re de cuiusque libri ms. aetate recte conici posse videatur. Vid. etiam Kritz. ad Sallust. Cat. I, 1.

quamquam ita Vergilium scripsisse, ut auctor est Quintilianus, ipsa eius manus docebat.

Sed si quis iam quaeret ex me, num antiquam orthographiam in usum communem revocandam existimem, plurima a nobis mendose scribi fateor, addo etiam, qui accuratam linguae Latinae notitiam parare sibi velit, eum debere veteris orthographiae rationem perdiscere, idem tamen nolim cuiquam auctor existere, ut illam ipse in scribendo sequatur. Mutanda erunt fortasse quaedam consuetudinis vitio pervulgata, si vera ac genuina verborum facies neminem possit offendere. Alia autem sic abhorrent a nostro usu, ut plerique vetera vitia retinere malint, quam uti inventis melioribus; quique ex recentioribus philologis ad veriore orthographiam se applicaverunt, ne inter suos quidem, ipsos dico philologos, multos invenerunt, qui hoc consilium probarent, pauciores etiam, qui sequerentur. In eiusmodi autem re ne illorum quidem iudicium negligendum iudico, qui, cum non sint philologi, multum tamen Latinis litteris utuntur; quorum numerum si compares cum numero illorum, inter centenos vix singulos reperies philologos. Dandum est igitur aliquid illi multitudini, eoque libentius, quod nec, si philologi omnes pro reducenda vetere illa orthographia coniurent, aequum ineant cum adversariis suis certamen, non rationes in ea causa et argumenta, sed usum et consuetudinem audientibus, nec commovendus est eorum risus, qui eam putant philologorum nationem, quae pugnans de lana caprina salutem generis humani ex eventu eius pugnae pendere opinetur. Sed erit fortasse, qui miretur me, quod dissuadeam, id ipsum tamen fecisse in nova hac Vergilii editione. Ferimus scilicet atque etiam, veluti nobilem illam in vetustis

nummis ferruginem, probamus antiquas verborum formas apud Ennium, Plautum, alios. Vergilius autem, qui multa a barbatis illis ad suum usum transtulit, amator erat vetustatis in eaque re haud exiguam partem gravitatis, qua excellunt eius carmina, positam arbitrabatur; quamquam prudenter ista sic temperabat, ut fastidiosis aequalium suorum auribus non essent molesta. Multa praeterea, nobis quae videntur antiquiora et paene obsoleta, eo, quo Vergilius fuit, tempore trita erant et communia. Haec quoque si abstergeris, ne umbram quidem relinques illius vetustatis, quae, ut in bonis vinis magni aestimatur, sic commendare Vergilium iure creditur; extinctoque illo, qui est huius poetae proprius, colore ab antiquitate ducto rem eo adduces, ut, qui harum rerum sensum quendam habeat acrem et quasi subactum, Vergilium sibi videatur in Vergilio quaerere. Iam cum is sit scriptor Vergilius, cuius veram manum multo facilius restituere liceat, quam ceterorum, operae pretium facturum mihi videbar, si, quantum in ea re proficere possem, experiendum mihi statuerem. Quod quomodo mihi cesserit, alii viderint; mihi satis erit, si nec labori perperissem, qui fuit in eo negotio paene infinitus, et plura rectius, quam secus disputasse iudicabor. Ceterum si non omnia, de quibus aliquid dici possit, vocabula me persecutum videris, cognosces antiquam eorum formam ex ipsorum, qualis in hac editione exhibetur, conformatione.

Constitueram autem omni hac de orthographia Vergiliana quaestione iam tum, cum Vergilii carmina primum a me recensita ederem, ita uti, ut verba poetae ad ipsius consuetudinem revocarem. Mutati deinde consilii causas exposui in Praefatione Volumini primo

praemissa pag. XIX. Sed cum plurima ad rem orthographicam spectantia Notis, quibus eam editionem aucturus eram, iam intulissem, factum est, ut multa oculos meos effugerent et in sua sede remanerent; accedebat, quod multis locis in re critica recte versari non licebat, si hanc quaestionem omnem intactam relinquere voluissem. Itaque cum hanc novam adornarem Vergilii editionem, admiratus sum saepe numero, quantum Notarum ad eam rem pertinentium complecteretur illa superior. Primo stomachabar, quod, ne quid deesset novae editioni, tantum crambes his coctae esset apponendum. Sed per mihi opportune accidit, ut Redemptor operis, Vir Honestissimus, hanc editionem cum superiore coniunctam eiusque quintum Volumen esse vellet. Haec res etiam id habuit commodi, ut amplissimus Index rerum ab Heynio tractatarum, quem ante Lexico Vergiliano adicere statueram, quoque aegre emptores quartae editionis carere intelligebam, huic Volumini adiungi posset, itemque Recensus Parergorum, quae Heynius appellat, quem iam nimis diu desiderant, qui editionem illam splendidior, ingenti elegantissimarum figurarum numero condecoratam, sibi compararunt. Hoc autem ut ita fieri vellet Redemptor, duas potissimum habebat causas, ut et omnia, quae ego ad Vergilium exponendum contulissem, una editione comprehenderentur, et, cum quarta editio Vergilii Heyniani, quamvis impudenter ab homine, cuius nomen tacere praestat, nimis illo quidem suarum rerum inopi, expilata, plurima tamen retineret bona propria, etiam hic tamquam cumulus illis accederet.

Sed ad Lexicon Vergilianum, de quo supra mentionem feci, ut redeam, ita iam mutata est rerum con-

dicio, ut, abiecto vetere consilio, id *Lexicon* non huic Vergilii editioni subiungere, sed separatim edere placeat; quamquam susceptum in hac causa nomen num ullo tempore mihi liceat ipsi exsolvere, adeo incertum est, ut hoc negotium si quis inventus fuerit qui sibi imponi patiatur, in eum libenter transferam. Quare qui erunt ad eam rem idonei, eos non solum, ut id mihi significant, rogatos volo, sed etiam promitto re consilioque me, quantum potero, operam eorum adiuturum.

Sequitur iam index Variantium Lectionum ex Fragmento Vaticano, ex codice Romano et ex particula codicis Medicei adhuc desiderata collectarum.

CODEX VATICANUS.

Ge. III, 9. HUMO serius supra scriptum. — 20.

A
CESTU. — (147. QUOL. —) 153. .... UNO. —

C
154. ARIOR; supra scripta C videtur ab ipso, qui hunc codicem exaravit, librario profecta. — (163. STUDIA. —

L
167. CIRCOS. —) 175. ULVASQUE, sed S puncto notata et M a manu antiquissima supra scripta. — (176.

R C
CAPES. — 177. MULTRARIA. —) 183. BELLA TAN-

A SS C
TUM. — (190. OCCEPERIT. — 193. TUM. —) 211.
BOVOM, sed altera O a manu antiquissima transfossa. —
292. IU VAT EIRE. — 297. In Vat. sic scriptum est:

m
IN
DURA .. STIPULA, atque IN quidem ipsi librario debetur, quattuor puncta autem cum litera m multo posteriori

V

aetati. — 300. **IBEO**. — (309. **QUAM** etiam Vatic. —

A

312. **CINYPHI** — **HIRQUI**. — 316. **IPSE MEM.** —)

324. **LUCIFERO**, sed antiqua manus litteram O cum I commutavit. — (329. **AT PUT.** — **AD STAGNA.** —

S

337. **ROCIDA.** —) 339. **LIBYAE**; falsus est ibi Bottar. —

N

344. **ARMENTARIUS**, sed et N et duo puncta posterius sunt adiecta. — 345. **AMYCLEUM** ap. Bottar. in Emen-
dandis p. 169., sed ap. Schulz. **AMYCLAEUM**, qui di-
serte scribit errasse Bottarium.

IV, 110. **CUSTUS**, altera U posterius in O mutata. —

M

M

(117. **PRORA** . — 119. **PESTI**. — 122. **COMANTI** . —)

E

155. **AT**, A transfixa. — Versus 169., evanida exstincta-
que vetere scriptura, supra scriptus est. Ex veteribus
litteris solae primae primorum verborum apparent. Quare
incertum est, num **FRAGLANTIA** ab eo ipso, qui hunc

:BI

codicem exaravit, scriptum fuerit. — 479. **INAMALIS**

E

UNDA, et litterae et puncta adiecta posterioris sunt ma-
nus. — 480. **NOVIENS**, sed paenultima littera ab anti-

O

qua manu transfossa. — (481. **LAETI**, o est recentis
manus. —) 483. Hunc versum in ipso exemplari omis-
sum alia manus recentior inseruit. Ceterum **TENUITQUE**,
quod etiam Bottarius habet, scriptum est. — (484. **IXIO-**
NEI. —) 486. **EURYDICE**, non, ut est apud Bottar.,

H

EURYDICES. — 491. **EU**, adspiratio non ab ipso, qui

hunc codicem exaravit, sed tamen ab antiqua manu est

D

adiecta. — 495. CRUELIA, D non a prima, sed tamen antiqua manu adscripta. — 525. sq. „VOLVERET EURYDICEN ANIMA FUGI .....“. Deest altera pars vs. 525.: *vox ipsa et frigida lingua*, et prior vs. 526.: *A miseram Eurydicen*. Quae enim apud Bottar. supra scripta visuntur, „VOX IPSA ET FRIGIDA LIN ...“, recens manus saeculo, ut Schulzio videtur, XV. appinxit. — 546. LEVISES, prima littera in R mutata, fortasse saeculo demum XV.

Aen. I, (192. ABSTITIT. —) 193. NAVES, non, ut est apud Bottar., NAVIBUS. — (200. SCYLLEAM. —)

A

201. CYCLOPE, A supra scripta ab antiquissima manu. — (203. ET deest. —) 212. FRUSTRA, R et transfossa et puncto notata ab antiquissima, ut videtur, manu. — (VETERIBUS, sed altera syllaba punctis notata. —) 224. IACENTIS. — (225. LYBIAE. —) 235. Praepositio A supra scripta ab eadem, quae hunc codicem exaravit, manu. — (236. DICIONE. —) 246. PRERUPTUM,

OR

litterae OR saeculo fortasse XV., ut videtur Schulzio,

S

supra scriptae sunt. — 252. DIUNGIMUR, S supra scripta prope eiusdem aetatis, cuius est ipse codex, Schulzio vi-

IN

detur; item IN proximo versu, ubi est NOS SCEPTRA. — 267. QUO NUNC NOMEN, in primo voc. litteris Q et O transfossis supra scriptae sunt C et I, ut fiat CUI; initio tertii voc. haec supra adiecta sunt: COG. Correxerit haec omnia satis antiqua manus. — 268. ILIUS,

S

altera I posterius transfixa. — RESTITIT, S est manus

posterioris, quae etiam **STITIT** in **STETIT** mutavit. —

AD

420. **SPECTAT**, praepositio ab antiqua manu adiecta. —

422. **ÄSTRA**, in margine **STRATA**, et puncta et voc. **STRATA** multo post ipsum codicem exaratum apposita sunt. — 428. **LOCANT**, quod in margine, saeculi est **XV.**; in ipso versu **IMMANISQUE**, non **IMMANESQUE**. —

432. **FETUS**. — (436. **FLAGRANTIA**. — 441. **UMBRA**. —) 448. Non **NIXAE** est in codice, ut Bottario videtur, sed **NEXAE**; vidit Schulzius vestigia lineolae transversae, qua **E** ab **I** distinguitur. — 450. **IN** supra scriptum antiquum est quidem, sed, ut videtur, non ab eo, qui ipsum codicem exaravit, adiectum. — (458. **ACHIL-**

N

LEM. — 459. **LACRIMAS**. — 463. **METUS** etiam **Va-**

S

tic. — 468. **FRYGES**. —) 469. **RHESI**, **S** supra scripta ipsi codici aetate par videtur. — 476. **ANANI**, saec. **XV**.

U

mutatum in **INANI**. — 477. **HIC**, **U** ab ipso librario

A

supra scripta. — (479. **AEQUE**. — 501. **DEAS S**. —)

503. **FERAT**; lineola, quae apud Bottar. visitur, non est in cod. — 508. **HAUT**, **T** posterior manus in **D** mutavit. — 513. **OPSTIPUIT**, sic, non **OPSTICUIT**. —

S

518. **CUNCTI**, **S** ab ipso librario adiecta; et punctum est post **VENIANT** apud Bottar.; in Mediceo punctum est et post **VENIANT** et post **CUNCTI**. — 590. Punctum, quod est post **CAESARIEM**, ab alia manu adiectum. —

L

598. **RELIQUIAS**, **L** supra scripta a manu posteriore. —

H O

599. **EXAUSTIS**, litterae **H** et **O**, ut etiam lineola, qua

I transfigitur, posterioris sunt manus. — 601. **EST EST** **NOSTRAE**, alterum **EST** posterior manus tribus punctis ut. delendum notavit, eademque **EST** extremo versui adiecit. — (664. Punctum est ante **SOLUS**. — 665. **PATRES** et **TEMNES**, utrumque a m. pr. —) 668. **IACTE-**

Q

TUR, **Q** serius est additum. — **IUN. ACERBAE**, posterior manus delevit **ACERBAE** et in margine scripsit **INIQUAE**. — 670. **NUNC**, posterior manus delevit prius **N** et **H** in margine posuit.

II, 171. **DEDIET**, **E** multis saeculis post, ut Schulzio videtur, transfossa et puncto notata. — (182. **OMINA**

L

etiam Vatic.; item **POSSIT** 187. —) 188. **RELIGIONE**, supra posita **L** antiqua est quidem, sed alio atramento scripta. — (195. **IINSIDIIS**, quod vidit etiam Schulzsius, et **PERIURIQ.** —) 197. **CLARISSAEUS**, **C** transfixa a

R

manu posteriore. — (**ACHILLIS** ibid. —) 261. **DIVUS**, **R** littera et lineola, qua **V** transfigitur, posterioris sunt manus. — **ULIXES** codex, non **ULYXES**, ut est apud Bottar. — 262. Vocabuli **FUNEM** extat altera syllaba **NEM**. — 275. **ACHILLEI**, posterior manus transfodit

A

litteram **E**. — 290. **ALTO CULMINE**, praepositio **A** non est a manu ipsius librarii. — 291. **PRIATRIAE**, transfossa ab ipso, ut videtur, librario altera tertiaque littera. — 296. **VESTRAMQUE**, **R** ab antiqua manu transfixa. — 441. **ATRA** quattuor punctis notatum; sed et haec et supra scriptum **ACTA** manus sunt multo posterioris. — 443. Verba **AC TELA** posterior manus su-

HIS

pra scripsit. — 446. **SE**, **HIS** posterius supra scriptum, item vs. 448. **ALTA**. — 459. **IRRITA**, quod falso supra

INERTIA a Bottario positum, multo post codicem exaratum in margine scriptum est. — 460. **TURREM**. — 679. **REPLERAT**, altera **R** posterius in **B** conversa.

III, 6. FONTIBUS videtur primo scripsisse librarius. — (19. **DIONEAE**. —) 26. **DICTUM**, **M** singulis punctis infra supraque positis antiquissimo iam, ut videtur Schulzio, tempore notata. — (28. **LINQUUNTUR**, sed

R

N duobus punctis notata. — 31. **RUSUS**, **R** manus est posterioris; omissem hoc, nisi viderem infra vs. 143. eodem modo scriptum. — (79. **ACCEPIT**. — 80. **ASINIUS**, syllaba **SI** punctis notata. — 82. **ADGNOVIT**,

L

ut semper, non **AGN**. —) 87. **RELIQUIAS**, altera **L** posterius addita. — 90. **ERAT**, posterior manus puncto notavit litteram **T**, adiecitque lineolam transversam, qua significaretur **M**. — 93. **ET** ab alia manu supra scripta. — **AURIS**, non **AURES**, ut est ap. Bottar. — 99. **MIXTO**, non **MISTO**, ut ap. eund. Bottar. — 101. **ERRANTIS**. — 115. Antiqua scriptura fuit **CANOSIA**, hamus, quo **G** ex **C** factum, et puncta, quibus notatur proxima littera, **A**,

S

manum aperte produnt posteriorem. — 117. **CRAETEI**, sic, **S** videtur ab ipso librario adiecta. — 118. **MACTA-**

V

BIT, **B** puncto notata, **V** supra scripta ab admodum vetusto correctore; ex illa lectione ortum videtur, quod est apud Nonium et Macrobius **MACTABAT**. — 122. **IDOMEA**, syllaba **NE** supra scripta manus est posterioris. —

A

123. **VACERE**, **A** est a posteriore manu profecta; atque haud scio, an **VACERE** antiquum fuerit verbum, quod Lucretianum illud **VACEFIERI** probare videatur. —

(126. OLLARUM. —) 133. TAETAM ipse librarius videtur in LAETAM mutasse. — 137. DABAMT S., sic. — 142. AREBANT, falsus ibi Bottar. — NEGABAT posterior manus. — 146. TEMPTARET, altera T puncto notata et transfossa ab ipso, ut videtur, librario. — (151. MANIFESTI. — 154. ORTHYGIAM. —) 157.

D

TUMETUM, littera T transfixa; et vetus est emendatio. —

S

CUM

(CLASIBUS. — 165. OENOTRI. —) 177. VOCE, CUM

N

non videtur ab ipso librario adiectum. — 180. PARETIS. —

AD

186. QUIS HESPERIAE, AD a librario additum. — 198. UMIDA. — 206. Verba MONTIS AC ab antiqua manu sunt supra scripta. — 210. Hic versus non multo post exaratum codicem adiectus videtur. — 212. HARPYIAE; falsus est Bottar. — 215. Non post PESTIS, sed post DEUM est punctum. — 303. ANDROMACHEN,

N

extrema littera est punctis notata. — 319. PYRRI et 320.

ET

VULTUM DEUMISSA, quae supra scripta sunt N atque ET, forma litterarum nihil discrepant a reliquis; sed haec ipsa prope evanuerunt, illa contra atramenti vigorem servarunt. — 322. HOSTILE. — 325. VECTI, litterae AE manus sunt posterioris. — 329. HABENDA. —

E

341. PUEROST, E supra scripta antiqua quidem, sed non ipsius librarii manu. — 661. Verba *de collo fistula pendet* eius sunt formae, qua saec. XI. et XII. Itali utebantur; quibus typis ea exprimenda curavit Bottar., ii

V

plane abhorrent a veritate. — 663. FLUIDUM, V supra

scripta antiqua quidem est, sed ipso codice recentior. — 665. **FLUCTURLATERA**, **R** transfixa et puncto notata fortasse ab ipso librario. — 667. **SUPPLICI**. — 669. **VO-**

S

CI, **S** posterius addita. — 670. **ADEXTRAM**, prima littera transfossa a manu posteriore; videri igitur librarius potest hoc ipsum in eo codice invenisse, quem describebat. Ex antiquissimo hoc vitio, quod ex eo natum probabile est, quod vetus librarius praepositione **AD** ex proximo verbo **ADFECTIONARE** repetita scripserat **AD DEXTRAM**, ortam credas multorum codicum lectionem **DEXTRAM**. —

I

671. **POTES**, **I** a posteriore manu supra scripta. — 672. **TOLLIT** multo post supra scriptum. — 681. **CON-**

A

O

STITERUNT, **A** ab alia manu supra scripta. — 685. **LETI**, **O** multo post supra scripta. — (687. **AB** etiam **Vatic.** — 689. **TAPSUM**.)

IV, 2. **IGNE** manifesto legitur in codice; sed non ulitur ea forma **Ablativi** huius nominis **Vergilius**, nisi ubi

R

metrum cogit. — 6. **POSTEA**, **R** posterior manus addi-

M

dit. — 7. **DEMOVERAT**. — 9. **INSONIA**, **M** posterius adiectum. — 10. **DE SEDIBUS**, **DE** litterae ab antiquissima manu transfossae sunt et punctis notatae. —

A

11. **QUEM**, **E** transfixa, **A** eiusdem fere aetatis est, cuius ipse codex. — 17. **DECEPTRA**, **R** ab antiqua

N

manu transfossa et puncto notata. — 18. **FUISSET**, sic cod. — 19. **FORSITAN**, litterae **IT** punctis a manu, ut videtur, antiquissima notatae. — **SUBCUMBERE**. —

20. SYCHAL. — (24. OPTEM DIMITTERE, puto ex Aen. V, 29.; ipsum autem DIMITTERE linea transversa deletum. —) 25. ABIGAT. — 29. SEPULCHRO, H paulo post exaratum codicem transfixa. — 32. S. PEPER-

A V
TUM MERENS C. IUENTA, R et M litterae in PERTUM transfossae, M etiam punctis notata; omnia au-

A
tem satis antiquo tempore correctae. — 34. AMNIS, A supra scripta et linea, qua prima littera transfoditur, et lineola, qua I in E mutatur, posterioris sunt manus. —

CON
(39. IM MENTEM, vidit idem Schulzius. — SEDE-

A
RIS. —) 40. GETULAE, A supra scripta posterius. —

M
(43. BARCHAEL. —) 54. IMPENSO et O in U conver-

LE
R
titur; satis antiqua utraque emendatio. — 58. FUGIFERAE, R litteram antiqua manu supra scriptam, sed admodum evanidam, non vidit Bottarius; syllaba LE multo est recentior. — 59. OMNIS. — 61. CANDENTES. —

E
(65. MENTIS. — 74. AENEAN. —) 82. AMARET, primam A antiqua manus expunxit. — Versus 93—120. alia adscripsit manus litteris minutis Longobardicis, qualibus saec. XI. et XII. utebantur Itali:

(94. *num*, i. e. *numen*. — 98. *certamine tanto*, ut ceteri codd. — 103. *Frigio*. — 112. *federe*. — 116. *Quo fieri*. — 120. *Is*.)

244. sq. Versus 244. in ordine legitur; falsus igitur Bottarius. Contra versum 245., qui, cum ceteri eiusdem pagellae versus manci sint in fine, integer est, posterior manus in calce adscripsit litteris quidem maiusculis, quas

vocant, sed non tam grandibus, quibus usus est is, qui ipsum codicem exaravit. — 286. Hic versus ab eadem

SRE

manu scriptus est, qua vs. 245. — 294. **QUIBUS**, litterae **SRE** multo post supra scriptae sunt. — (297. **EXCIPIT**. —) 298. **FAMA**, quod omisit librarius, eadem manus, cuius ad vs. 245. mentionem fecimus, in marginem coniecit. — 302. **THYAS**, difficile est dictu, quae littera exciderit; ipsa quidem forma **S** prodere videtur. —

NT

STIMULA, litterae **NT** antiquae sunt, sed novum atramentum iis inductum. — (**TRIETHERICA**. —) 309. **MOLIRISIDERE**. — (443. **IRUERE**. —) 447. Verba **ATQUE HINC** omissa a librario posterior manus supra scripsit. — 458. **MISERO**, litteris **SE** a posteriore manu deletis. — 469. Vocem **DEMENS** a librario omissam supra scripsit manus posterior. — **OSTENDERE**; errat Bottarp. 177. — 471. **AGAMEMNONEIUS**, altera **E** puncto

O

notata. — 479. **EME**, i. e. **EO ME**, **O** posterius addita. —

MIHI

483. **HINC MASSYLEAE**, prior **E** in tertio voc. transfossa et puncto notata a manu posteriore. — 490. **MOVIT SAMNIS**; quae emendatrix manus supra scripsit **CIET MANES**, fortasse **XV**. demum saeculo adiecta sunt. — 496. **EXSUVIAS**. — 497. **INPONANT**. —

V

(498. **MONUMENTA**. —) **IUAT**, **V** paulo post exaratum codicem videtur supra scripta; cf. vs. 660. — (502. **CONCEPIT**. —) 506. **CORONANT**, littera paenultima

A

et transfixa et puncto notata. — 513. **MESSE**, **A** ab

U

ipso librario adiecta. — **QUAERANTUR AENEIS**, **U**

fortasse XV. demum saeculo supra scripta. — 562. SPE-

H C

RARE. — 565. IN PRAECEPT, emendatio a manu
facta longe antiquissima. — 566. TURBARE. — 573.
CONSEDATE, vidit etiam Bottar. — 576. INSTIMU-
LATI, sic. — 577. PAREAMUS, altera A transfossa. —
578. ADSIS O., non ADSIS. O PL. — 652. EXSOL-
VITE; dubitare tamen licet, an ENSOLVITE scripserit

V

librarius. — 653. F. PERECTI, sic. — 660. IUAT, V
ab ipso librario adiecta videtur. — 663. ILLA, linea,
quae est super A, admodum recentis est aetatis. — 665.
ET CLAMOR, nihil est in his mutatum, ut videtur Bot-

IS

tario. — 669. IMMISSA, A transfixa; omnis haec emen-

ARAE

datio recentioris est temporis. — 676. IGNESQUE P.,
omissum ARAE multo post additum. — 678. SPRAE-
VISTI, sic. — 681. Post POSITA non cernitur punctum,
quod est apud Bottar.

V, (112. TALENTA. —) 116. QUATTUOR, al-
tera T puncto notata. — (126. CHORI. —) 127. IAM-
MOTA, A in IAM transfixa et puncto notata. — 132.
LONGA SORTE, posterior manus G in C mutavit. —
134. IUENTUS, supra scripta V, quod et propter litte-
rarum diversam formam, et propter IUENTA, quod bis
supra similiter correctum deprehenditur, non putavi silentio

CTA

transeundum. — 137. EXSPENT, litteras CTA posterior

MI

manus addidit. — (141. ABDUCTIS. —) 148. FRETU,
syllaba MI multo est recentior. — 152. FRETUMQUE. —
154. ALEQUO, L transfossa. — 156. NUNC PRAE-

TENENT, hinc posterior manus additis, quae addenda erant, et correctis, quae corrigenda, fecit **NUNC VICTAM**

ISS

PRAETERIT INGENS. — 786. **TRAXERE**, puncta, quibus syllaba **RE** notatur, antiqua sunt, at litterae supra scriptae **ISS** saeculi sunt XV., aut etiam posterioris. —

L

787. **RELIQUIAS**, **L** Schweersio videtur ab ipso librario **TA**

supra scripta. — 803. **SIMON**, syllabam **TA** adiecit inpingeret

manus antiquissima. — 805. **INMITTERET**, verbum supra scriptum est saeculi XV., aut etiam posterioris. —

E

806. **MILIA.** — 809. **AENEAN.** — 810. **RIPUI**, **E** a manu antiquissima addita. — 812. **TIMORI.** — (814. **QUAERES.**)

VI, (37. **POSCIT** etiam Vatic. — 44. **VOCIS** in **N**

cod. repperit Bottar. —) 48. **ADHELUM**, **D** transfossa punctoque notata, et **N** supra scripta ab ipso librario. —

A

(219. **UNGUNT.** — 228. **CORYNEUS.** —) 235. **SE-**
CULA, **A** manus posterior supra scripsit. — 239. **VO-**

A

LINTES, recenti aetate emendatum. — 240. **PINNIS.** —

I

253. **SOLIDAMPONIT**, i admodum recenti tempore supra scripta. — (254. **SUPERQUE.** —) 255. **LIMINA**, falsus est Bottar. — 259. **CONCLAMANT**, altera **N** transfixa et puncto notata. — **ADSISTITE**, sed litterae **D** altera **D** ita est imposita, ut geminata efficiat formam litterae **B**. — (263. **AEQUATIS**, vidit etiam Schweers. —

item 266. **NEFAS**, deleta priore syllaba. —) 270. **IN-**

A

CERTUM, A ipse librarius videtur supra scripsisse. —

A

393. **LOCU**, A posterior manus supra scripsit. — (398. Deest **QUAE**. — **FATASEST**, priore S transfossa et puncto notata; videtur librarius scribere voluisse **FATAST**, ut solebant antiqui. — 399. **HINC** a m. pr. —) **MOVE-REI**, altera E transfixa et puncto notata. — (410. **PUPPIM**. —) 418. **INMANIS**. — 495. **VIDET LACE-**

A

RUM. — 500. **ALTO SANGUINE TEUCRU**. —

A

501. **OPTAVIT**, A posterius supra scripta. — 513. **SUP-
PREMAM**, sic crebro antiquissimi codices. — (514. **NE-
CESSEST**; vidit hoc etiam Schweers. — 519. **SUMMAM**
a m. pr. —) 524. **EMOVET**, sed mutatum in **AMOVET**. —
(538. **EST** habet Vatic. —) 542. **HAIC** scripsisse libra-

T

rius videtur. — **AD**, T a recentissima manu addita. —
(547. **TORSIT**. —) 557. **EXAUDIRE**, sed ultima littera

U

in I videtur mutata. — 559. **HAESIT**, E transfixa et
puncto notata; videtur omnis haec emendatio ab ipso librario
profecta. — 591. Quae altera manus in hoc vs. appinxit,
recentia sunt et saeculo XV. deberi videntur. — 595.

AR

OMNIPOTENTIS, litterae **AR** sunt aliquanto recentio-
res. —

S

(602. **QUOD**. — **CADENTIQUE**. —) 614. **IN-
CLUSI**, mendosum est, quod apud Bottar. legitur. —

O

(618. **FLEGYASQ**. —) 620. **DIBUS**, B transfossa et
puncto notata; correctio a manu posteriore profecta. —
626. **COMPRAEHENDERE**, A transfossa et puncto no-

tata ; sed Bottarius CONPR., non COMPR., in codice
exstare testatur. — (627. POSSIM etiam Vatic. —)

O

638. LUCOS, O paulo recentioris manus. — VIRECTA,

O

C lineola perfoditur. — 640. CAMPUS, O posterioris est
manus. — AET LUM., A transfossa et puncto notata. —

U

(645. THRAEICIUS. —) 653. CURRUM, U supra picta
Bottario recentis esse manus, Schweersio ab ipso librario

NA

ACA

addita videtur. — 657. PAENENTIS, litterae supra scri-
ptae ACA sunt antiquae, contra NA recentissimae. —

ON

667. MAEDIUM, A deleta. — 679. CUM. VALLE., sic;
litterae ON sunt admodum recentes. — Ceterum quod
plurima huius paginae verba punctis inter se distincta scri-
bit Bottarius p. 183., non vidit vir optimus eas esse ma-
culas ex opposita imagine conceptas. — (699. RIGAE-
BANT, E et N punctis notatae. — PARS, littera S
puncto notata. —) 721. CUPIDO EST, litterae O EST

E

ST

punctis notatae. — (725. LUNA . —) 730. EOLLIS,
emendatio ipsius librarii. — (733. NEQUE. — 735. SUP-

O

PREMO. —) 741. VENTUS, emendatio, ut videtur, ipsius
librarii. — (742. SCELUS ADQUE. —) 746. CON-

M

A

CRETA , M est posterioris manus. — 747. AURE, A
ipse librarius videtur adiecisse. — 862. FORMAM, ultima

ON

littera puncto notata. — 863. FRAUS, litteris AU trans-
fixis; emendatio, ut videtur, ipsius librarii. — 866. QUIS

VERGIL. TOM. V.

c

TREPIDUS, multo recentior manus inde fecit **QUIS STRE-**
PITUS. — (869. **NATE**. — 870. **NEQ**. —) 883. **HU**,
QUAM
 emendatum ab ipso librario. — 889. **POST** , **QUAM**
N
 a manu posteriore additum. — 891. **EXIM**, **N** admodum
T
 recens. — 893. **E** , **T** ab ipso librario adiecta.

P

VII, 8. **ADSIRANT**, **P** videtur saec. **XV**. super-
 addita. — 9. **SPLENDENT**, littera paenultima transfixa
 et puncto notata. — (16. **CRUDENTUM**, **C** transfossa. —
 39. **ADPULIT**. — 41. **MONE O DICAM**, **O** littera, quae

N

est ante **DICAM**, transfossa. —) 46. **IM PACE**, **N** re-
 centior manus supra scripsit. — (182. **QUI**. —) 188. Hic
 versus, in ipso ordine omissus, in margine inferiore est ad-
 iectus, additis signis, quae suum ei attribuant locum. —
 191. **ISPARSIT**, **I** transfixa et puncto notata. — (208.
SAMUM. — 240. Interpunctio est in Mediceo, nulla in

IT

Vatic. —) 242. **THYBRIM**. — 254. **VOLVENS**, litterae
IT admodum recentis sunt manus. — 255. **HUNC**, non

A

HINC. — 258. **QUI** . — 259. **INCEPTA**, non **IN-**
EGI

COEPTA. — (262. **DERIT**. —) 267. **RIVI**, litterae
 supra scriptae sunt manus recentissimae. — 298. **EX-**
SATURATA, quod propter Bottar. monendum. — (302.

NA

SYRTIS. — 307. **LAPITHIS**. —) **CALYDO MEREN-**
TE , et linea et litterae **NA** ipsius librarii calamo deben-
 tur. — (308. **NIHIL**. —) 311. **Q·OD USQU** **EST**, haec

omnia posterioris sunt manus. — (320. **PRAEGNĀS**, vi-

I

dit etiam Schweers. —) 450. **ANGUS**, correctio ipsius librarii. — (451. **RAPIDO**. —) 452. **EFFECTA**, C transfossa et puncto notata. — (458. **SOMNŪS INGENS**, vidit etiam Schweers. — 492. **NOCTE R...**, R puncto notata. — 493. **HANC**. —) 495. **VIRIDANTE L...**, illita huic paginae alba chartula obductae sunt extremae syllabae singulorum versuum. — 497. **DEREXIT**, posterior manus primam vocalem in I mutavit. — 507. Non interpungitur in ipso codice post **REPERTUM**. — (508. **TYRRHUS**. — 595—97.: „Hi tres versus antiqua quidem manu, sed minore caractere appositi erant in margine superiore huius paginae.“ Bottar. —) 599. **FELICIS**, S transfixa et puncto notata. — 605. **HYRCANISQUE**, sic, priore I transfossa et puncto notata. — 614. **CETERA**, non **CAETERA**, ut est apud Bottar.; item 615. **ADSENSU**, non **ASS**. — 633. **CRATEIS**, E perfossa et puncto notata. — 634. **UT LEVIS**, UT in **AUT** mutavit multo recentior manus. — 636. **ENSIS**, non **ENSES**. — (638. **TREMENTIS**. —) 639. **AEQUOS**, A

N

transfixa et puncto notata. — 641. **MOVETE**, N est admodum recens.

E

VIII, 71. **UNDE SIT**, I puncto notata; videtur ipsius esse librarii emendatio. — 74. **MISERANTE**, adiecta linea videtur manus esse recentissimae. — (84. post **AENEAS** punctum. —) 87. **IN UNDA**, IN transfossum punctisque notatum. — (90. **RUMORE** Vatic. —) 96. **VIRIDIS**, non **VIRIDES**. — (98. **AC** etiam Vatic.).

S

IX, 37. **ET CANDITE**, ipsius librarii emendatio. —

c *

MI

38. OMNIS, non OMNES. — 54. FRETUQUE, recensior emendatio. — 56. SĒ DARE^{SE}, haec ita correxit^U

manus posterior. — 65. MOROS, recentissima emendatio. —

L

67. TEMPTET, non TEMTET. — 67. QUA VIA CAU-
OR

SOS, L adiecta ab ipso librario. — 68. AEQUM, OI est posterioris manus. — 120. IMA, non IAM. — 122. SED, D transfixa et puncto notata. — 123. OBSTI-

E

PUERE; bis lapsus h. l. Bottar. — 128. IPSO, O transfixa; emendatio posterioris manus. — (133. NIHIL. —)

I

140. PERISSEI, extrema I transfossa et puncto notata. —

U

141. PEROSOS, U est manus recentissimae. — 143.

A

A

DISCRIMINE PARVO, ipse librarius videtur ita emendasse. — 144. VIDERUNT; erravit Bottar. — (146.

I

QUI. —) 151. PALLADI, emendatio librarii. —
summe

I

(LATE. —) 155. DECUMUM, I ab ipso librario profecta Schweersio videtur. — 158. ES ET P., ES transfossum

B

et punctis notatum. — (161. VIS. —) 209. IUPPITER. —

U

216. NE, U a posteriore manu addita. — (222. Interpungitur apud Bottar. post RELICTA, non post VICES. —)

224. TcETERA, prior T puncto notata, littera minuta c

I

posterius addita. — 225. OBLATA, prior A est trans-

fossa. — (517. LATE MURORUMQ. — 518. CURRANT. —) 521. VISUM, M transfixa et puncto notata. — ETRUSCA[—].

A

XI, 863. SONANTIS, et vs. 864. RRUNS; falsus utroque loco Bottar. — (873. VALET. TELIS AUT. —)

EM

875. QUADRIPEDOQUE, litteras EM ipse librarius

E

Schweersio videtur adiecisse. — 877. SPECULIS, praepositio ab ipso librario videtur adiecta. — PECTORE

M

primo scriptum fuerat. — 881. MISERA, M addidit manus posterior. — (886. DEFENTUM. —) 890. Litterae ARIE verbi ARIETAT ita evanuerunt, legi ut non possint. — 892. UT addidit manus posterior.

Ceterum errorem Bottarii, qui est pag. 185., sic emenda :

Pag. 166. v. 8. DEFENTUM. Error antiqui librarii.

Pag. 167. Haec, et pagina 168. pertinet *etc.*

Pag. 168. v. 5.

Iam haec ipsa pagina, quae numeris 167. et 168. signatur, ex Mediceo codice in hunc Vaticanum translata est. Itaque, quae Aen. VIII, 585—642. in Variis Lectionibus a me Vaticano codici tribuuntur, ea omnia sunt Medicei. Mutandum igitur illius nomen in huius vs. 597. 603. 610. 633. 640. 642. Praeterea haec addenda: vs. 594. OLLI, sic, ut editur. — 596. QUADRIPEDANTE. —

T

599. CINGUNT etiam Medic. — 608. AD, et atramenti color et forma ipsius litterae T prodit manum ipsius li-

T

brarii. — 610. EGELIDO. — (611. OPTULIT. —)

I

612. MET, emendatio librarii. — (628. OMNIPOTENS pro IGNIPOTENS. — 629. non interpungitur post BEL-

IO

LA. —) 638. TAT. Q., sic, litterae IO posterioris sunt

T

manus. — (640. ARAM etiam Medic. —) 642. MED-

T

TUM, D transfixa; sic, non MEDIUM, ut est apud Bottar., scriptum in Mediceo; et METTUM cum etiam in optimo Gudiano legatur, hoc sequendum mihi nunc visum; et vocalem E natura brevem fuisse in hoc nomine facile persuadeat Graeca eius nominis forma *Μέτιος*.

Sequuntur iam supplementa indicis discrepantium lectionum codicis Romani *).

Ecl. I, 36. NUNQUAM, prima littera a manu, ut videtur, antiquissima et puncto notata et transfixa. —

PO

38. MMA, prima littera transfossa; facta est omnis haec emendatio ab antiqua quidem, sed non ipsius librarii manu. — 41. NEQ. ME SERVITIO EXIRE. — 58. INTER·EA. — 63. ARARIM. — 69. TUGURII. — 76. POST·HAC. — 79. CYTI·SUM.

Ecl. II. Huic carmini inscriptum est: POETA·CORYDON. — 7. NIHIL, litteras HI transfixit manus posterior. — 11. ALIAS SERPULLUMQ. — 17. NE·CCREDE, sic. — 27. FALLAT. — 41. PELL. AMBO. — 59. PERDITOS..... INMISI; falsus ibi Bottar.

Ecl. III, 10. MYCONIS. — 47. NEC·DUM. — 51. POST·HAC. — 56. ARBOS. — 59. CAMENAE. —

---

*) Contalit Schulzius hunc codicem cum editione Iahnii. Omisimus, quae iam a Bottario inventa et in medium prolata sunt.

74. Deest ME. — 76. 79. IOLLA. — 87. Deest ET. —
QUIS·PARGAT HAR. — 97. FRONTE.

Ecl. IV, 4. CUMEL. — 11. TE·QUE·A·DEO. —
17. PATRIS, interiecta minoris formae I ab ipso, ut
videtur, librario. — 34. TITHYS, alteram T posterior
manus in P mutavit. — 48. MAGNUS. Ibidem omissum
IAM posterior manus supra scripsit. — 63. NEC DEUS
Schulzius, NON DEUS Bottar.

Ecl. V, 30. BACCHI, falsus ibi Bottar. — 42. FA-
CIT·ET. — 48. AEQUIPARASSET·VOCE·MAGI-
STRI. — 55. STIMICHON. — 59. DRYADESQ. —

D

61. MOLUM, D est posterioris manus. — 63. IPSA·
ETIAM.

Ecl. VI. Huic carmini inscriptum est: FAUNORUM·
SATYRORUM·ET·SILENORUM·DELECTATIO. —
2. NEC. — 10. AMOR·RELEGET. — 28. REGI·
DAS. — 51. LEVI. — 54. PALLENTIS RUM. HER-
BIS. — 60. CORTYNIA. — 62. CIRCUMDATA·MA-

H

RO. — 76. DULICIAS, littera H posterioris est manus. —
78. TERE·IN·ARRA·VERA·TACTUS. — 83. AUDIT.

Ecl. X, 14. PINNIFER. — 28. ET QUIS. —
50. CALCIDICO. — 52. SPELEA. — 59. CYDONEA. —
60. SIT, quod dudum revocavimus. — 62. NEC AMA-
DRYADES RURSUS; et RURSUS etiam proximo vs.
apud Bottar.

Ac ne quis ignoret, quae partes Vergilianorum operum
contineantur in his tribus codicibus, cum eius rei ignoratio
quosdam induxerit in errorem, placuit indicem subiungere,
ex quo hoc quoque disci possit.

CODEX VATICANUS.

Georg. III, 1— 21.

146—214. Sed versibus 146—162. desunt priores syllabae, versui 147. et 154. etiam ultima littera.

285—348.

IV, 97—124.

153—174.

471—497.

522—548. Versibus 522 — 527. partes desunt extremae, reliquis priores.

Aen. I, 185—268. (Incipimus numerare ab hoc versu : *Arma virumque cano.*)

419—521.

586—611.

654—680.

II, 170—198.

254—258.

260—309. Versus 260. tantum ultima superest syllaba, versus 261. et 262. extremi pedes.

437—468.

673—699.

III, 1— 54.

79—216.

300—341.

660—689.

IV, 1— 92.

234—257. Verss. 234—251. extremae et vss. 252—257. priores syllabae deficiunt.

286—310.

443—521.

Aen. IV, 555—583.

651—688.

V, 109—158.

784—814.

VI, 26— 50.

219—272.

393—423.

491—559. Versuum 496—498. litterae extremae, 514—519. priores, inferiore parte eius paginae abscissa, perierunt, ita quidem, ut deinceps crescat numerus deficientium litterarum ac pedum.

589—755.

859—872.

880—902.

VII, 5— 58.

179—329.

428—469.

486—509. Desunt extremae syllabae vss. 486—502., priores vss. 503—509.

595—646. Versuum 595—597. prope dimidia pars extrema deest, versuum 598—606. plus dimidia parte; versuum 607—613. extremi pedes, fere quintus sextusque, servati sunt.

VIII, 71— 98.

IX, 32— 68.

118—164.

207—233.

509—535.

XI, 858—895.

CODEX ROMANUS.

Eclogae I—VI. integrae.

X, vs. 10. usque ad finem.

Georg. l. I. integer.

l. II, vs. 216. usque ad finem.

l. III. integer.

l. IV, vs. 1—36. vs. 181. sqq. usque ad finem.

Aen. l. I. integer.

l. II, vs. 1—72.

l. III, vs. 685. usque ad finem.

l. IV, vs. 1—216.

l. V, vs. 37. usque ad finem.

l. VI. integer.

l. VII. integer, nisi quod a vs. 37. tres sequentes paginae, ut ait Bottarius, foede sunt discerptae, ut parum possit ex iis utilitatis capi.

l. VIII, integer, nisi quod, ut idem refert, post vs. 480. et post vs. 495. quini versus paene amissi sunt discissa pagella.

l. IX. } integri.

l. X. }

l. XI, vs. 1—756. vs. 793. (794.?) sqq. usque ad finem.

l. XII, vs. 1—650. vs. 687. (688.?) usque ad vs. 758. vs. 831—938.

CODEX MEDICEUS

in prima parte mancus cetera Vergilii carmina habet integra ab Ecl. VI, vs. 48.

Sed iam finis est praefationi statuendus; nec vacat nunc expectationi eorum satisfacere, qui quaedam in superioribus Voluminibus a me scripta vel tollenda vel retractanda iudicaverunt. Ego vero iustae reprehensioni aures praebeo libenter, recteque monitis quibusdam iam nunc obtemperavi; retineo autem, quae falsa esse, etsi speciosis impugnata fuerint argumentis, nondum mihi persuaderi potuit. Sed his de rebus, ut etiam de mutata in hoc Volumine interpunctione, alio fortasse tempore locoque dicetur; in praesenti satis habeo errores quosdam typhotetae emendare et nonnulla male omissa addere. Igitur Praefat. Vol. I. p. XIII. lin. 26. post *scripsi* insere haec: adde Ge. III, 439. — Non opus est, ad Vitam Vergilii a Pseudo-Donato compositam ea commemorare, quae multis locis subtiliter disputavit A. Weichertus, cum scripta Viri Praestantissimi iam omnium manibus terantur. — p. 49. l. 19. post *loco* adde: Scripta est verno tempore anni 717., vid. V. L. ad vs. 19. Not. ad vs. 23.; adde vs. 25. et quae Vossius disputat ad vs. 44. — ibid. l. 27. post *poetis*: (vid. Heyn. Not. ad Ecl. II, 24.) etiam ab iis, qui soluta oratione usi, ut Cic. de Fin. I, 2., ubi vid. Otto. Id qui tenuerit, facile intelliget male intellectum Ovidium Trist. II, 261.: „Sumserit, AENEADUM GENETRIX ubi prima“, *cet. i. e.* carmen Lucretii. — pag. 50. lin. 3. post *legeretur*: Ita Horatius eam et Odam et Satiram, quibus Maecenati gratum animum testificari cuperet, etsi non essent tempore primae, primo loco posuit; vid. Weichert. de Vario Commentat. II. §. 2. et pag. 10. sq. — p. 72. ita disputatum est, ac si scripsisset Vergilius *Nec minus interea*, non *Nec tamen interea*. — p. 87. Not. col. 2. l. 1. pro IV. lege III. — p. 89. Not. col. 2. l. 27. pro 100. lege 110. — p. 95. V. L. l. 5. pro *Varo* lege *Vario*; vid. Weichert. de

CODEX ROMANUS.

Eclogae I—VI. integrae.

X, vs. 10. usque ad finem.

Georg. l. I. integer.

l. II, vs. 216. usque ad finem.

l. III. integer.

l. IV, vs. 1—36. vs. 181. sqq. usque ad finem.

Aen. l. I. integer.

l. II, vs. 1—72.

l. III, vs. 685. usque ad finem.

l. IV, vs. 1—216.

l. V, vs. 37. usque ad finem.

l. VI. integer.

l. VII. integer, nisi quod a vs. 37. tres sequentes paginae, ut ait Bottarius, foede sunt discerptae, ut parum possit ex iis utilitatis capi.

l. VIII, integer, nisi quod, ut idem refert, post vs. 480. et post vs. 495. quini versus paene amissi sunt discissa pagella.

l. IX. } integri.

l. X. }

l. XI, vs. 1—756. vs. 793. (794.?) sqq. usque ad finem.

l. XII, vs. 1—650. vs. 687. (688.?) usque ad vs. 758. vs. 831—938.

CODEX MEDICEUS

in prima parte mancus cetera Vergilii carmina habet integra ab Ecl. VI, vs. 48.

Sed iam finis est praefationi statuendus; nec vacat nunc exspectationi eorum satisfacere, qui quaedam in superioribus Voluminibus a me scripta vel tollenda vel retractanda iudicaverunt. Ego vero iustae reprehensioni aures praebeo libenter, recteque monitis quibusdam iam nunc obtemperavi; retineo autem, quae falsa esse, etsi speciosis impugnata fuerint argumentis, nondum mihi persuaderi potuit. Sed his de rebus, ut etiam de mutata in hoc Volumine interpunctione, alio fortasse tempore locoque dicetur; in praesenti satis habeo errores quosdam typothetae emendare et nonnulla male omissa addere. Igitur Praefat. Vol. I. p. XIII. lin. 26. post *scripsi* inserte haec: adde Ge. III, 439. — Non opus est, ad Vitam Vergilii a Pseudo-Donato compositam ea commemorare, quae multis locis subtiliter disputavit A. Weichertus, cum scripta Viri Praestantissimi iam omnium manibus tarentur. — p. 49. l. 19. post *loco* adde: Scripta est verno tempore anni 717., vid. V. L. ad vs. 19. Not. ad vs. 23.; adde vs. 25. et quae Vossius disputat ad vs. 44. — ibid. l. 27. post *poetis*: (vid. Heyn. Not. ad Ecl. II, 24.) etiam ab iis, qui soluta oratione usi, ut Cic. de Fin. I, 2., ubi vid. Otto. Id qui tenuerit, facile intelliget male intellectum Ovidium Trist. II, 261.: „Sumserit, AENEADUM GENETRIX ubi prima“, *cet.* i. e. carmen Lucretii. — pag. 50. lin. 3. post *legeretur*: Ita Horatius eam et Odam et Satiram, quibus Maecenati gratum animum testificari cuperet, etsi non essent tempore primae, primo loco posuit; vid. Weichert. de Vario Commentat. II. §. 2. et pag. 10. sq. — p. 72. ita disputatum est, ac si scripsisset Vergilius *Nec minus interea*, non *Nec tamen interea*. — p. 87. Not. col. 2. l. 1. pro IV. lege III. — p. 89. Not. col. 2. l. 27. pro 100. lege 110. — p. 95. V. L. l. 5. pro *Varo* lege *Vario*; vid. Weichert. de

Vario Commentat. III. pag. 20. — Ecl. III, vs. 3. lege *ovis* pro *oves*. — p. 114. Not. col. 2. lin. paenult. pro *s*. lege *a* sine puncto, et linea extrema pro *va*— lege *vs*. — p. 130. Not. col. 1. lin. 12. pro VII lege XV. — p. 132. Not. col. 1. l. 15. pro 414. lege 474. — p. 134. Not. col. 1. l. 27. lege: ὡς δὲ θεοὶ ζώουσιν. — ibid. l. 33. pro 251. lege 247. sq. — p. 151. V. L. l. 3. pro *alias* lege *alibi*. — p. 154. V. L. l. 6. post 875.; adde: *quadripedante* idem Aen. VIII, 596. — p. 155. Not. col. 1. l. 25. post *fuerunt* adde *quidem*. — p. 159. Not. col. 1. l. 12. pro *Cenotaph*. lege *Cepotaph*. — p. 160. V. L. l. 12. post *Not*. adde: *alacres* Roman. — p. 162. Not. col. 1. l. 11. pro *thus* lege *tus*. — ibid. col. 2. l. 4. post 8. adde: Abram. ad Cic. Philipp. II. c. 13. — Ecl. VI. vs. 45. lege *fortunatam* et *numquam*. — p. 191. Not. col. 1. l. 2. pro *his* lege *bis*. — Ecl. VII. vs. 69. lege *Thyrsim*. — p. 212. V. L. l. 3. pro *alias* lege *alibi*. — p. 214. Not. col. 2. l. 13. pro 2, 32. lege 8, 21. — p. 231. Not. col. 1. extr. et 2. summa dele haec: „Soph. Aiace — maria“. — Ecl. X. V. L. ad vs. 62. post *restitui* adde haec: *rursus* utroque loco etiam Romanus. *nec Amadr*. idem, *neque* editio Heinsii 1676., et sic Medic. apud Foggin.; nulla in ea re discrepantia librorum ab Heinsio notatur. — p. 253. lin. 3. post *misceant* adde: Consule nunc Weichertum has res diligentissime pertractantem in Commentationibus de Vario, s. De L. Varii et Cassii Parmensis vita et carmm. — Georg. I. V. L. ad vs. 19. *alibi* lege pro *alias*; item V. L. ad Ge. III, 444. ad Aen. I, 195. 235. — p. 285. Not. col. 2. l. extr. pro *Brundel*. lege *Brandeb*. — p. 286. Not. col. 1. l. 1. pro 158. lege 258. — p. 313. V. L. lin. extr. post *extr*. adde: et ad Aen. IX, 89. — Ge. II. V. L. ad vs. 226. dele verba: atque aurium —

avenis. — Ge. II. V. L. ad vs. 240. pro *Feriae* lege *Feris.* — p. 333. V. L. lin. extr. pro VII. lege VI. — p. 342. Not. col. 2. l. 6. pro *refectis* lege *resectis.* — p. 364. V. L. l. 10. pro *etiam* lege *enim.* — p. 366. Not. col. 2. l. 11. post *placet* adde: cf. V. L. ad Aen. V, 24. — p. 395. V. L. l. 4. post *loco* adde: Aen. XI, 625. — p. 463. V. L. l. 8. post 47. adde: *salire* cod. Rom. — p. 474. Not. col. 2. l. 11. dele notulam a me adpersam. — p. 488. V. L. l. 5. pro *partes* lege *testimonium.* — p. 525. V. L. l. 26. pro *admittunt* lege *amittunt.* — p. 541. Not. col. 1. l. 7. pro *dilectu* lege *delectu.* — Ge. III. vs. 244. pro *Amor* lege *amor.* — p. 545. V. L. l. 27. pro 1. lege 2. — Ge. III, 385. comma post *tribulique* ponendum. — p. 632. V. L. l. 2. post *Pleias*, adde: sic cod. Rom. — Ge. IV, 278. pro *Mellea* lege *Mellae.*

Vol. II. p. 65. V. L. lin. paenultima post *enim* inserte *tam.* — Aen. I. vs. 127. post *unda* adice punctum. — Quae in V. L. ad Aen. I, 156. leguntur, ex parte delenda sunt, utpote iam ad vs. 104. adnotata. — p. 97. V. L. lin. 7. post *autem* excidit *cum.* — ibid. Not. col. 2. l. 13. pro *Hosten.* lege *Holsten.* — Aen. I. vs. 182. pro *ven o* lege *vento.* — p. 104. V. L. l. 5. pro *iactum* lege *factum.* — p. 105. V. L. l. 7. post *Medic.* adde *Rom. Vatic.* — p. 108. Not. col. 2. l. 7. pro *Ertrema* lege *Extrema.* — Aen. I. vs. 232. post *passis* adice comma. — p. 112. V. L. l. 12. post *expressum* adde: a recentiore manu in *omnes* mutatum. — p. 119. V. L. l. 6. pro *superscripto* lege *superscripta est.* — p. 133. Not. col. 2. l. 12. pro 75. lege 65. — p. 135. Not. col. 1. l. 3. pro *quando* lege *quanto.* — p. 136. V. L. l. 12. tolle comma post *adtollens.* — p. 155.

V. L. l. 3. post *legi* adde: quod non ita esse vidit Schulzius; *newae* etiam Medic. — p. 177. Not. col. 2. l. 13. pro *urbemq.* lege *urbem q.* — p. 179. V. L. l. 9. pro semicolo post *circumfusa* pone comma. — p. 195. Not. col. 2. l. 1. pro *ne* lege *nec.* — p. 297. V. L. l. 6. pro *aram* lege *ara*. — V. L. ad Aen. II. vs. 262.: *Acamas* Fragm. Vatic.; vidit suum errorem ipse Bottarius et correxit pag. 171. — p. 348. lin. 6. pro NOTOS lege NATOS. — ibid. V. L. l. 17. pro *sit* lege *fit.* — p. 381. l. 35. pro *cum* lege *cuius.* — p. 466. V. L. l. 3. lege ὁφθησαν. — p. 533. Not. col. 2. l. 3. pro *assolent* lege *solent.* — V. L. ad Aen. III, 647. *ab* etiam Metrorius pag. 505. — Quod V. L. ad Aen. IV, 18. de Fragm. Vatic. relatum legis, falsum est. — p. 636. V. L. l. 14. post *sed* adde *ad.* — p. 732. V. L. l. 3. post 198. adde: (hic tamen *nisi* habent Medic. et Rottendorp. III.) — p. 740. V. L. l. 8. post *Burmamn.* adde: quod sequitur Iahn. — p. 750. V. L. l. 7. pro *n* exhibenda fuerat lineola. — p. 818. V. L. l. 14. post 11.; adde: *accessere* Rom. Ge. IV, 224. et Aen. VI, 119. — Aen. VI. vs. 160. pro *ferebant* lege *serebant*; et in V. L. ad hunc vs. post *Heins.* adde: idem est in Medic. et apud Serv. — p. 918. V. L. l. 4. post *indocte* adde: alii, ut Iahnus, sic haec interpungunt: *extremum, fato quod.* — Aen. VI. vs. 517. pro *evantis* lege *evantis.*

Vol. III. p. 40. V. L. l. 3. post *fragm.* adde: a m. pr. — p. 47. V. L. l. 3. post *Erf.* adde: vide nunc Orthograph. Vergil. s. h. v. — p. 77. V. L. l. 25. post *Bothius* adde: et ante hunc Luenemann. — p. 206. l. 15. pro 133. lege 233. — p. 273. Not. col. 2. l. 7. lege *propellebant.* — p. 319. V. L. l. 19. post *imminent*
t
adde: *Exspectans*, sic Mediceus, ultima s transfossa;

praeclarum *Exspectans*, nisi altera lectio, quae omnium praeterea librorum esse videtur, commode explicari posset.—
p. 323. V. L. l. 9. post *recentiore* adde: immo longe recentissima. — p. 393. post lineam extremam adde: Sed vide, quae nunc scripsi in Orthographia Vergiliana sub voc. **GENITIVUS** §. 3. — p. 534. V. L. l. 16. pro *perdere* et *perdentis* lege *pendere* et *pendentis*. — p. 592. V. L. l. 26. post 112. adde: ubi *pinos* etiam Vatic. — p. 753. V. L. l. 20. post 339. adde: ubi *dissice* Rom. — Aen. XII. vs. 320. pro *turbide* lege *turbine*. — Aen. XII. vs. 904. post *moventem* adde semicolon. — p. 882. col. 2. lin. 13. post 464. adde: *morte*, i. q. *in morte* A. IV, 502. — p. 891. col. 2. lin. 15. adde: *qui cum* emphasi A. III, 10. — ibid. inter *Quiesco* et *Quintus* insere: *Quine* A. X, 673. — p. 894. col. 2. lin. 8. pro *év* lege *el*.

Vol. IV. p. 348. Not. col. 1. lin. 3. post *homine* adde: „Tum demum ingemuit corvi deceptus *stupor*“, Phaedr. I, 13, 12. — Catalect. VII. vs. 3. tolle comma post *Sile*; est C. Albutius Silus, de quo Sueton. de claris Rhetoribus c. 6. — Excurs. ad Catal. II.: „*van Eldik* Suspicionum Spec. cap. VII. pro *Corinthiorum* legit *Homericorum*; tum vs. 3. *Thucydidis tyrannus, Atticae vepris*.“ — p. 455. l. 17. pro *Is* lege *Id*. — p. 551. l. 22. pro *tantasse* lege *tentasse*. — p. 555. l. 7. pro *Hippomenes* lege *Hippomanes*. — p. 587. l. 14. post *omnibus* adde: et cod. Rom. — p. 603. l. 15. dele punctum post *vetustate*.

Quae praeterea vel addere vel emendare meliusque tractare possim, cum habeam tam multa, ut, si velim hic adiungere, verendum sit, ne ipsa Praefatio iustum Volumen expleat, ea sunt alii tempori locoque reservanda.

Atque in ipso hoc quinto Volumine iam invenio, quae vel addam, vel corrigam. Neque vero umquam deerit eiusmodi materiam tractanti, quod vel possit, vel debeat adiacere; itaque inter ipsas plagulas typis exscribendas multa se obtulerunt inserenda, quae omissa aegre desideres. Erunt etiam fortasse, qui quaedam querantur neglecta, quae aut consulto praeterii, aut quae praeterisse me non paenitet. — Quod nunc in hac editione carminum Vergilii exaratum vides *cumba*, id nuper Horatio restituit Orellius. — *Sescenti* est etiam in antiquissimis libris mss. Terentii, ut testatur Faernus ad Phorm. IV, 3, 63. — Paene irascor mihi, quod nescio quid aliud agens vocabula *Caestus* et *Cestus* permutavi s. v. SCAENA pag. 470. — Ubi de LITTERIS SIBI INSIDENTIBUS agitur, non erat illud §. 8. omittendum, quod, cum τὸ πρόσδιον significamus, servata vera ratione *anticum*, cum τὸ ἀρχαῖον, male *antiquum* scribimus, cum uno vocabulo utramque rem appellaverint Latini. — Ibidem §. 10. illud etiam addi poterat, non esse consentaneum, qui scripserit *cum*, quod est neutrum declinationis secundae pronominis relativi, eundem scripsisse *quoi*, non *cui*, quod natum est ex *quui*, unde etiam illud intelligitur, quomodo factum sit, ut, cum ceteri casus eius pronominis a *q* littera incipiant, alter ac tertius hanc litteram cum littera *c* commutaverint. — Praeterea verius fuerat **VOCALIS** (non **LITTERAE**) **SIBI INSIDENTES**. — Ubi diximus de nomine **VERGILII**, quaeri etiam poterat, ita, *Vergilius*, an *Virgilius* appellatus esset ipse poeta ab antiquis scriptoribus. Nihil autem miraberis, si in editis libris fere deteriorem rationem regnare videris; parum enim curabant olim eiusmodi scilicet nugae critici. Video tamen, ut hoc saltem commemorem, Orellium, qua est diligentia, apud Horat. Epist. II, 1, 247. ex cod. *b*, qui est saeculo decimo

exaratus, protulisse *Vergilius*; apud Quintilianum autem in longe praestantissimo Ambros. I. libr. VIII, 6, 26. haec leguntur: „*carmina Vergilii Vergilium*“, eamque formam in optimis codd. Quintiliani frequenter inveniri ait Zumptius Vol. V. p. 477. — De ADSIMILATIONE PRAEPOSITIONUM ubi disputavimus, addi poterat, quod refert Terent. Scaurus p. 2260. Vergilium Aen. VI, 34. scripsisse *Pellegerent*. Sed nec hoc loco, nec ullo praeterea in iis codicibus, quos vel ipse adhibui vel Heinsius consuluit, huius adsimilationis exemplum reperitur; quare etiam quod Pierius Aen. I, 147. in codicibus aliquot antiquis se invenisse testatur *pellabitur*, fortasse ex Vel. Longo in aliquos libros veteres impressos illatum, non multum me movet; quamquam antiquis etiam scriptoribus hanc rationem non displicuisse manifesto indicat Lucilius apud Vel. Longum p. 2227. cfr. Lud. Ferd. Schmidtii disputat. Berol. 1840. ed., cui inscribitur: *C. Lucilii Satirarum quae de libro nono supersunt, disposita et illustrata*. p. 19. sqq. Adde, quae ab eodem congesta sunt de geminata *c* in verbis *accipere* et *accurrere* p. 14., de geminatione productarum vocalium p. 6., de *mile* et *milia* p. 26. — Quod invenisse sibi visus est M. A. Dietterich (*Neue Jahrbücher f. Philologie u. Pädagogik* Vol. XXXI. fasc. I. p. 87. sqq.) discrimen inter *nequiquam* et *nequicquam*, id non comprobatur a Vergilio. Fallitur idem Vir Doctus (p. 93.), si me omnia, quae ab Heynio scripta a me non sunt refutata, vera esse iudicare existimat. Quod vero idem Aen. IX, 545. *Licus* a Vergilio scriptum esse eumque LICUM Licymniae filium fuisse putat, diversum ab eo LYCO, qui commemoretur vs. 556., atque ita etiam Heynium, a me scilicet neglectum, stautuisse significat, re accuratius inspecta videbit, quibus erroribus se implicaverit.

Superest, at lectorem moneam, quae uncis [ ] in ipsis poetae carminibus seclusa sint, insiticia esse, singulis binisve stellulis vel leviores vel graviores significari fraudis alicuius suspicionem.

Denique Tibi, Vir doctissime mihiq̃ue carissime, Christiane Bomniti, gratias ago maximas pro singulari, quam in erroribus typothetae corrigendis posuisti, cura atque diligentia. Quam laudem, quae in summis etiam viris magna et praeclara semper habita est, ut cumules edendo, quem a Te emendatum cupide exspectamus, Polybio, etiam Te atque etiam exhortor.

Scrib. Dresdae d. XXI. m. Februar.

MDCCCXXXI.

P.VERGILI MARONIS
B U C O L I C A.

VERGIL. TOM. V.

1

P. VERGILI MARONIS
B U C O L I C O N
LIBER.

ECLOGA I.

TITYRUS.

MELIBOEUS. TITYRUS.

M. Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi
Silvestrem tenui Musam meditaris avena:
Nos patriae finis et dulcia linquimus arva;
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbra
Formosam resonare doces Amaryllida silvas. 5
T. O Meliboe, deus nobis haec otia fecit.
Namque erit ille mihi semper deus; illius aram
Saepe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
Ludere, quae vellem, calamo permisit agresti. 10
M. Non equidem invidio; miror magis: undique totis
Usque adeo turbatur agris. En, ipse capellas

1 *

Protinus aeger ago; hanc etiam vix, Tityre, duco.
 Hic inter densas corylos modo namque gemellos,
 Spem gregis, a! silice in nuda conixa reliquit. 15
 Saepe malum hoc nobis, si mens non laeva fuisset,
 De caelo tactas memini praedicere quercus,
 [Saepe sinistra cava praedixit ab ilice cornix.]
 Sed tamen, iste deus qui sit, da, Tityre, nobis.
 T. Urbem, quam dicunt Romam, Meliboeë, putavi 20
 Stultus ego huic nostrae similem, quo saepe solemus
 Pastores ovium teneros depellere fetus.
 Sic canibus catulos similis, sic matribus haedos-
 Noram; sic parvis componere magna solebam.
 Verum haec tantum alias inter caput extulit urbes, 25
 Quantum lenta solent inter viburna cupressi.
 M. Et quae tanta fuit Romam tibi caussa videndi?
 T. Libertas; quae sera, tamen respexit inertem,
 Candidior postquam tondenti barba cadebat;
 Respexit tamen, et longo post tempore venit, 30
 Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
 Namque, fatebor enim, dum me Galatea tenebat,
 Nec spes libertatis erat, nec cura peculi.
 Quamvis multa meis exiret victima saeptis,
 Pinguis et ingratae premeretur caseus urbi, 35
 Non umquam gravis aere domum mihi dextra redibat.
 M. Mirabar, quid maesta deos, Amarylli, vocares;
 Cui pendere sua patereris in arbore poma:
 Tityrus hinc aberat. Ipsae te, Tityre, pinus,
 Ipsi te fontes, ipsa haec arbusta vocabant. 40
 T. Quid facerem? neque servitio me exire licebat,
 Nec tam praesentis alibi cognoscere divos.
 Hic illum vidi iuvenem, Meliboeë, quot annis
 Bis senos cui nostra dies altaria fumant.
 Hic mihi responsum primus dedit ille petenti: 45
 Pascite, ut ante, boves, pueri; submitte tauros.
 M. Fortunate senex, ergo tua rura manebunt!
 Et tibi magna satis; quamvis lapis omnia nudus
 Limosoque palus obducatur pascua iunco.
 Non insueta gravis temptabunt pabula fetas, 50

Nec mala vicini pecoris contagia laedent.
 Fortunate senex, hic, inter flumina nota
 Et fontis sacros, frigus captabis opacum!
 Hinc tibi, quae semper, vicino ab limite, saepes
 Hyblaeis apibus florem depasta salicti, 55
 Saepe levi somnum suadebit inire susurro;
 Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras;
 Nec tamen interea raucae, tua cura, palumbes,
 Nec gemere aeria cessabit turtur ab ulmo.
 τ. Ante leves ergo pascentur in aethere cervi, 60
 Et freta destituent nudos in litore pisces,
 Ante, pererratis amborum finibus, exsul
 Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
 Quam nostro illius labatur pectore voltus.
 μ. At nos hinc alii sitientis ibimus Afros; 65
 Pars Scythiam et rapidum Cretae veniemus Oaxen,
 Et penitus toto divisos orbe Britannos.
 En umquam patrios longo post tempore finis,
 Pauperis et tuguri congestum caespite culmen,
 Post aliquot, mea regna videns, mirabor aristas? 70
 Impius haec tam culta novalia miles habebit?
 Barbarus has segetes? en, quo discordia civis
 Produxit miseros! en, quis consevimus agros!
 Inserere nunc, Meliboee, piros, pone ordine vitis.
 Ite meae, felix quondam pecus, ite capellae. 75
 Non ego vos posthac, viridi proiectus in antro,
 Dumosa pendere procul de rupe videbo;
 Carmina nulla canam; non, me pascente, capellae,
 Florentem cytisum et salices carpetis amaras.
 τ. Hic tamen hanc mecum poteras requiescere noctem 80
 Fronde super viridi: sunt vobis mitia poma,
 Castaneae molles et pressi copia lactis;
 Et iam summa procul villarum culmina fumant,
 Maioresque cadunt altis de montibus umbrae.

ECLOGA II.

ALEXIS.

Formosum pastor Corydon ardebat Alexim,
 Delicias domini; nec, quid speraret, habebat.
 Tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos
 Adsidue veniebat. Ibi haec incondita solus
 Montibus et silvis studio iactabat inani: 5
 O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas?
 Nil nostri miserere? mori me denique coges.
 Nunc etiam pecudes umbras et frigora captant;
 Nunc viridis etiam occultant spineta lacertos,
 Thestylis et rapido fessis messoribus aestu 10
 Alia serpullumque herbas contundit olentis.
 At mecum raucis, tua dum vestigia lustro,
 Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.
 Nonne fuit satius, tristis Amaryllidis iras
 Adque superba pati fastidia? nonne Menalcan? 15
 Quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses.
 O formose puer, nimium ne crede colori!
 Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
 Despectus tibi sum, nec, qui sim, quaeris, Alexi,
 Quam dives pecoris, nivei quam lactis abundans: 20
 Mille meae Siculis errant in montibus agnae;
 Lac mihi non aestate novom, non frigore defit.
 Canto, quae solitus, siquando armenta vocabat,
 Amphion Dircaeus in Actaeo Aracyntho.
 Nec sum adeo informis: nuper me in litore vidi, 25
 Cum placidum ventis staret mare; non ego Daphnim
 Iudice te metuam; si numquam fallit imago.
 O tantum libeat mecum tibi sordida rura,
 Adque humilis habitare casas, et figere cervos,
 Haedorumque gregem viridi compellere hibisco! 30
 Mecum una in silvis imitabere Pana canendo.
 Pan primus calamos cera coniungere pluris
 Instituit; Pan curat ovis oviumque magistros.
 Nec te paeniteat calamo trivisse labellum:

Haec eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas? 35
 Est mihi disparibus septem compacta cicutis
 Fistula, Damoetas dono mihi quam dedit olim,
 Et dixit moriens: Te nunc habet ista secundum.
 Dixit Damoetas; invidit stultus Amyntas.
 Praeterea duo, nec tuta mihi valle reperti, 40
 Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo;
 Bina die siccant ovis ubera; quos tibi servo.
 Iam pridem a me illos abducere Thestylis orat;
 Et faciet, quoniam sordent tibi munera nostra.
 Huc ades, o formose puer: tibi lilia plenis 45
 Ecce ferunt Nymphae calathis; tibi candida Nais,
 Pallentis violas et summa papavera carpens,
 Narcissum et florem iungit bene olentis anethi;
 Tum, casia adque aliis intexens suavis herbis,
 Mollia luteola pingit vaccinia caltha. 50
 Ipse ego cana legam tenera lanugine mala,
 Castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat;
 Addam cerea pruna: honos erit huic quoque pomo;
 Et vos, o lauri, carpam, et te, proxuma myrte:
 Sic positae quoniam suavis miscetis odores. 55
 Rusticus es, Corydon: nec munera curat Alexis,
 Nec, si muneribus certes, concedat Iollas.
 Heu, heu, quid volui misero mihi! floribus austrum
 Perditus, et liquidis inmisit fontibus apros.
 Quem fugis, a, demens? habitarunt di quoque
 silvas, 60
 Dardaniusque Paris. Pallas, quas condidit arces,
 Ipsa colat; nobis placeant ante omnia silvae.
 Torva leaena lupum sequitur; lupus ipse capellam;
 Florentem cytisum sequitur lasciva capella;
 Te Corydon, o Alexi: trahit sua quemque voluptas. 65
 Aspice, aratra iugo referunt suspensa iuvenci,
 Et sol crescentis decedens duplicat umbras:
 Me tamen urit amor; quis enim modus adsit amori?
 A, Corydon, Corydon, quae te dementia cepit!
 Semiputata tibi frondosa vitis in ulmost. 70
 Quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget usus,

Viminibus mollique paras detexere iunco ?
Invenies allum, si te hic fastidit, Alexim.

E C L O G A III.

PALAEMON.

MENALCAS. DAMOETAS. PALAEMON.

- M. Dic mihi, Damoeta, cuium pecus? an Meliboei?
D. Non, verum Aegonis; nuper mihi tradidit Aegon.
M. Infelix o semper, ovis, pecus! ipse Neaeram
Dum foveat, ac, ne me sibi praeferat illa, veretur,
Hic alienus ovis custos bis mulget in hora; 5
Et sucus pecori et lac subducitur agnis.
D. Parcius ista viris tamen obicienda memento.
Novimus, et qui te, transversa tuentibus hircis,
Et quo — sed faciles Nymphae risere — sacello.
M. Tum, credo, cum me arbustum videre Miconis 10
Adque mala vitis incidere falce novellas.
D. Aut hic ad veteris fagos cum Daphnidis arcum
Fregisti et calamos: quae tu, perversae Menalca,
Et, cum vidisti puero donata, dolebas,
Et, si non aliqua nocuisses, mortuus esses. 15
M. Quid domini faciant, audent cum talia fures!
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis, multum latrante Lycisca?
Et cum clamarem: Quo nunc se proripit ille?
Tityre, coge pecus; tu post carecta latebas. 20
D. An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruisset fistula caprum?
Si nescis, meus ille caper fuit; et mihi Damon
Ipse fatebatur; sed reddere posse negabat.
M. Cantando tu illum? aut umquam tibi fistula cera 25
Iuncta fuit? non tu in triviis, indocte, solebas
Stridenti miserum stipula disperdere carmen?
D. Vis ergo, inter nos, quid possit uterque, vicissim

**Experiamur? ego hanc vitulam — ne forte recusses,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fetus —** 30

Depono: tu dic, mecum quo pignore certas.

M. De grege non ausim quicquam deponere tecum:

Est mihi namque domi pater, est iniusta noverca;

Bisque die numerant ambo pecus, alter et haedos.

Verum, id quod multo tute ipse fatebere maius, — 35

Insanire libet quoniam tibi — pocula ponam

Fagina, caelatum divini opus Alcimedontis:

Lenta quibus torno facili superaddita vitis

Diffusos hedera vestit pallente corymbos.

In medio duo signa, Conon, et — quis fuit alter, 40

Descripsit radio totum qui gentibus orbem,

Tempora quae messor, quae curvos arator haberet?

Necdum illis labra admovi, sed condita servo.

D. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,

Et molli circumst ansas amplexus acantho, 45

Orpheaue in medio posuit silvasque sequentis.

Necdum illis labra admovi, sed condita servo.

Si ad vitulam spectas, nihil est, quod pocula laudes.

M. Numquam hodie effugies; veniam, quocumque vo-
caris.

Audiat haec tantum — vel qui venit, ecce, Palaemon. 50

Efficiam, posthac ne quemquam voce lacessas.

D. Quin age, siquid habes, in me mora non erit ulla,

Nec quemquam fugio: tantum, vicine Palaemon,

Sensibus haec imis, res est non parva, reponas.

P. Dicite, quandoquidem in molli consedimus herba. 55

Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos;

Nunc frondent silvae; nunc formosissimus annus.

Incipe, Damoeta; tu deinde sequere, Menalca.

Alternis dicetis; amant alterna Camenae.

D. Ab Iove principium Musae; Iovis omnia plena; 60
Ille colit terras; illi mea carmina curae.

M. Et me Phoebus amat; Phoebo sua semper apud me
Munera sunt, lauri et suave rubens hyacinthus.

D. Malo me Galatea petit, lasciva puella,

Et fugit ad salices, et se cupit ante videri. 65

M. At mihi sese offert ultro, meus ignis, Amyntas,
Notior ut iam sit canibus non Delia nostris.

D. Parta meae Veneri sunt munera: namque notavi
Ipse locum, aeriae quo congessere palumbes.

M. Quod potui, puero silvestri ex arbore lecta 70
Aurea mala decem misi; cras altera mittam.

D. O quotiens et quae nobis Galatea locutast!
Partem aliquam, venti, divom referatis ad auris!

M. Quid prodest, quod me ipse animo non spernis,
Amynta,

Si, dum tu sectaris apros, ego retia servo? 75

D. Phyllida mitte mihi: meus est natalis, Iolla;
Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito:

M. Phyllida amo ante alias; nam me discedere flevit,
Et longum Formose, vale, vale, inquit, Iolla.

D. Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres, 80
Arboribus venti, nobis Amaryllidis irae.

M. Dulce satis umor, depulsis arbutus haedis,
Lenta salix feto pecori, mihi solus Amyntas.

D. Pollio amat nostram, quamvis est rustica, Musam:
Pierides, vitulam lectori pascite vestro. 85

M. Pollio et ipse facit nova carmina: pascite taurum,
Iam cornu petat et pedibus qui spargat harenam.

D. Qui te, Pollio, amat, veniat, quo te quoque gaudet;
Mella fluant illi ferat et rubus asper amomum.

M. Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Maevi, 90
Adque idem iungat volpes et mulgeat hirquos.

D. Qui legitis flores et humi nascentia fraga,
Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.

M. Parcite, oves, nimium procedere: non bene ripae
Creditor; ipse aries etiam nunc vellera siccatur. 95

D. Tityre, pascentis a flumine reice capellas:
Ipse, ubi tempus erit, omnis in fonte lavabo.

M. Cogite ovis, pueri; si lac praeceperit aestus,
Ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis.

D. Heu, heu, quam pingui macer est mihi taurus in
ervo! 100

Idem amor exitium pecori pecorisque magistro.

M. His certe neque amor caussast; vix ossibus haerent.

Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.

D. Dic, quibus in terris — et eris mihi magnus Apollo —

Tris pateat caeli spatium non amplius ulnas. 105

M. Dic, quibus in terris inscripti nomina regum

Nascantur flores; et Phyllida solus habeto.

P. Non nostrum inter vos tantas componere lites.

Et vitula tu dignus, et hic. — Et quisquis amores

Haud metuet, dulcis aut experietur amarus. 110

Claudite iam rivos, pueri: sat prata biberunt.

E C L O G A IV.

P O L L I O.

Sicelides Musae, paulo maiora canamus!

Non omnis arbusta iuvant humilesque myricae;

Si canimus silvas, silvae sint Consule dignae.

Ultima Cymaei venit iam carminis aetas;

Magnus ab integro saeculorum nascitur ordo. 5

Iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna;

Iam nova progenies caelo demittitur alto.

Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum

Desinet ac toto surget gens aurea mundo,

Casta fave Lucina: tuus iam regnat Apollo. 10

Teque adeo decus hoc aevi, te Consule, inibit,

Pollio, et incipient magni procedere menses;

Te duce, siqua manent sceleris vestigia nostri,

Inrita perpetua solvent formidine terras.

Ille deum vitam accipiet, divisque videbit 15

Permixtos heroas, et ipse videbitur illis,

Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.

At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu

Errantis hederas passim cum bacchare tellus

Mixtaque ridenti colocasia fundet acantho. 20
 Ipsae lacte domum referent distenta capellae
 Ubera, nec magnos metuent armenta leones.
 Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
 Occidet et serpens, et fallax herba veneni
 Occidet; Assyrium volgo nascetur amomum. 25
 At simul heroum laudes et facta parentis
 Iam legere et quae sit poteris cognoscere virtus:
 Molli paulatim flavescent campus arista,
 Incultisque rubens pendebit sentibus uva,
 Et duræ quercus sudabunt roscida mella. 30
 Pauca tamen suberunt priscae vestigia fraudis,
 Quae temptare Thetim ratibus, quae cingere muris
 Oppida, quae iubeant telluri infindere sulcos.
 Alter erit tum Tiphys, et altera quae vehat Argo
 Delectos heroas; erunt etiam altera bella, 35
 Adque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.
 Hinc, ubi iam firmata virum te fecerit aetas,
 Cedet et ipse mari vector, nec nautica pinus
 Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
 Non rastros patietur humus, non vinea falcem; 40
 Robustus quoque iam tauris iuga solvet arator;
 Nec varios discet mentiri lana colores,
 Ipse sed in pratis aries iam suave rubenti
 Murice, iam croceo mutabit vellera luto;
 Sponte sua sandyx pascentis vestiet agnos. 45
 Talia saecla, suis dixerunt, currite, fuis
 Concordes stabili fatorum numine Parcae.
 Adgredere o magnos — aderit iam tempus — honores,
 Cara deum suboles, magnum Iovis incrementum! 50
 Aspice convexo nutantem pondere mundum,
 Terrasque tractusque maris caelumque profundum,
 Aspice, venturo laetantur ut omnia saeclo!
 O mihi tam longae maneat pars ultima vitae,
 Spiritus et, quantum sat erit tua dicere facta:
 Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus, 55
 Nec Linus, huic mater quamvis adque huic pater adsit,
 Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.

Pan etiam, Arcadia mecum si iudice certet,
 Pan etiam Arcadia dicat se iudice victum.
 Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem : 60
 Matri longa decem tulerunt fastidia menses.
 Incipe, parve puer : cui non risere parentes,
 Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubilist.

ECLOGA V.

DAPHNIS.

MENALCAS. MOPSUS.

ME. Cur non, Mopse, boni quoniam convenimus ambo,
 Tu calamos inflare levis, ego dicere versus,
 Hic corylis mixtas inter considimus ulmos?
 MO. Tu maior; tibi mest aecum parere, Menalca,
 Sive sub incertas Zephyris motantibus umbras, 5
 Sive antro potius succedimus. Aspice, ut antrum
 Silvestris raris sparsit labrusca racemis.
 ME. Montibus in nostris solus tibi certat Amyntas.
 MO. Quid, si idem certet Phoebum superare canendo?
 ME. Incipe, Mopse, prior, siquos aut Phyllidis ignis, 10
 Aut Alconis habes laudes, aut iurgia Codri.
 Incipe; pascentis servabit Tityrus haedos.
 MO. Immo haec, in viridi nuper quae cortice fagi
 Carmina descripsi et modulans alterna notavi,
 Experiar. Tu deinde iubeto ut certet Amyntas. 15
 ME. Lenta salix quantum pallenti cedit olivae,
 Puniceis humilis quantum saliuunca rosetis,
 Iudicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.
 MO. Sed tu desine plura, puer; successimus antro.

Exstinctum Nymphae crudeli funere Daphnim 20
 Flebant; vos coryli testes et flumina Nymphis;
 Cum complexa sui corpus miserabile nati,
 Adque deos adque astra vocat crudelia mater.
 Non ulli pastos illis egere diebus

Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla nec amnem 25
 Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
 Daphni, tuum Poenos etiam ingemuisse leones
 Interitum montesque feri silvaeque locuntur.
 Daphnis et Armenias curru subiungere tigris
 Instituit, Daphnis thiasos inducere Bacchi 30
 Et foliis lentas intexere mollibus hastas.
 Vitis ut arboribus decorist, ut vitibus uvae,
 Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis:
 Tu decus omne tuis. Postquam te fata tulerunt,
 Ipsa Pales agros adque ipse reliquit Apollo. 35
 Grandia saepe quibus mandavimus hordea sulcis,
 Infelix lolium et steriles nascuntur avenae;
 Pro molli viola, pro purpureo narcisso,
 Carduus et spinis surgit paliurus acutis.
 Spargite humum foliis, inducite fontibus umbras, 40
 Pastores; mandat fieri sibi talia Daphnis;
 Et tumulum facite, et tumulo superaddite carmen:
 Daphnis ego in silvis, hinc usque ad sidera notus,
 Formosi pecoris custos, formosior ipse.

MB. Tale tuum carmen nobis, divine poeta, 45
 Quale sopor fessis in gramine, quale per aestum
 Dulcis aquae saliente sitim restinguere rivo.
 Nec calamis solum aequiparas, sed voce magistrum.
 Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
 Nos tamen haec quocumque modo tibi nostra vicissim 50
 Dicemus, Daphnimque tuum tollemus ad astra;
 Daphnin ad astra feremus: amavit nos quoque Daphnis.
 MO. An quicquam nobis tali sit munere maius?
 Et puer ipse fuit cantari dignus, et ista
 Iam pridem Stimicon laudavit carmina nobis. 55

MB. Candidus insuetum miratur limen Olympi
 Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis.
 Ergo alacris silvas et cetera rura voluptas
 Panaque pastoresque tenet Dryadasque puellas.
 Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis 60
 Ulla dolum meditantur; amat bonus otia Daphni

Ipsi laetitia voces ad sidera iactant
 Intonsi montes ; ipsae iam carmina rupes,
 Ipsa sonant arbusta : deus, deus ille, Menalca !
 Sis bonus o felixque tuis ! en quattuor aras : 65
 Ecce duas tibi, Daphni, duas altaria Phoebo.
 Pocula bina novo spumantia lacte quot annis
 Craterasque duos statuam tibi pinguis olivi,
 Et multo in primis hilarans convivia Baccho,
 Ante focum, si frigus erit, si messis, in umbra, 70
 Vina novom fundam calathis Ariusia nectar.
 Cantabunt mihi Damoetas et Lyctius Aegon ;
 Saltantis Satyros imitabitur Alphesiboeus.
 Haec tibi semper erunt, et cum sollemnia vota
 Reddemus Nymphis, et cum lustrabimus agros. 75
 Dum iuga montis aper, fluvios dum piscis amabit,
 Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadae,
 Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.
 Ut Baccho Cererique, tibi sic vota quot annis
 Agricolae facient ; damnabis tu quoque votis. 80

mo. Quae tibi, quae tali reddam pro carmine dona ?
 Nam neque me tantum venientis sibilus austri,
 Nec percussa iuvant fluctu tam litora, nec quae
 Saxosas inter decurrunt flumina valles.
 ME. Hac te nos fragili donabimus ante cicuta. 85
 Haec nos, Formosum Corydon ardebat Alexim,
 Haec eadem docuit, Cuium pecus ? an Meliboei ?
 mo. At tu sume pedum, quod, me cum saepe rogaret,
 Non tulit Antigenes — et erat tum dignus amari —
 Formosum paribus nodis adque aere, Menalca. 90

E C L O G A VI.

V A R U S.

Prima Syracosio dignatast ludere versu
 Nostra nec erubuit silvas habitare Thalia.
 Cum canerem reges et proelia, Cynthus aurem

Vellit, et admonuit: Pastorem, Tityre, pinguis
 Pascere oportet ovis, deductum dicere carmen. 5
 Nunc ego — namque super tibi erunt, qui dicere laudes,
 Vare, tuas cupiant, et tristia condere bella —
 Agrestem tenui meditabor harundine Musam.
 Non iniussa cano. Siquis tamen haec quoque, siquis
 Captus amore leget: te nostrae, Vare, myricae, 10
 Te nemus omne canet, nec Phoebo gratior ullast,
 Quam sibi quae Vari praescipsit pagina nomen.
 Pergite, Pierides. Chromis et Mnasylos in antro
 Silenum pueri somno videre iacentem,
 Inflatum hesternis venas, ut semper, Iaccho; 15
 Serta procul, tantum capiti delapsa, iacebant,
 Et gravis attrita pendebat cantharus ansa.
 Adgressi — nam saepe senex spe carminis ambo
 Luserat — iniciunt ipsis ex vincula sertis.
 Addit se sociam timidisque supervenit Aegle, 20
 Aegle, Naiadum pulcherrima, iamque videnti
 Sanguineis frontem moris et tempora pingit.
 Ille dolum ridens, Quo vincula nectitis? inquit.
 Solvite me, pueri; satis est potuisse videri.
 Carmina, quae voltis, cognoscite; carmina vobis, 25
 Huic aliud mercedis erit. Simul incipit ipse.
 Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres
 Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus;
 Nec tantum Phoebo gaudet Parnasia rupes,
 Nec tantum Rhodope miratur et Ismarus Orphea. 30
 Namque canebat, uti magnum per inane coacta
 Semina terrarumque animaeque marisve fuissent
 Et liquidi simul ignis; ut his exordia primis
 Omnia et ipse tener mundi concreverit orbis;
 Tum durare solum et discludere Nerea ponto 35
 Coeperit, et rerum paulatim sumere formas;
 Iamque novom terrae stupeant lucescere solem
 Altius adque cadant submotis nubibus imbres;
 Incipiant silvae cum primum surgere, cumque
 Rara per ignaros errent animalia montis. 40
 Hinc lapides Pyrrhae iactos, Saturnia regna,

Caucasiasque refert volucres furtumque Promethei.
 His adiungit, Hylan nautae quo fonte relictum
 Clamassent, ut litus, Hyla, Hyla, omne sonaret;
 Et fortunatam, si numquam armenta fuissent, 45
 Pasiphaen nivei solatur amore iuveni.
 A, virgo infelix, quae te dementia cepit!
 Proetides implerunt falsis mugitibus agros:
 At non tam turpis pecudum tamen ulla secutast
 Concubitus, quamvis collo timuisset aratrum 50
 Et saepe in levi quaesisset cornua fronte.
 A, virgo infelix, tu nunc in montibus erras:
 Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
 Illice sub nigra pallentis ruminat herbas,
 Aut aliquam in magno sequitur grege. Claudite, Nym-
 phae, 55
 Dictae Nymphae, nemorum iam claudite saltus,
 Siqua forte ferant oculis sese obvia nostris
 Errabunda bovis vestigia; forsitan illum,
 Aut herba captum viridi, aut armenta secutum,
 Perducant aliquae stabula ad Gortynia vaccae. 60
 Tum canit Hesperidum miratam mala puellam;
 Tum Phaethontidas musco circumdat amarae
 Corticis, adque solo proceras erigit alnos.
 Tum canit, errantem Permessi ad flumina Gallum
 Aonas in montis ut duxerit una sororum, 65
 Utque viro Phoebi chorus adsurrexerit omnis;
 Ut Linus haec illi divino carmine pastor,
 Floribus adque apio crinis ornatus amaro,
 Dixerit: Hos tibi dant calamos, en accipe, Musae,
 Ascraeo quos ante seni, quibus ille solebat 70
 Cantando rigidas deducere montibus ornos.
 His tibi Grynei nemoris dicatur origo,
 Ne quis sit lucus, quo se plus iactet Apollo.
 Quid loquar, ut Scyllam Nisi, quam fama secutast
 Candida succinctam latrantibus inguina monstribus 75
 Dulichias vexasse rates et gurgite in alto
 A! timidos nautas canibus lacerasse marinis;
 Aut ut mutatos Terei narraverit artus,

Quas illi Philomela dapes, quae dona pararit,
 Quo cursu deserta petiverit, et quibus ante 80
 Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
 Omnia, quae, Phoebō quondam meditante, beatus
 Audiit Eurotas iussitque ediscere laurus,
 Ille canit; pulsae referunt ad sidera valles;
 Cogere donec ovis stabulis numerumque referri 85
 Iussit et invito processit Vesper Olympo.

ECLOGA VII.

MELIBOEUS.

MELIBOEUS. CORYDON. THYRSIS.

M. Forte sub arguta consederat ilice Daphnis,
 Compulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum,
 Thyrsis ovis, Corydon distentas lacte capellas,
 Ambo florentes aetatibus, Arcades ambo,
 Et cantare pares, et respondere parati. 5
 Huc mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos,
 Vir gregis ipse caper deerraverat; adque ego Daphnim
 Aspicio. Ille ubi me contra videt: Ocius, inquit,
 Huc ades, o Meliboe; caper tibi salvos et haedi;
 Et, siquid cessare potes, requiesce sub umbra. 10
 Huc ipsi potum venient per prata iuveni;
 Hic viridis tenera praetexit harundine ripas
 Mincius, eque sacra resonant examina quercu.
 Quid facerem? neque ego Alcippen, neque Phyllida
 habebam,
 Depulsos a lacte domi quae clauderet agnos; 15
 Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum.
 Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
 Alternis igitur contendere versibus ambo
 Coepere; alternos Musae meminisse volebant.
 Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis. 20

c. Nymphae, noster amor, Libethrides, aut mihi
carmen,

Quale meo Codro, concedite; proxuma Phoebi
Versibus ille facit; aut, si non possumus omnes,
Hic arguta sacra pendebit fistula pinu.

t. Pastores, hedera nascentem ornate poetam, 25

Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro;
Aut, si ultra placitum laudarit, bacchare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.

c. Saetosi caput hoc apri tibi, Delia, parvos
Et ramosa Micon vivacis cornua cervi. 30

Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.

t. Sinum lactis et haec te liba, Priape, quot annis
Expectare sat est: custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus; at tu, 35
Si fetura gregem suppleverit, aureus esto.

c. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblae,
Candidior cynnis, hedera formosior alba,
Cum primum pasti repetent praesepia tauri,
Siqua tui Corydonis habet te cura, venito. 40

t. Immo ego Sardoniis videar tibi amarior herbis,
Horridior rusco, proiecta vilior alga,
Si mihi non haec lux toto iam longior annost.
Ite domum pasti, siquis pudor, ite iuvenci.

c. Muscosi fontes et somno mollior herba, 45

Et quae vos rara viridis tegit arbutus umbra,
Solstitium pecori defendite; iam venit aestas
Torrida, iam laeto turgent in palmite gemmae.

t. Hic focus et taedae pingues, hic plurimus ignis
Semper, et adsidua postes fuligine nigri; 50

Hic tantum Boreae curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.

c. Stant et iuniperi et castaneae hirsutae;
Strata iacent passim sua quaque sub arbore poma;
Omnia nunc rident; at si formosus Alexis 55

Montibus his abeat, videas et flumina sicca.

t. Aret ager; vitio moriens sitit aeris herba;

Liber pampineas invidit collibus umbras:
Phyllidis adventu nostrae nemus omne virebit,
Iuppiter et laeto descendet plurimus imbri. 60

c. Populus Alcidae gratissima, vitis Iaccho,
Formosae myrtus Veneri, sua laurea Phoebo;
Phyllis amat corylos; illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phoebi.

t. Fraxinus in silvis pulcherrima, pinus in hortis, 65
Populus in fluviis, abies in montibus altis;
Saepius at si me, Lycida formose, revisas,
Fraxinus in silvis cedat tibi, pinus in hortis.

m. Haec memini, et victum frustra contendere
Thyrsim.

Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis. 70

E C L O G A VIII.

PHARMACEUTRIA.

DAMON. ALPHESIBOEUS.

Pastorum Musam Damonis et Alphesiboei,
Inmemor herbarum quos est mirata iuvenca
Certantis, quorum stupefactae carmine lynces,
Et mutata suos requierunt flumina cursus,
Damonis Musam dicemus et Alphesiboei. 5

Tu mihi, seu magni superas iam saxa Timavi,
Sive oram Illyrici legis aequoris, en erit umquam
Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno? 10
A te principium, tibi desinet. Accipe iussis
Carmina coepta tuis, adque hanc sine tempora circum
Inter victricis hederam tibi serpere laurus.

Frigida vix caelo noctis decesserat umbra,
Cum ros in tenera pecori gratissimus herba, 15
Incumbens tereti Damon sic coepit olivae.

d. Nascere, praeque diem veniens age, Lucifer,
almum,

Coniugis indigno Nisae deceptus amore
Dum queror, et divos, quamquam nil testibus illis
Profeci, extrema moriens tamen adloquor hora. 20

Incipe Maenaios mecum, mea tibia, versus.

Maenalus argutumque nemus pinosque loquentis
Semper habet; semper pastorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non passus inertis.

Incipe Maenaios mecum, mea tibia, versus. 25

Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?

Iungentur iam grypes equis, aevoque sequenti

Cum canibus timidi venient ad pocula dammae.

Mopse, novas incide faces: tibi ducitur uxor;

Sparge, marite, nuces: tibi deserit Hesperus Oetam. 30

Incipe Maenaios mecum, mea tibia, versus.

O digno coniuncta viro, dum despicias omnis,

Dumque tibist odio mea fistula dumque capellae

Hirsutumque supercilium promissaque barba,

Nec curare deum credis mortalia quemquam. 35

Incipe Maenaios mecum, mea tibia, versus.

Saepibus in nostris parvam te roscida mala —

Dux ego vester eram — vidi cum matre legentem.

Alter ab undecimo tum me iam acceperat annus;

Iam fragilis poteram ab terra contingere ramos. 40

Ut vidi, ut perii! ut me malus abstulit error!

Incipe Maenaios mecum, mea tibia, versus.

Nunc scio, quid sit Amor; duris in cotibus illum

Aut Tmaros, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,

Nec generis nostri puerum nec sanguinis edunt. 45

Incipe Maenaios mecum, mea tibia, versus.

Saevos Amor docuit natorum sanguine matrem

Commaculare manus; crudelis tu quoque, mater;

Crudelis mater magis, an puer improbus ille?

Inprobus ille puer; crudelis tu quoque, mater. 50

Incipe Maenaios mecum, mea tibia, versus.

Nunc et ovis ultro fugiat lupo, aurea durae

Mala ferant quercus, narcisso floreat alnus,

Pingua corticibus sudent electra myricae,
Certent et cynis ululae, sit Tityrus Orpheus, 55
Orpheus in silvis, inter delphinas Arion.
Incipe Maenaios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare. Vivite, silvae:
Praeceptis aerii specula de montis in undas
Deferar; extremum hoc munus morientis habeto. 60
Desine Maenaios, iam desine, tibia, versus.

Haec Damon; vos, quae responderit Alpheisiboeus,
Dicite, Pierides; non omnia possumus omnes.

A. Effer aquam, et molli cinge haec altaria vitta,
Verbenasque adole pinguis et mascula tura: 65
Coniugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus; nihil hic nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Carmina vel caelo possunt deducere Lunam;
Carminibus Circe socios mutavit Ulixi; 70
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Terna tibi haec primum triplici diversa colore
Licia circumdo, terque hanc altaria circum
Effigiem duco; numero deus inpare gaudet. 75
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores;
Necte, Amarylli, modo, et, Veneris, dic, vincula
necto.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Limus ut hic durescit, et haec ut cera liquescit 80
Uno eodemque igni: sic nostro Daphnis amore.
Sparge molam, et fragilis incende bitumine laurus.
Daphnis me malus urit, ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Talis amor Daphnim, qualis, cum fessa iuvenum 85
Per nemora adque altos quaerendo bucula lucos
Propter aquae rivom viridi procumbit in ulva,
Perdita, nec serae meminit decedere nocti,

Talis amor teneat; nec sit mihi cura mederi.

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite
Daphnim. 90

Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara sui; quae nunc ego limine in ipso,
Terra, tibi mando; debent haec pignora Daphnim.

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Has herbas adque haec Ponto mihi lecta venena 95

Ipse dedit Moeris; nascuntur pluruma Ponto.

His ego saepe lupum fieri et se condere silvis

Moerim, saepe animas imis excire sepulchris

Adque satas alio vidi traducere messis.

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite
Daphnim. 100

Fer cineres, Amarylli, foras, rivoque fluenti

Transque caput iace; nec respexeris. His ego Daphnim
Adgrediar; nihil ille deos, nil carmina curat.

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.

Aspice, corripuit tremulis altaria flammis 105

Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse. Bonum sit!

Nescio quid certest, et Hylax in limine latrat.

Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?

Parcite, ab urbe venit, iam parcite, carmina, Daphnis.

ECLOGA IX.

MOERIS.

LYCIDAS. MOERIS.

L. Quo te, Moeri, pedes? an, quo via ducit, in
urbem?

m. O Lycida, vivi pervenimus, advena nostri,
Quo numquam veriti sumus, ut possessor agelli
Diceret: Haec mea sunt; veteres migrate coloni.

Nunc victi, tristes, quoniam Fors omnia versat, 5
Hos illi — quod nec vertat bene — mittimus haedos.

L. Certe equidem audieram, qua se subducere colles
Incipiunt, mollique iugum demittere clivo,
Usque ad aquam et veteris, iam fracta cacumina, fagos
Omnia carminibus vestrum servasse Menalcan. 10

M. Audieras? et fama fuit; sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt aquila veniente columbas.
Quod nisi me quacumque novas incidere lites
Ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix, 15
Nec tuus hic Moeris, nec viveret ipse Menalcas.

L. Heu, cadit in quemquam tantum scelus? heu, tua
nobis

Paene simul tecum solacia rapta, Menalca?
Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus herbis
Spargeret, aut viridi fontis induceret umbra? 20

Vel quae sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cum te ad delicias ferres, Amaryllida, nostras?
„Tityre, dum redeo — brevis est via — pasce capellas,
„Et potum pastas age, Tityre, et inter agendum
„Occursare capro, cornu ferit ille, caveto. 25

M. Immo haec, quae Varo necdum perfecta canebat:
„Vare, tuum nomen, superet modo Mantua nobis,
„Mantua vae miserae nimium vicina Cremonae,
„Cantantes sublime ferent ad sidera cycni.

L. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos, 30
Sic cytiso pastae distendant ubera vaccae:

Incipe, siquid habes. Et me fecere poetam
Pierides; sunt et mihi carmina; me quoque dicunt
Vatem pastores; sed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Vario videor, nec dicere Cinna 35
Digna, sed argutos inter strepere anser olores.

M. Id quidem ago et tacitus, Lycida, mecum ipse
voluto,

Si valeam meminisse; nequest ignobile carmen.
„Huc ades, o Galatea; quis est nam ludus in undis?
„Hic ver purpureum, varios hic flumina circum 40

„Fundit humus flores, hic candida populus antro
„Imminet, et lentae texunt umbracula vites;
„Huc ades; insani feriant sine litora fluctus.
L. Quid, quae te pura solum sub nocte canentem
Audieram? numeros memini, si verba tenerem. 45
M. „Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?
„Ecce Dionaei processit Caesaris astrum,
„Astrum, quo segetes gauderent frugibus, et quo
„Duceret apricis in collibus uva colorem.
„Insere, Daphni, puros; carpent tua poma nepotes. 50
Omnia fert aetas, animum quoque; saepe ego longos
Cantando puerum memini me condere soles:
Nunc oblita mihi tot carmina; vox quoque Moerim
Iam fugit ipsa; lupi Moerim videre priores.
Sed tamen ista satis referet tibi saepe Menalcas. 55
L. Caussando nostros in longum ducis amores.
Et nunc omne tibi stratum silet aequor, et omnes,
Aspice, ventosi ceciderunt murmuris aurae;
Hinc adeo mediast nobis via; namque sepulchrum
Incipit adparere Bianoris: hic, ubi densas 60
Agricolae stringunt frondes, hic, Moeri, canamus;
Hic haedos depone, tamen veniemus in urbem.
Aut si, nox pluviam ne colligat ante, veremur,
Cantantes licet usque — minus via laedit — eamus;
Cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo. 65
M. Desine plura, puer, et, quod nunc instat, agamus;
Carmina tum melius, cum venerit ipse, canemus.

ECLOGA X.

GALLUS.

Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem :
 Pauca meo Gallo, sed quae legat ipsa Lycoris.
 Carmina sunt dicenda: neget quis carmina Gallo ?
 Sic tibi, cum fluctus subterlabere Sicanos,
 Doris amara suam non intermisceat undam. 5
 Incipe; sollicitos Galli dicamus amores,
 Dum tenera attendent simae virgulta capellae.
 Non canimus surdis; respondent omnia silvae.

Quae nemora, aut qui vos saltus habuere, puellae
 Naides, indigno cum Gallus amore peribat ? 10
 Nam neque Parnasi vobis iuga, nam neque Pindi
 Ulla moram fecere, neque Aonie Aganippe.
 Illum etiam lauri, etiam flevere myricae;
 Pini fer illum etiam sola sub rupe iacentem
 Maenalus et gelidi fleverunt saxa Lycaei. 15
 Stant et oves circum; — nostri nec paenitet illas,
 Nec te paeniteat pecoris, divine poeta :
 Et formosus ovis ad flumina pavit Adonis —
 Venit et upilio; tardi venere subulci;
 Uvidus hiberna venit de glande Menalcas. 20
 Omnes „Unde amor iste, rogant, tibi?“ Venit
 Apollo :

Galle, quid insanis ? inquit; tua cura Lycoris
 Perque nives alium perque horrida castra secutast.
 Venit et agresti capitis Silvanus honore,
 Florentis ferulas et grandia lilia quassans. 25
 Pan deus Arcadiae venit, quem vidimus ipsi
 Sanguineis ebuli bacis minioque rubentem.
 Equis erit modus ? inquit; Amor non talia curat;
 Nec lacrimis crudelis Amor, nec gramina rivis,
 Nec cytiso saturantur apes, nec fronde capellae. 30
 Tristis at ille : Tamen cantabitis, Arcades, inquit,
 Montibus haec vestris, soli cantare periti

Arcades. O mihi tum quam molliter ossa quiescant,
 Vestra meos olim si fistula dicat amores!
 Adque utinam ex vobis unus, vestrique fuisset 35
 Aut custos gregis, aut maturae vinitor uvae!
 Certe, sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,
 Seu quicumque furor, — quid tum, si fuscus Amyntas?
 Et nigrae violae sunt et vaccinia nigra —
 Mecum inter salices lenta sub vite iaceret; 40
 Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
 Hic gelidi fontes, hic mollia prata, Lycori,
 Hic nemus; hic ipso tecum consumerer aevo.
 Nunc insanus amor duri me Martis in armis
 Tela inter media adque adversos detinet hostis : 45
 Tu procul a patria — nec sit mihi credere tantum! —
 Alpinas a, dura, nives et frigora Rheni
 Me sine sola vides. A, te ne frigora laedant!
 A, tibi ne teneras glacies secet aspera plantas!
 Ibo, et, Chalcidico quae sunt mihi condita versu 50
 Carmina, pastoris Siculi modulabor avena.
 Certumst in silvis, inter spelaea ferarum
 Malle pati tenerisque meos incidere amores
 Arboribus; crescent illae, crescetis, amores.
 Interea mixtis lustrabo Maenala Nymphis, 55
 Aut acris venabor apros. Non me ulla vetabunt
 Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
 Iam mihi per rupes videor lucosque sonantis
 Ire; libet Partho torquere Cydonia cornu
 Spicula. — Tamquam haec sit nostri medicina fu-
 roris, 60
 Aut deus ille malis hominum mitescere discat!
 Iam neque Hamadryades rursus nec carmina nobis
 Ipsa placent; ipsae rursus concedite silvae.
 Non illum nostri possunt mutare labores,
 Nec si frigoribus mediis Hebrumque bibamus, 65
 Sithoniasque nives hiemis subeamus aquosae,
 Nec si, cum moriens alta liber aret in ulmo,
 Aethiopum versemus ovis sub sidere Cancri.
 Omnia vincit Amor; et nos cedamus Amori.

28 P. VERGILI MARONIS BUCOL. ECL. X.

Haec sat erit, divae, vestrum cecinisse poetam, 70
Dum sedet et gracili fiscellam texit hibisco,
Pierides; vos haec facietis maxuma Gallo,
Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum vere novo viridis se subicit alnus.
Surgamus : solet esse gravis cantantibus umbra; 75
Iuniperi gravis umbra; nocent et frugibus umbrae.
Ite domum saturae, venit Hesperus, ite capellae.

P. VERGILI MARONIS
BUCOLICON LIBER EXPLICIT.

P. VERGILI MARONIS
G E O R G I C A.

P. VERGILI MARONIS
G E O R G I C O N
LIBER PRIMUS.

Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram
Vertere, Maecenas, ulmisque adiungere vitis
Conveniat, quae cura bovom, qui cultus habendo
Sit pecori, apibus quanta experientia parcis,
Hinc canere incipiam. Vos, o clarissima mundi 5
Lumina, labentem caelo quae ducitis annum;
Liber et alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
Poculaque inventis Acheloia miscuit uvis;
Et vos, agrestum praesentia numina, Fauni, 10
Ferte simul Faunique pedem Dryadesque puellae:
Munera vestra cano. Tuque o, cui prima frementem
Fudit ecum magno tellus percussa tridenti,
Neptune; et cultor nemorum, cui pingua Caeae
Ter centum nivei tondent dumeta iuvenci; 15
Ipse, nemus linquens patrium saltusque Lycaei,
Pan, ovium custos, tua si tibi Maenala curae,
Adsis, o Tegeaeae, favens, oleaeque Minerva
Inventrix, uncique puer monstrator aratri,
Et teneram ab radice ferens, Silvane, cupressum, 20
Dique deaeque omnes, studium quibus arva tueri,
Quique novas alitis non ullo semine fruges,

ECLOGA X.

GALLUS.

Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem :
 Pauca meo Gallo, sed quae legat ipsa Lycoris.
 Carmina sunt dicenda: neget quis carmina Gallo ?
 Sic tibi, cum fluctus subterlabere Sicanos,
 Doris amara suam non intermisceat undam. 5
 Incipe; sollicitos Galli dicamus amores,
 Dum tenera attondent simae virgulta capellae.
 Non canimus surdis; respondent omnia silvae.

Quae nemora, aut qui vos saltus habuere, puellae
 Naides, indigno cum Gallus amore peribat ? 10
 Nam neque Parnasi vobis iuga, nam neque Pindi
 Ulla moram fecere, neque Aonie Aganippe.
 Illum etiam lauri, etiam flevare myricae;
 Pimifer illum etiam sola sub rupe iacentem
 Maenalus et gelidi fleverunt saxa Lycaei. 15
 Stant et oves circum; — nostri nec paenitet illas,
 Nec te paeniteat pecoris, divine poeta :
 Et formosus ovis ad flumina pavit Adonis —
 Venit et upilio; tardi venere subulci;
 Uvidus hiberna venit de glande Menalcas. 20
 Omnes „Unde amor iste, rogant, tibi?“ Venit

Apollo :

Galle, quid insanis ? inquit; tua cura Lycoris
 Perque nives alium perque horrida castra secutast.
 Venit et agresti capitis Silvanus honore,
 Florentis ferulas et grandia lilia quassans. 25
 Pan deus Arcadiae venit, quem vidimus ipsi
 Sanguineis ebuli bacis minioque rubentem.
 Ecquis erit modus ? inquit; Amor non talia curat;
 Nec lacrimis crudelis Amor, nec gramina rivis,
 Nec cytiso saturantur apes, nec fronde capellae. 30
 Tristis at ille : Tamen cantabitis, Arcades, inquit,
 Montibus haec vestris, soli cantare periti

Arcades. O mihi tum quam molliter ossa quiescant,
 Vestra meos olim si fistula dicat amores!
 Adque utinam ex vobis unus, vestrique fuisset 35
 Aut custos gregis, aut maturae vinitor uvae!
 Certe, sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,
 Seu quicumque furor, — quid tum, si fuscus Amyntas?
 Et nigrae violae sunt et vaccinia nigra —
 Mecum inter salices lenta sub vite iaceret; 40
 Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
 Hic gelidi fontes, hic mollia prata, Lycori,
 Hic nemus; hic ipso tecum consumerer aevo.
 Nunc insanus amor duri me Martis in armis
 Tela inter media adque adversos detinet hostis: 45
 Tu procul a patria — nec sit mihi credere tantum! —
 Alpinas a, dura, nives et frigora Rheni
 Me sine sola vides. A, te ne frigora laedant!
 A, tibi ne teneras glacies secet aspera plantas!
 Ibo, et, Chalcidico quae sunt mihi condita versu 50
 Carmina, pastoris Siculi modulabor avena.
 Certumst in silvis, inter spelaea ferarum
 Malle pati tenerisque meos incidere amores
 Arboribus; crescent illae, crescetis, amores.
 Interea mixtis lustrabo Maenala Nymphis, 55
 Aut acris venabor apros. Non me ulla vetabunt
 Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
 Iam mihi per rupes videor lucosque sonantis
 Ire; libet Partho torquere Cydonia cornu
 Spicula. — Tamquam haec sit nostri medicina fu-
 roris, 60
 Aut deus ille malis hominum mitescere discat!
 Iam neque Hamadryades rursus nec carmina nobis
 Ipsa placent; ipsae rursus concedite silvae.
 Non illum nostri possunt mutare labores,
 Nec si frigoribus mediis Hebrumque bibamus, 65
 Sithoniasque nives hiemis subeamus aquosae,
 Nec si, cum moriens alta liber aret in ulmo,
 Aethiopum versemus ovis sub sidere Cancri.
 Omnia vincit Amor; et nos cedamus Amori.

28 P. VERGILI MARONIS BUCOL. ECL. X.

Haec sat erit, divae, vestrum cecinisse poetam, 70
Dum sedet et gracili fiscellam texit hibisco,
Pierides; vos haec facietis maxuma Gallo,
Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum vere novo viridis se subicit alnus.
Surgamus : solet esse gravis cantantibus umbra; 75
Iuniperi gravis umbra; nocent et frugibus umbrae.
Itę domum saturae, venit Hesperus, ite capellae.

**P. VERGILI MARONIS
BUCOLICON LIBER EXPLICIT.**

P. VERGILI MARONIS
G E O R G I C A.

P. VERGILI MARONIS
G E O R G I C O N
LIBER PRIMUS.

Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram
Vertere, Maecenas, ulmisque adiungere vitis
Conveniat, quae cura bovom, qui cultus habendo
Sit pecori, apibus quanta experientia parcis,
Hinc canere incipiam. Vos, o clarissima mundi 5
Lumina, labentem caelo quae ducitis annum;
Liber et alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
Poculaque inventis Acheloia miscuit uvis;
Et vos, agrestum praesentia numina, Fauni, 10
Ferte simul Faunique pedem Dryadesque puellae:
Munera vestra cano. Tuque o, cui prima frementem
Fudit ecum magno tellus percussa tridenti,
Neptune; et cultor nemorum, cui pingua Ceae
Ter centum nivei tondent dumeta iuvenci; 15
Ipse, nemus linquens patrium saltusque Lycae,
Pan, ovium custos, tua si tibi Maenala curae,
Adsis, o Tegeaeae, favens, oleaeque Minerva
Inventrix, unciue puer monstrator aratri,
Et teneram ab radice ferens, Silvane, cupressum, 20
Dique deaeque omnes, studium quibus arva tueri,
Quique novas alitis non ullo semine fruges,

Quique satis largum caelo demittitis imbrem;
 Tuque adeo, quem mox quae sint habitura deorum
 Concilia, incertumst, urbisne invisere, Caesar, 25
 Terrarumque velis curam, et te maxumus orbis
 Auctorem frugum tempestatumque potentem
 Accipiat, cingens materna tempora myrto,
 An deus immensi venias maris ac tua nautae
 Numina sola colant, tibi serviat ultima Thule, 30
 Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis;
 Anne novom tardis sidus te mensibus addas,
 Qua locus Erigonen inter Chelasque sequentis
 Panditur; ipse tibi iam braccia contrahit ardens
 Scorprios, et caeli iusta plus parte reliquit; 35
 Quidquid eris, — nam te nec sperant Tartara regem,
 Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido;
 Quamvis Elysios miretur Graecia campos,
 Nec repetita sequi curet Proserpina matrem —
 Da facilem cursum, adque audacibus adnue coeptis, 40
 Ignarosque viae mecum miseratus agrestis
 Ingredere, et votis iam nunc adsuesce vocari.

Vere novo, gelidus canis cum montibus umor
 Liquitur et Zephyro putris se glaeba resolvit,
 Depresso incipiat iam tum mihi taurus aratro 45
 Ingemere, et sulco attritus splendescere vomer.
 Illa seges demum votis respondet avari
 Agricolae, bis quae solem, bis frigora sensit;
 Illius immensae ruperunt horrea messes.
 Ac prius ignotum ferro quam scindimus aequor, 50
 Ventos et varium caeli praediscere morem
 Cura sit ac patrios cultusque habitusque locorum,
 Et quid quaeque ferat regio, et quid quaeque recusset.
 Hic segetes, illic veniunt felicius uvae,
 Arborei fetus alibi; adque iniussa virescunt 55
 Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
 India mittit ebur, molles sua tura Sabaei,
 At Chalybes nudi ferrum, viroaque Pontus
 Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?

Continuo has leges aeternaque foedera certis 60
 Inposuit natura locis, quo tempore primum
 Deucalion vacuum lapides iactavit in orbem,
 Unde homines nati, durum genus. Ergo age, terrae
 Pingue solum primis extemplo a mensibus anni
 Fortes invertant tauri, glaebasque iacentis 65
 Pulverulenta coquat maturis solibus aestas;
 At si non fuerit tellus fecunda, sub ipsum
 Arcturum tenui sat erit suspendere sulco:
 Illic, officiant laetis ne frugibus herbae,
 Hic, sterilem exiguus ne deserat umor harenam. 70

Alternis idem tonsas cessare novales,
 Et segnem patiēre situ durescere campum.
 Aut ibi flava seres mutato sidere farra,
 Unde prius laetum siliqua quassante legumen,
 Aut tenuis fetus viciae tristisque lupini 75
 Sustuleris fragilis calamos silvamque sonantem.
 Urit enim lini campum seges, urit avenae,
 Urunt Lethaeo perfusa papavera somno:
 Sed tamen alternis facilis labor; arida tantum
 Ne saturare fimo pingui pudeat sola, neve 80
 Effetos cinerem immundum iactare per agros.
 Sic quoque mutatis requiescunt fetibus arva;
 Nec nulla intereast inaratae gratia terrae.
 Saepe etiam sterilis incendere profuit agros,
 Adque levem stipulam crepitantibus urere flammis: 85
 Sive inde occultas viris et pabula terrae
 Pinguia concipiunt; sive illis omne per ignem
 Excoquitur vitium, adque exsudat inutilis umor;
 Seu pluris calor ille vias et caeca relaxat
 Spiramenta, novas veniat qua sucus in herbas; 90
 Seu durat magis, et venas adstringit hiantis,
 Ne tenues pluviae, rapidive potentia solis
 Acrior, aut Boreae penetrabile frigus adurat.

Multum adeo, rastris glaebas qui frangit inertis
 Vimineasque trahit cratis, iuvat arva; neque illum 95

Flava Ceres alto nequiquam spectat Olympo;
 Et qui, proscisso quae suscitatur aequore terga,
 Rursus in oblicum verso perrumpit aratro,
 Exercetque frequens tellurem, adque inperat arvis.

Umida solstitia adque hiemes orate serenas, 100
 Agricolae; hiberno laetissima pulvere farra,
 Laetus ager: nullo tantum se Mysia cultu
 Lactat, et ipsa suas mirantur Gargara messis.
 Quid dicam, iacto qui semine comminus arva
 Insequitur, cumulosque ruit male pinguis harenae? 105
 Deinde satis fluvium inducit rivosque sequentis,
 Et, cum exustus ager morientibus aestuat herbis,
 Ecce supercilio clivosi tramitis undam
 Elicit? illa cadens raucum per levia murmur
 Saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arva. 110
 Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus aristis,
 Luxuriem segetum tenera depascit in herba,
 Cum primum sulcos aequant sata? quique paludis
 Collectum umorem bibula deducit harena?
 Praesertim incertis si mensibus amnis abundans 115
 Exit, et obducto late tenet omnia limo,
 Unde cavae tepido sudant umore lacunae.

Nec tamen, haec cum sint hominumque bovumque
 labores
 Versando terram experti, nihil improbus anser
 Strymoniaeque grues et amaris intiba fibris 120
 Officiunt aut umbra nocet. Pater ipse colendi
 Haud facilem esse viam voluit, primusque per artem
 Movit agros, curis acuens mortalia corda,
 Nec torpere gravi passus sua regna veterno.
 Ante Iovem nulli subigebant arva coloni; 125
 Ne signare quidem aut partiri limite campum
 Fas erat: in medium quaerebant, ipsaque tellus
 Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.
 Ille malum virus serpentibus addidit atris,
 Praedarique lupos iussit, pontumque moveri, 130

Mellaque decussit foliis, ignemque removit,
 Et passim rivis currentia vina repressit,
 Ut varias usus meditando extunderet artis
 Paulatim, et sulcis frumenti quaereret herbam,
 Ut silicis venis abstrusum excuderet ignem. 135
 Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas;
 Navita tum stellis numeros et nomina fecit,
 Pleiadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton;
 Tum laqueis captare feras, et fallere visco
 Inventum, et magnos canibus circumdare saltus. 140
 Adque alius latum funda iam verberat amnem;
 Alta petens, pelagoque alius trahit umida lina;
 Tum ferri rigor adque argutae lamina serrae, —
 Nam primi cuneis scindebant fissile lignum —
 Tum variae venere artes. Labor omnia vicit 145
 Inprobus et duris urguens in rebus egestas.
 Prima Ceres ferro mortalis vertere terram
 Instituit, cum iam glandes adque arbuta sacrae
 Deficerent silvae, et victum Dodona negaret.
 Mox et frumentis labor additus, ut mala culmos 150
 Esset robigo, segnisque horreret in arvis
 Carduus; intereunt segetes, subit aspera silva,
 Lappaeque tribolique, interque nitentia culta
 Infelix lolium et steriles dominantur avenae.
 Quod nisi et adsiduis herbam insectabere rastris, 155
 Et sonitu terrebis aves, et ruris opaci
 Falce premes umbram, votisque vocaveris imbrem,
 Heu, magnum alterius frustra spectabis acervom,
 Concussaue famem in silvis solabere quercu.

Dicendum et, quae sint duris agrestibus arma, 160
 Quis sine nec potuere seri nec surgere messes :
 Vomis et inflexi primum grave robur aratri,
 Tardaque Eleusinae matris volventia plaustra,
 Tribulaque, traheaeque, et iniquo pondere rastris;
 Virgea praeterea Celei vilisque supellex, 165
 Arbuteae crates et mystica vannus Iacchi.
 Omnia quae multo ante memor provisa repones,

Si te digna manet divini gloria ruris.
 Continuo in silvis magna vi flexa domatur
 In burim et curvi formam accipit ulmus aratri. 170
 Huic ab stirpe pedes temo protentus in octo,
 Binae aures, duplici aptantur dentalia dorso.
 Caeditur et tilia ante iugo levis, altaque fagus
 Stivaque, quae cursus a tergo torqueat imos;
 Et suspensa focis explorat robora fumus. 175

Possum multa tibi veterum praecepta referre,
 Ni refugis tenuisque piget cognoscere curas.
 Area cum primis ingenti aequanda cylindro
 Et vertenda manu et creta solidanda tenaci,
 Ne subeant herbae, neu pulvere victa fatiscat, 180
 Tum variae inludant pestes: saepe exiguus mus
 Sub terris posuitque domos adque horrea fecit;
 Aut oculis capti fodere cubilia talpae;
 Inventusque cavis bufo, et quae pluruma terrae
 Monstra ferunt; populatque ingentem farris acer- vom 185

Curculio, adque inopi metuens formica senectae.
 Contemplator item, cum se nux pluruma silvis
 Induet in florem et ramos curvabit olentis.
 Si superant fetus, pariter frumenta sequentur,
 Magnaque cum magno veniet tritura calore; 190
 At si luxuria foliorum exuberat umbra,
 Nequiquam pinguis palea teret area culmos.
 Semina vidi equidem multos medicare serentis,
 Et nitro prius et nigra perfundere amurga,
 Grandior ut fetus siliquis fallacibus esset, 195
 Et, quamvis igni exiguo, properata maderent.
 Vidi lecta diu et multo spectata labore
 Degenerare tamen, ni vis humana quot annis
 Maxuma quaeque manu legeret. Sic omnia fatis
 In peius ruere, ac retro sublapsa referri; 200
 Non aliter, quam qui adverso vix flumine lembum
 Remigiis subigit, si bracchia forte remisit,
 Adque illum in praeceps prono rapit alveus amni.

Praeterea tam sunt Arcturi sidera nobis
 Haedorumque dies servandi et lucidus Anguis, 205
 Quam quibus in patriam ventosa per aequora vectis
 Pontus et ostriferi fauces tentamptur Abydi.
 Libra die somni que pares ubi fecerit horas,
 Et medium luci adque umbris iam dividit orbem,
 Exercete, viri, tauros, serite hordea campis, 210
 Usque sub extremum brumae intractabilis imbrem ;
 Nec non et lini segetem et Cereale papaver
 Tempus humo tegere, et iandudum incumbere aratris,
 Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.
 Vere fabis satio; tum te quoque, Medica, putres 215
 Accipiunt sulci, et milio venit annua cura :
 Candidus auratis aperit cum cornibus annum
 Taurus, et adverso cedens Canis occidit astro.
 At si triticeam in messem robustaque farra
 Exercebis humum, solisque instabis aristis, 220
 Ante tibi Eoae Atlantides abscondantur,
 Gnosiaque ardentis decedat stella Coronae,
 Debita quam sulcis committas semina, quamque
 Invitae properes anni spem credere terrae.
 Multi ante occasum Maiæ coepere ; sed illos 225
 Exspectata seges vanis elusit aristis.
 Si vero viciamque seres vilemque phaselum,
 Nec Pelusiæ curam aspernabere lentis,
 Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes :
 Incipe, et ad medias sementem extende pruinas. 230

Idcirco certis dimensum partibus orbem
 Per duodena regit mundi Sol aureus astra.
 Quinque tenent caelum zonæ; quarum una corusco
 Semper sole rubens et torrida semper ab igni;
 Quam circum extremae dextra laevæque trahuntur, 235
 Caerulea glacie concretæ adque imbribus atris;
 Has inter mediamque duæ mortalibus aegris
 Munere concessæ divom; et via secta per ambas,
 Oblicus qua se signorum verteret ordo.
 Mundus, ut ad Scythiam Rhipaeasque arduus arces 240

Consurgit, premitur Libyae devexus in austros.
 Hic vertex nobis semper sublimis; at illum
 Sub pedibus Styx atra videt Manesque profundi.
 Maxumus hic flexu sinuoso elabitur Anguis
 Circum perque duas in morem fluminis Arctos, 245
 Arctos Oceani metuentis aequore tingui.
 Illic, ut perhibent, aut intempesta silet nox,
 Semper et obtenta densantur nocte tenebrae;
 Aut redit a nobis Aurora diemque reducit;
 Nosque ubi primus equis Oriens adflavit anhelis, 250
 Illic sera rubens accendit lumina Vesper.
 Hinc tempestates dubio praediscere caelo
 Possumus, hinc messisque diem tempusque serendi,
 Et quando infidum remis inpellere marmor
 Conveniat, quando armatas deducere classis, 255
 Aut tempestivam silvis evertere pinum.

Nec frustra signorum obitus speculamur et ortus,
 Temporibusque parem diversis quattuor annum.
 Frigidus agricolam siquando continet imber,
 Multa, forent quae mox caelo properanda sereno, 260
 Maturare datur: durum procudit arator
 Vomeris obtunsi dentem; cavat arbore lintres;
 Aut pecori signum aut numeros inpressit acervis.
 Exacuunt alii vallos furcasque bicornis,
 Adque Amerina parant lentae retinacula viti. 265
 Nunc facilis rubea texatur fiscina virga;
 Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
 Quippe etiam festis quaedam exercere diebus
 Fas et iura sinunt: rivos deducere nulla
 Religio vetuit, segeti praetendere saepem, 270
 Insidias avibus moliri, incendere vepres,
 Balantumque gregem fluvio mersare salubri.
 Saepe oleo tardi costas agitator aselli
 Vilibus aut onerat pomis; lapidemque revertens
 Incusum aut atrae massam picis urbe reportat. 275

Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna
 Felicis operum. Quintam fuge: pallidus Orcus

Eumenidesque satae; tum partu Terra nefando
Coeumque Iapetumque creat, saevomque Typhoea,
Et coniuratos caelum rescindere fratres. 280

Ter sunt conati inponere Pelio Ossam
Scilicet, adque Ossae frondosum involvere Olympum;
Ter Pater exstructos disiecit fulmine montis.
Septuma post decumam felix et ponere vitem,
Et prensos domitare boves, et licia telae 285
Addere; nona fugae melior, contraria furtis.

Multa adeo gelida melius se nocte dedere,
Aut cum sole novo terras inrorat Eous.
Nocte leves melius stipulae, nocte arida prata
Tondentur; noctes lentus non deficit umor. 290

Et quidam seros hiberni ad luminis ignis
Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto;
Interea longum cantu solata laborem
Arguto coniunx percurrit pectine telas,
Aut dulcis musti Volcano decoquit umorem 295
Et foliis undam trepidi despumat aeni.

At rubicunda Ceres medio succiditur aestu,
Et medio tostas aestu terit area fruges.
Nudus ara, sere nudus; hiemps ignava colono.
Frigoribus parto agricolae plerumque fruuntur, 300
Mutuaque inter se laeti convivia curant.

Invitat genialis hiemps curasque resolvit:
Ceum pressae cum iam portum tetigere carinae,
Puppibus et laeti nautae inposuere coronas.
Sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus, 305

Et lauri bacas oleamque cruentaue myrta;
Tum gruibus pedicas et retia ponere cervis,
Auritosque sequi lepores; tum figere dammas,
Stuppea torquentem Balearis verbera fundae,
Cum nix alta iacet, glaciem cum flumina trudent. 310

Quid tempestates autumnii et sidera dicam,
Adque, ubi iam breviorque dies et mollior aestas,
Quae vigilanda viris? vel cum ruit imbriferum ver,

Spicea iam campis cum messis inhorruit, et cum
 Frumenta in viridi stipula lactentia turgent? 315
 Saepe ego, cum flavis messorem induceret arvis
 Agricola et fragili iam stringeret hordea culmo,
 Omnia ventorum concurrere proelia vidi,
 Quae gravidam late segetem ab radicibus imis
 Sublimem expulsam eruerent; ita turbine nigro 320
 Ferret hiemps culmumque levem stipulasque volantis.
 Saepe etiam immensum caelo venit agmen aquarum,
 Et foedam glomerant tempestatem imbribus atris
 Collectae ex alto nubes; ruit arduus aether,
 Et pluvia ingenti sata laeta bovomque laboris 325
 Diluit; inplentur fossae, et cava flumina crescunt
 Cum sonitu, fervetque fretis spirantibus aequor.
 Ipse Pater media nimborum in nocte corusca
 Fulmina molitur dextra; quo maxuma motu
 Terra tremit; fugere ferae, et mortalia corda 330
 Per gentis humilis stravit pavor; ille flagranti
 Aut Athon, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
 Deicit; ingeminant austri et densissimus imber;
 Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.
 Hoc metuens, caeli menses et sidera serva; 335
 Frigida Saturni sese quo stella receptet;
 Quos ignis caeli Cyllenius erret in orbis.
 In primis venerare deos, adque annua magnae
 Sacra refer Cereri laetis operatus in herbis,
 Extremae sub cassum hiemis, iam vere sereno. 340
 Tum pingues agni, et tum mollissima vina;
 Tum somni dulces densaeque in montibus umbrae.
 Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret;
 Cui tu lacte favos et miti dilue Baccho;
 Terque novas circum felix eat hostia fruges, 345
 Omnis quam chorus et socii comitentur ovantes,
 Et Cererem clamore vocent in tecta; neque ante
 Falcem maturis quisquam supponat aristis,
 Quam Cereri torta redimitus tempora quercu
 Det motus inconpositos et carmina dicat. 350

Adque haec ut certis possemus discere signis,
 Aestusque, pluviasque, et agentis frigora ventos,
 Ipse Pater statuit, quid menstrua Luna moneret;
 Quo signo caderent austri; quid saepe videntes
 Agricolae propius stabulis armenta tenerent. 355
 Continuo, ventis surgentibus, aut freta ponti
 Incipiunt agitata tumescere et aridus altis
 Montibus audiri fragor, aut resonantia longe
 Litora misceri et nemorum increbrescere murmur.
 Iam sibi tum a curvis male temperat unda carinis, 360
 Cum medio celeres revolant ex aequore mergi
 Clamoremque ferunt ad litora, cumque marinae
 In sicco ludunt fulicae, notasque paludis
 Deserit adque altam supra volat ardea nubem.
 Saepe etiam stellas, vento inpendente, videbis 365
 Praecipitis caelo labi, noctisque per umbram
 Flammarum longos a tergo albescere tractus;
 Saepe levem paleam et frondes volitare caducas,
 Aut summa nantis in aqua colludere plumas.
 At Boreae de parte trucidis cum fulminat, et cum 370
 Eurique Zephyrique tonat domus: omnia plenis
 Rura natant fossis, adque omnis navita ponto
 Umida vela legit. Numquam imprudentibus imber
 Obfuit: aut illum surgentem vallibus imis
 Aeriae fugere grues, aut bucula caelum 375
 Suspiciens patulis captavit naribus auras,
 Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo,
 Et veterem in limo ranae cecinere querellam.
 Saepius et tectis penetralibus extulit ova
 Angustum formica terens iter; et bibit ingens 380
 Arcus; et e pastu decedens agmine magno
 Corvorum increpuit densis exercitus alis.
 Iam variae pelagi volucres, et quae Asia circum
 Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
 Certatim largos umeris infundere rores, 385
 Nunc caput obiectare fretis, nunc currere in undas,
 Et studio incassum videas gestire lavandi.
 Tum cornix plena pluviam vocat improba voce

Et sola in sicca secum spatiat harena.
 Ne nocturna quidem carpentes pensa puellae 390
 Nescivere hiemem, testa cum ardente viderent
 Scintillare oleum et putris concrebrescere fungos.

Nec minus ex imbri soles et aperta serena
 Prospicere et certis poteris cognoscere signis :
 Nam neque tum stellis acies obtusa videtur, 395
 Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna,
 Tenuia nec lanae per caelum vellera ferri ;
 Non tepidum ad solem pinnae in litore pandunt
 Dilectae Thetidi alcyones, non ore solutos
 Imundi meminere sues iactare maniplos. 400
 At nebulae magis ima petunt campoque recumbunt,
 Solis et occasum servans de culmine summo
 Nequiquam seros exercet noctua cantus.
 Adparet liquido sublimis in aere Nisus,
 Et pro purpureo poenas dat Scylla capillo ; 405
 Quaecumque illa levem fugiens secat aethera pinnis,
 Ecce inimicus, atrox, magno stridore per auras
 Insequitur Nisus ; qua se fert Nisus ad auras,
 Illa levem fugiens raptim secat aethera pinnis.
 Tum liquidas corvi presso ter gutture voces 410
 Aut quater ingeminant, et saepe cubilibus altis,
 Nescio qua praeter solitum dulcedine laeti,
 Inter se in foliis strepitant ; iuvat imbribus actis
 Progeniem parvam dulcisque revisere nidos ;
 Haud equidem credo, quia sit divinitus illis 415
 Ingenium aut rerum fato prudentia maior ;
 Verum, ubi tempestas et caeli mobilis umor
 Mutavere vias et Iuppiter uvidus austris
 Densat, erant quae rara modo, et, quae densa, relaxat,
 Vertuntur species animorum, et pectora motus 420
 Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
 Concipiunt : hinc ille avium concentus in agris,
 Et laetae pecudes, et ovantes gutture corvi.

Si vero solem ad rapidum lunasque, sequentis
 Ordine, respicies, numquam te crastina fallat 425

Hora, neque insidiis noctis capiere serenae.
 Luna, revertentis cum primum colligit ignis,
 Si nigrum obscuro conprenderit aera cornu,
 Maxumus agricolis pelagoque parabitur imber;
 At si virgineum suffuderit ore ruborem, 430
 Ventus erit; vento semper rubet aurea Phoebe.
 Sin ortu quarto, namque is certissimus auctor,
 Pura neque obtunsis per caelum cornibus ibit,
 Totus et ille dies, et qui nascentur ab illo
 Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt, 435
 Votaque servati solvent in litore nautae
 Glauco et Panopeae et Inoo Melicertae.
 Sol quoque et exoriens, et cum se condet in undas,
 Signa dabit; solem certissima signa secuntur,
 Et quae mane refert, et quae surgentibus astris. 440
 Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
 Conditus in nubem, medioque refugerit orbe,
 Suspecti tibi sint imbres; namque urguet ab alto
 Arboribusque satisque Notus pecorique sinister.
 Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese 445
 Diversi rumpunt radii, aut ubi pallida surget
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile,
 Heu, male tum mitis defendet pampinus uvas:
 Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
 Hoc etiam, emenso cum iam decedit Olympo, 450
 Profuerit meminisse magis; nam saepe videmus
 Ipsius in voltu varios errare colores:
 Caeruleus pluviam denuntiat, igneus Euros;
 Sin maculae incipient rutilo immiscerier igni,
 Omnia tum pariter vento nimisque videbis 455
 Fervere. Non illa quisquam me nocte per altum
 Ire, neque ab terra moneat convellere funem.
 At si, cum referetque diem condetque relatum,
 Lucidus orbis erit, frustra terrebere nimbis,
 Et claro silvas cernes Aquilone moveri. 460
 Denique, quid vesper serus vehat, unde serenae
 Ventus agat nubes, quid cogitet umidus Auster,
 Sol tibi signa dabit. Solem quis dicere falsum

**Audeat? Ille etiam caecos instare tumultus
Saepe monet, fraudemque et operta tumescere
bella.** 465

Ille etiam extincto miseratus Caesare Romam,
Cum caput obscura nitidum ferrugine texit,
Impiaque aeternam timuerunt saecula noctem.
Tempore quamquam illo tellus quoque et aequora ponti,
Obscenaque canes, inportunaeque volucres 470
Signa dabant. Quotiens Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam,
Flammarumque globos liquefactaque volvere saxa!
Armorum sonitum toto Germania caelo
Audiit; insolitis tremuerunt motibus Alpes. 475
Vox quoque per lucos volgo exaudita silentis,
Ingens, et simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis; pecudesque locutae,
Infandum! sistunt amnes, terraeque dehiscunt,
Et maestum inlacrimat templis ebur, aeraque su-
dant. 480

Proluit insano contorquens vertice silvas
Fluviorum rex Eridanus, camposque per omnis
Cum stabulis armenta tulit. Nec tempore eodem
Tristibus aut extis fibrae adparere minaces,
Aut puteis manare cruor cessavit, et altae
Per noctem resonare lupis ululantibus urbes.
Non alias caelo ceciderunt plura sereno
Fulgura, nec diri totiens arsere cometae.
Ergo inter sese paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi;
Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
Emathiam et latos Haemi pinguescere campos.
Scilicet et tempus veniet, cum finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exessa inveniet scabra robigine pila,
Aut gravibus rastris galeas pulsabit inanis,
Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulchris.
Di patrii, Indigetes, et Romule Vestaque mater,
Quae Tuscum Tiberim et Romana Palatia servas,

Hunc saltem everso iuvenem succurrere saeclo 500

Ne prohibete! Satis iam pridem sanguine nostro

Laomedontaeae luimus periuria Troiae.

Iam pridem nobis caeli te regia, Caesar,

Invidet, adque hominum queritur curare triumphos;

Quippe ubi fas versum adque nefas: tot bella per orbem, 505

Tam multae scelerum facies; non ullus aratro

Dignus honos; squalent abductis arva colonis,

Et curvae rigidum falces conflantur in ensem.

Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum;

Vicinae ruptis inter se legibus urbes 510

Arma ferunt; saevit toto Mars impius orbe.

Ut cum carceribus sese effudere quadrigae,

Addunt in spatia, et frustra retinacula tendens

Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

P. VERGILI MARONIS
G E O R G I C O N
LIBER SECUNDUS.

Hactenus arborum cultus et sidera caeli,
Nunc te, Bacche, canam, nec non silvestria tecum
Virgulta et prolem tarde crescentis olivae.
Huc, pater o Lenaeae; tuis hic omnia plena
Muneribus, tibi pampineo gravidus autumnno 5
Floret ager, spumat plenis vindemia labris;
Huc, pater o Lenaeae, veni, nudataque musto
Tingue novo mecum dereptis crura cothurnis.

Principio arboribus variast natura creandis.

Namque aliae, nullis hominum cogentibus, ipsae 10
Sponte sua veniunt camposque et flumina late
Curva tenent: ut molle siler, lentaeque genestae,
Populus et glauca canentia fronde salicta.
Pars autem posito surgunt de semine: ut altae
Castaneae, nemorumque Iovi quae maxuma frondet 15
Aesculus, adque habitae Grais oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima silva:
Ut cerasis ulmisque; etiam Parnasia laurus
Parva sub ingenti matris se subicit umbra.
Hos natura modos primum dedit; his genus omne 20
Silvarum fruticumque viret nemorumque sacrorum.

Sunt alii, quos ipse via sibi repperit usus.
 Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
 Deposuit sulcis; hic stirpes obruit arvo,
 Quadrifidasque sudes, et acuto robore vallos; 25
 Silvarumque aliae pressos propaginis arcus
 Exspectant et viva sua plantaria terra;
 Nil radice egent aliae, summumque putator
 Haud dubitat terrae referens mandare cacumen.
 Quin et caudicibus sectis, mirabile dictu! 30
 Truditur e sicco radix oleagina ligno.
 Et saepe alterius ramos inpune videmus
 Vertere in alterius, mutatamque insita mala
 Ferre pirum, et prunis lapidosa rubescere corna.

Quare agite o, proprios generatim discite cultus, 35
 Agricolae, fructusque feros mollite colendo,
 Neu segnes iaceant terrae. Iuvat Ismara Baccho
 Conserere, adque olea magnum vestire Taburnum.
 Tuque ades, inceptumque una decurre laborem,
 O decus, o famae merito pars maxuma nostrae, 40
 Maecenas, pelagoque volans da vela patenti.
 Non ego cuncta meis amplecti versibus opto,
 Non, mihi si linguae centum sint, oraue centum,
 Ferrea vox; ades, et primi lege litoris oram;
 In manibus terrae; non hic te carmine ficto 45
 Adque per ambages et longa exorsa tenebo.

Sponte sua quae se tollunt in luminis oras,
 Infecunda quidem, sed laeta et fortia surgunt;
 Quippe solo natura subest. Tamen haec quoque, si quis
 Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis, 50
 Exuerint silvestrem animum, cultuque frequenti
 In quascumque voces artis haud tarda sequentur.
 Nec non et sterilis, quae stirpibus exit ab imis,
 Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros;
 Nunc altae frondes et rami matris opacant, 55
 Crescentique adimunt fetus, uruntque ferentem.
 Iam, quae seminibus iactis se sustulit arbos,

Tarda venit, seris factura nepotibus umbram,
 Pomaque degenerant sucos oblita priores,
 Et turpis avibus praedam fert uva racemos. 60

Scilicet omnibus est labor inpendendus, et omnes
 Cogendae in sulcum, ac multa mercede domandae.
 Sed truncis oleae melius, propagine vites
 Respondent, solido Paphiae de robore myrtus;
 Plantis et durae coryli nascuntur, et ingens 65
 Fraxinus, Herculeaeque arbos umbrosa coronae,
 Chaoniiue patris glandes; etiam ardua palma
 Nascitur, et cassus abies visura marinos.
 Inseritur vero et nucis arbutus horrida fetu,
 Et steriles platani malos gessere valentis; 70
 Castaneae fagus, ornusque incanuit albo
 Flore piri, glandemque sues fregere sub ulmis.

Nec modus inserere adque oculos inponere simplex.
 Nam, qua se medio trudent de cortice gemmae
 Et tenuis rumpunt tunicas, angustus in ipso 75
 Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
 Includunt, udoque docent inolescere libro.
 Aut rursum enodes trunci resecantur, et alte
 Finditur in solidum cuneis via, deinde feraces
 Plantae inmittuntur: nec longum tempus, et ingens 80
 Exiit ad caelum ramis felicibus arbos,
 Miraturque novas frondes et non sua poma.

Praeterea genus haud unum, nec fortibus ulmis,
 Nec salici lotoque, neque Idaeis cyparissis;
 Nec pingues unam in faciem nascuntur olivae, 85
 Orchades, et radii, et amara pausia baca,
 Pomaque et Alcinoi silvae; nec surculus idem
 Crustumiiis Syriisque piris gravibusque volemis.
 Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
 Quam Methymnaeo carpit de palmite Lesbos; 90
 Sunt Thasiae vites, sunt et Mareotides albae,
 Pinguibus hae terris habiles, levioribus illae;

Et passo Psithia utilior, tenuisque Lageos,
 Temptatura pedes olim vincturaque linguam;
 Purpureae, preciaeque; et quo te carmine dicam, 95
 Rhaetica? nec cellis ideo contende Falernis.
 Sunt et Aminaeae vites, firmissima vina,
 Tmolius adsurgit quibus et rex ipse Phanaeus;
 Argitisque minor, cui non certaverit ulla
 Aut tantum fluere aut totidem durare per annos. 100
 Non ego te, Dis et mensis accepta secundis,
 Transierim, Rhodia, et tumidis, Bumaste, racemis.
 Sed neque, quam multae species, nec, nomina quae
 sint,
 Est numerus; neque enim numero comprehendere refert;
 Quem qui scire velit, Libyci velit aequoris idem 105
 Discere quam multae Zephyro turbentur harenae,
 Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
 Nosse, quot Ionii veniant ad litora fluctus.

Nec vero terrae ferre omnes omnia possunt.
 Fluminibus salices crassisque paludibus alni 110
 Nascuntur, steriles saxosis montibus orni;
 Litora myrtetis laetissima; denique apertos
 Bacchus amat collis, aquilonem et frigora taxi.
 Aspice et extremis domitum cultoribus orbem,
 Eoasque domos Arabum pictosque Gelonos: 115
 Divisae arboribus patriae. Sola India nigrum
 Fert hebenum, solis est turea virga Sabaeis.
 Quid tibi odorato referam sudantia ligno
 Balsamaque et bacas semper frondentis acanthi?
 Quid nemora Aethiopum, molli canentia lana? 120
 Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
 Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
 Extremi sinus orbis, ubi aera vincere summum
 Arboris haud ullae iactu potuere sagittae?
 Et gens illa quidem sumptis non tarda pharetris. 125
 Media fert tristis sucos tardumque saporem
 Felicis mali, quo non praesentius ullum,
 Pocula siquando saevae infecere novercae,

Miscueruntque herbas et non innoxia verba,
 Auxilium venit, ac membris agit atra venena. 130
 Ipsa ingens arbos faciemque simillima lauro;
 Et, si non alium late iactaret odorem,
 Laurus erat; folia haud ullis labentia ventis;
 Flos ad prima tenax; animas et olentia Medi
 Ora foveat illo et senibus medicantur anhelis. 135

Sed neque Medorum, silvae ditissima, terra,
 Nec pulcher Ganges adque auro turbidus Hermus
 Laudibus Italiae certent, non Bactra, neque Indi,
 Totaque turiferis Panchaia pinguis harenis.
 Haec loca non tauri spirantes naribus ignem 140
 Invertere satis inmanis dentibus hydri,
 Nec galeis densisque virum seges horruit hastis;
 Sed gravidæ fruges et Bacchi Massicus umor
 Inplevere; tenent oleae armentaque laeta.
 Hinc bellator ecus campo sese arduus infert; 145
 Hinc albi, Clitumne, greges et maxuma taurus
 Victima saepe, tuo perfusi flumine sacro,
 Romanos ad templa deum duxere triumphos.
 Hic ver adsidium adque alienis mensibus aestas;
 Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos. 150
 At rabidæ tigres absunt et saeva leonum
 Semina, nec miseros fallunt aconita legentis,
 Nec rapit immensos orbis per humum, neque tanto
 Squameus in spiram tractu se colligit anguis.
 Adde tot egregias urbes operumque laborem, 155
 Tot congesta manu praeruptis oppida saxis,
 Fluminaque antiquos subterlabentia muros.
 An mare, quod supra, memorem, quodque adluit infra?
 Anne lacus tantos? te, Lari maxume, teque,
 Fluctibus et fremitu adsurgens Bonace marino? 160
 An memorem portus Lucrinoque addita claustra
 Adque indignatum magnis stridoribus aequor,
 Iulia qua ponto longe sonat unda refuso
 Tyrrhenusque fretis immittitur aestus Avernis?
 Haec eadem argenti rivos acrisque metalla, 165

Ostendit venis, adque auro plurima fluxit.
 Haec genus acre virum, Marsos, pubemque Sabellam,
 Adsuetumque malo Ligurem, Volscosque verutos
 Extulit, haec Decios, Marios, magnosque Camillos,
 Scipiadas duos bello, et te, maxume Caesar, 170
 Qui nunc extremis Asiae iam victor in oris
 Inbellem avertis Romanis arcibus Indum.
 Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus,
 Magna virum; tibi res antiquae laudis et artis
 Ingredior, sanctos ausus recludere fontis, 175
 Ascræumque cano Romana per oppida carmen.

Nunc locus arborum ingenii: quae robora cuique,
 Quis color, et quae sit rebus natura ferendis.
 Difficiles primum terrae collesque maligni,
 Tenuis ubi argilla et dumosis calculus arvis, 180
 Palladia gaudent silva vivacis olivae,
 Indiciost tractu surgens oleaster eodem
 Plurimus et strati bacis silvestribus agri.
 At quae pinguis humus dulcique uligine laeta,
 Quique frequens herbis et fertilis ubere campus — 185
 Qualem saepe cava montis convalle solemus
 Despicere; huc summis licuntur rupibus amnes,
 Felicemque trahunt limum — quique editus austro,
 Et felicem curvis invisam pascit aratris:
 Hic tibi praevalidas olim multoque fluentis 190
 Sufficiet Baccho vitis, hic fertilis uvae,
 Hic laticis, qualem pateris libamus et auro,
 Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras
 Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.
 Sin armenta magis studium vitalosque tueri, 195
 Aut fetus ovium, aut urentis culta capellas,
 Saltus et saturi petito longinqua Tarenti,
 Et qualem infelix amisit Mantua campum,
 Pascentem niveos herboso flumine cycnos;
 Non liquidi gregibus fontes, non gramina deerunt; 200
 Et, quantum longis carpent armenta diebus,
 Exigua tantum gelidus res nocte reponet.

Nigra fere et presso pinguis sub vomere terra,
 Et cui putre solum, — namque hoc imitamur arando —
 Optuma frumentis : non ullo ex aequore cernes 205
 Plura domum tardis decedere plaustra iuven-
 cis,
 Aut unde iratus silvam devexit arator
 Et nemora evertit multos ignava per annos,
 Antiquasque domos avium cum stirpibus imis
 Eruit; illae altum nidis petiere relictis; 210
 At rudis enituit impulso vomere campus.
 Nam ieiuna quidem clivosi glareae ruris
 Vix humilis apibus casias roremque ministrat;
 Et tophus scaber, et nigris exessa chelydri-
 Creta negant alios aequae serpentibus agros 215
 Dulcem ferre cibum et curvas praebere latebras.
 Quae tenuem exhalat nebulam fumosque volucris,
 Et bibit umorem, et, cum vult, ex se ipsa remittit,
 Quaeque suo semper viridis se gramine vestit,
 Nec scabie et salsa laedit robigine ferrum: 220
 Illa tibi laetis intexet vitibus ulmos,
 Illa ferax oleost, illam experiere colendo
 Et facilem pecori et patientem vomeris unci.
 Talem dives arat Capua et vicina Vesevo
 Ora iugo et vacuis Clanius non aecus Acerris. 225

Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam.
 Rara sit an supra morem si densa requires,
 Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho,
 Densa magis Cereri, rarissima quaeque Lyaeo:
 Ante locum capies oculis, alteque iubebis 230
 In solido puteum demitti, omnemque repones
 Rursus humum, et pedibus summas aequabis harenas.
 Si deerunt, rarum pecorique et vitibus alm-
 Aptius uber erit; sin in sua posse negabunt
 Ire loca et scrobibus superabit terra repletis, 235
 Spissus ager; glaebas cunctantis crassa-
 que terga
 Exspecta, et validis terram proscinde iuven-
 cis.
 Salsa autem tellus et quae perhibetur amara,
 Frugibus infelix, — ea nec mansuescit arando,

Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina servat — 240
 Tale dabit specimen: Tu spisso vimine qualos,
 Colaue prelorum fumosis deripe tectis;
 Huc ager ille malus dulcesque a fontibus undae
 Ad plenum calcentur; aqua eluctabitur omnis
 Scilicet, et grandes ibunt per vimina guttae; 245
 At sapor indicium faciet, manifestus et ora
 Tristia temptantum sensu torquebit amaror.
 Pinguis item quae sit tellus, hoc denique pacto
 Discimus: haud umquam manibus iactata fatiscit,
 Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo. 250
 Umida maiores herbas alit, ipsaque iusto
 Laetior. A nimium ne sit mihi fertilis illa,
 Neu se praevalidam primis ostendat aristis!
 Quae gravis est, ipso tacitam se pondere prodit,
 Quaeque levis. Promptumst oculis praediscere ni-
 gram, 255
 Et quis cui color. At scleratum exquirere frigus
 Difficilest: piceae tantum, taxique nocentes
 Interdum, aut hederæ pandunt vestigia nigrae.

His animadversis, terram multo ante memento
 Excoquere et magnos scrobibus concidere montis, 260
 Ante supinatas aquiloni ostendere glaebas,
 Quam laetum infodias vitis genus. Optuma putri
 Arva solo: id venti curant gelidaeque pruinae,
 Et labefacta movens robustus iugera fossor.
 At, siquos haud ulla viros vigilantia fugit, 265
 Ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur
 Arboribus seges, et quo mox digesta feratur,
 Mutatam ignorent subito ne semina matrem.
 Quin etiam caeli regionem in cortice signant,
 Ut, quo quaeque modo steterit, qua parte calores 270
 Austrinos tulerit, quae terga obverterit axi,
 Restituant: adeo in teneris consuescere multumst.
 Collibus an plano melius sit ponere vitem,
 Quaere prius. Si pinguis agros metabere campi,
 Densa sere; in denso non segnior ubere Bacchus; 275

Sin tumulis adclive solum collisque supinos,
 Indulge ordinibus, nec setius omnis in unguem
 Arboribus positis secto via limite quadret.
 Ut saepe ingenti bello cum longa cohortes
 Explicuit legio, et campo stetit agmen aperto, 280
 Directaeque acies, ac late fluctuat omnis
 Aere renidenti tellus, necdum horrida miscent
 Proelia, sed dubius mediis Mars errat in armis:
 Omnia sint paribus numeris dimensa viarum;
 Non animum modo uti pascat prospectus inanem, 285
 Sed quia non aliter viris dabit omnibus aequas
 Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami.

Forsitan et scrobibus quae sint fastigia quaeras.
 Ausim vel tenui vitem committere sulco.
 Altior ac penitus terrae defigitur arbor, 290
 Aesculus in primis, quae, quantum vertice ad auras
 Aetherias, tantum radice in Tartara tendit.
 Ergo non hiemes illam, non flabra, neque imbres
 Convellunt; inmota manet, multosque nepotes,
 Multa virum volvens durando saecula vincit. 295
 Tum fortis late ramos et brachia tendens
 Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.

Neve tibi ad solem vergant vineta cadentem;
 Neve inter vitis corylum sere; neve flagella
 Summa pete, aut summa defringe ex arbore
 plantas: 300
 Tantus amor terrae; neu ferro laede retunso
 Semina; neve olea silvestris insere truncos:
 Nam saepe incautis pastoribus excidit ignis,
 Qui, furtim pingui primum sub cortice tectus,
 Robora comprehendit, frondesque elapsus in altas 305
 Ingentem caelo sonitum dedit; inde secutus
 Per ramos victor perque alta cacumina regnat,
 Et totum involvit flammis nemus, et ruit atram
 Ad caelum picea crassus caligine nubem,
 Praesertim si tempestas a vertice silvis 310

Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.
 Hoc ubi, non a stirpe valent caesaeque reverti
 Possunt adque ima similes revirescere terra;
 Infelix superat foliis oleaster amaris.

Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat
 auctor 315

Tellurem Borea rigidam spirante movere.
 Rura gelu tum claudit hiemps; nec semine iacto
 Concretam patitur radicem adfigere terrae.
 Optuma vinetis satio, cum vere rubenti
 Candida venit avis longis invis a colubris, 320
 Prima vel autumn sub frigora, cum rapidus Sol
 Nondum hiemem contingit equis, iam praeterit aestas.
 Ver adeo frondi nemorum, ver utile silvis;
 Vere tument terrae et genitalia semina poscunt.
 Tum pater omnipotens fecundis imbribus Aether 325
 Coniugis in gremium laetae descendit, et omnis
 Magnus alit, magno commixtus corpore, fetus.
 Avia tum resonant avibus virgulta canoris,
 Et Venerem certis repetunt armenta diebus;
 Parturit almus ager, Zephyrique tepentibus auris 330
 Laxant arva sinus; superat tener omnibus umor;
 Inque novos soles audent se germina tuto
 Credere; nec metuit surgentis pampinus austros,
 Aut actum caelo magnis aquilonibus imbrem,
 Sed trudit gemmas, et frondes explicat omnis. 335
 Non alios prima crescentis origine mundi
 Inluxisse dies aliumve habuisse tenorem
 Crediderim: ver illud erat, ver magnus agebat
 Orbis, et hibernis parcebant flatibus Euri:
 Cum primae lucem pecudes hausere, virumque 340
 Terrea progenies duris caput extulit arvis,
 Inmissaeque ferae silvis et sidera caelo.
 Nec res hunc tenerae possent perferre laborem,
 Si non tanta quies iret frigusque caloremque
 Inter, et exciperet caeli indulgentia terras. 345

Quod superest, quaecumque premes virgulta per
agros,

Sparge fimo pingui, et multa memor occule terra,
Aut lapidem bibulum, aut squalentis infode conchas;
Inter enim labentur aquae, tenuisque subibit
Halitus, adque animos tollent sata; iamque reperti, 350
Qui saxo super adque ingentis pondere testae
Urguerent; hoc effusos munimen ad imbris,
Hoc, ubi hiulca siti findit canis aestifer arva.

Seminibus positis, superest diducere terram
Saepius ad capita, et duros iactare bidentis, 355
Aut presso exercere solum sub vomere, et ipsa
Flectere luctantis inter vineta iuencos;
Tum levis calamos et rasae hastilia virgae
Fraxineasque aptare sudes, furcasque valentis
Viribus eniti quarum et contemnere ventos 360
Adsuescant, summasque sequi tabulata per ulmos.

Ac dum prima novis adolescit frondibus aetas,
Parcendum teneris, et dum se laetus ad auras
Palmes agit, laxis per purum inmissus habenis,
Ipsa acie nondum falcis temptanda, sed uncis 365
Carpendae manibus frondes, interque legendae.
Inde ubi iam validis amplexae stirpibus ulmos
Exierint, tum stringe comas, tum brachia tonde;
Ante reformidant ferrum; tum denique dura
Exerce inperia, et ramos compesce fluentis. 370

Texendae saepes etiam et pecus omne tenendum,
Praecipue dum frons tenera imprudensque laborum;
Cui super indignas hiemes solemque potentem
Silvestres uri adsidue capraeque sequaces
Inludunt, pascuntur oves avidaeque iuvencae. 375
Frigora nec tantum cana concreta pruina,
Aut gravis incumbens scopulis arentibus aestas,
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis et admorso signata in stirpe cicatrix.

Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris 380
 Caeditur et veteres ineunt proscaenia ludi,
 Praemiaque ingeniis pagos et compita circum
 Thesidae posuere, adque inter pocula laeti
 Mollibus in pratis unctos saluere per utres.
 Nec non Ausonii, Troia gens missa, coloni 385
 Versibus incomptis ludunt risuque soluto,
 Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis,
 Et te, Bacche, vocant per carmina laeta, tibi que
 Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
 Hinc omnis largo pubescit vinea fetu, 390
 Conplentur vallesque cavae saltusque profundi,
 Et quocumque deus circum caput egit honestum.
 Ergo rite suum Baccho dicemus honorem
 Carminibus patriis lancesque et liba feremus,
 Et ductus cornu stabit sacer hircuus ad aram, 395
 Pinguique in veribus torrebimus exta columnis.

Est etiam ille labor curandis vitibus alter,
 Cui numquam exhausti satis est: namque omne quot
 annis

Terque quaterque solum scindendum, glaebaque versis
 Aeternum frangenda bidentibus; omne levandum 400
 Fronde nemus. Redit agricolis labor actus in orbem,
 Adque in se sua per vestigia volvitur annus.
 Ac iam olim, seras posuit cum vinea frondes,
 Frigidus et silvis aquilo decussit honorem,
 Iam tum acer curas venientem extendit in annum 405
 Rusticus, et curvo Saturni dente relictam
 Persequitur vitem attondens fingitque putando.
 Primus humum fodito, primus devecta cremato
 Sarmenta, et vallos primus sub tecta referto;
 Postremus metito. Bis vitibus ingruit umbra, 410
 Bis segetem densis obducunt sentibus herbae;
 Durus uterque labor: laudato ingentia rura,
 Exiguum colito. Nec non etiam aspera rusci
 Vimina per silvam, et ripis fluvialis harundo
 Caeditur, incultique exercet cura salicti. 415

Iam vinctae vites, iam falcem arbusta reponunt,
 Iam canit effectos extremus vinitor antes:
 Sollicitanda tamen tellus, pulvisque movendus,
 Et iam maturis metuendus Iuppiter uvis.

Contra non ullast oleis cultura; neque illae 420
 Procurvam exspectant falcem rastrosque tenacis,
 Cum semel haeserunt arvis aurasque tulerunt;
 Ipsa satis tellus, cum dente recluditur unco,
 Sufficit umorem et gravidas cum vomere fruges.
 Hoc pinguem et placitam Paci nutritor olivam. 425

Poma quoque, ut primum truncos sensere valentis
 Et viris habuere suas, ad sidera raptim
 Vi propria nituntur opisque haud indiga nostrae.
 Nec minus interea fetu nemus omne gravescit,
 Sanguineisque inculta rubent aviaria baxis. 430
 Tondentur cytisi, taedas silva alta ministrat,
 Pascunturque ignes nocturni et lumina fundunt.
 Et dubitant homines serere adque inpendere curam?
 Quid maiora sequar? — salices humilesque genestae,
 Aut illae pecori frondem aut pastoribus umbras 435
 Sufficiunt, saepemque satis et pabula melli —
 Et iuvat undantem buxo spectare Cytorum
 Naryciaeque picis lucos, iuvat arva videre
 Non rastris, hominum non ulli obnoxia curae.
 Ipsae Caucasio steriles in vertice silvae, 440
 Quas animosi Euri adsidue franguntque feruntque,
 Dant alios aliae fetus, dant utile lignum
 Navigiis pinos, domibus caedrumque cupressosque.
 Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plaustreis
 Agricolae, et pandas ratibus posuere carinas. 445
 Viminibus salices fecundae, frondibus ulmi,
 At myrtus validis hastilibus et bona bello
 Cornus; Ituraeos taxi torquentur in arcus.
 Nec tiliae leves aut torno rasile buxum
 Non formam accipiunt ferroque cavantur acuto. 450
 Nec non et torrentem undam levis innatat alnus,

Missa Pado; nec non et apes examina condunt
Corticibusque cavis vitiosaeque ilicis alveo.
Quid memorandum aequae Baccheia dona tulerunt?
Bacchus et ad culpam caussas dedit; ille furentis 455
Centauros leto domuit, Rhoetumque Pholumque
Et magno Hylaeum Lapithis cratere minantem.

O fortunatos nimium, sua si bona norint,
Agricolae! quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum iustissima tellus. 460
Si non ingentem foribus domus alta superbis
Mane salutantum totis vomit aedibus undam,
Nec varios inhiant pulchra testudine postis,
Inlusasque auro vestes, Ephyreiaque aera,
Alba neque Assyrio fucatur lana veneno, 465
Nec casia liquidi corrumpitur usus olivi:
At secura quies et nescia fallere vita,
Dives opum variarum, at latis otia fundis,
Speluncae, vivique lacus, at frigida Tempe,
Mugitusque bovom, mollesque sub arbore somni 470
Non absunt; illic saltus ac lustra ferarum,
Et patiens operum exiguoque adsueta iuventus,
Sacra deum, sanctique patres; extrema per illos
Iustitia excedens terris vestigia fecit.

Me vero primum dulces ante omnia Musae, 475
Quarum sacra fero ingenti percussus amore,
Accipiant, caelique vias et sidera monstrent,
Defectus solis varios, lunaeque laboris;
Unde tremor terris, qua vi maria alta tumescant
Obicibus ruptis rursusque in se ipsa residant, 480
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
Sin, has ne possim naturae accedere partis,
Frigidus obstiterit circum praecordia sanguis:
Rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes; 485
Flumina amem silvasque inglorius. O, ubi campi
Spercheosque, et virginibus bacchata Lacaenis

Taygeta! o, qui me gelidis in vallibus Haemi
 Sistat, et ingenti ramorum protegat umbra!
 Felix, qui potuit rerum cognoscere caussas, 490
 Adque metus omnis et inexorabile fatum
 Subiecit pedibus strepitumque Acherontis avari!
 Fortunatus et ille, deos qui novit agrestis,
 Panaque Sylvanumque senem Nymphasque sorores!
 Illum non populi fascēs, non purpura regum 495
 Flexit et infidos agitans discordia fratres,
 Aut coniurato descendens Dacus ab Histro,
 Non res Romanae, perituraque regna; neque ille
 Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti.
 Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura 500
 Sponte tulere sua, carpsit; nec ferrea iura
 Insanumque forum aut populi tabularia vidit.
 Sollicitant alii remis freta caeca, ruuntque
 In ferrum, penetrant aulas et limina regum;
 Hic petit excidiis urbem miserosque Penatis, 505
 Ut gemma bibat et Sarrano dormiat ostro;
 Condit opes alius, defossoque incubat auro;
 Hic stupet attonitus Rostris; hunc plausus hiantem
 Per cuneos geminatus enim plebisque patrumque
 Corripuit; gaudent perfusi sanguine fratrum, 510
 Exsilioque domos et dulcia limina mutant,
 Adque alio patriam quaerunt sub sole iacentem.
 Agricola incurvo terram dimovit aratro:
 Hinc anni labor, hinc patriam parvosque nepotes
 Sustinet, hinc armenta bovom meritosque iuven-
 cos. 515
 Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
 Aut fetu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,
 Proventuque oneret sulcos adque horrea vincat.
 Venit hiemps: teritur Sicyonia baca trapetis,
 Glande sues laeti redeunt, dant arbuta silvae; 520
 Et varios ponit fetus autumnus, et alte
 Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
 Interea dulces pendent circum oscula nati,
 Casta pudicitiam servat domus, ubera vaccae

GEORGICON LIB. II.

61

Lactea demittunt, pinguesque in gramine laeto   525
Inter se adversis luctantur cornibus haedi.
Ipse dies agitat festos, fususque per herbam,
Ignis ubi in medio et socii cratera coronant,
Te, libans, Lenaeae, vocat, pecorisque magistris
Velocis iaculi certamina ponit in ulmo,   530
Corporaque agresti nudant praedura palaestrae.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini,
Hanc Remus et frater, sic fortis Etruria crevit
Scilicet et rerum factast pulcherrima Roma,
Septemque una sibi muro circumdedit arces.   535
Ante etiam sceptrum Dictaei regis, et ante
Impia quam caesis gens est epulata iuvenis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat;
Necdum etiam audierant inflari classica, necdum
Inpositos duris crepitare incudibus enses.   540

Sed nos immensum spatiis confecimus aequor,
Et iam tempus ecum fumantia solvere colla.

P. VERGILI MARONIS
G E O R G I C O N
LIBER TERTIUS.

Te quoque, magna Pales, et te memorande canemus
Pastor ab Amphryso, vos, silvae amnesque Lycaeï.
Cetera, quae vacuas tenuissent carmine mentes,
Omnia iam volgata: quis aut Eurysthea durum,
Aut inlaudati nescit Busiridis aras? 5
Cui non dictus Hylas puer et Latonia Delos,
Hippodameque, umeroque Pelops insignis eburno,
Acer equis? Temptanda viast, qua me quoque possim
Tollere humo victorque virum volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum, modo vita supersit, 10
Aonio rediens deducam vertice Musas;
Primus Idumaeas referam tibi, Mantua, palmas;
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius et tenera praetexit harundine ripas. 15
In medio mihi Caesar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego et Tyrio conspectus in ostro
Centum quadriugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens lucosque Molorchi,
Cursibus et crudo decernet Graecia caestu. 20
Ipse, caput tonsae foliis ornatus olivae,

Dona feram. Iam nunc sollemnis ducere pompas
 Ad delubra iuvat caesosque videre iuencos;
 Vel scaena ut versis discedat frontibus, utque
 Purpurea intexti tollant aulaea Britanni. 25
 In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
 Gangaridum faciam victorisque arma Quirini,
 Adque hic undantem bello magnumque fluentem
 Nilum ac navali surgentis aere columnas.
 Addam urbes Asiae domitas pulsumque Niphaten 30
 Fidentemque fuga Parthum versisque sagittis,
 Et duo rapta manu diverso ex hoste tropaea
 Bisque triumphatas utroque ab litore gentis.
 Stabunt et Parii lapides, spirantia signa,
 Assaraci proles demissaeque ab Iove gentis 35
 Nomina, Trosque parens, et Troiae Cynthius auctor.
 Invidia infelix Furias amnemque severum
 Cocyti metuet tortosque Ixionis anguis
 Humanemque rotam, et non exsuperabile saxum.
 Interea Dryadum silvas saltusque sequamur 40
 Intactos, tua, Maecenas, haud mollia iussa.
 Te sine nil altum mens incohat: en age, segnis
 Rumpe moras; vocat ingenti clamore Cithaeron
 Taygetique canes domitrixque Epidaurus equorum,
 Et vox adsensu nemorum ingeminata remugit. 45
 Mox tamen ardentis accingar dicere pugnas
 Caesaris, et nomen fama tot ferre per annos,
 Tithoni prima quot abest ab origine Caesar.

Seu quis, Olympiacae miratus praemia palmae,
 Pascit equos, seu quis fortis ad aratra iuencos, 50
 Corpora praecipue matrum legat. Optuma torvae.
 Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
 Et crurum tenuis a mento palcaria pendent;
 Tum longo nullus lateri modus; omnia magna,
 Pes etiam; et camuris hirtae sub cornibus aures. 55
 Nec mihi displiceat maculis insignis et albo,
 Aut iuga detractans, interdumque aspera cornu,
 Et faciem tauro propior, quaeque ardua tota,

Et gradiens ima verrit vestigia cauda.
 Aetas Lucinam iustosque pati hymenaeos 60
 Desinit ante decem, post quattuor incipit annos;
 Cetera nec feturae habilis, nec fortis aratris.
 Interea, superat gregibus dum laeta iuventas,
 Solve mares; mitte in Venerem pecuaria primus,
 Adque aliam ex alia generando suffice prolem. 65
 Optuma quaeque dies miseris mortalibus aevi
 Prima fugit; subeunt morbi tristisque senectus,
 Et labor et durae rapit inclementia mortis.
 Semper erunt, quarum mutari corpora malis:
 Semper enim refice, ac, ne post amissa requiras, 70
 Anteveni, et subolem armento sortire quot annis.

Nec non et pecorist idem delectus equino.
 Tu modo, quos in spem statues submittere gentis,
 Praecipuum iam inde a teneris inpende laborem.
 Continuo pecoris generosi pullus in arvis 75
 Altius ingreditur, et mollia crura reponit;
 Primus et ire viam et fluvios temptare minacis
 Audet et ignoto sese committere ponti,
 Nec vanos horret strepitus. Illi ardua cervix,
 Argutumque caput, brevis alvos, obessaque terga, 80
 Luxuriatque toris animosum pectus. Honesti
 Spadices glaucique, color deterrimus albis
 Et gilvo. Tum, siqua sonum procul arma dedere,
 Stare loco nescit, micat auribus et tremit artus,
 Collectumque fremens volvitur sub naribus ignem. 85
 Densa iuba, et dextro iactata recumbit in armo;
 At duplex agitur per lumbos spina; cavatque
 Tellurem, et solido graviter sonat ungula cornu.
 Talis Amyclaei domitus Pollucis habenis
 Cyllarus, et, quorum Grai meminere poetae, 90
 Martis equi biuges, et magni currus Achilli.
 Talis et ipse iubam cervice effudit equina
 Coniugis adventu pernix Saturnus, et altum
 Pelion hinnitu fugiens inplevit acuto.

Hunc quoque, ubi aut morbo gravis aut iam segnior
annis 95

Deficit, abdē domo, nec turpi ignosce senectae:
Frigidus in Venerem senior, frustra que laborem
Ingratum trahit; et, siquando ad proelia ventumst,
Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
Incassum furit. Ergo animos aevomque notabis 100
Praecipue; hinc alias artis, prolemque parentum,
Et quis cuique dolor victo, quae gloria palmae.
Nonne vides, cum praecipiti certamine campum
Corripuere ruuntque effusi carcere currus,
Cum spes arrectae iuvenum, exsultantiaque haurit 105
Corda pavor pulsans? Illi instant verbere torto
Et proni dant lora; volat vi fervidus axis;
Iamque humiles, iamque elati sublime videntur
Aera per vacuum ferri, adque adsurgere in auras;
Nec mora, nec requies; at fulvae nimbus harenae 110
Tollitur; umescunt spumis flatuque sequentum:
Tantus amor laudum, tantaest victoria curae.
Primus Erichthonius currus et quattuor ausus
Iungere equos, rapidusque rotis insistere victor.
Frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere 115
Inpositi dorso, adque equitem docuere sub armis
Insultare solo, et gressus glomerare superbos.
Aecus uterque labor; aequae iuvenemque magistri
Exquirunt calidumque animis et cursibus acrem,
Quamvis saepe fuga versos ille egerit hostis, 120
Et patriam Epirum referat, fortisque Mycenae,
Neptunique ipsa deducat origine gentem.

His animadversis instant sub tempus, et omnis
Inpendunt curas denso distendere pingui,
Quem legere ducem et pecori dixere maritum; 125
Florentisque secant herbas, fluviosque ministrant,
Farraque, ne blando nequeat superesse labori,
Invalidique patrum referant ieiunia nati.
Ipsa autem macie tenuant armenta volentes,
Adque, ubi concubitus primos iam nota voluptas 130

Sollicitat, frondesque negant et fontibus arcent.
 Saepe etiam cursu quatiunt et sole fatigant,
 Cum graviter tunsis gemit area frugibus, et cum
 Surgentem ad Zephyrum paleae iactantur inanes.
 Hoc faciunt, nimio ne luxu obtunsior usus 135
 Sit genitali arvo et sulcos oblimet inertis,
 Sed rapiat sitiens Venerem interiusque recondat.

Rursus cura patrum cadere, et succedere matrum
 Incipit. Exactis gravidae cum mensibus errant,
 Non illas gravibus quisquam iuga ducere plaustris, 140
 Non saltu superare viam sit passus et acri
 Carpere prata fuga fluviosque innare rapacis.
 Saltibus in vacuis pascunt et plena secundum
 Flumina, muscus ubi et viridissima gramine ripa,
 Speluncaeque tegant, et saxea procubet umbra. 145
 Est lucos Silari circa ilicibusque virentem
 Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
 Romanumst, oestrum Grai vertere vocantes,
 Asper, acerba sonans, quo tota exterrita silvis
 Diffugiunt armenta; furit mugitibus aether 150
 Concussus silvaeque et sicci ripa Tanagri.
 Hoc quondam monstro horribilis exercuit iras
 Inachiae Iuno pestem meditata iuvencae.
 Hunc quoque, nam mediis fervoribus acrior instat,
 Arcebis grvido pecori, armentaque pascas 155
 Sole recens orto aut noctem ducentibus astris.

Post partum cura in vitulos traducitur omnis;
 Continuoque notas et nomina gentis inurunt,
 Et quos aut pecori malint submittere habendo,
 Aut aris servare sacros, aut scindere terram 160
 Et campum horrentem fractis invertere glaebis.
 Cetera pascuntur viridis armenta per herbas.
 Tu quos ad studium adque usum formabis agrestem,
 Iam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
 Dum faciles animi iuvenum, dum mobilis aetas. 165
 Ac primum laxos tenui de vimine circlos
 Cervici subnecte; dehinc, ubi libera colla

Servitio adsuerint, ipsis e torquibus aptos
 Iunge pares, et coge gradum conferre iuencos;
 Adque illis iam saepe rotae ducantur inanes 170
 Per terram, et summo vestigia pulvere signent;
 Post valido nitens sub pondere faginus axis
 Instrepat, et iunctos temo trahat aereus orbis.
 Interea pubi indomitae non gramina tantum,
 Nec vescas salicum frondes ulvamque palustrem, 175
 Sed frumenta manu carpes sata; nec tibi fetae,
 More patrum, nivea inplebunt mulctraria vaccae,
 Sed tota in dulcis consument ubera natos.

Sin ad bella magis studium turmasque ferocis,
 Aut Alpheia rotis praelabi flumina Pisae, 180
 Et Iovis in luco currus agitare volantis:
 Primus equi labor est, animos adque arma videre
 Bellantum, lituosque pati, tractuque gementem
 Ferre rotam, et stabulo frenos audire sonantis;
 Tum magis adque magis blandis gaudere magistri 185
 Laudibus et plausae sonitum cervicis amare.
 Adque haec iam primo depulsus ab ubere matris
 Audeat, inque vicem det mollibus ora capistris
 Invalidus etiamque tremens, etiam inscius aevi.
 At tribus exactis ubi quarta acceperit aestas, 190
 Carpere mox gyrum incipiat gradibusque sonare
 Conpositis, sinuetque alterna volumina crurum,
 Sitque laboranti similis; tum cursibus auras,
 Tum vocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
 Aequora vix summa vestigia ponat harena; 195
 Qualis Hyperboreis Aquilo cum densus ab oris
 Incubuit, Scythiaeque hiemes adque arida differt
 Nubila; tum segetes altae campique natantes
 Lenibus horrescunt flabris, summaeque sonorem
 Dant silvae, longique urgent ad litora fluctus; 200
 Ille volat, simul arva fuga, simul aequora verrens.
 Hic vel ad Elei metas et maxuma campi
 Sudabit spatia, et spumas aget ore cruentas,
 Belgica vel molli melius feret esseda collo.

Tum demum crassa magnum farragine corpus   205
 Crescere iam domitis sinito: namque ante domandum
 Ingentis tollent animos, prensique negabunt
 Verbera lenta pati et duris parere lupatis.

Sed non ulla magis viris industria firmat,
 Quam Venerem et caeci stimulos avertere amoris,   210
 Sive hovom sivist cui gratior usus equorum.
 Adque ideo tauros procul adque in sola relegant
 Pascua, post montem oppositum, et trans flumina lata;
 Aut intus clausos satura ad praesepia servant.
 Carpit enim viris paulatim uritque videndo   215
 Femina, nec nemorum patitur meminisse nec herbae.
 Dulcibus illa quidem inlecebris et saepe superbos
 Cornibus inter se subigit decernere amantis.
 *Pascitur in magna Sila formosa iuvenca:
 Illi alternantes multa vi proelia miscent   220
 Volneribus crebris; lavit ater corpora sanguis,
 Versaque in obnixos urguntur cornua vasto
 Cum gemitu; reboant silvaeque et longus Olympus.
 Nec mos bellantis una stabulare; sed alter
 Victus abit, longeque ignotis exsulat oris,   225
 Multa gemens ignominiam plagasque superbi
 Victoris, tum, quos amisit inultus, amores;
 Et stabula adspectans regnis excessit avitis.
 Ergo omni cura viris exercet, et inter
 Dura iacet pernox instrato saxa cubili,   230
 Frondibus hirsutis et carice pastus acuta,
 Et temptat sese, adque irasci in cornua discit
 Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
 Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit harena.
 Post, ubi collectum robur viresque refectae,   235
 Signa movet, praecepsque oblitum fertur in hostem;
 Fluctus uti medio coepit cum albescere ponto,
 Longius, ex altoque sinum trahit; utque volutus
 Ad terras inmane sonat per saxa, neque ipso
 Monte minor procumbit; at ima exaestuât unda   240
 Verticibus, nigramque alte subiectat harenam.

Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
 Et genus aequoreum, pecudes, pictaeque volucres,
 In furias ignemque ruunt. Amor omnibus idem.
 Tempore non alio catulorum oblita leaena 245
 Saevior erravit campis, nec funera volgo
 Tam multa informes ursi stragemque dedere
 Per silvas; tum saevos aper, tum pessima tigris;
 Heu, male tum Libyae solis erratur in agris.
 Nonne vides, ut tota tremor pertemptet equorum 250
 Corpora, si tantum notas odor attulit auras?
 Ac neque eos iam frena virum, neque verbera saeva,
 Non scopuli rupesque cavae adque obiecta retardant
 Flumina, correptos unda torquentia montis.
 Ipse ruit dentesque Sabellicus exacuit sus, 255
 Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas,
 Adque hinc adque illinc umeros ad volnera durat.
 Quid iuvenis, magnum cui versat in ossibus ignem
 Durus amor? Nempe abruptis turbata procellis
 Nocte natat caeca serus freta; quem super ingens 260
 Porta tonat caeli, et scopulis inlisa reclamant
 Aequora; nec miseri possunt revocare parentes,
 Nec moritura super crudeli funere virgo.
 Quid lynces Bacchi variae et genus acre luporum
 Adque canum? quid, quae inbelles dant proelia cervi? 265
 Scilicet ante omnis furor est insignis equarum;
 Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
 Potniades malis membra absumpsere quadrigae.
 Illas ducit amor trans Gargara transque sonantem
 Ascanium; superant montis et flumina tranant. 270
 Continuoque avidis ubi subdita flamma medullis: —
 Vere magis, quia vere calor redit ossibus — illae
 Ore omnes versae in Zephyrum stant rupibus altis,
 Exceptantque levis auras, et saepe sine ullis
 Coniugiis vento gravidae — mirabile dictu — 275
 Saxa per et scopulos et depressas convallis
 Diffugiunt, non, Eure, tuos, neque Solis ad ortus,
 In Borean Caurumque, aut unde nigerrimus Auster
 Nascitur et pluvio contristat frigore caelum.

Hic demum, hippomanes vero quod nomine dicunt 280
 Pastores, lentum destillat ab inguine virus;
 Hippomanes, quod saepe malae legere novercae,
 Miscueruntque herbas et non innoxia verba.

Sed fugit interea, fugit inreparabile tempus,
 Singula dum capti circumvectamur amore. 285
 Hoc satis armentis: superat pars altera curae,
 Lanigeros agitare greges hirtasque capellas.
 Hic labor; hinc laudem fortes sperate coloni.
 Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
 Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem; 290
 Sed me Parnasi deserta per ardua dulcis
 Raptat amor; iuvat ire iugis, qua nulla priorum
 Castaliam molli devertitur orbita clivo.
 Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.

Incipiens stabulis edico in mollibus herbam 295
 Carpere ovis, dum mox frondosa reducitur aestas,
 Et multa duram stipula felicumque manipulis
 Sternere subter humum, glacies ne frigida laedat
 Molle pecus, scabiemque ferat turpisque podagras.
 Post hinc digressus iubeo frondentia capris 300
 Arbusta sufficere et fluvios praebere recentis,
 Et stabula a ventis hiberno opponere soli
 Ad medium conversa diem, cum frigidus olim
 Iam cadit extremoque inrorat Aquarius anno.
 Hae quoque non cura nobis levior tuendae, 305
 Nec minor usus erit, quamvis Milesia magno
 Vellera mutantur Tyrios incocta rubores:
 Densior hinc suboles, hinc largi copia lactis;
 Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra,
 Laeta magis pressis manabunt flumina mammis. 310
 Nec minus interea barbas incanaeque menta
 Cinyphii tondent hirqui saetasque comantis
 Usus in castrorum et miseris velamina nautis.
 Pascuntur vero silvas et summa Lycaei,
 Horrentisque rubos et amantis ardua dumos; 315

Adque ipsae memores redeunt in tecta, suosque
 Ducunt, et gravido superant vix ubere limen.
 Ergo omni studio glaciem ventosque nivalis,
 Quo minus est illis curae mortalis egestas,
 Avertes, victumque feres et virgea laetus 320
 Pabula, nec tota claudes faenilia bruma.
 At vero Zephyris cum laeta vocantibus aestas
 In saltus utrumque gregem adque in pascua mittet,
 Luciferi primo cum sidere frigida rura
 Carpamus, dum mane novom, dum gramina canent, 325
 Et ros in tenera pecori gratissimus herba.
 Inde, ubi quarta sitim caeli collegerit hora
 Et cantu querulae rumpent arbusta cicadae,
 Ad puteos aut alta greges ad stagna iubeto
 Currentem ilignis potare canalibus undam; 330
 Aestibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
 Sicubi magna Iovis antiquo robore quercus
 Ingentis tendat ramos, aut sicubi nigrum
 Illicibus crebris sacra nemus accubet umbra;
 Tum tenuis dare rursus aquas, et pascere rursus 335
 Solis ad occassum, cum frigidus aera vesper
 Temperat, et saltus reficit iam roscida luna,
 Litoraue alcyonen resonant, acalanthida dumi.

Quid tibi pastores Libyae, quid pascua versu
 Prosequar, et raris habitata mapalia tectis? 340
 Saepe diem noctemque et totum ex ordine mensem
 Pascitur itque pecus longa in deserta sine ullis
 Hospitiis: tantum campi iacet. Omnia secum
 Armentarius Afer agit, tectumque Laremque
 Armaque Amyclaeumque canem Cressamque phare-
 tram; 345

Non secus ac patriis acer Romanus in armis
 Iniusto sub fasce viam cum carpit, et hosti
 Ante exspectatum positus stat in agmine castris.

At non, qua Scythiae gentes Maeotiaque unda,
 Turbidus et torquens flayentis Hister harenas, 350

Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem.
 Illic clausa tenent stabulis armenta, neque ullae
 Aut herbae campo adparent aut arbore frondes;
 Sed iacet aggeribus niveis informis et alto
 Terra gelu late, septemque adsurgit in ulnas. 355
 Semper hiemps, semper spirantes frigora cauri.
 Tum sol pallentis haud umquam discutit umbras,
 Nec cum invectus equis altum petit aethera, nec cum
 Praecipitem Oceani rubro lavit aequore currum.
 Concrescunt subitae currenti in flumine crustae, 360
 Undaque iam tergo ferratos sustinet orbis,
 Puppibus illa prius, patulis nunc hospita plaustis;
 Aeraque dissiliunt volgo, vestesque rigescunt
 Indutae, caeduntque securibus umida vina,
 Et totae solidam in glaciem vertere lacunae, 365
 Stiriaque inpexis induruit horrida barbis.
 Interea toto non setius aere ninguit:
 Intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis
 Corpora magna bovom, confertoque agmine cervi
 Torpent mole nova et summis vix cornibus exstant. 370
 Hos non inmissis canibus, non cassibus ullis
 Puniceaeve agitant pavidos formidine pinnae;
 Sed frustra oppositum trudentis pectore montem
 Comminus obtruncant ferro, graviterque rudentis
 Caedunt, et magno laeti clamore reportant. 375
 Ipsi in defossis specubus secura sub alta
 Otia agunt terra, congestaque robora totasque
 Advolvere focis ulmos ignique dedere.
 Hic noctem ludo ducunt, et pocula laeti
 Fermento adque acidis imitantur vitea sorbis. 380
 Talis Hyperboreo Septem subiecta trioni
 Gens effrena virum Rhipaeo tunditur Euro,
 Et pecudum fulvis velatur corpora saetis.

Si tibi lanitium curae, primum aspera silva,
 Lappaeque tribolique absint; fuge pabula laeta; 385
 Continuoque greges villis lege mollibus albos.
 Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,

Nigra subest udo tantum cui lingua palato,
 Reice, ne maculis infuscet vellera pullis
 Nascentum, plenoque alium circumspice campo. 390
 Munere sic niveo lanae, si credere dignumst,
 Pan deus Arcadiae captam te, Luna, fefellit,
 In nemora alta vocans; nec tu aspernata vocantem.

At cui lactis amor, cytisum lotosque frequentis
 Ipse manu salsasque ferat praesepebus herbas. 395
 Hinc et amant fluvios magis, et magis ubera tendunt,
 Et salis occultum referunt in lacte saporem.
 Multi iam excretos prohibent a matribus haedos,
 Primaque ferratis praefigunt ora capistris.
 Quod surgente die mulsero horisque diurnis, 400
 Nocte premunt; quod iam tenebris et sole cadente,
 Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor;
 Aut parco sale continguunt hiemique reponunt.

Nec tibi cura canum fuerit postrema, seti una
 Velocis Spartae catulos acremque Molossum 405
 Pasce sero pingui. Numquam custodibus illis
 Nocturnum stabulis furem incursusque luporum,
 Aut inpacatos a tergo horrebis Hiberos.
 Saepe etiam cursu timidos agitabis onagros,
 Et canibus leporem, canibus venabere dammas; 410
 Saepe volutabris pulsos silvestribus apros
 Latratu turbabis agens, montisque per altos
 Ingentem clamore premes ad retia cervom.

Disce et odoratam stabulis accendere caedrum,
 Galbaneoque agitare gravis nidore chelydros. 415
 Saepe sub inmotis praesepebus aut mala tactu
 Vipera delituit caelumque exterrita fugit;
 Aut tecto adsuetus coluber succedere et umbrae,
 Pestis acerba bovom, pecorique adspargere virus,
 Fovit humum. Cape saxa manu, cape robora, pastor, 420
 Tollentemque minas et sibila colla tumentem
 Deice. Iamque fuga timidum caput abdidit alte,

Cum medii nexu extremaeque agmina caudae
 Solvuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbis.
 Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis, 425
 Squamea convolvens sublato pectore terga
 Adque notis longam maculosus grandibus alvom,
 Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus et dum
 Vere madent udo terrae ac pluvialibus austris,
 Stagna colit, ripisque habitans, hic piscibus atram 430
 Inprobus ingluviem ranisque loquacibus explet;
 Postquam exusta palus, terraeque ardore dehiscunt,
 Exsilit in siccum, et flammantia lumina torquens
 Saevit agris, asperque siti adque exterritus aestu.
 Nec mihi tum mollis sub divo carpere somnos, 435
 Neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas,
 Cum positis novos exuviis nitidusque iuventa
 Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,
 Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.

Morborum quoque te causas et signa docebo. 440
 Turpis ovis temptat scabies, ubi frigidus imber
 Altius ad vivom persedit et horrida cano
 Bruma gelu, vel cum tonsis inlotus adhaesit
 Sudor, et hirsuti secuerunt corpora vepres.
 Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri 445
 Perfundunt, udisque aries in gurgite villis
 Mersatur, missusque secundo defluit amni;
 Aut tonsum tristi contingunt corpus amurga,
 Et spumas miscent argenti et sulpura viva
 Idaeasque pices et pinguis unguine ceras. 450
 Scillamque elleborosque gravis nigrumque bitumen.
 Non tamen ulla magis praesens fortuna laborumst,
 Quam si quis ferro potuit rescindere summum
 Ulceris os: alitur vitium vivitque tegendo,
 Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor 455
 Abnegat, aut meliora deos sedet omina poscens.
 Quin etiam, ima dolor balantum lapsus ad ossa
 Cum furit adque artus depascitur arida febris,
 Profuit incensos aestus avertere et inter

Ima ferire pedis salientem sanguine venam ; 460
Bisaltæ quo more solent acerque Gelonus,
Cum fugit in Rhodopen adque in deserta Getarum,
Et lac concretum cum sanguine potat equino.
Quam procul aut molli succedere saepius umbræ
Videris, aut summas carpentem ignavius herbas, 465
Extremamque sequi, aut medio procumbere campo
Pascentem, et serae solam decedere nocti :
Continuo culpam ferro compesce, prius quam
Dira per incautum serpent contagia volgus.
Non tam creber agens hiemem ruit aequore turbo, 470
Quam multae pecudum pestes. Nec singula morbi
Corpora corripunt, sed tota aestiva repente,
Spemque gregemque simul, cunctamque ab origine
gentem.
Tum sciat, aerias Alpes et Norica siquis
Castella in tumulis et Iapydis arva Timavi 475
Nunc quoque post tanto videat desertaque regna
Pastorum et longe saltus lateque vacantis.

Hic quondam morbo caeli miseranda cohortast
Tempestas totoque autumnî incanduit aestu,
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum, 480
Corruptique lacus, infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat simplex; sed ubi ignea venis
Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
Rursus abundabat fluvidus liquor omniaque in se
Ossa minutatim morbo conlapsa trahebat. 485
Saepe in honore deum medio stans hostia ad aram,
Lanea dum nivea circumdatur infula vitta,
Inter cunctantis cecidit moribunda ministros.
Aut siquam ferro mactaverat ante sacerdos,
Inde neque inpositis ardent altaria fibris, 490
Nec responsa potest consultus reddere vates,
Ac vix suppositi tinguuntur sanguine cultri
Summaque ieiuna sanie infusatur harena.
Hinc laetis vituli volgo moriuntur in herbis,
Et dulcis animas plena ad praesepia reddunt; 495

Hinc canibus blandis rabies venit, et quatit aegros
 Tussis anhela sues ac faucibus angit obsessis.
 Labitur infelix studiorum adque inmemor herbae
 Victor ecus fontisque avertitur et pede terram
 Crebra ferit; demissae aures, incertus ibidem 500
 Sudor, et ille quidem moriturus frigidus, aret
 Pellis et ad tactum tractanti dura resistit.
 Haec ante exitium primis dant signa diebus;
 Sin in processu coepit crudescere morbus,
 Tum vero ardentes oculi adque attractus ab alto 505
 Spiritus, interdum gemitu gravis, imaque longo
 Ilia singultu tendunt, it naribus ater
 Sanguis, et obsessas fauces premit aspera lingua.
 Profuit inserto latices infundere cornu
 Lenaeos; ea visa salus morientibus una; 510
 Mox erat hoc ipsum exitio, furiisque relecti
 Ardebant, ipsique suos iam morte sub aegra —
 Di meliora piis erroremque hostibus illum! —
 Discissos nudis laniabant dentibus artus.
 Ecce autem duro fumans sub vomere taurus 515
 Concidit et mixtum spumis vomit ore cruorem
 Extremosque ciet gemitus. It tristis arator,
 Maerentem abiungens fraterna morte iuencum,
 Adque opere in medio defixa relinquit aratra.
 Non umbrae altorum nemorum, non mollia possunt 520
 Prata movere animum, non, qui per saxa volutus
 Purior electro campum petit amnis; at ima
 Solvontur latera, adque oculos stupor urguet inertis,
 Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
 Quid labor aut benefacta iuvant? quid vomere terras 525
 Invertisse gravis? atqui non Massica Bacchi
 Munera, non illis epulae nocuere repostae:
 Frondibus et victu pascuntur simplicis herbae,
 Pocula sunt fontes liquidi adque exercita cursu
 Flumina, nec somnos abrumpit cura salubris. 530
 Tempore non alio dicunt regionibus illis
 Quaesitas ad sacra boves Iunonis, et uris
 Inparibus ductos alta ad donaria currus.

Ergo aegre rastris terram rimantur, et ipsis
Unguibus infodiunt fruges, montisque per altos 535
Contenta cervice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat; acrior illum
Cura domat; timidi dammae cervique fugaces
Nunc interque canes et circum tecta vagantur. 540
Iam maris immensi prolem et genus omne natantum
Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit; insolitae fugiunt in flumina phocae.
Interit et curvis frustra defensa latebris
Vipera, et attoniti squamis adstantibus hydri. 545
Ipsis est aer avibus non aecus, et illae
Praecipites alta vitam sub nube relincunt.
Praeterea iam nec mutari pabula refert,
Quaesitaeque nocent artes; cessere magistri,
Phillyrides Chiron Amythaoniusque Melampus. 550
Saevit et in lucem Stygiis emissa tenebris
Pallida Tisiphone Morbos agit ante Metumque,
Inque dies avidum surgens caput altius effert.
Balatu pecorum et crebris mugitibus amnes
Arentesque sonant ripae collesque supini. 555
Iamque catervatim dat stragem adque aggerat ipsis
In stabulis turpi dilapsa cadavera tabo,
Donec humo tegere ac foveis abscondere discunt.
Nam neque erat coriis usus, nec viscera quisquam
Aut undis abolere potest, aut vincere flamma; 560
Ne tondere quidem morbo inluvieque peressa
Vellera nec telas possunt attingere putris;
Verum etiam invisos siquis temptarat amictus,
Ardentes papulae adque immundus olentia sudor
Membra sequebatur, nec longo deinde moranti 565
Tempore contactos artus sacer ignis edebat.

P. VERGILI MARONIS
G E O R G I C O N
LIBER QUARTUS.

Procinus aerii mellis caelestia dona
Exsequar. Hanc etiam, Maecenas, aspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum
Magnanimosque duces totiusque ordine gentis
Mores et studia et populos et proelia dicam. 5
In tenui labor; at tenuis non gloria, siquem
Numina laeva sinunt auditque vocatus Apollo.

Principio sedes apibus statioque petenda,
Quo neque sit ventis aditus, — nam pabula venti
Ferre domum prohibent — neque oves haedique pe-
tulci 10

Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, et surgentis atterat herbas.
Absint et picti squalentia terga lacerti
Pinguibus a stabulis, meropesque, aliaeque volucres
Et manibus Procne pectus signata cruentis; 15
Omnia nam late vastant, ipsasque volantis
Ore ferunt dulcem nidis inmitibus escam.
At liquidi fontes et stagna virentia musco
Adsint, et tenuis fugiens per gramina rivos,

VERGILI GEORGICON LIB. IV. 79

Palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret, 20
 Ut, cum prima novi ducent examina reges
 Vere suo, ludetque favis emissa iuventus,
 Vicina invitet decedere ripa calori,
 Obviaque hospitiiis teneat frondentibus arbos.
 In medium, seu stabit iners, seu profluet umor, 25
 Transversas salices et grandia conice saxa,
 Pontibus ut crebris possint consistere et alas
 Pandere ad aestivom solem, si forte morantis
 Sparsarit aut praeceps Neptuno inmerserit Eurus.
 Haec circum casiae virides et olentia late 30
 Serpulla et graviter spirantis copia thymbrae
 Floreat, inriguumque bibant violaria fontem.
 Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
 Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
 Angustos habeant aditus: nam frigore mella 35
 Cogit hiemps, eademque calor liquefacta remittit.
 Utraque vis apibus pariter metuenda; neque illae
 Nequiquam in tectis certatim tenuia cera
 Spiramenta linunt, fucoque et floribus oras
 Explent, collectumque haec ipsa ad munera gluten 40
 Et visco et Phrygiae servant pice lentius Idae.
 Saepe etiam effossis, si verast fama, latebris
 Sub terra fovere larem, penitusque repertae
 Pumicibusque cavis excessaeque arboris antro.
 Tu tamen e levi rimosa cubilia limo 45
 Ungue fovens circum, et raras superinice frondes.
 Neu propius tectis taxum sine, neve rubentis
 Ure foco caneros, altae neu crede paludi,
 Aut ubi odor caeni gravis, aut ubi concava pulsu
 Saxa sonant vocisque offensa resultat imago. 50

Quod superest, ubi pulsam hiemem Sol aureus egit
 Sub terras caelumque aestiva luce reclusit,
 Illae continuo saltus silvasque peragrant
 Purpureosque metunt flores et flumina libant
 Summa leves. Hinc nescio qua dulcedine laetae 55
 Progeniem nidosque foveant, hinc arte recentis

Excudunt ceras et mella tenacia fingunt.
 Hinc ubi iam emissum caveis ad sidera caeli
 Nare per aestatem liquidam suspexeris agmen
 Obscuramque trahi vento mirabere nubem, 60
 Contemplator : aquas dulcis et frondea semper
 Tecta petunt. Huc tu iussos adsperge saporos,
 Trita melisphylla et cerinthae ignobile gramen,
 Tinnitusque cie et Matris quate cymbala circum :
 Ipsae consistunt medicatis sedibus, ipsae 65
 Intuma more suo sese in cunabula condent.

Sin autem ad pugnam exierint — nam saepe duobus
 Regibus incessit magno discordia motu ;
 Continuoque animos volgi et trepidantia bello
 Corda licet longe praesciscere ; namque morantis 70
 Martius ille aeris rauci canor increpat, et vox
 Auditur fractos sonitus imitata tubarum ;
 Tum trepidae inter se coeunt, pinnisque coruscant,
 Spiculaque exacuunt rostris, aptantque lacertos,
 Et circa regem adque ipsa ad praetoria densae 75
 Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.
 Ergo ubi ver nactae sudum camposque patentis,
 Erumpunt portis : concurritur ; aethere in alto
 Fit sonitus ; magnum mixtae glomerantur in orbem,
 Praecipitesque cadunt ; non densior aere grando, 80
 Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
 Ipsi per medias acies insignibus alis
 Ingentis animos angusto in pectore versant,
 Usque adeo obnixa non cedere, dum gravis aut hos
 Aut hos versa fuga victor dare terga subegit. 85
 Hi motus animorum adque haec certamina tanta
 Pulveris exigui iactu compressa quiescunt.

Verum ubi ductores acie revocaveris ambo,
 Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
 Dede neci ; melior vacua sine regnet in aula. 90
 Alter erit maculis auro squalentibus ardens ;
 Nam duo sunt genera ; hic melior, insignis et ore,

Et rutilis clarus squamis ; ille horridus alter
 Desidia latamque trahens inglorius alvom.
 Ut binae regum facies , ita corpora plebis. 95
 Namque aliae turpes horrent , ceu pulvere ab alto
 Cum venit et sicco terram sput ore viator
 Aridus ; elucent aliae et fulgore coruscant,
 Ardentes auro et paribus lita corpora guttis.
 Haec potior suboles ; hinc caeli tempore certo 100
 Dulcia mella premes , nec tantum dulcia , quantum
 Et liquida et durum Bacchi domitura saporem.

At cum incerta volant caeloque examina ludunt,
 Contemnuntque favos et frigida tecta relinunt,
 Instabilis animos ludo prohibebis inani. 105
 Nec magnus prohibere labor : tu regibus alas
 Eripe ; non illis quisquam cunctantibus altum
 Ire iter aut castris audebit vellere signa.
 Invitent croceis halantes floribus horti,
 Et custos furum adque avium cum falce saligna 110
 Hellespontiaci servet tutela Priapi.
 Ipse thymum pinosque ferens de montibus altis
 Tecta serat late circum , cui talia curae ;
 Ipse labore manum duro terat , ipse feracis
 Figat humo plantas et amicos inriget imbris. 115

Adque equidem , extremo ni iam sub fine laborum
 Vela traham et terris festinem advertere proram,
 Forsitan et , pinguis hortos quae cura colendi
 Ornaret , canerem , biferique rosaria Paesti,
 Quoque modo potis gauderent intiba rivis 120
 Et virides apio ripae , tortusque per herbam
 Cresceret in ventrem cucumis ; nec sera comantem
 Narcissum aut flexi tacuissem vimen acanthi
 Pallentisque hederas et amantis litora myrtos.
 Namque sub Oebaliae memini me turribus altis, 125
 Qua niger umectat flaventia culta Galaesus,
 Corycium vidisse senem , cui pauca relict
 Iugera ruris erant , nec fertilis illa iuvenis,

Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
 Hic rarum tamen in dumis holus albaque circum 130
 Lilia verbenasque premens vescumque papaver,
 Regum aequabat opes animo, seraque revertens
 Nocte domum dapibus mensas onerabat inemptis.
 Primus vere rosam adque autumnno carpere poma,
 Et cum tristis hiemps etiamnum frigore saxa 135
 Rumperet et glacie cursus frenaret aquarum,
 Ille comam mollis iam tondebat hyacinthi,
 Aestatem increpitans seram zephyrosque morantis.
 Ergo apibus fetis idem adque examine multo
 Primus abundare et spumantia cogere pressis 140
 Mella favis; illi tiliae, adque uberrima pinus;
 Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos
 Induerat, totidem autumnno matura tenebat.
 Ille etiam seras in versum distulit ulmos
 Eduramque pirum et spinos iam pruna ferentis 145
 Iamque ministrantem platanum potantibus umbras.
 Verum haec ipse equidem spatii exclusus iniquis
 Praetereo adque aliis post me memoranda relinquo.

Nunc age, naturas apibus quas Iuppiter ipse
 Addidit, expediam, pro qua mercede, canoros 150
 Curetum sonitus crepitantiaque aera secutae,
 Dictae caeli Regem pavere sub antro.
 Solae communis natos, consortia tecta
 Urbis habent, magnisque agitant sub legibus aevom,
 Et patriam solae et certos novere penatis; 155
 Venturaeque hiemis memores aestate laborem
 Experiuntur et in medium quaesita reponunt.
 Namque aliae victu invigilant et foedere pacto
 Exercentur agris; pars intra saepta domorum
 Narcissi lacrimam et lentum de cortice gluten 160
 Prima favis ponunt fundamina, deinde tenacis
 Suspendunt ceras; aliae spem gentis adultos
 Educunt fetus; aliae purissima mella
 Stipant et liquido distendunt nectare cellas.
 Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sorti, 165

Inque vicem speculantur aquas et nubila caeli,
 Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
 Ignavom fucos pecus a praesepebus arcent.
 Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella;
 Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis 170
 Cum properant, alii taurinis folliibus auras
 Accipiunt redduntque, alii stridentia tinguunt
 Aera lacu; gemit inpositis incudibus Aetna;
 Illi inter sese magna vi brachia tollunt
 In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum: 175
 Non aliter, si parva licet componere magnis,
 Cecropias innatus apes amor urguet habendi,
 Munere quamque suo. Grandaevis oppida curae,
 Et munire favos, et daedala fingere tecta.
 At fessae multa referunt se nocte minores, 180
 Crura thymo plenae; pascuntur et arbuta passim
 Et glaucas salices casiamque crocumque rubentem
 Et pinguem tiliam et ferrugineos hyacinthos.
 Omnibus una quies operum, labor omnibus unus:
 Mane ruunt portis; nusquam mora; rursus eas-
 dem 185
 Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
 Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant;
 Fit sonitus, mussantque oras et limina circum.
 Post, ubi iam thalamis se composuere, siletur
 In noctem, fessosque sopor suus occupat artus. 190
 Nec vero a stabulis pluvia independente recedunt
 Longius, aut credunt caelo adventantibus Euris;
 Sed circum tutae sub moenibus urbis aquantur,
 Excursusque brevis temptant, et saepe lapillos,
 Ut cumbae instabiles fluctu iactante saburram, 195
 Tollunt, his sese per inania nubila librant.
 Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
 Quod neque concubitu indulgent, nec corpora segnes
 In Venerem solvont, aut fetus nixibus edunt;
 Verum ipsae e foliis natos et suavibus herbis 200
 Ore legunt, ipsae regem parvosque Quirites
 Sufficiunt, aulasque et cerea regna refingunt.

*Saepe etiam duris errando in cotibus alas
 *Attrivere, ultroque animam sub fasce dedere:
 *Tantus amor florum et generandi gloria mellis. 205
 Ergo ipsas quamvis angusti terminus aevi
 Excipiat; neque enim plus septuma ducitur aestas;
 At genus immortale manet, multosque per annos
 Stat fortuna domus, et avi numerantur avorum.
 Praeterea regem non sic Aegyptos et ingens 210
 Lydia, nec populi Parthorum aut Medus Hydaspes
 Observant. Rege incolumi mens omnibus unast;
 Amisso rupere fidem, constructaque mella
 Diripuerunt ipsae et cratis solvere favorum.
 Ille operum custos, illum admirantur, et omnes 215
 Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes,
 Et saepe attollunt umeris, et corpora bello
 Obiectant pulchramque petunt per volnera mortem.

His quidam signis adque haec exempla secuti
 Esse apibus partem divinae mentis et haustus 220
 Aetherios dixere; deum namque ire per omnis
 Terrasque tractusque maris caelumque profundum;
 Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
 Quemque sibi tenuis nascentem arcessere vitas;
 Scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri 225
 Omnia, nec morti esse locum, sed viva volare
 Sideris in numerum adque alto succedere caelo.

Siquando sedem angustam servataque mella
 Thesauris relines, prius haustu sparsus aquarum
 Ora fove, fumosque manu praetende sequacis. 230
 Bis gravidos cogunt fetus, duo tempora messis,
 Taygete simul os terris ostendit honestum
 Plias et Oceani spretos pede reppulit amnis,
 Aut eadem sidus fugiens ubi Piscis aquosi
 Tristior hibernas caelo descendit in undas. 235
 Illis ira modum suprast, laesaeque venenum
 Morsibus inspirant, et spicula caeca relinunt
 Adfixae venis, animasque in vulnere ponunt.

Sin duram metues hiemem parcesque futuro
 Contunsosque animos et res miserabere fractas : 240
 At suffire thymo cerasque recidere inanis,
 Quis dubitet? nam saepe favos ignotus adedit
 Stello et lucifugis congesta cubilia blattis
 Immunisque sedens aliena ad pabula fucus ;
 Aut asper crabro imparibus se inmiscuit armis, 245
 Aut dirum, tiniae, genus, aut invisae Minervae
 Laxos in foribus suspendit aranea casses.
 Quo magis exhaustae fuerint, hoc acrius omnes
 Incumbent generis lapsi sarcire ruinas,
 Conplebuntque foros et floribus horrea texent. 250

Si vero, quoniam cassus apibus quoque nostros
 Vita tulit, tristi languebunt corpora morbo —
 Quod iam non dubiis poteris cognoscere signis :
 Continuost aegris alius color; horrida voltum
 Deformat macies; tum corpora luce carentum 255
 Exportant tectis et tristia funera ducunt;
 Aut illae pedibus conexae ad limina pendent,
 Aut intus clausis cunctantur in aedibus, omnes
 Ignavaeque fame et contracto frigore pigrae.
 Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant, 260
 Frigidus ut quondam silvis inmurmurat Auster;
 Ut mare sollicitum stridit refluentibus undis;
 Aestuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.
 Hic iam galbaneos suadebo incendere odores,
 Mellaque harundineis inferre canalibus, ultro 265
 Hortantem et fessas ad pabula nota vocantem.
 Proderit et tunsum gallae admiscere saporem
 Arentisque rosas, aut igni pinguis multo
 Defruta, vel Psithia passos de vite racemos
 Cecropiumque thymum et grave olentia centaurea. 270
 Est etiam flos in pratis, cui nomen amello
 Fecere agricolae, facilis quaerentibus herba;
 Namque uno ingentem tollit de caespite silvam,
 Aureus ipse, sed in foliis, quae plurima circum
 Funduntur, violae subluet purpura nigrae; 275

Saepe deum nexis ornatae torquibus arae;
 Asper in ore sapor; tonsis in vallibus illum
 Pastores et curva legunt prope flumina Mellae.
 Huius odorato radices incoque Baccho,
 Pabulaque in foribus plenis adpone canistris. 280

Sed siquem proles subito defecerit omnis,
 Nec, genus unde novae stirpis revocetur, habebit,
 Tempus et Arcadii memoranda inventa magistri
 Pandere, quoque modo caesis iam saepe iuvenis
 Insincerus apes tulerit cruor. Altius omnem 285
 Expediam prima repetens ab origine famam.

Nam qua Pellaei gens fortunata Canopi
 Accolit effuso stagnantem flumine Nilum
 Et circum pictis vehitur sua rura phaselis,
 Quaque pharetratae vicinia Persidis urguet, 290

*Et viridem Aegyptum nigra fecundat harena,
 *Et diversa ruens septem discurrit in ora
 *Usque coloratis amnis devexus ab Indis,
 Omnis in hac certam regio iacit arte salutem.

Exiguus primum, adque ipsos contractus ad usus, 295
 Eligitur locus; hunc angustique imbrice tecti
 Parietibusque premunt artis, et quattuor addunt,
 Quattuor a ventis, obliqua luce fenestras.

Tum vitulus bima curvans iam cornua fronte
 Quaeritur; huic geminae nares et spiritus oris 300

Multa reluctanti obstruitur, plagisque perempto
 Tunsae per integram solvuntur viscera pellem.
 Sic positum in clauso lincunt, et ramea costis
 Subiciunt fragmenta, thymum, casiasque recentis.

Hoc geritur Zephyris primum impellentibus un-
 das, 305

Ante novis rubeant quam prata coloribus, ante
 Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
 Interea teneris tepefactus in ossibus umor
 Aestuat, et visenda modis animalia miris,
 Trunca pedum primo, mox et stridentia pinnis, 310
 Miscentur, tenuemque magis magis aera carpunt,

Donec, ut aestivis effusus nubibus imber,
Erupere, aut ut, nervo pulsante, sagittae,
Prima leves ineunt siquando proelia Parthi.

Quis Deus hanc, Musae, quis nobis extudit ar-
tem ? 315

Unde nova ingressus hominum experientia cepit ?
Pastor Aristaeus fugiens Peneia Tempe,
Amissis, ut fama, apibus morboque fameque,
Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis,
Multa querens, adque hac adfatus voce parentem : 320
Mater, Cyrene mater, quae gurgitis huius
Ima tenes, quid me praeclara stirpe deorum —
Si modo, quem perhibes, pater est Thymbraeus
Apollo —

Invisum fatis genuisti ? aut quo tibi nostri
Pulsus amor ? quid me caelum sperare iubebas ? 325
En etiam hunc ipsum vitae mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum et pecudum custodia sollers
Omnia temptanti extuderat, te matre, relinquo.
Quin age, et ipsa manu felicitis erue silvas,
Fer stabulis inimicum ignem adque interfice mes-
sis, 330

Ure sata, et validam in vitis molire bipinnem,
Tanta meae si te ceperunt taedia laudis.
At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit. Eam circum Milesia vellera Nymphae
Carpebant, hyali saturo fucata colore, 335
Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque,
Caesariem effusae nitidam per candida colla,
[Nesaeae, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,]
Cydippeque et flava Lycorias, altera virgo,
Altera tum primos Lucinae experta laboris, 340
Clioque et Beroe soror, Oceanitides ambae,
Ambae auro, pictis incinctae pellibus ambae,
Adque Ephyre, adque Opis, et Asia Deiopea,
Et tandem positus velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem 345

Volcani, Martisque dolos et dulcia furta,
 Aque Chao densos divom numerabat amores.
 Carmine quo captae dum fuis mollia pensa
 Devolvont, iterum maternas inpulit auris
 Luctus Aristaei, vitreisque sedilibus omnes 350
 Opstipuere; sed ante alias Arethusa sorores
 Prospiciens summa flavom caput extulit unda,
 Et procul: O gemitu non frustra exterrita tanto,
 Cyrene soror, ipse tibi, tua maxuma cura,
 Tristis Aristaeus Penei genitoris ad undam 355
 Stat lacrimans, et te crudelem nomine dicit.
 Huic percussa nova mentem formidine mater,
 Duc, age, duc ad nos; fas illi limina divom
 Tangere, ait. Simul alta iubet discedere late
 Flumina, qua iuvenis gressus inferret. At illum 360
 Curvata in montis faciem circumstetit unda
 Accepitque sinu vasto misitque sub annem.
 Iamque domum mirans genetricis et umida regna,
 Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantis,
 Ibat, et ingenti motu stupefactus aquarum 365
 Omnia sub magna labentia flumina terra
 Spectabat diversa locis, Phasimque, Lycumque,
 Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus,
 Unde pater Tiberinus, et unde Aniena fluentia,
 Saxosusque sonans Hypanis, Mysusque Caicus, 370
 Et gemina auratus taurino cornua voltu
 Eridanus, quo non alius per pingua culta
 In mare purpureum violentior effluit amnis.
 Postquamst in thalami pendentia pumice tecta
 Perventum et nati fletus cognovit inanis 375
 Cyrene, manibus liquidos dant ordine fontis
 Germanae, tonsisque ferunt mantelia villis;
 Pars epulis onerant mensas et plena reponunt
 Pocula; Panchaeis adulescunt ignibus arae;
 Et mater, Cape Maeonii carchesia Bacchi: 380
 Oceano libemus, ait. Simul ipsa precatur
 Oceanumque patrem rerum Nymphasque sorores,
 Centum quae silvas, centum quae flumina servant.

Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam,
 Ter flamma ad summum tecti subiecta reluxit. 385
 Omine quo firmans animum sic incipit ipsa :

Est in Carpathio Neptuni gurgite vates,
 Caeruleus Proteus, magnum qui piscibus aequor
 Et iuncto bipedum curru metitur equorum.
 Hic nunc Emathiae portus patriamque revisit 390
 Pallenen; hunc et Nymphae veneramur, et ipse
 Grandaevos Nereus; novit namque omnia vates,
 Quae sunt, quae fuerunt, quae mox ventura tra-
 huntur;

Quippe ita Neptuno visumst, inmania cuius
 Armenta et turpis pascit sub gurgite phocas. 395
 Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
 Expediat morbi caussam, eventusque secundet.
 Nam sine vi non ulla dabit praecepta, neque illum
 Orando flectes; vim duram et vincula capto
 Tende; doli circum haec demum frangentur inanes. 400
 Ipsa ego te, medios cum sol accenderit aestus,
 Cum sitiunt herbae, et pecori iam gratior umbrast,
 In secreta senis ducam, quo fessus ab undis
 Se recipit, facile ut somno adgrediare iacentem.
 Verum ubi correptum manibus vinclisque tenebis, 405
 Tum variae eludent species adque ora ferarum.
 Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
 Squamosusque draco, et fulva cervice leaena;
 Aut acrem flammae sonitum dabit, adque ita vinclis
 Excidet, aut in aquas tenuis dilapsus abibit. 410
 Sed quanto ille magis formas se vertet in omnis,
 Tanto, nate, magis contende tenacia vincla,
 Donec talis erit mutato corpore, qualem
 Videris, incepto tegeret cum lumina somno.

Haec ait, et liquidum ambrosiae diffundit odo-
 rem, 415

Quo totum nati corpus perduxit; at illi
 Dulcis conpositis spiravit crinibus aura,

Adque habilis membris venit vigor. Est specus ingens
 Exessi latere in montis, quo plurima vento
 Cogitur inque sinus scindit sese unda reductos, 420
 Deprensus olim statio tutissima nautis;
 Intus se vasti Proteus tegit obice saxi.
 Hic iuvenem in latebris aversum a lumine Nympha
 Collocat; ipsa procul nebulis obscura resistit.
 Iam rapidus torrens sitientis Sirius Indos 425
 Ardebat caelo, et medium sol igneus orbem
 Hauserat; arebant herbae, et cava flumina siccis
 Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
 Cum Proteus consueta petens e fluctibus antra
 Ibat; eum vasti circum gens umida ponti 430
 Exsultans rorem late dispersit amarum.
 Sternunt se somno diversae in litore phocae;
 Ipse, velut stabuli custos in montibus olim,
 Vesper ubi e pastu vitulos ad tecta reducit,
 Auditisque lupos acuunt balatibus agni, 435
 Considit scopulo medius, numerumque recenset.
 Cuius Aristaeo quoniamst oblata facultas,
 Vix defessa senem passus componere membra,
 Cum clamore ruit magno, manicisque iacentem
 Occupat. Ille suae contra non inmemor artis 440
 Omnia transformat sese in miracula rerum,
 Ignemque, horribilemque feram, fluviumque liquentem.
 Verum ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
 In sese redit, adque hominis tandem ore locutus:
 Nam quis te, iuvenum confidentissime, nostras 445
 Iussit adire domos? quidve hinc petis? inquit. At
 ille:
 Scis, Proteu, scis ipse; nequest te fallere quic-
 quam;
 Sed tu desine velle. Deum praecepta secuti
 Venimus, hinc lapsis quaesitum oracula rebus.
 Tantum effatus. Ad haec vates vi denique multa 450
 Ardentis oculos intorsit lumine glauco,
 Et graviter frendens sic fatis ora resolvit:

Non te nullius exercent numinis irae;
Magna luis commissa: tibi has miserabilis Orpheus
Haud quaquam ob meritum poenas, ni Fata resi-
stant, 455

Suscitat, et rapta graviter pro coniuge saevit.
Illa quidem, dum te fugeret per flumina praeceps,
Inmanem ante pedes hydram moritura puella
Servantem ripas alta non vidit in herba.

At chorus aequalis Dryadum clamore supremos 460

Inplerunt montis; flerunt Rhodopeiae arces,
 Altaque Pangaea, et Rhesi Mavortia tellus,
 Adque Getae, adque Hebrus, et Actias Orithyia.

Ipsae, cava solans aegrum testudine amorem,
 Te, dulcis coniunx, te solo in litore secum, 465

Te veniente die, te decedente canebat.

Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis,

Et caligantem nigra formidine lucum

Ingressus, Manisque adiit Regemque tremendum,
 Nesciaque humanis precibus mansuescere corda. 470

At cantu commotae Erebi de sedibus imis

Umbrae ibant tenues simulacraque luce carentum,

Quam multa in foliis avium se milia condunt,

Vesper ubi aut hibernus agit de montibus imber,

Matres adque viri, defunctaque corpora vita 475

Magnanimum heroum, pueri innuptaeque puellae,

Inpositique rogis iuvenes ante ora parentum;

Quos circum limus niger et deformis harundo

Coccyti tardaque palus inamabilis unda

Alligat, et noviens Styx interfusa coercet. 480

Quin ipsae stupuere domus adque intuma Leti

Tartara caeruleosque inplexae crinibus anguis

Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,

Adque Ixionii vento rota constitit orbis.

Iamque pedem referens cassus evaserat omnis, 485

Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,

Pone sequens, — namque hanc dederat Proserpina
 legem —

Cum subita incautum dementia cepit amantem,

Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes :
 Restitit, Eurydicenque suam, iam luce sub ipsa, 490
 Inmemor, heu ! victusque animi respexit. Ibi omnis
 Effusus labor, adque inmitis rupta tyranni
 Foedera, terque fragor stagnis auditus Avernis.
 Illa, Quis et me, inquit, miseram, et te perdidit,

Orpheu,

Quis tantus furor ? En iterum crudelia retro 495

Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.

Iamque vale : feror ingenti circumdata nocte,

Invalidasque tibi tendens, heu non tua, palmas !

Dixit, et ex oculis subito, ceu fumus in auras

Commixtus tenuis, fugit diversa, neque illum, 500

Prensantem nequiquam umbras et multa volentem

Dicere, praeterea vidit ; nec portitor Orci

Amplius obiectam passus transire paludem.

Quid faceret ? quo se rapta bis coniuge ferret ?

Quo fletu Manis, qua Numina voce moveret ? 505

Illam quidem Stygia nabat iam frigida cumba.

Septem illum totos perhibent ex ordine menses

Rupe sub aëria deserti ad Strymonis undam

Flevisse, et gelidis haec evolvisse sub antris,

Mulcentem tigris et agentem carmine quercus ; 510

Qualis populea maerens philomela sub umbra

Amissos queritur fetus, quos durus arator

Observans nido inplumis detraxit ; at illa

Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen

Integrat, et maestis late loca questibus inplet. 515

Nulla Venus, non ulli animum flexere hymenaei.

Solus Hyperboreas glacies Tanaimque nivalem

Arvaque Rhipaeis numquam viduata pruinis

Lustrabat, raptam Eurydicen adque inrita Ditis

Dona querens ; spretae Ciconum quo munere ma- 520

tres

Inter sacra deum nocturnique orgia Bacchi

Discerptum latos iuvenem sparsere per agros.

Tum quoque marmorea caput a cervice revolsum

Gurgite cum medio portans Oeagrius Hebrus
 Volveret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua, 525
 A miseram Eurydicen! anima fugiente vocabat;
 Eurydicen toto referebant flumine ripae.

Haec Proteus, et se iactu dedit aequor in altum,
 Quaque dedit, spumantem undam sub vertice torsit.
 At non Cyrene; namque ultro adfata timentem: 530

Nata, licet tristis animo deponere curas.
 Haec omnis morbi caussa; hinc miserabile Nymphae,
 Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
 Exitium misere apibus. Tu munera supplex
 Tende petens pacem, et facilis venerare Napaeas; 535
 Namque dabunt veniam votis, irasque remittent.
 Sed modus orandi qui sit, prius ordine dicam.
 Quattuor eximios praestanti corpore tauros,
 Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycaeï,
 Delige, et intacta totidem cervice iuvenças. 540
 Quattuor his aras alta ad delubra dearum
 Constitue, et sacrum iugulis demitte cruorem,
 Corporaque ipsa bovom frondoso desere luco.
 Post, ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
 Inferias Orphei Lethaea papavera mittes, 545
 Et nigram mactabis ovem, lucumque revises;
 Placatam Eurydicen vitula venerabere caesa.

Haud mora; continuo matris praecepta facessit;
 Ad delubra venit, monstratas excitat aras,
 Quattuor eximios praestanti corpore tauros 550
 Ducit, et intacta totidem cervice iuvenças.
 Post, ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
 Inferias Orphei mittit, lucumque revisit.
 Hic vero subitum ac dictu mirabile monstrum
 Aspiciunt, liquefacta bovom per viscera toto 555
 Stridere apes utero et ruptis effervere costis,
 Immensasque trahi nubes, iamque arbore summa
 Confluere et lentis uvam demittere ramis.

94 VERGILI GEORGICON LIB. IV.

Haec super arborum cultu pecorumque canebar
Et super arboribus, Caesar dum magnus ad altum 560
Fulminat Euphraten bello, victorque volentis
Per populos dat iura, viamque adfectat Olympo.
Illo Vergilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis oti,
Carmina qui lusi pastorum, audaxque inventa, 565
Tityre, te patulae cecini sub tegmine fagi.

P. VERGILI MARONIS
GEORGICON LIB. IIII EXPL.

P. VERGILI MARONIS

A E N E I S.

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER PRIMUS.

---

*Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen, et, egressus silvis, vicina coegi
Ut quamvis avido parerent arva colono,
Gratum opus agricolis, at nunc horrentia Martis*

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Laviniaque venit
Litora, multum ille et terris iactatus et alto
Vi superum, saevae memorem Iunonis ob iram,
Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem, 5
Inferretque deos Latio, genus unde Latinum
Albanique patres adque altae moenia Romae.

Musa, mihi caussas memora, quo numine laeso,
Quidve dolens, regina deum tot volvere cassus
Insignem pietate virum, tot adire laboris 10
Impulerit. Tantaene animis caelestibus irae?

Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,
Karthago, Italiam contra Tiberinaque longe
Ostia, dives opum studiisque asperrima belli;

Quam Iuno fertur terris magis omnibus unam 15
 Posthabita coluisse Samo; hic illius arma,
 Hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse,
 Si qua fata sinant, iam tum tenditque fovetque.
 Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
 Audierat, Tyrias olim quae verteret arces; 20
 Hinc populum late regem belloque superbum
 Venturum excidio Libyae: sic volvere Parcas.
 Id metuens veterisque memor Saturnia belli,
 Prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis —
 Necdum etiam caussae irarum saevique dolores 25
 Exciderant animo; manet alta mente repostum
 Iudicium Paridis spretaeque iniuria formae,
 Et genus invisum, et rapti Ganymedis honores;
 His accensa super iactatos aequore toto
 Troas, reliquias Danaum adque inmitis Achilli, 30
 Arcebat longe Latio, multosque per annos
 Errabant, acti fati, maria omnia circum.
 Tantaе molis erat Romanam condere gentem.

Vix e conspectu Siculae telluris in altum
 Vela dabant laeti et spumas salis aere ruebant, 35
 Cum Iuno, aeternum servans sub pectore volnus,
 Haec secum: Mene incepto desistere victam,
 Nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
 Quippe vetor fati. Pallasne exurere classem
 Argivom adque ipsos potuit submergere ponto, 40
 Unius ob noxam et furias Aiakis Oilei?
 Ipsa, Iovis rapidum iaculata e nubibus ignem,
 Disiecitque rates evertitque aequora ventis,
 Illum expirantem transfixo pectore flammas
 Turbine corripuit scopuloque infixit acuto; 45
 Ast ego, quae divom incedo regina, Iovisque
 Et soror et coniunx, una cum gente tot annos
 Bella gero. Et quisquam numen Iunonis adorat
 Praeterea, aut supplex aris inponet honorem?

Talia flammato secum dea corde volutans, 50
 Nimborum in patriam, loca feta furentibus austris,

Aeoliam venit. Hic vasto rex Aeolus antro
 Luctantis ventos tempestatesque sonoras
 Inperio premit ac vinclis et carcere frenat.
 Illi indignantes, magno cum murmure montis, 55
 Circum claustra fremunt; celsa sedet Aeolus arce
 Sceptra tenens, mollitque animos et temperat iras;
 Ni faciat, maria ac terras caelumque profundum
 Quippe ferant rapidi secum verrantque per auras.
 Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris, 60
 Hoc metuens, molemque et montis insuper altos
 Inposuit, regemque dedit, qui foedere certo
 Et premere et laxas sciret dare iussus habenas.
 Ad quem tum Iuno supplex his vocibus usast:

Aeole, namque tibi divom pater adque hominum
 rex 65

Et mulcere dedit fluctus et tollere vento,
 Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat aequor,
 Ilium in Italiam portans victosque Penatis:
 Incute vim ventis submersasque obrue puppis,
 Aut age diversos et disice corpora ponto. 70
 Sunt mihi bis septem praestanti corpore Nymphae,
 Quarum quae forma pulcherrima Deiopea,
 Conubio iungam stabili propriamque dicabo,
 Omnis ut tecum meritis pro talibus annos
 Exigat et pulchra faciat te prole parentem. 75

Aeolus haec contra: Tuus, o regina, quid optes,
 Explorare labor; mihi iussa capessere fas est.
 Tu mihi, quodcumque hoc regni, tu sceptra Iovemque
 Concilias, tu das epulis accumbere divom,
 Nimborumque facis tempestatumque potentem. 80

Haec ubi dicta, cavom conversa cuspidem montem
 Inpulit in latus: ac venti, velut agmine facto,
 Qua data porta, ruunt et terras turbine perflant.
 Incubuere mari, totumque a sedibus imis
 Una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis 85

Africus, et vastos volvont ad litora fluctus.
 Insequitur clamorque virum stridorque rudentum.
 Eripiunt subito nubes caelumque diemque
 Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.
 Intonuere poli, et crebris micat ignibus aether, 90
 Praesentemque viris intentant omnia mortem.
 Extemplo Aeneae solvontur frigore membra;
 Ingemit, et duplicis tendens ad sidera palmas
 Talia voce refert: O terque quaterque beati,
 Quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis 95
 Contigit oppetere! o Danaum fortissime gentis
 Tydide! mene Iliacis occumbere campis
 Non potuisse tuaque animam hanc effundere dextra?
 Saevos ubi Aeacidae telo iacet Hector, ubi ingens
 Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis 100
 Scuta virum galeasque et fortia corpora volvit.

Talia iactanti stridens Aquilone procella
 Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
 Franguntur remi; tum prora avertit, et undis
 Dat latus; insequitur cumulo praeruptus aquae
 mons. 105

Hi summo in fluctu pendent; his unda dehiscens
 Terram inter fluctus aperit; furit aestus harenis.
 Tris Notus abreptas in saxa latentia torquet —
 Saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, Aras —
 Dorsum inmane mari summo; tris Eurys ab alto 110
 In brevia et Syrtis urguet, miserabile visu,
 Inluditque vadis adque aggere cingit harenae.
 Unam, quae Lycios fidumque vehebat Oronten,
 Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
 In puppim ferit: excutitur pronusque magister 115
 Volvitur in caput; ast illam ter fluctus ibidem
 Torquet agens circum, et rapidus vorat aequore vertex.
 Adparent rari nantes in gurgite vasto;
 Arma virum, tabulaeque, et Troia gaza per undas.
 Iam validam Ilionei navem, iam fortis Achatae, 120
 Et qua vectus Abas, et qua grandaevos Aletes,

Vicit hiemps; laxis laterum conpagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.

Interea magno misceri murmure pontum,
Emissamque hiemem sensit Neptunus et imis 125
Stagna refusa vadis, graviter commotus; et alto
Prospiciens, summa placidum caput extulit unda.
Disiectam Aeneae toto videt aequore classem,
Fluctibus oppressos Troas caelique ruina.
Nec latuere doli fratrem Iunonis et iræ. 130
Eurum ad se Zephyrumque vocat, dehinc talia fatur:

Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
Iam caelum terramque meo sine numine, Venti,
Miscere, et tantas audetis tollere moles?
Quos ego —! Sed motos praestat componere fluctus. 135
Post mihi non simili poena commissa luetis.
Maturate fugam, regique haec dicite vestro:
Non illi imperium pelagi saevomque tridentem,
Sed mihi sorte datum. Tenet ille inmania saxa,
Vestras, Eure, domos; illa se iactet in aula 140
Aeolus, et clauso ventorum carcere regnet.

Sic ait, et dicto citius tumida aequora placat,
Collectasque fugat nubes solemque reducit.
Cymothoe simul et Triton adnixus acuto
Detrudunt navis scopulo; levat ipse tridenti; 145
Et vastas aperit Syrtis, et temperat aequor,
Adque rotis summas levibus perlabitur undas.
Ac veluti magno in populo cum saepe cohortast
Seditio, saevitque animis ignobile volgus;
Iamque faces et saxa volant, furor arma ministrat; 150
Tum, pietate gravem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus adstant;
Ille regit dictis animos, et pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
Prospiciens genitor caeloque invectus aperto 155
Flectit equos curruque volans dat lora secundo.

Defessi Aeneadae, quae proxuma litora, cursu
 Contendunt petere, et Libyae vertantur ad oras.
 Est in secessu longo locus: insula portum
 Efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto 160
 Frangitur inque sinus scindit sese unda reductos.
 Hinc adque hinc vastae rupes geminique minantur
 In caelum scopuli, quorum sub vertice late
 Aequora tuta silent; tum silvis scaena coruscis
 Desuper horrentique atrum nemus imminet umbra; 165
 Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum,
 Intus aquae dulces vivoque sedilia saxo,
 Nympharum domus. Hic fessas non vincula navis
 Ulla tenent, unco non alligat ancora morsu.
 Huc septem Aeneas collectis navibus omni 170
 Ex numero subit; ac magno telluris amore
 Egressi optata potiuntur Troes harena
 Et sale tabentis artus in litore ponunt.
 Ac primum silici scintillam excudit Achates
 Succipitque ignem foliis adque arida circum 175
 Nutrimenta dedit rapuitque in fomite flammam.
 Tum Cererem corruptam undis Cerealiaque arma
 Expediunt fessi rerum, frugesque receptas
 Et torrere parant flammis et frangere saxo.

Aeneas scopulum interea conscendit et omnem 180
 Prospectum late pelago petit, Anthea siquem
 Iactatum vento videat Phrygiasque biremis,
 Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.
 Navem in conspectu nullam; tris litore cervos
 Prospicit errantis; hos tota armenta secuntur 185
 A tergo, et longum per vallis pascitur agmen.
 Constitit hic, arcumque manu celerisque sagittas
 Corripuit, fidus quae tela gerebat Achates,
 Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentis
 Cornibus arboreis, sternit, tum volgus, et omnem 190
 Miscet agens telis nemora inter frondea turbam;
 Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
 Corpora fundat humi et numerum cum navibus aequet.

Hinc portum petit, et socios partitur in omnis.
 Vina bonus quae deinde cadis onerarat Acestes. 195
 Litore Trinacrio dederatque abeuntibus heros,
 Dividit, et dictis maerentia pectora mulcet:

O socii, — neque enim ignari sumus ante malorum —
 O passi graviores, dabit deus his quoque finem.
 Vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis 200
 Accestis scopulos, vos et Cyclopia saxa
 Experti: revocate animos, maestumquē timorem
 Mittite; forsā et haec olim meminisse iuvabit.
 Per varios cassus, per tot discrimina rerum
 Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas 205
 Ostendunt; illic fas regna resurgere Troiae.
 Durate, et vosmet rebus servate secundis.

Talia voce refert, curisque ingentibus aeger
 Spem voltu simulat, premit altum corde dolorem.
 Illi se praedae accingunt dapibusque futuris: 210
 Tergora deripiunt costis et viscera nudant;
 Pars in frustra secant veribusque trementia figunt;
 Litore aena locant alii, flammisque ministrant.
 Tum victu revocant viris, fusique per herbam
 Implentur veteris Bacchi pinguisque ferinae. 215
 Postquam exempta fames epulis mensaeque remotae,
 Amissos longo socios sermone requirunt,
 Spemque metumque inter dubii, seu vivere credant,
 Sive extrema pati nec iam exaudire vocatos.
 Praecipue pius Aeneas nunc acris Oronti, 220
 Nunc Amyci cassum gemit et crudelia secum
 Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.

Et iam finis erat, cum Iuppiter aethere summo
 Despiciens mare velivolum terrasque iacentis
 Litoraue et latos populos, sic vertice caeli 225
 Constitit et Libyae defixit lumina regnis.
 Adque illum talis iactantem pectore curas
 Tristior et lacrimis oculos suffusa nitentis,

Adloquitur Venus: O qui res hominumque deumque
 Aeternis regis inperiis, et fulmine terres, 230
 Quid meus Aeneas in te committere tantum,
 Quid Troes potuere, quibus, tot funera passis,
 Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
 Certe hinc Romanos olim, volventibus annis,
 Hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucri, 235
 Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
 Pollicitus, quae te, genitor, sententia vertit?
 Hoc equidem occassum Troiae tristisque ruinas
 Solabar, fatis contraria fata rependens;
 Nunc eadem fortuna viros tot cassibus actos 240
 Insequitur. Quem das finem, rex magne, laborum?
 Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,
 Illyricos penetrare sinus adque intuma tutus
 Regna Liburnorum, et fontem superare Timavi,
 Unde per ora novem vasto cum murmure montis 245
 It mare proruptum et pelago premit arva sonanti.
 Hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit
 Teucrorum, et genti nomen dedit armaque fixit
 Troia, nunc placida conpostus pace quiescit:
 Nos, tua progenies, caeli quibus adnuis arcem, 250
 Navibus, infandum! amissis, unius ob iram
 Prodimur adque Italidis longe disiungimur oris.
 Hic pietatis honos? sic nos in sceptris reponis?

Olli subridens hominum sator adque deorum
 Vultu, quo caelum tempestatesque serenat, 255
 Oscula libavit natae, dehinc talia fatur:
 Parce metu, Cytherea, manent inmota tuorum
 Fata tibi; cernes urbem et promissa Lavini
 Moenia, sublimemque feres ad sidera caeli
 Magnanimum Aenean; neque me sententia vertit. 260
 Hic tibi — fabor enim, quando haec te cura remordet,
 Longius et volvens fatorum arcana movebo —
 Bellum ingens geret Italia populosque ferocis
 Contundet, moresque viris et moenia ponet,
 Tertia dum Latio regnantem viderit aestas, 265

Ternaue transierint Rutulis hiberna subactis.
 At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
 Additur, — Ilus erat, dum res stetit Iliæ regno —
 Triginta magnos volvendis mensibus orbis
 Inperio explebit, regnumque ab sede Lavini 270
 Transferet, et longam multa vi muniet Albam.
 Hic iam ter centum totos regnabitur annos
 Gente sub Hectorea, donec regina sacerdos
 Marte gravis geminam partu dabit Iliæ prolem.
 Inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus 275
 Romulus excipiet gentem, et Mavortia condet
 Moenia Romanosque suo de nomine dicet.
 His ego nec metas rerum nec tempora pono;
 Inperium sine fine dedi. Quin aspera Iuno,
 Quæ mare nunc terrasque metu caelumque fatigat, 280
 Consilia in melius referet, mecumque fovebit
 Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.
 Sic placitum. Veniet lustris labentibus aetas,
 Cum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenæ
 Servitio premet ac victis dominabitur Argis. 285
 Nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
 Inperium Oceano, famam qui terminet astris,
 Iulius, a magno demissum nomen Iulo.
 Hunc tu olim caelo, spoliis Orientis onustum,
 Accipies securâ; vocabitur hic quoque votis. 290
 Aspera tum positæ mitescent sæcula bellis;
 Cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
 Iura dabunt; diræ ferro et conpagibus artis
 Claudentur Belli portæ; Furor impius intus
 Sæva sedens super arma et centum vinctus aenis 295
 Post tergum nodis fremet horridus ore cruento.

Haec ait, et Maia genitum demittit ab alto,
 Ut terræ, utque novæ pateant Karthaginis arces
 Hospitio Teucris, ne fati nescia Dido
 Finibus arceret. Volat ille per aera magnum 300
 Remigio alarum, ac Libyæ citus adstitit oris.
 Et iam iussa facit, ponuntque ferocia Poeni

Corda volente deo; in primis regina quietum
Accipit in Teucros animum mentemque benignam.

At pius Aeneas, per noctem pluruma volvens, 305
Ut primum lux alma datast, exire locosque
Explorare novos, quas vento accesserit oras,
Qui teneant, nam inculta videt, hominesne feraene,
Quaerere constituit, sociisque exacta referre.
Classem in convexo nemorum sub rupe cavata 310
Arboribus clausam circum adque horrentibus umbris
Occulit; ipse uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater media sese tulit obvia silva,
Virginis os habitumque gerens et virginis arma, 315
Spartanae, vel qualis equos Threissa fatigat
Harpalyce volucremque fuga praevertitur Hebrum.
Namque umeris de moreabilem suspenderat arcum
Venatrix, dederatque comam diffundere ventis,
Nuda genu, nodoque sinus collecta fluentis. 320
Ac prior, Heus, inquit, iuvenes, monstrate, mearum
Vidistis siquam hic errantem forte sororum,
Succinctam pharetra et maculosae tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem.

Sic Venus; et Veneris contra sic filius orsus: 325
Nulla tuarum audita mihi neque visa sororum,
O — quam te memorem, virgo? namque haud tibi voltus
Mortalis, nec vox hominem sonat; o, dea certe;
An Phoebi soror? an Nympharum sanguinis una?
Sis felix, nostrumque leves, quaecumque, laborem, 330
Et, quo sub caelo tandem, quibus orbis in oris
Iactemur, doceas; ignari hominumque locorumque
Erramus, vento huc vastis et fluctibus acti:
Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.

Tum Venus: Haud equidem tali me dignor ho-
nore; 335
Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,

Purpureoque alte suras vincire cothurno.
 Punica regna vides, Tyrios et Agenoris urbem;
 Sed fines Libyci; genus intractabile bello.
 Inperium Dido Tyria regit urbe profecta, 340
 Germanum fugiens. Longast iniuria, longae
 Ambages; sed summa sequar fastigia rerum.
 Huic coniunx Sychaeus erat, ditissimus agri
 Phoenicum, et magno miserae dilectus amore,
 Cui pater intactam dederat; primisque iugarat 345
 Ominibus. Sed regna Tyri germanus habebat
 Pygmalion, scelere ante alios inmanior omnis.
 Quos inter medius venit furor. Ille Sychaeum
 Impius ante aras adque auri caecus amore
 Clam ferro incautum superat, securus amorum 350
 Germanae; factumque diu celavit, et aegram,
 Multa malus simulans, vana spe lusit amantem.
 Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
 Coniugis; ora modis attollens pallida miris
 Crudelis aras traiectaque pectora ferro 355
 Nudavit, caecumque domus scelus omne rexit.
 Tum celerare fugam patriaue excedere suadet,
 Auxiliumque viae veteris tellure recludit
 Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.
 His commota fugam Dido sociosque parabat. 360
 Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni
 Aut metus acer erat; navis, quae forte paratae,
 Corripiunt, onerantque auro. Portantur avari
 Pygmalionis opes pelago; dux femina facti.
 Devenere locos, ubi nunc ingentia cernis 365
 Moenia surgentemque novae Karthaginis arcem,
 Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,
 Taurino quantum possent circumdare tergo.
 Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris,
 Quove tenetis iter? Quaerenti talibus ille 370
 Suspirans imoque trahens a pectore vocem:

O dea, si prima repetens ab origine pergam,
 Et vacet annalis nostrorum audire laborum,

Ante diem clauso componet Vesper Olympo.
 Nos Troia antiqua, si vestras forte per auris 375
 Troiae nomen iit, diversa per aequora vectos
 Forte sua Libycis tempestas adpulit oris.
 Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste Penatis
 Classe veho mecum, fama super aethera notus.
 Italiam quaero patriam et genus ab Iove summo. 380
 Bis denis Phrygium conscendi navibus aequor,
 Matre dea monstrante viam, data fata secutus;
 Vix septem convolsae undis Euroque supersunt.
 Ipse ignotus, egens, Libyae deserta peragro,
 Europa adque Asia pulsus. Nec plura querentem 385
 Passa Venus medio sic interfata dolorest:

Quisquis es, haud, credo, invisus caelestibus auras
 Vitalis carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
 Perge modo, adque hinc te reginae ad limina perfer.
 Namque tibi reduces socios classemque relatam 390
 Nuntio et in tutum versis aquilonibus actam,
 Ni frustra augurium vani docuere parentes.
 Aspice bis senos laetantis agmine cycnos,
 Aethera quos lapsa plaga Iovis ales aperto
 Turbabat caelo; nunc terras ordine longo 395
 Aut capere aut captas iam despectare videntur:
 Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
 Et coetu cinxere polum, cantusque dedere,
 Haud aliter puppesque tuae pubesque tuorum
 Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo. 400
 Perge modo, et, qua te ducit via, dirige gressum.

Dixit, et avertens rosea cervice refulsit,
 Ambrosiaeque comae divinum vertice odorem
 Spiravere; pedes vestis defluxit ad imos;
 Et vera incessu patuit dea. Ille ubi matrem 405
 Adgnovit, tali fugientemst voce secutus:
 Quid natum totiens, crudelis tu quoque, falsis
 Ludis imaginibus? cur dextrae iungere dextram
 Non datur, ac veras audire et reddere voces?

Talibus incussat, gressumque ad moenia tendit. 410
 At Venus obscuro gradientis aere saepsit,
 Et multo nebulae circum dea fudit amictu,
 Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
 Molirive moram, aut veniendi poscere caussas.
 Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque revisit 415
 Laeta suas, ubi templum illi, centumque Sabaeo
 Ture calent arae sertisque recentibus halant.

Corripuere viam interea, qua semita monstrat.

Iamque ascendebant collem, qui plurimus urbi
 Imminet adversasque adspectat desuper arces. 420
 Miratur molem Aeneas, magalia quondam,
 Miratur portas strepitumque et strata viarum.
 Instant ardentes Tyrii; pars ducere muros,
 Molirique arcem et manibus subvolvere saxa,
 Pars optare locum tecto et concludere sulco; 425
 Iura magistratusque legunt sanctumque senatum;
 Hic portus alii effodiunt; hic alta theatris
 Fundamenta locant alii, inmanisque columnas
 Rupibus excidunt, scaenis decora alta futuris.
 Qualis apes aestate nova per florea rura 430
 Exercet sub sole labor, cum gentis adultos
 Educunt fetus, aut cum liquentia mella
 Stipant et dulci distendunt nectare cellas,
 Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
 Ignavom fucos pecus a praesepibus arcent; 435
 Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
 O fortunati, quorum iam moenia surgunt!
 Aeneas ait, et fastigia suspicit urbis.
 Infert se saeptus nebula — mirabile dictu —
 Per medios, miscetque viris, neque cernitur ulli. 440

Lucus in urbe fuit media, laetissimus umbrae,
 Quo primum iactati undis et turbine Poeni
 Effodere loco signum, quod regia Iuno
 Monstrarat, caput acris equi; sic nam fore bello
 Egregiam et facilem victu per saecula gentem. 445

Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
 Condebat, donis opulentum et numine divae,
 Aerea cui gradibus surgebant limina nexaeque
 Aere trabes, foribus cardo stridebat aenis.
 Hoc primum in luco nova res oblata timorem 450
 Leniit, hic primum Aeneas sperare salutem
 Ausus et adflctis melius confidere rebus.
 Namque sub ingenti lustrat dum singula templo,
 Reginam opperiens, dum, quae fortuna sit urbi,
 Artificumque manus inter se operumque laborem 455
 Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas
 Bellaque iam fama totum volgata per orbem,
 Atridas, Priamumque, et saevom ambobus Achillen.
 Constitit, et lacrimans, Quis iam locus, inquit, Achate,
 Quae regio in terris nostri non plena laboris? 460
 En Priamus. Sunt hic etiam sua praemia laudi;
 Sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt.
 Solve metus; feret haec aliquam tibi fama salutem.
 Sic ait, adque animum pictura pascit inani,
 Multa gemens, largoque umectat flumine voltum. 465
 Namque videbat, uti bellantes Pergama circum
 Hac fugerent Grai, premeret Troiana iuventus;
 Hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
 Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
 Adgnoscat lacrimans, primo quae prodita somno 470
 Tydides multa vastabat caede cruentus,
 Ardentisque avertit equos in castra, prius quam
 Pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent.
 Parte alia fugiens amissis Troilus armis,
 Infelix puer adque inpar congressus Achilli, 475
 Fertur equis, curruque haeret resupinus inani,
 Lora tenens tamen; huic cervixque comaeque trahuntur
 Per terram, et versa pulvis inscribitur hasta.
 Interea ad templum non aequae Palladis ibant
 Crinibus Iliades passis peplumque ferebant, 480
 Suppliciter tristes et tunsae pectora palmis;
 Diva solo fixos oculos aversa tenebat.
 Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,

Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
 Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo, 485
 Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici,
 Tendentemque manus Priamum conspexit inermis.
 Se quoque principibus permixtum adgnovit Achivis,
 Eoasque acies et nigri Memnonis arma.
 Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis 490
 Penthesilea furens, mediisque in milibus ardet,
 Aurea subnectens exsertae cingula mammae,
 Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.

Haec dum Dardanio Aeneae miranda videntur,
 Dum stupet, optutuque haeret defixus in uno, 495
 Regina ad templum, forma pulcherrima Dido,
 Incessit, magna iuvenum stipante caterva.
 Qualis in Eurotae ripis aut per iuga Cynthi
 Exercet Diana choros, quam mille secutae
 Hinc adque hinc glomerantur Oreades; illa phare-
 tram 500

Fert umero, gradiensque deas supereminet omnis;
 Latonae tacitum pertemptant gaudia pectus:
 Talis erat Dido, talem se laeta ferebat
 Per medios, instans operi regnisque futuris.
 Tum foribus divae, media testudine templi, 505
 Saepta armis, solioque alte subnixa, resedit.
 Iura dabat legesque viris, operumque laborem
 Partibus aequabat iustis, aut sorte trahebat:
 Cum subito Aeneas concursu accedere magno
 Anthea Sergestumque videt fortemque Cloanthum, 510
 Teucrorumque alios, ater quos aequore turbo
 Dispulerat penitusque alias avexerat oras.
 Opstipuit simul ipse, simul percussus Achates
 Laetitiaque metuque; avidi coniungere dextras
 Ardebant; sed res animos incognita turbat. 515
 Dissimulant, et nube cava speculantur amicti,
 Quae fortuna viris, classem quo litore linquant,
 Quid veniant cuncti; nam lecti navibus ibant,
 Orantes veniam, et templum clamore petebant.

Postquam introgressi et coram data copia fandi, 520
 Maxumus Ilioneus placido sic pectore coepit:
 O Regina, novam cui condere Iuppiter urbem
 Iustitiaque dedit gentis frenare superbas,
 Troes te miseri, ventis maria omnia vecti,
 Oramus: prohibe infandos a navibus ignis, 525
 Parce pio generi, et propius res aspice nostras.
 Non nos aut ferro Libycos populare Penatis
 Venimus, aut raptas ad litora vertere praedas;
 Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
 Est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt, 530
 Terra antiqua, potens armis adque ubere glebae;
 Oenotri coluere viri; nunc fama, minores
 Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
 Hic cursus fuit:
 Cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion 535
 In vada caeca tulit, penitusque procacibus austris
 Perque undas, superante salo, perque invia saxa
 Dispulit; huc pauci vestris adnavimus oris.
 Quod genus hoc hominum? quaeve hunc tam barbara
 morem
 Permittit patria? hospitio prohibemur harenae; 540
 Bella cient, primaque vetant consistere terra.
 Si genus humanum et mortalia temnitis arma,
 At sperate deos memores fandi adque nefandi.
 Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter,
 Nec pietate fuit nec bello maior et armis. 545
 Quem si fata virum servant, si vescitur aura.
 Aetheria, neque adhuc crudelibus occubat umbris,
 Non metus, officio ne te certasse priorem
 Paeniteat. Sunt et Siculis regionibus urbes
 Arvaque, Troianoque a sanguine clarus Acestes. 550
 Quassatam ventis liceat subducere classem,
 Et silvis aptare trabes et stringere remos,
 Si datur Italiam, sociis et rege recepto,
 Tendere, ut Italiam laeti Latiumque petamus;
 Sin absumpta salus, et te, pater optume Teucrum, 555
 Pontus habet Libyae, nec spes iam restat Iuli,

At freta Sicaniae saltem sedesque paratas,
Unde huc advecti, regemque petamus Acesten.
Talibus Ilioneus; cuncti simul ore fremebant
Dardanidae.

560

Tum breviter Dido, voltum demissa, profatur:
Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
Res dura et regni novitas me talia cogunt
Moliri, et late finis custode tueri.
Quis genus Aeneadum, quis Troiae nesciat urbem, 565
Virtutesque virosque, aut tanti incendia belli?
Non obtunsa adeo gestamus pectora Poeni,
Nec tam aversus equos Tyria Sol iungit ab urbe.
Seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva,
Sive Erycis finis regemque optatis Acesten, 570
Auxilio tutos dimittam, opibusque iuvabo.
Vultis et his mecum pariter considerare regnis:
Urbem quam statuo, vestrast; subducite navis;
Trôs Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
Adque utinam rex ipse Noto compulsus eodem 575
Adforet Aeneas! Equidem per litora certos
Dimittam et Libyae lustrare extrema iubebo,
Si quibus eiectus silvis aut urbibus errat.

His animum arrecti dictis et fortis Achates
Et pater Aeneas iandudum erumpere nubem 580
Ardebant. Prior Aenean compellat Achates:
Nate dea, quae nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides, classem sociosque receptos.
Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
Submersum; dictis respondent cetera matris. 585
Vix ea fatus erat, cum circumfusa repente
Scindit se nubes et in aethera purgat apertum.
Restitit Aeneas claraque in luce refulsit,
Os umerosque deo similis; namque ipsa decoram
Caesariem nato genetrix lumenque iuventae 590
Purpureum et laetos oculis adflarat honores:
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo

VERGIL. TOM. V.

8

Argentum Pariusve lapis circumdatur auro.
 Tum sic reginam adloquitur, cunctisque repente
 Improvisus ait: Coram, quem quaeritis, adsum, 595
 Troius Aeneas, Libycis ereptus ab undis.
 O sola infandos Troiae miserata laboris,
 Quae nos, reliquias Danaum, terraeque marisque
 Omnibus exhaustos iam cassibus, omnium egenos,
 Urbe, domo, socias, grates persolvere dignas 600
 Non opis est nostrae, Dido, nec quidquid ubiquēst
 Gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem.
 Di tibi, siqua pios respectant numina, siquid
 Usquam iustitias et mens sibi conscia recti,
 Praemia digna ferant. Quae te tam laeta tulerunt 605
 Saecula? qui tanti talem genuere parentes?
 In freta dum fluvii current, dum montibus umbrae
 Lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet,
 Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt,
 Quae me cumque vocant terrae. Sic fatus, amicum 610
 Ilionea petit dextra, laevaue Serestum,
 Post alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.

Opstipuit primo aspectu Sidonia Dido,
 Cassu deinde viri tanto, et sic ore locutast:
 Quis te, nate dea, per tanta pericula cassus 615
 Insequitur? quae vis inmanibus adplicat oris?
 Tune ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae
 Alma Venus Phrygi genuit Simoentis ad undam?
 Adque equidem Teucrum memini Sidona venire
 Finibus expulsum patriis, nova regna petentem 620
 Auxilio Beli; genitor tum Belus opimam
 Vastabat Cyprum, et victor ditione tenebat.
 Tempore iam ex illo cassus mihi cognitus urbis
 Troianae nomenque tuum regesque Pelasgi.
 Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat, 625
 Seque ortum antiqua Teucrorum ab stirpe volebat.
 Quare agite, o tectis, iuvenes, succedite nostris.
 Me quoque per multos similis fortuna laboris
 Lactatam hac demum voluit consistere terra.

Non ignara mali miseris succurrere disco. 630
 Sic memorat; simul Aenean in regia ducit
 Tecta, simul divom templis indicit honorem.
 Nec minus interea sociis ad litora mittit
 Viginti tauros, magnorum horrentia centum
 Terga suum, pinguis centum cum matribus agnos, 635
 Munera laetitiamque dii.
 At domus interior regali splendida luxu
 Instruitur, mediisque parant convivia tectis:
 Arte laboratae vestes ostroque superbo,
 Ingens argentum mensis, caelataque in auro 640
 Fortia facta patrum, series longissima rerum
 Per tot ducta viros antiquae ab origine gentis.

Aeneas — neque enim patrius consistere mentem
 Passus amor — rapidum ad navis praemittit Achaten,
 Ascanio ferat haec, ipsumque ad moenia ducat; 645
 Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
 Munera praeterea, Iliacis erepta ruinis,
 Ferre iubet, pallam signis auroque rigentem,
 Et circumtextum croceo velamen acantho,
 Ornatus Argivae Helenae, quos illa Mycenis, 650
 Pergama cum peteret inconcessosque Hymenaeos,
 Extulerat, matris Ledaë mirabile donum;
 Praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
 Maxuma natarum Priami, colloque monile
 Bacatum, et duplicem gemmis auroque coronam. 655
 Haec celerans iter ad navis tendebat Achates.

At Cytherea novas artes, nova pectore versat
 Consilia, ut faciem mutatus et ora Cupido
 Pro dulci Ascanio veniat, donisque furem
 Incendat reginam, adque ossibus implicet ignem; 660
 Quippe domum timet ambiguum Tyriosque bilinguis;
 Urit atrox Iuno, et sub noctem cura recursat.
 Ergo his aligerum dictis adfatur Amorem:
 Nate, meae vires, mea magna potentia solus,
 Nate, patris summi qui tela Typhoia temnis, 665

Ad te confugio et supplex tua numina posco.
 Frater ut Aeneas pelago tuus omnia circum
 Litora iactetur odiis Iunonis iniquae,
 Nota tibi, et nostro doluisti saepe dolore.
 Hunc Phoenissa tenet Dido blandisque moratur 670
 Vocibus; et vereor, quo se Iunonia vertant
 Hospitia; haud tanto cessabit cardine rerum.
 Quocirca capere ante dolis et cingere flamma
 Reginam meditor, ne quo se numine mutet,
 Sed magno Aeneae mecum teneatur amore. 675
 Qua facere id possis, nostram nunc accipe mentem:
 Regius accitu cari genitoris ad urbem
 Sidoniam puer ire parat, mea maxuma cura,
 Dona ferens, pelago et flammis restantia Troiae;
 Hunc ego sopitum somno super alta Cythera 680
 Aut super Idalium sacrata sede recondam,
 Ne qua scire dolos mediusve occurrere possit.
 Tu faciem illius noctem non amplius unam
 Falle dolo, et notos pueri puer indue voltus,
 Ut, cum te gremio accipiet laetissima Dido 685
 Regalis inter mensas laticemque Lyaeum,
 Cum dabit amplexus adque oscula dulcia figet,
 Occultum inspires ignem fallasque veneno.
 Paret Amor dictis carae genetricis, et alas
 Exuit, et gressu gaudens incedit Iuli. 690
 At Venus Ascanio placidam per membra quietem
 Inrigat, et fotum gremio dea tollit in altos
 Idaliae lucos, ubi mollis amaracus illum
 Floribus et dulci adspirans conplectitur umbra.
 Iamque ibat dicto parens et dona Cupido 695
 Regia portabat Tyriis, duce laetus Achate.
 Cum venit, aulaeis iam se regina superbis
 Aurea conposuit sponda mediamque locavit;
 Iam pater Aeneas et iam Troiana iuventus
 Conveniunt, stratoque super discumbitur ostro. 700
 Dant famuli manibus lymphas, Cereremque canistris
 Expediunt, tonsisque ferunt mantelia villis.
 Quinquaginta intus famulae, quibus ordine longam

Cura penum struere, et flammis adolere Penatis;
 Centum aliae totidemque pares aetate ministri, 705
 Qui dapibus mensas onerent et pocula ponant.
 Nec non et Tyrii per limina laeta frequentes
 Convenere, toris iussi discumbere pictis.
 Mirantur dona Aeneae, mirantur Iulum,
 Flagrantisque dei voltus simulataque verba, 710
 Pallamque et pictum croceo velamen acantho.
 Praecipue infelix, pesti devota futurae,
 Expleri mentem nequit ardescitque tuendo
 Phoenissa, et pariter puero donisque movetur.
 Ille ubi complexu Aeneae colloque pependit 715
 Et magnum falsi inplevit genitoris amorem,
 Reginam petit. Haec oculis, haec pectore toto
 Haeret et interdum gremio foveat, inscia Dido,
 Insideat quantus miserae deus. At memor ille
 Matris Acidaliae paulatim abolere Sychaeum 720
 Incipit, et vivo temptat praevertere amore
 Iam pridem resides animos desuetaque corda.

Postquam prima quies epulis, mensaeque remotae,
 Crateras magnos statuunt et vina coronant.
 Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant 725
 Atria; dependent lychni laquearibus aureis
 Incensi, et noctem flammis funalia vincunt.
 Hic regina gravem gemmis autoque poposcit
 Inplevitque mero pateram, quam Belus et omnes
 A Belo soliti; tum facta silentia tectis: 730
 Iuppiter, hospitibus nam te dare iura locuntur,
 Hunc laetum Tyriisque diem Troiaque profectis
 Esse velis, nostrosque huius meminisse minores.
 Adsit laetitiae Bacchus dator, et bona Iuno;
 Et vos, o, coetum, Tyrii, celebrate faventes. 735
 Dixit, et in mensam laticum libavit honorem,
 Primaque, libato, summo tenuis attigit ore;
 Tum Bitiae dedit increpitans; ille inpiger hausit
 Spumantem pateram, et pleno se proluit auro;
 Post alii procures. Cithara crinitus Iopas 740

Personat aurata, docuit quae maxumus Atlans.
 Hic canit errantem lunam solisque laboris;
 Unde hominum genus et pecudes; unde imber et ignes;
 Arcturum pluviasque Hyadas geminosque Triones;
 Quid tantum Oceano properent se tingere soles 745
 Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
 Ingeminant plausu Tyrii, Troesque secuntur.
 Nec non et vario noctem sermone trahebat
 Infelix Dido, longumque bibebat amorem,
 Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa; 750
 Nunc, quibus Aurorae venisset filius armis,
 Nunc, quales Diomedis equi, nunc, quantus Achilles.
 Immo age, et a prima, dic, hospes, origine nobis
 Insidias, inquit, Danaum, cassusque tuorum,
 Erroresque tuos; nam te iam septuma portat 755
 Omnibus errantem terris et fluctibus aestas.

P. VERGILI MARONIS
AENEIDOS
LIBER SECUNDUS.

Conticuere omnes, intentique ora tenebant.
Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:
Infandum, Regina, iubes renovare dolorem,
Troianas ut opes et lamentabile regnum
Eruerint Danaï; quaeque ipse miserrima vidi, 5
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
Myrmidonum Dolopumve aut duri miles Ulixi
Temperet a lacrimis! et iam nox umida caelo
Praecipitat, suadentque cadentia sidera somnos.
Sed si tantus amor cassus cognoscere nostros 10
Et breviter Troiae supremum audire laborem,
Quamquam animus meminisse horret, luctuque refugit,
Incipiam.

Fracti bello fatisque repulsi
Ductores Danaum, tot iam labentibus annis,
Instar montis ecum divina Palladis arte 15
Aedificant, sectaque intexunt abiete costas;
Votum pro reditu simulant; ea fama vagatur.
Huc delecta virum sortiti corpora furtim
Includunt caeco lateri, penitusque cavernas
Ingentis utrumque armato milite complent. 20

Est in conspectu Tenedos, notissima fama
 Insula, dives opum, Priami dum regna manebant,
 Nunc tantum sinus et statio male fida carinis;
 Huc se provecti deserto in litore condunt.
 Nos abiisse rati et vento petiisse Mycenae. 25
 Ergo omnis longo solvit se Teucra luctu.
 Panduntur portae; iuvat ire et Dorica castra
 Desertosque videre locos litusque relictum.
 Hic Dolopum manus, hic saevos tendebat Achilles;
 Classibus hic locus; hic acie certare solebant. 30
 Pars stupet innuptae donum exitiale Minervae
 Et molem mirantur equi; primusque Thymoetes
 Duci intra muros hortatur et arce locari,
 Sive dolo, seu iam Troiae sic fata ferebant.
 At Capys, et quorum melior sententia menti, 35
 Aut pelago Danaum insidias suspectaque dona
 Praecipitare iubent, subiectisque urere flammis,
 Aut terebrare cavas uteri et temptare latebras.
 Scinditur incertum studia in contraria volgus.

Primus ibi ante omnis, magna comitante caterva, 40
 Laocoon ardens summa decurrit ab arce,
 Et procul: O miseri, quae tanta insania, cives?
 Creditis avectos hostis? aut ulla putatis
 Dona carere dolis Danaum? sic notus Ulixes?
 Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi, 45
 Aut haec in nostros fabricatast machina muros,
 Inspectura domos venturaque desuper urbi,
 Aut aliquis latet error; equo ne credite, Teucri.
 Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis.
 Sic fatus validis ingentem viribus hastam 50
 In latus inque feri curvam conpagibus alvom
 Contorsit. Stetit illa tremens, uteroque recusso
 Insonuere cavae gemitumque dedere cavernae.
 Et, si fata deum, si mens non laeva fuisset,
 Impulerat ferro Argolicas foedare latebras, 55
 Troiaque nunc staret, Priamique arx alta maneres.

Ecce, manus iuvenem interea post terga revinctum
 Pastores magno ad regem clamore trahebant
 Dardanidae, qui se ignotum venientibus ultro,
 Hoc ipsum ut strueret Troiamque aperiret Achivis, 60
 Obtulerat, fidens animi, adque in utrumque paratus,
 Seu versare dolos, seu certae occumbere morti.

Undique visendi studio Troiana iuventus
 Circumfusa ruit, certantque inludere capto.
 Accipe nunc Danaum insidias, et crimine ab uno 65
 Disce omnis.

Namque ut conspectu in medio turbatus, inermis,
 Constitit adque oculis Phrygia agmina circumspect:
 Heu, quae nunc tellus, inquit, quae me aequora
 possunt

Accipere? aut quid iam misero mihi denique restat, 70
 Cui neque apud Danaos usquam locus, et super ipsi
 Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt.
 Quo gemitu conversi animi, compressus et omnis
 Impetus. Hortamur fari, quo sanguine cretus,
 Quidve ferat; memoret, quae sit fiducia capto. 75
 Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:

Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcumque,
 fatebor

Vera, inquit; neque me Argolica de gente negabo;
 Hoc primum; nec, si miserum Fortuna Sinonem
 Finxit, vanum etiam mendacemque inproba finget. 80
 Fando aliquod si forte tuas pervenit ad auris
 Belidae nomen Palamedis et incluta fama
 Gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi
 Insontem infando indicio, quia bella vetabat,
 Demisere neci, nunc cassum lumine lugent: 85
 Illi me comitem et consanguinitate propincum
 Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
 Dum stabat regno incolumis regumque vigeat
 Consiliis, et nos aliquod nomenque decusque
 Gessimus. Invidia postquam pellacis Ulixi — 90
 Haud ignota loquor — superis concessit ab oris,

Adflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
Et cassum insontis mecum indignabar amici.

Nec tacui demens, et me, fors siqua tulisset,
Si patrios umquam remeassem victor ad Argos, 95
Promisi ultorem, et verbis odia aspera movi.

Hinc mihi prima mali labes, hinc semper Ulixes
Criminibus terrere novis, hinc spargere voces
In volgum ambiguas, et quaerere conscius arma.

Nec requievit enim, donec Calchante ministro — 100

Sed quid ego haec autem nequiquam ingrata revolve?
Quidve moror, si omnis uno ordine habetis Achivos,
Idque audire sat est? Iandudum sumite poenas;
Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridae.

Tum vero ardemus scitari et quaerere caussas, 105
Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgae.

Prosequitur pavitans, et ficto pectore fatur:

Saepe fugam Danaï Troia cupiere relictā
Moliri et longo fessi discedere bello;
Fecissentque utinam! saepe illos aspera ponti 110
Interclusit hiemps, et terruit Auster euntis.

Praecipue, cum iam hic trabibus contextus acernis
Staret ecus, toto sonuerunt aethere nimbi.

Suspensi Eurypylum scitantem oracula Phoebi
Mittimus, isque adytis haec tristitia dicta reportat: 115

„Sanguine placastis ventos et virgine caesa,

Cum primum Iliacas Danaï venistis ad oras;

Sanguine quaerendi reditus, animaque litandum

Argolica.“ Volgi quae vox ut venit ad auris,

Opstipuerunt animi, gelidusque per ima cucurrit 120

Ossa tremor, cui fata parent, quem poscat Apollo.

Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu

Protrahit in medios; quae sint ea numina divom,

Flagitat. Et mihi iam multi crudele caneant

Artificis scelus, et taciti ventura videbant. 125

Bis quinos silet ille dies, tectusque recussat

Prodere voce sua quemquam aut opponere morti.

Vix tandem, magnis Ithaci clamoribus actus,

Conposito rumpit vocem, et me destinat arae.

Adsensere omnes, et, quae sibi quisque timebat, 130
 Unius in miseri exitium conversa tulere.
 Iamque dies infanda aderat; mihi sacra parari,
 Et salsae fruges, et circum tempora vittae.
 Eripui, fateor, leto me, et vincula rupi,
 Limosoque lacu per noctem obscurus in ulva 135
 Delitui, dum vela darent, si forte dedissent.
 Nec mihi iam patriam antiquam spes ulla videndi,
 Nec dulcis natos exoptatumque parentem;
 Quos illi fors et poenas ob nostra reposcent
 Effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt. 140
 Quod te per superos et conscia numina veri,
 Per, siquast, quae restet adhuc mortalibus usquam
 Intemerata fides, oro, miserere laborum
 Tantorum, miserere animi non digna ferentis.

His lacrimis vitam damus, et miserescimus ultro. 145
 Ipse viro primus manicas adque arta levare
 Vincla iubet Priamus, dictisque ita fatur amicis:
 Quisquis es, amissos hinc iam obliviscere Graios;
 Noster eris, mihi que haec edissere vera roganti:
 Quo molem hanc inmanis equi statuere? quis
 auctor? 150
 Quidve petunt? quae religio? aut quae machina belli?
 Dixerat. Ille, dolis instructus et arte Pelasga,
 Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:
 Vos, aeterni ignes, et non violabile vestrum
 Testor numen, ait, vos arae ensesque nefandi, 155
 Quos fugi, vittaeque deum, quas hostia gessi:
 Fas mihi Graiorum sacrata resolvere iura,
 Fas odisse viros, adque omnia ferre sub auras,
 Siqua tegunt; teneor patriae nec legibus ullis.
 Tu modo promissis maneas, servataque serves 160
 Troia fidem, si vera feram, si magna rependam.

Omnis spes Danaum et coepti fiducia belli
 Palladis auxiliis semper stetit. Impius ex quo
 Tydides sed enim scelerumque inventor Ulixes,

- Fatale adgressi sacrato avellere templo 165
 Palladium, caesis summae custodibus arcis,
 Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
 Virgineas ausi divae contingere vittas:
 Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
 Spes Danaum, fractae vires, aversa deae mens. 170
 Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
 Vix positum castris simulacrum: arsere coruscae
 Luminibus flammae arrectis, salsusque per artus -
 Sudor iit, terque ipsa solo — mirabile dictu —
 Emicuit, parmamque ferens hastamque trementem. 175
 Extemplo temptanda fuga canit aequora Calchas,
 Nec posse Argolicis excindi Pergama telis,
 Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
 Quod pelago et curvis secum avexere carinis.
 Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenae, 180
 Arma deosque parant comites, pelagoque remenso
 Improvisi aderunt. Ita digerit omina Calchas.
 Hanc pro Palladio moniti, pro numine laeso
 Effigiem statuere, nefas quae triste piaret.
 Hanc tamen inmensam Calchas attollere molem 185
 Roboribus textis caeloque educere iussit,
 Ne recipi portis, aut duci in moenia possit,
 Neu populum antiqua sub religione tueri.
 Nam si vestra manus violasset dona Minervae,
 Tum magnum exitium — quod di prius omen in
 ipsum 190
 Convertant! — Priami inperio Phrygibusque futurum;
 Sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,
 Ultro Asiam magno Pelopea ad moenia bello
 Venturam, et nostros ea fata manere nepotes.
 Talibus insidiis periurique arte Sinonis 195
 Credita res, captique dolis lacrimisque coactis,
 Quos neque Tydides, nec Larissaeus Achilles,
 Non anni domuere decem, non mille carinae.

Hic aliud maius miseris multoque tremendum
 Obicitur magis, adque inprovida pectora turbat. 200

Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
 Sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
 Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta —
 Horresco referens — immensis orbibus angues
 Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt; 205
 Pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque
 Sanguineae superant undas; pars cetera pontum
 Pone legit sinuatque immensa volumine terga.
 Fit sonitus spumante salo; iamque arva tenebant,
 Ardentisque oculos suffecti sanguine et igni, 210
 Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
 Diffugimus visu exsanguis. Illi agmine certo
 Laocoonta petunt; et primum parva duorum
 Corpora natorum serpens amplexus uterque
 Implicat et miseros morsu depascitur artus; 215
 Post ipsum, auxilio subeuntem ac tela ferentem,
 Corripiunt, spirisque ligant ingentibus; et iam
 Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
 Terga dati, superant capite et cervicibus altis.
 Ille simul manibus tendit divellere nodos, 220
 Perfusus sanie vittas atroque veneno,
 Clamores simul horrendos ad sidera tollit:
 Qualis mugitus, fugit cum saucius aram
 Taurus et incertam excussit cervice securim.
 At gemini lapsu delubra ad summa dracones 225
 Effugiunt saevaeque petunt Tritonidis arcem,
 Sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.
 Tum vero tremefacta novos per pectora cunctis
 Insinuat pavor, et scelus expendisse merentem
 Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur 230
 Laeserit et tergo sceleratam intorserit hastam.
 Ducendum ad sedes simulacrum, orandaque divae
 Numina conclamant.
 Dividimus muros et moenia pandimus urbis.
 Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum 235
 Subiciunt lapsus, et stuppea vincula collo
 Intendunt. Scandit fatalis machina muros,
 Feta armis. Pueri circum innuptaeque puellae

Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
 Illa subit, mediaeque minans inlabitur urbi. 240
 O patria, o divom domus Ilium, et incluta bello
 Moenia Dardanidum! quater ipso in limine portae
 Substitit, adque utero sonitum quater arma dedere;
 Instamus tamen inmemores caecique furore,
 Et monstrum infelix sacrata sistimus arce. 245
 Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
 Ora, dei iussu non umquam credita Teucris.
 Nos delubra deum miseri, quibus ultimus esset
 Ille dies, festa velamus fronde per urbem.

Vertitur interea caelum et ruit oceano Nox, 250
 Involvens umbra magna terramque polumque
 Myrmidonumque dolos; fusi per moenia Teucrici
 Conticuere; sopor fessos complectitur artus:
 Et iam Argiva phalanx instructis navibus ibat
 A Tenedo, tacitae per amica silentia lunae 255
 Litora nota petens; flammis cum regia puppis
 Extulerat, fatisque deum defensus iniquis,
 Inclusos utero Danaos et pinea furtim
 Laxat claustra Sinon. Illos patefactus ad auras
 Reddit ecus, laetique cavo se robore promunt 260
 Thessandrus Sthenelusque duces et dirus Ulixes,
 Demissum lapsi per funem, Acamasque, Thoasque,
 Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
 Et Menelaus, et ipse doli fabricator Epeos.
 Invadunt urbem somno vinoque sepultam; 265
 Caeduntur vigiles, portisque patentibus omnis
 Accipiunt socios adque agmina conscia iungunt.

Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
 Incipit et dono divom gratissima serpit.
 In somnis, ecce, ante oculos maestissimus Hector 270
 Visus adesse mihi, largosque effundere fletus,
 Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
 Pulvere, perque pedes traiectus lora tumentis.
 Ei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo

Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli, 275
 Vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignis!
 Squalentem barbam et concretos sanguine crinis
 Volneraque illa gerens, quae circum plurima muros
 Accepit patrios. Ultro flens ipse videbar
 Compellare virum et maestas expromere voces: 280
 O lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrum,
 Quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris
 Exspectate venis? ut te post multa tuorum
 Funera, post varios hominumque urbisque laboris
 Defessi aspicimus! quae caussa indigna serenos 285
 Foedavit voltus? aut cur haec volnera cerno?
 Ille nihil, nec me quaerentem vana moratur,
 Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
 Heu fuge, nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
 Hostis habet muros; ruit alto a culmine Troia. 290
 Sat patriae Priamoque datum: si Pergama dextra
 Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
 Sacra suosque tibi commendat Troia Penatis;
 Hos cape fatorum comites, his moenia quaere,
 Magna pererrato statues quae denique ponto. 295
 Sic ait, et manibus vittas Vestamque potentem
 Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Diverso interea miscentur moenia luctu,
 Et magis adque magis, quamquam secreta parentis
 Anchisae domus arboribusque obtecta recessit, 300
 Claescent sonitus, armorumque ingruit horror.
 Excutior somno, et summi fastigia tecti
 Ascensu supero, adque arrectis auribus adsto:
 In segetem veluti cum flamma furentibus austris
 Incidit, aut rapidus montano flumine torrens 305
 Sternit agros, sternit sata laeta bovomque laboris,
 Praecipitisque trahit silvas; stupet inscius alto
 Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
 Tum vero manifesta fides, Danaumque patescunt
 Insidiae. Iam Deiphobi dedit ampla ruinam, 310
 Volcano superante, domus, iam proxumus ardet

Ucalegon; Sigea igni freta lata relucet.
 Exoritur clamorque virum clangorque tubarum.
 Arma amens capio; nec sat rationis in armis,
 Sed glomerare manum bello et concurrere in arcem 315
 Cum sociis ardent animi; furor iraque mentem
 Praecipitant, pulchrumque mori succurrit in armis.

Ecce autem telis Panthus elapsus Achivom,
 Panthus Othryades, arcis Phoebeique sacerdos,
 Sacra manu victosque deos parvomque nepotem 320
 Ipse trahit, cursuque amens ad limina tendit.
 Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus
 arcem?

Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit:
 Venit summa dies et ineluctabile tempus
 Dardaniae. Fuimus Troes, fuit Ilium, et ingens 325
 Gloria Teucrorum; feros omnia Iuppiter Argos
 Transtulit; incensa Danai dominantur in urbe.
 Arduus armatos mediis in moenibus adstans
 Fundit ecus, victorque Sinon incendia miscet
 Insultans. Portis alii bipatientibus adsunt, 330
 Milia quot magnis umquam venere Mycenis;
 Obsedere alii telis angusta viarum
 Oppositi; stat ferri acies mucrone corusco
 Stricta, parata neci; vix primi proelia temptant
 Portarum vigiles, et caeco Marte resistunt. 335
 Talibus Othryadae dictis et numine divom
 In flammis et in arma feror, quo tristis Erinys,
 Quo fremitus vocat et sublatus ad aethera clamor.
 Addunt se socios Rhipeus et maxumus armis
 Epytus, oblatis per lunam, Hypanisque Dymasque, 340
 Et lateri adglomerant nostro, iuvenisque Coroebus,
 Mygdonides. Illis ad Troiam forte diebus
 Venerat, insano Cassandrae incensus amore,
 Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat,
 Infelix, qui non sponsae praecepta furentis 345
 Audierit.
 Quos ubi confertos audere in proelia vidi,

Incipio super his: Iuvenes, fortissima frustra
 Pectora, si vobis audentem extrema cupido
 Certa sequi, quae sit rebus fortuna videtis; 350
 Excessere omnes, adytis arisque relictis,
 Di, quibus inperium hoc steterat; succurritis urbi
 Incensae: moriamur, et in media arma ruamus.
 Una salus victis, nullam sperare salutem.
 Sic animis iuvenum furor additus. Inde, lupi ceu 355
 Raptores atra in nebula, quos inproba ventris
 Exegit caecos rabies, catulique relictis
 Faucibus exspectant siccis, per tela, per hostis
 Vadimus haud dubiam in mortem, mediaeque tenemus
 Urbis iter; nox atra cava circumvolat umbra. 360
 Quis cladem illius noctis, quis funera fando
 Explicet, aut possit lacrimis aequare laboris?
 Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos;
 Pluruma perque vias sternuntur inertia passim
 Corpora, perque domos et religiosa deorum 365
 Limina. Nec soli poenas dant sanguine Teucris;
 Quondam etiam victis redit in praecordia virtus,
 Victoresque cadunt Danaï. Crudelis ubique
 Luctus, ubique pavor, et pluruma mortis imago.

Primus se, Danaum magna comitante caterva, 370
 Androgeos offert nobis, socia agmina credens
 Inscius, adque ultro verbis compellat amicis:
 Festinate, viri. Nam quae tam sera moratur
 Segnities? alii rapiunt incensa feruntque
 Pergama; vos celsis nunc primum a navibus itis? 375
 Dixit, et extemplo, neque enim responsa dabantur
 Fida satis, sensit medios delapsus in hostis.
 Opstipuit, retroque pedem cum voce repressit.
 Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
 Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit 380
 Attollentem iras et caerula colla tumentem;
 Haud secus Androgeos visu tremefactus abibat.
 Inruimus, densis et circumfundimur armis,
 Ignarosque loci passim et formidine captos

Sternimus. Adspirat primo fortuna labori. 385
 Adque hic successu exsultans animisque Corœbus,
 O socii, qua prima, inquit, fortuna salutis
 Monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur:
 Mutemus clipeos, Danaumque insignia nobis
 Aptemus. Dolus an virtus, quis in hoste requirat? 390
 Arma dabunt ipsi. Sic fatus, deinde comantem
 Androgei galeam clipeique insigne decorum
 Induitur, laterique Argivom adcommodat ense.
 Hoc Rhipeus, hoc ipse Dymas omnisque iuventus
 Laeta facit; spoliis se quisque recentibus armat. 395
 Vadimus inmixti Danaïs haud numine nostro,
 Multaque per caecam congressi proelia noctem
 Conserimus; multos Danaum demittimus Orco.
 Diffugiunt alii ad navis, et litora cursu
 Fida petunt; pars ingentem formidine turpi 400
 Scandunt rursus ecum et nota conduntur in alvo.

Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
 Ecce trahebatur passis Priameia virgo
 Crinibus a templo Cassandra adytisque Minervae,
 Ad caelum tendens ardentia lumina frustra, 405
 Lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
 Non tulit hanc speciem furiata mente Corœbus,
 Et sese medium iniecit periturus in agmen.
 Consequimur cuncti et densis incurrimus armis.
 Hic primum ex alto delubri culmine telis 410
 Nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes
 Armorum facie et Graiarum errore iubarum.
 Tum Danaï gemitu adque ereptae virginis ira
 Undique collecti invadunt, acerrimus Ajax,
 Et gemini Atridae, Dolopumque exercitus omnis; 415
 Adversi rupto ceu quondam turbine venti
 Confligunt, Zephyrusque Notusque et laetus Eois
 Eurus equis; stridunt silvae, saevitque tridenti
 Spumeus adque imo Nereus ciet aequora fundo.
 Illi etiam, siquos obscura nocte per umbram 420
 Fudimus insidiis totaque agitavimus urbe,

Adparent; primi clipeos mentitaque tela
 Adgnoscent, adque ora sono discordia signant.
 Illicet obruimur numero; primusque Coroebus
 Penelei dextra divae armipotentis ad aram 425
 Procumbit; cadit et Rhipeus, iustissimus unus
 Qui fuit in Teucris et servantissimus aequi;
 Dis aliter visum; pereunt Hypanisque Dymasque
 Confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
 Labentem pietas nec Apollinis infula textit. 430
 Iliaci cineres et flamma extrema meorum,
 Testor, in occassu vestro, nec tela nec ullas
 Vitavisse vices Danaum, et, si fata fuissent,
 Ut caderem, meruisse manu. Divellimur inde;
 Iphitus et Pelias mecum; quorum Iphitus aevo 435
 Iam gravior, Pelias et vulnere tardus Ulixi;
 Protinus ad sedes Priami clamore vocati.
 Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
 Bella forent, nulli tota morentur in urbe,
 Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentis 440
 Cernimus obsessumque acta testudine limen.
 Haerent parietibus scalae, postisque sub ipsos
 Nituntur gradibus, clipeosque ad tela sinistris
 Protecti obiciunt, prensant fastigia dextris.
 Dardanidae contra turris ac tecta domorum 445
 Culmina convellunt; his se, quando ultima cernunt,
 Extrema iam in morte parant defendere telis;
 Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
 Devolvont; alii strictis mucronibus imas
 Obsedere fores; has servant agmine denso. 450
 Instaurati animi, regis succurrere tectis,
 Auxilioque levare viros, vimque addere victis.

Limen erat caecaeque fores et pervius usus
 Tectorum inter se Priami, postesque relict
 A tergo, infelix qua se, dum regna manebant, 455
 Saepius Andromache ferre incommitata solebat
 Ad soceros, et avo puerum Astyanacta trahebat.
 Evado ad summi fastigia culminis, unde

Tela manu miseri iactabant inrita Teucri.
 Turrim in praecipiti stantem summisque sub astra 460
 Eductam tectis, unde omnis Troia videri
 Et Danaum solitae naves et Achaia castra,
 Adgressi ferro circum, qua summa labantis
 Iuncturas tabulata dabant, convellimus altis
 Sedibus, inpulimusque; ea lapsa repente ruinam 465
 Cum sonitu trahit et Danaum super agmina late
 Incidit. Ast alii subeunt, nec saxa, nec ullum
 Telorum interea cessat genus.

Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
 Exsultat, telis et luce coruscus aena; 470
 Qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus,
 Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
 Nunc, positis novos exuviis nitidusque iuventa,
 Lubrica convolvit sublato pectore terga,
 Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis. 475
 Una ingens Periphas et equorum agitator Achillis,
 Armiger Automedon, una omnis Scyria pubes
 Succedunt tecto, et flammas ad culmina iactant.
 Ipse inter primos correpta dura bipinni
 Limina perrumpit, postisque a cardine vellit 480
 Aeratos; iamque excisa trabe firma cavavit
 Robora, et ingentem lato dedit ore fenestram.
 Adparet domus intus, et atria longa patescunt;
 Adparent Priami et veterum penetralia regum,
 Armatosque vident stantis in limine primo. 485

At domus interior gemitu miseroque tumultu
 Miscetur, penitusque cavae plangoribus aedes
 Femineis ululant; ferit aurea sidera clamor.
 Tum pavidae tectis matres ingentibus errant,
 Amplexaeque tenent postis adque oscula figunt. 490
 Instat vi patria Pyrrhus; nec claustra, neque ipsi
 Custodes sufferre valent; labat ariete crebro
 Ianua, et emoti procumbunt cardine postes.
 Fit via vi; rumpunt aditus, primosque trucidant

Inmissi Danaï, et late loca milite conplent. 495
 Non sic, aggeribus ruptis cum spumeus amnis
 Exiit oppositasque evicit gurgite moles,
 Fertur in arva furens cumulo, camposque per omnis
 Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
 Caede Neoptolemum geminosque in limine Atridas; 500
 Vidi Hecubam centumque nurus, Priamumque per aras
 Sanguine foedantem, quos ipse sacraverat, ignis.
 Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
 Barbarico postes auro spoliisque superbi,
 Procubuere; tenent Danaï, qua deficit ignis. 505

Forsitan et, Priami fuerint quae fata, requiras.
 Urbis uti captae cassum convolsaque vidit
 Limina tectorum et medium in penetralibus hostem,
 Arma diu senior desueta trementibus aevo
 Circumdat nequiquam umeris, et inutile ferrum 510
 Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostis.
 Aedibus in mediis, nudoque sub aetheris axe,
 Ingens ara fuit iuxtaque veterrima laurus,
 Incumbens arae adque umbra complexa Penatis.
 Hic Hecuba et natae nequiquam altaria circum, 515
 Praecipites atra ceu tempestate columbae,
 Condensae et divom amplexae simulacra sedebant.
 Ipsum autem sumptis Priamum iuvenalibus armis
 Ut vidit, Quae mens tam dira, miserrime coniunx,
 Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit. 520
 Non tali auxilio nec defensoribus istis
 Tempus eget; non, si ipse meus nunc adforet Hector.
 Huc tandem concede; haec ara tuebitur omnis,
 Aut moriere simul. Sic ore effata recepit
 Ad sese et sacra longaevom in sede locavit. 525

Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Polites,
 Unus natorum Priami, per tela, per hostis,
 Porticibus longis fugit, et vacua atria lustrat
 Saucius. Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
 Insequitur, iam iamque manu tenet et premit hasta. 530
 Ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,

Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
 Hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
 Non tamen abstinuit, nec voci iraeque pepercit.
 At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis, 535
 Di, siquast caelo pietas, quae talia curet,
 Persolvant grates dignas et praemia reddant
 Debita, qui nati coram me cernere letum
 Fecisti et patrios foedasti funere voltus.
 At non ille, satum quo te mentiris, Achilles 540
 Talis in hoste fuit Priamo; sed iura fidemque
 Supplicis erubuit, corpusque exsanguie sepulchro
 Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.
 Sic fatus senior, telumque inbelle sine ictu
 Coniecit, rauco quod protinus aere repulsum 545
 Et summo clipei nequiquam umbone pependit.
 Cui Pyrrhus: Referes ergo haec et nuntius ibis
 Pelidae genitori; illi mea tristia facta
 Degeneremque Neoptolemum narrare memento.
 Nunc morere. Hoc dicens altaria ad ipsa trementem 550
 Traxit et in multo lapsantem sanguine nati,
 Implicuitque comam laeva, dextraque coruscum
 Extulit ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
 Haec finis Priami fatorum; hic exitus illum
 Sorte tulit, Troiam incensam et prolapsa videntem 555
 Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
 Regnatorem Asiae. Iacet ingens litore truncus,
 Avolsumque umeris caput, et sine nomine corpus.

At me tum primum saevos circumstetit horror.
 Opstipui; subiit cari genitoris imago, 560
 Ut regem aequaevom crudeli vulnere vidi
 Vitam exhalantem; subiit deserta Creusa,
 Et direpta domus, et parvi cassus Iuli.
 Respicio, et, quae sit me circum copia, lustro.
 Deseruere omnes defessi, et corpora saltu 565
 Ad terram misere aut ignibus aegra dedere.

Iamque adeo super unus eram, cum limina Vestae
 Servantem et tacitam secreta in sede latentem

Tyndarida aspicio; dant clara incendia lucem
 Erranti passimque oculos per cuncta ferenti. 570
 Illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros,
 Et poenas Danaum et deserti coniugis iras
 Praemetuens, Troiae et patriae communis Erinys,
 Abdiderat sese adque aris invisa sedebat.
 Exarsere ignes animo; subit ira cadentem 575
 Ulcisci patriam et sceleratas sumere poenas.
 Scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenae
 Aspiciet? partoque ibit regina triumpho,
 [Coniugiumque, domumque, patres, natosque videbit,]
 Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris? 580
 Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
 Dardanium totiens sudarit sanguine litus?
 Non ita. Namque etsi nullum memorabile nomen
 Feminea in poenast nec habet victoria laudem,
 Exstinxisse nefas tamen et sumpsisse merentis 585
 Laudabor poenas, animumque explesse iuvabit
 Ultricis flammae, et cineres satiasse meorum.
 Talia iactabam, et furiata mente ferebar,
 Cum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
 Obtulit et pura per noctem in luce refulsit 590
 Alma parens, confessa deam, qualisque videri
 Caelicolis et quanta solet, dextraque prehensum
 Continuit, roseoque haec insuper addidit ore:
 Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
 Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit? 595
 Non prius aspicias, ubi fessum aetate parentem
 Liqueris Anchisen? superet coniunxne Creusa,
 Ascaniusque puer? quos omnis undique Graiae
 Circum errant acies, et, ni mea cura resistat,
 Iam flammae tulerint inimicus et hauserit ensis. 600
 Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacaenae,
 Culpatusve Paris; divom inclementia, divom,
 Has evertit opes sternitque a culmine Troiam.
 Aspice — namque omnem, quae nunc obducta tuenti
 Mortalis hebetat visus tibi et umida circum 605
 Caligat, nubem eripiam; tu ne qua parentis

Iussa time, neu praeceptis parere recussa —
 Hic, ubi disiectas moles avolsaque saxis
 Saxa vides mixtoque undantem pulvere fumum,
 Neptunus muros magnoque emota tridenti 610
 Fundamenta quatit totamque a sedibus urbem
 Eruit. Hic Iuno Scaeas saevissima portas
 Prima tenet, sociumque furens a navibus agmen
 Ferro accincta vocat.
 Iam summas arces Tritonia, respice, Pallas 615
 Insedit, nimbo effulgens et Gorgone saeva.
 Ipse Pater Danaïs animos virisque secundas
 Sufficit, ipse deos in Dardana suscitât arma.
 Eripe, nate, fugam, finemque inpone labori.
 Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam. 620
 Dixerat, et spissis noctis se condidit umbris.
 Adparent dirae facies inimicaque Troiae
 Numina magna deum.

Tum vero omne mihi visum considerare in ignis
 Ilium et ex imo verti Neptunia Troia; 625
 Ac veluti summis antiquam in montibus ornum
 Cum ferro accisam crebrisque bipinnibus instant
 Eruere agricolae certatim; illa usque minatur
 Et tremefacta comam concusso vertice nutat,
 Volneribus donec paulatim evicta supremum 630
 Congemuit traxitque iugis avolsa ruinam.
 Descendo, ac ducente deo flammam inter et hostis
 Expedior; dant tela locum, flammaeque recedunt.

Adque ubi iam patriae perventum ad limina sedis
 Antiquasque domos, genitor, quem tollere in altos 635
 Optabam primum montis primumque petebam,
 Abnegat excisa vitam producere Troia
 Exsiliumque pati. Vos o, quibus integer aevi
 Sanguis, ait, solidaeque suo stant robore vires,
 Vos agitate fugam. 640
 Me si caelicolae voluissent ducere vitam,
 Has mihi servassent sedes. Satis una superque

Vidimus excidia et captae superavimus urbi.
Sic o, sic positum adfati discedite corpus.
Ipse manu mortem inveniam; miserebitur hostis 645
Exuviasque petet. Facilis iactura sepulchri.
Iam pridem invisus divis et inutilis annos
Demoror, ex quo me divom pater adque hominum rex
Fulminis adflavit ventis et contigit igni.

Talia perstabat memorans, fixusque manebat. 650
Nos contra effusi lacrimis coniunxque Creusa
Ascaniusque omnisque domus, ne vertere secum
Cuncta pater fatoque urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque et sedibus haeret in isdem.
Rursus in arma feror, mortemque miserimus opto. 655
Nam quod consilium aut quae iam fortuna dabatur?
Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperasti, tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui,
Et sedet hoc animo, perituraeque addere Troiae 660
Teque tuosque iuvat, patet isti ianua leto,
Iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
Gnatum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis
Eripis, ut mediis hostem in penetralibus, utque 665
Ascanium patremque meum iuxtaque Creusam
Alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
Arma, viri, ferte arma; vocat lux ultima victos.
Reddite me Danaïs; sinite instaurata revisam
Proelia. Numquam omnes hodie moriemur inulti. 670

Hinc ferro accingor rursus clipeoque sinistram
Insertabam aptans meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine coniunx
Haerebat, parvomque patri tendebat Iulum:
Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum; 675
Sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum. Cui parvos Iulus,
Cui pater, et coniunx quondam tua dicta relinquer?

Talia vociferans gemitu tectum omne replebat,
 Cum subitum dictuque oritur mirabile monstrum. 680
 Namque manus inter maestorumque ora parentum
 Ecce levis summo de vertice visus Iuli
 Fundere lumen apex, tactuque innoxia molli
 Lambere flamma comas et circum tempora pasci.
 Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem 685
 Excutere et sanctos restinguere fontibus ignis.
 At pater Anchises oculos ad sidera laetus
 Extulit, et caelo palmas cum voce tetendit:
 Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
 Aspice nos hoc tantum; et, si pietate meremur, 690
 Da deinde auxilium, pater, adque haec omina firma.

Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
 Intonuit laevom, et de caelo lapsa per umbras
 Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
 Illam, summa super labentem culmina tecti, 695
 Cernimus Idaea claram se condere silva
 Signantemque vias; tum longo limite sulcus
 Dat lucem, et late circum loca sulphure fumant.
 Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
 Adfaturque deos et sanctum sidus adorat. 700
 Iam iam nulla morast; sequor, et, qua ducitis, adsum.
 Di patrii, servate domum, servate nepotem.
 Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troiast.
 Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recusso.
 Dixerat ille; et iam per moenia clarior ignis 705
 Auditur, propiusque aestus incendia volvont.
 Ergo age, care pater, cervici inponere nostrae;
 Ipse subibo umeris, nec me labor iste gravabit;
 Quo res cumque cadent, unum et commune periculum,
 Una salus ambobus erit. Mihi parvos Iulus 710
 Sit comes, et longe servet vestigia coniunx.
 Vos, famuli, quae dicam, animis advertite vestris.
 Est urbe egressis tumulus templumque vetustum
 Desertae Cereris, iuxtaque antiqua cupressus
 Religione patrum multos servata per annos. 715

Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.

Tu, genitor, cape sacra manu patriosque Penatis;

Me, bello e tanto digressum et caede recenti,

Attrectare nefas, donec me flumine vivo

Abluero.

720

Haec fatus, latosumeros subiectaque colla

Veste super fulvique insternor pelle leonis,

Succedoque oneri; dextrae se parvos Iulus

Implicuit sequiturque patrem non passibus aequis;

Pone subit coniunx. Ferimur per opaca locorum; 725

Et me, quem dudum non ulla iniecta movebant

Tela neque adverso glomerati ex agmine Grai,

Nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis

Suspensum et pariter comitique onerique timentem.

Iamque propinquabam portis, omnemque videbar 730

Evasisse viam, subito cum creber ad auris

Visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram

Prospiciens, Nate, exclamat, fuge, nate; propinquant.

Ardentis clipeos adque aera micantia cerno.

Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum 735

Confusam eripuit mentem. Namque avia cursu

Dum sequor et nota excedo regione viarum,

Heu! misero coniunx fatone erepta Creusa

Substitit, erravitne via, seu lassa resedit,

Incertum; nec post oculis est reddita nostris; 740

Nec prius amissam respexi animumve reflexi,

Quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam

Venimus; hic demum collectis omnibus una

Defuit, et comites natumque virumque fefellit.

Quem non incussavi amens hominumque deorum-
que? 745

Aut quid in eversa vidi crudelius urbe?

Ascanium Anchisenque patrem Teucrosque Penatis

Commendo sociis et curva valle recondo;

Ipse urbem repeto et cingor fulgentibus armis.

Stat cassus renovare omnis, omnemque reverti 750

Per Troiam, et rursus caput obiectare periclis.

Principio muros obscuraque limina portae,

Qua gressum extuleram, repeto, et vestigia retro
Observata sequor per noctem et lumine lustror.
Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent. 755
Inde domum, si forte pedem, si forte, tulisset,
Me refero. Inruerant Danaï, et tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Volvitur; exsuperant flammæ, furit aestus ad auras.
Procedo et Priami sedes arcemque reviso. 760
Et iam porticibus vacuis Iunonis asylo
Custodes lecti Phoenix et dirus Ulixes
Praedam adservabant. Huc undique Troia gaza
Incensis erepta adytis, mensæque deorum,
Crateresque auro solidi, captivæque vestis 765
Congeritur. Pueri et pavidæ longo ordine matres
Stant circum.

Ausus quin etiam voces iactare per umbram
Inplevi clamore vias, maestusque Creusam
Nequiquam ingeminans iterumque iterumque vocavi. 770
Quaerenti et tectis urbis sine fine furenti
Infelix simulacrum adque ipsius umbra Creusæ
Visa mihi ante oculos et nota maior imago.
Opstipui, steteruntque comæ et vox faucibus haesit.
Tum sic adfari et curas his demere dictis: 775
Quid tantum insano iuvat indulgere dolori,
O dulcis coniunx? non hæc sine numine divom
Eveniunt; nec te comitem portare Creusam
Fas aut ille sinit superi regnator Olympi.
Longa tibi exsilia, et vastum maris aequor arandum. 780
Et terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
Inter opima virum leni fluit agmine Thybris:
Illic res lætæ regnumque et regia coniunx
Parta tibi; lacrimas dilectæ pelle Creusæ.
Non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas 785
Aspiciam, aut Graï servitum matribus ibo,
Dardanis, et divæ Veneris nurus;
Sed me magna deum Genetrix his detinet oris.
Iamque vale, et nati serva communis amorem.
Hæc ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem 790

**Dicere deseruit, tenuisque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare bracchia circum;
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis volucrique simillima somno.
Sic demum socios consumpta nocte reviso.** 795

**Adque hic ingentem comitum adfluxisse novorum
Invenio admirans numerum, matresque, virosque,
Collectam exsilio pubem, miserabile volgus.
Undique convenere, animis opibusque parati,
In quascumque velim pelago deducere terras.** 800
**Iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae
Ducebatque diem, Danaïque obsessa tenebant
Limina portarum, nec spes opis ulla dabatur:
Cessi et sublato montis genitore petivi.**

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER TERTIUS.

Postquam res Asiae Priamique evertere gentem
Inmeritam visum Superis, ceciditque superbum
Ilium et omnis humo fumat Neptunia Troia,
Diversa exsilia et desértas quaerere terras
Auguriis agimur divom, classemque sub ipsa 5
Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae,
Incerti, quo fata ferant, ubi sistere detur,
Contrahimusque viros. Vix prima inceperat aestas :
Et pater Anchises dare fatis vela iubebat;
Litora cum patriae lacrimans portusque relinquo 10
Et campos, ubi Troia fuit. Feror exsul in altum
Cum sociis natoque Penatibus et magnis dis.

Terra procul vastis colitur Mavortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo,
Hospitium anticum Troiae sociique Penates, 15
Dum fortuna fuit. Feror huc, et litore curvo
Moenia prima loco, fatis ingressus iniquis,
Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.

Sacra Dionaee matri divisque ferebam
Auspiciis coeptorum operum, superoque nitentem 20
Caelicolum regi mactabam in litore taurum.
Forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo

Virgulta et densis hastilibus horrida myrtus.
 Accessi, viridemque ab humo convellere silvam
 Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras, 25
 Horrendum et dictu video mirabile monstrum.
 Nam, quae prima solo ruptis radicibus arbos
 Vellitur, huic atro licuntur sanguine guttae,
 Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
 Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis. 30
 Rursus et alterius lentum convellere vimen
 Insequor et caussas penitus temptare latentis :
 Ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
 Multa movens animo Nymphas venerabar agrestis
 Gradivomque patrem, Geticis qui praesidet arvis, 35
 Rite secundarent visus omenque levarent.
 Tertia sed postquam maiore hastilia nisu
 Adgredior genibusque adversae obluctor harenae —
 Eloquar, an sileam ? — gemitus lacrimabilis imo
 Auditur tumulo, et vox reddita fertur ad auris : 40
 Quid miserum, Aenea, laceras ? iam parce sepulto ;
 Parce pias scelerare manus. Non me tibi Troia
 Externum tulit, aut cruor hic de stipite manat.
 Heu ! fuge crudelis terras, fuge litus avarum.
 Nam Polydorus ego. Hic confixum ferrea texit 45
 Telorum seges et iaculis increvit acutis.
 Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
 Opstipui, steteruntque comae et vox faucibus haesit.

Hunc Polydorum auri quondam cum pondere
 magno
 Infelix Priamus furtim mandarat alendum 50
 Threicio regi, cum iam diffideret armis
 Dardaniae cingique urbem obsidione videret.
 Ille, ut opes fractae Teucrum, et Fortuna recessit,
 Res Agamemnonias victricis arma secutus,
 Fas omne abrumpit ; Polydorum obtruncat, et auro 55
 Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis,
 Auri sacra fames ! Postquam pavor ossa reliquit,
 Delectos populi ad proceres primumque parentem

Monstra deum refero, et, quae sit sententia, posco.
 Omnibus idem animus; scelerata excedere terra, 60
 Linqui pollutum hospitium, et dare classibus austros.
 Ergo instauramus Polydoro funus: et ingens
 Aggeritur tumulo tellus; stant Manibus arae,
 Caeruleis maestae vittis atraque cupresso,
 Et circum Iliades crinem de more solutae; 65
 Inferimus tepido spumantia cymbia lacte
 Sanguinis et sacri pateras, animamque sepulchro
 Condimus, et magna supremum voce ciemus.

Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti
 Dant maria et lenis crepitans vocat auster in altum, 70
 Deducunt socii navis et litora complent.
 Provehimur portu, terraeque urbesque recedunt.
 Sacra mari colitur medio gratissima tellus
 Nereidum matri et Neptuno Aegaeo,
 Quam pius Arcitenens oras et litora circum 75
 Errantem Mycono e celsa Gyaroque revinxit,
 Inmotamque coli dedit et contemnere ventos.
 Huc feror; haec fessos tuto placidissima portu
 Accipit. Egressi veneramur Apollinis urbem.
 Rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos, 80
 Vittis et sacra redimitus tempora lauro,
 Occurrit; veterem Anchisen adgnoscat amicum.
 Iungimus hospitio dextras, et tecta subimus.

Templa dei saxo venerabar structa vetusto:
 Da propriam, Thymbraee, domum; da moenia fessis 85
 Et genus et mansuram urbem; serva altera Troiae
 Pergama, reliquias Danaum adque inmitis Achilli.
 Quem sequimur? quove ire iubes? ubi ponere sedes?
 Da, pater, augurium, adque animis inlabere nostris.

Vix ea fatus eram: tremere omnia visa repente, 90
 Liminaque laurusque dei, totusque moveri
 Mons circum, et mugire adytis cortina reclusis.
 Submissi petimus terram, et vox fertur ad auris:

Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
 Prima tulit tellus, eadem vos ubere laeto 95
 Accipiet reduces. Antiquam exquirite matrem.
 Hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris,
 Et nati natorum, et qui nascentur ab illis.
 Haec Phoebus; mixtoque ingens exorta tumultu
 Laetitia, et cuncti, quae sint ea moenia, quaerunt, 100
 Quo Phoebus vocet errantis iubeatque reverti.
 Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
 Audite, o proceres, ait, et spes discite vestras:
 Creta Iovis magni medio iacet insula ponto;
 Mons Idaeus ubi, et gentis cunabula nostrae. 105
 Centum urbes habitant magnas, uberrima regna;
 Maxumus unde pater, si rite audita recordor,
 Teucus Rhoëtas primumst advectus ad oras,
 Optavitque locum regno. Nondum Ilium et arces
 Pergameae steterant; habitabant vallibus imis. 110
 Hinc mater cultrix Cybelae Corybantiaque aera
 Idaeumque nemus; hinc fida silentia sacris,
 Et iuncti currum dominae subiere leones.
 Ergo agite, et, divom ducunt qua iussa, sequamur;
 Placemus ventos et Gnosia regna petamus. 115
 Nec longo distant cursu; modo Iuppiter adsit,
 Tertia lux classem Cretaeis sistet in oris.
 Sic fatus, meritos aris mactavit honores,
 Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo,
 Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam. 120

Fama volat pulsum regnis cessisse paternis
 Idomeneia ducem, desertaque litora Cretae,
 Hoste vacare domos, sedesque adstare relictas.
 Linquimus Ortygiae portus, pelagoque volamus,
 Bacchatamque iugis Naxon viridemque Donysam, 125
 Olearon, niveamque Paron sparsasque per aequor
 Cycladas et crebris legimus freta concita terris.
 Nauticus exoritur vario certamine clamor;
 Hortantur socii, Cretam proavosque petamus.
 Prosequitur surgens a puppi ventus euntis, 130

Et tandem antiquis Curetum adlabimur oris.
 Ergo avidus muros optatae molior urbis,
 Pergameamque voco, et laetam cognomine gentem
 Hortor amare focos arcemque attollere tectis.
 Iamque fere sicco subductae litore puppes; 135
 Conubiis arvisque novis operata iuventus;
 Iura domosque dabam: subito cum tabida membris,
 Corrupto caeli tractu, miserandaque venit
 Arboribusque satisque lues et letifer annus.
 Linquebant dulcis animas, aut aegra trahebant 140
 Corpora; tum sterilis exurere Sirius agros;
 Arebant herbae, et victum seges aegra negabat.
 Rursus ad oraculum Ortygiae Phoebumque remenso
 Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
 Quam fessis finem rebus ferat; unde laborum 145
 Temptare auxilium iubeat; quo vertere cursus.

Nox erat, et terris animalia somnus habebat:
 Effigies sacrae divom Phrygiique Penates,
 Quos mecum a Troia mediisque ex ignibus urbis
 Extuleram, visi ante oculos adstare iacentis 150
 In somnis, multo manifesti lumine, qua se
 Plena per insertas fundebat luna fenestras;
 Tum sic adfari et curas his demere dictis:
 Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollost,
 Hic canit, et tua nos en ultro ad limina mittit. 155
 Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti,
 Nos tumidum sub te permensi classibus aequor,
 Idem venturos tollemus in astra nepotes,
 Inperiumque urbi dabimus. Tu moenia magnis
 Magna para, longumque fugae ne linque laborem. 160
 Mutandae sedes. Non haec tibi litora suasit
 Delius, aut Cretae iussit considerare, Apollo.
 Est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt,
 Terra antiqua, potens armis adque ubere glaebae;
 Oenotri coluere viri; nunc fama minores 165
 Italiam dixisse ducis de nomine gentem:
 Hae nobis propriae sedes; hinc Dardanus ortus,

Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
 Surge age, et haec laetus longaevo dicta parenti
 Haud dubitanda refer: Corythum terrasque re-
 quirat 170

Ausonias. Dictaea negat tibi Iuppiter arva.
 Talibus attonitus visis et voce deorum —
 Nec sopor illud erat, sed coram adgnosceret voltus
 Velatasque comas praesentiaque ora videbar;
 Tum gelidus toto manabat corpore sudor — 175
 Corripio e stratis corpus, tendoque supinas
 Ad caelum cum voce manus, et munera libo
 Intemerata focis. Perfecto laetus honore
 Anchisen facio certum, remque ordine pando.
 Adgnovit prolem ambiguum geminosque parentes, 180
 Seque novo veterum deceptum errore locorum.
 Tum memorat: Nate, Iliacis exercite fati,
 Sola mihi talis cassus Cassandra canebat.
 Nunc repeto haec generi portendere debita nostro,
 Et saepe Hesperiam, saepe Italia regna vocare. 185
 Sed quis ad Hesperiae venturos litora Teucros
 Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
 Cedamus Phoebo, et moniti meliora sequamur.
 Sic ait; et cuncti dicto paremus ovantes.
 Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis 190
 Vela damus, vastumque cava trabe currimus aequor.

Postquam altum tenuere rates, nec iam amplius
 ullae

Adparent terrae, caelum undique et undique pontus,
 Tum mihi caeruleus supra caput adstitit imber,
 Noctem^p hiememque ferens, et inhorruit unda tene-
 bris. 195

Continuo venti volvunt mare magnaue surgunt
 Aequora; dispersi iactamur gurgite vasto;
 Involvere diem nimbi, et nox umida caelum
 Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.
 Excutimur cursu, et caecis erramus in undis. 200
 Ipse diem noctemque negat discernere caelo,

Nec meminisse viae media Palinurus in unda.
 Tris adeo incertos caeca caligine soles.
 Erramus pelago, totidem sine sidere noctes.
 Quarto terra die primum se attollere tandem 205
 Visa, aperire procul montis, ac volvere fumum.
 Vela cadunt, remis insurgimus; haud mora, nautae
 Adnixa torquent spumas et caerula verrunt.
 Servatum ex undis Strophadum me litora primum
 Accipiunt, Strophades Graio stant nomine dictae, 210
 Insulae Ionio in magno, quas dira Celaeno,
 Harpyiaequae colunt aliae, Phineia postquam
 Clausa domus, mensasque metu liquere priores.
 Tristius haud illis monstrum, nec saevior ulla
 Pestis et ira deum Stygiis sese extulit undis. 215
 Virginei velucrum voltus, foedissima ventris
 Proluvies, uncaeque manus, et pallida semper
 Ora fame.
 Huc ubi delati portus intravimus, ecce
 Laeta bovem passim campis armenta videmus 220
 Caprigenumque pecus nullo custode per herbas.
 Inruimus ferro, et divos ipsumque vocamus
 In partem praedamque Iovem; tum litore curvo
 Exstruimusque toros dapibusque epulamur opimis.
 At subitae horrifico lapsu de montibus adsunt 225
 Harpyiae et magnis quatiunt clangoribus alas,
 Diripiuntque dapes contactuque omnia foedant
 Inmundo; tum vox taetrum dira inter odorem.
 Rursum in secessu longo sub rupe cavata,
 Arboribus clausi circum adque horrentibus umbris, 230
 Instruimus mensas arisque reponimus ignem:
 Rursum ex diverso caeli caecisque latebris
 Turba sonans praedam pedibus circumvolat uncis,
 Polluit ore dapes. Sociis tunc, arma capessant,
 Edico, et dira bellum cum gente gerendum. 235
 Haud secus ac iussi faciunt, tectosque per herbam
 Disponunt enses et scuta latentia condunt.
 Ergo ubi delapsae sonitum per curva dedere
 Litora, dat signum specula Misenus ab alta

Aere cavo. Invadunt socii, et nova proelia temptant, 240
 Obscenos pelagi ferro foedare volucres.
 Sed neque vim plumis ullam nec volnera tergo
 Accipiunt, celerique fuga sub sidera lapsae
 Semiessam praedam et vestigia foeda relinunt.
 Una in praecelsa consedit rupe Celaeno, 245
 Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem :
 Bellum etiam pro caede bovum stratisque iuvencis,
 Laomedontiadae, bellumne inferre paratis
 Et patrio Harpyias insontis pellere regno?
 Accipite ergo animis adque haec mea figite dicta. 250
 Quae Phoebus pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo
 Praedixit, vobis Furiarum ego maxuma pando.
 Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
 Ibitis Italiam, portusque intrare licebit;
 Sed non ante datam cingetis moenibus urbem, 255
 Quam vos dira fames nostraeque iniuria caedis
 Ambessas subigat malis absumere mensas.
 Dixit, et in silvam pinnis ablata refugit.
 At sociis subita gelidus formidine sanguis
 Deriguit; cecidere animi, nec iam amplius armis, 260
 Sed votis precibusque iubent exposcere pacem,
 Sive deae, seu sint dirae obscenaeque volucres.
 Et pater Anchises passis de litore palmis
 Numina magna vocat, meritosque indicit honores :
 Di, prohibete minas; di, talem avertite cassum, 265
 Et placidi servate pios! Tum litore funem
 Deripere, excussosque iubet laxare rudentis.
 Tendunt vela Noti; fugimus spumantibus undis,
 Qua cursum ventusque gubernatorque vocabat.
 Iam medio adparet fluctu nemorosa Zacynthos 270
 Dulichiumque Sameque et Neritos ardua saxis.
 Effugimus scopulos Ithacae, Laertia regna,
 Et terram altricem saevi exsecramur Ulixi.
 Mox et Leucatae nimbosa cacumina montis
 Et formidatus nautis aperitur Apollo. 275
 Hunc petimus fessi et parvae succedimus urbi;
 Ancora de prora iacitur, stant litore puppes.

Ergo insperata tandem tellure potiti
 Lustramurque Iovi votisque incendimus aras,
 Actiaque Iliacis celebramus litora ludis. 280
 Exercent patrias oleo labente palaestras
 Nudati socii; iuvat evasisse tot urbes
 Argolicas mediosque fugam tenuisse per hostis.
 Interea magnum sol circumvolvitur annus,
 Et glacialis hiemps aquilonibus asperat undas; 285
 Aere cavo clipeum, magni gestamen Abantis,
 Postibus adversis figo, et rem carmine signo:
 AENEAS HAEC DE DANAIS VICTORIBUS ARMA.
 Linquere tum portus iubeo et considerare transtris.
 Certatim socii feriunt mare et aequora verrunt. 290
 Protinus aerias Phaeacum abscondimus arces,
 Litoraue Epiri legimus portuque subimus
 Chaonio et celsam Buthroti accedimus urbem.

Hic incredibilis rerum fama occupat aures
 Priamiden Helenum Graias regnare per urbes, 295
 Coniugio Aeacidae Pyrrhi sceptrisque potitum,
 Et patrio Andromachen iterum cecidisse marito.
 Opstipui, miroque incensum pectus amore,
 Compellare virum et cassus cognoscere tantos.
 Progredior portu, classis et litora linquens; 300
 Sollemnis cum forte dapes et tristia dona
 Ante urbem in luco falsi Simoentis ad undam
 Libabat cineri Andromache Manisque vocabat
 Hectoreum ad tumulum, viridi quem caespite inanem
 Et geminas, caussam lacrimis, sacraverat aras. 305
 Ut me conspexit venientem et Troia circum
 Arma amens vidit, magnis exterrita monstis
 Deriguit visu in medio, calor ossa reliquit,
 Labitur, et longo vix tandem tempore fatur:
 Verane te facies, verus mihi nuntius adfers, 310
 Nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
 Hector ubist? dixit, lacrimasque effudit et omnem
 Inplevit clamore locum. Vix pauca furenti
 Subicio et raris turbatus vocibus hisco:

Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco; 315
Ne dubita, nam vera vides.

Heu! quis te cassus deiectam coniuge tanto
Excipit? aut quae digna satis fortuna revisit?
Hectoris Andromache Pyrrhin conubia servas?
Deiecit voltum et demissa voce locutast: 320

O felix una ante alias Priameia virgo,
Hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
Iussa mori, quae sortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!

Nos, patria incensa diversa per aequora vectae 325
Stirpis Achilleae fastus iuvenemque superbum,

Servitio enixae, tulimus; qui deinde, secutus
Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque hymenaeos,
Me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.
Ast illum, ereptae magno inflammatus amore 330

Coniugis et scelerum Furiis agitatus, Orestes
Excipit incautum patriasque obtruncat ad aras.

Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos
Chaoniamque omnem Troiano a Chaone dixit, 335

Pergamaque Iliacamque iugis hanc addidit arcem.

Sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere?

Aut quisnam ignarum nostris deus adpulit oris?

Quid puer Ascanius? superatne? et vescitur aura,
Quae tibi iam Troia — 340

Ecqua tamen puerost amissae cura parentis?

Ecquid in antiquam virtutem animosque virilis

Et pater Aeneas et avunculus excitat Hector?

Talia fundebat lacrimans longosque ciebat
Incassum fletus, cum sese a moenibus heros 345

Priamides multis Helenus comitantibus adfert,

Adgnoscitque suos, laetusque ad limina ducit,

Et multum lacrimas verba inter singula fundit.

Procedo, et parvam Troiam simulataque magnis
Pergama et arentem Xanthi cognomine rivom 350

Adgnosco, Scaetaeque amplector limina portae.

Nec non et Teucri socia simul urbe fruuntur.

Illos porticibus rex accipiebat in amplis;
 Aulai medio libabant pocula Bacchi,
 Inpositis auro dapibus, paterasque tenebant. 355

Iamque dies alterque dies processit, et aurae
 Vela vocant tumidoque inflatur carbasus austro:
 His vatem adgredior dictis ac talia quaeso:
 Troiugena, interpretes divom, qui numina Phoebi,
 Qui tripodas, Clarii laurus, qui sidera sentis 360
 Et volucrum linguas et praepetis omina pinnae,
 Fare age — namque omnem cursum mihi prospera
 dixit

Religio, et cuncti suaserunt numine divi
 Italiam petere et terras temptare repostas;
 Sola novom, dictuque nefas, Harpyia Celaeno 365
 Prodigium canit, et tristis denuntiat iras,
 Obscenamque famem — quae prima pericula vito?
 Quidve sequens tantos possim superare laboris?
 Hic Helenus, caesis primum de more iuvençis,
 Exorat pacem divom, vittasque resolvit 370
 Sacrati capitis, meque ad tua limina, Phoebe,
 Ipse manu multo suspensum numine ducit,
 Adque haec deinde canit divino ex ore sacerdos:

Nate dea; nam te maioribus ire per altum
 Auspiciis manifesta fides: — sic fata deum rex 375
 Sortitur, volvitque vices; is vertitur ordo —
 Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustras
 Aequora et Ausonio possis considerare portu,
 Expediam dictis; prohibent nam cetera Parcae
 Scire Helenum farique vetat Saturnia Iuno. 380
 Principio Italiam, quam tu iam rere propinquam
 Vicinosque, ignare, paras invadere portus,
 Longa procul longis via dividit invia terris.
 Ante et Trinacria lentandus remus in unda,
 Et salis Ausonii lustrandum navibus aequor 385
 Infernique lacus Aeaeaeque insula Circae,
 Quam tuta possis urbem componere terra.

Signa tibi dicam ; tu condita mente teneto :
 Cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
 Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus 390
 Triginta capitum fetus enixa iacebit,
 Alba, solo recubans, albi circum ubera nati,
 Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
 Nec tu mensarum morsus horresce futuros :
 Fata viam invenient aderitque vocatus Apollo. 395
 Has autem terras, Italique hanc litoris oram,
 Proxima quae nostri perfunditur aequoris aestu,
 Effuge ; cuncta malis habitantur moenia Graeis.
 Hic et Narycii posuerunt moenia Locri,
 Et Sallentinus obsedit milite campos 400
 Lyctius Idomeneus ; hic illa ducis Meliboei
 Parva Philoctetae subnixa Petelia muro.
 Quin, ubi transmissae steterint trans aequora classes
 Et positis aris iam vota in litore solves,
 Purpureo velare comas adopertus amictu, 405
 Ne qua inter sanctos ignis in honore deorum
 Hostilis facies occurrat et omina turbet.
 Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto ;
 Hac casti maneant in religione nepotes.
 Ast ubi digressum Siculae te admoverit orae 410
 Ventus et angusti rarescent claustra Pelori,
 Laeva tibi tellus et longo laeva petantur
 Aequora circuitu ; dextrum fuge litus et undas.
 Haec loca vi quondam et vasta convolsa ruina —
 Tantum aevi longinqua valet mutare vetustas — 415
 Dissiluisse ferunt, cum protinus utraque tellus
 Una foret ; venit medio vi pontus et undis
 Hesperium Siculo latus abscidit, arvaeque et urbes
 Litore diductas angusto interluit aestu.
 Dextrum Scylla latus, laevom inplacata Charybdis 420
 Obsidet, adque imo barathri ter gurgite vastos
 Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
 Erigit alternos et sidera verberat unda.
 At Scyllam caecis cohibet spelunca latebris,
 Ora exsertantem et navis in saxa trahentem. 425

Prima hominis facies et pulchro pectore virgo
 Pube tenus, postrema inmani corpore pistrix,
 Delphinum caudas utero commissa luporum.
 Praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
 Cessantem, longos et circumflectere cursus, 430
 Quam semel informem vasto vidisse sub antro
 Scyllam et caeruleis canibus resonantia saxa.
 Praeterea, siquast Heleno prudentia, vati
 Siqua fides, animum si veris inplet Apollo,
 Unum illud tibi, nate dea, proque omnibus unum 435
 Praedicam, et repetens iterumque iterumque monebo:
 Iunonis magnae primum prece numen adora;
 Iunoni cane vota libens dominamque potentem
 Supplicibus supera donis: sic denique victor
 Trinacria finis Italos mittere relicta. 440
 Huc ubi delatus Cymaeam accesseris urbem
 Divinosque lacus et Averno sonantia silvis,
 Insanam vatem aspicias, quae rupe sub ima
 Fata canit foliisque notas et nomina mandat.
 Quaecumque in foliis descripsit carmina virgo, 445
 Digerit in numerum adque antro seclusa relinquit.
 Illa manent inmota locis neque ab ordine cedunt.
 Verum eadem, verso tenuis cum cardine ventus
 Inpulit et teneras turbavit ianua frondes,
 Numquam deinde cavo volitantia prendere saxo, 450
 Nec revocare situs aut iungere carmina curat.
 Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllae.
 Hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti,
 Quamvis increpitent socii, et vi cursus in altum
 Vela vocet possisque sinus implere secundos, 455
 Quin adeas vatem precibusque oracula poscas.
 Ipsa canat, vocemque volens adque ora resolvat.
 Illa tibi Italiae populos venturaque bella,
 Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
 Expediet, cursusque dabit venerata secundos. 460
 Haec sunt, quae nostra liceat te voce moneri.
 Vade age, et ingentem factis fer ad aethera Troiam.

Quae postquam vates sic ore effatus amicost,
 Dona dehinc auro gravia sectoque elephanto
 Inperat ad navis ferri, stipatque carinis 465
 Ingens argentum, Dodonaeosque lebetas,
 Loricam consertam hamis auroque trilicem,
 Et conum insignis galeae cristasque comantis,
 Arma Neoptolemi. Sunt et sua dona parenti.
 Addit equos, additque duces; 470
 Remigium supplet; socios simul instruit armis.

Interea classem velis aptare iubebat
 Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
 Quem Phoebi interpretis multo compellat honore :
 Coniugio, Anchisa, Veneris dignate superbo, 475
 Cura deum, bis Pergameis erepte ruinis,
 Ecce tibi Ausoniae tellus; hanc arripe velis.
 Et tamen hanc pelago praeterlabare necessest;
 Ausoniae pars illa procul, quam pandit Apollo.
 Vade, ait, o felix nati pietate. Quid ultra 480
 Provehor et fando surgentis demoror austros?
 Nec minus Andromache, digressu maesta supremo,
 Fert picturatas auri subtemine vestes
 Et Phrygiam Ascanio chlamydem, nec cedit honori,
 Textilibusque onerat donis, ac talia fatur: 485
 Accipe et haec, manuum tibi quae monumenta mearum
 Sint, puer, et longum Andromachae testentur amorem,
 Coniugis Hectoreae. Cape dona extrema tuorum,
 O mihi sola mei super Astyanactis imago.
 Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat; 490
 Et nunc aequali tecum pubesceret aevo.
 Hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis:
 Vivite felices, quibus est fortuna peracta
 Iam sua; nos alia ex aliis in fata vocamur.
 Vobis parta quies; nullum maris aequor arandum, 495
 Arva neque Ausoniae semper cedentia retro
 Quaerenda. Effigiem Xanthi Troiamque videtis,
 Quam vestrae fecere manus, melioribus, opto,
 Auspiciis, et quae fuerit minus obvia Graeis.

Siquando Thybrim vicinaque Thybridis arva 500
 Intraro gentique meae data moenia cernam,
 Cognatas urbes olim populosque propinquos,
 Epiro, Hesperia, quibus idem Dardanus auctor
 Adque idem cassus, unam faciemus utramque
 Troiam animis; maneat nostros ea cura nepotes. 505

Provehimur pelago vicina Ceraunia iuxta,
 Unde iter Italiam cursusque brevissimus undis.
 Sol ruit interea et montes umbrantur opaci.
 Sternimur optatae gremio telluris ad undam,
 Sortiti remos, passimque in litore sicco 510
 Corpora curamus; fessos sopor inrigat artus.
 Necdum orbem medium Nox horis acta subibat:
 Haud segnis strato surgit Palinurus et omnis
 Explorat ventos, adque auribus aera captat;
 Sidera cuncta notat tacito labentia caelo, 515
 Arcturum pluviasque Hyadas geminosque Triones,
 Armatumque auro circumspicit Oriona.
 Postquam cuncta videt caelo constare sereno,
 Dat clarum e puppi signum; nos castra movemus,
 Temptamusque viam et velorum pandimus alas. 520
 Iamque rubescebat stellis Aurora fugatis,
 Cum procul obscuros collis humilemque videmus
 Italiam. Italiam primus conclamat Achates,
 Italiam laeto socii clamore salutant.
 Tum pater Anchises magnum cratera corona 525
 Induit inplevitque mero, divosque vocavit
 Stans celsa in puppi:
 Di maris et terrae tempestatumque potentes,
 Ferte viam vento facilem et spirate secundi.
 Crebrescunt optatae aurae, portusque patescit 530
 Iam propior, templumque adparet in arce Minervae.
 Vela legunt socii, et proras ad litora torquent.
 Portus ab Euroo fluctu curvatus in arcum;
 Obiectae salsa spumant adspargine cautes;
 Ipse latet; gemino demittunt bracchia muro 535
 Turriti scopuli, refugitque ab litore templum.

Quattuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
 Tondentis campum late, candore nivali.
 Et pater Anchises: Bellum, o terra hospita, portas;
 Bello armantur equi, bellum haec armenta minantur. 540
 Sed tamen idem olim curru succedere sueti
 Quadrupedes, et frena iugo concordia ferre:
 Spes et pacis, ait. Tum numina sancta precamur
 Palladis armisonae, quae prima accepit ovantis,
 Et capita ante aras Phrygio velamur amictu; 545
 Praeceptisque Heleni, dederat quae maxuma, rite
 Iunoni Argivae iussos adolemus honores.
 Haud mora, continuo perfectis ordine votis,
 Cornua velatarum obvertimus antennarum,
 Graiugenumque domos suspectaque linquimus arva. 550
 Hinc sinus Herculei, si verast fama, Tarenti
 Cernitur; attollit se diva Lacinia contra,
 Caulonisque arces et navifragum Scylaceum.
 Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Aetna,
 Et gemitum ingentem pelagi pulsataque saxa 555
 Audimus longe fractasque ad litora voces,
 Exsultantque vada, adque aestu miscentur harenae.
 Et pater Anchises: Nimirum haec illa Charybdis;
 Hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat.
 Eripite, o socii, pariterque insurgite remis. 560
 Haud minus ac iussi faciunt, primusque rudentem
 Contorsit laevas proram Palinurus ad undas;
 Laevam cuncta cohors remis ventisque petivit.
 Tollimur in caelum curvato gurgite, et idem
 Subducta ad Manis imos desedimus unda. 565
 Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere;
 Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
 Interea fessos ventus cum sole reliquit,
 Ignarique viae Cyclopum adlabimur oris.
 Portus ab accessu ventorum inmotus et ingens 570
 Ipse; sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,
 Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
 Turbine fumantem piceo et candente favilla,
 Attollitque globos flammaram et sidera lambit;

Interdum scopulos avolsaque viscera montis 575
 Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
 Cum gemitu glomerat, fundoque exaestuat imo.
 Famast Enceladi semiustum fulmine corpus
 Urgueri mole hac, ingentemque insuper Aetnam
 Inpositam ruptis flammam exspirare caminis; 580
 Et fessum quotiens mutet latus, intremere omnem
 Murmure Trinacriam, et caelum subtexere fumo.
 Noctem illam tecti silvis inmania monstra
 Perferimus, nec, quae sonitum det caussa, videmus.
 Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus aethra 585
 Siderea polus, obscuro sed nubila caelo,
 Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

Postera iamque dies primo surgebat Eoo,
 Umentemque Aurora polo dimoverat umbram:
 Cum subito e silvis, macie confecta suprema, 590
 Ignoti nova forma viri miserandaque cultu
 Praecedit supplexque manus ad litora tendit.
 Respicimus. Dira inluyies inmissaque barba,
 Consortum tegumen spinis; at cetera Graius,
 Et quondam patriis ad Troiam missus in armis. 595
 Isque ubi Dardanios habitus et Troia vidit
 Arma procul, paulum aspectu conterritus haesit,
 Continuitque gradum; mox sese ad litora praeceps
 Cum fletu precibusque tulit: Per sidera testor,
 Per superos adque hoc caeli spirabile lumen, 600
 Tollite me, Teucri; quascumque abducite terras;
 Hoc sat erit. Scio me Danais e classibus unum,
 Et bello Iliacos fateor petiisse Penatis.
 Pro quo, si sceleris tantast iniuria nostri,
 Spargite me in fluctus, vastoque immergite ponto. 605
 Si pereo, hominum manibus periisse iuvabit.
 Dixerat, et genua amplexus genibusque volutans
 Haerebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
 Hortamur; quae deinde agitet fortuna, fateri.
 Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus, 610
 Dat iuveni, adque animum praesenti pignore firmat.

Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:
 Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulixi,
 Nomen Achemenides, Troiam genitore Adamasto
 Paupere — mansissetque utinam fortuna! — profectus. 615

Hic me, dum trepidi crudelia limina lincunt,
 Inmemores socii vasto Cyclopi in antro
 Deseruere. Domus sanie dapibusque cruentis,
 Intus opaca, ingens. Ipse arduus altaque pulsat
 Sidera — Di, talem terris avertite pestem! — 620
 Nec visu facilis nec dictu adfabilis ulli.

Visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
 Vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro
 Prensa manu magna medio resupinus in antro
 Frangeret ad saxum, sanieque exspersa natarent 625
 Limina; vidi atro cum membra fluentia tabo
 Manderet, et tepidi tremarent sub dentibus artus.
 Haud inpune quidem; nec talia passus Ulixes,
 Oblitusve suist Ithacus discrimine tanto.

Nam simul expletus dapibus vinoque sepultus 630
 Cervicem inflexam posuit, iacuitque per antrum
 Immensus, sanie eructans et frustra cruento
 Per somnum commixta mero, nos, magna precati
 Numina sortitique vices, una undique circum
 Fundimur, et telo lumen terebramus acuto, 635
 Ingens, quod torva solum sub fronte latebat,
 Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar,
 Et tandem laeti sociorum ulciscimur umbras.
 Sed fugite, o miseri, fugite, adque ab litore funem
 Rumpite. 640

Nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
 Lanigeras claudit pecudes adque ubera pressat,
 Centum alii curva haec habitant ad litora volgo
 Infandi Cyclopes et altis montibus errant.
 Tertia iam Lunae se cornua lumine complent, 645
 Cum vitam in silvis inter deserta ferarum
 Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas
 Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremesco.

Victum infelicem, bacas lapidosaque corna,
 Dant rami, et volsis pascunt radicibus herbae. 650
 Omnia conlustrans, hanc primum ad litora classem
 Conspexi venientem. Huic me, quaecumque fuisset,
 Addixi: satis est gentem effugisse nefandam.
 Vos animam hanc potius quocumque absumite leto.

Vix ea fatus erat, summo cum monte videmus 655
 Ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
 Pastorem Polyphemum et litora nota petentem,
 Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen
 ademptum.
 Trunca manu pinus regit, et vestigia firmat;
 Lanigeræ comitantur oves; ea sola voluptas, 660
 Solamenque mali.
 Postquam altos tetigit fluctus et ad aequora venit,
 Luminis effossi fluvidum lavit inde cruorem,
 Dentibus infrendens gemitu, graditurque per aequor
 Iam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit. 665
 Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
 Supplice sic merito, tacitique incidere funem;
 Verrimus et proni certantibus aequora remis.
 Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torsit.
 Verum ubi nullâ datur dextra adfectare potestas, 670
 Nec potis Ionios fluctus aequare sequendo,
 Clamorem inmensum tollit, quo pontus et omnes
 Contremuere undae, penitusque exterrita tellus
 Italiae, curvisque inmugiit Aetna cavernis.
 At genus e silvis Cyclopum et montibus altis 675
 Excitum ruit ad portus et litora complent.
 Cernimus adstantis nequiquam lumine torvo
 Aetnaeos fratres, caelo capita alta ferentis,
 Concilium horrendum: quales cum vertice celso
 Aeriae quercus, aut coniferae cyparissi 680
 Constiterunt, silva alta Iovis, lucusve Dianae.
 Praecipitis metus acer agit quocumque rudentis
 Excutere, et ventis intendere vela secundis.
 [Contra iussa monent Heleni, Scyllam adque Charybdim

Inter, utramque viam leti discrimine parvo,
 Ni teneant cursus; certumst dare lintea retro.]
 Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori
 Missus adest. Vivo praetervehor ostia saxo
 Pantagiae Megarosque sinus Thapsumque iacentem.
 [Talia monstrabat relegens errata retrorsus 690
 Litora Achemenides, comes infelicis Ulixi.]

Sicanio praetenta sinu iacet insula contra
 Plemyrion undosum; nomen dixere priores
 Ortygiam. Alpheum famast huc Elidis amnem
 Occultas egisse vias subter mare; qui nunc 695
 Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.
 Iussi numina magna loci veneramur; et inde
 Exsupero praepingue solum stagnantis Helori.
 Hinc altas cautes proiectaque saxa Pachyni
 Radimus, et fatis numquam concessa moveri 700
 Adparet Camarina procul campique Geloi,
 [Inmanisque Gela fluvii cognomine dicta.]
 Arduus inde Acragans ostentat maxuma longe
 Moenia, magnanimum quondam generator equorum;
 Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus, 705
 Et vada dura lego saxis Lilybeia caecis.
 Hinc Drepani me portus et inlaetabilis ora
 Accipit. Hic, pelagi tot tempestatibus actus,
 Heu genitorem, omnis curae cassusque levamen,
 Amitto Anchisen. Hic me, pater optume, fessum 710
 Deseris, heu, tantis nequiquam erepte periclis!
 Nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
 Hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
 Hic labor extremus, longarum haec meta viarum.
 Hinc me digressum vestris deus adpulit oris. 715

Sic pater Aeneas intentis omnibus unus
 Fata renarrabat divom, cursusque docebat.
 Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER QUARTUS.

At regina gravi iandudum saucia cura
Volnus alit venis, et caeco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos; haerent infixi pectore voltus
Verbaque, nec placidam membris dat cura quietem. 5
Postera Phoebea lustrabat lampade terras
Umentemque Aurora polo dimoverat umbram,
Cum sic unanimam adloquitur male sana sororem:
Anna soror, quae me suspensam insomnia terrent!
Quis novos hic nostris successit sedibus hospes, 10
Quem sese ore ferens, quam forti pectore et armis!
Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.
Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille
Lactatus fatis! quae bella exhausta canebat!
Si mihi non animo fixum inmotumque sederet, 15
Ne cui me vinclo vellem sociare iugali,
Postquam primus amor deceptam morte fefellit;
Si non pertaesum thalami taedaeque fuisset,
Huic uni forsán potui succumbere culpa.
Anna, fatebor enim, miseri post fata Sychaei 20
Coniugis et sparsos fraterna caede Penatis,
Solus hic inflexit sensus, animumque labantem

Inpult. Adgnosco veteris vestigia flammae.
 Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
 Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras, 25
 Pallentis umbras Erebi noctemque profundam,
 Ante, Pudor, quam te violò, aut tua iura resolvo.
 Ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
 Abstulit; ille habeat secum servetque sepulchro.
 Sic effata sinum lacrimis inplevit obortis. 30

Anna refert: O luce magis dilecta sorori,
 Solane perpetua maerens carpere iuventa,
 Nec dulcis natos, Veneris nec praemia noris?
 Id cinerem aut Manis credis curare sepultos?
 Esto: aegram nulli quondam flexere mariti, 35
 Non Libyae, non ante Tyro; despectus Iarbas
 Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
 Dives alit: placitone etiam pugnabis amori?
 Nec venit in mentem, quorum consederis arvis?
 Hinc Gaetulae urbes, genus insuperabile bello, 40
 Et Numidae infreni cingunt et inhospita Syrtis;
 Hinc deserta siti regio, lateque furentes
 Barcaei. Quid bella Tyro surgentia dicam,
 Germanique minas?
 Dis equidem auspiciis reor et Iunone secunda 45
 Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
 Quam tu urbem, soror, hanc cernes, quae surgere
 regna
 Coniugio tali! Teucrum comitantibus armis
 Punica se quantis attollet gloria rebus!
 Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis 50
 Indulge hospitio, caussasque innecte morandi,
 Dum pelago desaevit hiemps et aquosus Orion,
 Quassataeque rates, dum non tractabile caelum.

His dictis incensum animum inflammavit amore,
 Spemque dedit dubiae menti, solvitque pudorem. 55
 Principio delubra adeunt, pacemque per aras
 Exquirunt; mactant lectas de more bidentis

Legiferae Cereri Phoeboque patrique Lyaeo,
 Iunoni ante omnis, cui vincla iugalia curae.
 Ipsa, tenens dextra pateram, pulcherrima Dido 60
 Candentis vaccae media inter cornua fundit,
 Aut ante ora deum pinguis spatiat ad aras,
 Instauratque diem donis, pecudumque reclusis
 Pectoribus inhians spirantia consulit exta.
 Heu vaturn ignarae mentes! quid vota furentem, 65
 Quid delubra iuvant? Est mollis flamma medullas
 Interea, et taciturn vivit sub pectore volnus.
 Uritur infelix Dido totaque vagatur
 Urbe furens, qualis coniecta cerva sagitta,
 Quam procul incautam nemora inter Cresia fixit 70
 Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
 Nescius; illa fuga silvas saltusque peragrat
 Dictaeos; haeret lateri letalis harundo.
 Nunc media Aenean secum per moenia ducit,
 Sidoniasque ostentat opes urbemque paratam; 75
 Incipit effari, mediaque in voce resistit;
 Nunc eadem labente die convivia quaerit,
 Iliacosque iterum demens audire laboris
 Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
 Post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim 80
 Luna premit suadentque cadentia sidera somnos,
 Sola domo maeret vacua, stratisque relictis
 Incubat. Illum absens absentem auditque videtque,
 Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
 Detinet, infandum si fallere possit amorem. 85
 Non coepae adsurgunt turres, non arma iuventus
 Exercet, portusve aut propugnacula bello
 Tuta parant; pendent opera interrupta minaeque
 Murorum ingentes aequataque machina caelo.

Quam simul ac tali persensit peste teneri 90
 Cara Iovis coniunx, nec famam obstare furori,
 Talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis:
 Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis
 Tuque puerque tuus; magnum et memorabile numen,

Una dolo divom si femina victa duorumst. 95

Nec me adeo fallit veritam te moenia nostra
 Suspectas habuisse domos Karthaginis altae.
 Sed quis erit modus, aut quo nunc certamina tanta?
 Quin potius pacem aeternam pactosque hymenaeos
 Exercemus? habes, tota quod mente petisti: 100

Ardet amans Dido traxitque per ossa furorem.
 Communem hunc ergo populum paribusque regamus
 Auspiciis; liceat Phrygio servire marito,
 Dotalisque tuae Tyrios permittere dextrae.

Olli — sensit enim simulata mente locutam, 105

Quo regnum Italiae Libycas averteret oras —
 Sic contrast ingressa Venus: Quis talia demens
 Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
 Si modo, quod memoras factum, fortuna sequatur.
 Sed fatis incerta feror, si Iuppiter unam 110

Esse velit Tyriis urbem Troiaque profectis,
 Miscerive probet populos, aut foedera iungi.
 Tu coniunx; tibi fas animum temptare precando.
 Perge; sequar. Tum sic excepit regia Iuno:
 Mecum erit iste labor. Nunc qua ratione, quod
 instat, 115

Confieri possit, paucis, adverte, docebo.

Venatum Aeneas unaque miserrima Dido

In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus

Extulerit Titan radiisque retexerit orbem.

His ego nigrantem commixta grandine nimbum, 120

Dum trepidant alae, saltusque indagine cingunt,

Desuper infundam, et tonitru caelum omne ciebo.

Diffugient comites et nocte tegentur opaca:

Speluncam Dido dux et Troianus eandem

Devenient. Adero, et, tua si mihi certa voluntas, 125

Conubio iungam stabili propriamque dicabo.

Hic hymenaeus erit. Non adversata petenti

Adnuat, adque dolis risit Cytherea repertis.

Oceanum interea surgens Aurora reliquit.

It portis iubare exorto delecta iuventus; 130

Retia rara, plagae, lato venabula ferro,
 Massylisque ruunt equites et odora canum vis.
 Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
 Poenorum exspectant, ostroque insignis et auro
 Stat sonipes ac frena ferox spumantia mandit. 135
 Tandem progreditur magna stipante caterva,
 Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.
 Cui pharetra ex auro; crines nodantur in aurum;
 Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
 Nec non et Phrygii comites et laetus Iulus 140
 Incedunt. Ipse ante alios pulcherrimus omnis
 Infert se socium Aeneas adque agmina iungit.
 Qualis ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
 Deserit ac Delum maternam invisit Apollo
 Instauratione choros, mixtique altaria circum 145
 Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi;
 Ipse iugis Cynthi graditur, mollique fluentem
 Fronde premit crinem fingens adque implicat auro,
 Tela sonant umeris: haud illo segnior ibat
 Aeneas; tantum egregio decus enitet ore. 150
 Postquam altos ventum in montis adque invia lustra,
 Ecce ferae, saxi deiectae vertice, caprae
 Decurrere iugis; alia de parte patentis
 Transmittunt cursu campos adque agmina cervi
 Pulverulenta fuga glomerant montisque relinquant. 155
 At puer Ascanius mediis in vallibus acri
 Gaudet equo, iamque hos cursu, iam praeterit illos,
 Spumantemque dari pecora inter inertia votis
 Optat aprum, aut fulvom descendere monte leonem.

Interea magno misceri murmure caelum 160
 Incipit; insequitur commixta grandine nimbus;
 Et Tyrii comites passim et Troiana iuventus
 Dardaniusque nepos Veneris diversa per agros
 Tecta metu petiere; ruunt de montibus amnes.
 Speluncam Dido dux et Troianus eandem 165
 Deveniunt. Prima et Tellus et pronuba Iuno
 Dant signum; fulsere ignes et conscius aether

Conubiis, summoque ulularunt vertice Nymphae.
 Ille dies primus leti primusque malorum
 Causa fuit; neque enim specie famave movetur, 170
 Nec iam furtivom Dido meditatur amorem;
 Coniugium vocat; hoc praetexit nomine culpam.

Extemplo Libyae magnas it Fama per urbes,
 Fama malum, quo non aliud velocius ullum;
 Mobilitate viget, virisque adquirit eundo; 175
 Parva metu primo; mox sese attollit in auras,
 Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.
 Illam Terra parens, ira irritata deorum,
 Extremam, ut perhibent, Coeo Enceladoque sororem
 Progenuit, pedibus celerem et perniciousis alis, 180
 Monstrum horrendum, ingens, cui, quot sunt corpore
 plumae,

Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu,
 Tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit auris.
 Nocte volat caeli medio terraeque per umbram,
 Stridens, nec dulci declinat lumina somno; 185
 Luce sedet custos aut summi culmine tecti,
 Turribus aut altis, et magnas territat urbes,
 Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.
 Haec tum multiplici populos sermone replebat
 Gaudens et pariter facta adque infecta canebat: 190
 Venisse Aenean, Troiano a sanguine cretum,
 Cui se pulchra viro dignetur iungere Dido;
 Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere
 Regnorum inmemores turpique cupidine captos.
 Haec passim dea foeda virum diffundit in ora. 195
 Protinus ad regem cursus detorquet Iarban,
 Incenditque animum dictis adque aggerat iras.

Hic Hammone satus, rapta Garamantide Nympha,
 Templi Iovi centum latis inmania regnis,
 Centum aras posuit, vigilemque sacraverat ignem, 200
 Excubias divom aeternas, pecudumque cruore
 Pingue solum et variis florentia limina sertis.

Isque amens animi et rumore accensus amaro
 Dicitur ante aras media inter numina divom
 Multa Iovem manibus supplex orasse supinis: 205
 Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
 Gens epulata toris Lenaeum libat honorem,
 Aspicias haec? an te, genitor, cum fulmina torques,
 Nequiquam horremus, caecique in nubibus ignes
 Terrificant animos et inania murmura miscent? 210
 Femina, quae nostris errans in finibus urbem
 Exiguam pretio posuit, cui litus arandum
 Cuique loci leges dedimus, conubia nostra
 Reppulit ac dominum Aenean in regna recepit.
 Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu, 215
 Maeonia mentum mitra crinemque madentem
 Subnixus, rapto potitur: nos munera templis
 Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.

Talibus orantem dictis arasque tenentem
 Audiit omnipotens, oculosque ad moenia torsit 220
 Regia et oblitos famaе melioris amantis.
 Tum sic Mercurium adloquitur ac talia mandat:
 Vade age, nate, voca Zephyros et labere pinnis,
 Dardaniumque ducem, Tyria Karthagine qui nunc
 Exspectat, fatisque datas non respicit urbes, 225
 Adloquere et celeris defer mea dicta per auras.
 Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
 Promisit Graiumque ideo bis vindicat armis;
 Sed fore, qui gravidam inperiis belloque frementem
 Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucris 230
 Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
 Si nulla accendit tantarum gloria rerum
 Nec super ipse sua molitur laude laborem,
 Ascanione pater Romanas invidet arces?
 Quid struit? aut qua spe, inimica in gente, mora- 235
 tur,
 Nec prolem Ausoniam et Lavinia respicit arva?
 Naviget! haec summast; hic nostri nuntius esto.

Dixerat. Ille patris magni parere parabat
 Inperio; et primum pedibus talaria nequit,
 Aurea, quae sublimem alis sive aequora supra 240
 Seu terram rapido pariter cum flamine portant;
 Tum virgam capit; hac animas ille evocat Orco
 Pallentis, alias sub Tartara tristia mittit,
 Dat somnos adimitque, et lumina morte resignat;
 Illa fretus agit ventos, et turbida tranat 245
 Nubila. Iamque volans apicem et latera ardua cernit
 Atlantis duri, caelum qui vertice fulcit,
 Atlantis, cinctum adsidue cui nubibus atris
 Piniferum caput et vento pulsatur et imbri;
 Nix umeros infusa tegit; tum flumina mento 250
 Praecipitant senis, et glacie riget horrida barba.
 Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
 Constitit; hinc toto praeceps se corpore ad undas
 Misit, avi similis, quae circum litora, circum
 Piscosos scopulos humilis volat aequora iuxta. 255
 [Haud aliter terras inter caelumque volabat,
 Litus harenosum ac Libyae ventosque secabat
 Materno veniens ab avo Cyllenia proles.]
 Ut primum alatis tetigit magalia plantis,
 Aenean fundantem arces ac tecta novantem 260
 Conspicit. Adque illi stellatus iaspide fulva
 Ensis erat, Tyrioque ardebat murice laena
 Demissa ex umeris, dives quae munera Dido
 Fecerat et tenui telas discreverat auro.
 Continuo invadit: Tu nunc Karthaginis altae 265
 Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem
 Exstruis? heu regni rerumque oblite tuarum!
 Ipse deum tibi me claro demittit Olympo
 Regnator, caelum et terras qui numine torquet;
 Ipse haec ferre iubet celeris mandata per auras: 270
 Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
 Si te nulla movet tantarum gloria rerum
 Nec super ipse tua moliris laude laborem,
 Ascanium surgentem et spes heredis Iuli
 Respice, cui regnum Italiae Romanaque tellus 275

Debentur. Tali Cyllenius ore locutus
Mortalis visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.

At vero Aeneas aspectu obmutuit amens,
Arrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit. 280
Ardet abire fuga dulcisque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu inperioque deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furem
Audeat adfatu? quae prima exordia sumat?
Adque animum nunc huc celerem, nunc dividit il-
luc, 285

In partisque rapit varias perque omnia versat.
Haec alternanti potior sententia visast:
Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum,
Classem aptent taciti sociosque ad litora cogant,
Arma parent, et, quae rebus sit caussa novandis, 290
Dissimulent; sese interea, quando optuma Dido
Nesciat et tantos rumpi non speret amores,
Temptaturum aditus, et quae mollissima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
Inperio laeti parent ac iussa facessunt. 295

At regina dolos — quis fallere possit amantem? —
Praesensit, motusque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens. Eadem impia Fama furenti
Detulit armari classem cursumque parari.
Saevit inops animi, totamque incensa per urbem 300
Bacchatur, qualis commotis excita sacris
Thyias, ubi audito stimulant trieterica Baccho
Orgia nocturnusque vocat clamore Cithaeron.
Tandem his Aenean compellat vocibus ultro:

Dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum 305
Posse nefas, tacitusque mea decedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hiberno moliris sidere classem,

Et mediis properas aquilonibus ire per altum, 310
 Crudelis? Quid? si non arva aliena domosque
 Ignotas peteres, et Troia antiqua maneret,
 Troia per undosum peteretur classibus aequor?
 Mene fugis? Per ego has lacrimas dextramque tuam te—
 Quando aliud mihi iam miserae nihil ipsa reliqui — 315
 Per conubia nostra, per inceptos hymenaeos,
 Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
 Dulce meum, miserere domus labentis et istam,
 Oro, siquis adhuc precibus locus, exue mentem.
 Te propter Libycae gentes Nomadumque tyranni 320
 Odere, infensi Tyrii; te propter eundem
 Exstinctus pudor et, qua sola sidera adibam,
 Fama prior. Cui me moribundam deseris, hospes?
 Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.
 Quid moror? an mea Pygmalion dum moenia frater 325
 Destruat, aut captam ducat Gaetulus Iarbas?
 Saltem siqua mihi de te suscepta fuisset
 Ante fugam suboles, siquis mihi parvolus aula
 Luderet Aeneas, qui te tamen ore referret,
 Non equidem omnino capta ac deserta viderer. 330

Dixerat. Ille Iovis monitis inmotâ tenebat
 Lumina, et obnixus curam sub corde premebat.
 Tandem pauca refert: Ego te, quae plurima fando
 Enumerare vales, numquam, Regina, negabo
 Promeritam; nec me meminisse pigebit Elissae, 335
 Dùm memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
 Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abscondere
 furto

Speravi, ne finge, fugam, nec coniugis umquam
 Praetendi taedas aut haec in foedera veni.
 Me si fata meis paterentur ducere vitam 340
 Auspiciis et sponte mea componere curas,
 Urbem Troianam primum dulcisque meorum
 Reliquias colerem, Priami tecta alta manerent,
 Et recidiva manu posuissem Pergama victis.
 Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo, 345

Italiam Lyciae iussere capessere sortes;
 Hic amor, haec patriast. Si te Karthaginis arces,
 Phoenissam, Libycaeque aspectus detinet urbis,
 Quae tandem, Ausonia Teucros considerare terra,
 Invidiast? Et nos fas extera quaerere regna. 350
 Me patris Anchisae, quotiens umentibus umbris
 Nox operit terras, quotiens astra ignea surgunt,
 Admonet in somnis et turbida terret imago;
 Me puer Ascanius capitisque iniuriâ cari,
 Quem regno Hesperiae fraudo et fatalibus arvis. 355
 Nunc etiam interpres divom, Iove missus ab ipso —
 Testor utrumque caput — celeris mandata per auras
 Detulit; ipse deum manifesto in lumine vidi
 Intransem muros, vocemque his auribus hausi.
 Desine meque tuis incendere teque querellis; 360
 Italiam non sponte sequor.

Talia dicentem iandudum aversa tuetur,
 Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
 Luminibus tacitis, et sic accensa profatur:
 Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor, 365
 Perfide; sed duris genuit te cautibus horrens
 Caucasus, Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.
 Nam quid dissimulo? aut quae me ad maiora reservo?
 Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
 Num lacrimas victus dedit, aut miseratus aman-
 temst? 370
 Quae quibus anteferam? Iam iam nec maxuma Iuno,
 Nec Saturnius haec oculis pater aspicit aequis.
 Nusquam tuta fides. Eiectum litore, egentem
 Excepi et regni demens in parte locavi;
 Amissam classem, socios a morte reduxi. 375
 Heu furiis incensa feror! Nunc augur Apollo,
 Nunc Lyciae sortes, nunc et Iove missus ab ipso
 Interpres divom fert horrida iussa per auras.
 Scilicet is Superis labor est, ea cura quietos
 Sollicitat. Neque te teneo, neque dicta refello; 380
 I, sequere Italiam ventis, pete regna per undas.

Spero equidem mediis, siquid pia numina possunt,
 Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
 Saepe vocaturum. Sequar atris ignibus absens,
 Et, cum frigida mors anima seduxerit artus, 385
 Omnibus umbra locis adero. Dabis, inprobe, poenas.
 Audiam, et haec Manis veniet mihi fama sub imos.
 His medium dictis sermonem abrumpit, et auras
 Aegra fugit, seque ex oculis avertit et aufert,
 Linquens multa metu cunctantem et multa parantem 390
 Dicere. Suscipiunt famulae, conlapsaque membra
 Marmoreo referunt thalamo stratisque reponunt.

At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
 Solando cupit et dictis avertere curas,
 Multa gemens magnoque animum labefactus amore, 395
 Iussa tamen divom exsequitur, classemque revisit.
 Tum vero Teucri incumbunt et litore celsas
 Deducunt toto navis. Natat uncta carina,
 Frondentisque ferunt remos et robora silvis
 Infabricata, fugae studio. 400
 Migrantis cernas, totaque ex urbe ruentis,
 Ac velut ingentem formicae farris acervom
 Cum populant, hiemis memores, tectoque reponunt :
 It nigrum campis agmen, praedamque per herbas
 Convectant calle angusto; pars grandia trudunt 405
 Obnixae frumenta umeris; pars agmina cogunt
 Castigantque moras; opere omnis semita fervet.
 Quis tibi tum, Dido, cernenti talia sensus!
 Quosve dabas gemitus, cum litora fervere late
 Prospiceres arce ex summa, totumque videres 410
 Misceri ante oculos tantis clamoribus aequor!
 Inprobe amor, quid non mortalia pectora cogis!
 Ire iterum in lacrimas, iterum temptare precando
 Cogitur, et supplex animos submittere amanti,
 Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat. 415

Anna, vides toto properari litore? Circum
 Undique convenere; vocat iam carbasus auras,

Puppibus et laeti nautae inposuere coronas.
 Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
 Et perferre, soror, potero. Miserae hoc tamen
 unum 420

Exsequere, Anna, mihi; solam nam perfidus ille
 Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus;
 Sola viri mollis aditus et tempora noras.
 I, soror, adque hostem supplex adfare superbum:
 Non ego cum Danais Troianam exscindere gentem 425
 Aulide iuravi, classemve ad Pergama misi,
 Nec patris Anchisae cinerem Manisve revelli:
 Cur mea dicta negat duras demittere in auris?
 Quo ruit? extremum hoc miserae det munus amanti:
 Exspectet facilemque fugam ventosque ferentis. 430
 Non iam coniugium anticum, quod prodidit, oro,
 Nec pulchro ut Latio careat regnumque relinquat;
 Tempus inane peto, requiem spatiumque furori,
 Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
 Extremam hanc oro veniam — miserere sororis —; 435
 Quam mihi cum dederis, cumulatam morte remittam.

Talibus orabat, talisque miserrima fletus
 Fertque refertque soror. Sed nullis ille movetur
 Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit;
 Fata obstant, placidasque viri deus obstruit auris. 440
 Ac velut annoso validam cum robore quercum
 Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc
 Eruere inter se certant; it stridor, et altae
 Consternunt terram concusso stipite frondes;
 Ipsa haeret scopulis, et, quantum vertice ad auras 445
 Aetherias, tantum radice in Tartara tendit:
 Haud secus adsiduis hinc adque hinc vocibus heros
 Tunditur, et magno persentit pectore curas;
 Mens inmotam manet; lacrimae volvuntur inanes.

Tum vero infelix fati exterrita Dido 450
 Mortem orat; taedet caeli convexa tueri.
 Quo magis inceptum peragat lucemque relinquat,

Vidit, turicremis cum dona inponeret aris —
 Horrendum dictu — latices nigrescere sacros
 Fusaque in obscenum se vertere vina cruorem. 455
 Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
 Praeterea fuit in tectis de marmore templum
 Coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
 Velleribus niveis et festa fronde revinctum:
 Hinc exaudiri voces et verba vocantis. 460
 Visa viri, nox cum terras obscura teneret;
 Solaque culminibus ferali carmine bubo
 Saepe queri et longas in fletum ducere voces;
 Multaque praeterea vatium praedicta piorum
 Terribili monitu horrificant. Agit ipse furem 465
 In somnis ferus Aeneas; semperque relinqui
 Sola sibi, semper longam incommitata videtur
 Ire viam et Tyrios deserta quaerere terra.
 Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
 Et solem geminum et duplicis se ostendere Thebas; 470
 Aut Agamemnonius scaenis agitatus Orestes
 Armata facibus matrem et serpentibus atris
 Cum fugit, ultricesque sedent in limine Dirae.

Ergo ubi concepit furias evicta dolore
 Decrevitque mori, tempus secum ipsa modumque 475
 Exigit, et, maestam dictis adgressa sororem,
 Consilium voltu tegit, ac spem fronte serenat:
 Inveni, germana, viam — gratare sorori —
 Quae mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
 Oceani finem iuxta solemque cadentem 480
 Ultimus Aethiopum locus est, ubi maxumus Atlans
 Axem umero torquet stellis ardentibus aptum:
 Hinc mihi Massylae gentis monstrata sacerdos,
 Hesperidum templi custos, epulasque draconi
 Quae dabat et sacros servabat in arbore ramos, 485
 Spargens umida mella soporiferumque papaver.
 Haec se carminibus promittit solvere mentes,
 Quas velit, ast aliis duras inmittere curas;
 Sistere aquam fluviiis, et vertere sidera retro;

Nocturnosque movet Manis; mugire videbis 490
 Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.
 Testor, cara, deos et te, germana, tuumque
 Dulce caput, magicas invitam accingier artis.
 Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
 Erige, et arma viri, thalamo quae fixa reliquit 495
 Impius, exuviasque omnis, lectumque iugalem,
 Quo perii, superinponant: abolere nefandi
 Cuncta viri monumenta iuvat, monstratque sacerdos.
 Haec effata silet; pallor simul occupat ora.
 Non tamen Anna novis praetexere funera sacris 500
 Germanam credit, nec tantos mente furores
 Concipit, aut graviora timet, quam morte Sychaei.
 Ergo iussa parat.

At regina, pyra penetrali in sede sub auras
 Erecta ingenti taedis adque ilice secta, 505
 Intenditque locum sertis et fronde coronat
 Funerea; super exuvias ensemque relictum
 Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
 Stant arae circum, et crinis effusa sacerdos
 Ter centum tonat ore deos, Erebumque Chaosque 510
 Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae.
 Sparserat et latices simulatos fontis Averni,
 Falcibus et messae ad Lunam quaeruntur aenis
 Pubentes herbae nigri cum lacte veneni;
 Quaeritur et nascentis equi de fronte revolsus 515
 Et matri praereptus amor.
 Ipsa mola manibusque piis altaria iuxta,
 Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
 Testatur moritura deos et conscia fati
 Sidera; tum, siquod non aequo foedere amantis 520
 Curae numen habet iustumque memorque, precatur.

Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem
 Corpora per terras, silvaeque et saeva quierant
 Aequora, cum medio volvuntur sidera lapsu,
 Cum tacet omnis ager, pecudes pictaeque volucres, 525

Quaeque lacus late liquidos, quaeque aspera dumis
 Rura tenent, somno positae sub nocte silenti.
 [Lenibant curas, et corda oblita laborum.]
 At non infelix animi Phoenissa, nec umquam
 Solvitur in somnos, oculisve aut pectore noctem 530
 Accipit: ingeminant curae, rursusque resurgens
 Saevit amor, magnoque irarum fluctuat aestu.
 Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat:
 En, quid ago? rursusne procos inrisa priores
 Experiar, Nomadumque petam conubia supplex, 535
 Quos ego sim totiens iam dedignata maritos?
 Iliacas igitur classis adque ultima Teucrum
 Iussa sequar? quiane auxilio iuvat ante levatos,
 Et bene apud memores veteris stat gratia facti?
 Quis me autem, fac velle, sinet, ratibusve superbis 540
 Invisam accipiet? nescis heu, perditam, necdum
 Laomedontaeae sentis periuria gentis?
 Quid tum? sola fuga nautas comitabor ovantis?
 An Tyriis omnique manu stipata meorum
 Inferar, et, quos Sidonia vix urbe revelli, 545
 Rursus agam pelago, et ventis dare vela iubebo?
 Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.
 Tu lacrimis evicta meis, tu prima furem
 His, germana, malis oneras adque obicis hosti.
 Non licuit thalami expertem sine crimine vitam 550
 Degere, more ferae, talis nec tangere curas!
 Non servata fides, cineri promissa Sychaeo!
 Tantos illa suo rumpebat pectore questus.

Aeneas celsa in puppi, iam certus eundi,
 Carpebat somnos, rebus iam rite paratis. 555
 Huic se forma dei vultu redeuntis eodem
 Obtulit in somnis, rursusque ita visa monerest,
 Omnia Mercurio similis, vocemque coloremque
 Et crinis flavos et membra decora iuventa:
 Nate dea, potes hoc sub cassu ducere somnos, 560
 Nec, quae te circum stent deinde pericula, cernis?
 Demens! nec Zephyros audis spirare secundos?

Illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
 Certa mori, varioque irarum fluctuat aestu.
 Non fugis hinc praeceps, dum praecipitare potestas? 565
 Iam mare turbari trabibus, saevasque videbis
 Conlucere faces, iam fervere litora flammis,
 Si te his attigerit terris Aurora morantem.
 Heia age, rumpe moras. Varium et mutabile semper
 Femina. Sic fatus nocti se immiscuit atrae. 570

Tum vero Aeneas, subitis exterritus umbris,
 Corripit e somno corpus sociosque fatigat:
 Praecipites vigilate, viri, et considite transtris;
 Solvite vela citi. Deus, aethere missus ab alto
 Festinare fugam tortosque incidere funis 575
 Ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte deorum,
 Quisquis es, inperioque iterum paremus ovantes.
 Adsis o placidusque iuves, et sidera caelo
 Dextra feras. Dixit, vaginaque eripit ensem
 Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro. 580
 Idem omnis simul ardor habet, rapiuntque ruuntque;
 Litora deseruere; latet sub classibus aequor;
 Adnixa torquent spumas et caerula verrunt.

Et iam prima novo spargebat lumine terras
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile. 585
 Regina e speculis ut primum albescere lucem
 Vidit et aequatis classem procedere velis,
 Litoraue et vacuos sensit sine remige portus,
 Terque quaterque manu pectus percussa decorum
 Flaventisque abscissa comas, Pro Iuppiter! ibit 590
 Hic, ait, et nostris inluserit advena regnis?
 Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur,
 Deripientque rates alii navalibus? Ite,
 Ferte citi flammis, date tela, inpellite remos! —
 Quid loquor? aut ubi sum? Quae mentem insania
 mutat? 595

Infelix Dido! nunc te facta impia tangunt?
 Tum decuit, cum sceptras dabas. — En dextra fidesque,

Quem secum patrios aiunt portare Penatis,
 Quem subiisse umeris confectum aetate parentem ! —
 Non potui abreptum divellere corpus et undis 600
 Spargere ? non socios, non ipsum absumere ferro
 Ascanium, patriisque epulandum ponere mensis ? —
 Verum anceps pugnae fuerat fortuna. — Fuisset;
 Quem metui moritura ? Faces in castra tulissem,
 Inplessemque foros flammis, natumque patremque 605
 Cum genere exstinxem, memet super ipsa dedissem. —
 Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
 Tuque harum interpret curarum et conscia Iuno,
 Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbes,
 Et Dirae ultrices, et di morientis Elissae, 610
 Accipite haec, meritumque malis advertite numen,
 Et nostras audite preces. Si tangere portus
 Infandum caput ac terris adnare necessest,
 Et sic fata Iovis poscunt, hic terminus haeret :
 At bello audacis populi vexatus et armis, 615
 Finibus extorris, complexu avolsus Iuli,
 Auxilium inploret, videatque indigna suorum
 Funera; nec, cum se sub leges pacis iniquae
 Tradiderit, regno aut optata luce fruatur ;
 Sed cadat ante diem mediaque inhumatus harena. 620
 Haec precor, hanc vocem extremam cum sanguine
 fundo.

Tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
 Exercete odiis, cinerique haec mittite nostro
 Munera. Nullus amor populis, nec foedera sunt.
 Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor, 625
 Qui face Dardanios ferroque sequare colonos,
 Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
 Litora litoribus contraria, fluctibus undas
 Inprecor, arma armis; pugnent ipsique nepotesque.

Haec ait, et partis animum versabat in omnis, 630
 Invisam quaerens quam primum abrumper lucem.
 Tum breviter Barcen nutricem adfata Sychaei;
 Namque suam patria antiqua cinis ater habebat:

Annam cara mihi nutrix huc siste sororem ;
 Dic corpus properet fluviali spargere lympa, 635
 Et pecudes secum et monstrata piacula ducat ;
 Sic veniat ; tuque ipsa pia tege tempora vitta.
 Sacra Iovi Stygio, quae rite incepta paravi,
 Perficerest animus, finemque inponere curis,
 Dardaniique rogam capitis permittere flammae. 640
 Sic ait. Illa gradum studio celerabat anilem.
 At trepida, et coeptis inmanibus effera Dido,
 Sanguineam volvens aciem, maculisque trementis
 Interfusa genas, et pallida morte futura,
 Interiora domus inrumpit limina, et altos 645
 Conscondit furibunda rogos, enseque recludit
 Dardanium, non hos quaesitum munus in usus.
 Hic, postquam Iliacas vestes notumque cubile
 Conspexit, paulum lacrimis et mente morata,
 Incubuitque toro, dixitque novissima verba : 650
 Dulces exuviae, dum fata deusque sinebat,
 Accipite hanc animam, meque his exsolvite curis.
 Vixi, et, quem dederat cursum fortuna, peregi ;
 Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
 Urbem praeclaram statui ; mea moenia vidi ; 655
 Ulta virum, poenas inimico a fratre recepi ;
 Felix, heu nimium felix, si litora tantum
 Numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae !
 Dixit, et, os inpressa toro, Moriemur inultae,
 Sed moriamur, ait. Sic, sic iuvat ire sub umbras. 660
 Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
 Dardanus, et nostrae secum ferat omina mortis.
 Dixerat, adque illam media inter talia ferro
 Conlapsam aspiciunt comites, enseque cruore
 Spumantem, sparsasque manus. It clamor ad alta 665
 Atria ; concussam bacchatur fama per urbem.
 Lamentis gemituque et femineo ululatu
 Tecta fremunt ; resonat magnis plangoribus aether :
 Non aliter, quam si inmissis ruat hostibus omnis
 Karthago aut antiqua Tyros, flammaeque furentes 670
 Culmina perque hominum volvantur perque deorum.

Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu,
 Unguibus ora soror foedans et pectora pugnis,
 Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
 Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas? 675
 Hoc rogos iste mihi, hoc ignes araeque parabant?
 Quid primum deserta querar? comitemne sororem
 Sprevisi moriens? Eadem me ad fata vocasses;
 Idem ambas ferro dolor, adque eadem hora tulisset.
 His etiam struxi manibus, patriosque vocavi 680
 Voce deos, sic te ut posita crudelis abessem?
 Exstincti te meque, soror, populumque patresque
 Sidonios urbemque tuam. Date, volnera lymphis
 Abluam, et, extremus siquis super halitus errat,
 Ore legam. Sic fata gradus evaserat altos, 685
 Semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
 Cum gemitu, adque atros siccabat veste cruores.
 Illa, gravis oculos conata attollere, rursus
 Deficit; infixum stridit sub pectore vulnus.
 Ter sese attollens cubitoque adnixa levavit; 690
 Ter revoluta torost, oculisque errantibus alto
 Quaesivit caelo lucem, ingemuitque reperta.

Tum Iuno omnipotens, longum miserata dolorem
 Difficilisque obitus, Irim demisit Olympo,
 Quae luctantem animam nexosque resolveret artus. 695
 Nam quia nec fato, merita nec morte peribat,
 Sed misera ante diem, subitoque accensa furore,
 Nondum illi flavom Proserpina vertice crinem
 Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
 Ergo Iris croceis per caelum roscida pinnis, 700
 Mille trahens varios adverso sole colores,
 Devolat, et supra caput adstitit: Hunc ego Diti
 Sacrum iussa fero, teque isto corpore solvo.
 Sic ait, et dextra crinem secatur: omnis et una
 Dilapsus calor, adque in ventos vita recessit. 705

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER QUINTUS.

Interea medium Aeneas iam classe tenebat
Certus iter, fluctusque atros aquilone secabat,
Moenia respiciens, quae iam infelicis Elissae
Conlucent flammis. Quae tantum accenderit ignem,
Caussa latet; duri magno sed amore dolores 5
Polluto, notumque, furens quid femina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Ut pelagus tenuere rates, nec iam amplius ulla
Occurrit tellus, maria undique et undique caelum:
Olli caeruleus supra caput adstitit imber, 10
Noctem hiememque ferens, et inhorruit unda tenebris.
Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
Heu! quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?
Quidve, pater Neptune, paras? Sic deinde locutus
Colligere arma iubet validisque incumbere remis, 15
Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime Aenea, non, si mihi Iuppiter auctor
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere caelo.
Mutati transversa fremunt et vespere ab atro
Consurgunt venti, adque in nubem cogitur aer. 20
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus. Superat quoniam Fortuna, sequamur,

Quoque vocat, vertamus iter. Nec litora longe
 Fida reor fraterna Erycis portusque Sicanos,
 Si modo rite memor servata remetior astra. 25
 Tum pius Aeneas: Equidem sic poscere ventos
 Iandudum et frustra cerno te tendere contra.
 Flecte viam velis. An sit mihi gravior ulla,
 Quove magis fessas optem demittere navis,
 Quam quae Dardanium tellus mihi servat Acesten, 30
 Et patris Anchisae gremio conplectitur ossa?
 Haec ubi dicta, petunt portus, et vela secundi
 Intendunt Zephyri; fertur cita gurgite classis,
 Et tandem laeti notae advertuntur harenae.

At procul ex celso miratus vertice montis 35
 Adventum sociasque rates occurrit Acestes,
 Horridus in iaculis et pelle Libystidis ursae,
 Troia Crimiso conceptum flumine mater
 Quem genuit. Veterum non inmemor ille parentum
 Gratatur reduces et gaza laetus agresti 40
 Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.

Postera cum primo stellas Oriente fugarat
 Clara dies, socios in coetum litore ab omni
 Advocat Aeneas, tumulique ex aggere fatur:
 Dardanidae magni, genus alto a sanguine divom, 45
 Annuus exactis completur mensibus orbis,
 Ex quo reliquias divinique ossa parentis
 Condidimus terra maestasque sacravimus aras.
 Iamque dies, nisi fallor, adest, quem semper acerbum,
 Semper honoratum — sic di voluistis — habebo. 50
 Hunc ego, Gaetulis agerem si Syrtibus exsul,
 Argolicove mari deprensus et urbe Mycenae,
 Annua vota tamen sollemnisque ordine pompas
 Exsequerer, strueremque suis altaria donis.
 Nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis, 55
 Haud equidem sine mente reor, sine numine divom,
 Adsumus, et portus delati intramus amicos.
 Ergo agite, et laetum cuncti celebremus honorem;

Poscamus ventos, adque haec me sacra quot annis
 Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis. 60
 Bina bovom vobis Troia generatus Acestes
 Dat numero capita in navis; adhibete Penatis
 Et patrios epulis et quos colit hospes Acestes.
 Praeterea, si nona diem mortalibus alnum
 Aurora extulerit radiisque retexerit orbem, 65
 Prima citae Teucris ponam certamina classis;
 Quique pedum cursu valet, et qui viribus audax
 Aut iaculo incedit melior levibusque sagittis,
 Seu crudo fidit pugnam committere caestu,
 Cuncti adsint, meritaque expectent praemia pal-
 mae. 70
 Ore favete omnes, et cingite tempora ramis.

Sic fatus velat materna tempora myrto.
 Hoc Helymus facit, hoc aevi maturus Acestes,
 Hoc puer Ascanius, sequitur quos cetera pubes.
 Ille e concilio multis cum milibus ibat 75
 Ad tumulum, magna medius comitante caterva.
 Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
 Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro,
 Purpureosque iacit flores, ac talia fatur:
 Salve, sancte parens, iterum; salvete, recepti 80
 Nequiquam cineres, animaeque umbraeque paternae.
 Non licuit finis Italos fataliaque arva,
 Nec tecum Ausonium, quicumquest, quaerere Thy-
 brim.
 Dixerat haec, adytis cum lubricus anguis ab imis
 Septem ingens gyros, septena volumina traxit, 85
 Amplexus placide tumulum lapsusque per aras,
 Caeruleae cui terga notae maculosus et auro
 Squamam incendebat fulgor, ceu nubibus arcus
 Mille iacit varios adverso sole colores.
 Opstipuit visu Aeneas. Ille agmine longo 90
 Tandem inter pateras et levia pocula serpens
 Libavitque dapes, rursusque innoxius imo
 Successit tumulo, et depasta altaria liquit.

Hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
 Incertus, Geniumne loci famulumne parentis 95
 Esse putet; caedit binas de more bidentis,
 Totque sues, totidem nigrantis terga iuencos;
 Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
 Anchisae magni Manisque Acheronte remissos.
 Nec non et socii, quae cuiquest copia, laeti 100
 Dona ferunt, onerant aras, mactantque iuencos;
 Ordine aena locant alii, fusique per herbam
 Subiciunt veribus prunas et viscera torrent.

Exspectata dies aderat nonamque serena
 Auroram Phaethontis equi iam luce vehebant, 105
 Famaque finitimos et clari nomen Acestae
 Excierat; laeto conplerant litora coetu,
 Visuri Aeneadas, pars et certare parati.
 Munera principio ante oculos circoque locantur
 In medio, sacri tripodes viridesque coronae 110
 Et palmae pretium victoribus, armaque et ostro
 Perfusae vestes, argenti aurique talentum;
 Et tuba commissos medio canit aggere ludos.
 Prima pares ineunt gravibus certamina remis
 Quattuor ex omni delectae classe carinae. 115
 Velocem Mnestheus agit acri remige Pristim,
 Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi,
 Ingentemque Gyas ingenti mole Chimaeram,
 Urbis opus, triplici pubes quam Dardana versu
 Inpellunt, terno consurgunt ordine remi; 120
 Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
 Centauro invehitur magna, Scyllaque Cloanthus
 Caerulea, genus unde tibi, Romane Cluenti.

Est procul in pelago saxum spumantia contra
 Litora, quod tumidis submersum tunditur olim 125
 Fluctibus, hiberni condunt ubi sidera Cori;
 Tranquillo silet, inmotaque attollitur unda
 Campus et apricis statio gratissima mergis.
 Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam

- Constituit signum nautis pater, unde reverti 130
 Scirent et longos ubi circumflectere cursus.
 Tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus auro
 Ductores longe effulgent ostroque decori;
 Cetera populea velatur fronde iuventus
 Nudatosque umeros oleo perfusa nitescit. 135
 Considunt transtris, intentaque brachia remis;
 Intenti exspectant signum, exsultantiaque haurit
 Corda pavor pulsans laudumque arrecta cupido.
 Inde, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
 Haud mora, prosiluire suis; ferit aethera clamor 140
 Nauticus, adductis spumant freta versa lacertis.
 Infundunt pariter sulcos, totumque dehiscit
 Convolsum remis rostrisque tridentibus aequor.
 Non tam praecipites biûgo certamine campum
 Corripuere ruuntque effusi carcere currus, 145
 Nec sic inmissis aurigae undantia lora
 Concussere iugis pronique in verbera pendent.
 Tum plausu fremituque virum studiisque faventum
 Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
 Litora, pulsati colles clamore resultant. 150
 Effugit ante alios primisque elabitur undis
 Turbam inter fremitumque Gyas; quem deinde Cloan-
 thus
 Consequitur, melior remis, sed pondere pinus
 Tarda tenet. Post hos aequo discrimine Pristis
 Centaurusque locum tendunt superare priorem; 155
 Et nunc Pristis habet, nunc victam praeterit ingens
 Centaurus, nunc una ambae iunctisque feruntur
 Frontibus et longa sulcant vada salsa carina.
 Iamque propinquabant scopulo metamque tenebant,
 Cum princeps medioque Gyas in gurgite victor 160
 Rectorem navis compellat voce Menoeten:
 Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige gressum;
 Litus ama, et laevas stringat sine palmula cautes;
 Altum alii teneant. Dixit; sed caeca Menoetes
 Saxa timens proram pelagi detorquet ad undas. 165
 Quo diversus abis? iterum, Pete saxa, Menoete!

Cum clamore Gyas revocabat; et ecce Cloanthum
 Respicit instantem tergo, et propiora tenentem.
 Ille inter navemque Gyac scopulosque sonantis
 Radit iter laevom interior, subitoque priorem 170
 Praeterit et metis tenet aequora tuta relictis.
 Tum vero exarsit iuveni dolor ossibus ingens,
 Nec lacrimis caruere genae, segnemque Menoeten,
 Oblitus decorisque sui sociumque salutis,
 In mare praecipitem puppi deturbat ab alta; 175
 Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister,
 Hortaturque viros, clavomque ad litora torquet.
 At gravis, ut fundo vix tandem redditus imost,
 Iam senior madidaque fluens in veste, Menoetes
 Summa petit scopuli siccaque in rupe resedit. 180
 Illum et labentem Teucri et risere natantem,
 Et salsos rident revomentem pectore fluctus.
 Hic laeta extremis spes est accensa duobus,
 Sergesto Mnestheique, Gyan superare morantem.
 Sergestus capit ante locum scopuloque propinquat, 185
 Nec tota tamen ille prior praeceunte carina;
 Parte prior; partem rostro premit aemula Pristis.
 At media socios incedens nave per ipsos
 Hortatur Mnestheus: Nunc, nunc insurgite remis,
 Hectorei socii, Troiae quos sorte suprema 190
 Delegi comites; nunc illas promite viris,
 Nunc animos, quibus in Gaetulis Syrtibus usi
 Ionioque mari Maleaeque sequacibus undis.
 Non iam prima peto Mnestheus, neque vincere certo;
 Quamquam o! — Sed superent, quibus hoc, Neptune,
 dedisti; 195
 Extremos pudeat rediisse: hoc vincite, cives,
 Et prohibete nefas. Olli certamine summo
 Procumbunt; vastis tremit ictibus aerea puppis,
 Subtrahiturque solum; tum creber anhelitus artus
 Aridaque ora quatit; sudor fluit undique rivis. 200
 Attulit ipse viris optatum cassus honorem.
 Namque furens animi dum proram ad saxa suburguet
 Interior spatioque subit Sergestus iniquo,

Infelix saxis in procurrentibus haesit.
 Concussae cautes, et acuto in murice remi 205
 Obnixa crepuere, inlisaque prora pependit.
 Consurgunt nautae et magno clamore morantur,
 Ferratasque trudes et acuta cuspide contos
 Expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.
 At laetus Mnestheus successuque acrior ipso 210
 Agmine remorum celeri ventisque vocatis
 Prona petit maria et pelago decurrit aperto.
 Qualis spelunca subito commota columba,
 Cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
 Fertur in arva volans, plausumque exterrita pinnis 215
 Dat tecto ingentem, mox aere lapsa quieto
 Radit iter liquidum, celeris neque commovet alas:
 Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secatur ultima Pristis
 Aequora, sic illam fert impetus ipse volentem.
 Et primum in scopulo luctantem deserit alto 220
 Sergestum brevibusque vadis frustra vocantem
 Auxilia et fractis discentem currere remis.
 Inde Gyan ipsamque ingenti mole Chimaeram
 Consequitur; cedit, quoniam spoliata magistrost.
 Solus iamque ipso superest in fine Cloanthus: 225
 Quem petit, et summis admixus viribus urguet.
 Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem
 Instigant studiis, resonatque fragoribus aether.
 Hi proprium decus et partum indignantur honorem
 Ni teneant, vitamque volunt pro laude pacisci; 230
 Hos successus alit: possunt, quia posse videntur.
 Et fors aequatis cepissent praemia rostris,
 Ni palmas ponto tendens utrasque Cloanthus
 Fudissetque preces, divosque in vota vocasset:
 Di, quibus imperium pelagist, quorum aequora
 curro, 235
 Vobis laetus ego hoc candentem in litore taurum
 Constituam ante aras, voti reus, extaque salsos
 Porriciam in fluctus et vina liquentia fundam.
 Dixit, eumque imis sub fluctibus audit omnis
 Nereidum Phorcique chorus Panopeaque virgo, 240

Et pater ipse manu magna Portunus euntem
 Impulit: illa Noto citius volucrique sagitta
 Ad terram fugit, et portu se condidit alto.
 Tum satus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
 Victorem magna praeconis voce Cloanthum 245
 Declarat, viridique advelat tempora lauro;
 Muneraque in navis ternos optare iuencos
 Vinaque et argenti magnum dat ferre talentum.
 Ipsis praecipuos ductoribus addit honores:
 Victori chlamydem auratam, quam plurima circum 250
 Purpura Maeandro duplici Meliboea cucurrit,
 Intextusque puer frondosa regius Ida
 Velocis iaculo cervos cursuque fatigat,
 Acer, anhelanti similis, quem praepes ab Ida
 Sublimem pedibus rapuit Iovis armiger uncis; 255
 Longaevi palmas nequiquam ad sidera tendunt
 Custodes, saevitque canum latratus in auras.
 At qui deinde locum tenuit virtute secundum,
 Levibus huic hamis consertam auroque trilicem
 Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse 260
 Victor apud rapidum Simoenta sub Illo alto,
 Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
 Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant.
 Multiplicem, conixi umeris; indutus at olim
 Demoleos cursu palantis Troas agebat. 265
 Tertia dona facit geminos ex aere lebetas,
 Cymbiaque argento perfecta adque aspera signis.
 Iamque adeo donati omnes opibusque superbi
 Puniceis ibant evincti tempora taeniis,
 Cum saevo e scopulo multa vix arte revolsus, 270
 Amissis remis adque ordine debilis uno,
 Inrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
 Qualis saepe viae deprensus in aggere serpens,
 Aerea quem oblicum rota transiit, aut gravis ictu
 Seminecem liquit saxo lacerumque viator; 275
 Nequiquam longos fugiens dat corpore tortus,
 Parte ferox, ardensque oculis, et sibila colla
 Arduus attollens; pars vulnere clauda retentat

Nixantem nodis seque in sua membra plicantem.
 Tali remigio navis se tarda movebat; 280
 Vela facit tamen, et velis subit ostia plenis.
 Sergestum Aeneas promisso munere donat,
 Servatam ob navem laetus sociosque reductos.
 Olli serva datur, operum haud ignara Minervae,
 Cressa genus, Pholoe, geminique sub ubere nati. 285

Hoc pius Aeneas misso certamine tendit
 Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
 Cingebant silvae, mediaque in valle theatri
 Circus erat; quo se multis cum milibus heros
 Consessu medium tulit exstructoque resedit. 290
 Hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
 Invitat pretiis animos, et praemia ponit.
 Undique conveniunt Teucri mixtique Sicani,
 Nisus et Euryalus primi,
 Euryalus forma insignis viridique iuventa, 295
 Nisus amore pio pueri; quos deinde secutus
 Regius egregia Priami de stirpe Diore;
 Hunc Salius simul et Patron, quorum alter Acarnan,
 Alter ab Arcadio Tegeaeae sanguine gentis;
 Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus Panopesque, 300
 Adsueti silvis, comites senioris Acestae;
 Multi praeterea, quos fama obscura recondit.
 Aeneas quibus in mediis sic deinde locutus:
 Accipite haec animis, laetasque advertite mentes.
 Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit. 305
 Gnosia bina dabo levato lucida ferro
 Spicula caelatamque argento ferre bipinnem;
 Omnibus hic erit unus honos. Tres praemia primi
 Accipient, flavaque caput nectentur oliva.
 Primus ecum phaleris insignem victor habeto; 310
 Alter Amazoniam pharetram plenamque sagittis
 Threiciis, lato quam circumplectitur auro
 Balteus, et tereti subnectit fibula gemma;
 Tertius Argolica hac galea contentus abito.
 Haec ubi dicta, locum capiunt, signoque repente 315

Corripiunt spatia audito, limenque relinquant,
 Effusi nimbo similes; simul ultima signant.
 Primus abijt longeque ante omnia corpora Nisus
 Emicat, et ventis et fulminis ocior alis;
 Proximus huic, longo sed proximus intervallo, 320
 Insequitur Salius; spatio post deinde relicto
 Tertius Euryalus;
 Euryalumque Helymus sequitur; quo deinde sub ipso
 Ecce volat calcemque terit iam calce Dioreas,
 Incumbens umero; spatia et si plura supersint, 325
 Transeat elapsus prior, ambiguumve relinquat.
 Iamque fere spatio extremo fessique sub ipsam
 Finem adventabant, levi cum sanguine Nisus
 Labitur infelix, caesis ut forte iuvenis
 Fusus humum viridisque super madefecerat herbas. 330
 Hic iuvenis iam victor ovans vestigia presso
 Haud tenuit titubata solo, sed pronus in ipso
 Concidit inmundoque fimo sacroque cruore.
 Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum;
 Nam sese opposuit Salio per lubrica surgens; 335
 Ille autem spissa iacuit revolutus harena.
 Emicat Euryalus, et munere victor amici
 Prima tenet, plausuque volat fremituque secundo.
 Post Helymus subit, et nunc tertia palma Dioreas.
 Hic totum caveae consessum ingentis et ora 340
 Prima patrum magnis Salius clamoribus inplet,
 Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
 Tutatur favor Euryalum, lacrimaeque decorae,
 Gravior et pulchro veniens in corpore virtus.
 Adiuvat et magna proclamat voce Dioreas, 345
 Qui subiit palmae, frustra ad praemia venit
 Ultima, si primi Salio reddantur honores.
 Tum pater Aeneas, Vestra, inquit, munera vobis
 Certa manent, pueri, et palmam movet ordine nemo;
 Me liceat cassus miserari insontis amici. 350
 Sic fatus tergum Gaetuli inmane leonis
 Dat Salio, villis onerosum adque unguibus aureis.
 Hic Nisus, Si tanta, inquit, sunt praemia victis,

Et te lapsorum miseret, quae munera Niso
 Digna dabis? primam merui qui laude coronam, 355
 Ni me, quae Salium, fortuna inimica tulisset.
 Et simul his dictis faciem ostentabat et udo
 Turpia membra fimo. Risit pater optumus olli,
 Et clipeum efferri iussit, Didymaonis artis,
 Neptuni sacro Danaïs de poste refixum. 360
 Hoc iuvenem egregium praestanti munere donat.

Post, ubi confecti cursus, et dona peregit:
 Nunc, sicui virtus animusque in pectore praesens,
 Adsit, et evinctis attollat brachia palmis.
 Sic ait et geminum pugnae proponit honorem, 365
 Victori velatum auro vittisque iuvenum,
 Ensem adque insignem galeam solacia victo.
 Nec mora; continuo vastis cum viribus effert
 Ora Dares, magnoque virum se murmure tollit;
 Solus qui Paridem solitus contendere contra, 370
 Idemque ad tumulum, quo maxumus occubat Hector,
 Victorem Buten inmani corpore, qui se
 Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
 Perculit et fulva moribundum extendit harena.
 Talis prima Dares caput altum in proelia tollit, 375
 Ostenditque umeros latos, alternaque iactat
 Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
 Quaeritur huic alius; nec quisquam ex agmine tanto
 Audet adire virum manibusque inducere caestus.
 Ergo alacris, cunctosque putans excedere palma, 380
 Aeneae stetit ante pedes, nec plura moratus
 Tum laeva taurum cornu tenet, adque ita fatur:
 Nate dea, si nemo audet se credere pugnae,
 Quae finis standi? quo me decet usque teneri?
 Ducere dona iube. Cuncti simul ore fremebant 385
 Dardanidae, reddique viro promissa iuebant.
 Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
 Proxumus ut viridante toro consederat herbae:
 Entelle, heroum quondam fortissime frustra,
 Tantane tam patiens nullo certamine tolli 390

Dona sines? ubi nunc nobis deus ille magister,
 Nequiquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem
 Trinacriam, et spolia illa tuis pendentia tectis?
 Ille sub haec: Non laudis amor, nec gloria cessit
 Pulsa metu; sed enim gelidus tardante senecta 395
 Sanguis hebet, frigentque effetae in corpore vires.
 Si mihi, quae quondam fuerat, quaque inprobus iste
 Exsultat fidens, si nunc foret illa iuventas,
 Haud equidem pretio inductus pulchroque iuvenco
 Venissem, nec dona moror. Sic deinde locutus 400
 In medium geminos inmani pondere caestus
 Proiecit, quibus acer Eryx in proelia suetus
 Ferre manum duroque intendere brachia tergo.
 Opstipuerunt animi: tantorum ingentia septem
 Terga bovum plumbo insuto ferroque rigeant. 405
 Ante omnis stupet ipse Dares, longeque recussat;
 Magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa
 Huc illuc vinclorum immensa volumina versat.
 Tum senior talis referebat pectore voces:
 Quid, si quis caestus ipsius et Herculis arma 410
 Vidisset tristemque hoc ipso in litore pugnam?
 Haec germanus Eryx quondam tuus arma gerebat; —
 Sanguine cernis adhuc sparsoque infecta cerebro; —
 His magnum Alciden contra stetit; his ego suetus,
 Dum melior viris sanguis dabat, aemula necdum 415
 Temporibus geminis canebar sparsa senectus.
 Sed si nostra Dares haec Troius arma recussat,
 Idque pio sedet Aeneae, probat auctor Acestes,
 Aequemus pugnās. Erycis tibi terga remitto;
 Solve metus; et tu Troianos exue caestus. 420
 Haec fatus duplicem ex umeris reiecit amictum,
 Et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque
 Exiit, adque ingens media consistit harena.
 Tum satus Anchisa caestus pater extulit aequos,
 Et paribus palmas amborum innexuit armis. 425
 Constitit in digitos extemplo arrectus uterque,
 Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
 Abduxere retro longe capita ardua ab ictu,

Inmiscentque manus manibus, pugnamque lacessunt.
 Ille pedum melior motu, fretusque iuventa, 430
 Hic membris et mole valens; sed tarda trementi
 Genua labant, vastos quatit aeger anhelitus artus.
 Multa viri nequiquam inter se volnera iactant,
 Multa cavo lateri ingeminant et pectore vastos
 Dant sonitus, erratque auris et tempora circum 435
 Crebra manus, duro crepitant sub vulnere malae.
 Stat gravis Entellus nisuque inmotus eodem,
 Corpore tela modo adque oculis vigilantibus exit.
 Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
 Aut montana sedet circum castella sub armis, 440
 Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
 Arte locum, et variis adsultibus inritus urguet.
 Ostendit dextram insurgens Entellus et alte
 Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
 Praevидit; celerique elapsus corpore cessit; 445
 Entellus viris in ventum effudit, et ultro
 Ipse gravis graviterque ad terram pondere vasto
 Concidit: ut quondam cava concidit aut Erymantho,
 Aut Ida in magna, radicibus eruta pinus.
 Consurgunt studiis Teucris et Trinacria pubes; 450
 It clamor caelo, primusque accurrit Acestes,
 Aequaevoque ab humo miserans attollit amicum.
 At non tardatus cassu neque territus heros
 Acrior ad pugnam redit, ac vim suscitāt ira.
 Tum pudor incendit viris et conscia virtus, 455
 Praecipitemque Daren ardens agit aequore toto,
 Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra;
 Nec mora, nec requies: quam multa grandine nimbi
 Culminibus crepitant, sic densis ictibus heros
 Creber utraque manu pulsāt versatque Dareta. 460
 Tum pater Aeneas procedere longius iras
 Et saevire animis Entellum haud passus acerbis;
 Sed finem inposuit pugnae, fessumque Dareta
 Eripuit, mulcens dictis, ac talia fatur:
 Infelix, quae tanta animum dementia cepit? 465
 Non viris alias conversaеque numina sentis?

Cede deo. Dixitque et proelia voce diremit.
 Ast illum fidi aequales, genua aegra trahentem,
 Iactantemque utroque caput, crassumque cruorem
 Ore eiectantem mixtosque in sanguine dentes, 470
 Ducunt ad navis; galeamque ensemque vocati
 Accipiunt; palmam Entello taurumque relinunt.
 Hic victor, superans animis tauroque superbus:
 Nate dea, vosque haec, inquit, cognoscite, Teucris,
 Et mihi quae fuerint iuvenali in corpore vires, 475
 Et qua servetis revocatum a morte Daretæ.
 Dixit, et adversi contra stetit ora iuveni,
 Qui donum adstabat pugnae, duosque reducta
 Libravit dextra media inter cornua caestus,
 Arduus, effractoque inlisit in ossa cerebro. 480
 Sternitur exanimisque tremens procumbit humi bos.
 Ille super talis effundit pectore voces:
 Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
 Persolvo; hic victor caestus artemque repono.

Protinus Aeneas celeri certare sagitta 485
 Invitat qui forte velint, et praemia ponit,
 Ingentique manu malum de nave Seresti
 Erigit, et volucrem traiecto in fune columbam,
 Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
 Convenere viri, deiectamque aerea sortem 490
 Accepit galea; et primus clamore secundo
 Hyrtacidae ante omnis exit locus Hippocoontis;
 Quem modo navali Mnestheus certamine victor
 Consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva.
 Tertius Eurytion, tuus, o clarissime, frater, 495
 Pandare, qui quondam, iussus confundere foedus,
 In medios telum torsisti primus Achivos.
 Extremus galeaque ima subsedit Acestes,
 Ausus et ipse manu iuvenum temptare laborem.
 Tum validis flexos incurvant viribus arcus 500
 Pro se quisque viri, et depromunt tela pharetris.
 Primaque per caelum nervo stridente sagitta
 Hyrtacidae juvenis volucris diverberat auras;

Et venit, adversique infigitur arbore mali.
 Intremuit malus, timuitque exterrita pinnis 505
 Ales, et ingenti sonuerunt omnia plausu.
 Post acer Mnestheus adducto constitit arcu,
 Alta petens, pariterque oculos telumque tetendit.
 Ast ipsam miserandus avem contingere ferro
 Non valuit; nodos et vincula linea rupit, 510
 Quis innexa pedem malo pendebat ab alto;
 Illa notos adque atra volans in nubila fugit.
 Tum rapidus, iandudum arcu contenta parato
 Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,
 Iam vacuo laetam caelo speculatus, et alis 515
 Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
 Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
 Aetheriis, fixamque refert delapsa sagittam.
 Amissa solus palma superabat Acestes;
 Qui tamen aerias telum contendit in auras, 520
 Ostentans artemque pater arcumque sonantem.
 Hic oculis subitum obicitur magnoque futurum
 Augurio monstrum; docuit post exitus ingens,
 Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
 Namque volans liquidis in nubibus arsit harundo, 525
 Signavitque viam flammis, tenuisque recessit
 Consumpta in ventos: caelo ceu saepe refixa
 Transcurren crinemque volantia sidera ducunt.
 Attonitis haesere animis, Superosque precati
 Trinacrii Teucrique viri; nec maxumus omen 530
 Abnuat Aeneas; sed laetum amplexus Acesten
 Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
 Sume, pater; nam te voluit rex magnus Olympi
 Talibus auspiciis exsortem ducere honorem.
 Ipsius Anchisae longaevi hoc munus habebis, 535
 Cratera inpressum signis, quem Thracius olim
 Anchisae genitori in magno munere Cisseus
 Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
 Sic fatus cingit viridanti tempora lauro,
 Et primum ante omnis victorem appellat Acesten. 540
 Nec bonus Eurytion praelato invidit honori,

Quamvis solus avem caelo deiecit ab alto.
 Proxumus ingreditur donis, qui vincula rupit,
 Extremus, volucris qui fixit harundine malum.

At pater Aeneas, nondum certamine misso, 545
 Custodem ad sese comitemque inpubis Iuli
 Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem:
 Vade age, et Ascanio, si iam puerile paratum
 Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
 Ducat avo turmas, et sese ostendat in armis, 550
 Dic, ait. Ipse omnem longo decedere circo
 Infusum populum, et campos iubet esse patentis.
 Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
 Frenatis lucent in equis, quos omnis euntis
 Trinacriae mirata fremit Troiaequae iuventus. 555
 Omnibus in morem tonsa coma pressa corona;
 Cornea bina ferunt praefixa hastilia ferro;
 Pars levis umero pharetras; it pectore summo
 Flexilis obtorti per collum circulus auri.
 Tres equitum numero turmae, ternique vagantur 560
 Ductores; pueri bis seni quemque secuti
 Agmine partito fulgent paribusque magistris.
 Una acies iuvenum, ducit quam parvos ovantem
 Nomen avi referens Priamus, tua clara, Polite,
 Progenies, auctura Italos; quem Thracius albis 565
 Portat ecus bicolor maculis, vestigia primi
 Alba pedis frontemque ostentans arduus albam.
 Alter Atys, genus unde Atii duxere Latini,
 Parvos Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
 Extremus, formaque ante omnis pulcher, Iulus 570
 Sidonios invecus equo, quem candida Dido
 Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
 Cetera Trinacriis pubes senioris Acestae
 Fertur equis.
 Excipiunt plausu pavidos, gaudentque tuentes 575
 Dardanidae, veterumque agnoscunt ora parentum.
 Postquam omnem laeti consessum oculosque suorum
 Lustravere in equis, signum clamore paratis

Epytides longe dedit insonuitque flagello.
 Olli discurrere pares, adque agmina terni 580
 Diductis solvere choris, rursusque vocati
 Convertere vias infestaque tela tulere.
 Inde alios ineunt cursus aliosque recursus
 Adversi spatiis, alternosque orbibus orbis
 Inpediunt, pugnaeque cient simulacra sub armis; 585
 Et nunc terga fuga nudant, nunc spicula vertunt
 Infensi, facta pariter nunc pace feruntur.
 Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
 Parietibus textum caecis iter, ancipitemque
 Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi 590
 Falleret indeprentus et inremeabilis error;
 Haud alio Teucrum nati vestigia cursu
 Inpediunt, texuntque fugas et proelia ludo,
 Delphinum similes, qui per maria umida nando
 Carpathium Libycumque secant, [luduntque per un-
 das.] 595
 Hunc morem cursus adque haec certamina primus
 Ascanius, Longam muris cum cingeret Albam,
 Rettulit et priscos docuit celebrare Latinos,
 Quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes;
 Albani docuere suos; hinc maxuma porro 600
 Accepit Roma, et patrium servavit honorem;
 Troiaque nunc, pueri Troianum dicitur agmen.
 Hac celebrata tenus sancto certamina patri.

Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.
 Dum variis tumulo referunt sollemnia ludis, 605
 Irim de caelo misit Saturnia Iuno
 Iliacam ad classem, ventosque adspirat eunti,
 Multa movens, necdum anticum saturata dolorem.
 Illa, viam celerans per mille coloribus arcum,
 Nulli visa cito decurrit tramite virgo. 610
 Conspicit ingentem concursum, et litora lustrat,
 Desertosque videt portus classemque relictam.
 At procul in sola secretae Troades acta
 Amissum Anchisen flebant, cunctaeque profundum

Pontum adspectabant flentes. Heu tot vada fessis 615
 Et tantum superesse maris! vox omnibus una.
 Urbem orant; taedet pelagi perferre laborem.
 Ergo inter medias sese haud ignara nocendi
 Conicit, et faciemque deae vestemque reponit;
 Fit Beroe, Tmarii coniunx longaeva Dorycli, 620
 Cui genus et quondam nomen natiue fuissent;
 Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert:
 O miserae, quas non manus, inquit, Achaica bello
 Traxerit ad letum patriae sub moenibus! o gens
 Infelix, cui te exitio Fortuna reservat? 625
 Septuma post Troiae excidium iam vertitur aestas,
 Cum freta, cum terras omnis, tot inhospita saxa
 Sideraque emensae ferimur, dum per mare magnum
 Italiam sequimur fugientem, et volvimur undis.
 Hic Erycis fines fraterni, adque hospes Acestes: 630
 Quis prohibet muros iacere et dare civibus urbem?
 O patria et rapti nequiquam ex hoste Penates,
 Nullane iam Troiae dicentur moenia? nusquam
 Hectoreos amnis, Xanthum et Simoenta, videbò?
 Quin agite et mecum infaustas exurite puppis. 635
 Nam mihi Cassandrae per somnum vatis imago
 Ardentis dare visa faces: Hic quaerite Troiam;
 Hic domus est, inquit, vobis. Iam tempus agi res,
 Nec tantis mora prodigiis. En quattuor. arae
 Neptuno; deus ipse faces animumque ministrat. 640
 Haec memorans prima infensum vi corripit ignem,
 Sublataque procul dextra conixa coruscat,
 Et iacit. Arrectae mentes stupefactaque corda
 Iliadum. Hic una e multis, quae maxuma natu,
 Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix: 645
 Non Beroe vobis, non haec Rhoeteia, matres,
 Est Dorycli coniunx; divini signa decoris
 Ardentisque notate oculos; qui spiritus illi,
 Quis voltus, vocisque sonus, vel gressus eunti.
 Ipsa egomet dudum Beroen digressa reliqui 650
 Aegram, indignantem, tali quod sola careret
 Munere, nec meritos Anchisae inferret honores.

Haec effata.

At matres primo ancipites oculisque malignis
Ambiguae spectare rates miserum inter amorem 655

Praesentis terrae fatisque vocantia regna:

Cum dea se paribus per caelum sustulit alis

Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.

Tum vero attonitae monstribus actaeque furore

Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem; 660

Pars spoliant aras, frondem ac virgulta facesque

Coniciunt. Furit inmissis Volcanus habenis

Transtra per et remos et pictas abiete puppis.

Nuntius Anchisae ad tumulum cuneosque theatri

Incensas perfert navis Eumelus, et ipsi 665

Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.

Primus et Ascanius, cursus ut laetus equestris

Ducebat, sic acer equo turbata petivit

Castra, nec exanimes possunt retinere magistri.

Quis furor iste novos? quo nunc, quo tenditis, in-
quit, 670

Heu miserae cives? non hostem inimicaque castra

Argivom, vestras spes uritis. En, ego vester

Ascanius! galeam ante pedes proiecit inanem,

Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.

Adcelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrum. 675

Ast illae diversa metu per litora passim

Diffugiunt, silvasque, et sicubi concava furtim

Saxa, petunt; piget incepti lucisque, suosque

Mutatae adgnoscent, excussa pectore Iunost.

Sed non idcirco flammae adque incendia viris 680

Indomitas posuere; udo sub robore vivit

Stuppa vomens tardum fumum, lentusque carinas

Est vapor, et toto descendit corpore pestis,

Nec vires heroum infusaque flumina prosunt.

Tum pius Aeneas umeris abscindere vestem, 685

Auxilioque vocare deos, et tendere palmas:

Iuppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum

Troianos, siquid pietas antiqua laboris

Respicit humanos, da flammam evadere classi

Nunc, Pater, et tenuis Teucrum res eripe leto. 690
 Vel tu, quod superest, infesto fulmine Morti,
 Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.
 Vix haec ediderat, cum effusis imbribus atra
 Tempestas sine more furit, tonitruque tremescunt
 Ardua terrarum et campi; ruit aethere toto 695
 Turbidus imber aqua densisque nigerrimus austris;
 Implenturque super puppes; semiusta madescent
 Robora; restinctus donec vapor omnis, et omnes,
 Quattuor amissis, servatae a peste carinae.

At pater Aeneas, cassu concussus acerbo, 700
 Nunc huc ingentis, nunc illuc pectore curas
 Mutabat versans, Siculisne resideret arvis,
 Oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.
 Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
 Quem docuit multaque insignem reddidit arte, 705
 Haec responsa dabat, vel quae portenderet ira
 Magna deum, vel quae fatorum posceret ordo;
 Isque his Aenean solatus vocibus infit:
 Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur;
 Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendost. 710
 Est tibi Dardanius divinae stirpis Acestes:
 Hunc cape consiliis socium et coniunge volentem;
 Huic trade, amissis superant qui navibus, et quos
 Pertaesum magni incepti rerumque tuarumst;
 Longaevosque senes ac fessas aequore matres, 715
 Et quidquid tecum invalidum metuensque periclist,
 Delige, et his habeant terris sine moenia fessi;
 Urbem appellabunt permisso nomine Acestam.

Talibus incensus dictis senioris amici,
 Tum vero in curas animum diducitur omnis. 720
 Et Nox atra polum bigis subvecta tenebat:
 Visa dehinc caelo facies delapsa parentis
 Anchisae subito talis effundere voces:
 Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
 Care magis, nate, Iliacis exercite fatis, 725

Inperio Iovis huc venio, qui classibus ignem
 Depulit, et caelo tandem miseratus ab altost.
 Consiliis pare, quae nunc pulcherrima Nautes
 Dat senior; lectos iuvenes, fortissima corda,
 Defer in Italiam. Gens dura adque aspera cultu 730
 Debellanda tibi Latiost. Ditis tamen ante
 Infernas accede domos, et Aversa per alta
 Congressus pete, nate, meos. Non me impia namque
 Tartara habent tristesve umbrae, sed amoena piorum
 Concilia Elysiumque colo. Huc casta Sibylla 735
 Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
 Tum genus omne tuum, et quae dentur moenia, disces.
 Iamque vale; torquet medios Nox umida cursus,
 Et me saevos equis Oriens adflavit anhelis.
 Dixerat, et tenuis fugit, ceu fumus, in auras. 740
 Aeneas, Quo deinde ruis? quo proripis? inquit,
 Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
 Haec memorans cinerem et sopitos suscitât ignis,
 Pergameumque Larem et canae penetralia Vestae
 Farre pio et plena supplex veneratur acerra. 745

Extemplo socios primumque arcessit Acesten,
 Et Iovis inperium et cari praecepta parentis
 Edocet, et quae nunc animo sententia constet.
 Haud mora consiliis, nec iussa recussat Acestes.
 Transcribunt urbi matres, populumque volentem 750
 Deponunt, animos nil magnae laudis egentis.
 Ipsi transtra novant, flammisque ambessa reponunt
 Robora navigiis, aptant remosque rudentisque,
 Exigui numero, sed bello vivida virtus.
 Interea Aeneas urbem designat aratro 755
 Sortiturque domos; hoc Ilium et haec loca Troiam
 Esse iubet. Gaudet regno Troianus Acestes,
 Indicitque forum et patribus dat iura vocatis.
 Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
 Fundatur Veneri Idaliae, tumuloque sacerdos 760
 Ac lucus late sacer additur Anchiseo.
 Iamque dies epulata novem gens omnis, et aris

Factus honos : placidi straverunt aequora venti,
 Creber et adspirans rursus vocat Auster in altum.
 Exoritur procurva ingens per litora fletus ; 765
 Complexi inter se noctemque diemque morantur.
 Ipsae iam matres, ipsi, quibus aspera quondam
 Visa maris facies et non tolerabile numen,
 Ire volunt, omnemque fugae perferre laborem.
 Quos bonus Aeneas dictis solatur amicis, 770
 Et consanguineo lacrimans commendat Acestae.
 Tris Eryci vitulos et Tempestatibus agnam
 Caedere deinde iubet, solvique ex ordine funem.
 Ipse, caput tonsae foliis evinctus olivae,
 Stans procul in prora pateram tenet, extaque salsos 775
 Porricit in fluctus ac vina liquentia fundit.
 Prosequitur surgens a puppi ventus euntis.
 Certatim socii feriunt mare et aequora verrunt.

At Venus interea Neptunum exercita curis
 Adloquitur, talisque effundit pectore questus : 780
 Iunonis gravis ira nec exsaturabile pectus
 Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis ;
 Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla,
 Nec Iovis imperio fatisque infracta quiescit.
 Non media de gente Phrygum exedissee nefandis 785
 Urbem odiis satis est, nec poenam traxe per omnem :
 Reliquias Troiae, cineres adque ossa peremptae
 Insequitur. Causas tanti sciat illa furoris.
 Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis,
 Quam molem subito excierit : maria omnia caelo 790
 Miscuit, Aeoliis nequiquam freta procellis,
 In regnis hoc ausa tuis.
 Per scelus ecce etiam Troianis matribus actis
 Exussit foede puppis, et classe subegit
 Amissa socios ignotae linquere terrae. 795
 Quod superest, oro, liceat dare tuta per undas
 Vela tibi, liceat Laurentem attingere Thybrim,
 Si concessa peto, si dant ea moenia Parcae.
 Tum Saturnius haec domitor maris edidit alti :

Fas omnest, Cytherea, meis te fidere regnis, 800
 Unde genus ducis. Merui quoque; saepe furores
 Compressi et rabiem tantam caelique marisque.
 Nec minor in terris, Xanthum Simoentaque testor,
 Aeneae mihi cura tui. Cum Troia Achilles
 Exanimata sequens inpingeret agmina muris, 805
 Milia multa daret leto, gementque repleti
 Amnes, nec reperire viam adque evolvere posset
 In mare se Xanthus, Pelidae tunc ego forti
 Congressum Aenean nec dis nec viribus aequis
 Nube cava rapui, cuperem cum vertere ab imo 810
 Structa meis manibus periurae moenia Troiae.
 Nunc quoque mens eadem perstat mihi; pelle timorem.
 Tutus, quos optas, portus accedet Averni.
 Unus erit tantum, amissum quem gurgite quaeret;
 Unum pro multis dabitur caput. 815
 His ubi laeta deae permulsit pectora dictis,
 Iungit equos auro Genitor, spumantiaque addit
 Frena feris, manibusque omnis effundit habenas.
 Caeruleo per summa levis volat aequora curru;
 Subsidunt undae, tumidumque sub axe tonanti 820
 Sternitur aequor aquis, fugiuntque ex aethere nimbi.
 Tum variae comitum facies, inmania cete,
 Et senior Glauci chorus, Inousque Palaemon,
 Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis;
 Laeva tenet Thetis, et Melite, Panopeaque virgo, 825
 Nesaeae, Spioque, Thaliaque Cymodoceque.

Hic patris Aeneae suspensam blanda vicissim
 Gaudia pertemptant mentem; iubet ocus omnis
 Attolli malos, intendi bracchia velis.
 Una omnes fecere pedem, pariterque sinistros, 830
 Nunc dextros solvere sinus; una ardua torquent
 Cornua detorquentque; ferunt sua flamina classem.
 Princeps ante omnis densum Palinurus agebat
 Agmen; ad hunc alii cursum contendere iussi.
 Iamque fere mediam caeli Nox umida metam 835
 Contigerat; placida laxarant membra quiete

Sub remis fusi per dura sedilia nautae:
 Cum levis aetheriis delapsus Somnus ab astris
 Aera dimovit tenebrosum et dispulit umbras,
 Te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans 840
 Insonti; puppique deus consedit in alta,
 Phorbanti similis, funditque has ore loquellas:
 Iaside Palinure, ferunt ipsa aequora classem;
 Aequatae spirant aerae; datur hora quieti.
 Pone caput, fessosque oculos furare labori. 845
 Ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.
 Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
 Mene salis placidi voltum fluctusque quietos
 Ignorare iubes? mene huic confidere monstro?
 Aenean credam quid enim fallacibus auris, 850
 Et caeli totiens deceptus fraude sereni?
 Talia dicta dabat, clavomque affixus et haerens
 Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
 Ecce deus ramum Lethaeo rore madentem
 Vique soporatum Stygia super utraque quassat 855
 Tempora, cunctantique natantia lumina solvit.
 Vix primos inopina quies laxaverat artus:
 Et superincumbens cum puppis parte revolsa
 Cumque gubernaculo liquidas proiecit in undas
 Praecipitem ac socios nequiquam saepe vocantem; 860
 Ipse volans tenuis se sustulit ales ad auras.
 Currit iter tutum non setius aequore classis,
 Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
 Iamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat,
 Difficilis quondam multorumque ossibus albos, 865
 Tum rauca adsiduo longe sale saxa sonabant:
 Cum pater amisso fluitantem errare magistro
 Sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in undis,
 Multa gemens, cassuque animum concussus amici.
 O nimium caelo et pelago confise sereno, 870
 Nudus in ignota, Palinure, iacebis harena.

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER SEXTUS.

Sic fatur lacrimans, classicae inmittit habenas,
Et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris.
Obvertunt pelago proras; tum dente tenaci
Ancora fundabat navis, et litora curvae
Praetexunt puppes. Iuvenum manus emicat ardens 5
Litus in Hesperium; quaerit pars semina flammae
Abstrusa in venis silicis, pars densa ferarum
Tecta rapit silvas, inventaque flumina monstrat.
At pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
Praesidet, horrendaeque procul secreta Sibyllae, 10
Antrum inmane, petit, magnam cui mentem ani-
mumque
Delius inspirat vates aperitque futura.
Iam subeunt Triviae lucos adque aurea tecta.

Daedalus, ut famast, fugiens Minoia regna,
Praepetibus pinnis ausus se credere caelo, 15
Insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
Chalcidicaque levis tandem super adstitit arce.
Redditus his primum terris, tibi, Phoebe, sacravit
Remigium alarum, posuitque inmania templa.
In foribus letum Androgeo; tum pendere poenas 20

Cecropidae iussi — miserum! — septena quot annis
 Corpora natorum; stat ductis sortibus urna.
 Contra elata mari respondet Gnosia tellus:
 Hic crudelis amor tauri, suppositaque furto
 Pasiphae, mixtumque genus prolesque biformis 25
 Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandae;
 Hic labor ille domus et inextricabilis error;
 Magnum reginae sed enim miseratus amorem
 Daedalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit,
 Caeca regens filo vestigia. Tu quoque magnam 30
 Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
 Bis conatus erat cassus effingere in auro;
 Bis patriae cecidere manus. Quin protinus omnia
 Perlegerent oculis, ni iam praemissus Achates
 Adforet adque una Phoebi Triviaeque sacerdos, 35
 Deiphobe Glauci, fatur quae talia regi:
 Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit;
 Nunc grege de intacto septem mactare iuencos
 Praestiterit, totidem lectas de more bidentis.
 Talibus adfata Aenean — nec sacra morantur 40
 Iussa viri — Teucros vocat alta in templa sacerdos.

Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum,
 Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum;
 Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae.
 Ventum erat ad limen, cum virgo, Poscere fata 45
 Tempus, ait; deus, ecce, deus! Cui talia fanti
 Ante fores subito non voltus, non color unus,
 Non comptae mansere comae; sed pectus anhelum,
 Et rabie fera corda tument; maiorque videri,
 Nec mortale sonans, adflatast numine quando 50
 Iam propiore dei. Cessas in vota precesque,
 Tros, ait, Aenea? cessas? neque enim ante dehiscunt
 Attonitae magna ora domus. Et talia fata
 Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
 Ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo: 55
 Phoebe, gravis Troiae semper miserate laboris,
 Dardana qui Paridis direxti tela manusque

Corpus in Aeacidæ; magnas obeuntia terras
 Tot maria intravi duce te penitusque repostas
 Massylum gentis prætentæque Syrtibus arva, 60
 Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras;
 Hac Troiana tenus fuerit Fortuna secuta.
 Vos quoque Pergameæ iam fas est parcere genti,
 Dique deæque omnes, quibus obstitit Ilium et ingens
 Gloria Dardaniæ. Tuque, o sanctissima vates, 65
 Præscia venturi, da, non indebita posco
 Regna meis fatis, Latio considerare Teucros
 Errantisque deos agitataque numina Troiæ.
 Tum Phoebo et Triviae solido de marmore templum
 Instituam, festosque dies de nomine Phoebi. 70
 Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
 Hic ego namque tuas sortes arcanæque fata,
 Dicta meæ genti, ponam, lectosque sacrabo,
 Alma, viros. Foliis tantum ne carmina manda,
 Ne turbata volent rapidis ludibria ventis; 75
 Ipsa canas oro. Finem dedit ore loquendi.

At, Phoebi nondum patiens, inmanis in antro
 Bacchatur vates, magnum si pectore possit
 Excussisse deum; tanto magis ille fatigat
 Os rabidum, fera corda domans, fingitque premen- 80
 do.

Ostia iamque domus patuere ingentia centum
 Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras:
 O tandem magnis pelagi defuncte periclis!
 Sed terræ graviora manent. In regna Lavini 85
 Dardanidæ venient; mitte hanc de pectore curam;
 Sed non et venisse volent. Bella, horrida bella,
 Et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
 Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
 Defuerint; alius Latio iam partus Achilles, 90
 Natus et ipse dea; nec Teucris addita Iuno
 Usquam aberit. Cum tu supplex in rebus egenis
 Quas gentis Italum aut quas non oraveris urbes!
 Causa mali tanti coniunx iterum hospita Teucris,

Externique iterum thalami.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito, 95
Quam tua te Fortuna sinet. Via prima salutis,
Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.

Talibus ex adyto dictis Cymaea Sibylla
Horrendas canit ambages antroque remugit,
Obscuris vera involvens: ea frena furenti 100
Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.
Ut primum cessit furor et rabida ora quierunt,
Incipit Aeneas heros: Non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopinave surgit;
Omnia praecepi adque animo mecum ante peregi. 105
Unum oro: quando hic inferni ianua regis
Dicitur et tenebrosa palus Acheronte refuso,
Ire ad conspectum cari genitoris et ora
Contingat; doceas iter et sacra ostia pandas.
Illum ego per flammās et mille sequentia tela 110
Eripui his umeris, medioque ex hoste recepi;
Ille meum comitatus iter maria omnia mecum
Adque omnis pelagique minas caelique ferebat,
Invalidus, viris ultra sortemque senectae.
Quin, ut te supplex peterem et tua limina adirem, 115
Idem orans mandata dabat. Gnatique patrisque,
Alma, precor, miserere; — potes namque omnia, nec te
Nequiquam lucis Hecate praefecit Avernis; —
Si potuit Manis arcessere coniugis Orpheus,
Threicia fretus cithara fidibusque canoris, 120
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque reditque viam totiens. Quid Thesea magnum,
Quid memorem Alciden? et mi genus ab Iove summo.

Talibus orabat dictis, arasque tenebat,
Cum sic orsa loqui vates: Sate sanguine divom, 125
Tros Anchisiada, facilis descensus Averno;
Noctes adque dies patet atri ianua Ditis;
Sed revocare gradum superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est. Pauci, quos aecus amavit
Iuppiter, aut ardens evexit ad aethera virtus, 130

Dis geniti potuere. Tenent media omnia silvae,
 Cocytosque sinu labens circumvenit atro.
 Quod si tantus amor menti, si tanta cupido,
 Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
 Tartara, et insano iuvat indulgere labori, 135
 Accipe, quae peragenda prius. Latet arbore opaca
 Aureus et foliis et lento vimine ramus,
 Iunoni infernae dictus sacer; hunc tegit omnis
 Lucus et obscuris claudunt convallibus umbrae.
 Sed non ante datur telluris operta subire, 140
 Auricomos quam qui decerpserit arbore fetus.
 Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
 Instituit. Primo avolso non deficit alter
 Aureus, et simili frondescit virga metallo.
 Ergo alte vestiga oculis, et rite repertum 145
 Carpe manu; namque ipse volens facilisque sequetur,
 Si te fata vocant; aliter non viribus ullis
 Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
 Praeterea iacet exanimum tibi corpus amici —
 Heu nescis — totamque incestat funere classem, 150
 Dum consulta petis nostroque in limine pendes.
 Sedibus hunc refer ante suis et conde sepulchro.
 Duc nigras pecudes; ea prima piacula sunt.
 Sic demum lucos Stygis et regna invia vivis
 Aspicias. Dixit, pressoque obmutuit ore. 155

Aeneas maesto defixus lumina voltu
 Ingreditur, linquens antrum, caecosque volutat
 Eventus animo secum. Cui fidus Achates
 It comes, et paribus curis vestigia figit.
 Multa inter sese vario sermone serebant, 160
 Quem socium exanimem vates, quod corpus humandum
 Diceret. Adque illi Misenum in litore sicco,
 Ut venere, vident indigna morte peremptum,
 Misenum Aeoliden, quo non praestantior alter
 Aere ciere viros, Martemque accendere cantu. 165
 Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
 Et lituo pugnans insignis obibat et hasta.

Postquam illum vita victor spoliavit Achilles,
 Dardanio Aeneae sese fortissimus heros
 Addiderat socium, non inferiora secutus. 170
 Sed tum, forte cava dum personat aequora concha,
 Demens, et cantu vocat in certamina divos,
 Aemulus exceptum Triton, si credere dignumst,
 Inter saxa virum spumosa inmerserat unda.
 Ergo omnes magno circum clamore fremebant, 175
 Praecipue pius Aeneas. Tum iussa Sibyllae,
 Haud mora, festinant flentes, aramque sepulchri
 Congerere arboribus caeloque educere certant.
 Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum,
 Procumbunt piceae, sonat icta securibus ilex, 180
 Fraxineaeque trabes cuneis et fissile robur
 Scinditur, advolvont ingentis montibus ornos.
 Nec non Aeneas opera inter talia primus
 Hortatur socios, paribusque accingitur armis.
 Adque haec ipse suo tristi cum corde volutat, 185
 Adspectans silvam immensam, et sic forte precatur:
 Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
 Ostendat nemore in tanto! quando omnia vere
 Heu nimium de te vates, Misene, locutast.
 Vix ea fatus erat, geminae cum forte columbae 190
 Ipsa sub ora viri caelo venere volantes,
 Et viridi sedere solo. Tum maxumus heros
 Maternas adgnoscit aves, laetusque precatur:
 Este duces, o, siqua viast, cursumque per auras
 Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat 195
 Ramus humum. Tuque, o, dubiis ne defice rebus,
 Diva parens. Sic effatus vestigia pressit,
 Observans, quae signa ferant, quo tendere pergant.
 Pascentes illae tantum prodire volando,
 Quantum acie possent oculi servare sequentum. 200
 Inde ubi venere ad fauces graveolentis Avernī,
 Tollunt se celeres, liquidumque per aera lapsae
 Sedibus optatis gemina super arbore sidunt,
 Discolor unde auri per ramos aura refulsit.
 Quale solet silvis brumali frigore viscum 205

Fronde virere nova, quod non sua seminat arbos,
 Et croceo fetu teretis circumdare truncos:
 Talis erat species auri frondentis opaca
 Illice, sic leni crepitabat bractea vento.
 Corripit Aeneas extemplo, avidusque refringit 210
 Cunctantem, et vatis portat sub tecta Sibyllae.

Nec minus interea Misenum in litore Teucri
 Flebant, et cineri ingrato suprema ferebant.
 Principio pinguem taedis et robore secto
 Ingentem struxere pyram, cui frondibus atris 215
 Intexunt latera, et feralis ante cupressos
 Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
 Pars calidos latices et aena undantia flammis
 Expediunt, corpusque lavant frigentis et unguunt.
 Fit gemitus. Tum membra toro defleta reponunt, 220
 Purpureasque super vestes, velamina nota,
 Coniciunt. Pars ingenti subiere feretro,
 Triste ministerium, et subiectam more parentum
 Aversi tenuere facem. Congesta cremantur
 Turea dona, dapes, fuso crateres olivo. 225
 Postquam conlapsi cineres et flamma quievit,
 Reliquias vino et bibulam lavere favillam,
 Ossaue lecta cado texit Corynaeus aeno.
 Idem ter socios pura circumtulit unda,
 Spargens rore levi et ramo felicis olivae, 230
 Lustravitque viros, dixitque novissima verba.
 At pius Aeneas ingenti mole sepulchrum
 Inponit, suaque arma viro remumque tubamque,
 Monte sub aereo, qui nunc Misenus ab illo
 Dicitur, aeternumque tenet per saecula nomen. 235

His actis propere exsequitur praecepta Sibyllae.
 Spelunca alta fuit vastoque inmanis hiatu,
 Scrupea, tuta lacu nigro-nemorumque tenebris,
 Quam super haud ullae poterant inpune volantes
 Tendere iter pinnis: talis sese halitus atris 240
 Faucibus effundens supera ad convexa ferebat:
 [Unde locum Grai dixerunt nomine Aornon.]

Quattuor hic primum nigrantis terga iuvenco
 Constituit frontique invergit vina sacerdos,
 Et summas carpens media inter cornua saetas 245
 Ignibus inponit sacris, libamina prima,
 Voce vocans Hecaten, Caeloque Ereboque potentem.
 Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
 Succipiunt pateris. Ipse atri velleris agnam
 Aeneas matri Eumenidum magnaëque sorori 250
 Ense ferit, sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
 Tum Stygio regi nocturnas incohat aras,
 Et solida inponit taurorum viscera flammis,
 Pingue super oleum infundens ardentibus extis.
 Ecce autem, primi sub lumina solis et ortus 255
 Sub pedibus mugire solum, et iuga coepta moveri
 Silvarum, visaeque canes ululare per umbram,
 Adventante dea. Procul o, procul este, profani,
 Conclamat vates, totoque absistite luo;
 Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum; 260
 Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.
 Tantum effata, furens antro se innisit aperto;
 Ille ducem haud timidus vadentem passibus aequat.

Di, quibus imperiumst animarum, Umbraëque si-
lentes,

Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia late, 265
 Sit mihi fas audita loqui; sit numine vestro
 Pandere res alta terra et caligine mersas.

Ibant obscuri sola sub nocte per umbram,
 Perque domos Ditis vacuas et inania regna:
 Quale per incertam Lunam sub luce maligna 270
 Est iter in silvis, ubi caelum condidit umbra
 Iuppiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
 Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci
 Luctus et ultrices posuere cubilia Curae;
 Pallentesque habitant Morbi, tristisque Senectus, 275
 Et Metus, et malesuada Fames, ac turpis Egestas,
 Terribiles visu formae, Letumque, Labosque;
 Tum consanguineus Leti Sopor, et mala mentis

**Gaudia, mortiferumque adverso in limine Bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, et Discordia de-
mens, 280
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.**

In medio ramos annosaque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens, quam sedem Somnia volgo
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus haerent.
Multaque praeterea variarum monstra ferarum 285
Centauri in foribus stabulant Scyllaeque bifformes
Et centumgeminus Briareus ac belua Lernae,
Horrendum stridens, flammisque armata Chimaera,
Gorgones Harpyiaeque et forma tricorporis umbrae.
Corripit hic subita trepidus formidine ferrum 290
Aeneas, strictamque aciem venientibus offert,
Et, ni docta comes tenuis sine corpore vitas
Admoneat volitare cava sub imagine formae,
Inruat, et frustra ferro diverberet umbras.

Hinc via, Tartarei quæ fert Acherontis ad undas. 295

Turbidus hic caeno vastaque voragine gurgēs
Aestuāt adque omnem Coccyto eructat harenam.
Portitor has horrendus aquas et flumina servat
Terribili squalore Charon, cui plurima mento
Canities inculta iacet, stant lumina flamma,
Sordidus ex umeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et ferruginea subvectat corpora cumba,
Iam senior, sed cruda deo viridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres adque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimū heroum, pueri innuptaeque puellae,
Inpositique rogis iuvenes ante ora parentum:
Quam multa in silvis autumnī frigore primo
Lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
Quam multae glomerantur aves, ubi frigidus anas
Trans pontum fugat et terris inmittit apricis.

Stabant orantes primi transmittere cursum,
 Tendebantque manus ripae ulterioris amore.
 Navita sed tristis nunc hos nunc accipit illos, 315
 Ast alios longe submotos arcet harena.
 Aeneas, miratus enim motusque tumultu,
 Dic, ait, o virgo, quid volt concursus ad amnem?
 Quidve petunt animae? vel quo discrimine ripas
 Hae lincunt, illae remis vada livida verrunt? 320
 Olli sic breviter fatast longaeva sacerdos:
 Anchisa generate, deum certissima proles,
 Cocyti stagna alta vides Stygiamque paludem,
 Di cuius iurare timent et fallere numen.
 Haec omnis, quam cernis, inops inhumataque tur-
 bast; 325
 Portitor ille Charon; hi, quos vehit unda, sepulti.
 Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
 Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
 Centum errant annos volitantque haec litora circum;
 Tum demum admissi stagna exoptata revisunt. 330
 Constitit Anchisa satus et vestigia pressit,
 Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.
 Cernit ibi maestos et mortis honore carentis
 Leucaspim et Lyciae ductorem classis Oronten,
 Quos simul, a Troia ventosa per aequora vectos, 335
 Obruit Auster, aqua involvens navemque virosque.

Ecce gubernator sese Palinurus agebat,
 Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
 Exciderat puppi mediis effusus in undis.
 Hunc ubi vix multa maestum cognovit in umbra, 340
 Sic prior adloquitur: Quis te, Palinure, deorum
 Eripuit nobis, medioque sub aequore mersit?
 Dic age. Namque mihi, fallax haud ante repertus,
 Hoc uno responso animum delusit Apollo,
 Qui fore te ponto incolumem, finisque canebat 345
 Venturum Ausonios. En haec promissa fides est?
 Ille autem: Neque te Phoebi cortina fefellit,
 Dux Anchisiada, nec me deus aequore mersit.

Namque gubernaculum multa vi forte revolsum,
 Cui datus haerebam custos cursusque regebam, 350
 Praecipitans traxi mecum. Maria aspera iuro
 Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
 Quam tua ne, spoliata armis, excussa magistro,
 Deficeret tantis navis surgentibus undis.
 Tris Notus hibernas immensa per aequora noctes 355
 Vexit me violentus aqua; vix lumine quarto
 Prospexi Italiam summa sublimis ab unda.
 Paulatim adnabam terrae; iam tuta tenebam,
 Ni gens crudelis madida cum veste gravatum
 Prensantemque uncis manibus capita aspera montis 360
 Ferro invasisset, praedamque ignara putasset.
 Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.
 Quod te per caeli iucundum lumen et auras,
 Per genitorem oro, per spes surgentis Iuli,
 Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram 365
 Inice, namque potes, portusque require Velinos;
 Aut tu, siqua viast, siquam tibi diva creatrix
 Ostendit — neque enim, credo, sine numine divom
 Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem —
 Da dextram misero, et tecum me tolle per undas, 370
 Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
 Talia fatus erat, coepit cum talia vates:
 Unde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido?
 Tu Stygias inhumatus aquas amnemque severum
 Eumenidum aspicies, ripamve iniussus adibis? 375
 Desine fata deum flecti sperare precando.
 Sed cape dicta memor, duri solacia cassus.
 Nam tua finitimi, longe lateque per urbes
 Prodigiiis acti caelestibus, ossa piabunt,
 Et statuent tumulum, et tumulo sollemnia mittent, 380
 Aeternumque locus Palinuri nomen habebit.
 His dictis curae emotae, pulsusque parumper
 Corde dolor tristi; gaudet cognomine terra.

Ergo iter inceptum peragunt, fluvioque propinquant.
 Navita quos iam inde ut Stygia prospexit ab unda 385

Per tacitum nemus ire pedemque advertere ripae,
 Sic prior adgreditur dictis, adque increpat ultro:
 Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
 Fare age, quid venias; iam istinc; et comprime
 gressum.

Umbrarum hic locus est, Somni Noctisque soporae; 390
 Corpora viva nefas Stygia vectare carina.

Nec vero Alciden me sum laetatus euntem

Accepisse lacu, nec Thesea Pirithoumque,

Dis quamquam geniti adque invicti viribus essent.

Tartareum ille manu custodem in vincla petivit, 395

Ipsius a solio regis, traxitque trementem;

Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

Quae contra breviter fatast Amphrysia vates:

Nullae hic insidiae tales; absiste moveri;

Nec vim tela ferunt; licet ingens ianitor antro 400

Aeternum latrans exsanguis terreat umbras,

Casto licet patriui servet Proserpina limen.

Troius Aeneas, pietate insignis et armis,

Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.

Si te nulla movet tantae pietatis imago, 405

At ramum hunc — aperit ramum, qui veste latebat —

Adgnoscas. Tumida ex ira tum corda residunt.

Nec plura his. Ille admirans venerabile donum

Fatalis virgae, longo post tempore visum,

Caeruleam advertit puppim, ripaeque propinquat. 410

Inde alias animas, quae per iuga longa sedebant,

Deturbat, laxatque foros; simul accipit alveo

Ingentem Aenean. Gemuit sub pondere cumba

Sutilis, et multam accepit rimosa paludem.

Tandem trans fluvium incolumis vatemque virum-
 que 415

Informi limo glaucaque exponit in ulva.

Cerberus haec ingens latratu regna trifauci

Personat, adverso recubans inmanis in antro.

Cui vates, horrere videns iam colla colubris,

Melle soporatam et medicatis frugibus offam 420

Obicit. Ille fame rabida tria guttura pandens
 Corripit obiectam, adque inmania terga resolvit
 Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
 Occupat Aeneas aditum custode sepulto,
 Evaditque celer ripam inremeabilis undae.

425

Continuo auditae voces vagitus et ingens
 Infantumque animae flentes in limine primo,
 Quos dulcis vitae exsortis et ab ubere raptos
 Abstulit atra dies et funere mersit acerbo.
 Hos iuxta falso damnati crimine mortis. 430
 Nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes:
 Quaesitor Minos urnam movet; ille silentum
 Conciliumque vocat vitasque et crimina discit.
 Proxima deinde tenent maesti loca, qui sibi letum
 Insones peperere manu, lucemque perosi 435
 Proiecere animas. Quam vellent aethere in alto
 Nunc et pauperiem et duros perferre laboris!
 Fas obstat, tristisque palus inamabilis unda
 Alligat, et noviens Styx interfusa coercet.
 Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem 440
 Lugentes campi; sic illos nomine dicunt.
 Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
 Secreti celant calles et myrtea circum
 Silva tegit; curae non ipsa in morte relinquant.
 His Phaedram Procrimque locis, maestamque Eri-
 phylum, 445

Crudelis nati monstrantem volnera, cernit,
 Euhadnenque et Pasiphaen; his Laodamia
 It comes, et iuvenis quondam, nunc femina, Caeneus,
 Rursus et in veterem fato revoluta figuram.
 Inter quas Phoenissa recens a volnere Dido 450
 Errabat silva in magna; quam Troius heros
 Ut primum iuxta stetit adgnovitque per umbram
 Obscuram, qualem primo qui surgere mense
 Aut videt, aut vidisse putat per nubila Lunam,
 Demisit lacrimas, dulcique adfatus amore: 455
 Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo

Venerat extinctam, ferroque extrema secutam?
 Funeris heu tibi caussa fui? Per sidera iuro,
 Per superos, et, siqua fides tellure sub imast,
 Invitus, regina, tuo de litore cessi. 460
 Sed me iussa deum, quae nunc has ire per umbras,
 Per loca senta situ cogunt noctemque profundam,
 Inperiis egere suis; nec credere quivi
 Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
 Siste gradum, teque aspectu ne subtrahe nostro. 465
 Quem fugis? extremum fato, quod te adloquor,
 hoc est.

Talibus Aeneas ardentem et torva tuentem
 Lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat.
 Illa solo fixos oculos aversa tenebat,
 Nec magis incepto voltum sermone movetur, 470
 Quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
 Tandem corripuit sese, adque inimica refugit
 In nemus umbriferum, coniunx ubi pristinus illi
 Respondet curis aequatque Sychaeus amorein.
 Nec minus Aeneas, cassu percussus iniquo, 475
 Prosequitur lacrimans longe, et miseratur euntem.

Inde datum molitur iter. Iamque arva tenebant
 Ultima, quae bello clari secreta frequentant.
 Hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis
 Parthenopaeus et Adrasti pallentis imago; 480
 Hic multum fleti ad superos belloque caduci
 Dardanidae, quos ille omnis longo ordine cernens
 Ingemuit, Glaucumque Medontaque Thersilochum-
 que,
 Tris Antenoridas, Cererique sacrum Polyphoeten,
 Idaeumque, etiam currus, etiam arma tenentem. 485
 Circumstant animae dextra laevaue frequentes.
 Nec vidisse semel satis est; iuvat usque morari,
 Et conferre gradum, et veniendi discere caussas.
 At Danaum proceres Agamemnoniaeque phalanges
 Ut videre virum fulgentiaque arma per umbras, 490
 Ingenti trepidare metu; pars vertere terga,

Ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantis.

Adque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum videt et lacerum crudeliter ora, 495
Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, et trucas inhonesto vulnere naris.
Vix adeo adgnovit pavitantem et dira tegentem
Supplicia, et notis compellat vocibus ultro:
Deiphobe armipotens, genus alto a sanguine Teucris, 500
Quis tam crudelis optavit sumere poenas?
Cui tantum de te licuit? Mihi fama suprema
Nocte tulit fessum vasta te caede Pelasgum
Procubuisse super confusae stragis acervom.
Tunc egomet tumulum Rhoeteo in litore inanem 505
Constitui, et magna Manis ter voce vocavi.
Nomen et arma locum servant; te, amice, nequivi
Conspicere et patria decedens ponere terra.
Ad quae Priamides: Nihil o tibi amice relictum;
Omnia Deiphobo solvisti et funeris umbris. 510
Sed me fata mea et scelus exitiale Lacaenae
His mersere malis; illa haec monumenta reliquit.
Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti; et nimium meminisse necessest.
Cum fatalis ecus saltu super ardua venit 515
Pergama et armatum peditem gravis attulit alvo,
Illa, chorum simulans, euhantis orgia circum
Ducebat Phrygias; flammam media ipsa tenebat
Ingentem, et summa Danaos ex arce vocabat.
Tum me, confectum curis somnoque gravatum, 520
Infelix habuit thalamus, pressitque iacentem
Dulcis et alta quies placidaeque simillima morti.
Egregia interea coniunx arma omnia tectis
Amovet, et fidum capiti subduxerat ensem;
Intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit, 525
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam exstingui veterum sic posse malorum.
Quid moror? inrumpunt thalamo; comes additur una

Hortator scelerum Aeolides. Di, talia Grais
Instaurate, pio si poenas ore reposco. 530

Sed te qui vivom cassus, age fare vicissim,
Attulerint. Pelagine venis erroribus actus,
An monitu divom? an quae te Fortuna fatigat,
Ut tristis sine sole domos, loca turbida, adires?
Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis 535

Iam medium aetherio cursu traiecerat axem;
Et fors omne datum traherent per talia tempus;
Sed comes admonuit breviterque adfata Sibyllast:
Nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas.

Hic locus est, partis ubi se via findit in ambas: 540

Dextera quae Ditis magni sub moenia tendit,
Hac iter Elysium nobis; at laeva malorum
Exercet poenas, et ad impia Tartara mittit.

Deiphobus contra: Ne saevi, magna sacerdos;
Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris. 545

I decus, i, nostrum; melioribus utere fatis.
Tantum effatus, et in verbo vestigia torsit.

Respicit Aeneas subito, et sub rupe sinistra
Moenia lata videt, triplici circumdata muro,
Quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis, 550

Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
Porta adversa, ingens, solidoque adamante columnae,

Vis ut nulla virum, non ipsi excindere ferro
Caelicolae valeant; stat ferrea turris ad auras,

Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta, 555
Vestibulum exsomnis servat noctesque diesque.

Hinc exaudiri gemitus, et saeva sonare
Verbera; tum stridor ferri, tractaeque catenae.

Constitit Aeneas, strepituque exterritus haesit.
Quae scelerum facies? o virgo, effare; quibusve 560

Urguentur poenis? quis tantus plangor ad auras?

Tum vates sic orsa loqui: Dux inclute Teucrum,

Nulli fas casto sceleratum insistere limen;

Sed me cum lucis Hecate praefecit Avernus,

Ipsa deum poenas docuit, perque omnia duxit. 565

Gnosius haec Rhadamanthus habet, durissima regna,
 Castigatque auditque dolos, subigitque fateri,
 Quae quis apud superos, furto laetatus inani,
 Distulit in seram commissa piacula mortem.
 Continuo sontis ultrix accincta flagello 570
 Tisiphone quatit insultans, torvosque sinistra
 Intentans anguis vocat agmina saeva sororum.
 Tum demum horrissono stridentes cardine sacrae
 Panduntur portae. Cernis, custodia qualis
 Vestibulo sedeat? facies quae limina servet? 575
 Quinquaginta atris inmanis hiatibus Hydra
 Saevior intus habet sedem. Tum Tartarus ipse
 Bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbras,
 Quantus ad aetherium caeli suspectus Olympum.
 Hic genus anticum Terrae, Titania pubes, 580
 Fulmine deiecti fundo volvuntur in imo.
 Hic et Aloidas geminos inmania vidi
 Corpora, qui manibus magnum rescindere caelum
 Adgressi, superisque Iovem detrudere regnis.
 Vidi et crudelis dantem Salmonea poenas, 585
 Dum flammas Iovis et sonitus imitatur Olympi.
 Quattuor hic invectus equis et lampada quassans
 Per Graium populos mediaeque per Elidis urbem
 Ibat ovans, divomque sibi poscebat honorem,
 Demens! qui nimbos et non imitabile fulmen 590
 Aere et cornipedum pulsu simularet equorum.
 At pater omnipotens densa inter nubila telum
 Contorsit, non ille faces nec fumea taedis
 Lumina, praecipitemque inmani turbine adegit.
 Nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum, 595
 Cernere erat, per tota novem cui iugera corpus
 Porrigitur, rostroque inmanis voltur obunco
 Immortale iecur tondens fecundaque poenis
 Viscera rimaturque epulis habitatque sub alto
 Pectore, nec fibris requies datur ulla renatis. 600
 Quid memorem Lapithas, Ixiona Pirithoumque?
 Quos super atra silex iam iam lapsura cadentique
 Imminet adsimilis; lucent genialibus altis

Aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae
 Regifico luxu; Furiarum maxuma iuxta 605
 Accubat, et manibus prohibet contingere mensas,
 Exsurgitque facem attollens, adque intonat ore.
 Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
 Pulsatusve parens, et fraus innexa clienti;
 Aut qui divitiis soli incubuere repertis, 610
 Nec partem posuere suis, quae maxuma turbast;
 Quique ob adulterium caesi, quique arma secuti
 Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
 Inclusi poenam expectant. Ne quaere doceri,
 Quam poenam, aut quae forma viros fortunave mer-
 sit. 615

Saxum ingens volvont alii, radiisque rotarum
 Districti pendent; sedet, aeternumque sedebit,
 Infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnis
 Admonet et magna testatur voce per umbras:
 „Discite iustitiam moniti, et non temnere divos.“ 620
 Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
 Inposuit; fixit leges pretio adque refixit;
 Hic thalamum invasit natae vetitosque hymenaeos;
 Ausi omnes inmane nefas, ausoque potiti.
 Non, mihi si linguae centum sint oraque centum, 625
 Ferrea vox, omnis scelerum comprehendere formas,
 Omnia poenarum percurrere nomina possim.

Haec ubi dicta dedit Phoebi longaeva sacerdos:
 Sed iam age, carpe viam et susceptum perface munus;
 Adceleremus, ait; Cyclopum educta caminis 630
 Moenia conspicio adque adverso fornice portas,
 Haec ubi nos praecepta iubent deponere dona.
 Dixerat, et pariter, gressi per opaca viarum,
 Corripiunt spatium medium, foribusque propinquant.
 Occupat Aeneas aditum, corpusque recenti 635
 Spargit aqua, ramumque adverso in limine figit.

His demum exactis, perfecto munere divae,
 Devenere locos laetos et amoena virecta

Fortunatorum nemorum sedesque beatas.
 Largior hic campos aether et lumine vestit . 640
 Purpureo, solemque suum, sua sidera norunt.
 Pars in gramineis exercent membra palaestris,
 Contendunt ludo et fulva luctantur harena;
 Pars pedibus plaudunt choreas et carmina dicunt.
 Nec non Threicius longa cum veste sacerdos 645
 Obloquitur numeris septem discrimina vocum,
 Iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.
 Hic genus anticum Teucris, pulcherrima proles,
 Magnanimi heroes, nati melioribus annis,
 Ilusque Assaracusque et Troiae Dardanus auctor. 650
 Arma procul currusque virum miratur inanis.
 Stant terra defixae hastae, passimque soluti
 Per campum pascuntur equi. Quae gratia curruum
 Armorumque fuit vivis, quae cura nitentis.
 Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos. 655
 Conspicit, ecce, alios dextra laevaque per herbam
 Vescentis laetumque choro Paeana canentis
 Inter odoratum lauri nemus, unde superne
 Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
 Hic manus ob patriam pugnando volnera passi, 660
 Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
 Quique pii vates et Phoebæ digna locuti,
 Inventas aut qui vitam excoluere per artis,
 Quique sui memores alios fecere merendo;
 Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta. 665
 Quos circumfusus sic est adfata Sibylla,
 Musaeum ante omnis; medium nam plurima turba
 Hunc habet, adque umeris exstantem suspicit altis:
 Dicite, felices animae, tuque, optime vates,
 Quae regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo 670
 Venimus et magnos Erebi tranavimus amnis.
 Adque huic responsum paucis ita reddidit heros:
 Nulli certa domus; lucis habitamus opacis,
 Riparumque toros et prata recentia rivis
 Incolimus. Sed vos, si fert ita corde voluntas, 675
 Hoc superate iugum; et facili iam tramite sistam.

Dixit, et ante tulit gressum, camposque nitentis
Desuper ostentat; dehinc summa cacumina lincunt.

At pater Anchises penitus convalle virenti
Inclusas animas superumque ad lumen ituras 680
Lustrabat studio recolens, omnemque suorum
Forte recensebat numerum carosque nepotes,
Fataque fortunasque virum moresque manusque.
Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
Aenean, alacris palmas utrasque tetendit, 685
Effusaeque genis lacrimae, et vox excidit ore:
Venisti tandem, tuaque exspectata parenti
Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
Nate, tua, et notas audire et reddere voces?
Sic equidem ducebam animo rebarque futurum, 690
Tempora dinumerans, nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras et quanta per aequora vectum
Accipio! quantis iactatum, nate, periclis!
Quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent!
Ille autem: Tua me, genitor, tua tristis imago, 695
Saepius occurrens, haec limina tendere adegit;
Stant sale Tyrrheno classes. Da iungere dextram,
Da, genitor, teque amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare bracchia circum, 700
Ter frustra compresa manus effugit imago,
Par levibus ventis volucrique simillima somno.

Interea videt Aeneas in vallé reducta
Seclusum nemus et virgulta sonantia silvis,
Lethaeumque, domos placidas qui praeonat, am-
nem. 705

Hunc circum innumerae gentes populique volabant;
Ac velut in pratis ubi apes aestate serena
Floribus insidunt variis, et candida circum
Lilia funduntur; strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, caussasque requirit 710
Inscius Aeneas, quae sint ea flumina porro,

Quive viri tanto conplerint agmine ripas.
 Tum pater Anchises: Animae, quibus altera fato
 Corpora debentur, Lethaei ad fluminis undam
 Securos latices et longa oblivia potant. 715
 Has equidem memorare tibi adque ostendere coram,
 Iampridem hanc prolem cupio enumerare meorum,
 Quo magis Italia mecum laetere reperta.
 O pater, anne aliquas ad caelum hinc ire putandumst
 Sublimis animas, iterumque ad tarda reverti 720
 Corpora? quae lucis miseris tam dira cupido?
 Dicam equidem, nec te suspensum, nate, tenebo;
 Succipit Anchises, adque ordine singula pandit.

Principio caelum ac terras camposque liquentis
 Lucentemque globum Lunae Titaniaque astra 725
 Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
 Mens agitat molem et magno se corpore miscet.
 Inde hominum pecudumque genus vitaeque volantum
 Et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
 Igneus est ollis vigor et caelestis origo 730
 Seminibus, quantum non noxia corpora tardant
 Terrenique hebetant artus moribundaque membra.
 Hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, neque
 auras

Dispiciunt clausae tenebris et carcere caeco.
 Quin et supremo cum lumine vita relinquit, 735
 Non tamen omne malum miseris nec funditus omnes
 Corporeae excedunt pestes, penitusque necessest
 Multa diu concreta modis inolescere miris.
 Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
 Supplicia expendunt: aliae panduntur inanis 740
 Suspensae ad ventos; aliis sub gurgite vasto
 Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
 Quisque suos patimur Manis; exinde per amplum
 Mittimur Elysium, et pauci laeta arva tenemus;
 Donec longa dies, perfecto temporis orbe, 745
 Concretam exemit labem, purumque relinquit
 Aetherium sensum adque aurai simplicis ignem.

Has omnis, ubi mille rotam volvere per annos,
Lethaeum ad fluvium deus evocat agmine magno,
Scilicet inmemores supera ut convexa revisant 750
Rursus et incipiant in corpora velle reverti.

Dixerat Anchises, natumque unaque Sibyllam
Conventus trahit in medios turbamque sonantem,
Et tumultum capit, unde omnis longo ordine posset
Adversos legere, et venientum discere voltus. 755

Nunc age, Dardaniam prolem quae deinde se-
quatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Inlustris animas nostrumque in nomen ituras,
Expedit dictis, et te tua fata docebo.
Ille, vides, pura iuvenis qui nititur hasta, 760
Proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras
Aetherias Italo commixtus sanguine surget,
Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles,
Quem tibi longaevo serum Lavinia coniunx
Educat silvis regem regumque parentem, 765
Unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas, Troianae gloria gentis,
Et Capys, et Numitor, et qui te nomine reddet
Silvius Aeneas, pariter pietate vel armis
Egregius, si unquam regnandam acceperit Albam. 770
Qui iuvenes! quantas ostentant, aspice, viris!
Adque umbrata gerunt civili tempora quercu:
Hi tibi Nomentum et Gabios urbemque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces,
[Laude pudicitiae celebris, addentque superbos] 775
Pometios Castrumque Inui Bolamque Coramque.
Haec tum nomina erant, nunc sunt sine nomine
terrae.

Quin et avo comitem sese Mavortius addet
Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educat. Vident, ut geminae stant vertice cristae, 780
Et pater ipse suo superum iam signat honore?

En, huius, nate, auspiciis illa incluta Roma
 Inperium terris, animos aequabit Olympo,
 Septemque una sibi muro circumdabit arces,
 Felix prole virum: qualis Berecynthia mater 785
 Invehitur curru Phrygias turrata per urbes,
 Laeta deum partu, centum complexa nepotes,
 Omnis caelicolas, omnis supera alta tenentis.
 Huc geminas nunc flecte acies, hanc aspice gentem
 Romanosque tuos. Hic Caesar et omnis Iuli 790
 Progenies, magnum caeli ventura sub axem.
 Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
 Augustus Caesar, Divi genus, aurea condet
 Saecula qui rursus Latîo regnata per arva
 Saturno quondam, super et Garamantas et Indos 795
 Proferet inperium; iacet extra sidera tellus,
 Extra anni solisque vias, ubi caelifer Atlans
 Axem umero torquet stellis ardentibus aptum.
 Huius in adventum iam nunc et Caspia regna
 Responsis horrent divom et Maeotia tellus, 800
 Et septemgemini turbant trepida ostia Nili.
 Nec vero Alcides tantum telluris obivit,
 Fixerit aeripedem cervam licet, aut Erymanthi
 Pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu;
 Nec, qui pampineis victor iuga flectit habenis, 805
 Liber, agens celso Nysae de vertice tigris.
 Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis,
 Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
 „Quis procul ille autem ramis insignis olivae
 Sacra ferens?“ Nosco crinis incanaeque menta 810
 Regis Romani, primam qui legibus urbem
 Fundabit, Curibus parvis et paupere terra
 Missus in inperium magnum. Cui deinde subibit,
 Otia qui rumpet patriae residesque movebit
 Tullus in arma viros et iam desueta triumphis 815
 Agmina. Quem iuxta sequitur iactantior Ancus,
 Nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris.
 Vis et Tarquinius reges, animamque superbam
 Ultoris Bruti, fascesque videre receptos?

Consulis inperium hic primus saevasque secures 820
 Accipiet, natosque pater nova bella moventis
 Ad poenam pulchra pro libertate vocabit,
 Infelix! Utcumque ferent ea facta minores,
 Vincet amor patriae laudumque immensa cupido.
Quin Decios Drusosque procul saevomque securi 825
 Aspice Torquatum et referentem signa Camillum.
 Illae autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
 Concordes animae nunc et dum nocte premuntur,
 Heu quantum inter se bellum, si lumina vitae
 Attigerint, quantas acies stragemque ciebunt! 830
 Aggeribus socer Alpinis adque arce Monoeci
 Descendens, gener adversis instructus Eois.
 Ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella,
 Neu patriae validas in viscera vertite viris;
 Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo, 835
 Proice tela manu, sanguis meus! —
 Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
 Victor aget currum, caesis insignis Achivis.
 Eruet ille Argos Agamemnoniasque Mycenae,
 Ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achilli, 840
 Ultus avos Troiae, templa et temerata Minervae.
 Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cosse, relin-
 quat?
 Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina
 belli,
 Scipiadas, cladem Libyae, parvoque potentem
 Fabricium, vel te sulco, Serrane, serentem? 845
 Quo fessum rapitis, Fabii? tu Maxumus ille es,
 Unus qui nobis cunctando restituis rem.
 Excudent alii spirantia mollius aera,
 Credo equidem, vivos ducent de marmore voltus,
 Orabunt caussas melius, caelique meatus 850
 Describent radio et surgentia sidera dicent:
 Tu regere inperio populos, Romane, memento;
 Hae tibi erunt artes; pacisque imponere morem,
 Parcere subiectis, et debellare superbos.

Sic pater Anchises, adque haec mirantibus addit : 855

Aspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victorque viros supereminet omnis!
Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
Sistet, eques sternet Poenos Gallumque rebellem,
Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino. 860

Adque hic Aeneas; una namque ire videbat
Egregium forma iuvenem et fulgentibus armis,
Sed frons laeta parum, et deiecto lumina voltu:
Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
Filius, anne aliquis magna de stirpe nepotum? 865

Quis strepitus circa comitum! quantum instar in ipso!
Sed nox atra caput tristi circumvolat umbra.

Tum pater Anchises, lacrimis ingressus obortis;
O gnate, ingentem luctum ne quaere tuorum;
Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra 870

Esse sinent. Nimium vobis Romana propago
Visa potens, Superi, propria haec si dona fuissent.
Quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quae, Tiberine, videbis
Funera, cum tumulum praeterlabere recentem! 875

Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet avos, nec Romula quondam
Ullo se tantum tellus iactabit alumno.

Heu pietas, heu prisca fides, invictaque bello
Dextera! non illi se quisquam inpune tulisset 880

Obvius armato, seu cum pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos,
Heu, miserande puer! siqua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis,
Purpureos spargam flores, animamque nepotis 885

His saltem accumulem donis, et fungar inani
Munere. Sic tota passim regione vagantur
Aeris in campis latis, adque omnia lustrant.
Quae postquam Anchises natum per singula duxit,
Incenditque animum famae venientis amore, 890
Exim bella viro memorat quae deinde gerenda,

Laurentisque docet populos urbemque Latini,
Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.

Sunt geminae Somni portae, quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris; 895
Altera candenti perfecta nitens elephanto,
Sed falsa ad caelum mittunt insomnia Manes.
His ubi tum natum Anchises unaque Sibyllam
Prosequitur dictis, portaque emittit eburna,
Ille viam secat ad navis sociosque revisit; 900
Tum se ad Caietae recto fert litore portum.
Ancora de prora iacitur; stant litore puppes.

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER SEPTIMUS.

Tu quoque litoribus nostris, Aeneia nutrix,
Aeternam moriens famam, Caieta, dedisti;
Et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen
Hesperia in magna, siquast ea gloria, signat. 5
At pius exsequiis Aeneas rite solutis,
Aggere conposito tumuli, postquam alta quierunt
Aequora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Adspirant aurae in noctem, nec candida cursus
Luna negat, splendet tremulo sub lumine pontus.
Proxima Circaeae raduntur litora terrae, 10
Dives inaccessos ubi Solis filia lucos
Adsiduo resonat cantu, tectisque superbis
Urit odoratam nocturna in lumina caedrum,
Arguto tenuis percurrrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum, 15
Vincla recussantum et sera sub nocte rudentum,
Saetigerique sues adque in praesepibus ursi
Saevire, ac formae magnorum ululare luporum,
Quos hominum ex facie dea saeva potentibus herbis
Induerat Circe in voltus ac terga ferarum. 20
Quae ne monstra pii paterentur talia Troes
Delati in portus, neu litora dira subirent,

Neptunus ventis inplevit vela secundis,
Adque fugam dedit, et praeter vada fervida vexit.

Iamque rubescebat radiis mare, et aethere ab
alto 25

Aurora in roseis fulgebat lutea bigis:
Cum venti posuere, omnisque repente resedit
Flatus, et in lento luctantur marmore tonsae.
Adque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum
Prospicit. Hunc inter fluvio Tiberinus amoenus, 30
Verticibus rapidis, et multa flavos harena,
In mare prorumpit. Varias circumque supraque
Adsuetae ripis volucres et fluminis alveo
Aethera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter sociis terraeque advertere proras 35
Inperat, et laetus fluvio succedit opaco.

Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
Cum primum Ausoniis exercitus adpulit oris,
Expediam, et primae revocabo exordia pugnae. 40
Tu vatem, tu, diva, mone. Dicam horrida bella,
Dicam acies, actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
Hesperiam. Maior rerum mihi nascitur ordo,
Maius opus moveo. Rex arva Latinus et urbes 45
Iam senior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica
Accipimus; Fauno Picus pater; isque parentem
Te, Saturne, refert; tu sanguinis ultimus auctor.
Filius huic fato divom prolesque virilis 50
Nulla fuit, primaque oriens erepta iuventast.
Sola domum et tantas servabat filia sedes,
Iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio totaque petebant
Ausonia; petit ante alios pulcherrimus omnis 55
Turnus, avis atavisque potens, quem regia coniunx
Adiungi generum miro properabat amore;

Sed variis portenta deum terroribus obstant.
 Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
 Sacra comam, multosque metu servata per annos, 60
 Quam pater inventam, primas cum conderet arces,
 Ipse ferebatur Phoebo sacrasse Latinus,
 Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
 Huius apes summum densae — mirabile dictu —
 Stridore ingenti liquidum trans aethera vectae, 65
 Obsedere apicem, et, pedibus per mutua nexis,
 Examen subitum ramo frondente pependit.
 Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
 Adventare virum, et partis petere agmen easdem
 Partibus ex isdem, et summa dominarier arce. 70
 Praeterea, castis adolet dum altaria taedis,
 Ut iuxta genitorem adstat Lavinia virgo,
 Visa, nefas, longis comprehendere crinibus ignem,
 Adque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
 Regalisque accensa comas, accensa coronam, 75
 Insignem gemmis; tum fumida lumine fulvo
 Involvi, ac totis Vulcanum spargere tectis.
 Id vero horrendum ac visu mirabile ferri:
 Namque fore inlustrem fama fatisque canebant
 Ipsam, sed populo magnum portendere bellum. 80
 At rex sollicitus monstros, oracula Fauni,
 Fatidici genitoris, adit, lucosque sub alta
 Consulit Albunea, nemorum quae maxuma sacro
 Fonte sonat, saevamque exhalat opaca mephitim.
 Hinc Italiae gentes omnisque Oenotria tellus 85
 In dubiis responsa petunt; huc dona sacerdos
 Cum tulit et caesarum ovium sub nocte silenti
 Pellibus incubuit stratis somnosque petivit,
 Multa modis simulacra videt volitantia miris,
 Et varias audit voces, fruiturque deorum 90
 Conloquio, adque imis Acheronta adfatur Avernis.
 Hic et tum pater ipse petens responsa Latinus
 Centum lanigeras mactabat rite bidentis,
 Adque harum effultus tergo stratisque iacebat
 Velleribus: subita ex alto vox reddita luco: 95

Ne pete conubiis natam sociare Latinis,
 O mea progenies, thalamis neu crede paratis;
 Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
 Nomen in astra ferant, quorumque ab stirpe nepotes
 Omnia sub pedibus, qua Sol utrumque recurrens 100
 Aspicit Oceanum, vertique regique videbunt.
 Haec responsa patris Fauni monitusque silenti
 Nocte datos non ipse suo premit ore Latinus,
 Sed circum late volitans iam Fama per urbes
 Ausonias tulerat, cum Laomedontia pubes 105
 Gramineo ripae religavit ab aggere classem.

Aeneas primique duces et pulcher Iulus
 Corpora sub ramis deponunt arboris altae,
 Instituuntque dapes, et adorea liba per herbam
 Subiciunt epulis, — sic Iuppiter ille monebat — 110
 Et Cereale solum pomis agrestibus augent.
 Consumptis hic forte aliis, ut vertere morsus
 Exiguam in Cererem penuria adegit edendi
 Et violare manu malisque audacibus orbem
 Fatalis crusti patulis nec parcere quadris: 115
 Heus! etiam mensas consumimus? inquit Iulus;
 Nec plura adludens. Ea vox audita laborum
 Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
 Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.
 Continuo, Salve fatis mihi debita Tellus, 120
 Vosque, ait, o fidi Troiae salvet Penates:
 Hic domus, haec patriast. Genitor mihi talia namque,
 Nunc repeto, Anchises fatorum arcana reliquit:
 Cum te, nate, fames ignota ad litora vectum
 Accisis coget dapibus consumere mensas, 125
 Tum sperare domos defessus ibique memento
 Prima locare manu molirique aggere tecta.
 Haec erat illa fames; haec nos suprema manebat,
 Exitis positura modum.
 Quare agite et primo laeti cum lumine solis, 130
 Quae loca, quive habeant homines, ubi moenia gentis,
 Vestigemus, et a portu diversa petamus.

Nunc pateras libate Iovi, precibusque vocate
 Anchisen genitorem, et vina reponite mensis.
 Sic deinde effatus frondenti tempora ramo 135
 Implicat, et Geniumque loci primamque deorum
 Tellurem Nymphasque et adhuc ignota precatur
 Flumina, tum Noctem Noctisque orientia Signa
 Idaeumque Iovem Phrygiamque ex ordine Matrem
 Invocat, et duplicis Caeloque Ereboque parentes. 140
 Hic pater omnipotens ter caelo clarus ab alto
 Intonuit, radiisque ardentem lucis et auro
 Ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem.
 Diditur hic subito Troiana per agmina rumor,
 Advenisse diem, quo debita moenia condant. 145
 Certatim instaurant epulas, adque omine magno
 Crateras laeti statuunt et vina coronant.

Postera cum prima lustrabat lampade terras
 Orta dies, urbem et finis et litora gentis
 Diversi explorant; haec fontis stagna Numici, 150
 Hunc Thybrim fluvium, hic fortis habitare Latinos.
 Tum satus Anchisa delectos ordine ab omni
 Centum oratores augusta ad moenia regis
 Ire iubet, ramis velatos Palladis omnis,
 Donaque ferre viro, pacemque exposcere Teucris. 155
 Haud mora, festinant iussi rapidisque feruntur
 Passibus. Ipse humili designat moenia fossa,
 Moliturque locum, primasque in litore sedes
 Castrorum in morem pinnis adque aggere cingit.
 Iamque iter emensi turris ac tecta Latinorum 160
 Ardua cernebant iuvenes, muroque subibant.
 Ante urbem pueri et primaevae flore iuventus
 Exercentur equis, domitantque in pulvere currus,
 Aut acris tendunt arcus, aut lenta lacertis
 Spicula contorquent, cursuque ictuque lacessunt: 165
 Cum praevectus equo longaevi regis ad auris
 Nuntius ingentis ignota in veste reportat
 Advenisse viros. Ille intra tecta vocari
 Inperat, et solio medius consedit avito.

Tectum augustum, ingens, centum sublime co-
lumnis, 170

Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,

Horrendum silvis et religione parentum.

Hic sceptrata accipere et primos attollere fasces

Regibus omen erat; hoc illis curia templum,

Hae sacris sedes epulis; hic ariete caeso 175

Perpetuis soliti patres considerare mensis.

Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum

Antiqua e caedro, Italusque paterque Sabinus

Vitisator, curvam servans sub imagine falcem,

Saturnusque senex Ianique bifrontis imago, 180

Vestibulo adstabant, alique ab origine reges,

Martiaque ob patriam pugnando volnera passi.

Multaque praeterea sacris in postibus arma,

Captivi pendent currus, curvaeque secures,

Et cristae capitum, et portarum ingentia claustra, 185

Spiculaque clipeique ereptaque rostra carinis.

Ipsa Quirinali lituo, parvaque sedebat

Succinctus trabea, laevaue ancile gerebat

Picus, eum domitor; quem capta cupidine coniunx

Aurea percutsum virga versumque venenis 190

Fecit avem Circe, sparsitque coloribus alas.

Tali intus templo divom patriaque Latinus

Sede sedens Teucros ad sese in tecta vocavit;

Adque haec ingressis placido prior edidit ore:

Dicite, Dardanidae, neque enim nescimus et ur-
bem 195

Et genus, auditique advertitis aequore cursum,

Quid petitis? quae caussa rates, aut cuius egentis

Litus ad Ausonium tot per vada caerula vexit?

Sive errore viae, seu tempestatibus acti,

Qualia multa mari nautae patiuntur in alto, 200

Fluminis intrastis ripas portuque sedetis,

Ne fugite hospitium, neve ignorete Latinos

Saturni gentem, haud vinclo nec legibus aequam,

Sponte sua veterisque dei se more tenentem.

Adque equidem memini — famast obscurior annis — 205
 Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
 Dardanus Idaeas Phrygiae penetrarit ad urbes
 Threiciamque Samon, quae nunc Samothracia fertur.
 Hinc illum Corythi Tyrrhena ab sede profectum
 Aurea nunc solio stellantis regia caeli 210
 Accipit et numerum divorum altaribus addit.

Dixerat; et dicta Ilioneus sic voce secutus:
 Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
 Atra subegit hiemps vestris succedere terris,
 Nec sidus regione viae litusve sefellit; 215
 Consilio hanc omnes animisque volentibus urbem
 Adferimur, pulsī regnis, quae maxuma quondam
 Extremo veniens Sol aspiciebat Olympo.
 Ab Iove principium generis; Iove Dardana pubes
 Gaudet avo; rex ipse Iovis de gente suprema, 220
 Troius Aeneas, tua nos ad limina misit.
 Quanta per Idaeos saevis effusa Mycenis
 Tempestas ierit campos, quibus actus uterque
 Europae adque Asiae fatis concurrerit orbis,
 Audiit, et siquem tellus extrema refuso 225
 Submovet Oceano, et siquem extenta plagarum
 Quattuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
 Diluvio ex illo tot vasta per aequora vecti
 Dis sedem exiguam patriis litusque rogamus
 Innocuum et cunctis undamque auramque paten-
 tem. 230

Non erimus regno indecores, nec vestra feretur
 Fama levis, tantive aboleſcet gratia facti,
 Nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.
 Fata per Aeneae iuro dextramque potentem
 Sive fide seu quis bellost expertus et armis: 235
 Multi nos populi, multae — ne temne, quod ultro
 Praeferimus manibus vittas ac verba precantis —
 Et petiere sibi et voluere adiungere gentes;
 Sed nos fata deum vestras exquirere terras
 Inperiis egere suis. Hinc Dardanus ortus; 240

Huc repetit iussisque ingentibus urguet Apollo
 Tyrrhenum ad Thybrim et fontis vada sacra Numici.
 Dat tibi praeterea Fortunae parva prioris
 Munera, reliquias Troia ex ardente receptas.
 Hoc pater Anchises auro libabat ad aras; 245
 Hoc Priami gestamen erat, cum iura vocatis
 More daret populis, sceptrumque sacerque tiaras
 Iliadumque labor vestes.

Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
 Optutu tenet ora, soloque immobilis haeret, 250
 Intentos volvens oculos. Nec purpura regem
 Picta movet, nec sceptrum movent Priameia tantum,
 Quantum in conubio natae thalamoque moratur;
 Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem:
 Hunc illum fatis externa ab sede profectum 255
 Portendi generum, paribusque in regna vocari
 Auspiciis; huic progeniem virtute futuram
 Egregiam, et totum quae viribus occupet orbem.
 Tandem laetus ait: Di nostra incepta secundent
 Auguriumque suum! Dabitur, Troiane, quod optas. 260
 Munera nec sperno. Non vobis, rege Latino,
 Divitis uber agri Troiaeve opulentia deerit.
 Ipse modo Aeneas, nostri si tanta cupidost,
 Si iungi hospitio properat sociusque vocari,
 Adveniat, voltus neve exhorrescat amicos. 265
 Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
 Vos contra regi mea nunc mandata referte.
 Est mihi nata, viro gentis quam iungere nostrae
 Non patrio ex adyto sortes, non plurima caelo
 Monstra sinant; generos externis adfore ab oris, 270
 Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
 Nomen in astra ferant. Hunc illum poscere fata
 Et reor, et, siquid veri mens augurat, opto.
 Haec effatus equos numero pater eligit omni.
 Stabant ter centum nitidi in praeseptis altis. 275
 Omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
 Instratos ostro alipedes pictisque tapetis;

Aurea pectoribus demissa monilia pendent;
 Tecti auro, fulvom mandunt sub dentibus aurum;
 Absenti Aeneae currum geminosque iugalis 280
 Semine ab aethereo, spirantis naribus ignem,
 Illorum de gente, patri quos daedala Circe
 Supposita de matre nothos furata creavit.
 Talibus Aeneadae donis dictisque Latini
 Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant. 285

Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
 Saeva Iovis coniunx, aurasque invecta tenebat,
 Et laetum Aenean classemque ex aethere longe
 Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
 Moliri iam tecta videt, iam fidere terrae, 290
 Deservisse rates. Stetit acri fixa dolore.
 Tum quassans caput haec effundit pectore dicta:
 Heu stirpem invisam, et fatis contraria nostris
 Fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,
 Num capti potuere capi? num incensa cremavit 295
 Troia viros? medias acies mediosque per ignis
 Invenere viam. At, credo, mea numina tandem
 Fessa iacent, odiis aut exsaturata quievi —
 Quin etiam patria excussos infesta per undas
 Ausa sequi, et profugis toto me opponere ponto. 300
 Absumptae in Teucros vires caelique marisque.
 Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
 Profuit? optato conduntur Thybridis alveo,
 Securi pelagi adque mei. Mars perdere gentem
 Inmanem Lapithum valuit; concessit in iras 305
 Ipse deum antiquam genitor Calydonia Dianae;
 Quod scelus aut Lapithas tantum, aut Calydonia me-
 rentem?

Ast ego, magna Iovis coniunx, nil linquere inausum
 Quae potui infelix, quae memet in omnia verti,
 Vincor ab Aenea. Quod si mea numina non sunt 310
 Magna satis, dubitem haud equidem inplorare quod
 usquamst.

Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo.

Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
 Adque inmotā manet fatīs Lavinia coniūnx:
 At trahere, adque moras tantis licet addere rebus; 315
 At licet amborum populos exscindere regum.
 Hac gener adque socer coeant mercede suorum.
 Sanguine Troiano et Rutulo dotabere, virgo,
 Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
 Cisseis praegnas ignis enixa iugalis; 320
 Quin idem Veneri partus suus et Paris alter,
 Funestaeque iterum recidiva in Pergama taedae.

Haec ubi dicta dedit, terras horrenda petivit;
 Luctificam Allecto dirarum ab sede dearum
 Infernisque ciet tenebris, cui tristia bella 325
 Iraeque insidiaeque et crimina noxia cordi.
 Odit et ipse pater Pluton, odere sorores
 Tartareae monstrum: tot sese vertit in ora,
 Tam saevae facies, tot pullulat atra colubris.
 Quam Iuno his acuit verbis, ac talia fatur: 330
 Hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
 Hanc operam, ne noster honos infractave cedat
 Fama loco, neu conubiis ambire Latinum
 Aeneadae possint, Italosve obsidere finis.
 Tu potes unanimos armare in proelia fratres 335
 Adque odiis versare domos, tu verbera tectis
 Funereasque inferre faces, tibi nomina mille,
 Mille nocendi artes. Fecundum concute pectus,
 Disice conpositam pacem, sere crimina belli;
 Arma velit poscatque simul, rapiatque iuventus. 340

Exim Gorgoneis Allecto infecta venenis
 Principio Latium et Laurentis tecta tyranni
 Celsa petit, tacitumque obsedit limen Amatae,
 Quam super adventu Teucrum Turnique hymenaeis
 Femineae ardentem curaeque iraeque coquebant. 345
 Huic dea caeruleis unum de crinibus anguem
 Conicit inque sinum praecordia ad intuma subdit,
 Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.

Ille, inter vestes et levia pectora lapsus,
 Volvitur attactu nullo, fallitque furem, 350
 Vipeream inspirans animam; fit tortile collo
 Aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae,
 Innectitque comas, et membris lubricus errat.
 Ac dum prima lues udo sublapsa veneno
 Pertemptat sensus adque ossibus implicat ignem 355
 Necdum animus toto percepit pectore flammam,
 Mollius, et solito matrum de more, locutast,
 Multa super natae lacrimans Phrygiisque hymenaeis:
 Exsulibusne datur ducenda Lavinia Teucris,
 O genitor? nec te miseret gnataeque tuique? 360
 Nec matris miseret, quam primo aquilone relinquet
 Perfidus, alta petens abducta virgine praedo?
 At non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor
 Ledaemque Helenam Troianas vexit ad urbes.
 Quid tua sancta fides? quid cura antiqua tuorum 365
 Et consanguineo totiens data dextera Turno?
 Si gener externa petitur de gente Latinis,
 Idque sedet, Faunisque premunt te iussa parentis,
 Omnem equidem sceptris terram quae libera nostris
 Dissidet, externam reor, et sic dicere divos. 370
 Et Turno, si prima domus repetatur origo,
 Inachus Acrisiusque patres mediaeque Mycenae.

His ubi nequiquam dictis experta Latinum
 Contra stare videt, penitusque in viscera lapsum
 Serpentis furiale malum, totamque pererrat, 375
 Tum vero infelix, ingentibus excita monstis,
 Immensam sine more furit lymphata per urbem:
 Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
 Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
 Intenti ludo exercent; ille actus habena 380
 Curvatis fertur spatii; stupet inscia supra
 Impubesque manus, mirata volubile buxum;
 Dant animos plagae. Non cursu segnior illo
 Per medias urbes agitur populosque ferocis.
 Quin etiam in silvas, simulato numine Bacchi, 385

Maius adorta nefas maioremque orsa furorem,
 Evolat, et natam frondosis montibus abdit,
 Quo thalamum eripiat Teucris taedasque moretur,
 Euhoe Bacche, fremens, solum te virgine dignum
 Vociferans; etenim mollis tibi sumere thyrsos, 390
 Te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.
 Fama volat, furiisque accensas pectore matres
 Idem omnis simul ardor agit, nova quaerere tecta.
 Deseruere domos, ventis dant colla comasque;
 Ast aliae tremulis ululatibus aethera complent, 395
 Pampineasque gerunt incinctae pellibus hastas.
 Ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
 Sustinet, ac natae Turnique canit hymenaeos,
 Sanguineam torquens aciem, torvomque repente
 Clamat: Io matres, audite, ubi quaeque, Latinae: 400
 Siqua piis animis manet infelicis Amatae
 Gratia, si iuris materni cura remordet,
 Solvite crinalis vittas, capite orgia mecum.
 Talem inter silvas, inter deserta ferarum,
 Reginam Allecto stimulis agit undique Bacchi. 405

Postquam visa satis primos acuisse furores,
 Consiliumque omnemque domum vertisse Latini,
 Protinus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
 Audacis Rutuli ad muros, quam dicitur urbem
 Acrisioneis Danae fundasse colonis, 410
 Praecipiti delata Noto. Locus Ardea quondam
 Dictus avis; et nunc magnum tenet Ardea nomen;
 Sed fortuna fuit. Tectis hic Turnus in altis
 Iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
 Allecto torvam faciem et furialia membra 415
 Exiit; in voltus sese transformat anilis
 Et frontem obscenam rugis arat; induit albos
 Cum vitta crinis; tum ramum innaectit olivæ;
 Fit Calybe Iunonis anus templique sacerdos;
 Et iuveni ante oculos his se cum vocibus offert: 420
 Turne, tot incassum fusos pati laboris,
 Et tua Dardaniis transscribi sceptrum colonis?

Rex tibi coniugium et quaesitas sanguine dotes
 Abnegat, externusque in regnum quaeritur heres.
 I nunc, ingratis offer te, inrise, periclis; 425
 Tyrrhenas, i, sterne acies; tege pace Latinos.
 Haec adeo tibi me, placida cum nocte iaceres,
 Ipsa palam fari omnipotens Saturnia iussit.
 Quare age, et armari pubem portisque moveri
 Laetus in arma para, et Phrygios, qui flumine pul- 430
 chro
 Consedere, duces pictasque exure carinas.
 Caelestum vis magna iubet. Rex ipse Latinus,
 Ni dare coniugium et dicto parere fatetur,
 Sentiat et tandem Turnum experiatur in armis.

Hic iuvenis, vatem inridens, sic orsa vicissim 435
 Ore refert: Classis invectas Thybridis undam
 Non, ut rere, meas effugit nuntius auris.
 Ne tantos mihi finge metus; nec regia Iuno
 Inmemor est nostri.
 Sed te victa situ verique effeta senectus, 440
 O mater, curis nequiquam exercet, et arma
 Regum inter falsa vatem formidine ludit.
 Cura tibi, divom effigies et templa tueri;
 Bella viri pacemque gerant, quis bella gerenda.

Talibus Allecto dictis exarsit in iras. 445
 At iuveni oranti subitus tremor occupat artus;
 Deriguere oculi: tot Erinys sibilat hydrys,
 Tantaque se facies aperit; tum flammea torquens
 Lumina cunctantem et quaerentem dicere plura
 Reppulit, et geminos erexit crinibus anguis, 450
 Verberaque insonuit, rabidoque haec addidit ore:
 En ego victa situ, quam veri effeta senectus
 Arma inter regum falsa formidine ludit;
 Respice ad haec: adsum dirarum ab sede sororum;
 Bella manu letumque gero. 455
 Sic effata facem iuveni coniecit, et atro
 Lumine fumantis fixit sub pectore taedas.

Olli somnum ingens rumpit pavor, ossaque et artus
 Perfudit toto proruptus corpore sudor.
 Arma amens fremit, arma toro tectisque requirit; 460
 Saevit amor ferri et scelerata insania belli,
 Ira super: magno veluti cum flamma sonore
 Virgea suggeritur costis undantis aeni,
 Exsultantque aestu latices; furit intus aquai
 Fumidus adque alte spumis exuberat amnis; 465
 Nec iam se capit unda; volat vapor ater ad auras.
 Ergo iter ad regem polluta pace Latinum
 Indicit primis iuvenum, et iubet arma parari,
 Tutari Italiam, detrudere finibus hostem;
 Se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque. 470
 Haec ubi dicta dedit divosque in vota vocavit,
 Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
 Hunc decus egregium formae movet adque iuventae,
 Hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.

Dum Turnus Rutulos animis audacibus inplet, 475
 Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis.
 Arte nova speculata locum, quo litore pulcher
 Insidiis cursuque feras agitabat Iulus,
 Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
 Obicit et noto naris contingit odore, 480
 Ut cervom ardentes agerent; quae prima laborum
 Causa fuit belloque animos accendit agrestis.
 Cervos erat forma praestanti et cornibus ingens,
 Tyrrhidae pueri quem matris ab ubere raptum
 Nutribant Tyrrheusque pater, cui regia parent 485
 Armenta, et late custodia credita campi.
 Adsuetum inperiis soror omni Silvia cura
 Mollibus intexens ornabat cornua sertis,
 Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
 Ille, manum patiens, mensaeque adsuetus erili, 490
 Errabat silvis, rursusque ad limina nota
 Ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.
 Hunc procul errantem rabidae venantis Iuli
 Commovere canes, fluvio cum forte secundo

Deflueret, ripaque aestus viridante levaret. 495
 Ipse etiam, eximiae laudis succensus amore,
 Ascanius curvo direxit spicula cornu;
 Nec dextrae erranti deus afuit, actaque multo
 Perque uterum sonitu perque ilia venit harundo.
 Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit, 500
 Successitque gemens stabulis, questuque cruentus
 Adque inploranti similis tectum omne replebat.
 Silvia prima soror, palmis percussa lacertos,
 Auxilium vocat et duros conclamat agrestis.
 Olli, pestis enim tacitis latet aspera silvis, 505
 Improvisi adsunt, hic torre armatus obusto,
 Stipitis hic gravidi nodis; quod cuique repertum
 Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrheus,
 Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
 Scindebat, rapta spirans inmane securi. 510
 At saeva e speculis tempus dea nacta nocendi
 Ardua tecta petit stabuli, et de culmine summo
 Pastorale canit signum, cornuque recurvo
 Tartaream intendit vocem, qua protinus omne
 Contremuit nemus et silvae insonuere profundae; 515
 Audiit et Triviae longe lacus; audiit amnis
 Sulpurea Nar albus aqua fontesque Velini,
 Et trepidae matres pressere ad pectora natos.
 Tum vero ad vocem celeres, qua bucina signum
 Dira dedit, raptis concurrunt undique telis 520
 Indomiti agricolae; nec non et Troia pubes
 Ascanio auxilium castris effundit apertis.
 Direxere acies. Non iam certamine agresti,
 Stipitibus duris agitur sudibusve praeustis,
 Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late 525
 Horrescit strictis seges ensibus, aeraque fulgent
 Sole lacessita, et lucem sub nubila iactant:
 Fluctus uti primo coepit cum albescere vento,
 Paulatim sese tollit mare et altius undas
 Erigit, inde imo consurgit ad aethera fundo. 530
 Hic iuvenis primam ante aciem stridente sagitta,
 Natorum Tyrrhei fuerat qui maxumus, Almo,

Sternitur; haesit enim sub gutture volnus et udae
 Vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.
 Corpora multa virum circa, seniorque Galaesus, 535
 Dum paci medium se offert, iustissimus unus
 Qui fuit Ausoniisque olim ditissimus arvis:
 Quinque greges illi balantum, quina redibant
 Armenta, et terram centum vertebat aratris.

Adque ea per campos aequo dum Marte gerun-
 tur, 540

Promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
 Imbuit et primae commisit funera pugnae,
 Deserit Hesperiam, et caeli conversa per auras
 Iunonem victrix adfatur voce superba:
 En, perfecta tibi bello discordia tristi; 545
 Dic, in amicitiam coeant et foedera iungant.
 Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros,
 Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas:
 Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
 Accendamque animos insani Martis amore, 550
 Undique ut auxilio veniant; spargam arma per agros.
 Tum contra Iuno: terrorum et fraudis abundest.
 Stant belli caussae; pugnatur comminus armis;
 Quae fors prima dedit, sanguis novos imbuit arma.
 Talia coniugia et talis celebrent hymenaeos 555
 Egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.
 Te super aetherias errare licentius auras
 Haud Pater ille velit, summi regnator Olympi.
 Cede locis. Ego, siqua super fortuna laborumst,
 Ipsa regam. Talis dederat Saturnia voces; 560
 Illa autem attollit stridentis anguibus alas,
 Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
 Est locus Italiae medio sub montibus altis,
 Nobilis et fama multis memoratus in oris,
 Ampsancti valles; densis hunc frondibus atrum 565
 Urguet utrimque latus nemoris, medioque fragosus
 Dat sonitum saxis et torto vertice torrens.
 Hic specus horrendum et saevi spiracula Ditis

Monstrantur, ruptoque ingens Acheronte vorago
 Pestiferas aperit fauces, quis condita Erinys, 570
 Invisum numen, terras caelumque levabat.

Nec minus interea extremam Saturnia bello
 Inponit regina manum. Ruit omnis in urbem
 Pastorum ex acie numerus, caesosque reportant
 Almonem puerum foedatque ora Galaesi, 575
 Implorantque deos, obtestanturque Latinum.
 Turnus adest, medioque in crimine caedis et igni
 Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari;
 Stirpem admisceri Phrygiam; se limine pelli.
 Tum, quorum attonitae Baccho nemora avia ma-
 tres 580

Insultant thiasis, — neque enim leve nomen Amatae, —
 Undique collecti coeunt, Martemque fatigant.
 Illicet infandum cuncti contra omina bellum,
 Contra fata deum, perverso numine poscunt.
 Certatim regis circumstant tecta Latini; 585
 Ille velut pelagi rupes inmota resistit,
 Ut pelagi rupes magno veniente fragore,
 Quae sese, multis circum latrantibus undis,
 Mole tenet; scopuli nequiquam et spumea circum
 Saxa fremunt, laterique inlisa refunditur alga. 590
 Verum ubi nulla datur caecum exsuperare potestas
 Consilium, et saevae nutu Iunonis eunt res,
 Multa deos aurasque pater testatus inanis,
 Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella!
 Ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas, 595
 O miseri. Te, Turne, nefas, te triste manebit
 Supplicium, votisque deos venerabere seris.
 Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus;
 Funere felici spoliis. Nec plura locutus
 Saepsit se tectis, rerumque reliquit habenas. 600

Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes
 Albanae coluere sacrum, nunc maxuma rerum
 Roma colit, cum prima movent in proelia Martem,

Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum
 Hyrcanisve Arabisve parant, seu tendere ad In-
 dos 605

Auroramque sequi Parthosque reposcere signa:
 Sunt geminae Belli portae, sic nomine dicunt,
 Religione sacrae et saevi formidine Martis;
 Centum aerei claudunt vectes aeternaque ferri

Robora, nec custos absistit limine Ianus; 610

Has, ubi certa sedet patribus sententia pugnae,

Ipsae Quirinali trabea cinctuque Gabino

Insignis reserat stridentia limina Consul;

Ipsae vocat pugnas, sequitur tum cetera pubes,

Aereaque adsensu conspirant cornua rauco. 615

Hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus

More iubebatur tristisque recludere portas.

Abstulit tactu pater, aversusque refugit

Foeda ministeria, et caecis se condidit umbris.

Tum regina deum caelo delapsa morantis 620

Impulit ipsa manu portas, et cardine verso

Belli ferratos rumpit Saturnia postis.

Ardet inexcita Ausonia adque immobilis ante;

Pars pedes ire parat campis, pars arduus altis

Pulverulentus equis furit; omnes arma requirunt. 625

Pars levis clipeos et spicula lucida tergent

Arvina pingui, subiguntque in cote secures;

Signaque ferre iuvat, sonitusque audire tubarum.

Quinque adeo magnae positae incudibus urbes

Tela novant, Atina potens Tiburque superbum, 630

Ardea Crustumerique et turrigerae Antemnae.

Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque salignas

Umbonum cratis; alii thoracas aenos

Aut levis ocreas lento ducunt argento;

Vomeris huc et falcis honos, huc omnis aratri 635

Cessit amor; recocunt patrios fornacibus enses.

Classica iamque sonant; it bello tessera signum.

Hic galeam tectis trepidus rapit; ille frementis

Ad iuga cogit equos; clipeumque auroque trilineum

Loricam induitur, fidoque accingitur ense. 640

Pandite nunc Helicon, deae, cantusque movete,
 Qui bello exciti reges, quae quemque secutae
 Conplerint campos acies, quibus Itala iam tum
 Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis;
 Et meministis enim, divae, et memorare potestis; 645
 Ad nos vix tenuis famae perlabitur aura.

Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
 Contemptor divom Mezentius agminaque armat.
 Filius huic iuxta Lausus, quo pulchrior alter 650
 Non fuit, excepto Laurentis corpore 'Turni.
 Lausus, ecum domitor debellatorque ferarum,
 Ducit Agyllina nequiquam ex urbe secutos
 Mille viros, dignus, patriis qui laetior esset
 Inperiis, et cui pater haud Mezentius esset.

Post hos insignem palma per gramina curram 655
 Victoresque ostentat equos satus Hercule pulchro
 Pulcher Aventinus, clipeoque insigne paternum
 Centum anguis cinctamque gerit serpentibus Hy-
 dram;

Collis Aventini silva quem Rhea sacerdos 660
 Furtivom partu sub luminis edidit oras,
 Mixta deo mulier, postquam Laurentia victor
 Geryone extincto Tirynthius attigit arva,
 Tyrrhenoque boves in flumine lavit Hiberas.
 Pila manu saevosque gerunt in bella dolones,
 Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello. 665
 Ipse pedes, tegumen torquens inmane leonis,
 Terribili inpexum saeta, cum dentibus albis
 Indutus capiti, sic regia tecta subibat,
 Horridus, Herculeoque umeros innexus amictu.

Tum gemini fratres Tiburtia moenia lincunt, 670
 Fratrīs Tiburti dictam cognomine gentem,
 Catillusque acerque Coras, Argiva iuventus,
 Et primam ante aciem densa inter tela feruntur:
 Ceu duo nubigenae cum vertice montis ab alto

Descendunt Centauri, Homolen Othrymque niva-
lem 675

Linquentes cursu rapido; dat euntibus ingens
Silva locum, et magno cedunt virgulta fragore.

Nec Praenestinae fundator defuit urbis,
Volcano genitum pecora inter agrestia regem
Inventumque focus omnis quem credidit aetas, 680
Caeculus. Hunc legio late comitatur agrestis:
Quique altum Praeneste viri, quique arva Gabinæ
Iunonis gelidumque Anienem et roscida rivis
Hernica saxa colunt; quos dives Anagnia pascit,
Quos, Amasene pater. Non illis omnibus arma, 685
Nec clipei currusve sonant; pars inaxuma glandes
Liventis plumbi spargit; pars spicula gestat
Bina manu; fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti; vestigia nuda sinistri
Instituere pedis; crudus tegit altera pero. 690

At Messapus, ecum domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
Iam pridem resides populos desuetaque bello
Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat.
Hi Fescenninas acies Aequosque Faliscos, 695
Hi Soractis habent arces Flavinaque arva,
Et Cimini cum monte lacum lucosque Capenos.
Ibant aequati numero, regemque canebant:
Ceum quondam nivei liquida inter nubila cycni,
Cum sese e pastu referunt et longa canoros 700
Dant per colla modos; sonat amnis et Asia longe
Pulsa palus.
Nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto
Misceri putet, aeriam sed gurgite ab alto
Urgueri volucrum raucarum ad litora nubem. 705

Ecce, Sabinorum prisco de sanguine magnum
Agmen agens Clausus magnique ipse agminis instar,
Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens

Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
 Una ingens Amiterna cohors priscique Quirites, 710
 Ereti manus omnis oliviferaeque Mutuscae;
 Qui Nomentum urbem, qui Rosea rura Velini,
 Qui Tetricae horrentis rupes montemque Severum
 Casperiamque colunt Forulosque et flumen Himellae;
 Qui Tiberim Fabarimque bibunt, quos frigida mi-
 sit 715

Nursia, et Hortinae classes populique Latini;
 Quosque secans infaustum interluit Allia nomen:
 Quam multi Libyco volvontur marmore fluctus,
 Saevos ubi Orion hibernis conditur undis;
 Vel cum sole novo densae torrentur aristae, 720
 Aut Hermi campo, aut Lyciae flaventibus arvis.
 Scuta sonant, pulsuque pedum tremit excita tellus.

Hinc Agamemnonius, Troiani nominis hostis,
 Curru iungit Halaesus equos, Turnoque ferocis 725
 Mille rapit populos, vertunt felicia Baccho
 Massica qui rastris, et quos de collibus altis
 Aurunci misere patres, Sidicinaque iuxta
 Aequeora, quique Cales lincunt, amnisque vadosi
 Accola Volturini, pariterque Saticulus asper
 Oscorumque manus. Teretes sunt aclydes illis 730
 Tela; sed haec lento mos est aptare flagello.
 Laevas cetra tegit; falcati comminus enses.

Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
 Oebale, quem generasse Telon Sebethide nympha
 Fertur, Teleboum Capreas cum regna teneret, 735
 Iam senior; patriis sed non et filius arvis
 Contentus late iam tum dicione premebat
 Sarrastis populos et quae rigat aequeora Sarnus,
 Quique Rufas Batulumque tenent adque arva Ce-
 lemnae,
 Et quos maliferae despectant moenia Abellae, 740
 Teutonico ritu soliti torquere cateias;

Tegmina quis capitum raptus de subere cortex,
Aerataeque micant peltae, micat aereus ensis.

Et te montosae misere in proelia Nersae,
Ufens, insignem fama et felicibus armis; 745
Horrida praecipue cui gens, adsuetaque multo
Venatu nemorum, duris Aequicula glaebis.
Armati terram exercent, semperque recentis
Convectare iuvat praedas et vivere rapto.

Quin et Marruvia venit de gente sacerdos, 750
Fronde super galeam et felici comptus oliva,
Archippi regis missu, fortissimus Umbro,
Vipereo generi et graviter spirantibus hydris
Spargere qui somnos cantuque manuque solebat, 755
Mulcebatque iras et morsus arte levabat.
Sed non Dardaniae medicari cuspидis ictum
Evaluit, neque eum iuvere in volnera cantus
Somniferi et Marsis quaesitae montibus herbae.
Te nemus Anguitiae, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevere lacus. 760

Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello,
Virbius, insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriae lucis umentia circum
Litora, pinguis ubi et placabilis ara Dianae.
Namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte no-
vercae 765

Occiderit patriasque explerit sanguine poenas
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Aetheria et superas caeli venisse sub auras,
Paeoniis revocatum herbis et amore Dianae.
Tum Pater omnipotens, aliquem indignatus ab um-
bris 770

Mortalem infernis ad lumina surgere vitae,
Ipse repertorem medicinae talis et artis
Fulmine Phoebigenam Stygias detrusit ad undas.
At Trivia Hippolytum secretis alma recondit

Sedibus, et nymphae Egeriae nemorique relegat, 775
 Solus ubi in silvis Italis ignobilis aevom
 Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.
 Unde etiam templo Triviae lucisque sacratīs
 Cornipedes arcentur equi, quod litore currum
 Et iuvenem monstris pavidi effudere marinīs. 780
 Filius ardentis haud setius aequore campi
 Exercebat equos curruque in bella ruebat.

Ipse inter primos praestanti corpore Turnus
 Vertitur arma tenens, et toto vertice suprast.
 Cui triplici crinita iuba galea alta Chimaeram 785
 Sustinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignis,
 Tam magis illa fremens et tristibus effera flammis,
 Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.
 At levem clipeum sublatis cornibus Io
 Auro insignibat, iam saetis obsita, iam bos, 790
 Argumentum ingens, et custos virginis Argus,
 Caelataque amnem fundens pater Inachus urna.
 Insequitur nimbus peditum, clipeataque totis
 Agmina densentur campis, Argivaque pubes
 Auruncaeque manus, Rutuli veteresque Sicani 795
 Et Sacrae acies et picti scuta Labici;
 Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque Numici
 Litus arant, Rutulosque exercent vomere collis,
 Circaeumque iugum, quis Iuppiter Anxurus arvis
 Praesidet, et viridi gaudens Feronia luco; 800
 Qua Saturae iacet atra palus, gelidusque per imas
 Quaerit iter vallis adque in mare conditur Ufens.

Hos super advenit Volsca de gente Camilla,
 Agmen agens equitum et florentis aere catervas,
 Bellatrix, non illa colo calathisque Minervae 805
 Femineas adsueta manus, sed proelia virgo
 Dura pati cursuque pedum praevertere ventos.
 Illa vel intactae segetis per summa volaret
 Gramina, nec teneras cursu laessisset aristas;
 Vel mare per medium fluctu suspensa timenti 810

Ferret iter, celeris nec tingeret aequore plantas.
Illam omnis tectis agrisque effusa iuventus
Turbaque miratur matrum et prospectat euntem,
Attonitis inhians animis, ut regius ostro
Velet honos levis umeros, ut fibula crinem 815
Auro internectat, Lyciam ut gerat ipsa pharetram
Et pastorem praefixa cuspide myrtum.

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER OCTAVOS.

Ut belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, et rauco strepuerunt cornua cantu,
Utque acris concussit equos, utque inpulit arma,
Extemplo turbati animi, simul omne tumultu
Coniurat trepido Latium, saevitque iuventus 5
Efferat. Ductores primi Messapus et Ufens
Contemptorque deum Mezentius undique cogunt
Auxilia, et latos vastant cultoribus agros.
Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, et, Latio consistere Teucros, 10
Advectum Aenean classi victosque Penatis
Inferre et fatis regem se dicere posci,
Edoceat, multasque viro se adiungere gentis
Dardanio, et late Latio increbrescere nomen.
Quid struat his coeptis, quem, si Fortuna sequatur, 15
Eventum pugnae cupiat, manifestius ipsi,
Quam Turno regi, aut regi adparere Latino.

Talia per Latium. Quae Laomedontius heros
Cuncta videns magno curarum fluctuat aestu;
Adque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc, 20
In partisque rapit varias perque omnia versat:

Sicut aquae tremulum labris ubi lumen aenis
 Sole repercussum aut radiantis imagine Lunae
 Omnia pervolat late loca, iamque sub auras
 Erigitur summique ferit laquearia tecti. 25
 Nox erat, et terras animalia fessa per omnis
 Alituum pecudumque genus sopor altus habebat:
 Cum pater in ripa gelidique sub aetheris axe
 Aeneas, tristi turbatus pectora bello,
 Procubuit seramque dedit per membra quietem. 30
 Huic deus ipse loci fluvio Tiberinus amoeno
 Populeas inter senior se attollere frondes
 Visus; eum tenuis glauco velabat amictu
 Carbasus, et crinis umbrosa tegebat harundo;
 Tum sic adfari et curas his demere dictis: 35

O sate gente deum, Troianam ex hostibus urbem
 Qui revehis nobis aeternaque Pergama servas,
 Exspectate solo Laurenti arvisque Latinis,
 Hic tibi certa domus, certi, ne absiste, Penates;
 Neu belli terrere minis; tumor omnis et irae 40
 Concessere deum.
 Iamque tibi, ne vana putes haec fingere somnum,
 Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
 Triginta capitum fetus enixa, iacebit,
 Alba, solo recubans, albi circum ubera nati. 45
 Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum,
 Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
 Ascanius clari condet cognominis Albam.
 Haud incerta cano. Nunc qua ratione, quod instat,
 Expedias victor, paucis, adverte, docebo. 50
 Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
 Qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
 Delegere locum et posuere in montibus urbem
 Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
 Hi bellum adsidue ducunt cum gente Latina; 55
 Hos castris adhibe socios, et foedera iunge.
 Ipse ego te ripis et recto flumine ducam,
 Adversum remis superes subvectus ut amnem.

Surge age, nate dea, primisque cadentibus astris
 Iunoni fer rite preces, iramque minasque 60
 Supplicibus supera votis. Mihi victor honorem
 Persolves. Ego sum, pleno quem flumine cernis
 Stringentem ripas et pingua culta secantem,
 Caeruleus Thybris, caelo gratissimus amnis.
 Hic mihi magna domus, celsis caput urbibus, exit. 65

Dixit, deinde lacu Fluvius se condidit alto,
 Ima petens; nox Aenean somnusque reliquit.
 Surgit, et, aetherii spectans orientia Solis
 Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
 Sustinet, ac talis effundit ad aethera voces: 70
 Nymphae, Laurentes Nymphae, genus omnibus
 undest,

Tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto,
 Accipite Aenean, et tandem arcete periclis.
 Quo te cumque lacus, miserantem incommoda nostra,
 Fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis, 75
 Semper honore meo, semper celebrabere donis,
 Corniger Hesperidum Fluvius regnator aquarum.
 Adsis o tantum et propius tua numina firmes.
 Sic memorat, geminasque legit de classe biremis,
 Remigioque aptat; socios simul instruit armis. 80

Ecce autem subitum adque oculis mirabile mon-
 strum,
 Candida per silvam cum fetu concolor albo
 Procubuit viridique in litore conspicitur sus:
 Quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxuma Iuno,
 Mactat, sacra ferens, et cum grege sistit ad aram. 85
 Thybris ea fluvium, quam longast, nocte tumentem
 Leniit, et tacita refluens ita substitit unda,
 Mitis ut in morem stagni placidaeque paludis
 Sterneret aequor aquis, remo ut luctamen abesset.
 Ergo iter inceptum celerant rumore secundo. 90
 Labitur uncta vadis abies; mirantur et undae,
 Miratur nemus insuetum fulgentia longe

Scuta virum fluvio, pictasque innare carinas.
 Olli remigio noctemque diemque fatigant,
 Et longos superant flexus, variisque teguntur 95
 Arboribus, viridisque secant placido aequore silvas.
 Sol medium caeli conscenderat igneus orbem,
 Cum muros arcemque procul ac rara domorum
 Tecta vident; quae nunc Romana potentia caelo
 Aequavit; tum res inopes Euandrus habebat. 100
 Ocius advertunt proras, urbiue propinquant.

Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem
 Amphitryoniadae magno divisque ferebat
 Ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
 Una omnes iuvenum primi pauperque senatus 105
 Tura dabant, tepidusque cruor fumabat ad aras.
 Ut celsas videre rates, adque inter opacum
 Adlabi nemus, et tacitis incumbere remis,
 Terrentur visu subito, cunctique relictis
 Consurgunt mensis. Audax quos rumpere Pallas 110
 Sacra vetat, raptoque volat telo obviu ipse,
 Et procul e tumulto: Iuvenes, quae caussa subegit
 Ignotas temptare vias? quo tenditis? inquit.
 Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?
 Tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta, 115
 Paciferaeque manu ramum praetendit olivae:
 Troiugenas ac tela vides inimica Latinis,
 Quos illi bello profugos egere superbo.
 Euandrum petimus. Ferte haec, et dicite lectos
 Dardaniae venisse duces, socia arma rogantis. 120
 Opstipuit tanto percussus nomine Pallas:
 Egredere o quicumque es, ait, coramque parentem
 Adloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
 Excepitque manu, dextramque amplexus inhaesit.
 Progressi subeunt luco, fluviumque relinunt. 125

Tum regem Aeneas dictis adfatur amicis:
 Optume Graiugenum, cui me Fortuna precari
 Et vitta comptos voluit praetendere ramos,

Non equidem extimui, Danaum quod ductor et Arcas
 Quodque ab stirpe fores geminis coniunctus Atridis; 130
 Sed mea me virtus et sancta oracula divom,
 Cognatique patres, tua terris didita fama,
 Coniungere tibi, et fatis egere volentem.
 Dardanus, Iliacae primus pater urbis et auctor,
 Electra, ut Grai perhibent, Atlantide cretus, 135
 Advehitur Teucros; Electram maxumus Atlans
 Edidit, aetherios umero qui sustinet orbis.
 Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
 Cyllenae gelido conceptum vertice fudit;
 At Maiam, auditis si quicquam credimus, Atlans, 140
 Idem Atlans generat, caeli qui sidera tollit.
 Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
 His fretus non legatos neque prima per artem
 Temptamenta tui pepigi; me, me ipse meumque
 Obieci caput et supplex ad limina veni. 145
 Gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello
 Insequitur; nos si pellant, nihil afore credunt,
 Quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga mittant,
 Et mare, quod supra, teneant, quodque adluit infra.
 Accipe daque fidem. Sunt nobis fortia bello 150
 Pectora, sunt animi et rebus spectata iuventus.

Dixerat Aeneas. Ille os oculosque loquentis
 Iandudum et totum lustrabat lumine corpus.
 Tum sic pauca refert: Ut te, fortissime Teucrum,
 Accipio adgnoscoque libens! ut verba parentis 155
 Et vocem Anchisae magni voltumque recorder!
 Nam memini Hesionae visentem regna sororis
 Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
 Protinus Arcadiae gelidos invisere finis.
 Tum mihi prima genas vestibat flore iuventa; 160
 Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
 Laomedontiaden; sed cunctis altior ibat
 Anchises. Mihi mens iuvenali ardebat amore
 Compellare virum, et dextrae coniungere dextram;
 Accessi, et cupidus Phenei sub moenia duxi. 165

Ille mihi insignem pharetram Lyciasque sagittas
 Discedens chlamydemque auro dedit intertextam,
 Frenaque bina, meus quae nunc habet, aurea, Pallas.
 Ergo et, quam petitis, iunctast mihi foedere dextra,
 Et, lux cum primum terris se crastina reddet, 170
 Auxilio laetos dimittam, opibusque iuvabo.
 Interea sacra haec, quando huc venistis amici,
 Annua, quae differre nefas, celebrate faventes
 Nobiscum, et iam nunc sociorum adsuescite mensis.

Haec ubi dicta, dapes iubet et sublata reponi 175
 Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili,
 Praecipuumque toro et villosi pelle leonis
 Accipit Aenean, solioque invitat acerno.
 Tum lecti iuvenes certatim araeque sacerdos
 Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris 180
 Dona laboratae Cereris, Bacchumque ministrant.
 Vescitur Aeneas simul et Troiana iuventus
 Perpetui tergo bovis et lustralibus extis.

Postquam exempta fames et amor compressus
 edendi,
 Rex Euandrus ait: Non haec sollemnia nobis, 185
 Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
 Vana superstitio veterumque ignara deorum
 Inposuit: saevis, hospes Troiane, periclis
 Servati facimus meritosque novamus honores.
 Iam primum saxis suspensam hanc aspice rupem, 190
 Disiectae procul ut moles, desertaque montis
 Stat domus, et scopuli ingentem traxere ruinam.
 Hic spelunca fuit, vasto submota recessu,
 Semihominis Caci facies quam dira tenebat,
 Solis inaccessam radiis; semperque recenti 195
 Caede tepebat humus, foribusque adfixa superbis
 Ora virum tristi pendebant pallida tabo.
 Huic monstro Volcanus erat pater: illius atros
 Ore vomens ignis magna se mole ferebat.
 Attulit et nobis aliquando optantibus aetas 200

Auxilium adventumque dei. Nam maxumus ultor,
 Tergemini nece Geryonae spoliisque superbus,
 Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
 Ingentis, vallemque boves amnemque tenebant.
 At furiis Caci mens effera, ne quid inausum 205
 Aut intractatum scelerisve dolive fuisset,
 Quattuor a stabulis praestanti corpore tauros
 Avertit, totidem forma superante iuencas.
 Adque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
 Cauda in speluncam tractos versisque viarum 210
 Indiciis raptos saxo occultabat opaco.
 Quaerenti nulla ad speluncam signa ferebant.
 Interea, cum iam stabulis saturata moveret
 Amphitryoniades armenta abiturumque pararet,
 Discessu mugire boves, adque omne querelis 215
 Impleri nemus, et colles clamore relinqui.
 Reddidit una bovom vocem vastoque sub antro
 Mugit et Caci spem custodita fefellit.
 Hic vero Alcidae furiis exarserat atro
 Felle dolor; rapit arma manu nodisque gravatum 220
 Robur, et aerii cursu petit ardua montis.
 Tum primum nostri Cacum videre timentem
 Turbatumque oculis; fugit ilicet ocior Euro
 Speluncamque petit; pedibus timor addidit alas.
 Ut sese inclusit, ruptisque inmane catenis 225
 Deiecit saxum, ferro quod et arte paterna
 Pendebat, fultosque emuniit obice postis,
 Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque
 Accessum lustrans huc ora ferebat et illuc,
 Dentibus infrendens. Ter totum fervidus ira 230
 Lustrat Aventini montem; ter saxea temptat
 Limina nequiquam; ter fessus valle resedit.
 Stabat acuta silex, praecisis undique saxis
 Speluncae dorso insurgens, altissima visu,
 Dirarum nidis domus opportuna volucrum. 235
 Hanc, ut prona iugo laevom incumbibat ad amnem,
 Dexter in adversum nitens concussit, et imis
 Avolsam solvit radicibus; inde repente

Impulit; impulsu quo maxumus intonat aether,
 Dissultant ripae refluitque exterritus amnis. 240
 At specus et Caci detecta adparuit ingens
 Regia, et umbrosae penitus patuere cavernae:
 Non secus, ac siqua penitus vi terra dehiscens
 Infernas reseret sedes et regna recludat
 Pallida, dis invisae, superque inmane barathrum 245
 Cernatur, trepidentque inmisso lumine Manes.
 Ergo insperata deprensus in luce repente
 Inclusumque cavo saxo adque insueta rudentem
 Desuper Alcides telis premit, omniaque arma
 Advocat, et ramis vastisque molaribus instat. 250
 Ille autem, neque enim fuga iam super ulla pericli,
 Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
 Evomit involvitque domum caligine caeca,
 Prospectum eripiens oculis, glomeratque sub antro
 Fumiferam noctem commixtis igne tenebris. 255
 Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
 Praecipiti iecit saltu, qua plurimus undam
 Fumus agit nebulaque ingens specus aestuat atra.
 Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
 Corripit in nodum complexus, et angit inhaerens 260
 Elisos oculos et siccum sanguine guttur.
 Panditur extemplo foribus domus atra revolsis,
 Abstractaeque boves abiurataeque rapinae
 Caelo ostenduntur, pedibusque informe cadaver
 Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo 265
 Terribilis oculos, voltum villosaque saetis
 Pectora semiferi adque extinctos faucibus ignis.
 Ex illo celebratus honos, laetique minores
 Servavere diem, primusque Potitius auctor
 Et domus Herculei custos Pinaria sacri. 270
 Hanc aram luco statuit, quae Maxuma semper
 Dicetur nobis, et erit quae maxuma semper.
 Quare agite, o iuvenes, tantarum in munere laudum
 Cingite fronde comas et pocula porcite dextris
 Communemque vocate deum et date vina volentes. 275
 Dixerat: Herculea bicolor cum populus umbra

Velavitque comas foliisque innexa pependit,
 Et sacer inplevit dextram scyphus. Ocius omnes
 In mensam laeti libant divosque precantur.

Devexo interea propior fit Vesper Olympo: 280
 Iamque sacerdotes primusque Potitius ibant,
 Pellibus in morem cincti, flammisque ferebant.
 Instaurant epulas, et mensae grata secundae
 Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
 Tum Salii ad cantus incensa altaria circum 285
 Populeis adsunt evincti tempora ramis,
 Hic iuvenum chorus, ille senum; qui carmine laudes
 Herculeas et facta ferunt: ut prima novercae
 Monstra manu geminosque premens eliserit anguis;
 • Ut bello egregias idem disiecerit urbes, 290
 Troiamque Oechaliamque; ut duros mille laboris
 Rege sub Eurystheo fati Iunonis iniquae
 Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembris,
 Hylaeumque Pholumque, manu, tu Cresia mactas
 Prodigia et vastum Nemeae sub rupe leonem. 295
 Te Stygii tremuere lacus, te ianitor Orci
 Ossa super recubans antro semiessa cruento;
 Nec te ullae facies, non terruit ipse Typhoeus,
 Arduus arma tenens; non te rationis egentem
 Lernaean turba capitum circumstetit anguis. 300
 Salve, vera Iovis proles, decus addite divis,
 Et nos et tua dexter adi pede sacra secundo.
 Talia carminibus celebrant; super omnia Caci
 Speluncam adiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
 Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant. 305

Exim se cuncti divinis rebus ad urbem
 Perfectis referunt. Ibat rex obsitus aevo,
 Et comitem Aenean iuxta natumque tenebat
 Ingrediens, varioque viam sermone levabat.
 Miratur facilisque oculos fert omnia circum 310
 Aeneas, capiturque locis, et singula laetus
 Exquiratque auditque virum monumenta priorum.

Tum rex Euandrus Romanae conditor arcis :
Haec nemora indigenae Fauni Nymphaeque tenebant,
Gensque virum truncis et duro robore nata, 315
 Quis neque mos neque cultus erat, nec iungere tauros,
 Aut componere opes norant, aut parcere parto,
 Sed rami adque asper victu venatus alebat.
 Primus ab aetherio venit Saturnus Olympo,
 Arma Iovis fugiens et regnis exsul adeptis. 320
 Is genus indocile ac dispersum montibus altis
 Composuit, legesque dedit, Latiumque vocari
 Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
 Aurea quae perhibent, illo sub rege fuere
 Saecula: sic placida populos in pace regebat; 325
 Deterior donec paulatim ac decolor aetas
 Et belli rabies et amor successit habendi.
 Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanae,
 Saepius et nomen posuit Saturnia tellus;
 Tum reges asperque inmani corpore Thybris, 330
 A quo post Itali fluvium cognomine Thybrim
 Diximus; amisit verum vetus Albula nomen.
 Me pulsum patria pelagique extrema sequentem
 Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
 His posuere locis, matrisque egere tremenda 335
 Carmentis Nymphae monita et deus auctor Apollo.
 Vix ea dicta: dehinc progressus monstrat et aram
 Et Carmentalem Romani nomine portam
 Quam memorant, Nymphae priscum Carmentis ho-
 norem,
 Vatis fatidicae, cecinit quae prima futuros 340
 Aeneadas magnos et nobile Pallanteum.
 Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
 Rettulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
 Parrhasio dictum Panos de more Lycaeï.
 Nec non et sacri monstrat nemus Argileti, 345
 Testaturque locum, et letum docet hospitii Argi.
 Hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit,
 Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
 Iam tum religio pavidos terrebat agrestis

Dira loci; iam tum silvam saxumque tremebant. 350
 Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem,
 Quis deus incertumst, habitat deus; Arcades ipsum
 Credunt se vidisse Iovem, cum saepe nigrantem
 Aegida concuteret dextra, nimbosque cieret.
 Haec duo praeterea disiectis oppida muris, 355
 Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
 Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem;
 Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
 Talibus inter se dictis ad tecta subibant
 Pauperis Euandri, passimque armenta videbant 360
 Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
 Ut ventum ad sedes: Haec, inquit, limina victor
 Alcides subiit, haec illum regia cepit.
 Aude, hospes, contemnere opes, et te quoque dignum
 Finge deo, rebusque veni non asper egenis. 365
 Dixit, et angusti subter fastigia tecti
 Ingentem Aenean duxit, stratisque locavit
 Effultum foliis et pelle Libystidis ursae.

Nox ruit, et fuscis tellurem amplectitur alis.
 At Venus haud animo nequiquam exterrita mater, 370
 Laurentumque minis et duro mota tumultu
 Vulcanum adloquitur, thalamoque haec coniugis aureo
 Incipit, et dictis divinum adspirat amorem:
 Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
 Debita cassurasque inimicis ignibus arces, 375
 Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
 Artis opisque tuae; nec te, carissime coniunx,
 Incassumve tuos volui exercere laboris;
 Quamvis et Priami deberem plurima natis,
 Et durum Aeneae flevissem saepe laborem. 380
 Nunc Iovis inperiis Rutulorum constitit oris:
 Ergo eadem supplex venio, et sanctum mihi numen
 Arma rogo, genetrix nato. Te filia Nerei,
 Te potuit lacrimis Tithonia flectere coniunx.
 Aspice, qui coeant populi, quae moenia clausis 385
 Ferrum acuunt portis in me excidiumque meorum.

Dixerat, et niveis hinc adque hinc diva lacertis
 Cunctantem amplexu molli foveat. Ille repente
 Accepit solitam flammam, notusque medullas
 Intravit calor, et labefacta per ossa cucurrit: 390
 Non secus adque olim, tonitru cum rupta corusco
 Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
 Sensit laeta dolis et formae conscia coniunx.
 Tum pater aeterno fatur devinctus amore:
 Quid caussas petis ex alto? fiducia cessit 395
 Quo tibi, diva, mei? Similis si cura fuisset,
 Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset;
 Nec Pater omnipotens Troiam, nec fata vetabant
 Stare decemque alios Priamum superesse per annos.
 Et nunc, si bellare paras adque haec tibi mens est, 400
 Quidquid in arte mea possum promittere curae,
 Quod fieri ferro liquidove potest electro,
 Quantum ignes animaeque valent, absiste precando
 Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus
 Optatos dedit amplexus, placidumque petivit 405
 Coniugis infusus gremio per membra soporem.

Inde ubi prima quies medio iam noctis abactae
 Curriculo expulerat somnum, cum femina primum,
 Cui tolerare colo vitam tenuique Minerva
 Inpositum, cinerem et sopitos suscitatur ignis, 410
 Noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
 Exercet penso, castum ut servare cubile
 Coniugis et possit parvos educere natos:
 Haud secus Ignipotens nec tempore segnior illo
 Mollibus e stratis opera ad fabrilis surgit. 415
 Insula Sicanium iuxta latus Aeoliamque
 Erigitur Liparen; fumantibus ardua saxis,
 Quam subter specus et Cyclopium exessa caminis
 Antra Aetnaea tonant, validique incudibus ictus
 Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis. 420
 Stricturae Chalybum, et fornacibus ignis anhelat,
 Volcani domus, et Volcania nomine tellus.
 Hoc tunc Ignipotens caelo descendit ab alto.

Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
 Brontesque Steropesque et nudus membra Pyra-
 cmon. 425

His informatum manibus iam parte polita
 Fulmen erat, toto Genitor quae pluruma caelo
 Deicit in terras, pars imperfecta manebat.
 Tris imbris torti radios, tris nubis aquosae
 Addiderant, rutili tris ignis et alitis Austri. 430

Fulgores nunc terrificos sonitumque metumque
 Miscebant operi flammisque sequacibus iras.
 Parte alia Marti currumque rotasque volucris
 Instabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes;
 Aegidaque horrifera, turbatae Palladis arma, 435
 Certatim squamis serpentum auroque polibant,
 Conexosque anguis ipsamque in pectore divae
 Gorgona, desecto vertentem lumina collo.

Tollite cuncta, inquit, coeptosque auferte laboris,
 Aetnaei Cyclopes, et huc advertite mentem: 440
 Arma acri facienda viro. Nunc viribus usus,
 Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.

Praecipitate moras. Nec plura effatus; at illi
 Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
 Sortiti. Fluit aes rivis aurique metallum, 445
 Volnificusque chalybs vasta fornace liquescit.

Ingentem clipeum informant, unum omnia contra
 Tela Latinorum, septenosque orbibus orbis
 Inpediunt. Alii ventosis follibus auras
 Accipiunt redduntque; alii stridentia tinguunt 450
 Aera lacu. Gemit inpositis incudibus antrum.
 Illi inter sese multa vi braccia tollunt
 In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris,
 Euandrum ex humili tecto lux suscitât alma 455
 Et matutini volucrum sub culmine cantus.
 Consurgit senior, tunicaque inducitur artus,
 Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis;
 Tum lateri adque umeris Tegeaeum subligat ense,

Demissa ab laeva pantherae terga retorquens. 460
 Nec non et gemini custodes limine ab alto
 Praecedunt gressumque canes comitantur erilem.
 Hospitis Aeneae sedem et secreta petebat,
 Sermonum memor et promissi muneris, heros.
 Nec minus Aeneas se matutinus agebat. 465
 Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
 Congressi iungunt dextras, mediisque residunt
 Aedibus, et licito tandem sermone fruuntur.
 Rex prior haec:
 Maxume Teucrorum ductor, quo sospite numquam 470
 Res equidem Troiae victas aut regna fatebor,
 Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
 Exiguae vires: hinc Tusco claudimur amni,
 Hinc Rutulus premit, et murum circumsonat armis.
 Sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis 475
 Iungere castra paro, quam fors inopina salutem
 Ostentat. Fatis huc te poscentibus adfers.
 Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
 Urbis Agyllinae sedes, ubi Lydia quondam
 Gens, bello praeclara, iugis insedit Etruscis. 480
 Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
 Inperio et saevis tenuit Mezentius armis.
 Quid memorem infandas caedes, quid facta tyranni
 Effera? di capiti ipsius generique reservent!
 Mortua quin etiam iungebat corpora vivis, 485
 Componens manibusque manus adque oribus ora,
 Tormenti genus, et sanie taboque fluentis
 Complexu in misero longa sic morte necabat.
 At fessi tandem cives infanda furem
 Armati circumsistunt ipsumque domumque, 490
 Obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
 Ille inter caedem Rutulorum elapsus in agros
 Confugere, et Turni defendier hospitis armis.
 Ergo omnis furiis surrexit Etruria iustis;
 Regem ad supplicium praesenti Marte repossunt. 495
 His ego te, Aenea, ductorem milibus addam.
 Toto namque fremunt condensae litore puppes,

Signaque ferre iubent; retinet longaevos haruspex
 Fata canens: O Maeoniae delecta iuventus,
 Flos veterum virtusque virum, quos iustus in ho-
 stem 500

Fert dolor et merita accendit Mezentius ira,
 Nulli fas Italo tantam subiungere gentem:
 Externos optate duces. Tum Etrusca resedit
 Hoc acies campo, monitis exterrita divom.
 Ipse oratores ad me regnique coronam 505
 Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarchon,
 Succedam castris, Tyrrhenaque regna capessam.
 Sed mihi tarda gelu saeculisque effeta senectus
 Invidet inperium seraeque ad fortia vires.
 Natum exhortarer, ni mixtus matre Sabella 510
 Hinc partem patriae traheret. Tu, cuius et annis
 Et generi fata indulgent, quem numina poscunt,
 Ingredere, o Teucrum adque Italum fortissime ductor.
 Hunc tibi praeterea, spes et solacia nostri,
 Pallanta adiungam; sub te tolerare magistro 515
 Militiam et grave Martis opus, tua cernere facta
 Adsuescat, primis et te miretur ab annis.
 Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
 Lecta, dabo, totidemque suo tibi nomine Pallas.

Vix ea fatus erat: defixique ora tenebant 520
 Aeneas Anchisiades et fidus Achates;
 Multaque dura suo tristi cum corde putabant,
 Ni signum caelo Cytherea dedisset aperto.
 Namque inproviso vibratus ab aethere fulgor
 Cum sonitu venit, et ruere omnia visa repente, 525
 Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
 Suspiciunt; iterum adque iterum fragor increpat ingens.
 Arma inter nubem caeli in regione serena
 Per sudum rutilare vident et pulsa tonare.
 Opstipuerunt animis alii; sed Troius heros 530
 Adgnovit sonitum et divae promissa parentis.
 Tum memorat: Ne vero, hospes, ne quaere profecto,
 Quem cassum portenta ferant: ego poscor Olympo.

Hoc signum cecinit missuram diva creatrix,
Si bellum ingrueret, Volcaniaque arma per auras 535
Laturam auxilio.

Heu quantae miseris caedes Laurentibus instant!
Quas poenas mihi, Turne, dabis! quam multa sub
undas

Scuta virum galeasque et fortia corpora volves,
Thy bri pater! Poscant acies, et foedera rumpant. 540

Haec ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto;
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
Excitat, hesternumque Larem parvosque Penatis
Laetus adit; mactant lectas de more bidentis 545
Euandrus pariter, pariter Troiana iuventus.
Post hinc ad navis graditur, sociosque revisit;
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Praestantis virtute legit; pars cetera prona
Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque. 550
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva;
Ducunt exsortem Aeneae, quem fulva leonis
Pellis obit totum, praefulgens unguibus aureis.

Fama volat parvam subito volgata per urbem,
Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis. 555
Vota metu duplicant matres, propiusque periculo
It timor, et maior Martis iam adparet imago.
Tum pater Euandrus dextram complexus euntis
Haeret, inexpletus lacrimans, ac talia fatur:
O mihi praeteritos referat si Iuppiter annos, 560
Qualis eram, cum primam aciem Praeneste sub ipsa
Stravi scutorumque incendi victor acervos,
Et regem hac Erulum dextra sub Tartara misi,
Nascenti cui tris animas Feronia mater —
Horrendum dictu — dederat, terna arma movenda; 565
Ter Leto sternendus erat; cui tum tamen omnis
Abstulit haec animas dextra, et totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,

Nate, tuo; neque finitimo Mezentius umquam
 Huic capiti insultans, tot ferro saeva dedisset 570
 Funera, tam multis viduasset civibus urbem.
 At vos, o superi, et divom tu maxume rector
 Iuppiter, Arcadii, quaeso, miserescite regis,
 Et patrias audite preces: Si numina vestra
 Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant, 575
 Si visurus eum vivo et venturus in unum:
 Vitam oro; patior quemvis durare laborem.
 Sin aliquem infandum cassum, Fortuna, minaris:
 Nunc, nunc o liceat crudelem abrumpere vitam,
 Dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri, 580
 Dum te, care puer, mea sola et sera voluptas,
 Complexu teneo; gravior neu nuntius auris
 Volneret. Haec genitor digressu dicta supremo
 Fundebat; famuli conlapsum in tecta ferebant.

Iamque adeo exierat portis equitatus apertis, 585
 Aeneas inter primos et fidus Achates,
 Inde alii Troiae procures; ipse agmine Pallas
 In medio, chlamyde et pictis conspectus in armis:
 Qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
 Quem Venus ante alios astrorum diligit ignis, 590
 Extulit os sacrum caelo tenebrasque resolvit.
 Stant pavidae in muris matres, oculisque secuntur
 Pulveream nubem et fulgentis aere catervas.
 Olli per dumos, qua proxuma meta viarum,
 Armati tendunt; it clamor, et agmine facto 595
 Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
 Est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
 Religione patrum late sacer; undique colles
 Includere cavi et nigra nemus abiete cingunt.
 Silvano famast veteris sacrasse Pelasgos, 600
 Arvorum pecorisque deo, lucumque diemque,
 Qui primi finis aliquando habuere Latinos.
 Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
 Castra locis, celsoque omnis de colle videri
 Iam poterat legio, et latis tendebat in arvis. 605

Huc pater Aeneas et bello lecta iuventus
Succedunt, fessique et equos et corpora curant.

At Venus aetherios inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat; natumque in valle reducta
Ut procul et gelido secretum flumine vidit, 610
Talibus adfatast dictis, seque obtulit ultro:
En perfecta mei promissa coniugis arte
Munera; ne mox aut Laurentis, nate, superbos,
Aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.
Dixit et amplexus nati Cytherea petivit; 615
Arma sub adversa posuit radiantia quercu.
Ille, deae donis et tanto laetus honore,
Expleri nequit adque oculos per singula volvit,
Miraturque interque manus et brachia versat
Terribilem cristis galeam flammisque vomentem, 620
Fatiferumque ensem, lorica ex aere rigentem,
Sanguineam, ingentem, qualis cum caerula nubes
Solis inardescit radiis longaeque refulget;
Tum levis ocreas electro auroque recocto,
Hastamque, et clipei non enarrabile textum. 625
Illic res Italas Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus venturique inscius aevi,
Fecerat Ignipotens; illic genus omne futurae
Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella.
Fecerat et viridi fetam Mavortis in antro 630
Procubuisse lupam; geminos huic ubera circum
Ludere pendentis pueros, et lambere matrem
Inpavidos; illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam et raptas sine more Sabi-
nas 635
Consessu caveae, magnis Circensibus actis,
Addiderat, subitoque novom consurgere bellum
Romulidis Tatioque seni Curibusque severis.
Post idem inter se posito certamine reges
Armati Iovis ante aram paterasque tenentes 640
Stabant et caesa iungebant foedera porca.

Haud procul inde citae Mettum in diversa quadrigae
 Distulerant — at tu dictis, Albane, maneres! —
 Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
 Per silvam, et sparsi rorabant sanguine vepres. 645
 Nec non Tarquinium eiectum Porsenna iubebat
 Accipere, ingentique urbem obsidione premebat;
 Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
 Illum indignanti similem, similemque minanti
 Aspiceres, pontem auderet quia vellere Cocles, 650
 Et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis.
 In summo custos Tarpeiae Manlius arcis
 Stabat pro templo et Capitolia celsa tenebat,
 Romuleoque recens horrebat regia culmo.
 Adque hic auratis volitans argenteus anser 655
 Porticibus Gallos in limine adesse canebat;
 Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
 Defensi tenebris et dono noctis opacae;
 Aurea caesaries ollis, adque aurea vestis;
 Virgatis lucent sagulis; tum lactea colla 660
 Auro innectuntur; duo quisque Alpina coruscant
 Gaesa manu, scutis protecti corpora longis.
 Hic exsultantis Salios, nudosque Lupercos,
 Lanigerosque apices, et lapsa ancilia caelo
 Extuderat; castae ducebant sacra per urbem 665
 Pilentis matres in molibus. Hinc procul addit
 Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis,
 Et scelerum poenas, et te, Catilina, minaci
 Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem;
 Secretosque pios; his dantem iura Catonem. 670
 Haec inter tumidi late maris ibat imago,
 Aurea, sed fluctu spumabant caerula cano;
 Et circum argento clari delphines in orbem
 Aequora verrebant caudis aestumque secabant.
 In medio classis aeratas, Actia bella, 675
 Cernere erat; totumque instructo Marte videres
 Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
 Hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
 Cum Patribus Populoque, Penatibus et magnis Dis,

Stans celsa in puppi; geminas cui tempora flammæ 680
 Laeta vomunt, patriumque aperitur vertice sidus.
 Parte alia ventis et dis Agrippa secundis
 Arduus agmen agens; cui, belli insigne superbum,
 Tempora navali fulgent rostrata corona.
 Hinc ope barbarica variisque Antonius armis, 685
 Victor ab Auroræ populis et litore rubro,
 Aegyptum virisque Orientis et ultima secum
 Bactra vehit; sequiturque, nefas! Aegyptia coniunx.
 Una omnes ruere, ac totum spumare, reductis
 Convolsum remis rostrisque tridentibus, aequor. 690
 Alta petunt; pelago credas innare revolsas
 Cycladas, aut montis concurrere montibus altos:
 Tanta mole viri turritis puppibus instant.
 Stuppea flamma manu telisque volatile ferrum
 Spargitur; arva nova Neptunia caede rubescunt. 695
 Regina in mediis patrio vocat agmina sistro;
 Necdum etiam geminos a tergo respicit anguis.
 Omnigenumque deum monstra et latrator Anubis
 Contra Neptunum et Venerem contraque Minervam
 Tela tenent. Saevit medio in certamine Mavors 700
 Caelatus ferro, tristesque ex aethere Diræ;
 Et scissa gaudens vadit Discordia palla,
 Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
 Actius haec cernens arcum intendebat Apollo
 Desuper: omnis eo terrore Aegyptus et Indi, 705
 Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.
 Ipsa videbatur ventis regina vocatis
 Vela dare, et laxos iam iamque inmittere funis.
 Illam inter caedes pallentem morte futura
 Fecerat Ignipotens undis et lapyge ferri; 710
 Contra autem magno maerentem corpore Nilum,
 Pandentemque sinus et tota veste vocantem
 Caeruleum in gremium latebrosaue flumina victos.
 At Caesar, triplici invectus Romana triumpho
 Moenia, dis Italis votum immortale sacrabat, 715
 Maxuma tercentum totam delubra per Urbem.
 Laetitia ludisque viae plausuque fremebant;

276 VERGILI AENEIDOS LIB. VIII.

Omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae;
 Ante aras terram caesi stravere iuveni.
 Ipse, sedens niveo candentis limine Phoebi, 720
 Dona recognoscit populorum aptatque superbis
 Postibus; incedunt victae longo ordine gentes,
 Quam variae linguis, habitu tam vestis et armis.
 Hic Nomadum genus et discinctos Mulciber Afros,
 Hic Lelegas Carasque sagittiferosque Gelonos 725
 Finxerat; Euphrates ibat iam mollior undis;
 Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis;
 Indomitique Dahae, et pontem indignatus Araxes.
 Talia per clipeum Volcani, dona parentis,
 Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet, 730
 Attollens umero famamque et fata nepotum.

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER NONUS.

Adque ea diversa penitus dum parte geruntur,
Irim de caelo misit Saturnia Iuno
Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore locutast: 5
Turne, quod optanti divom promittere nemo
Auderet, volvenda dies, en, attulit ultro.
Aeneas, urbe et sociis et classe relictâ,
Sceptra Palatini sedemque petit Euandri.
Nec satis: extremas Corythi penetravit ad urbes, 10
Lydorumque manum collectos armat agrestis.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.
Rumpe moras omnis et turbata arripe castra.
Dixit, et in caelum paribus se sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum. 15
Adgnovit iuvenis, duplicisque ad sidera palmas
Sustulit, ac tali fugientemst voce secutus:
Iri, decus caeli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde haec tam clara repente
Tempestas? medium video discedere caelum, 20
Palantisque polo stellas. Sequor omina tanta,
Quisquis in arma vocas. Et sic effatus ad undam

Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans, oneravitque aethera votis.

Iamque omnis campis exercitus ibat apertis, 25
Dives ecum, dives pictai vestis et auri;
Messapus primas acies, postrema coercent
Tyrrhidae iuvenes; medio dux agmine Turnus;
[Vertitur arma tenens, et toto vertice suprast.]
Ceus septem surgens sedatis amnibus altus 30
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus
Cum refluit campis et iam se condidit alveo.
Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucrici, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab adversa conclamat mole Caius: 35
Quis globus, o cives, caligine volvitur atra!
Ferte citi ferrum, date tela, ascendite muros,
Hostis adest, heia! Ingenti clamore per omnis
Condunt se Teucrici portas, et moenia complent.
Namque ita discedens praeceperat optumus armis 40
Aeneas: siqua interea fortuna fuisset,
Neu struere auderent aciem, neu credere campo;
Castra modo et tutos servarent aggere muros.
Ergo, etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
Obiciunt portas tamen et praecepta facessunt, 45
Armatique cavis exspectant turribus hostem.
Turnus, ut ante volans tardum praecesserat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus et urbi
Improvisus adest; maculis quem Thracicus albis
Portat ecus, cristaque tegit galea aurea rubra. 50
Ecquis erit, mecum, iuvenes, qui primus in hostem —?
En, ait. Et iaculum attorquens emittit in auras,
Principium pugnae, et campo sese arduus infert.
Clamore excipiunt socii, fremituque secuntur
Horrisono; Teucrum mirantur inertia corda: 55
Non aequo dare se campo, non obvia ferre
Arma viros, sed castra fovere. Huc turbidus adque huc
Lustrat equo muros, aditumque per avia quaerit.
Ac veluti pleno lupo insidiatus ovili

Cum fremit ad caulas, ventos perpessus et imbris, 60
 Nocte super media; tuti sub matribus agni
 Balatum exercent; ille asper et improbus ira
 Saevit in absentis; collecta fatigat edendi
 Ex longo rabies, et siccae sanguine fauces:
 Haud aliter Rutulo muros et castra tuenti 65
 Ignescunt irae; duris dolor ossibus ardet,
 Qua temptet ratione aditus, et quae via clausos
 Excutiat Teucros vallo adque effundat in aecum.
 Classem, quæ lateri castrorum adiuncta latebat,
 Aggeribus saeptam circum et fluvialibus undis, 70
 Invadit, sociosque incendia poscit ovariantis,
 Adque manum pinu flagranti fervidus inplet.
 Tum vero incumbunt; urguet praesentia Turni;
 Adque omnis facibus pubes accingitur atris.
 Diripuerunt focos; piceum fert fumida lumen 75
 Taeda, et commixtam Vulcanus ad astra favillam.

Quis deus, o Musae, tam saeva incendia Teucris
 Avertit? tantos ratibus quis depulit ignis?
 Dicite. Prisca fides facto, sed fama perennis.
 Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida 80
 Aeneas classem, et pelagi petere alta parabat,
 Ipsa deum fertur genetrix Berecynthia magnum
 Vocibus his adfata Iovem: Da, nate, petenti,
 Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
 Pineae silva mihi, multos dilecta per annos; 85
 Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
 Nigranti picea trabibusque obscurus acernis:
 Has ego Dardanio iuveni, cum classis egeret,
 Laeta dedi; nunc sollicitam timor anxius angit.
 Solve metus, adque hoc precibus sine posse parentem, 90
 Neu cursu quassatae ullo neu turbine venti
 Vincantur; prosit nostris in montibus ortas.
 Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
 O genetrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?
 Mortaline manu factae immortale carinae 95
 Fas habeant? certusque incerta pericula lustret

Aeneas? cui tanta deo permissa potestas?
 Immo, ubi defunctae finem portusque tenebunt
 Ausonios olim, quaecumque evaserit undis
 Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva, 100
 Mortalem eripiam formam, magnique iubebo
 Aequeris esse deas, qualis Nereia Doto
 Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
 Dixerat, idque ratum Stygii per flumina fratris,
 Per pice torrentis atraque voragine ripas 105
 Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.

Ergo aderat promissa dies, et tempora Parcae
 Debita conplerant: cum Turni iniuria Matrem
 Admonuit ratibus sacris depellere taedas.
 Hic primum nova lux oculis offulsit, et ingens 110
 Visus ab Aurora caelum transcurrere nimbus,
 Idaeique chori; tum vox horrenda per auras
 Excidit et Troum Rutulorumque agmina conplet:
 Ne trepidate meas, Teucris, defendere navis,
 Neve armate manus; maria ante exurere Turno, 115
 Quam sacras dabitur pinus. Vos ite solutae,
 Ite deae pelagi; genetrix iubet. Et sua quaeque
 Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
 Delphinumque modo demersis aequora rostris
 Ima petunt. Hinc virgineae, mirabile monstrum, 120
 [Quot prius aeratae steterant ad litora prorae]
 Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur.

Opstipuerunt animi Rutulis; contreritus ipse
 Turbatus Messapus equis; cunctatur et amnis
 Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto. 125
 At non audaci Turno fiducia cessit;
 Ultro animos tollit dictis, adque increpat ultro:
 Troianos haec monstra petunt; his Iuppiter ipse
 Auxilium solitum eripuit, non tela, neque ignis
 Exspectant Rutulos. Ergo maria invia Teucris, 130
 Nec spes ulla fugae; rerum pars altera ademptast;
 Terra autem in nostris manibus; tot milia, gentes
 Arma ferunt Italiae. Nil me fatalia terrent,

Siqua Phryges prae se iactant, responsa deorum:
 Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva   135
 Fertilis Ausoniae Troes. Sunt et mea contra
 Fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem,
 Coniuge praerepta; nec solos tangit Atridas
 Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
 Sed periisse semel satis est: peccare fuisset   140
 Ante satis, penitus modo non genus omne perosos
 Feminium. Quibus haec mediū fiducia valli
 Fossarumque morae, leti discrimina parva,
 Dant animos. At non viderunt moenia Troiae
 Neptuni fabricata manu considerare in ignis?   145
 Sed vos, o lecti, ferro quis scindere vallum
 Apparat et mecum invadit trepidantia castra?
 Non armis mihi Volcani, non mille carinis
 Est opus in Teucros. Addant se protinus omnes
 Etrusci socios. Tenebras et inertia furta   150
 [Palladii, caesis summae custodibus arcis,]
 Ne timeant; nec equi caeca condemur in alvo;
 Luce, palam, certumst igni circumdare muros.
 Haud sibi cum Danaïs rem faxo et pube Pelasga
 Esse putent, decumum quos distulit Hector in an-
 num.   155
 Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
 Quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
 Procurate, viri; et pugnam sperate parari.
 Interea vigilum excubiis obsidere portas
 Cura datur Messapo et moenia cingere flammis.   160
 Bis septem Rutuli, muros qui milite servant,
 Delecti; ast illos centeni quemque secuntur
 Purpurei cristis iuvenes auroque corusci.
 Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
 Indulgent vino, et vertunt crateras aenos.   165
 Conlucent ignes; noctem custodia ducit
 Insomnem ludo.

Haec super e vallo prospectant Troes, et armis
 Alta tenent; nec non trepidi formidine portas

Explorant, pontisque et propugnacula iungunt, 170
 Tela gerunt. Instant Mnestheus acerque Serestus,
 Quos pater Aeneas, siquando adversa vocarent,
 Rectores iuvenum et rerum dedit esse magistrōs.
 Omnis per muros legio, sortita periculum,
 Excubat exercetque vices, quod cuique tuendumst. 175

Nisus erat portae custos, acerrimus armis,
 Hyrtacides, comitem Aeneae quem miserat Ida
 Venatrix, iaculo celerem levibusque sagittis;
 Et iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
 Non fuit Aeneadum Troiana neque induit arma, 180
 Ora puer prima signans intonsa iuventa.
 His amor unus erat, pariterque in bella ruebant;
 Tum quoque communi portam statione tenebant.
 Nisus ait: Dine hunc ardorem mentibus addunt,
 Euryale, an sua cuique deus fit dira cupido? 185
 Aut pugnam, aut aliquid iandudum invadere magnum
 Mens agitat mihi, nec placida contenta quicquid.
 Cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum.
 Lumina rara micant; somno vinoque soluti
 Procubuerunt; silent late loca. Percipe porro, 190
 Quid dubitem, et quae nunc animo sententia surgat.
 Aenean acciri omnes, populusque patresque,
 Exposcunt, mittique viros, qui certa reportent.
 Si, tibi quae posco, praeferunt, — nam mihi facti
 Fama sat est, — tumultu videor reperire sub illo 195
 Posse viam ad muros et moenia Pallantea.
 Opstipuit magno laudum percussus amore
 Euryalus; simul his ardentem adfatur amicum:
 Mene igitur socium summis adiungere rebus,
 Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam? 200
 Non ita me genitor, bellis adsuetus Opheltes,
 Argolicum terrorem inter Troiaeque laboris
 Sublatum erudit; nec tecum talia gessi,
 Magnanimum Aenean et fata extrema secutus:
 Est hic, est animus lucis contemptor, et istum 205
 Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.

Nisus ad haec: Equidem de te nil tale verebar,
 Nec fas; non: ita me referat tibi magnus ovantem
 Iuppiter, aut quicumque oculis haec aspicit aequis.
 Sed siquis — quae multa vides discrimine tali — 210
 Si quis in adversum rapiat cassusve deusve,
 Te superesse velim; tua vita dignior aetas.
 Sit, qui me raptum pugna pretiove redemptum
 Mandet humo, solita aut siqua id fortuna vetabit,
 Absenti ferat inferias, decoretque sepulchro. 215
 Neu matri miserae tanti sim caussa doloris,
 Quae te sola, puer, multis e matribus ausa
 Persequitur, magni nec moenia curat Acestae.
 Ille autem: Caussas nequiquam nectis inanis,
 Nec mea iam mutata loco sententia cedit. 220
 Adceleremus, ait. Vigiles simul excitat. Illi
 Succedunt servantque vices; statione relicta
 Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.

Cetera per terras omnis animalia somno
 Laxabant curas et corda oblita laborum: 225
 Ductores Teucrum primi, delecta iuventus,
 Consilium summis regni de rebus habebant,
 Quid facerent, quisve Aeneae iam nuntius esset;
 Stant longis adnixa hastis et scuta tenentes
 Castrorum et campi medio. Tum Nisus et una 230
 Euryalus confestim alacres admittier orant;
 Rem magnam, pretiumque morae fore. Primus Iulus
 Accepit trepidos, ac Nisum dicere iussit.
 Tum sic Hyrtacides: Audite o mentibus aequis,
 Aeneadae, neve haec nostris spectentur ab annis, 235
 Quae ferimus. Rutuli somno vinoque soluti
 Conticuere; locum insidiis conspeximus ipsi,
 Qui patet in bivio portae, quae proxima ponto;
 Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
 Erigitur; si fortuna permittitis uti, 240
 Quaesitum Aenean et moenia Pallantea:
 Mox hic cum spoliis, ingenti caede peracta,
 Adfore cernetis. Nec nos via fallit euntis:

Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
 Venatu adsiduo et totum cognovimus amnem. 245
 Hic annis gravis adque animi maturus Aletes:
 Di patrii, quorum semper sub numine Troiast,
 Non tamen omnino Teucros delere paratis,
 Cum talis animos iuvenum et tam certa tulistis
 Pectora. — Sic memorans, umeros dextrasque tene-
 bat 250
 Amborum, et voltum lacrimis adque ora rigabat. —
 Quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis,
 Praemia posse rear solvi? pulcherrima primum
 Di moresque dabunt vestri; tum cetera reddet
 Actutum pius Aeneas adque integer aevi 255
 Ascanius, meriti tanti non inmemor umquam.
 Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
 Excipit Ascanius, per magnos, Nise, Penatis
 Assaracique Larem et canae penetralia Vestae
 Obtestor; quaecumque mihi fortuna fidesquest, 260
 In vestris pono gremiis: revocate parentem,
 Reddite conspectum; nihil illo triste recepto.
 Bina dabo argento perfecta adque aspera signis
 Pocula, devicta genitor quae cepit Arisba,
 Et tripodas geminos, auri duo magna talenta, 265
 Cratera anticum, quem dat Sidonia Dido.
 Si vero capere Italiam sceptrisque potiri
 Contigerit victori, et praedae dicere sortem:
 Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
 Aureus; ipsum illum, clipeum cristasque rubentis 270
 Excipiam sorti, iam nunc tua praemia, Nise.
 Praeterea bis sex genitor lectissima matrum
 Corpora captivosque dabit, suaeque omnibus arma;
 Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
 Te vero, mea quem spatiis propioribus aetas 275
 Insequitur, venerande puer, iam pectore toto
 Accipio et comitem cassus conplector in omnis.
 Nulla meis sine te quaeretur gloria rebus;
 Seu pacem seu bella geram, tibi maxuma rerum
 Verborumque fides. Contra quem talia fatur 280

Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
 Dissimilem arguerit; tantum! fortuna secunda
 Aut adversa cadat. Sed te super omnia dona
 Unum oro: genetrix Priami de gente vetusta
 Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus 285
 Mecum excedentem, non moenia regis Acestae.
 Hanc ego nunc ignaram huius quodcumque periclist
 Inque salutatam linquo; Nox et tua testis
 Dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
 At tu, oro, solare inopem, et succurre relictæ. 290
 Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
 In cassus omnis. Percussa mente dedere
 Dardanidae lacrimas; ante omnis pulcher Iulus,
 Adque animum patriae strinxit pietatis imago.
 Tum sic effatur: 295
 Sponde digna tuis ingentibus omnia coeptis.
 Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creusae
 Solum defuerit, nec partum gratia talem
 Parva manet. Cassus factum quicumque sequentur,
 Per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat: 300
 Quae tibi polliceor reduci rebusque secundis,
 Haec eadem matrique tuae generique manebunt.
 Sic ait inlacrimans; umero simul exiit ensem,
 Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
 Gnosius adqueabilem vagina aptarat eburna. 305
 Dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
 Exuvias; galeam fidus permutat Aletes.
 Protinus armati incedunt; quos omnis euntis
 Primorum manus ad portas, iuvenumque senumque,
 Prosequitur votis. Nec non et pulcher Iulus, 310
 Ante annos animumque gerens curamque virilem,
 Multa patri mandata dabat portanda. Sed auræ
 Omnia discernunt, et nubibus inrita donant.

Egressi superant fossas, noctisque per umbram
 Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri 315
 Exitio. Passim somno vinoque per herbam
 Corpora fusa vident, arrectos litore currus,

Inter lora rotasque viros, simul arma iacere,
 Vina simul. Prior Hyrtacides sic ore locutus :
 Euryale, audendum dextra; nunc ipsa vocat res. 320
 Hac iter est. Tu, ne qua manus se attollere nobis
 A tergo possit, custodi et consule longe;
 Haec ego vasta dabo, et lato te limite ducam.
 Sic memorat, vocemque premit; simul ense superbum
 Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis 325
 Exstructus toto proflabat pectore somnum,
 Rex idem, et regi Turno gratissimus augur;
 Sed non augurio potuit depellere pestem.
 Tris iuxta famulos temere inter tela iacentis
 Armigerumque Remi premit aurigamque sub ipsis 330
 Nactus equis, ferroque secatur pendentia colla;
 Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
 Sanguine singultantem; atro tepefacta cruore
 Terra torique madent. Nec non Lamyrumque Lamum-
 que
 Et iuvenem Serranum, illa qui plurima nocte 335
 Luserat, insignis facie, multoque iacebat
 Membra deo victus; felix, si protinus illum
 Aequasset nocti ludum in lucemque tulisset.
 Inpastus ceu plena leo per ovilia turbans;
 Suadet enim vaesana fames; manditque trahitque 340
 Molle pecus mutumque metu; fremit ore cruento.
 Nec minor Euryali caedes; incensus et ipse
 Perfurit, ac multam in medio sine nomine plebem,
 Fadumque Herbesumque subit Rhoetumque Abarimque,
 Ignaros; Rhoetum vigilantem et cuncta videntem; 345
 Sed magnum metuens se post cratera tegebat;
 Pectore in adverso totum cui comminus ensem
 Condidit adsurgenti, et multa morte recepit.
 Purpuream vomit ille animam, et cum sanguine mixta
 Vina refert moriens; hic furto fervidus instat. 350
 Iamque ad Messapi socios tendebat; ibi ignem
 Deficere extremum et religatos rite videbat
 Carpere gramen equos: breviter cum talia Nisus —
 Sensit enim nimia caede adque cupidine ferri —

Absistamus, ait; nam lux inimica propinquat. 355
 Poenarum exhaustum satis est; via facta per hostia.
 Multa virum solido argento perfecta relinunt
 Armaque craterasque simul pulchrosque tapetas.
 Euryalus phaleras Rhamnetis et aurea bullis
 Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim 360
 Quae mittit dona, hospitio cum iungeret absens,
 Caedicus; ille suo moriens dat habere nepoti;
 *Post mortem bello Rutuli pugnaque potiti;
 Haec rapit, adque umeris nequiquam fortibus aptat.
 Tum galeam Messapiabilem cristisque docoram 365
 Induit. Excedunt castris, et tuta capessunt.

Interea praemissi equites ex urbe Latina,
 Cetera dum legio campis instructa moratur,
 Ibant et Turno regi responsa ferebant,
 Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro. 370
 Iamque propinquabant castris, muroque subibant,
 Cum procul hos laevo flectentis limite cernunt,
 Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
 Praedidit inmemorem radiisque adversa refulsit.
 Haud temerest visum. Conclamat ab agmine Vol-
 scens: 375

State, viri; quae caussa viae? quive estis in armis?
 Quove tenetis iter? Nihil illi tendere contra,
 Sed celerare fugam in silvas et fidere nocti.
 Obiciunt equites sese ad divortia nota
 Hinc adque hinc, omnemque abitura custode coro-
 nant. 380

Silva fuit late dumis adque ilice nigra
 Horrida, quam densi conplerant undique sentes;
 Rara per occultos lucebat semita calles.
 Euryalum tenebrae ramorum onerosaque praeda
 Inpediunt, fallitque timor regione viarum. 385
 Nisus abit; iamque imprudens evaserat hostis
 Adque locos, qui post Albae de nomine dicti
 Albani, tum rex stabula alta Latinus habebat:
 Ut stetit, et frustra absentem respexit amicum.

Euryale infelix, qua te regione reliqui? 390
 Quæve sequar, rursus perplexum iter omne revolvens
 Fallacis silvæ? Simul et vestigia retro
 Observata legit, dumisque silentibus errat.
 Audit equos, audit strepitus et signa sequentum.
 Nec longum in medio tempus, cum clamor ad auris 395
 Pervenit, ac videt Euryalum; quem iam manus omnis,
 Fraude loci et noctis, subito turbante tumultu,
 Oppressum rapit et conantem pluruma frustra.
 Quid faciat? qua vi iuvenem, quibus audeat armis
 Eripere? an sese medios moriturus in enses 400
 Inferat, et pulchram properet per volnera mortem?
 Ocius adducto torquens hastile lacerto,
 Suspiciens altam Lunam, et sic voce precatur:
 Tu, dea, tu præsens nostro succurre labori,
 Astrorum decus et nemorum Latonia custos; 405
 Siqua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
 Dona tulit, siqua ipse meis venatibus auxi,
 Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi:
 Hunc sine me turbare globum, et rege tela per auras.
 Dixerat, et toto conixus corpore ferrum 410
 Conicit. Hasta volans noctis diverberat umbras,
 Et venit aversi in tergum Sulmonis, ibique
 Frangitur, ac fisso transit præcordia ligno.
 Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
 Frigidus, et longis singultibus ilia pulsat. 415
 Diversi circumspiciunt. Hoc acrior idem
 Ecce aliud summa telum librabat ab aure.
 Dum trepidant, iit hasta Tago per tempus utrumque,
 Stridens, traiectoque haesit tepefacta cerebro.
 Saevit atrox Volscens, nec teli conspicit usquam 420
 Auctorem, nec quo se ardens inmittere possit.
 Tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
 Persolves amborum, inquit; simul ense recluso
 Ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens,
 Conclamat Nisus; nec se celare tenebris 425
 Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
 Me, me, adsum, qui feci, in me convertite ferrum,

O Rutuli! mea fraus omnis; nihil iste nec ausus,
Nec potuit; caelum hoc et conscia sidera testor;
Tantum infelicem nimium dilexit amicum. 430

Talia dicta dabat; sed viribus ensis adactus
Transabiit costas et candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
It cruor, inque umeros cervix conlapsa recumbit:
Purpureus veluti cum flos succisus aratro 435

Languescit moriens, lassove papavera collo
Demisere caput, pluvia cum forte gravantur.
At Nisus ruit in medios, solumque per omnis
Volscentem petit; in solo Volscente moratur.
Quem circum glomerati hostes hinc comminus adque
hinc 440

Proturbant. Instat non setius, ac rotat ensem
Fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverso, et moriens animam abstulit hosti.
Tum super exanimum sese proiecit amicum
Confossus, placidaque ibi demum morte quievit. 445

Fortunati ambo! siquid mea carmina possunt,
Nulla dies umquam memori vos eximet aevo,
Dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum
Accolet, inperiumque pater Romanus habebit.

Victores praeda Rutuli spoliisque potiti, 450
Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus Rhamneta reperto
Exsanguis et primis una tot caede peremptis,
Serranoque Numaque. Ingens concursus ad ipsa
Corpora seminecisque viros, tepidaque recentem 455
Caede locum et plenos spumanti sanguine rivos.
Adgnoscent spolia inter se, galeamque nitentem
Messapi, et multo phaleras sudore receptas.

Et iam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile: 460
Iam sole infuso, iam rebus luce relectis,

Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
 Suscitât, aeratasque acies in proelia cogit
 Quisque suas, variisque acuunt rumoribus iras.
 Quin ipsa arrectis — visu miserabile — in hastis 465
 Praefigunt capita et multo clamore secuntur
 Euryali et Nisi.

Aeneadae duri murorum in parte sinistra
 Opposuerunt aciem, — nam dextera cingitur amni —
 Ingentisque tenent fossas, et turribus altis 470
 Stant maestî; simul ora virum praefixa movebant,
 Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo.

Interea pavidam volitans pinnata per urbem
 Nuntia Fama ruit, matrisque adlabitur auris
 Euryali. At subitus miserae calor ossa reliquit; 475
 Excussi manibus radii, revolutaque pensa.
 Evolat infelix, et femineo ululatu,
 Scissa comam, muros amens adque agmina cursu
 Prima petit, non illa virum, non illa pericli
 Telorumque memor; caelum dehinc questibus inplet: 480
 Hunc ego te, Euryale, aspicio? tune ille senectae
 Sera meae requies, potuisti linquere solam,
 Crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,
 Adfari extremum miserae data copia matri?
 Heu, terra ignota canibus date praeda Latinis 485
 Alitibusque iaces! nec te tua funere mater
 Produxi, pressive oculos, aut vulnera lavi,
 Veste tegens, tibi quam noctes festina diesque
 Urguebam et tela curas solabar anilis.
 Quo sequar? aut quae nunc artus avolsaque mem-
 bra 490

Et funus lacerum tellus habet? Hoc mihi de te,
 Nate, refers? hoc sum terraeque marique secuta?
 Figite me, siquast pietas, in me omnia tela
 Conicite, o Rutuli, me primam absumite ferro;
 Aut tu, magne pater divom, miserere, tuoque 495
 Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo,
 Quando aliter nequeo crudelem abrumperè vitam.

Hoc fletu concussi animi, maestusque per omnis
 It gemitus; torpent infractae ad proelia vires.
 Illam incendentem luctus Idaeus et Actor 500
 Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli
 Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt.

At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
 Increpuit; sequitur clamor, caelumque remugit.
 Adcelerant acta pariter testudine Volsci; 505
 Et fossas implere parant ac vellere vallum.
 Quaerunt pars aditum, et scalis ascendere muros,
 Qua rarast acies interlucetque corona
 Non tam spissa viris. Telorum effundere contra
 Omne genus Teucris ac duris detrudere contis, 510
 Adsueti longo muros defendere bello.
 Saxa quoque infestoolvebant pondere, siqua
 Possent tectam aciem perrumpere, cum tamen omnis
 Ferre iuvat subter densa testudine cassus.
 Nec iam sufficiunt. Nam qua globus imminet in-
 gens, 515

Inmanem Teucris molemvolvontque ruuntque,
 Quae stravit Rutulos late, armorumque resolvit
 Tegmina. Nec curant caeco contendere Marte
 Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
 Missilibus certant. 520
 Parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
 Pinum et fumiferos infert Mezentius ignis;
 At Messapus ecum domitor, Neptunia proles,
 Rescindit vallum et scalas in moenia poscit.

Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti, 525
 Quas ibi tum ferro strages, quae funera Turnus
 Ediderit, quem quisque virum demiserit Orco;
 Et mecum ingentis oras evolvite belli.
 [Et meministis enim, divae, et memorare potestis.]

Turris erat vasto suspectu et pontibus altis, 530
 Opportuna loco; summis quam viribus omnes
 Expugnare Itali summaque evertere opum vi

Certabant, Troes contra defendere saxis
 Perque cavas densi tela intorquere fenestras.
 Princeps ardentem coniecit lampada Turnus, 535
 Et flammam adfixit lateri; quae pluruma vento
 Corripuit tabulas et postibus haesit adessis.
 Turbati trepidare intus, frustraue malorum
 Velle fugam. Dum se glomerant, retroque residunt
 In partem, quae peste caret, tum pondere turris 540
 Procubuit subito, et caelum tonat omne fragore.
 Semineces ad terram, inmani mole secuta,
 Confixique suis telis et pectora duro
 Transfossi ligno veniunt. Vix unus Helenor
 Et Lycus elapsi; quorum primaevos Helenor, 545
 Maeonio regi quem serva Licymnia furtim
 Sustulerat vetitisque ad Troiam miserat armis,
 Ense levis nudo parmaque inglorius alba.
 Isque ubi se Turni media inter milia vidit,
 Hinc acies adque hinc acies adstare Latinas: 550
 Ut fera, quae, densa venantium saepta corona,
 Contra tela furit, seseque haud nescia morti
 Inicit et saltu supra venabula fertur,
 Haud aliter iuvenis medios moriturus in hostis
 Inruit, et, qua tela videt densissima, tendit. 555
 At pedibus longe melior Lycus inter et hostis
 Inter et arma fuga muros tenet, altaque certat
 Prendere tecta manu sociumque attingere dextras.
 Quem Turnus, pariter cursu teloque secutus,
 Increpat his victor: Nostrasne evadere, demens, 560
 Sperasti te posse manus? simul arripit ipsum
 Pendentem, et magna muri cum parte revellit:
 Qualis ubi aut leporem aut candenti corpore cycnum
 Sustulit alta petens pedibus Iovis armiger uncis,
 Quaesitum aut matri multis balatibus agnum 565
 Martius a stabulis rapuit lupo. Undique clamor
 Tollitur; invadunt et fossas aggere complent;
 Ardentis taedas alii ad fastigia iactant.
 Ilioneus saxo adque ingenti fragmine montis
 Lucetium, portae subeuntem ignisque ferentem, 570

Emathiona Liger, Corynaeum sternit Asilas,
 Hic iaculo bonus, hic longe fallente sagitta;
 Ortygium Caeneus, victorem Caenea Turnus,
 Turnus Itym Cloniumque, Dioxippum Promolumque,
 Et Sagarim et summis stantem pro turribus Idan; 575
 Privernum Capys. Hunc primo levis hasta Themillae
 Strinxerat: ille manum proiecto tegmine demens
 Ad vulnus tulit; ergo alis adlapsa sagitta
 Et laevo infixast lateri manus, abditaque intus
 Spiramenta animae letali vulnere rupit. 580
 Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
 Pictus acu chlamydem et ferrugine clarus Hibera,
 Insignis facie, genitor quem miserat Arcens,
 Eductum matris luco Symaethia circum
 Flumina, pinguis ubi et placabilis ara Palici: 585
 Stridentem fundam positis Mezentius hastis
 Ipse ter adducta circum caput egit habena,
 Et media adversi liquefacto tempora plumbo
 Diffidit, ac multa porrectum extendit harena.

Tum primum bello celerem intendisse sagittam 590
 Dicitur, ante feras solitus terrere fugacis,
 Ascanius, fortemque manu fudisse Numanum;
 Cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
 Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
 Is primam ante aciem digna adque indigna relatu 595
 Vociferans, tumidusque novo praecordia regno
 Ibat et ingentem sese clamore ferebat:
 Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
 Bis capti Phryges, et morti praetendere muros?
 En, qui nostra sibi bello conubia poscunt! 600
 Quis deus Italiam, quae vos dementia adegit?
 Non hic Atridae, nec fandi fictor Ulixes.
 Durum ab stirpe genus natos ad flumina primum
 Deferimus saevoque gelu duramus et undis;
 Venatu invigilant pueri, silvasque fatigant; 605
 Flectere ludus equos et spicula tendere cornu.
 At patiens operum parvoque adsueta iuventus

Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
 Omne aevom ferro teritur, versaque iuvenum
 Terga fatigamus hasta; nec tarda senectus 610
 Debilitat viris animi mutatque vigorem:
 Canitiem galea premimus; semperque recentis
 Comportare iuvat praedas et vivere rapto.
 Vobis picta croco et fulgenti murice vestis;
 Desidiaē cordi; iuvat indulgere choreis; 615
 Et tunicae manicas, et habent redimicula mitrae.
 O vere Phrygiae, neque enim Phryges, ite per alta
 Dindyma, ubi adsuetis biformem dat tibia cantum.
 Tympana vos buxusque vocat Berecynthia Matris
 Idaeae: sinite arma viris, et cedite ferro. 620

Talia iactantem dictis ac dira canentem
 Non tulit Ascanius; nervoque obversus equino
 Contendit telum, diversaue brachia ducens
 Constitit, ante Iovem supplex per vota precatus:
 Iuppiter omnipotens, audacibus adnue coeptis. 625
 Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona,
 Et statuam ante aras aurata fronte iuvenum,
 Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
 Iam cornu petat et pedibus qui spargat harenam.
 Audiit et caeli Genitor de parte serena 630
 Intonuit laevom; sonat una fatifer arcus.
 Effugit horrendum stridens adducta sagitta,
 Perque caput Remuli venit et cava tempora ferro
 Traicit. I, verbis virtutem include superbis!
 Bis capti Phryges haec Rutulis responsa remittunt. 635
 Hoc tantum Ascanius; Teucrici clamore secuntur,
 Laetitiaque fremunt, animosque ad sidera tollunt.
 Aethera tum forte plaga crinitus Apollo
 Desuper Ausonias acies urbemque videbat,
 Nube sedens, adque his victorem adfatur Iulum: 640
 Macte nova virtute, puer; sic itur ad astra,
 Dis genite et geniture deos. Iure omnia bella
 Gente sub Assaraci fato ventura resident;
 Nec te Troia capit. Simul haec effatus ab alto

Aethere se mittit, spirantis dimovet auras, 645
 Ascaniumque petit. Formam tum vertitur oris
 Anticum in Buten. Hic Dardanio Anchisae
 Armiger ante fuit fidusque ad limina custos;
 Tum comitem Ascanio pater addidit. Ibat Apollo
 Omnia longaevo similis, vocemque coloremque 650
 Et crinis albos et saeva sonoribus arma,
 Adque his ardentem dictis adfatur Iulum:
 Sit satis, Aenide, telis inpune Numanum
 Oppetiisse tuis; primam hanc tibi magnus Apollo
 Concedit laudem, et paribus non invidet armis; 655
 Cetera parce, puer, bello. Sic orsus Apollo
 Mortalis medio aspectus sermone reliquit,
 Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
 Adgnovere deum procures divinaque tela
 Dardanidae, pharetramque fuga sensere sonantem. 660
 Ergo avidum pugnae dictis ac numine Phoebi
 Ascanium prohibent; ipsi in certamina rursus
 Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
 It clamor totis per propugnacula muris;
 Intendunt acris arcus, ammentaque torquent. 665
 Sternitur omne solum telis; tum scuta cavaeque
 Dant sonitum flictu galeae; pugna aspera surgit:
 Quantus ab occassu veniens pluvialibus Haedis
 Verberat imber humum; quam multa grandine nimbi
 In vada praecipitant, cum Iuppiter horridus austris 670
 Torquet aquosam hiemem et caelo cava nubila rumpit.

Pandarus et Bitias, Idaeo Alcanore creti,
 Quos Iovis eduxit luco silvestris Iadera,
 Abietibus iuvenes patriis et montibus aequos,
 Portam, quae ducis inperio commissa, recludunt, 675
 Freti armis, ultroque invitant moenibus hostem.
 Ipsi intus dextra ac laeva pro turribus adstant,
 Armati ferro et cristis capita alta corusci:
 Quales aeriae liquentia flumina circum,
 Sive Padi ripis, Athesim seu propter amoenum, 680
 Consurgunt geminae quercus intonsaque caelo

Attollunt capita et sublimi vertice nutant.
 Inrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentis.
 Continuo Quercens et pulcher Aquicolus armis
 Et praeceps animi Tmarus et Mavortius Haemon 685
 Agminibus totis aut versi terga dedere,
 Aut ipso portae posuere in limine vitam.
 Tum magis increscunt animis discordibus irae;
 Et iam collecti Troes glomerantur eodem,
 Et conferre manum et procurrere longius audent. 690

Ductori Turno, diversa in parte furenti,
 Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
 Fervere caede nova, et portas praebere patentis.
 Deserit inceptum, adque inmani concitus ira
 Dardanium ruit ad portam fratresque superbos. 695
 Et primum Antiphaten, is enim se primus agebat,
 Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
 Coniecto sternit iaculo; volat Itala cornus
 Aera per tenerum, stomachoque infixam sub altum
 Pectus abit; reddit specus atri vulneris undam 700
 Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepescit.
 Tum Meropem adque Erymanta manu, tum sternit
 Aphidnum;

Tum Bitian ardentem oculis animisque frementem,
 Non iaculo; neque enim iaculo vitam ille dedisset;
 Sed magnum stridens contorta phalarica venit, 705
 Fulminis acta modo; quam nec duo taurea terga,
 Nec duplici squama lorica fidelis et auro
 Sustinuit; conlapsa ruunt inmania membra.
 Dat tellus gemitum, et clipeum super intonat ingens.
 Talis in Euboico Baiarum litore quondam 710
 Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
 Constructam ponto iaciunt; sic illa ruinam
 Prona trahit, penitusque vadis inlisa recumbit;
 Miscent se maria, et nigrae attolluntur harenae;
 Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cu-
 bile 715

Inarime Iovis inperiis inposta Typhoeo.

Hic Mars armipotens animum virisque Latinis
 Addidit, et stimulos acris sub pectore vertit;
 Inmisitque Fugam Teucris atrumque Timorem.
 Undique conveniunt, quoniam data copia pugnae, 720
 Bellatorque animo deus incidit.
 Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit,
 Et quo sit fortuna loco, qui cassus agat res,
 Portam vi multa converso cardine torquet,
 Obnixus latis umeris, multosque suorum 725
 Moenibus exclusos duro in certamine linquit;
 Ast alios secum includit recipitque ruentis,
 Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
 Viderit inrumpentem, ultroque incluserit urbi,
 Inmanem veluti pecora inter inertia tigrim. 730
 Continuo nova lux oculis effulsit, et arma
 Horrendum sonuere; tremunt in vertice cristae
 Sanguineae, clipeoque micantia fulmina mittit.
 Adgnoscent faciem invisam adque inmania membra
 Turbati subito Aeneadae. Tum Pandarus ingens 735
 Emicat, et mortis fraternae fervidus ira
 Effatur: Non haec dotalis regia Amatae;
 Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
 Castra inimica vides; nulla hinc exire potestas.
 Olli subridens sedato pectore Turnus: 740
 Incipe, siqua animo virtus, et consere dextram;
 Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillen.
 Dixerat. Ille rudem nodis et cortice crudo
 Intorquet summis adnixus viribus hastam;
 Excepere auras; volnus Saturnia Iuno 745
 Detorsit veniens, portaeque infigitur hasta.
 At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
 Effugies; neque enim is teli nec vulneris auctor.
 Sic ait, et sublatum alte consurgit in ense,
 Et mediam ferro gemina inter tempora frontem 750
 Dividit inpubisque inmani vulnere malas.
 Fit sonus; ingenti concussast pondere tellus;
 Conlapsos artus adque arma cruenta cerebro
 Sternit humi moriens, adque illi partibus aequis

Huc caput adque illuc umero ex utroque pependit. 755
 Diffugiunt versi trepida formidine Troes.
 Et, si continuo victorem ea cura subisset,
 Rumpere claustra manu sociosque inmittere portis,
 Ultimus ille dies bello gentique fuisset.
 Sed furor ardentem caedisque insana cupido 760
 Egit in adversos.
 Principio Phalerim et succiso poplite Gygen
 Excipit; hinc raptas fugientibus ingerit hastas
 In tergum; Iuno viris animumque ministrat.
 Addit Halym comitem et confixa Phegea parma; 765
 Ignaros deinde in muris Martemque cientis
 Alcandrumque Haliumque Noemonaque Prytanimque.
 Lyncea tendentem contra sociosque vocantem
 Vibranti gladio conixus ab aggere dexter
 Occupat; huic uno deiectum comminus ictu 770
 Cum galea longe iacuit caput. Inde ferarum
 Vastatorem Amycum, quo non felicius alter
 Unguere tela manu ferrumque armare veneno;
 Et Clytium Aeoliden, et amicum Crethea Musis,
 Crethea Musarum comitem, cui carmina semper 775
 Et citharae cordi, numerosque intendere nervis;
 Semper equos adque arma virum pugnasse canebat.

Tandem ductores audita caede suorum
 Conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Serestus;
 Palantisque vident socios hostemque receptum. 780
 Et Mnestheus: Quo deinde fugam, quo tenditis?
 inquit.

Quos alios muros, quae iam ultra moenia habetis?
 Unus homo, et vestris, o cives, undique saeptus
 Aggeribus, tantas strages inpune per urbem
 Ediderit? iuvenum primos tot miserit Orco? 785
 Non infelicis patriae veterumque deorum
 Et magni Aeneae, segnes, miseretque pudetque?
 Talibus accensi firmantur, et agmine denso
 Consistunt. Turnus paulatim excedere pugna
 Et fluvium petere ac partem, quae cingitur unda. 790

Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum : ceu saevom turba leonem
Cum telis premit infensis ; at territus ille,
Asper, acerba tuens, retro redit ; et neque terga
Ira dare aut virtus patitur, nec tendere contra, 795
Ille quidem hoc cupiens, potis est per tela virosque.
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Inproperata refert, et mens exaestuat ira.
Quin etiam bis tum medios invaserat hostis,
Bis confusa fuga per muros agmina vertit; 800
Sed manus e castris propere coit omnis in unum,
Nec contra viris audet Saturnia Iuno
Sufficere ; aeriam caelo nam Iuppiter Irim
Demisit, germanae haud mollia iussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis. 805
Ergo nec clipeo iuvenis subsistere tantum
Nec dextra valet : iniectis sic undique telis
Obruitur. Strepit adsiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, et saxis solida aera fatiscunt;
Discussaeque iubae capiti; nec sufficit umbo 810
Ictibus ; ingeminant hastis et Troes et ipse
Fulmineus Mnestheus. Tum toto corpore sudor
Liquitur et piceum — nec respirare potestas —
Flumen agit; fessos quatit aeger anhelitus artus.
Tum demum praeceps saltu sese omnibus armis 815
In fluvium dedit. Ille suo cum gurgite flavo
Accepit venientem ac mollibus extulit undis,
Et laetum sociis abluta caede remisit.

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER DECUMUS.

Panditur interea domus omnipotentis Olympi,
Conciliumque vocat divom pater adque hominum rex
Sideream in sedem, terras unde arduus omnis
Castraque Dardanidum adspectat populosque Latinos.
Considunt tectis bipatientibus; incipit ipse: 5
Caelicolae magni, quianam sententia vobis
Versa retro, tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
Quae contra vetitum discordia? quis metus aut hos
Aut hos arma sequi ferrumque lacessere suasit? 10
Adveniet iustum pugnae, ne arcessite, tempus,
Cum fera Karthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum adque Alpes inmittet apertas:
Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.
Nunc sinite; et placitum laeti componite foedus. 15

Iuppiter haec paucis; at non Venus aurea contra
Pauca refert:
O Pater, o hominum rerumque aeterna potestas!
Namque aliud quid sit, quod iam inplorare queamus?
Cernis, ut insultent Rutuli, Turnusque feratur 20
Per medios insignis equis tumidusque secundo

Marte ruat? Non clausa tegunt iam moenia Teucros:
 Quin intra portas adque ipsis proelia miscent
 Aggeribus moerorum, et inundant sanguine fossae.
 Aeneas ignarus abest. Numquamne levare 25
 Obsidione sines? muris iterum imminet hostis
 Nascentis Troiae, nec non exercitus alter;
 Adque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis
 Tydides. Equidem credo, mea volnera restant,
 Et tua progenies mortalia demoror arma! 30
 Si sine pace tua adque invito numine Troes
 Italiam petiere: luant peccata, neque illos
 Iuveris auxilio; sin tot responsa secuti,
 Quae Superi Manesque dabant: cur nunc tua quis-
 quam
 Vertere iussa potest? aut cur nova condere fata? 35
 Quid repetam exustas Erycino in litore classis?
 Quid tempestatum regem, ventosque furentis
 Aeolia excitos? aut actam nubibus Irim?
 Nunc etiam Manis — haec intemptata manebat
 Sors rerum — movet, et superis inmissa repente 40
 Allecto, medias Italum bacchata per urbes.
 Nil super imperio moveor; speravimus ista,
 Dum fortuna fuit; vincant, quos vincere mavis.
 Si nullast regio, Teucris quam det tua coniunx
 Dura, per eversae, genitor, fumantia Troiae 45
 Excidia obtestor: liceat dimittere ab armis
 Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
 Aeneas sane ignotis iactetur in undis,
 Et, quamcumque viam dederit Fortuna, sequatur:
 Hunc tegere et dirae valeam subducere pugnae. 50
 Est Amathus, est celsa Paphus adque alta Cythera,
 Idaliaeque domus: positis inglorius armis
 Exigat hic aevom. Magna dicione iubeto
 Karthago premat Ausoniam; nihil urbibus inde
 Obstat Tyrîis. Quid pestem evadere belli 55
 Iuvat et Argolicos medium fugisse per ignis,
 Totque maris vastaeque exhausta pericula terrae,
 Dum Latium Teucris recidivaque Pergama quaerunt?

Non satius, cineres patriae insedissee supremos
 Adque solum, quo Troia fuit? Xanthum et Simo-
 enta 60

Redde, oro, miseris, iterumque revolvere cassus
 Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Iuno
 Acta furore gravi: Quid me alta silentia cogis
 Rumpere et obductum verbis volgare dolorem?
 Aenean hominum quisquam divomque subegit 65

Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
 Italiam fatis petiit auctoribus; esto;
 Cassandrae impulsus furiis: num linquere castra
 Hortati sumus, aut vitam committere ventis?
 Num puero summam belli, num credere muros? 70

Tyrrhenamque fidem aut gentis agitare quietas?
 Quis deus in fraudem, quae dura potentia nostri
 Egit? ubi hic Iuno, demissave nubibus Iris?
 Indignumst Italos Troiam circumdare flammis
 Nascentem, et patria Turnum consistere terra, 75

Cui Pilumnus avos, cui diva Venilia mater:
 Quid, face Troianos atra vim ferre Latinis,
 Arva aliena iugo premere adque avertere praedas?
 Quid, soceros legere et gremiis abducere pactas,
 Pacem orare manu, praefigere puppibus arma? 80

Tu potes Aenean manibus subducere Graium,
 Proque viro nebulam et ventos obtendere inanis,
 Et potes in totidem classem convertere Nymphas:
 Nos aliquid Rutulos contra iuvisse nefandumst?
 Aeneas ignarus abest: ignarus et absit: 85

Est Paphus, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera.
 Quid gravidam bellis urbem et corda aspera temptas?
 Nosne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo
 Conamur? nos? an miseros qui Troas Achivis
 Obiecit? Quae caussa fuit, consurgere in arma 90

Europamque Asiamque, et foedera solvere furto?
 Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter,
 Aut ego tela dedi, fovive Cupidine bella?
 Tum decuit metuisse tuis; nunc sera querellis
 Haud iustis adsurgis, et inrita iurgia iactas. 95

Talibus orabat Iuno, cunctique fremebant
 Caelicolae adsensu vario; ceu flamina prima
 Cum deprensa fremunt silvis, et caeca volutant
 Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
 Tum Pater omnipotens, rerum cui prima potestas, 100
 Infit; eo dicente deum domus alta silescit,
 Et tremefacta solo tellus; silet arduus aether;
 Tum Zephyri posuere; premit placida aequora pontus.
 Accipite ergo animis adque haec mea figite dicta.
 Quandoquidem Ausonios coniungi foedere Teucris 105
 Haud licitum, nec vestra capit discordia finem:
 Quae cuiquest fortuna hodie, quam quisque secat
 spem,

Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebo,
 Seu fatis Italum castra obsidione tenentur,
 Sive errore malo Troiae monitisque sinistris. 110
 Nec Rutulos solvo. Sua cuique exorsa laborem
 Fortunamque ferent. Rex Iuppiter omnibus idem.
 Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
 Per pice torrentis atraque voragine ripas
 Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum. 115
 Hic finis fandi. Solio tum Iuppiter aureo
 Surgit, caelicolae medium quem ad limina ducunt.

Interea Rutuli portis circum omnibus instant
 Sternere caede viros, et moenia cingere flammis.
 At legio Aeneadum vallis obsessa tenetur, 120
 Nec spes ulla fugae. Miseri stant turribus altis
 Nequiquam, et rara muros cinxere corona:
 Asius Imbrasides Hicetaoniusque Thymoetes
 Assaracique duo et senior cum Castore Thymbris,
 Prima acies; hos germani Sarpedonis ambo, 125
 Et Clarus et Themon, Lycia comitantur ab alta.
 Fert ingens toto conixus corpore saxum,
 Haud partem exiguum montis, Lyrnesius Acmon,
 Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
 Hi iaculis, illi certant defendere saxis, 130
 Molirique ignem, nervoque aptare sagittas.

Ipse inter medios, Veneris iustissima cura,
 Dardanius caput, ecce, puer detectus honestum,
 Qualis gemma, micat, fulvom quae dividit aurum,
 Aut collo decus aut capiti; vel quale per artem 135
 Inclusum buxo aut Oricia terebintho
 Lucet ebur; fusos cervix cui lactea crinis
 Accipit et molli subnectens circulus auro.
 Te quoque magnanimae viderunt, Ismare, gentes
 Volnera dirigere, et calamos armare veneno, 140
 Maeonia generose domo, ubi pingua culta
 Exercentque viri, Pactolosque inrigat auro.
 Adfuit et Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
 Aggere moerorum sublimem gloria tollit,
 Et Capys: hinc nomen Campanae ducitur urbi. 145

Illi inter sese duri certamina belli
 Contulerant: media Aeneas freta nocte secabat.
 Namque, ut ab Euandro castris ingressus Etruscis,
 Regem adit, et regi memorat nomenque genusque;
 Quidve petat, quidve ipse ferat; Mezentius arma 150
 Quae sibi conciliet, violentaque pectora Turni
 Edocet; humanis quae sit fiducia rebus
 Admonet, inmiscetque preces. Haud fit mora; Tarchon
 Iungit opes, foedusque ferit; tum libera fati
 Classem conscendit iussis gens Lydia divom, 155
 Externo commissa duci. Aeneia puppis
 Prima tenet, rostro Phrygios subiuncta leones;
 Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
 Hic magnus sedet Aeneas, secumque volutat
 Eventus belli varios; Pallasque sinistro 160
 Adfixus lateri iam quaerit sidera, opacae
 Noctis iter, iam quae passus terraque marique.

Pandite nunc Helicon, deae, cantusque movete,
 Quae manus interea Tuscis comitetur ab oris
 Aenean, armetque rates, pelagoque vehatur. 165

Massicus aerata princeps secatur aequora tigris;
 Sub quo mille manus iuvenum, qui moenia Clusi,

Quique urbem liquere Cosas; quis tela sagittae
Gorytique leves umeris et letifer arcus.

Una torvos Abas; huic totum insignibus armis 170

Agmen et aurato fulgebat Apolline puppis.

Sescentos illi dederat Populonia mater

Expertos belli iuvenes; ast Ilva trecentos

Insula, inexhaustis Chalybum generosa metallis.

Tertius, ille hominum divomque interpretas Asilas, 175

Cui pecudum fibrae, caeli cui sidera parent

Et linguae volucrum et praesagi fulminis ignes,

Mille rapit densos acie adque horrentibus hastis.

Hos parere iubent Alpheae ab origine Pisae,

Urbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astyr, 180

Astyr equo fidens et versicoloribus armis.

Tercentum adiciunt, mens omnibus una sequendi,

Qui Caerete domo, qui sunt Minionis in arvis,

Et Pyrgi veteres, intempestaeque Graviscae.

Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello, 185

Transierim, Cinyra, et paucis comitate Cupavo,

Cuius olorinae surgunt de vertice pinnae, —

Crimen amor vestrum — formaeque insigne paternae.

Namque ferunt luctu Cycnum Phaethontis amati,

Populeas inter frondes umbramque sororum 190

Dum canit et maestum Musa solatur amorem,

Canentem molli pluma duxisse senectam,

Linquentem terras et sidera voce sequentem.

Filius, aequalis comitatus classe catervas,

Ingentem remis Centaurum promovet: ille 195

Instat aquae, saxumque undis inmane minatur

Arduus, et longa sulcat maria alta carina.

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,

Fatidicae Mantus et Tusci filius amnis,

Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen, 200

Mantua, dives avis; sed non genus omnibus unum.

Gens illi triplex, populi sub gente quaterni;

Ipsa caput populis; Tusco de sanguine vires.

Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
 Quos patre Benaco velatus harundine glauca 205
 Mincius infesta ducebat in aequora pinu.
 It gravis Aulestes, centenaque arbore fluctum
 Verberat adsurgens; spumant vada marmore verso.
 Hunc vehit inmanis Triton et caerula concha
 Exterrens freta; cui laterum tenuis hispida nanti 210
 Frons hominem praefert, in pristim desinit alvos;
 Spumea semifero sub pectore murmurat unda.

Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
 Subsidio Troiae, et campos salis aere secabant.

Iamque dies caelo concesserat, almaque curru 215
 Noctivago Phoebe medium pulsabat Olympum:
 Aeneas — neque enim membris dat cura quietem —
 Ipse sedens clavomque regit velisque ministrat.
 Adque illi medio in spatio chorus, ecce, suarum
 Occurrit comitum: Nymphae, quas alma Cybebe 220
 Numen habere maris Nymphasque e navibus esse
 Iusserat, innabant pariter fluctusque secabant,
 Quot prius aeratae steterant ad litora prorae.
 Adgnosunt longe regem, lustrantque choreis.
 Quarum quae fandi doctissima Cymodocea, 225
 Pone sequens dextra puppim tenet, ipsaque dorso
 Eminent, ac laeva tacitis subremigat undis.
 Tum sic ignarum adloquitur: Vigilasne, deum gens,
 Aenea? Vigila, et velis inmitte rudentis.
 Nos sumus, Idaeae sacro de vertice pinus, 230
 Nunc pelagi Nymphae, classis tua. Perfidus ut nos
 Praecipitis ferro Rutulus flammaque premebat,
 Rupimus invitae tua vincula, teque per aequor
 Quaerimus. Hanc genetrix faciem miserata refecit,
 Et dedit esse deas aevomque agitare sub undis. 235
 At puer Ascanius muro fossisque tenetur
 Tela inter media adque horrentis Marte Latinos.
 Iam loca iussa tenet forti permixtus Etrusco
 Arcas eques; medias illis opponere turmas,
 Ne castris iungant, certast sententia Turno. 240

Surge age, et Aurora socios veniente vocari
Primus in arma iube, et clipeum cape, quem dedit
ipse

Invictum Ignipotens, adque oras ambiit auro.
Crastina lux, mea si non inrita dicta putaris,
Ingentis Rutulae spectabit caedis acervos. 245

Dixerat; et dextra discedens inpulit altam,
Haud ignara modi, puppim: fugit illa per undas
Ocior et iaculo et ventos aequante sagitta.
Inde aliae celerant cursus. Stupet inscius ipse
Tros Anchisiades; animos tamen omine tollit. 250

Tumi breviter supera adspectans convexa precatur:
Alma parens Idaea deum, cui Dindyma cordi
Turrigeraeque urbes biugique ad frena leones,
Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
Angurium, Phrygibusque adsis pede, diva, secundo. 255

Tantum effatus. Et interea revoluta ruebat
Matura iam luce dies, noctemque fugarat:
Principio sociis edicit, signa sequantur,
Adque animos aptent armis, pugnaeque parent se.
Iamque in conspectu Teucros habet et sua castra, 260
Stans celsa in puppi: clipeum cum deinde sinistra
Extulit ardentem. Clamorem ad sidera tollunt
Dardanidae e muris; spes addita suscitatur iras;
Tela manu iaciunt: quales sub nubibus atris
Strymoniae dant signa grues, adque aethera tra-
nant 265

Cum sonitu, fugiuntque Notos clamore secundo.
At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
Ausoniis, donec versas ad litora puppis
Respiciunt, totumque adlabi classibus aequor.
Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma 270
Funditur, et vastos umbo vomit aureus ignis:
Non secus, ac liquida siquando nocte cometae
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor;
Ille sitim morbosque ferens mortalibus aegris,
Nascitur, et laevo contristat lumine caelum. 275

Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
 Litora praecipere, et venientis pellere terra.
 [Ultrō animos tollit dictis, adque increpat ultrō :]
 Quod votis optastis, adest, perfringere dextra.
 In manibus Mars ipse, viri. Nunc coniugis esto 280
 Quisque suae tectique memor; nunc magna referto
 Facta, patrum laudes. Ultrō occurramus ad undam,
 Dum trepidi, egressisque labant vestigia prima.
 Audentis Fortuna iuvat.
 Haec ait, et secum versat, quos ducere contra, 285
 Vel quibus obsessos possit concredere muros.

Interea Aeneas socios de puppibus altis
 Pontibus exponit. Multi servare recursus
 Languentis pelagi, et brevibus se credere saltu;
 Per remos alii. Speculatus litora Tarchon, 290
 Qua vada non spirant nec fracta remurmurat unda,
 Sed mare inoffensum crescenti adlabitur aestu,
 Advertit subito proras, sociosque precatur :
 Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;
 Tollite, ferte rates; inimicam findite rostris 295
 Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
 Frangere nec tali puppim statione recusso,
 Arrepta tellure semel. Quae talia postquam
 Effatus Tarchon, socii consurgere tonsis
 Spumantisque rates arvis inferre Latinis, 300
 Donec rostra tenent siccum et sedere carinae
 Omnes innocuae. Sed non puppis tua, Tarchon.
 Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo,
 Anceps sustentata diu, fluctusque fatigat,
 Solvitur, adque viros mediis exponit in undis; 305
 Fragmina remorum quos et fluitantia transtra
 Inpediunt, retrahitque pedem simul unda relabens.

Nec Turnum segnis retinet mora; sed rapit acer
 Totam aciem in Teucros, et contra in litore sistit.
 Signa canunt. Primus turmas invasit agrestis 310
 Aeneas, omen pugnae, stravitque Latinos,

Occiso Therone, virum qui maxumus ultro
 Aenean petit. Huic gladio perque aerea suta,
 Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.
 Inde Lichan ferit, exsectum iam matre perempta, 315
 Et tibi, Phoebe, sacrum, cassus evadere ferri
 Quod licuit parvo. Nec longe, Cissea durum
 Inmanemque Gyan, sternentis agmina clava,
 Deiecit Leto; nihil illos Herculis arma,
 Nec validae iuvare manus genitorque Melampus, 320
 Alcidae comes, usque gravis dum terra laboris
 Praebuit. Ecce Pharo, voces dum iactat inertis,
 Intorquens iaculum clamanti sistit in ore.
 Tu quoque, flaventem prima lanugine malas
 Dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cy-
 don, 325
 Dardania stratus dextra, securus amorum,
 Qui juvenum tibi semper erant, miserande iaceres,
 Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
 Progenies, septem numero, septenaque tela
 Coniciunt; partim galea clipeoque resultant 330
 Inrita, deflexit partim stringentia corpus
 Alma Venus. Fidum Aeneas adfatur Achaten:
 Suggere tela mihi; non ullum dextera frustra
 Torserit in Rutulos, steterunt quae in corpore Graium
 Iliacis campis. Tum magnam corripit hastam, 335
 Et iacit; illa volans clipei transverberat aera
 Maeonis, et thoraca simul cum pectore rumpit.
 Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
 Sustentat dextra: trajecto missa lacerto
 Protinus hasta fugit servatque cruenta tenorem, 340
 Dexteraque ex umero nervis moribunda pependit.
 Tum Numitor iaculo fratris de corpore raptò
 Aenean petiit; sed non et figere contra
 Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatae.
 Hic Curibus, fidens primaevo corpore, Clausus 345
 Advenit, et rigida Dryopem ferit eminus hasta
 Sub mentum, graviter pressa, pariterque loquentis
 Vocem animamque rapit trajecto gutture; at ille

Fronte ferit terram, et crassum vomit ore cruorem.
 Tris quoque Threicios Boreae de gente suprema, 350
 Et tris, quos Idas pater et patria Ismara mittit,
 Per varios sternit cassus. Accurrit Halaesus
 Auruncaequae manus; subit et Neptunia proles,
 Insignis Messapus equis. Expellere tendunt
 Nunc hî, nunc illi; certatur limine in ipso 355
 Ausoniae. Magno discordes aethere venti
 Proelia ceu tollunt animis et viribus aequis;
 Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit;
 Anceps pugna diu; stant obnixa omnia contra:
 Haud aliter Troianae acies aciesque Latinae 360
 Concurrunt; haeret pede pes densusque viro vir.

At parte ex alia, qua saxa rotantia late
 Inpulerat torrens arbustaque diruta ripis,
 Arcadas, insuetos acies inferre pedestris,
 Ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci, — 365
 Aspera quis natura loci dimittere quando
 Suasit equos, — unum quod rebus restat egenis,
 Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
 Quo fugitis, socii? per vos et fortia facta,
 Per ducis Euandri nomen, devictaque bella, 370
 Spemque meam, patriae quae nunc subit aemula laudi,
 Fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hostis
 Est via. Qua globus ille virum densissimus urguet,
 Hac vos et Pallanta ducem patria alta reposcit.
 Numina nulla premunt; mortali urguemur ab hoste 375
 Mortales; totidem nobis animaeque manusque.
 Ecce, maris magna claudit nos obice pontus;
 Deest iam terra fugae: pelagus Troiamne petemus?
 Haec ait, et medius densos prorumpit in hostis.
 Obvius huic primum, fati adductus inquis, 380
 Fit Lagus; hunc, magno vellit dum pondere saxum,
 Intorto figit telo, discrimina costis
 Per medium qua spina dabat; hastamque receptat
 Ossibus haerentem. Quem non super occupat Hisbo,
 Ille quidem hoc sperans; nam Pallas ante ruentem, 385

Dum furit, incautum crudeli morte sodalis,
 Excipit, adque ensem tumido in pulmone recondit.
 Hinc Sthenelum petit, et Rhoeti de gente vetusta
 Anchemolum, thalamos ausum incestare novercae.
 Vos etiam gemini, Rutulis cecidistis in arvis, 390
 Daucia, Laride Thymberque, simillima proles,
 Indiscreta suis gratusque parentibus error;
 At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
 Nam tibi, Thymbre, caput Euandrius abstulit ensis;
 Te decisa suum, Laride, dextera quaerit, 395
 Semianimesque micant digiti ferrumque retractant.
 Arcadas accensos monitu et praeclara tuentis
 Facta viri, mixtus dolor et pudor armat in hostis.
 Tum Pallas biiugis fugientem Rhoetea praeter
 Traicit. Hoc spatium, tantumque morae fuit Illo; 400
 Illo namque procul validam direxerat hastam:
 Quam medius Rhoeteus intercipit, optume Tenthra,
 Te fugiens fratremque Tyren; curruque volutus
 Caedit semianimis Rutulorum calcibus arva.
 Ac velut, optato ventis aestate cohortis, 405
 Dispersa inmittit silvis incendia pastor;
 Correptis subito mediis extenditur una
 Horrida per latos acies Volcania campos;
 Ille sedens victor flammam despectat ovantis:
 Non aliter socium virtus coit omnis in unum, 410
 Teque iuvat, Palla. Sed bellis acer Halaesus
 Tendit in adversos, seque in sua colligit arma.
 Hic mactat Ladona Pheretaque Demodocumque;
 Strymonio dextram fulgenti deripit ense
 Elatam in iugulum; saxo ferit ora Thoantis, 415
 Ossaque dispersit cerebro permixta cruento.
 Fata canens silvis genitor celarat Halaesum;
 Ut senior leto canentia lumina solvit,
 Iniecere manum Parcae, telisque sacrarunt
 Euandri. Quem sic Pallas petit ante precatus: 420
 Da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro,
 Fortunam adque viam duri per pectus Halaesi.
 Haec arma exuviasque viri tua quercus habebit.

Audiit illa deus; dum texit Imaona Halaesus,
 Arcadio infelix telo dat pectus inermum. 425
 At non caede viri tanta perterrita Lausus,
 Pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
 Oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.
 Sternitur Arcadiae proles, sternuntur Etrusci,
 Et vos, o Graïs inperdita corpora, Teucri. 430
 Agmina concurrunt ducibusque et viribus aequis.
 Extremi addensent acies; nec turba moveri
 Tela manusque sinit. Hinc Pallas instat et urguet,
 Hinc contra Lausus, nec multum discrepat aetas,
 Egregii forma; sed quis fortuna negarat 435
 In patriam reditus. Ipsos concurrere passus
 Haud tamen inter se magni regnator Olympi;
 Mox illos sua fata manent maiore sub hoste.

Interea soror alma monet succedere Lauso
 Turnum, qui volucris curru medium secat agmen. 440
 Ut vidit socios: Tempus desistere pugnae;
 Solus ego in Pallanta feror; soli mihi Pallas
 Debetur; cuperem ipse parens spectator adesset.
 Haec ait; et socii cesserunt aequore iusso.
 At, Rutulum abscessu, iuvenis tum, iussa superba 445
 Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
 Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu,
 Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
 Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis,
 Aut leto insigni. Sorti pater aecus utriquest. 450
 Tolle minas. Fatus medium procedit in aequor.
 Frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.
 Desiluit Turnus biugis; pedes apparat ire
 Comminus. Utque leo, specula cum vidit ab alta
 Stare procul campis meditantem in proelia taurum, 455
 Advolat: haud aliam Turni venientis imago.
 Hunc ubi contiguum missae fore credidit hastae,
 Ire prior Pallas, siqua fors adiuvet ausum
 Viribus imparibus, magnumque ita ad aethera fatur:
 Per patris hospitium et mensas, quas advena adisti, 460

Te precor, Alcide, coeptis ingentibus adsis.

Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,

Victoremque ferant morientia lumina Turni.

Audiit Alcides iuvenem, magnumque sub imo

Corde premit gemitum lacrimasque effundit inanis. 465

Tum Genitor natum dictis adfatur amicis :

Stat sua cuique dies ; breve et inreparabile tempus

Omnibus est vitae : sed famam extendere factis,

Hoc virtutis opus. Troiae sub moenibus altis

Tot gnati cecidere deum ; quin occidit una 470

Sarpedon, mea progenies. Etiam sua Turnum

Fata vocant, metasque dati pervenit ad aevi.

Sic ait, adque oculos Rutulorum reicit arvis.

At Pallas magnis emittit viribus hastam,

Vaginaque cava fulgentem deripit ensem. 475

Illa volans, umeri surgunt qua tegmina summa,

Incidit, adque, viam clipei molita per oras,

Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.

Hic Turnus ferro praefixum robur acuto

In Pallanta diu librans iacit, adque ita fatur : 480

Aspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.

Dixerat ; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,

Cum pellis totiens obeat circumdata tauri,

Vibranti medium cuspis transverberat ictu,

Loricaeque moras et pectus perforat ingens. 485

Ille rapit calidum frustra de vulnere telum :

Una eademque via sanguis animusque secuntur.

Corruit in vulnus ; sonitum super arma dedere ;

Et terram hostilem moriens petit ore cruento.

Quem Turnus super adsistens : 490

Arcades, haec, inquit, memores mea dicta referte

Euandro : Qualem meruit, Pallanta remitto.

Quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandist,

Largior. Haud illi stabunt Aeneia parvo

Hospitia. Et laevo pressit pede, talia fatus, 495

Exanimem, rapiens inmania pondera baltei,

Inpressumque nefas : una sub nocte iugali

Caesa manus iuvenum foede, thalamiue cruenti ;

Quae Clonus Eurytides multo caelaverat auro;
 Quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus. 500
 Nescia mens hominum fati sortisque futurae,
 Et servare modum, rebus sublata secundis!
 Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum
 Intactum Pallanta, et cum spolia ista diemque
 Oderit. At socii multo gemitu lacrimisque 505
 Inpositum scuto referunt Pallanta frequentes.
 O dolor adque decus magnum rediture parenti!
 Haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert,
 Cum tamen ingentis Rutulorum linquis acervos!

Nec iam fama mali tanti, sed certior auctor 510
 Advolat Aeneae, tenui discrimine leti
 Esse suos; tempus, versis succurrere Teucris.
 Proxima quaeque metit gladio, latumque per agmen
 Ardens limitem agit ferro, te, Turne, superbam
 Caede nova quaerens. Pallas, Euander, in ipsis 515
 Omnia sunt oculis, mensae, quas advena primas
 Tunc adiit, dextraeque datae. Sulmone creatos
 Quattuor hic iuvenes, totidem, quos educat Ufens,
 Viventis rapit, inferias quos immolet umbris,
 Captivoque rogi perfundat sanguine flammam. 520
 Inde Mago procul infensam contenderat hastam.
 Ille astu subit; at tremibunda supervolat hasta;
 Et genua amplectens effatur talia supplex:
 Per patrios Manis et spes surgentis Iuli
 Te precor, hanc animam serves gnatoque patrique. 525
 Est domus alta; iacent penitus defossa talenta
 Caelati argenti; sunt auri pondera facti
 Infectique mihi. Non hic victoria Teucrum
 Vertitur, aut anima una dabit discrimina tanta.
 Dixerat. Aeneas contra cui talia reddit: 530
 Argenti adque auri memoras quae multa talenta,
 Gnatis parce tuis. Belli commercia Turnus
 Sustulit ista prior iam tum Pallante perempto.
 Hoc patris Anchisae Manes, hoc sentit Iulus.
 Sic fatus galeam laeva tenet, adque reflexa 535

**Cervice orantis capulo tenus adplicat ensem.
Nec procul Haemonides, Phoebi Triviaeque sacerdos,
Infula cui sacra redimibat tempora vitta,
Totus conlucens veste adque insignibus armis.
Quem congressus agit campo, lapsumque super-
                        stans   540**

Immolat, ingentique umbra tegit; arma Serestus
 Lecta refert umeris, tibi, rex Gradiue, tropaeum.
 Instaurant acies Volcani stirpe creatus
 Caeculus et veniens Marsorum montibus Umbro.
 Dardanides contra furit. Anxuris ense *sinistram* 545
 Et totum clipei ferro deiecerat orbem; —
 Dixerat ille aliquid magnum, vimque adfore verbo
 Crediderat, caeloque animum fortasse ferebat,
 Canitiemque sibi et longos promiserat annos; —
 Tarquitus exsultans contra fulgentibus armis, 550
 Silvicolae Fauno Dryope quem nympa creat,
 Obvius ardenti sese obtulit. Ille reducta
 Loricam clipeique ingens onus impedit hasta;
 Tum caput orantis nequiquam et multa parantis
 Dicere deturbat terrae, truncumque tepentem 555
 Provolvens super haec inimico pectore fatur:
 Istic nunc, metuende, iace. Non te optuma mater
 Condet humo, patrioque onerabit membra sepulchro:
 Alitibus linquere feris, aut gurgite mersum
 Unda feret, piscesque inpasti volnera lambent. 560
 Protinus Antaeum et Lucam, prima agmina Turni,
 Persequitur, fortemque Numam, fulvomque Camertem,
 Magnanimo Volscente satum, ditissimus agri
 Qui fuit Ausonidum, et tacitis regnavit Amyclis.
 Aegaeon qualis, centum cui brachia dicunt 565
 Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
 Pectoribusque arsisse, Iovis cum fulmina contra
 Tot paribus streperet clipeis, tot stringeret enses:
 Sic toto Aeneas desaevit in aequore victor,
 Ut semel intepuit mucro. Quin ecce Niphaei 570
 Quadriiugis in equos adversaque pectora tendit.
 Adque illi, longe gradientem et dira frementem

Ut videre, metu versi retroque ruentes
 Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora currus.
 Interea biugis infert se Lucagus albis 575
 In medios, fraterque Liger; sed frater habenis
 Flectit equos, strictum rotat acer Lucagus ensem.
 Haud tulit Aeneas tanto fervore furentis:
 Inruit, adversaque ingens adparuit hasta.
 Cui Liger: 580
 Non Diomedis equos, nec currum cernis Achilli,
 Aut Phrygiae campos: nunc belli finis et aevi
 His dabitur terris. Vaesano talia late
 Dicta volant Ligeri. Sed non et Troius heros
 Dicta parat *contra; iaculum nam torquet in ho-
 stem.* 585
 Lucagus ut pronus pendens in verbera telo
 Admonuit biugos, proiecto dum pede laevo
 Aptat se pugnae, subit oras hasta per imas
 Fulgentis clipei, tum laevom perforat inguen;
 Excussus curru moribundus volvitur arvis. 590
 Quem pius Aeneas dictis adfatur amaris:
 Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
 Prodidit, aut vanae vertere ex hostibus umbrae;
 Ipse rotis saliens iuga deseris. Haec ita fatus
 Arripuit biugos; frater tendebat inertis 595
 Infelix palmas, curru delapsus eodem:
 Per te, per qui te talem genuere parentes,
 Vir Troiane, sine hanc animam, et miserere precantis.
 Pluribus oranti Aeneas: Haud talia dudum
 Dicta dabas. Morere, et fratrem ne desere frater. 600
 Tum, latebras animae, pectus mucrone recludit.
 Talia per campos edebat funera ductor
 Dardanius, torrentis aquae vel turbinis atri
 More furens. Tandem erumpunt et castra relinunt,
 Ascanius puer et nequiquam obsessa iuventus. 605

Iunonem interea compellat Iuppiter ultro:
 O germana mihi adque eadem gratissima coniunx,
 Ut rebare, Venus — nec te sententia fallit —

Troianas sustentat opes; non vivida bello
 Dextra viris animusque ferox patiensque pericli. 610
 Cui Iuno submissa: Quid, o pulcherrime coniunx,
 Sollicitas aegram et tua tristia dicta timentem?
 Si mihi, quae quondam fuerat, quamque esse decebat,
 Vis in amore foret, non hoc mihi namque negares,
 Omnipotens, quin et pugnae subducere Turnum, 615
 Et Dauno possem incolumem servare parenti.
 Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine poenas.
 Ille tamen nostra deducit origine nomen,
 Pilumnusque illi quartus pater; et tua larga
 Saepe manu multisque oneravit limina donis. 620
 Cui rex aetherii breviter sic fatus Olympi:
 Si mora praesentis leti tempusque caduco
 Oratur iuveni, meque hoc ita ponere sentis,
 Tolle fuga Turnum adque instantibus eripe fati.
 Hactenus indulsisse vacat. Sin altior istis 625
 Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri
 Mutarive putas bellum, spes pascis inanis.
 Et Iuno adlacrims: Quid, si, quae voce gravaris,
 Mente dares, adque haec Turno rata vita maneret?
 Nunc manet insontem gravis exitus; aut ego veri 630
 Vana feror. Quod ut o potius formidine falsa
 Ludar, et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!
 Haec ubi dicta dedit, caelo se protinus alto
 Misit, agens hiemem nimbo succincta per auras,
 Iliacamque aciem et Laurentia castra petivit. 635
 Tum dea nube cava tenuem sine viribus umbram
 In faciem Aeneae — visu mirabile monstrum —
 Dardaniis ornat telis, clipeumque iubasque
 Divini adsimulat capitis, dat inania verba,
 Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis: 640
 Morte obita qualis famast volitare figuras,
 Aut quae sopitos deludunt somnia sensus.
 At primas laeta ante acies exsultat imago,
 Inritatque virum telis et voce lacessit.
 Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam 645
 Conicit; illa dato vertit vestigia tergo.

Tum vero Aenean averſum ut cedere Turnus
 Credidit, adque animo ſpem turbidus hauſit inanem :
 Quo fugis, Aenea? thalamos ne deſere pactos ;
 Hac dabitur dextra tellus quaesita per undas. 650
 Talia vociferans ſequitur, ſtrictumque coruſcat
 Mucronem ; nec ferre videt ſua gaudia ventos.
 Forte ratis celsi coniuncta crepidine ſaxi
 Expoſitis ſtabat ſcalis et ponte parato,
 Qua rex Cluſinis advectus Oſinius oris. 655
 Huc ſeſe trepida Aeneae fugientis imago
 Conicit in latebras ; nec Turnus ſegnior inſtat,
 Exsuperatque moras, et pontis tranſilit altos.
 Vix proram attigerat : rumpit Saturnia funem,
 Avolaſamque rapit revoluta per aequora navem. 660
 Tum levis hauſ ultra latebras iam quaerit imago,
 Sed ſublime volans nubi ſe inmiſcuit atrae.
 Illum autem Aeneas abſentem in proelia poſcit.
 Obvia multa virum demittit corpora Morti :
 Cum Turnum medio interea fert aequore turbo. 665
 Reſpicit ignarus rerum ingratusque ſalutis,
 Et duplicis cum voce manus ad ſidera tendit :
 Omnipotens genitor, tanton me crimine dignum
 Duxiſti, et talis voluſti expendere poenas?
 Quo feror? unde abii? quae me fuga, quemve re-
 ducit? 670
 Laurentiſne iterum muros aut caſtra videbo?
 Quid manus illa virum, qui me meaque arma ſecuti?
 Quosne — nefas — omnis infanda in morte reliqui,
 Et nunc palantis video, gemitumque cadentum
 Accipio? Quid ago? aut quae iam ſatis ima de-
 hiscat 675
 Terra mihi? Vos o potius miſereſcite, venti;
 In rupes, in ſaxa — volens vos Turnus adoro —
 Ferte ratem, ſaevisque vadis inmiſſite Syrtis,
 Quo neque me Rutuli, nec conſcia fama ſequatur.
 Haec memorans animo nunc huc, nunc fluctuat il-
 luc; 680
 An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens

Induat, et crudum per costas exigit ensem;
 Fluctibus an iaciat mediis, et litora nando
 Curva petat, Teucrumque iterum se reddat in arma.
 Ter conatus utramque viam; ter maxuma Iuno 685
 Continuit, iuvenemque animo miserata repressit.
 Labitur alta secans fluctuque aestuque secundo,
 Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.

At Iovis interea monitis Mezentius ardens
 Succedit pugnae, Teucrosque invadit ovantis. 690
 Concurrunt Tyrrhenae acies, adque omnibus uni,
 Uni odiisque viro telisque frequentibus instant.
 Ille, velut rupes, vastum quae prodit in aequor,
 Obvia ventorum furiis expositaque ponto,
 Vim cunctam adque minas perfert caelique maris-
 que, 695

Ipsa inmota manens; prolem Dolichaonis Hebrum
 Sternit humi, cum quo Latagum Palmumque fugacem,
 Sed Latagum saxo adque ingenti fragmine montis
 Occupat os faciemque adversam, poplite Palmum
 Succiso volvi segnem sinit; armaque Lauso 700
 Donat habere umeris et vertice figere cristas.
 Nec non Euanthen Phrygium, Paridisque Mimanta
 Aequalem comitemque, una quem nocte Theano
 In lucem genitori Amyco dedit, et face praegnas
 Cisseis regina Parim; Paris urbe paterna 705
 Occubat, ignarum Laurens habet ora Mimanta.
 Ac velut ille canum morsu de montibus altis
 Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
 Defendit, multosque palus Laurentia, silva
 Pastus harundinea, postquam inter retia ventumst, 710
 Substitit, infremuitque ferox et inhorruit armos;
 Nec cuiquam irasci propiusve accedere virtus,
 Sed iaculis tutisque procul clamoribus instant;
 Ille autem inpavidus partis cunctatur in omnis,
 Dentibus infrendens, et tergo decutit hastas: 715
 Haud aliter, iastae quibus est Mezentius irae,
 Non ullist animus stricto concurrere ferro;

Missilibus longe et vasto clamore lacesunt.
 Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
 Graius homo, infectos linquens profugus hyme-
 naeos; 720

Hunc ubi miscentem longe media agmina vidit,
 Purpureum pinnis et pactae coniugis ostro:
 Inpastus stabula alta leo ceu saepe peragrans,
 Suadet enim vaesana fames, si forte fugacem
 Conspexit capream, aut surgentem in cornua cer-
 vom, 725

Gaudet, hians inmane, comasque arrexit, et haeret
 Visceribus super incumbens; lavit inproba taeter
 Ora cruor:

Sic ruit in densos alacer Mezentius hostis.
 Sternitur infelix Acron, et calcibus atram 730

Tundit humum expirans, infractaque tela cruentat.
 Adque idem fugientem haud est dignatus Oroden
 Sternere, nec iacta caecum dare cuspide vulnus;
 Obvius adversoque occurrit, seque viro vir
 Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis. 735

- Tum super abiectum posito pede nixus et hasta:
- Pars belli haud temnenda, viri, iacet altus Orodes.
 Conclamant socii laetum paeana secuti.

Ille autem expirans: Non me, quicumque es, inulto,
 Victor, nec longum laetabere; te quoque fata 740
 Prospectant paria, adque eadem mox arva tenebis.

Ad quem subridens mixta Mezentius ira:
 Nunc morere. Ast de me divom pater adque homi-
 num rex

Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum.
 Olli dura quies oculos et ferreus urguet 745

Somnus; in aeternam clauduntur lumina noctem.
 Caedicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspen,
 Partheniumque Rapo et praedurum viribus Orsen,
 Messapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten,
 Illum infrenis equi lapsu tellure iacentem, 750
 Hunc peditem pedes. Et Lycius processerat Agis;
 Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitae

Deicit ; at Thronium Salius, Saliumque Nealces,
Insignis iaculo et longe fallente sagitta.

Iam gravis aequabat luctus et mutua Mavors 755
Funera ; caedebant pariter pariterque ruebant
Victores victique ; neque his fuga nota, neque illis.
Di Iovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, et tantos mortalibus esse laboris ;
Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Iuno. 760
Pallida Tisiphone media inter milia saevit.
At vero ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo. Quam magnus Orion,
Cum pedes incedit medii per maxuma Nerei
Stagna viam scindens, umero supereminet undas, 765
Aut, summis referens annosam montibus ornum,
Ingrediturque solo et caput inter nubila condit :
Talis se vastis infert Mezentius armis.
Huic contra Aeneas, speculatus in agmine longo,
Obvius ire parat. Manet inperterritus ille, 770
Hostem magnanimum opperiens, et mole sua stat ;
Adque oculis spatium emensus, quantum satis hastae :
Dextra mihi deus et telum, quod missile libro,
Nunc adsint ! Voveo praedonis corpore raptis
Indutum spoliis ipsum te, Lause, tropaeum 775
Aeneae. Dixit, stridentemque eminus hastam
Iecit ; at illa volans clipeost excussa, proculque
Egregium Antoren latus inter et ilia figit,
Herculis Antoren comitem, qui missus ab Argis
Haeserat Euandro, adque Itala consederat urbe. 780
Sternitur infelix alieno vulnere, caelumque
Aspicit, et dulcis moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Aeneas hastam iacit ; illa per orbem
Aere cavom triplici, per linea terga, tribusque
Transiit intextum tauris opus, imaque sedit 785
Inguine ; sed viris haud pertulit. Ocius ensem
Aeneas, viso Tyrrheni sanguine laetus,
Eripit a femine, et trepidanti fervidus instat.
Ingemuit cari graviter genitoris amore,

Ut vidit, Lausus, lacrimaeque per ora volutae. 790
 Hic mortis durae cassum tuaque optuma facta,
 Siqua fidem tantost operi latura vetustas,
 Non equidem, nec te, iuvenis memorande, silebo.
 Ille pedem referens et inutilis inque ligatus
 Cedebat, clipeoque inimicum hastile trahebat. 795
 Proripuit iuvenis seseque inniscuit armis,
 Iamque adsurgentis dextra plagamque ferentis
 Aeneae subiit mucronem, ipsumque morando
 Sustinuit; socii magno clamore secuntur,
 Dum genitor nati parma protectus abiret, 800
 Telaque coniciunt, proturbantque eminus hostem
 Missilibus. Furit Aeneas, tectusque tenet se.
 Ac velut, effusa siquando grandine nimbi
 Praecipitant, omnis campis diffugit arator,
 Omnis et agricola, et tuta latet arce viator, 805
 Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
 Dum pluit in terris, ut possint sole reducto
 Exercere diem: sic obrutus undique telis
 Aeneas nubem belli, dum detonet omnis,
 Sustinet, et Lausum increpitat Lausoque minatur: 810
 Quo moriture ruis, maioraque viribus audes?
 Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
 Exsultat demens; saevae iamque altius irae
 Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
 Parcae fila legunt: validum namque exigit ensem 815
 Per medium Aeneas iuvenem, totumque recondit.
 Transiit et parmam mucro, levia arma minacis,
 Et tunicam, molli mater quam neverat auro,
 Inplevitque sinum sanguis; tum vita per auras
 Concessit maesta ad Manis, corpusque reliquit. 820
 At vero ut voltum vidit morientis et ora,
 Ora modis Anchisiades pallentia miris,
 Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit,
 Et mentem patriae subiit pietatis imago.
 Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis, 825
 Quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
 Arma, quibus laetatus, habe tua; teque parentum

Manibus et cineri, siquast ea cura, remitto.
 Hoc tamen infelix miseram solabere mortem :
 Aeneae magni dextra cadis. Increpat ultro 830
 Cunctantis socios, et terra sublevat ipsum,
 Sanguine turpantem comptos de more capillos.

Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
 Volnera siccat lymphis, corpusque levabat
 Arboris adclinis trunco. Procul aerea ramis 835
 Dependet galea, et prato gravia arma quiescunt.
 Stant lecti circum iuvenes; ipse aeger, anhelans
 Colla foveat, fusus propexam in pectore barbam;
 Multa super Lauso rogitat, multosque remittit,
 Qui revocent, maestique ferant mandata parentis. 840
 At Lausum socii exanimem super arma ferebant
 Flentes, ingentem adque ingenti vulnere victum.
 Adgnovit longe gemitum praesaga mali mens.
 Canitiem multo deformat pulvere, et ambas
 Ad caelum tendit palmas, et corpore inhaeret. 845
 Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
 Ut pro me hostili paterer succedere dextrae,
 Quem genui? Tuane haec genitor per volnera servor,
 Morte tua vivens? Heu, nunc misero mihi demum
 Exitium infelix! nunc alte vulnus adactum! 850
 Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
 Pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis.
 Debueram patriae poenas odiisque meorum :
 Omnis per mortis animam sentem ipse dedissem!
 Nunc vivo, neque adhuc homines lucemque relin-
 quo. 855

Sed linquam. Simul hoc dicens attollit in aegrum
 Se femur, et, quamquam vis alto vulnere tardat,
 Haud deiectus eum duci iubet. Hoc decus illi,
 Hoc solamen erat; bellis hoc victor abibat
 Omnibus. Adloquitur maerentem, et talibus infit: 860
 Rhoebe, diu, res siqua diu mortalibus ullast,
 Viximus. Aut hodie victor spolia illa cruenta
 Et caput Aeneae referes, Lausique dolorum

Ultor eris mecum, aut, aperit si nulla viam vis,
 Occumbes pariter; neque enim, fortissime, credo, 865
 Iussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.
 Dixit, et exceptus tergo consueta locavit
 Membra, manusque ambas iaculis oneravit acutis,
 Aere caput fulgens, cristaque hirsutus equina.
 Sic cursum in medios rapidus dedit. Aestuat in-
 gens 870

Uno in corde pudor mixtoque insania luctu,
 [Et furiis agitatus amor et conscia virtus.]
 Adque hic Aenean magna ter voce vocavit.
 Aeneas — agnovit enim — laetusque precatur:
 Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo! 875
 Incipias conferre manum.

Tantum effatus, et infesta subit obvius hasta.
 Ille autem: Quid me erepto, saevissime, nato
 Terres? haec via sola fuit, qua perdere posses.
 Nec mortem horremus, nec divom parcimus ulli. 880
 Desine: iam venio moriturus, et haec tibi porto
 Dona prius. Dixit, telumque intorsit in hostem;
 Inde aliud super adque aliud figitque, volatque
 Ingenti gyro; sed sustinet aureus umbo.

Ter circum adstantem laevos equitavit in orbis, 885
 Tela manu iaciens; ter secum Troius heros
 Inmanem aerato circumfert tegmine silvam.
 Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula taedet
 Vellere, et urguetur pugna congressus iniqua,
 Multa movens animo iam tandem erumpit, et inter 890
 Bellatoris equi cava tempora conicit hastam.

Tollit se arrectum quadrupes, et calcibus auras
 Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
 Implicat, eiectoque incumbit cernuus armo.
 Clamore incendunt caelum Troesque Latinique. 895
 Advolat Aeneas, vaginaque eripit ensem,
 Et super haec: Ubi nunc Mezentius acer, et illa
 Efferata vis animi? Contra Tyrrhenus, ut auras
 Suspiciens hausit caelum, mentemque recepit:
 Hostis amare, quid increpitas mortemque minaris? 900

Nullum in caede nefas; nec sic ad proelia veni;
Nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
Unum hoc, per, siquast victis venia hostibus, oro:
Corpus humo patiare tegi. Scio acerba meorum
Circumstare odia: hunc, oro, defende furorem; 905
Et me consortem nati concede sepulchro.
Haec loquitur, iuguloque haud inscius accipit ensem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER UNDECIMUS.

Oceanum interea surgens Aurora reliquit:
Aeneas, quamquam et sociis dare tempus humandis
Praecipitant curae, turbataque funere mens est,
Vota deum primo victor solvebat Eoo.
Ingentem quercum decisis undique ramis 5
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias, tibi, magne, tropaeum,
Bellipotens; aptat rorantis sanguine cristas
Telaque trunca viri et bis sex thoraca petitem
Perfossumque locis, clipeumque ex aere sinistrae 10
Subligat, adque ensem collo suspendit eburnum.
Tum socios, namque omnis eum stipata tegebat
Turba ducum, sic incipiens hortatur ovantis:
Maxuma res effecta, viri; timor omnis abesto,
Quod superest; haec sunt spolia et de rege superbo 15
Primitiae, manibusque meis Mezentius hic est.
Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
Arma parate animis, et spe praesumite bellum,
Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere signa
Adnuerint superi pubemque educere castris, 20
Impediat, segnisve metu sententia tardet.
Interea socios inhumataque corpora terrae

Mandemus, qui solus honos Acheronte sub imost.
 Ite, ait, egregias animas, quae sanguine nobis
 Hanc patriam peperere suo, decorate supremis 25
 Muneribus, maestamque Euandri primus ad urbem
 Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
 Abstulit atra dies et funere mersit acerbo.

Sic ait inlacrimans recipitque ad limina gressum,
 Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acoetes 30
 Servabat senior, qui Parrhasio Euandro
 Armiger ante fuit, sed non felicibus aequae
 Tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
 Circum omnis famulumque manus Troianaque turba
 Et maestum Iliades crinem de more solutae. 35
 Ut vero Aeneas foribus sese intulit altis,
 Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
 Pectoribus, maestoque inmugit regia luctu.
 Ipse, caput nivei fultum Pallantis et ora
 Ut vidit levique patens in pectore vulnus 40
 Cuspidis Ausoniae, lacrimis ita fatur obortis :
 Tene, inquit, miserande puer, cum laeta veniret,
 Invidit Fortuna mihi, ne regna videres
 Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas ?
 Non haec Euandro de te promissa parenti 45
 Discedens dederam, cum me complexus euntem
 Mitteret in magnum inperium, metuensque moneret
 Acris esse viros, cum dura proelia gente.
 Et nunc ille quidem spe multum captus inani
 Fors et vota facit, cumulatque altaria donis ; 50
 Nos iuvenem exanimum et nil iam caelestibus ullis
 Debentem vano maesti comitamur honore.
 Infelix, nati funus crudele videbis !
 Hi nostri reditus, exspectatique triumphi ?
 Haec mea magna fides ? At non, Euandre, puden-
 dis 55

Volneribus pulsum aspicias ; nec sospite dirum
 Optabis nato funus pater. Ei mihi, quantum
 Praesidium Ausonia et quantum tu perdis, Iule !

Haec ubi deflevit, tolli miserabile corpus
 Inperat, et toto lectos ex agmine mittit 60
 Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
 Intersintque patris lacrimis, solacia luctus
 Exigua ingentis, misero sed debita patri.
 Haud segnes alii cratis et molle feretrum
 Arbuteis texunt virgis et vimine querno, 65
 Exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.
 Hic iuvenem agresti sublimem stramine ponunt :
 Qualem virgineo demessum pollice florem
 Seu mollis violae, seu languentis hyacinthi,
 Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma re-
 cessit; 70
 Non iam mater alit tellus, virisque ministrat.
 Tum geminas vestes auroque ostroque rigentis
 Extulit Aeneas, quas illi laeta laborum
 Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
 Fecerat, et tenui telas discreverat auro. 75
 Harum unam iuveni supremum maestus honorem
 Induit, arsurasque comas obnubit amictu;
 Multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
 Aggerat, et longo praedam iubet ordine duci.
 Addit equos et tela, quibus spoliaverat hostem. 80
 Vinxerat et post terga manus, quos mitteret umbris
 Inferias, caeso sparsurus sanguine flammam;
 Indutosque iubet truncos hostilibus armis
 Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi. 85
 Ducitur infelix aevo confectus Acoetes,
 Pectora nunc foedans pugnis, nunc unguibus ora;
 Sternitur, et toto proiectus corpore terrae.
 Ducunt et Rutulo perfusos sanguine currus.
 Post bellator ecus, positus insignibus, Aethon,
 It lacrimans, guttisque umectat grandibus ora. 90
 Hastam alii galeamque ferunt; nam cetera Turnus
 Victor habet. Tum maesta phalanx Teucrique se-
 cuntur
 Tyrrhenique omnes et versis Arcades armis.
 Postquam omnis longe comitum processerat ordo,

Substitit Aeneas, gemituque haec addidit alto : 95
 Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
 Fata vocant : salve aeternum mihi, maxume Palla,
 Aeternumque vale. Nec plura effatus ad altos
 Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.

Iamque oratores aderant ex urbe Latina, 100
 Velati ramis oleae, veniamque rogantes :
 Corpora, per campos ferro quae fusa iacebant,
 Redderet, ac tumulo sineret succedere terrae ;
 Nullum cum victis certamen et aethere cassis ;
 Parceret hospitibus quondam socerisque vocatis. 105
 Quos bonus Aeneas, haud aspernanda precantis,
 Prosequitur venia, et verbis haec insuper addit :
 Quaenam vos tanto fortuna indigna, Latini,
 Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos ?
 Pacem me exanimis et Martis sorte peremptis 110
 Oratis ? equidem et vivis concedere vellem.
 Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent ;
 Nec bellum cum gente gero : rex nostra reliquit
 Hospitia, et Turni potius se credidit armis.
 Aequius huic Turnum fuerat se opponere morti. 115
 Si bellum finire manu, si pellere Teucros
 Apparat, his mecum decuit concurrere telis ;
 Vixet, cui vitam deus aut sua dextra dedisset.
 Nunc ite et miseris supponite civibus ignem.
 Dixerat Aeneas. Olli opstipuerunt silentes, 120
 Conversique oculos inter se adque ora tenebant.
 Tum senior semperque odiis et crimine Drances
 Infensus iuveni Turno sic ore vicissim
 Orsa refert : O fama ingens, ingentior armis,
 Vir Troiane, quibus caelo te laudibus aequem ? 125
 Iustitiaene prius mirer, belline laborum ?
 Nos vero haec patriam grati referemus ad urbem ;
 Et te, siqua viam dederit fortuna, Latino
 Iungemus regi. Quaerat sibi foedera Turnus.
 Quin et fatalis murorum attollere moles, 130
 Saxaque subvectare umeris Troiana iuvabit.

Dixerat haec, unoque omnes eadem ore fremebant.
 Bis senos pepigere dies, et pace sequestra
 Per silvas Teucri mixtique impune Latini
 Erravere iugis. Ferro sonat alta bipinni 135
 Fraxinus; evertunt actas ad sidera pinos;
 Robora nec cuneis et olentem scindere caedrum,
 Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.

Et iam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
 Euandrum Euandrique domos et moenia replet, 140
 Quae modo victorem Latio Pallanta ferebat.
 Arcades ad portas ruere, et de more vetusto
 Funereas rapuere faces; lucet via longo
 Ordine flammaram, et late discriminat agros.
 Contra turba Phrygum veniens plangentia iungit 145
 Agmina. Quae postquam matres succedere tectis
 Viderunt, maestam incendunt clamoribus urbem.
 At non Euandrum potis est vis ulla tenere;
 Sed venit in medios. Feretro Pallanta reposto
 Procubuit super, adque haeret lacrimansque gemens-
 que, 150

Et via vix tandem voci laxata dolorest:
 Non haec, o Palla, dederas promissa parenti!
 Cautius ut saevo velles te credere Marti!
 Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis
 Et praedulce decus primo certamine posset. 155
 Primitiae iuvenis miserae, bellique propinqui
 Dura rudimenta! et nulli exaudita deorum
 Vota precesque meae! tuque, o sanctissima coniunx,
 Felix morte tua, neque in hunc servata dolorem!
 Contra ego vivendo vici mea fata, superstes 160
 Restarem ut genitor. Troum socia arma secutum
 Obruerent Rutuli telis! animam ipse dedissem,
 Adque haec pompa domum me, non Pallanta, re-
 ferret!

Nec vos arguerim, Teucri, nec foedera, nec quas
 Iunximus hospitio dexteras; sors ista senectae 165
 Debita erat nostrae. Quod si immatura manebat

Mors gnatum, caesis Volscorum milibus ante
Ducentem in Latium Teucros cecidisse iuvaret.
Quam ego non alio digner te funere, Palla,
Quam pius Aeneas, et quam magni Phryges, et
quam 170

Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.
Magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera leto;
Tu quoque nunc stares inmanis truncus in armis,
Esset par aetas et idem si robur ab annis,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis? 175
Vadite et haec memores regi mandata referte:
Quod vitam moror invisam, Pallante perempto,
Dextera caussa tuast, Turnum gnatoque patrique
Quam debere vides. Meritis vacat hic tibi solus
Fortunaeque locus. Non vitae gaudia quaero; 180
Nec fas; sed gnato Manis perferre sub imos.

Aurora interea miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera adque laboris:
Iam pater Aeneas, iam curvo in litore Tarchon
Constituere pyras. Huc corpora quisque suorum 185
More tulere patrum; subiectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine caelum.
Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos; ter maestum funeris ignem
Lustravere in equis, ululatusque ore dedere. 190
Spargitur et tellus lacrimis, sparguntur et arma.
It caelo clamorque viram clangorque tubarum.
Hinc alii spolia occisis derepta Latinis
Coniciunt igni, galeas ensesque decoros
Frenaque ferventisque rotas; pars munera nota, 195
Ipsorum clipeos et non felicia tela.
Multa bovum circa mactantur corpora Morti,
Saetigerosque sues raptasque ex omnibus agris
In flammam iugulant pecudes. Tum litore toto
Ardentis spectant socios, semiustaque servant 200
Busta, neque avelli possunt, nox umida donec
Invertit caelum stellis ardentibus aptum.

Nec minus et miseri diversa in parte Latini
 Innumeras struxere pyras; et corpora partim
 Multa virum terrae infodiunt, avectaque partim 205
 Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt;
 Cetera, confusaeque ingentem caedis acervom,
 Nec numero nec honore cremant; tunc undique vasti
 Certatim crebris conlucent ignibus agri.
 Tertia lux gelidam caelo dimoverat umbram: 210
 Maerentes altum cinerem et confusa ruebant
 Ossa focus, tepidoque onerabant aggere terrae.
 Iam vero in tectis, praedivitis urbe Latini,
 Praecipuus fragor et longi pars maxuma luctus.
 Hic matres miseraeque nurus, hic cara sororum 215
 Pectora maerentum, puerique parentibus orbi,
 Dirum execrantur bellum Turnique hymenaeos;
 Ipsum armis, ipsumque iubent decernere ferro,
 Qui regnum Italiae et primos sibi poscat honores.
 Ingravat haec saevos Drances, solumque vocari 220
 Testatur, solum posci in certamina Turnum.
 Multa simul contra variis sententia dictis
 Pro Turno; et magnum reginae nomen obumbrat;
 Multa virum meritis sustentat fama tropaeis.

Hos inter motus, medio in flagrante tumultu, 225
 Ecce super maestis magna Diomedis ab urbe
 Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
 Tantorum impensis operum; nil dona neque aurum
 Nec magnas valuisse preces; alia arma Latinis
 Quaerenda, aut pacem Troiano ab rege petendum. 230
 Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
 Fatalem Aenean manifesto numine ferri
 Admonet ira deum tumulique ante ora recentes.
 Ergo concilium magnum primosque suorum
 Inperio accitos alta intra limina cogit. 235
 Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
 Tecta viis. Sedet in mediis et maxumus aevo
 Et primus sceptris, haud laeta fronte, Latinus.
 Adque hic legatos Aetola ex urbe remissos,

Quae referant, fari iubet, et responsa reposcit 240
 Ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis,
 Et Venulus dicto parens ita farier infit :

Vidimus, o cives, Diomedem Argivaque castra,
 Adque iter emensi cassus superavimus omnis,
 Contigimusque manum, qua concidit Iliæ tellus. 245
 Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis
 Victor Gargani condebat Iapygis arvis.
 Postquam introgressi et coram data copia fandi,
 Munera praeferimus, nomen patriamque docemus ;
 Qui bellum intulerint, quæ caussa attraxerit Ar-
 pos. 250

Auditis ille hæc placido sic reddidit ore :
 O fortunatae gentes, Saturnia regna,
 Antiqui Ausonii, quæ vos fortuna quietos
 Sollicitat, suadetque ignota lacescere bella ?
 Quicumque Iliacos ferro violavimus agros, — 255
 Mitto ea, quæ muris bellando exhausta sub altis,
 Quos Simois premat ille viros — infanda per orbem
 Supplicia et scelerum poenas expendimus omnes,
 Vel Priamo miseranda manus ; scit triste Minervæ
 Sidus et Euboicae cautes ultorque Caphereus. 260
 Militia ex illa diversum ad litus abacti
 Atrides Protei Menelaus adusque columnas
 Exsulat, Aetnaeos vidit Cyclopas Ulixes.
 Regna Neoptolemi referam, versosque penatis
 Idomenei ? Libycone habitantis litore Locros ? 265
 Ipse Mycenaëus magnorum ductor Achivom
 Coniugis infandæ prima intra limina dextra
 Oppetiit ; devictam Asiam subsedit adulter.
 Invidisse deos, patriis ut redditus aris
 Coniugium optatum et pulchram Calydonæ vide-
 rem ? 270

Nunc etiam horribili visu portenta secuntur,
 Et socii amissi petierunt aethera pinnis,
 Fluminibusque vagantur aves — heu dira meorum
 Supplicia ! — et scopulos lacrimosis vocibus implent.

Haec adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt 275
Tempore, cum ferro caelestia corpora demens
Adpetii et Veneris violavi volnere dextram.
Ne vero, ne me ad talis inpellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama; nec veterum memini laetorve malorum. 280
Munera, quae patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Aenean. Stetimus tela aspera contra,
Contulimusque manus: experto credite, quantus
In clipeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam.
Si duo praeterea talis Idaea tulisset 285
Terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes
Dardanus, et versis lugeret Graecia fatis.
Quidquid apud durae cessatumst moenia Troiae,
Hectoris Aeneaeque manu victoria Graium
Haesit et in decumum vestigia rettulit annum. 290
Ambo animis, ambo insignes praestantibus armis;
Hic pietate prior. Coeant in foedera dextrae,
Qua datur; ast armis concurrant arma cavete.
Et responsa simul quae sint, rex optume, regis
Audisti, et quae sit magno sententia bello. 295

Vix ea legati: variusque per ora cucurrit
Ausonidum turbata fremor; ceu saxa morantur
Cum rapidos amnis, fit clauso gurgite murmur,
Vicinaeque fremunt ripae crepitantibus undis.
Ut primum placati animi, et trepida ora quierunt, 300
Praefatus divos solio rex infit ab alto:

Ante equidem summa de re statuisset, Latini,
Et vellem, et fuerat melius; non tempore tali
Cogere concilium, cum muros adsidet hostis.
Bellum inopportuno, cives, cum gente deorum, 305
Invictisque viris, gerimus, quos nulla fatigant
Proelia, nec victi possunt absistere ferro.
Spem siquam adscitis Aetolum habuistis in armis,
Ponite. Spes sibi quisque; sed haec quam angusta,
videtis.

Cetera qua rerum iaceant perculsa ruina, 310

Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.

Nec quemquam incusso : potuit quae plurima virtus

Esse, fuit; toto certatumst corpore regni.

Nunc adeo, quae sit dubiae sententia menti,
Expedit et paucis — animos adhibete — docebo. 315

Est anticus ager Tusco mihi proximus amni,

Longus in occassum, finis super usque Sicanos;

Aurunci Rutulique serunt, et vomere duos

Exercent collis, adque horum asperrima pascunt.

Haec omnis regio et celsi plaga pinea montis 320

Cedat amicitiae Teucrorum; et foederis aequas

Dicamus leges, sociosque in regna vocemus;

Considant, si tantus amor, et moenia condant.

Sin alios finis aliamque capessere gentem

Est animus, possuntque solo decedere nostro: 325

Bis denas Italo texamus robore navis,

Seu pluris complere valent; iacet omnis ad undam

Materies; ipsi numerumque modumque carinis

Praecipiant; nos aera, manus, navalia demus.

Praeterea, qui dicta ferant et foedera firment, 330

Centum oratores prima de gente Latinos

Ire placet, pacisque manu praetendere ramos,

Munera portantis auriue eborisque talenta

Et sellam regni trabeamque insignia nostri.

Consulite in medium, et rebus succurrite fessis. 335

Tum Drances, idem infensus, quem gloria Turni

Obliqua invidia stimulisque agitabat amaris,

Largus opum, et lingua melior, sed frigida bello

Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,

Seditione potens; genus huic materna superbum 340

Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat;

Surgit, et his onerat dictis adque aggerat iras:

Rem nulli obscuram, nostrae nec vocis egentem,

Consulis, o bone rex; cuncti se scire fatentur,

Quid fortuna ferat populi; sed dicere mussant. 345

Det libertatem fandi, flatusque remittat,

Cuius ob auspiciū infaustum moresque sinistros —
Dicam equidem, licet arma mihi mortemque mine-
tur —

Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
Consedisse urbem luctu, dum Troia temptat 350
Castra, fugae fidens, et caelum territat armis.
Unum etiam donis istis, quae plurima mitti
Dardanidis dicique iubes, unum, optume regum,
Adicias; nec te ullius violentia vincat,
Quin natam egregio genero dignisque hymenaeis 355
Des, pater, et pacem hanc aeterno foedere iungas.
Quod si tantus habet mentes et pectora terror,
Ipsū obtestemur, veniamque oremus ab ipso:
Cedat, ius propriū regi patriaeque remittat.
Quid miseros totiens in aperta pericula civis 360
Proicis, o Latio caput horum et caussa malorum?
Nulla salus bello; pacem te poscimus omnes,
Turne, simul pacis solum inviolabile pignus.
Primus ego, invisum quem tu tibi fingis, et esse
Nil moror, en supplex venio. Miserere tuorum, 365
Pone animos, et pulsus abi. Sat funera fusi
Vidimus, ingentis et desolavimus agros.
Aut, si fama movet, si tantum pectore robur
Concipis, et si adeo dotalis regia cordist,
Aude, adque adversum fidens fer pectus in hostem. 370
Scilicet, ut Turno contingat regia coniunx,
Nos, animae viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis. Et iam tu, siqua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum aspice contra,
Qui vocat. 375

Talibus exarsit dictis violentia Turni;
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi
Tum, cum bella manus poscunt; patribusque vocatis
Primus ades. Sed non replendast curia verbis, 380
Quae tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
Agger moerorum, nec inundant sanguine fossae.

Proinde tona eloquio; solitum tibi; meque timoris
 Argue tu, Drance, quando tot stragis acervos
 Teucrorum tua dextra dedit, passimque tropaeis 385
 Insignis agros. Possit quid vivida virtus,
 Experiare licet; nec longe scilicet hostes
 Quaerendi nobis; circumstant undique muros.

Imus in adversos! quid cessas? an tibi Mavors
 Ventosa in lingua pedibusque fugacibus istis 390
 Semper erit?

Pulsus ego? aut quisquam merito, foedissime, pulsum
 Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
 Sanguine, et Euandri totam cum stirpe videbit
 Procubuisse domum, adque exutos Arcadas armis? 395
 Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
 Et quos mille die victor sub Tartara misi,
 Inclusus muris hostileque aggere saeptus.

„Nulla salus bello.“ Capiti cane talia, demens,
 Dardanio rebusque tuis. Proinde omnia magno 400
 Ne cessa turbare metu, adque extollere viris
 Gentis bis victae, contra premere arma Latini.
 Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tre-
 mescunt,

Nunc et Tydides et Larissaeus Achilles,
 Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas. 405

Vel cum se pavidum contra mea iurgia fingit
 Artificis scelus, et formidine crimen acerbatur.

Numquam animam talem dextra hac — absiste moveri —
 Amittes; habitet tecum, et sit pectore in isto.

Nunc ad te, et tua magna, pater, consulta rever-
 tor. 410

Si nullam nostris ultra spem ponis in armis,
 Si tam deserti sumus, et semel agmine verso
 Funditus occidimus, neque habet Fortuna regressum,
 Oremus pacem, et dextras tendamus inertis.

Quamquam, o, si solitae quicquam virtutis adesset, 415
 Ille mihi ante alios fortunatusque laborum
 Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
 Procubuit moriens, et humum semel ore momordit.

Sin et opes nobis et adhuc intacta iuventus,
 Auxilioque urbes Italae populiue supersunt, 420
 Sin et Troianis cum multo gloria venit
 Sanguine : — sunt illis sua funera, parque per omnis
 Tempestas — cur indecores in limine primo
 Deficimus ? cur ante tubam tremor occupat artus ?
 Multa dies varique labor mutabilis aevi 425
 Rettulit in melius ; multos alterna revisens
 Lusit et in solido rursus Fortuna locavit.
 Non erit auxilio nobis Aetolus et Arpi :
 At Messapus erit, felixque Tolumnius, et quos
 Tot populi misere duces ; nec parva sequetur 430
 Gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
 Est et Volscorum egregia de gente Camilla,
 Agmen agens equitum et florentis aere catervas.
 Quod si me solum Teucri in certamina poscunt,
 Idque placet, tantumque bonis communibus obsto, 435
 Non adeo has exosa manus Victoria fugit,
 Ut tanta quicquam pro spe temptare recussem.
 Ibo animis contra, vel magnum praestet Achillen,
 Factaque Volcani manibus paria induat arma
 Ille licet. Vobis animam hanc soceroque Latino 440
 Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
 Devovi. „Solum Aeneas vocat.“ Et vocet oro ;
 Nec Drances potius, sive haec ira deorum,
 Morte luat, sive virtus et gloria, tollat.

Illi haec inter se dubiis de rebus agebant 445
 Certantes : castra Aeneas aciemque movebat.
 Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
 Ecce ruit, magnisque urbem terroribus inplet :
 Instructos acie Tiberino a flumine Teucros
 Tyrrhenamque manum totis descendere campis. 450
 Extemplo turbati animi concussaue volgi
 Pectora, et arrectae stimulis haud mollibus irae.
 Arma manu trepidi poscunt ; fremit arma iuventus ;
 Flent maesti mussantque patres. Hic undique clamor
 Dissensu vario magnus se tollit ad auras : 455

Haud secus, adque alto in luco cum forte catervae
 Consedere avium, piscosove anne Padusae
 Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
 Immo, ait, o cives, arrepto tempore Turnus,
 Cogite concilium, et pacem laudate sedentes: 460
 Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
 Corripuit sese et tectis citus extulit altis.
 Tu, Voluse, armari Volscorum edice manipulis;
 Duc, ait, et Rutulos. Equitem, Messapus, in armis,
 Et cum fratre Coras, latis diffundite campis. 465
 Pars aditus urbis firmet, turrisque capessat;
 Cetera, qua iusso, mecum manus inferat arma.
 Illicet in muros tota discurritur urbe.
 Concilium ipse pater et magna incepta Latinus
 Deserit, ac tristi turbatus tempore differt, 470
 Multaque se incussat, qui non acceperit ultro
 Dardanium Aenean, generumque adsciverit urbi.
 Praefodiunt alii portas, aut saxa sudesque
 Subvectant. Bello dat signum rauca cruentum
 Bucina. Tum muros varia cinxere corona 475
 Matronae puerique; vocat labor ultimus omnis.
 Nec non ad templum summasque ad Palladis arces
 Subvehitur magna matrum regina caterva,
 Dona ferens, iuxtaque comes Lavinia virgo,
 Causa mali tanti, oculos delecta decoros. 480
 Succedunt matres, et templum ture vaporant,
 Et maestas alto fundunt de limine voces:
 Armipotens, praeses belli, Tritonia virgo,
 Frange manu telum Phrygii praedonis, et ipsum
 Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis. 485
 Cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus.
 Iamque adeo Rutulum thoraca indutus aenis
 Horrebat squamis, surasque incluserat auro,
 Tempora nudus adhuc, laterique accinxerat ensem,
 Fulgebatque alta decurrens aureus arce, 490
 Exsultatque animis, et spe iam praecipit hostem:
 Qualis ubi abruptis fugit praeseptis vinclis
 Tandem liber ecus, campoque potitus aperto

Aut ille in pastus armentaque tendit equarum,
 Aut adsuetus aquae perfundi flumine noto 495
 Emicat, arrectisque fremit cervicibus alte
 Luxurians, luduntque iubae per colla, per armos.
 Obvia cui, Volscorum acie comitante, Camilla
 Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
 Desiluit, quam tota cohors imitata relictis 500
 Ad terram defluxit equis; tum talia fatur:
 Turne, sui merito siquast fiducia forti,
 Audeo et Aeneadam promitto occurrere turmae
 Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
 Me sine prima manu temptare pericula belli; 505
 Tu pedes ad muros subsiste, et moenia serva.
 Turnus ad haec, oculos horrenda in virgine fixus:
 O decus Italiae virgo, quas dicere grates,
 Quasve referre parem? sed nunc, est omnia quando
 Iste animus supra, mecum partire laborem. 510
 Aeneas, ut fama fidem missique reportant
 Exploratores, equitum levia improbus arma
 Praemisit, quaterent campos; ipse ardua montis
 Per deserta iugo superans adventat ad urbem.
 Furta paro belli convexo in tramite silvae, 515
 Ut bivias armato obsidam milite fauces.
 Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis;
 Tecum acer Messapus erit, turmaeque Latinae,
 Tiburtique manus; ducis et tu concipe curam.
 Sic ait, et paribus Messapum in proelia dictis 520
 Hortatur sociosque duces, et pergit in hostem.
 Est curvo anfractu valles, adcommoda fraudi
 Armorumque dolis, quam densis frondibus atrum
 Urguet utrimque latus, tenuis quo semita ducit
 Angustaeque ferunt fauces aditusque maligni. 525
 Hanc super in speculis summoque in vertice montis
 Planities ignota iacet, tutique recessus,
 Seu dextra laevaue velis occurrere pugnae,
 Sive instare iugis et grandia volvere saxa.
 Huc iuvenis nota fertur regione viarum, 530
 Arripuitque locum et silvis insedit iniquis.

Velocem interea superis in sedibus Opim,
 Unam ex virginibus sociis sacraque caterva,
 Compellabat et has tristis Latonia voces
 Ore dabat : Graditur bellum ad crudele Camilla, 535
 O virgo, et nostris nequiquam cingitur armis,
 Cara mihi ante alias. Neque enim novos iste Dianae
 Venit amor, subitaque animum dulcedine movit.
 Pulsus ob invidiam regno virisque superbas
 Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe, 540
 Infantem fugiens media inter proelia belli
 Sustulit exsilio comitem, matrisque vocavit
 Nomine Casmillae, mutata parte, Camillam.
 Ipse sinu prae se portans iuga longa petebat
 Solorum nemorum; tela undique saeva premebant, 545
 Et circumfuso volitabant milite Volsci.
 Ecce, fugae medio, summis Amasenus abundans
 Spumabat ripis; tantus se nubibus imber
 Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
 Tardatur, caroque oneri timet. Omnia secum 550
 Versanti subito vix haec sententia sedit :
 Telum inmane, manu valida quod forte gerebat
 Bellator, solidum nodis et robore cocto,
 Huic natam, libro et silvestri subere clausam,
 Implicat, adqueabilem mediae circumligat hastae; 555
 Quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur :
 Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
 Ipse pater famulam voveo; tua prima per auras
 Tela tenens supplex hostem fugit. Accipe, testor,
 Diva tuam, quae nunc dubiis committitur auris. 560
 Dixit, et adducto contortum hastile lacerto
 Inmittit: sonuere undae; rapidum super amnem
 Infelix fugit in iaculo stridente Camilla.
 At Metabus, magna propius iam urgente caterva,
 Dat sese fluvio, adque hastam cum virgine victor 565
 Gramineo donum Triviae de caespite vellit.
 Non illum tectis ullae, non moenibus urbes
 Accepere, neque ipse manus feritate dedisset :
 Pastorum et solis exegit montibus aevom.

Hic natam in dumis interque horrentia lustra 570
 Armentalis equae mammis et lacte ferino
 Nutribat, teneris inmulgens ubera labris.
 Utque pedum primis infans vestigia plantis
 Institerat, iaculo palmas armavit acuto,
 Spiculaque ex umero parvae suspendit et arcum. 575
 Pro crinali auro, pro longae tegmine pallae,
 Tigridis exuviae per dorsum a vertice pendent.
 Tela manu iam tum tenera puerilia torsit,
 Et fundam tereti circum caput egit habena,
 Strymoniamque gruem, aut album deiecit olorem. 580
 Multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
 Optavere nurum; sola contenta Diana
 Aeternum telorum et virginitatis amorem
 Intemerata colit. Vellem haud correpta fuisset
 Militia tali, conata lacessere Teucros : 585
 Cara mihi comitumque foret nunc una mearum.
 Verum age, quandoquidem fatis urguetur acerbis,
 Labere, Nympha, polo, finisque invise Latinos,
 Tristis ubi infausto committitur omine pugna.
 Haec cape, et ultricem pharetra deprome sagit-
 tam : 590
 Hac, quicumque sacrum violarit vulnere corpus,
 Tros Italusve, mihi pariter det sanguine poenas.
 Post ego nube cava miserandae corpus et arma
 Inspoliata feram tumulo, patriaeque reponam.
 Dixit; at illa levis caeli delapsa per auras 595
 Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.

At manus interea muris Troiana propinquit
 Etruscique duces equitumque exercitus omnis,
 Conpositi numero in turmas. Fremit aequore toto
 Insultans sonipes, et pressis pugnat habenis 600
 Huc obversus et huc; tum late ferreus hastis
 Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
 Nec non Messapus contra celeresque Latini
 Et cum fratre Coras et virginis ala Camillae
 Adversi campo adparent, hastasque reductis 605

Protendunt longe dextris, et spicula vibrant;
 Adventusque virum fremitusque ardescit equorum.
 Iamque intra iactum teli progressus uterque
 Constiterat: subito erumpunt clamore, furentisque
 Exhortantur equos; fundunt simul undique tela, 610
 Crebra, nivis ritu, caelumque obtexitur umbra.
 Continuo adversis Tyrrhenus et acer Aconteus
 Conixi incurrunt hastis, primique ruinam
 Dant sonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
 Pectora pectoribus rumpunt; excussus Aconteus 615
 Fulminis in morem aut tormento ponderis acti,
 Praecipitat longe, et vitam dispergit in auras.
 Extemplo turbatae acies, versique Latini
 Reiciunt parmas et equos ad moenia vertunt.
 Troes agunt; princeps turmas inducit Asilas. 620
 Iamque propinquabant portis, rursusque Latini
 Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt:
 Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
 Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
 Nunc ruit ad terram, scopulosque superiacit unda 625
 Spumeus, extremamque sinu perfundit harenam;
 Nunc rapidus retro adque aestu revoluta resorbens
 Saxa fugit, litusque vado labente relinquit.
 Bis Tusci Rutulos egere ad moenia versos;
 Bis reiecti armis respectant terga tegentes. 630
 Tertia sed postquam congressi in proelia, totas
 Implicuere inter se acies, legitque virum vir:
 Tum vero et gemitus morientum, et sanguine in alto
 Armaque corporaque et permixti caede virorum
 Semianimes volvontur equi; pugna aspera surgit. 635
 Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
 Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit.
 Quo sonipes ictu furit arduus, altaque iactat
 Volneris inpatiens arrecto pectore crura.
 Volvitur ille excussus humi. Catillus Iollan, 640
 Ingentemque animis, ingentem corpore et armis
 Deicit Herminium, nudo cui vertice fulva
 Caesaries, nudique umeri; nec volnera terrent;

Tantus in arma patet. Latos huic hasta per armos
Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore. 645
Funditur ater ubique cruor; dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per volnera mortem.

At medias inter caedes exsultat Amazon,
Unum exserta latus pugnae, pharetrata Camilla;
Et nunc lenta manu spargens hastilia denset, 650
Nunc validam dextra rapit indefessa bipinnem;
Aureus ex umero sonat arcus et arma Dianae.
Illa etiam, siquando in tergum pulsa recessit,
Spicula converso fugientia dirigit arcu.

At circum lectae comites, Larinaque virgo 655
Tullaque et aeratam quatiens Tarpeia securim,
Italides, quas ipsa decus sibi dia Camilla
Delegit, pacisque bonas bellicque ministras:
Quales Threiciae cum flumina Thermodontis
Pulsant et pictis bellantur Amazones armis, 660
Seu circum Hippolyten, seu cum se Martia curru
Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
Feminea exsultant lunatis agmina peltis.

Quem telo primum, quem postremum, aspera virgo,
Deicis? aut quot humi morientia corpora fundis? 665
Euneum Clytio primum patre; cuius apertum
Adversi longa transverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, adque cruentam
Mandit humum, moriensque suo se in volnere versat.
Tum Lirim, Pagasumque super; quorum alter habe-
nas 670

Suffuso revolutus equo dum colligit, alter
Dum subit ac dextram labenti tendit inermem,
Praecipites pariterque ruunt. His addit Amastrum
Hippotaden, sequiturque incumbens eminus hasta
Tereaque Harpalycumque et Demophoonta Chromim-
que; 675

Quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis
Ignotis et equo venator Iapyge fertur,

Cui pellis latos umeros erepta iuvenco
 Pugnatori operit, caput ingens oris hiatus 680
 Et malae texere lupi cum dentibus albis,
 Agrestisque manus armat sparus; ipse catervis
 Vertitur in mediis, et toto vertice suprast.
 Hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verso,
 Traicit, et super haec inimico pectore fatur: 685
 Silvis te, Tyrrhene, feras agitare putasti?
 Advenit qui vestra dies muliebribus armis
 Verba redarguerit. Nomen tamen haud leve patrum
 Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae.
 Protinus Orsilochum et Buten, duo maxuma Teu-
 crum 690

Corpora: sed Buten aversum cuspide fixit
 Loricam galeamque inter, qua colla sedentis
 Lucent, et laevo dependet parma lacerto;
 Orsilochum, fugiens magnumque agitata per orbem,
 Eludit gyro interior, sequiturque sequentem; 695
 Tum validam perque arma viro perque ossa securim,
 Altior exsurgens, oranti et multa precanti
 Congeminat; volnus calido rigat ora cerebro.
 Incidit huic subitoque aspectu territus haesit
 Appenninicolae bellator filius Auni, 700
 Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
 Isque, ubi se nullo iam cursu evadere pugnae
 Posse neque instantem reginam avertere cernit,
 Consilio versare dolos ingressus et astu,
 Incipit haec: Quid tam egregium, si femina forti 705
 Fidis equo? Dimitte fugam, et te comminus aequo
 Mecum crede solo, pugnaeque accinge pedestri:
 Iam nosces, ventosa ferat cui gloria laudem.
 Dixit; at illa furens acrique accensa dolore
 Tradit eum comiti, paribusque resistit in armis, 710
 Ense pedes nudo, puraque interrta parma.
 At iuvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse,
 Haud mora, conversisque fugax aufertur habenis,
 Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
 Vane Ligus, frustra que animis elate superbis, 715

Nequiquam patrias temptasti lubricus artis,
 Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
 Haec fatur virgo, et pernicibus ignea plantis
 Transit ecum cursu, frenisque adversa prehensis
 Congreditur poenasque inimico ex sanguine sumit: 720
 Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
 Consequitur pinnis sublimem in nube columbam,
 Compransamque tenet, pedibusque eviscerat uncis;
 Tum cruor et volsae labuntur ab aethere plumae.

At non haec nullis hominum sator adque deo-
 rum 725

Observans oculis summo sedet altus Olympo.
 Tyrrhenum genitor Tarchonem in proelia saeva
 Suscitât, et stimulis haud mollibus inicit iras.
 Ergo inter caedes cedentiaque agmina Tarchon
 Fertur equo, variisque instigat vocibus alas, 730
 Nomine quemque vocans, reficitque in proelia pulsos.
 Quis metus, o numquam dolituri, o semper inertes
 Tyrrheni, quae tanta animis ignavia venit?
 Femina palantis agit, adque haec agmina vertit?
 Quo ferrum, quidve haec gerimus tela inrita dex-
 tris? 735

At non in Venerem segnes nocturnaue bella,
 Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
 Expectare dapes et plenae pocula mensae, —
 Hic amor, hoc studium — dum sacra secundus haru-
 spex

Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos. 740
 Haec effatus ecum in medios, moriturus et ipse,
 Concitat, et Venulo adversum se turbidus infert,
 Dereptumque ab equo dextra conplectitur hostem
 Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
 Tollitur in caelum clamor, cunctique Latini 745
 Convertere oculos. Volat igneus aequore Tarchon,
 Arma virumque ferens; tum summa ipsius ab hasta
 Defringit ferrum, et partis rimatur apertas,
 Qua vulnus letale ferat; contra ille repugnans

Sustinet a iugulo dextram, et vim viribus exit. 750
 Utque volans alte raptum cum fulva draconem
 Fert aquila, implicuitque pedes, adque unguibus
 haesit;

Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
 Arrectisque horret squamis, et sibilat ore,
 Arduus insurgens; illa haud minus urguet obunco 755
 Luctantem rostro; simul aethera verberat alis:
 Haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarchon
 Portat ovans. Ducis exemplum eventumque secuti
 Maeonidae incurrunt. Tum fatis debitus Arruns
 Velocem iaculo et multa prior arte Camillam 760

Circuit, et, quae sit fortuna facillima, temptat.
 Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo,
 Hac Arruns subit, et tacitus vestigia lustrat;
 Qua victrix redit illa pedemque ex hoste reportat,
 Hac iuvenis furtim celeris detorquet habenas. 765

Hos aditus, iamque hos aditus, omnemque pererrat
 Undique circuitum, et certam quatit improbus hastam.
 Forte sacer Cybelae Chloreus olimque sacerdos
 Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
 Spumantemque agitabat ecum, quem pellis aenis 770
 In plumam squamis auro conserta tegebat.

Ipsa, peregrina ferrugine clarus et ostro,
 Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
 Aureus ex umero sonat arcus, et aurea vati
 Cassida; tum croceam chlamydemque sinusque cre-
 pantis 775

Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro,
 Pictus acu tunicas et barbara tegmina crurum.
 Hunc virgo, sive ut templis praefigeret arma
 Troia, captivo sive ut se ferret in auro,
 Venatrix unum ex omni certamine pugnae 780

Caeca sequebatur, totumque incauta per agmen
 Femineo praedae et spoliorum ardebat amore:
 Telum ex insidiis cum tandem tempore capto
 Concitat et superos Arruns sic voce precatur:
 Summe deum, sancti custos Soractis Apollo, 785

Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Pascitur, et medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna,
Da, Pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
Omnipotens. Non exuvias pulsaeve tropaeum 790
Virginis, aut spolia ulla peto; mihi cetera laudem
Facta ferent; haec dira meo dum volnere pestis
Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbes.
Audiit et voti Phoebus succedere partem
Mente dedit, partem volucris dispersit in auras: 795
Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
Adnuat oranti; reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque notos vocem vertere procellae.
Ergo, ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
Convertere animos acris oculosque tulere 800
Cuncti ad reginam Volsi. Nihil ipsa nec aurae
Nec sonitus memor aut venientis ab aethere teli,
Hasta sub exsertam donec perlata papillam
Haesit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidae comites, dominamque ruentem 805
Suscipiunt. Fugit ante omnis exterritus Arruns,
Laetitia mixtoque metu, nec iam amplius hastae
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
Continuo in montis sese avius abdidit altos 810
Occiso pastore lupus magnove iuvenco,
Conscius audacis facti, caudamque remulcens
Subiecit pavitantem utero, silvasque petivit:
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns,
Contentusque fuga mediis se immiscuit armis. 815
Illa manu moriens telum trahit; ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat volnere mucro.
Labitur exsanguis; labuntur frigida leto
Lumina; purpureus quondam color ora reliquit.
Tum sic exspirans Accam, ex aequalibus unam, 820
Adloquitur; fida ante alias quae sola Camillae,
Quicum partiri curas; adque haec ita fatur:
Hactenus, Acca soror, potui; nunc volnus acerbum

Conficit, et tenebris nigrescunt omnia circum.
 Effuge et haec Turno mandata novissima perfer : 825
 Succedat pugnae Troianosque arceat urbe.
 Iamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
 Ad terram non sponte fluens. Tum frigida toto
 Paulatim exsolvit se corpore, lentaque colla
 Et captum leto posuit caput, arma relinquens, 830
 Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
 Tum vero inmensus surgens ferit aurea clamor
 Sidera; deiecta crudescit pugna Camilla;
 Incurrunt densi simul omnis copia Teucrum
 Tyrrhenique duces Euandrique Arcades alae. 835

At Triviae custos iandudum in montibus Opis
 Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas.
 Utque procul medio iuvenum in clamore furentum
 Prospexit tristi multatam morte Camillam,
 Ingemuitque deditque has imo pectore voces : 840
 Heu nimium, virgo, nimium crudele luisti
 Supplicium, Teucros conata lacessere bello!
 Nec tibi desertae in dumis coluisse Dianam
 Profuit, aut nostras umero gessisse sagittas.
 Non tamen indecorem tua te regina reliquit 845
 Extrema iam in morte; neque hoc sine nomine letum
 Per gentis erit, aut famam patieris inultae.
 Nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
 Morte luet merita. Fuit ingens monte sub alto
 Regis Dercenni terreno ex aggere bustum 850
 Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum;
 Hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
 Sistit, et Arruntem tumulo speculatur ab alto.
 Ut vidit laetantem animis ac vana tumentem:
 Cur, inquit, diversus abis? huc dirige gressum, 855
 Huc periture veni, capias ut digna Camillae
 Praemia. Tune etiam telis moriere Dianae?
 Dixit, et aurata volucrem Threissa sagittam
 Deprompsit pharetra, cornuque infensa tetendit,
 Et duxit longe, donec curvata coirent 860

Inter se capita, et manibus iam tangeret aequis,
 Laeva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
 Extemplo teli stridorem aurasque sonantis
 Audiit una Arruns, haesitque in corpore ferrum.
 Illum expirantem socii adque extrema gementem 865
 Obliti ignoto camporum in pulvere lincunt;
 Opis ad aetherium pinnis aufertur Olympon.

Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillae;
 Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas,
 Disiectique duces desolatique manipuli 870
 Tuta petunt, et equis aversi ad moenia tendunt.
 Nec quisquam instantis Teucros letumque ferentis
 Sustentare valet telis, aut sistere contra;
 Sed laxos referunt umeris languentibus arcus,
 Quadrupedumque putrem cursu quatit ungula cam-
 pum. 875

Volvitur ad muros caligine turbidus atra
 Pulvis, et e speculis percussae pectora matres
 Femineum clamorem ad caeli sidera tollunt.
 Qui cursu portas primi inrupere patentis,
 Hos inimica super mixto premit agmine turba; 880
 Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
 Moenibus in patriis adque inter tuta domorum
 Confixi expirant animas. Pars claudere portas;
 Nec sociis aperire viam, nec moenibus audent
 Accipere orantis; oriturque miserrima caedes 885
 Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
 Exclusi ante oculos lacrimantumque ora parentum
 Pars in praecipitis fossas urgente ruina
 Volvitur, inmissis pars caeca et concita frenis
 Arietat in portas et duros obice postis. 890
 Ipsae de muris summo certamine matres, —
 Monstrat amor verus patriae — ut videre Camillam,
 Tela manu trepidae iaciunt, ac robore duro
 Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
 Praecipites, primaeque mori pro moenibus ardent. 895

Interea Turnum in silvis saevissimus inplet
Nuntius, et iuveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
Ingruere infensos hostis, et Marte secundo
Omnia corripuisse, metum iam ad moenia ferri. 900
Ille furens — et saeva Iovis sic numina poscunt —
Deserit obsessos collis, nemora aspera linquit.
Vix e conspectu exierat campumque tenebat,
Cum pater Aeneas, saltus ingressus apertos,
Exsuperatque iugum silvae evadit opaca. 905
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt,
Ac simul Aeneas fumantis pulvere campos
Prospexit longe Laurentiaque agmina vidit,
Et saevom Aenean adgnovit Turnus in armis 910
Adventumque pedum flatusque audivit equorum.
Continuoque ineant pugnas et proelia temptent,
Ni roseus fessos iam gurgite Phoebus Hiberno
Tinguat equos noctemque die labente reducat.
Considunt castris ante urbem et moenia vallant. 915

P. VERGILI MARONIS
A E N E I D O S
LIBER DUODECIMUS.

Turnus ut infractos adverso Marte Latinos
Defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
Se signari oculis, ultro inplacabilis ardet,
Attollitque animos. Poenorum qualis in arvis,
Saucius ille gravi venantum volnere pectus, 5
Tum demum movet arma leo, gaudetque comantis
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Inpavidus frangit telum, et fremit ore cruento:
Haud secus accenso gliscit violentia Turno.
Tum sic adfatur regem, adque ita turbidus infit: 10
Nulla mora in Turno; nihil est, quod dicta retractent
Ignavi Aeneadae, nec, quae pepigere, recussent.
Congredior. Fer sacra, pater, et concipe foedus.
Aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam,
Desertorem Asiae, — sedeant spectentque Latini — 15
Et solus ferro crimen commune refellam;
Aut habeat victos, cedat Lavinia coniunx.

Olli sedato respondit corde Latinus :
O praestans animi iuvenis, quantum ipse feroci
Virtute exsuperas, tanto me inpensius aecumst 20
Consulere, adque omnis metuentem expendere cassus.

Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
 Multa manu; nec non aurumque animusque Latinost.
 Sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus agris,
 Nec genus indecores. Sine me haec haud mollia
 fatu 25

Sublatis aperire dolis; simul hoc animo hauri:
 Me natam nulli veterum sociare procorum
 Fas erat, idque omnes divique hominesque canebant.
 Victus amore tui, cognato sanguine victus,
 Coniugis et maestae lacrimis, vincla omnia rupi: 30
 Promissam eripui genero; arma impia sumpsit.

Ex illo qui me cassus, quae, Turne, sequantur
 Bella, vides, quantos primus patiare laboris.
 Bis magna victi pugna vix urbe tuemur
 Spes Italas; recalent nostro Tiberina fluenta 35

Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus alben.
 Quo referor totiens? quae mentem insania mutat?
 Si Turno extincto socios sum adscire paratus,
 Cur non incolumi potius certamina tollo?

Quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet 40
 Italia, ad mortem si te — Fors dicta refutet! —
 Prodiderim, natam et conubia nostra petentem?

Respice res bello varias; miserere parentis
 Longaevi, quem nunc maestum patria Ardea longe
 Dividit. Haudquaquam dictis violentia Turni 45

Flectitur; exsuperat magis, aegrescitque medendo.
 Ut primum fari potuit, sic institit ore:

Quam pro me curam geris, hanc precor, optume,
 pro me

Deponas, letumque sinas pro laude pacisci.
 Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra 50

Spargimus; et nostro sequitur de vulnere sanguis.
 Longe illi dea mater erit, quae nube fugacem
 Feminea tegat, et vanis sese occulat umbris.

At regina, nova pugnae conterrita sorte,
 Flebat, et ardentem generum moritura tenebat: 55
 Turne, per has ego te lacrimas, per siquis Amatae

Tangit honos animum, — spes tu nunc una, senectae
 Tu requies miserae; decus inperiumque Latini
 Te penes; in te omnis domus inclinata recumbit —
 Unum oro: desiste manum committere Teucris. 60
 Qui te cumque manent isto certamine cassus,
 Et me, Turne, manent; simul haec invisa relinquam
 Lumina, nec generum Aenean captiva videbo.
 Accepit vocem lacrimis Lavinia matris
 Flagrantis perfusa genas, cui plurimum ignem 65
 Subiecit rubor, et calefacta per ora cucurrit.
 Indum sanguineo veluti violaverit ostro
 Siquis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multa
 Alba rosa: talis virgo dabat ore colores.
 Illum turbat amor, figitque in virgine voltus. 70
 Ardet in arma magis, paucisque adfatur Amatam:
 Ne, quaeso, ne me lacrimis, neve omine tanto
 Prosequere in duri certamina Martis euntem,
 O mater; neque enim Turno mora libera mortis.
 Nuntius haec Idmon Phrygio mea dicta tyranno 75
 Haud placitura refer: Cum primum crastina caelo
 Puniceis invecta rotis Aurora rubebit,
 Non Teucros agat in Rutulos; Teucrum arma qui-
 escant,
 Et Rutuli: nostro dirimamus sanguine bellum;
 Illo quaeratur coniunx Lavinia campo. 80

Haec ubi dicta dedit: rapidusque in tecta recessit;
 Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementis,
 Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia,
 Qui candore nives anteirent, cursibus auras.
 Circumstant properi aurigae manibusque lacesunt 85
 Pectora plausa cavis et colla comantia pectunt.
 Ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco
 Circumdat lorica umeris; simul aptat habendo
 Ensemque clipeumque et rubrae cornua cristae;
 Ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti 90
 Fecerat et Stygia candentem tinxerat unda.
 Exim, quae mediis ingenti adnixa columnae

Aedibus adstabat, validam vi corripit hastam,
 Actoris Aurunci spoliū, quassatque trementem,
 Vociferans: Nunc, o numquam frustrata vocatus 95
 Hasta meos, nunc tempus adest; te maxumus Actor,
 Te Turni nunc dextra gerit. Da sternere corpus,
 Loricamque manu valida lacerare revolsam
 Semiviri Phrygis, et foedare in pulvere crinis
 Vibratos calido ferro murraque madentis. 100
 His agitur furiis; totoque ardentis ab ore
 Scintillae absistunt; oculis micat acribus ignis.
 Mugitus veluti cum prima in proelia taurus
 Terrificos ciet adque irasci in cornua temptat,
 Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit 105
 Ictibus, aut sparsa ad pugnam proludit harena.

Nec minus interea maternis saevos in armis
 Aeneas acuit Martem et se suscitāt ira,
 Oblato gaudens componi foedere bellum.
 Tum socios maestique metum solatur Iuli, 110
 Fata docens, regique iubet responsa Latino
 Certa referre viros, et pacis dicere leges.

Postera vix summos spargebat lumine montis
 Orta dies, cum primum alto se gurgite tollunt
 Solis equi, lucemque elatis naribus efflant: 115
 Campum ad certamen magnae sub moenibus urbis
 Dimensi Rutulique viri Teucrique parabant;
 In medioque focos et dis communibus aras
 Gramineas. Alii fontemque ignemque ferebant,
 Velati limo, et verbenā tempora vincti. 120
 Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
 Agmina se fundunt portis. Hinc Troius omnis
 Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis,
 Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
 Pugna vocet. Nec non mediis in milibus ipsi 125
 Ductores auro volitant ostroque superbi,
 Et genus Assaraci Mnestheus, et fortis Asilas,
 Et Messapus eum domitor, Neptunia proles.

Utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
 Defigunt telluri hastas et scuta reclinant. 130
 Tum studio effusae matres et volgus inermum
 Invalidique senes turris et tecta domorum
 Obsedere, alii portis sublimibus adstant.

At Iuno e summo, qui nunc Albanus habetur, —
 Tum neque nomen erat nec honos aut gloria
 monti — 135

Prospiciens tumulo campum aspectabat et ambas
 Laurentum Troumque acies urbemque Latini.
 Extemplo Turni sic est adfata sororem,
 Diva deam, stagnis quae fluminibusque sonoris
 Praesidet; hunc illi rex aetheris altus honorem 140
 Iuppiter erepta pro virginitate sacravit:
 Nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,
 Scis, ut te cunctis unam, quaecumque Latinae
 Magnanimi Iovis ingratum ascendere cubile,
 Praetulerim, caelique libens in parte locarim: 145
 Disce tuum, ne me incusses, Iuturna, dolorem.
 Qua visast fortuna pati, Parcaeque sinebant
 Cedere res Latio, Turnum et tua moenia texi:
 Nunc iuvenem imparibus video concurrere fatis,
 Parcarumque dies et vis inimica propinquat. 150
 Non pugnam aspicere hanc oculis, non foedera possum.
 Tu pro germano siquid praesentius audes,
 Perge; decet. Forsan miseros meliora sequentur.
 Vix ea: cum lacrimas oculis Iuturna profudit,
 Terque quaterque manu pectus percussit honestum. 155
 Non lacrimis hoc tempus, ait Saturnia Iuno;
 Adcelera, et fratrem, siquis modus, eripe morti;
 Aut tu bella cie, conceptumque excute foedus.
 Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
 Incertam et tristi turbatam volnere mentis. 160

Interea reges, ingenti mole Latinus
 Quadriiugo vehitur curru, cui tempora circum
 Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,

Solis avi specimen ; bigis it Turnus in albis,
 Bina manu lato crispans hastilia ferro. 165
 Hinc pater Aeneas, Romanae stirpis origo,
 Sidereo flagrans clipeo et caelestibus armis,
 Et iuxta Ascanius, magnae spes altera Romae,
 Procedunt castris, puraque in veste sacerdos
 Saetigeræ fetum suis intonsamque bidentem 170
 Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
 Illi ad surgentem conversi lumina solem
 Dant fruges manibus salsas, et tempora ferro
 Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
 Tum pius Aeneas stricto sic ense precatur : 175
 Esto nunc Sol testis et hæc mihi Terra vocanti,
 Quam propter tantos potui perferre laboris,
 Et Pater omnipotens, et tu Saturnia coniunx,
 Iam melior, iam, diva, precor; tuque inclute Mavors,
 Cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques; 180
 Fontisque Fluviosque voco, quæque ætheris alti
 Religio, et quæ caeruleo sunt numina ponto :
 Cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
 Convenit Euandri victos discedere ad urbem ;
 Cedet Iulus agris; nec post arma ulla rebelles 185
 Aeneadae referent, ferrove hæc regna lacescent.
 Sin nostrum adnuerit nobis Victoria Martem, —
 Ut potius reor, et potius di numine firment —
 Non ego nec Teucris Italos parere iubebo,
 Nec mihi regna peto; paribus se legibus ambae 190
 Invictæ gentes æterna in foedera mittant.
 Sacra deosque dabo; socer arma Latinus habeto,
 Inperium sollemne socer; mihi moenia Teucri
 Constituent, urbiq; dabit Lavinia nomen.
 Sic prior Aeneas; sequitur sic deinde Latinus, 195
 Suspiciens caelum, tenditque ad sidera dextram:
 Hæc eadem, Aenea, Terram, Mare, Sidera, iuro,
 Latonæque genus duplex, Ianumque bifrontem,
 Vimque deum infernam et duri sacraria Ditis;
 Audiat hæc Genitor, qui foedera fulmine sancit.. 200
 Tango aras, medios ignis et numina testor :

Nulla dies pacem hanc Italis nec foedera rumpet,
 Quo res cumque cadent; nec me vis ulla volentem
 Avertet, non, si tellurem effundat in undas,
 Diluvio miscens, caelumque in Tartara solvat; 205
 Ut sceptrum hoc — dextra sceptrum nam forte ge-
 rebat —

Numquam fronde levi fundet virgulta nec umbras,
 Cum semel in silvis imo de stirpe recisum
 Matre caret, posuitque comas et brachia ferro;
 Olim arbos; nunc artificis manus aere decoro 210
 Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis.
 Talibus inter se firmabant foedera dictis
 Conspectu in medio procerum. Tum rite sacratas
 In flammam iugulant pecudes, et viscera vivis
 Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras. 215

At vero Rutulis inpar ea pugna videri
 Iandudum, et vario misceri pectora motu;
 Tum magis, ut propius cernunt non viribus aequis.
 Adiuvat incessu tacito progressus et aram
 Suppliciter venerans demisso lumine Turnus, 220
 Tabentesque genae et iuvenali in corpore pallor.
 Quem simul ac Iuturna soror crebrescere vidit
 Sermonem, et volgi variare labantia corda,
 In medias acies, formam adsimulata Camerti, —
 Cui genus a proavis ingens, clarumque paternae 225
 Nomen erat virtutis, et ipse acerrimus armis —
 In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
 Rumoresque serit varios, ac talia fatur:
 Non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus unam
 Obiectare animam? numerone an viribus aequi 230
 Non sumus? En, omnes et Troes et Arcades hi sunt,
 *Fatalisque manus, infensa Etruria Turno.
 Vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.
 Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
 Succedet fama, vivosque per ora feretur; 235
 Nos, patria amissa, dominis parere superbis
 Cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.

Talibus incensast iuvenum sententia dictis
 Iam magis adque magis, serpitque per agmina murmur;
 Ipsi Laurentes mutati ipsique Latini. 240
 Qui sibi iam requiem pugnae rebusque salutem
 Sperabant, nunc arma volunt, foedusque precantur
 Infectum, et Turni sortem miserantur iniquam.
 His aliud maius Iuturna adiungit, et alto
 Dat signum caelo, quo non praesentius ullum 245
 Turbavit mentes Italas, monstroque fefellit.
 Namque volans rubra fulvos Iovis ales in aethra
 Litoreas agitabat aves turbamque sonantem
 Agminis aligeri: subito cum lapsus ad undas
 Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis. 250
 Arrexere animos Itali, cunctaeque volucres
 Convertunt clamore fugam, mirabile visu,
 Aetheraque obscurant pinnis, hostemque per auras
 Facta nube premunt, donec vi victus et ipso
 Pondere defecit, praedamque ex unguibus ales 255
 Proiecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
 Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
 Expediuntque manus; primusque Tolumnius augur,
 Hoc erat, hoc, votis, inquit, quod saepe petivi.
 Accipio, adgnoscoque deos; me, me duce ferrum 260
 Corripite, o miseri, quos improbus advena bello
 Territat, invalidas ut aves, et litora vestra
 Vi populat. Petet ille fugam, penitusque profundo
 Vela dabit. Vos unanimi densate catervas,
 Et regem vobis pugna defendite raptum. 265
 Dixit, et adversos telum contorsit in hostis
 Procurrens; sonitum dat stridula cornus, et auras
 Certa secat. Simul hoc, simul ingens clamor, et omnes
 Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
 Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum 270
 Corpora constiterant contra, quos fida crearat
 Una tot Arcadio coniunx Tyrrhena Gylippo,
 Horum unum ad medium, teritur qua sutilis alvo
 Balteus et laterum iuncturas fibula mordet,
 Egregium forma iuvenem et fulgentibus armis, 275

Transadigit costas, fulvaque effundit harena.
 At fratres, animosa phalanx accensaque luctu,
 Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
 Corripiunt, caecique ruunt. Quos agmina contra
 Procurrunt Laurentum; hinc densi rursus inundant 280
 Troes Agyllinique et pictis Arcades armis.
 Sic omnis amor unus habet decernere ferro.
 Diripuerunt aras; it toto turbida caelo
 Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber;
 Craterasque focosque ferunt. Fugit ipse Latinus 285
 Pulsatos referens infecto foedere divos.
 Infrenant alii currus, aut corpora saltu
 Subiciunt in equos, et strictis ensibus adsunt.
 Messapus regem, regisque insigne gerentem,
 Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere foedus, 290
 Adverso proterret equo; ruit ille recedens,
 Et miser oppositis a tergo involvitur aris
 In caput inque umeros. At fervidus advolat hasta
 Messapus, teloque orantem multa trabali
 Desuper altus equo graviter ferit, adque ita fatur: 295
 Hoc habet; haec melior magnis data victima divis.
 Concurrunt Itali, spoliantque calentia membra.
 Obvius ambustum torrem Corynaeus ab ara
 Corripit, et venienti Ebyso plagamque ferenti
 Occupat os flammis; olli ingens barba reluxit, 300
 Nidoremque ambusta dedit; super ipse secutus
 Caesariem laeva turbati corripit hostis,
 Inpressoque genu nitens terrae adplicat ipsum;
 Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum,
 Pastorem, primaque acie per tela ruentem, 305
 Ense sequens nudo superimminet; ille securi
 Adversi frontem mediam mentumque reducta
 Disicit, et sparso late rigat arma cruore.
 Olli dura quies oculos et ferreus urguet
 Somnus; in aeternam clauduntur lumina noctem. 310

At pius Aeneas dextram tendebat inermem
 Nudato capite, adque suos clamore vocabat:

Quo ruitis? quaeve ista repens discordia surgit?
 O cohibete iras! ictum iam foedus, et omnes
 Conpositae leges; mihi ius concurrere soli; 315
 Me sinite, adque auferte metus; ego foedera faxo
 Firma manu; Turnum debent haec iam mihi sacra.
 Has inter voces, media inter talia verba,
 Ecce, viro stridens alis adlapsa sagittast,
 Incertum, qua pulsa manu, quo turbine adacta, 320
 Quis tantam Rutulis laudem, cassusne deusne,
 Attulerit; pressast insignis gloria facti,
 Nec sese Aeneae iactavit vulnere quisquam.
 Turnus, ut Aenean cedentem ex agmine vidit
 Turbatosque duces, subita spe fervidus ardet; 325
 Poscit equos adque arma simul, saltuque superbus
 Emicat in currum, et manibus molitur habenas.
 Multa virum volitans dat fortia corpora leto;
 Seminecis volvit multos, aut agmina curru
 Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas. 330
 Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebrī
 Sanguineus Mavors clipeo increpat, adque furentis
 Bella movens inmittit equos; illi aequore aperto
 Ante Notos Zephyrumque volant; gemit ultima pulsu
 Thraca pedum; circumque atrae Formidinis ora, 335
 Iraeque, Insidiaequae, dei comitatus, aguntur:
 Talis equos alacer media inter proelia Turnus
 Fumantis sudore quatit, miserabile caesis
 Hostibus insultans; spargit rapida ungula rores
 Sanguineos, mixtaque cruor calcatur harena. 340
 Iamque neci Sthenelumque dedit Thamyrimque Pho-
 lumque,
 Hunc congressus et hunc, illum eminus; eminus ambo
 Imbrasidas, Glaucum adque Laden, quos Imbrasus
 ipse
 Nutrierat Lycia, paribusque ornaverat armis,
 Vel conferre manum, vel equo praevertere ventos. 345
 Parte alia media Eumedes in proelia fertur,
 Antiqui proles bello praeclara Dolonis,
 Nomine avom referens, animo manibusque parentem,

Qui quondam, castra ut Danaum speculator adiret,
 Ausus Pelidae pretium sibi poscere currus ; 350
 Illum Tydides alio pro talibus ausis
 Adfecit pretio, nec equis adspirat Achillis.
 Hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto,
 Ante levi iaculo longum per inane secutus,
 Sistit equos biugis et curru desilit, adque 355
 Semianimi lapsoque supervenit, et, pede collo
 Inpresso, dextrae mucronem extorquet et alto
 Fulgentem tinguunt iugulo, adque haec insuper addit :
 En, agros, et, quam bello, Troiane, petisti,
 Hesperiam metire iacens : haec praemia, qui me 360
 Ferro ausi temptare, ferunt ; sic moenia condunt.
 Huic comitem Asbyten coniecta cuspidem mittit,
 Chloreaque Sybarimque Daretaque Thersiloquamque,
 Et sternacis equi lapsum cervice Thymoeten.
 Ac velut Edoni Boreae cum spiritus alto 365
 Insonat Aegaeo, sequiturque ad litora fluetus ;
 Qua venti incubuere, fugam dant nubila caelo :
 Sic Turno, quacumque viam secut, agmina cedunt
 Conversaeque ruunt acies ; fert impetus ipsum,
 Et cristam adverso curru quatit aura volentem. 370
 Non tulit instantem Phegeus animisque frementem ;
 Obiecit sese ad currum, et spumantia frenis
 Ora citatorum dextra detorsit equorum.
 Dum trahitur pendetque iugis, hunc lata reiectum
 Lancea consequitur, rumpitque infixam bilicem 375
 Loricam, et summum degustat vulnere corpus.
 Ille tamen clipeo obiecto conversus in hostem
 Ibat, et auxilium ducto mucrone petebat :
 Cum rota praecipitem et procursu concitus axis
 Inpulit effunditque solo, Turnusque secutus 380
 Imam inter galeam summi thoracis et oras
 Abstulit ense caput, truncumque reliquit harenarum.

Adque ea dum campis victor dat funera Turnus,
 Interea Aeneas Mnestheus et fidus Achates
 Ascaniusque comes castris statuere cruentum, 385

Alternos longa nitentem cuspidē gressus.
 Saevit, et infracta luctatur harundine telum
 Eripere, auxilioque viam, quae proxuma, poscit:
 Ense secent lato vulnus, telique latebram
 Rescindant penitus, seseque in bella remittant. 390
 Iamque aderat Phoebō ante alios dilectus Iap̄s
 Iasides, acri quondam cui captus amore
 Ipse suas artis, sua munera, laetus Apollo
 Augurium citharamque dabat celerisque sagittas.
 Ille, ut depositi proferret fata parentis, 395
 Scire potestates herbarum usumque medendi
 Maluit et mutas agitare inglorius artis.
 Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
 Aeneas, magno iuvenum et maerentis Iuli
 Concursu, lacrimis immobilis. Ille retorto 400
 Paeonium in morem senior succinctus amictu,
 Multa manu medica Phoebeique potentibus herbis
 Nequiquam trepidat, nequiquam spicula dextra
 Sollicitat prensatque tenaci forcipe ferrum.
 Nulla viam Fortuna regit; nihil auctor Apollo 405
 Subvenit; et saevos campis magis ac magis horror
 Crebrescit, propiusque malumst. Iam pulvere caelum
 Stare vident, subeuntque equites, et spicula castris
 Densa cadunt mediis. It tristis ad aethera clamor
 Bellantum iuvenum et duro sub Marte cadentum. 410
 Hic Venus, indigno nati concussa dolore,
 Dictamnū genetrīx Cretaea carpit ab Ida,
 Puberibus caulem foliis et flore comantem
 Purpureo; non illa feris incognita capris
 Gramina, cum tergo volucres haesere sagittae. 415
 Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
 Detulit; hoc fusum labris splendentibus amnem
 Inficit, occulte medicans, spargitque salubris
 Ambrosiae sucos et odoriferam panaceam.
 Fovit ea vulnus lymphā longaevos Iap̄s 420
 Ignorans, subitoque omnis de corpore fugit
 Quippe dolor, omnis stetit imo vulnere sanguis.
 Iamque secuta manū, nullo cogente, sagitta

Excidit, adque novae rediere in pristina vires.
 Arma citi properate viro ! quid statis ? Iapis 425
 Conclamat, primusque animos accendit in hostem.
 Non haec humanis opibus, non arte magistra
 Proveniunt, neque te, Aenea, mea dextera servat;
 Maior agit deus adque opera ad maiora remittit.
 Ille avidus pugnae suras incluserat auro 430
 Hinc adque hinc, oditque moras, hastamque coruscat.
 Postquam habilis lateri clipeus loricaque tergest,
 Ascanium fuis circum complectitur armis,
 Summaque per galeam delibans oscula fatur :
 Disce, puer, virtutem ex me verumque laborem, 435
 Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
 Defensum dabit, et magna inter praemia ducet.
 Tu facito, mox cum matura adoleverit aetas,
 Sis memor, et te animo repetentem exempla tuorum.
 Et pater Aeneas et avonculus excitet Hector. 440

Haec ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
 Telum inmane manu quatiens ; simul agmine denso
 Antheusque Mnestheusque ruunt, omnisque relictis
 Turba fluit castris. Tum caeco pulvere campus
 Miscetur, pulsuque pedum tremis excita tellus. 445
 Vidit ab adverso venientis aggere Turnus,
 Videre Ausonii, gelidusque per ima cucurrit
 Ossa tremor ; prima ante omnis Iuturna Latinos
 Audiit adgnovitque sonum, et tremefacta refugit.
 Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto. 450
 Qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus
 It mare per medium ; miseris, heu, praescia longe
 Horrescunt corda agricolis ; dabit ille ruinas
 Arboribus, stragemque satis ; ruet omnia late ;
 Ante volant, sonitumque ferunt ad litora venti : 455
 Talis in adversos ductor Rhoeteius hostis
 Agmen agit ; densi cuneis se quisque coactis
 Adglomerant. Ferit ense gravem Thymbraeus Osirim,
 Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,
 Ufentemque Gyas ; cadit ipse Tolumnius augur, 460

Primus in adversos telum qui torserat hostis.
 Tollitur in caelum clamor, versique vicissim
 Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
 Ipse neque aversos dignatur sternere Morti,
 Nec pede congressos aequo nec tela ferentis 465
 Insequitur; solum densa in caligine Turnum
 Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
 Hoc concussa metu mentem Iuturna virago
 Aurigam Turni media inter lora Metiscum
 Excutit, et longe lapsum temone relinquit; 470
 Ipsa subit, manibusque undantis flectit habenas,
 Cuncta gerens, vocemque et corpus et arma Me-
 tisci.

Nigra velut magnas domini cum divitis aedes
 Pervolat et pinnis alta atria lustrat hirundo,
 Pabula parva legens nidisque loquacibus escas; 475
 Et nunc porticibus vacuis, nunc umida circum
 Stagna sonat: similis medios Iuturna per hostis
 Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru;
 Iamque hic germanum, iamque hic ostentat ovantem;
 Nec conferre manum patitur; volat avia longe. 480
 Haud minus Aeneas tortos legit obviis orbis,
 Vestigatque virum et disiecta per agmina magna
 Voce vocat. Quotiens oculos coniecit in hostem,
 Alipedumque fugam cursu temptavit equorum,
 Aversos totiens currus Iuturna retorsit. 485
 Heu, quid agat? Vario nequiquam fluctuat aestu,
 Diversaeque vocant animum in contraria curae.
 Huic Messapus, uti laeva duo forte gerebat
 Lenta, levis cursu, praefixa hastilia ferro,
 Horum unum certo contorquens dirigit ictu. 490
 Substitit Aeneas, et se collegit in arma,
 Poplite subsidens; apicem tamen incita summum
 Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
 Tum vero adsurgunt irae; insidiisque subactus,
 Diversos ubi sentit equos currumque referri, 495
 Multa Iovem et laesi testatus foederis aras,
 Iam tandem invadit medios, et Marte secundo

Terribilis saevam nullo discrimine caedem
Suscitat, irarumque omnis effundit habenas.

Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine
caedes 500

Diversas, obitumque ducum, quos aequore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
Expediat? tanton placuit concurrere motu,
Iuppiter, aeterna gentis in pace futuras?

Aeneas Rutulum Sucronem, — ea prima ruentis 505

Pugna loco statuit Teucros — haud multa morantem,
Excipit in latus, et, qua fata celerrima, crudum
Transadigit costas et cratis pectoris ense.

Turnus equo deiectum Amycum fratremque Diorem,
Congressus pedes, hunc venientem cuspidē longa, 510

Hunc mucrone ferit, curruque abscisa duorum
Suspendit capita, et rorantia sanguine portat.

Ille Talon Tanaimque neci fortemque Cethegum,

Tris uno congressu, et maestum mittit Oniten,
Nomen Echionium matrisque genus Peridiae; 515

Hic fratres Lycia missos et Apollinis agris,
Et iuvenem exosum nequiquam bella Menoeten,

Arcada, piscosae cui circum flumina Lernae

Ars fuerat pauperque domus, nec nota potentum
Munerā, conductaque pater tellure serebat. 520

Ac velut inmissi diversis partibus ignes

Arentem in silvam et virgulta sonantia lauro;

Aut ubi decursu rapido de montibus altis

Dant sonitum spumosi amnes, et in aequora currunt
Quisque suum populatus iter: non segnius ambo 525

Aeneas Turnusque ruunt per proelia; nunc, nunc

Fluctuat ira intus; rumpuntur nescia vinci

Pectora; nunc totis in volnera viribus itur.

Murranum hic, atavos et avorum antiqua sonantem

Nomina, per regesque actum genus omne Latinos, 530

Praecipitem scopulo adque ingentis turbine saxi

Excuit, effunditque solo; hunc lora et iuga subter

Provolvere rotae; crebro super ungula pulsu

Incita nec domini memorum proculcat equorum.
 Ille ruenti Hyllo animisque inmane frementi 535
 Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
 Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
 Dextera nec tua te, Graium fortissime, Cretheu,
 Eripuit Turno; nec di texere Cupencum,
 Aenea veniente, sui; dedit obvia ferro 540
 Pectora, nec misero clipei mora profuit aerei.
 Te quoque Laúrentes viderunt, Aeole, campi
 Oppetere et late terram consternere tergo;
 Occidis, Argivae quem non potuere phalanges
 Sternere, nec Priami regnorum eversor Achilles; 545
 Hic tibi mortis erant metae, domus alta sub Ida,
 Lyrnesi domus alta, solo Laurente sepulchrum.
 Totae adeo conversae acies, omnesque Latini,
 Omnes Dardanidae, Mnestheus, acerque Serestus,
 Et Messapus ecum domitor, et fortis Asilas, 550
 Tuscorumque phalanx, Euandrique Arcades alae,
 Pro se quisque viri summa nituntur opum vi;
 Nec mora, nec requies; vasto certamine tendunt.

Hic mentem Aeneae genetrix pulcherrima misit,
 Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen 555
 Ocios, et subita turbaret clade Latinos.
 Ille, ut vestigans diversa per agmina Turnum
 Huc adque huc acies circumtulit, aspicit urbem
 Immunem tanti belli adque inpune quietam.
 Continuo pugnae accendit maioris imago; 560
 Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum
 Ductores, tumultumque capit, quo cetera Teucrum.
 Concurrit legio, nec scuta aut spicula densi
 Deponunt. Celso medius stans aggere fatur:
 Ne qua meis esto dictis mora; Iuppiter hac stat; 565
 Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
 Urbem hodie, caussam belli, regna ipsa Latini,
 Ni frenum accipere et victi parere fatentur,
 Eruam, et aequa solo fumantia culmina ponam.
 Scilicet exspectem, libeat dum proelia Turno 570

Nostra pati, rursusque velit concurrere victus?
 Hoc caput, o cives, haec belli summa nefandi.
 Ferte faces propere, foedusque reposcite flammis.
 Dixerat, adque animis pariter certantibus omnes
 Dant cuneum, densaque ad muros mole feruntur. 575
 Scalae improviso subitusque adparuit ignis.
 Discurrunt alii ad portas primosque trucidant,
 Ferrum alii torquent et obumbrant aethera telis.
 Ipse inter primos dextram sub moenia tendit
 Aeneas, magnaue incussat voce Latinum, 580
 Testaturque deos, iterum se ad proelia cogi,
 Bis iam Italos hostis, haec iam altera foedera rumpi.
 Exoritur trepidos inter discordia civis:
 Urbem alii reserare iubent et pandere portas
 Dardanidis, ipsumque trahunt in moenia regem; 585
 Arma ferunt alii et pergunt defendere muros:
 Inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
 Vestigavit apes, fumoque inplevit amaro;
 Illae intus trepidae rerum per cerea castra
 Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras; 590
 Volvitur ater odor tectis; tum murmure caeco
 Intus saxa sonant; vacuas it fumus ad auras.

Accidit haec fessis etiam fortuna Latinis,
 Quae totam luctu concussit funditus urbem.
 Regina ut tectis venientem prospicit hostem, 595
 Incessi muros, ignis ad tecta volare,
 Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
 Infelix pugnae iuvenem in certamine credit
 Exstinctum, et, subito mentem turbata dolore,
 Se caussam clamat crimenque caputque malorum, 600
 Multaque per maestum demens effata furorem,
 Purpureos moritura manu discindit amictus,
 Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
 Quam cladem miserae postquam accepere Latinae,
 Filia prima manu flavos Lavinia crinis 605
 Et roseas laniata genas, tum cetera circum
 Turba, furit; resonant late plangoribus aedes.

Hinc totam infelix volgatur fama per urbem.
 Demittunt mentes; it scissa veste Latinus,
 Coniugis attonitus fati urbisque ruina, 610
 Canitiem inmundo perfusam pulvere turpans,
 Multaque se incussat, qui non acceperit ante
 Dardanium Aenean, generumque adsciverit ultro.

Interea extremo bellator in aequore Turnus
 Palantis sequitur paucos iam segnior, adque 615
 Iam minus adque minus successu laetus equorum.
 Attulit hunc illi caecis terroribus aura
 Commixtum clamorem, arrectasque inpulit auris
 Confusae sonus urbis et inlaetabile murmur.
 Ei mihi! quid tanto turbantur moenia luctu? 620
 Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?
 Sic ait, adductisque amens subsistit habenis.
 Adque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
 Aurigae currumque et equos et lora regebat,
 Talibus occurrit dictis: Hac, Turne, sequamur 625
 Troiugenas, qua prima viam victoria pandit;
 Sunt alii, qui tecta manu defendere possint.
 Ingruit Aeneas Italis et proelia miscet,
 Et nos saeva manu mittamus funera Teucris.
 Nec numero inferior, pugnae nec honore recedes. 630
 Turnus ad haec:
 O soror, et dudum adgnovi, cum prima per artem
 Foedera turbasti teque haec in bella dedisti,
 Et nunc nequiquam fallis dea. Sed quis Olympo
 Demissam tantos voluit te ferre laboris? 635
 An fratris miseri letum ut crudele videres?
 Nam quid ago? aut quae iam spondet Fortuna sa-
 lutem?

Vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem
 Murranum, quo non superat mihi carior alter,
 Oppetere ingentem adque ingenti vulnere victum. 640
 Occidit infelix, ne nostrum dedecus Ufens
 Aspiceret; Teucri potiuntur corpore et armis.
 Exscindine domos, id rebus defuit unum,

Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo, et Turnum fugientem haec terra vide-
bit? 645

Usque adeone mori miserumst? Vos o mihi Manes
Este boni, quoniam Superis aversa voluntas.
Sancta ad vos anima, adque istius inscia culpa
Descendam, magnorum haud umquam indignus avorum.

Vix ea fatus erat: medios volat, ecce, per ho-
stis 650

Vectus equo spumante Saces, adversa sagitta
Saucius ora; ruitque inplorans nomine Turnum:
Turne, in te suprema salus; miserere tuorum.
Fulminat Aeneas armis, summasque minatur
Deiecturum arces Italum excidioque daturum; 655
Iamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,
In te oculos referunt; mussat rex ipse Latinus,
Quos generos vocet, aut quae sese ad foedera flectat.
Praeterea regina, tui fidissima, dextra
Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit. 660
Soli pro portis Messapus et acer Atinas
Sustentant aciem. Circum hos utrimque phalanges
Stant densae, strictisque seges mucronibus horret
Ferreæ: tu currum deserto in gramine versas.
Opstipuit varia confusus imagine rerum 665
Turnus, et optutu tacito stetit. Aestuat ingens
Uno in corde pudor mixtoque insania luctu
Et furiis agitata amor et conscia virtus.
Ut primum discussae umbrae et lux reddita menti,
Ardentis oculorum orbis ad moenia torsit 670
Turbidus, eque rotis magnam respexit ad urbem.
Ecce autem, flammis inter tabulata volutus
Ad caelum undabat vertex turrimque tenebat,
Turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse
Subdideratque rotas pontisque instraverat altos. 675
Iam iam fata, soror, superant; absiste morari;
Quo deus et quo dura vocat Fortuna, sequamur.
Stat conferre manum Aeneae, stat, quidquid acerbist,

Morte pati; neque me indecorem, germana, videbis
 Amplius. Hunc, oro, sine me furere ante furorem. 680
 Dixit, et e curru saltum dedit ocus arvis,
 Perque hostis, per tela ruit, maestamque sororem
 Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
 Ac veluti montis saxum de vertice praeceps
 Cum ruit, avolsu vento, seu turbidus imber 685
 Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas;
 Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
 Exsultatque solo, silvas, armenta, virosque
 Involvens secum: disiecta per agmina Turnus
 Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso 690
 Sanguine terra madet, striduntque hastilibus aurae;
 Significatque manu, et magno simul incipit ore:
 Parcite iam, Rutuli, et vos tela inhibete, Latini;
 Quaecumque est Fortuna, meast; me verius unum
 Pro vobis foedus luere, et decernere ferro. 695
 Discessere omnes medii, spatiumque dedere.

At pater Aeneas, audito nomine Turni,
 Deserit et muros, et summas deserit arces,
 Praecipitatque moras omnis, opera omnia rumpit,
 Laetitia exsultans, horrendumque intonat armis: 700
 Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse, coruscis
 Cum fremit ilicibus, quantus, gaudetque nivali
 Vertice se attollens pater Appenninus ad auras.
 Iam vero et Rutuli certatim et Troes et omnes
 Convertere oculos Itali, quique alta tenebant 705
 Moenia, quique imos pulsabant ariete muros,
 Armaque deposuere umeris. Stupet ipse Latinus
 Ingentis, genitos diversis partibus orbis,
 Inter se coiisse viros et cernere ferro.
 Adque illi, ut vacuo patuerunt aequore campi, 710
 Procurso rapido, comiectis eminus hastis,
 Invadunt Martem clipeis adque aere sonoro.
 Dat gemitum tellus; tum crebros ensibus ictus
 Congeminant; fors et virtus miscentur in unum.
 Ac velut ingenti Sila summove Taburno 715

Cum duo conversis inimica in proelia tauri
 Frontibus incurrunt; pavidi cessere magistri;
 Stat pecus omne metu mutum, mussantque iuvencae,
 Quis nemori inperitet, quem tota armenta sequantur;
 Illi inter sese multa vi volnera miscent, 720
 Cornuaque obnixi infigunt, et sanguine largo
 Colla armosque lavant; gemitu nemus omne remugit:
 Non aliter Tros Aeneas et Daunius heros
 Concurrunt clipeis; ingens fragor aethera complet.
 Iuppiter ipse duas aequato examine lances 725
 Sustinet, et fata inponit diversa duorum,
 Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.
 Emicat hic, inpune putans, et corpore toto
 Alte sublatum consurgit Turnus in ensem,
 Et ferit. Exclamant Troes trepidique Latini, 730
 Arrectaeque amborum acies. At perfidus ensis
 Frangitur, in medioque ardentem deserit ictu,
 Ni fuga subsidio subeat. Fugit ocior Euro,
 Ut capulum ignotum dextramque aspexit inermem.
 Famast, praecipitem, cum prima in proelia iunctos 735
 Conscebat equos, patrio mucrone relicto,
 Dum trepidat, ferrum aurigae rapuisse Metisci;
 Idque diu, dum terga dabant palantia Teucrici,
 Suffecit; postquam arma dei ad Volcania ventumst,
 Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu 740
 Dissiluit; fulva resplendet fragmen harena.
 Ergo amens diversa fuga petit aequora Turnus,
 Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbis;
 Undique enim densa Teucrici includere corona,
 Adque hinc vasta palus, hinc ardua moenia cingunt. 745

Nec minus Aeneas, quamquam tardante sagitta
 Interdum genua inpediunt, cursumque recussant,
 Insequitur, trepidique pedem pede fervidus urguet:
 Inclusum veluti siquando flumine nactus
 Cervom aut puniceae saeptum formidine pinnae 750
 Venator cursu canis et latratibus instat;
 Ille autem, insidiis et ripa territus alta,

Mille fugit refugitque vias ; at vividus Umber
 Haeret hians, iam iamquē tenet, similisque tenenti
 Increpuit malis, morsuque elusus inanist. 755
 Tum vero exoritur clamor, ripaeque lacusque
 Responsant circa, et caelum tonat omne tumultu.
 Ille simul fugiens Rutulos simul increpat omnis,
 Nomine quemque vocans, notumque efflagitat ensem.
 Aeneas mortem contra praesensque minatur 760
 Exitium, si quisquam adeat, terretque trementis,
 Excisurum urbem minitans, et saucius instat.
 Quinque orbis explent cursu, totidemque retexunt
 Huc illuc; neque enim levia aut ludicra petuntur
 Praemia, sed Turni de vita et sanguine certant. 765
 Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris
 Hic steterat, nautis olim venerabile lignum,
 Servati ex undis ubi figere dona solebant
 Laurenti divo et votas suspendere vestes ;
 Sed stirpem Teucrici nullo discrimine sacrum 770
 Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
 Hic hasta Aeneae stabat; huc impetus illam
 Detulerat, fixam et lenta in radice tenebat.
 Incubuit voluitque manu convellere ferrum
 Dardanides, teloque sequi, quem prendere cursu 775
 Non poterat. Tum vero amens formidine Turnus,
 Faune, precor, miserere, inquit, tuque optuma ferrum
 Terra tene, colui vestros si semper honores,
 Quos contra Aeneadae bello fecere profanos.
 Dixit, opemque dei non cassa in vota vocavit. 780
 Namque diu luctans lentoque in stirpe moratus
 Viribus haud ullis valuit discludere morsus
 Roboris Aeneas. Dum nititur acer et instat,
 Rursus in aurigae faciem mutata Metisci
 Procurrit fratrique ensem dea Daunianum reddit. 785
 Quod Venus audaci Nymphae indignata licere,
 Accessit, telumque alta ab radice revellit.
 Olli sublimes, armis animisque relecti,
 Hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
 Adsistunt contra certamine Martis anhelant. 790

Iunonem interea Rex omnipotentis Olympi
 Adloquitur, fulva pugnās de nube tuentem:
 Quae iam finis erit, coniunx? quid denique restat?
 Indigetem Aenean scis ipsa, et scire fateris,
 Deberi caelo, fatisque ad sidera tolli. 795
 Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus haeres?
 Mortalin decuit violari vulnere divom?
 Aut ense — quid enim sine te Iuturna valeret? —
 Ereptum reddi Turno, et vim crescere victis?
 Desine iam tandem, precibusque inflectere nostris; 800
 Nec te tantus edat tacitam dolor, et mihi curae
 Saepe tuo dulci tristes ex ore recursent.
 Ventum ad supremumst. Terris agitare vel undis
 Troianos potuisti, infandum accendere bellum,
 Deformare domum, et luctu miscere hymenaeos: 805
 Ulterius temptare veto. Sic Iuppiter orsus;
 Sic dea submisso contra Saturnia voltu:
 Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
 Iuppiter, et Turnum et terras invita reliqui;
 Nec tu me aëria solam nunc sede videres 810
 Digna indigna pati, sed flammis cincta sub ipsa
 Starem acie traheremque inimica in proelia Teucros.
 Iuturnam misero, fateor, succurrere fratri
 Suasi, et pro vita maiora audere probavi;
 Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum; 815
 Adiuro Stygii caput implacabile fontis,
 Una superstitio superis quae reddita divis.
 Et nunc cedo equidem, pugnāsque exosa relinquo.
 Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
 Pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum: 820
 Cum iam conubiis pacem felicibus, esto,
 Component, cum iam leges et foedera iungent,
 Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
 Neu Troas fieri iubeas Teucrosque vocari,
 Aut vocem mutare viros, aut vertere vestem. 825
 Sit Latium, sint Albani per saecula reges,
 Sit Romana potens Italia virtute propago;
 Occidit, occideritque sinas cum nomine Troia.

Olli subridens hominum rerumque repertor :
 Es germana Iovis Saturnique altera proles : 830
 Irarum tantos volvis sub pectore fluctus !
 Verum age et inceptum frustra submitte furorem :
 Do, quod vis, et me victusque volensque remitto.
 Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt,
 Utquest, nomen erit; commixti corpore tantum 835
 Subsident Teucri. Morem ritusque sacrorum
 Adiciam faciamque omnis uno ore Latinos.
 Hinc genus Ausonio mixtum quod sanguine surget,
 Supra homines, supra ire deos pietate videbis,
 Nec gens ulla tuos aequae celebrabit honores. 840
 Adnuat his Iuno, et mentem laetata retorsit.
 Interea excedit caelo, nubemque relinquit.

His actis aliud Genitor secum ipse volutat,
 Inturnamque parat fratris dimittere ab armis.
 Dicuntur geminae pestes cognomine Dirae, 845
 Quas et Tartaream Nox intempesta Megaeram
 Uno eodemque tulit partu, paribusque revinxit
 Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.
 Hae Iovis ad solium saevique in limine regis
 Adparent, acuuntque metum mortalibus aegris, 850
 Siquando letum horrificum morbosque deum rex
 Molitur, meritas aut bello territat urbes.
 Harum unam celerem demisit ab aethere summo
 Iuppiter, inque omen Inturnae occurrere iussit.
 Illa volat, celerique ad terram turbine fertur. 855
 Non secus, ac nervo per nubem impulsa sagitta,
 Armatam saevi Parthus quam felle veneni,
 Parthus, sive Cydon, telum inmedicabile, torsit,
 Stridens et celeris incognita transilit umbras :
 Talis se sata Nocte tulit, terrasque petivit. 860
 Postquam acies videt Iliacas adque agmina Turni,
 Alitis in parvae subitam collecta figuram,
 Quae quondam in bustis aut culminibus desertis
 Nocte sedens serum canit inportuna per umbras ;
 Hanc versa in faciem Turni se pestis ob ora 865

Fertque refertque sonans, clipeumque everberat alis.
 Illi membra novos solvit formidine torpor,
 Arrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
 At, procul ut Dirae stridorem adgnovit et alas,
 Infelix crinis scindit Iuturna solutos, 870
 Unguibus ora soror foedans et pectora pugnis:
 Quid nunc te tua, Turne, potest germana iuvare?
 Aut quid iam durae superat mihi? qua tibi lucem
 Arte morer? talin possum me opponere monstro?
 Iam iam linquo acies. Ne me terrete timentem, 875
 Obscenae volucres; alarum verbera nosco
 Letalemque sonum; nec fallunt iussa superba
 Magnanimi Iovis. Haec pro virginitate reponit?
 Quo vitam dedit aeternam? cur mortis ademptast
 Condicio? possem tantos finire dolores 880
 Nunc certe, et misero fratri comes ire per umbras.
 Immortalis ego? aut quicquam mihi dulce meorum
 Te sine, frater, erit? O quae satis alta dehiscat
 Terra mihi, Manisque deam demittat ad imos?
 Tantum effata, caput glauco contextit amictu 885
 Multa gemens, et se fluvio dea condidit alto.

Aeneas instat contra telumque coruscat
 Ingens arboreum, et saevo sic pectore fatur:
 Quae nunc deinde morast? aut quid iam, Turne,
 retractas?
 Non cursu, saevis certandumst comminus armis. 890
 Verte omnis tete in facies, et contrahe, quidquid
 Sive animis sive arte vales; opta ardua pinnis
 Astra sequi, clausumque cava te condere terra.
 Ille caput quassans: Non me tua servilia terrent
 Dicta, ferox; di me terrent et Iuppiter hostis. 895
 Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens,
 Saxum anticum, ingens, campo quod forte iacebat,
 Limes agro positus, litem ut discerneret arvis;
 Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
 Qualia nunc hominum producit corpora tellus; 900
 Ille manu raptum trepida torquebat in hostem,

Altior insurgens et cursu concitus heros.
 Sed neque currentem se nec cognoscit euntem,
 Tollentemve manu saxumque inmane moventem;
 Genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis. 905
 Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
 Nec spatium evasit totum, neque pertulit ictum.
 Ac velut in somnis, oculos ubi languida pressit
 Nocte quies, nequiquam avidos extendere cursus
 Velle videmur, et in mediis conatibus aegri 910
 Succidimus; non lingua valet, non corpore notae
 Sufficiunt vires, nec vox aut verba secuntur:
 Sic Turno, quacumque viam virtute petivit,
 Successum dea dira negat. Tum pectore sensus
 Vertuntur varii. Rutulos adspectat et urbem, 915
 Cunctaturque metu, telumque instare tremescit;
 Nec, quo se eripiat, nec, qua vi tendat in hostem,
 Nec currus usquam videt aurigamque sororem.
 Cunctanti telum Aeneas fatale coruscat,
 Sortitus fortunam oculis, et corpore toto 920
 Eminus intorquet. Murali concita numquam
 Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
 Dissultant crepitus. Volat atri turbinis instar
 Exitium dirum hasta ferens, orasque recludit
 Loricae et clipei extremos septemplicis orbis. 925
 Per medium stridens transit femur. Incidit ictus
 Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
 Consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
 Mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.
 Ille humilis supplexque oculos dextramque precan-
 tem 930
 Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit;
 Utere sorte tua. Miseri te siqua parentis
 Tangere cura potest, oro, — fuit et tibi talis
 Anchises genitor — Dauni miserere senectae,
 Et me, seu corpus spoliatum lumine mavis, 935
 Redde meis. Vicisti, et victum tendere palmas
 Ausonii videre; tuast Lavinia coniunx;
 Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis

378 VERGILI AENEIDOS LIB. XII.

Aeneas, volvens oculos, dextramque repressit ;
Et iam iamque magis cunctantem flectere sermo 940
Cooperat, infelix umero cum adparuit alto
Balteus, et notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri, victum quem volnere Turnus
Straverat adque umeris inimicum insigne gerebat.
Ille, oculis postquam saevi monumenta doloris 945
Exuviasque hausit, furiis accensus, et ira
Terribilis : Tune hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi ? Pallas te hoc volnere, Pallas
Immolat, et poenam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens ferrum adverso sub pectore condit 950
Fervidus. Ast illi solvontur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

P. VERGILI MARONIS
AENEIDOS LIB. XII EXPL. FELICITER.

ORTHOGRAPHIA VERGILIANA.

ORTHOGRAPHIA VERGILIANA.

A littera in compositis *attractare*, *detractare* et *adspargine* servata; vid. Var. Lectt. ad Ge. III, 57. 419. Aen. III, 534. adde Arntzen. ad Panegy. pag. 605. Duker. ad Flor. I, 22. Oudendorp. ad Frontin. I, 1, 9. et ad Appulei. Met. pag. 525. Kritz. ad Sallust. Iug. 53, 8.

A interiectio ubique in Mediceo, Romano aliisque optimis libris sine adspiratione scribitur; vid. Ecl. II, 60. 69. VI, 47. 52. 77. X, 47—49. Idem volunt veteres Grammatici; vid. Heins. ad Ecl. I, 15. et Hand. Tursell. Vol. I. p. 211. sqq. Contra Palatinus, deterioris orthographiae auctor, ubique habet *Ah*. Ambrogius quidem *Ah* etiam in Romano se invenisse testatur Ecl. II, 60. et X, 47.; sed, qua est oscitantia, non vidit priore loco in Rom. legi *adeo mens* pro *a demens*; itaque Bottario potius fidem habebimus ad Ecl. VI, 47. affirmanti, ita *A* ubique exstare in Rom. Nunc scribit Schulz. meus, et Ecl. X, 47. et I, 15. et ceteris locis *A* exaratum esse in Rom.

AB. Vide Quaest. Virgil. I. et infra ADSIMILATIO §. 18.

ABLATIVUS III. Declinat. in ...*i* terminatus. Vid. V. L. ad Ge. I, 13. IV, 165. cf. Servii Ars Grammat. pag. 499. vid. etiam quos laudat Weichert. Poet. Latt. Reliqu. p. 56.

ACCUSATIVUS Singular. I. Declinat. Nominum propriorum in ...*as* aut ...*es* desinentium. Vid. Quaest. Virgil. III, 1. 2.

ACCUSATIVUS in ...om. Vid. LITTERAE SIBI INSIDENTES §. 4. et 6.

ACCUSATIVUS Singular. III. Declinat. Nominum propriorum in ...is desinentium. Vid. Quaest. Virgil. III, 3.

ACCUSATIVUS Plural. III. Declinat. in ...es et ...is terminatus.

1. Quantum titubatum sit in terminatione Accusativi Plural. tertiae Declinationis, satis constat. Quid igitur? num aequae fluctuasse Vergilium in simillimis iisdemque saepe vocabulis censebimus, ac factum videmus a librariis et iis, Grammaticos dico et Editores, qui, quomodo ex his tricis se expedirent, non videntes, turbas non composuerunt, sed auxerunt? Nota est lex illa, quae Accusativum Pluralis eorum Nominum, quae Genitivum in ...ium mittunt, in ...is terminari iubet. At in libris et scriptis et impressis is casus modo ...es, modo ...is habet. Fuerunt et inter veteres et inter recentiores, qui hanc inconstantiam ipsius Vergilii fuisse dictitarent, qui acri nescio quo aurium iudicio confusus modo hanc, modo illam terminationem praeferret. Vellem docuissent illi causas ac rationes illius aurium elegantiae. Qui ubi videriat, aut eadem aut inter se simillima varie scribi in vetustis codicibus eosque etiam ipsos in ea re inter se crebro discrepare, nescient iam, Vergiliusne an librarii auribus usi fuerint eruditioribus. Sed multum profecerimus, si causas tantae dissensionis indagaverimus. Primum igitur tenendum, facillimam fuisse litterae *i* cum *e* permutationem, quod admodum similes sunt inter se hae litterae in veterrimis libris mss., ut specimina scripturae ex ipso Mediceo a Fogginio pag. XV., tum ab aliis ex aliis codd. prolata luculenter indicant. Tum ipsi librarii quodam quasi odio insectati sunt litteram *i*; cuius rei causam puto in eo fuisse positam, quod inferior aetas sonum huius litterae ita videtur corrupisse, ut prope idem esset, qui litterae *e*. *) Quod ut appareat, satis erit, ea commemorasse, quae ipse Fogginus ad calcem Vergilii Medicei attulit, pleraque a manu emendatrice in ipso codice correcta. Ecl. VIII, 73. triplice. IX, 25. feret pro ferit. ib. 54. Moerem. Ge. I, 309. Balaaris temere mutatur in Balaaris. ib. 472. videmus pro vidimus. II, 67. Chaonique patris. 304. fortem pro furtim. 309. pecea Fogginio videtur primo scriptum fuisse pro picea. III, 333. sicube pro scubiz. ib. 517. et pro it. IV, 294. iacit stulte mutatur in iacet. Aen. I, 123. remis pro rimis. 490. agmena pro agmina. 622. decione pro dcione. II, 540. mentires pro mentiris. III, 620. sperabile pro spirabile. IV, 31. delecta pro dilecta. 573.

*) De Fragm. Vatic. ita scribit Schulzius ad Aen. I, 236.: litteram *i* tenui admodum discrimine a littera *e* distingui in eo codice, multisque locis illam a posteriore manu in hanc converti.

consedite pro considite. 665. et pro it. 689. defecit pro deficit. 705. delapsus pro dilapsus. VII, 221. limena pro limina. 267. rege pro regi. 733. abebis pro abibis. VIII, 649. indignante pro indignanti. IX, 99. olem pro olim. 236. feremus pro ferimus. 599. morte pro morti. 664. et pro it. 686. verse pro versi. 733. mittet pro mittit. 803. Irem pro Irina. X, 290. spiculus pro speculatus. 330. partem pro partim. 401. dixerat pro dixerat. 785. transiet pro transiit. 788. trepidante pro trepidanti. 842. ingens pro ingenti, hoc a priore manu profectum, illud a correctore. XI, 184. et pro in. 347. sinestros pro sinistros. 366. abe pro abi. 491. praecepit pro praecipit. 591. violaret pro violarit. 663. agmena pro agmina. XII, 249. aligere pro aligeri. 304. feret pro ferit. 330. proteret pro proterit. 418. infecit pro inficit. 515. Peridae perperam in Peridae mutatum. 634. nequequam pro neququam. Multo plura inveniet, qui omnem variantium lectionum farraginem ex hoc codice a me enotatam in quarta Vergilii Heyniani editione perlustrare velit. Illud vero maxime operae pretium est videre, quoties librarii ipsam illam Accusativi terminationem ...is mutarint in ...es, de quo infra dicetur.

2. Sed quam infesti illi huic formae fuerint, multo etiam clarius apparet ex eo, quod caeco quodam studio abrepti saepe Nominativos quoque aut etiam Genitivos in ...is exeuntes ridicule corruerunt. Afferam huius quoque rei exempla quaedam ex Mediceo, quae facile augeri possunt. Ge. I, 426. „neque insidiis noctes capiere serenae.“ II, 533. „sic fortes Etruria crevit.“ IV, 156. „Venturaeque hiemes memores.“ 564. „ignobiles oti.“ Aen. VI, 138. „hunc tegit omnes lucus.“ VII, 728. amnesque vadosi Accola.“ X, 806. „aut amnes ripis“ pro Genitivo *amnis*. XI, 151. „Et via vix tandem voces laxata dolore est.“ 343. „nostrae nec voces egentem.“ 383. „meque timores Argue.“ XII, 444. „omnesque relictis Turba fluit castris.“ 546. „Hic tibi mortes erant metae.“ IV, 41. „inhospita Syrtes.“ VII, 302. „Quid Syrtes — Profuit?“ Hinc vitiose olim legebatur Ecl. IX, 9.: „ad veteris iam fracta cacumina fagi.“ Servavit veram lectionem *fagos* unus Mediceus; nempe *veteris* Genitivum esse putarant librarii. Foedius etiam vitium item unius libri ms. ope nuper sustulit Zumptius Cic. Off. II, 10, 37.: „nam et voluptates, blandissimae dominae, maioris partis animos a virtute detorquent.“ uti scribendum esse multo ante vidit Chapmannus; antea legebatur *maiores partes animi*. Taceo, quam saepe Accusativi in ...is terminati in Accusativum Singularis numeri conversi sint; cf. Var. Lectt. ad Aen. II, 804. V, 359. XII, 232. Sed ut etiam aliis in codicibus librariorum pariter peccasse intelligatur, addam ex Romano quaedam iis, quae modo ex Mediceo protuli, simillima: Ecl. V, 10. Phyllides pro Phyllidis. ib. 58. alacres pro Nominat. Singul. *alacris*. Ge. I, 22. alites pro alitis.

ib. 242. sublimes pro Nominat. Singul. sublimis. II, 428. opes pro opis. III, 73. gentes pro Genitivo gentis. Aen. VI, 167. insignes pro Nominat. Singul. insignis. Denique Ge. IV, 297. pro artis, quod fit ab artus, in eodem legitur artes! In Vatic. Aen. IV, 61. candentes pro Genitivo candentis.

3. In ipsis autem eiusmodi vitiis saepe sunt certissima veri vestigia; aut quis non videat, cum Aen. XI, 298. in Medic. scriptum sit a pr. m.: „ceu saxa morantur Cum *rapidus amnis*,“ pro *rapidos*, non *amnes* a librario mutatum esse in *amnis*, sed cum *amnis* in vetere illo, unde transscribebat, exemplari invenisset, Nominativo *amnis*, ut ille quidem rebatur, etiam Adiectivum accommodandum putasse; aut cum Aen. IV, 34. pro *Manes* in Vaticano a m. pr. scriptum sit *amnis*, male hoc ab altera manu mutatum esse in *Manes*, cum ipsa illa vitiosa lectio veram et antiquam fuisse *Manis* probet; similiter in eodem Aen. IV, 490. *movit samnis* pro *momet manis*. Aen. V, 62. quum in Mediceo exstet *innabis*, id non ex *in naves*, sed ex *in navis* ortum patet; constat autem ν saepe transisse in *b*, et contra *b* in ν , ut in cod. Rom. Aen. IV, 57. „lectas de more *videntis*“ pro *bidentis*. Ge. III, 152. *horribili* scriptum est a m. pr. pro *horribilis*, et Aen. X, 194. aequali item a m. pr. pro *aequalis*. Aen. X, 465. pro *inantis* primo scriptum fuerat *in annis*, et Ge. IV, 105. *in stabulis* pro *instabilis*, et *maris* pro *naris* Aen. VI, 497. In Rom. Ecl. II, 47. legitur: „*Palletis violas*“ pro *Pallentis*; in eodem Ge. II, 217. pro volucris scribitur *lucoris*, et Aen. V, 265. pro „*palantis* Troas“ exstat *Pallantis Tr.* Quod est in Medic. Aen. X, 571. „*Quadriugis* in equis (hoc a m. pr.) adversaque pectora tendit,“ ostendere videtur, *quadriugis* a librario pro Ablativo esse habitum.

4. Quam inimici fuerint vel librarii vel Grammatici antiquiori isti Accusativorum terminationi, testatur Mediceus, — nam de aliis nihil possumus affirmare*), — in quo multis locis ...is, quod primo scriptum fuerat, mutatur in ...es. Factum hoc est in voc. *artis* Aen. VI, 663. in *auris* Aen. II, 119. IV, 428. XII, 618. in *cratis* Ge. IV, 214. *gentis* Aen. XII, 504. *hostis* Aen. X, 398. *ignis* Aen. VIII, 267. *Manis* Aen. VI, 119. 506. XII, 884. *montis* Aen. XI, 810. *partis* Aen. VII, 69. X, 717. XI, 748. *viris* Aen. V, 415. 466. X, 786. XI, 71. crebrius etiam in Adiectivis et Participiis; in *agrestis* Ge. I, 41. *anilis* Aen. IX, 489. *ardentis* Aen. XII, 670. *audentis* Aen. X, 284. *celeris* Aen. VII, 811. *euntis* Aen. V, 777. *exsortis* Aen. VI, 428. *ferocis* Aen. VII, 384. *fortis* Ge. III, 50. *insontis* Aen. III, 249. *omnis* Aen. XII, 837. *palantis* Aen. XI, 734. *patentis* Aen. XI, 879. *rigentis* Aen. XI, 72. *ruentis*

*) Possumus tamen nunc de Vaticano; vid. quae supra pag. 382. not. scripsimus.

Aen. IX, 727. *spirantis* Aen. IX, 645. *surgentis* Ge. III, 29. *tenentis* Aen. VI, 788. *tenuis* Aen. VI, 292. *torrentis* Aen. X, 114. *tremantis* Aen. XII, 761. *viridis* Ge. IV, 121. Rarissime contra aut numquam ...*es* conversum est in ...*is* in Mediceo; duobus id locis factum vidi, sed utroque falsus videtur Fogginius. Nam cum Aen. I, 375. ita sit scriptum: „si vestras forte per AU STRES,“ inter emendanda pag. 446. haec legimus: „AU-STRES. In Cod. AU-STRIS, litteris *S* et *T* transfixis; et littera *E* in *I* commutata est.“ Scilicet scribere voluisse videtur: *I* in *E* commutata est. Et Aen. IX, 766. ita est in codice: „Martemque *clentes*“. Fogginius pag. 454. haec habet: „CLEMENTES. Littera *E* in *I* commutata est.“ Utra igitur *E*, prior an posterior? nisi forte hoc dicere voluit, *L* mutata esse in *I*.

5. Nec ita raro ipsos antiquissimos codices hac in re inter se videmus dissentire, multisque locis aut Mediceum, aut Romanum, aut Vaticanum vel in ...*is*, vel in ...*es* desinentes Accusativos exhibere, ubi unus aut duo ex illis contrarium sequuntur; addo Fragmentum Sangallense, de quo in Praefatione dictum; idque multo saepius animadvertere liceret, si de Romano Vaticanoque (sed vide Notam infra in margine adiectam) aequae ac de Mediceo constaret. Nam omittenda putavi omnia, quae non viderentur certissima fide niti. *aurēs* Ge. IV, 349. habent Medic. et Rom., contra *auris* ibi Vatic. — *collis* Medic. Ge. II, 276., *colles* Rom. — *imbres* Medic. Aen. IX, 60., *imbris* Vatic. — *ignis* Medic. Ge. I, 427., *ignes* Rom. — *Manes* Medic. Ge. IV, 505., *Manis* Rom. — *Manes* Medic. Aen. IV, 34., *amnis* Vatic., unde manus emendatrix fecit *Manes*. — *Manis* Medic. Aen. V, 99., *Manes* Rom. — *montis* Medic. Ge. I, 283. et III, 412., *montes* utroque loco Rom. — *navis* Medic. Aen. III, 465., *naves* Fragm. Sangall. — *navis* idem Medic. Aen. V, 471., *naves* Rom. — contra *naves* Medic. Aen. I, 573., *navis* Rom. — *orbis* Medic. Ge. I, 337., *orbes* Rom. — *ovis* Medic. Ecl. X, 68. et Ge. III, 296., *oves* utroque loco Rom., altero etiam Vatic. — *Penates* Medic. Aen. I, 527. 704., *Penatis* utroque loco Rom. — *puppis* Medic. Aen. V, 663., *puppēs* Rom. — *soles* Aen. III, 203. Medic., *solis* Fragm. Sangall. — *vires* Medic. Aen. VI, 114., *viris*

(Not.) Haec dudum scripseram ac prope iam in eo erat ut typographo traderentur, cum mihi affertur collatio Fragmenti Vaticani a Schulzio et Schweersio facta. Hinc iam facile novis exemplis ab ipsis legentibus illustrari poterit haec nunc a me instituta comparatio. Illud tamen a me iam hoc loco non videtur praetereundum, hanc esse in ea re huius codicis rationem, ut ex octonis exemplis Accusativi Pluralis vel Adiectivorum vel Participiorum tertiae Declinationis septena in ...*is* mittantur, octavum quodque dumtaxat in ...*es*.

Rom. — Adiciamus Adiectiva et Participia. *agentis* Medic. Ge. I, 352., *agentes* Rom. — *amantis* Med. Ge. III, 218., *amantes* Rom. — *ardentis* Aen. I, 472. Vatic., *ardentes* Medic. — *bicornis* Medic. Ge. I, 264., *bicornes* Rom. — *crudelis* Vatic. Aen. III, 44., *crudeles* Medic. — *cunctantis* Medic. Ge. III, 488., *cunctantes* Rom. — *dulcis* Ge. I, 414. et III, 495. Medic., *dulces* Rom. — *florentis* Ecl. X, 25. Medic., *florentes* Rom. — *gradientis* Fragm. Sangall. Aen. I, 411., *gradientes* Medic. — *gravis* Medic. Ge. III, 415., *graves* Rom. — *horrentis* Medic. et Vatic. Ge. III, 315., *horrentes* Rom. — *inmanis* Medic. cum Vatic. Aen. I, 428., *inmanes* Rom. — *inanis* Medic. Ge. I, 496., *inanes* Rom. — *inermis* Vatic. Aen. I, 487., *inermes* Medic. — *levis* Medic. Ge. II, 358. III, 274., *leves* Rom. — *minacis* Rom. Ge. III, 77., *minaces* Medic. — *morantis* Medic. Ge. IV, 28., *morantes* Rom. — *omnis* Vatic. Aen. II, 266., *omnes* Medic. — *omnis* Rom. Ge. II, 326., *omnes* Medic. — *omnis* Medic. Ge. III, 266., *omnes* Rom. — *pallentis* Vatic. Aen. IV, 26., *pallentes* Medic. — *pallantis* Rom. Aen. V, 265., *palantes* Medic. — *pinguis* Medic. Ge. III, 450., *pingues* Rom. — *putris* Medic. Ge. I, 392., *putres* Rom. — *rudentis* Rom. Ge. III, 374., *rudentes* Medic. — *salubris* Rom. Ge. III, 530., *salubres* Medic. — *sequacis* Medic. Ge. IV, 230., *sequaces* Rom. — *sequentis* Medic. Ge. I, 33., *sequentes* Rom. — *sollemnis* Medic. Ge. III, 22., *sollemnes* Rom. — *sonantis* Medic. Ge. III, 184. Aen. V, 169., *sonantes* Rom. — *tenuis* Medic. et Vatic. Ge. III, 335., *tenuēs* Rom. — *tris* Medic. Aen. IX, 329. XII, 514., *tres* utroque loco Rom. — *trudentis* Rom. Ge. III, 373., *trudentes* Medic. — *vacantis* Medic. Ge. III, 477., *vacantes* Rom. — *viridis* Medic. Aen. V, 330., *virides* Rom. Postquam autem semel consuescere coeperunt eiusmodi Accusativos in ...es terminare, fieri non potuit, quin, quo quis esset codex recentior, eo rarius antiquiorem terminationem retineret. Cuius rei illustre est exemplum liber Ciceronis de Republica cum codice Orationum Ciceronis Erfurtensi collatus, quorum codicum lectiones ad hanc causam spectantes conguessit Freund. ad Orat. pro Mil. p. 11. sqq., unde intelliges multo pluribus locis manum Ciceronis in illo libro servatam esse, quam in hoc. Ac nuper fuit, qui Lectionis Varietatem, quam appellant, ex recentissimo aliquo codice Sallustii collectam proponens, uno tantum loco, in ipso quidem principio *Omnis homines*, veterem Accusativi formam in eo retentam scriberet.

6. Sequitur iam index omnium et Participiorum et Adiectivorum, eorum quidem, quae Genitivum Pluralis in ...ium mittunt, aut, etsi Genitivum in ...um terminant, tamen Accusativum litteris ...is finiunt, ex Mediceo confectus. Adicietur tamen eorum quoque, quos supra commemoravi, codicum, ubi quidem certa videtur, auctoritas; quod ita faciam, ut Vaticanus singulis stellulis *, Romanus binis **, Fragm. Sangall. ternis *** significetur, ubi hi codi-

ces cum Mediceo consentiunt; ubi autem unus alterve ex his dissentit a Mediceo, simplex, duplex aut triplex crux figetur. Neque vero mutati ...is in ...es hic ratio habebitur:

absentis A. IX, 63*.

acris A. VII, 164. VIII, 3. IX, *acres* Ecl. X, 56††.

665. 718. XI, 48. 800.

adstantis A. III, 677*.

aequalis A. X, 194.

agentis Ge. I, 352††.

agrestis Ge. I, 41. A. III, 34*. *agrestes* Ge. II, 493.

VII, 482. 504*. VIII, 349.

IX, 11. X, 310.

amantis Ge. III, 218††. 315*.

IV, 124*. A. IV, 221. 520*.

anilis A. IX, 489.

aniles A. VII, 416.

ardentis Ge. IV, 451. A. II, 210.

ardentes Ge. III, 46. A. I, 472†.

734. V, 637. 648. VII, 781.

IX, 568. XI, 200. XII, 670.

arentis Ge. IV, 268.

audentis A. X, 284.

bicornis Ge. I, 264††.

bilinguis A. I, 661*.

bimembres A. VIII, 293.

brevis Ge. IV, 194.

canentis A. VI, 657*.

carentes A. VI, 333.

celeris vid. §. 16.

(ciens) *clentes*(?) A. IX, 766.

comantis A. III, 468***.

comantes Ge. III, 312†. A. XII, 6.

communes Ge. IV, 153†.

crepantis A. XI, 775.

crescentis Rom. E. II, 67.

crinalis A. VII, 403.

crudelis A. I, 355. VI, 501*.

crudoles A. III, 44†.

585.

cunctantis Ge. III, 488††. A.

cunctantes Ge. II, 236.

X, 831.

difficilis A. IV, 694. V, 865.

dulcis Ge. I, 414††. III, 495††.

dulces Ge. III, 178**. IV, 61.

A. II, 138. IV, 33†. 281. 342.

sed *dulcis* ap. Prisc. p. 775.

X, 782. Sic etiam Rom. Ecl.

A. III, 140*.

III, 110.

duplicis A. IV, 470*. VII, 140.

duplices A. I, 93.

IX, 16. X, 617.

egentes A. V, 751. VII, 197.

25 *

errantis A. I, 185*. III, 101*.

VI, 68. Sic etiam Rom. Ecl.

IV, 19.

euhantis A. VI, 517* et **.

exsanguis A. VI, 401*.

exsortis A. VI, 428.

facilis Ge. IV, 535*. A. VIII, 310.

fatalis A. XI, 130.

felicis Ge. I, 277.

feralis A. VI, 216.

feracis Ge. IV, 114*.

ferentis Ge. IV, 145. A. III, 678*.

IV, 430. XII, 465.

ferocis Ge. III, 179†. A. VII, 384.

flagrantis A. I, 710** et ***.

XII, 65.

flaventis Ge. III, 350. A. IV, 590.

flectentis A. IX, 372.

florentis E. X, 25††. Ge. III,

126**. A. VII, 804. XI, 433.

Schulzius tamen contra quam

Bottarius *florentis* affert ex

Rom. Ecl. X, 25.

fluentis A. I, 320.

fortis Ge. II, 296. III, 50. 121.

A. VII, 151.

fragilis E. VIII, 82. Ge. I, 76**.

fremetis A. VII, 638(*). XII, 82.

frequentis G. III, 394.

frondentis A. IV, 399.

fulgentis A. VIII, 593. Medic.

apud Bottar.

fumantis A. VII, 457*. XII, 338.

furentis A. X, 578. XI, 609**.

gravis Ge. III, 415††. 451. A.

IV, 688*. VI, 56. X, 321.

Sic etiam Rom. E. I, 50.

hiantis Ge. I, 91. A. VI, 493*.

horrentis Ge. III, 315*††. A.

X, 237.

equestres A. V, 667.

exsultantes A. VIII, 663.

felices Ge. IV, 329**.

ferentes A. I, 189†. II, 49. XI,

872*.

feroces A. I, 263*. VII, 724.

ferventes A. XI, 195.

fluentes Ge. II, 190. 370. VIII,

487.

fugaces A. IX, 591.

fumantes A. XI, 908.

furentes A. X, 37.

gradientes A. I, 411†††.

graves Ge. III, 526.

habitantes A. XI, 265.

horribilis Ge. III, 152*.

humilis Ge. II, 213.

illustris A. VI, 758.

immanis A. I, 428*††.

implumis Ge. IV, 513.

inanis Ge. I, 496††. IV, 375.

A. VI, 651*. 740†. VII, 593.

IX, 219*. X, 82. 465. 627.

inertis Ge. III, 136. A. X, 595**.

XI, 414.

ingentis Ge. III, 207*. 338*.

IV, 83. A. II, 20. V, 701.

VI, 182. VII, 167. VIII, 204.

475. IX, 470. 528*. X, 245.

509. XII, 708.

insontis A. III, 249.

instabilis Ge. IV, 105*.

instantis A. XI, 872†.

(iens) *euntis* A. II, 111. III, 130*.

V, 554. 777. IX, 243. 308.

iacentis A. IX, 329.

iugalis A. VII, 280†.

labantis A. II, 463*.

laetantis A. I, 393***.

latentis A. III, 32*.

Laurentis A. VI, 892*.

lēvis Ge. III, 274††. A. XI, 595.

lēvis Ge. II, 358††. A. V, 558.

VII, 626*. 634*. 815. VIII,

624., Medic. apud Bottar.

liquentis A. VI, 724*.

liventis (rectius pro Genitivo habetur) A. VII, 687.

madentis A. XII, 100.

migrantis A. IV, 401.

mollis A. (II, 683*) IV, 423.

VII, 390.

impubes A. VII, 382. IX, 751.

inanes Ge. IV, 241.

incolumes A. VI, 415* et **.

inermes A. I, 487†.

inertes E. VIII, 24. Ge. I, 94**.

III, 523. A. X, 322.

ingentes A. XI, 367.

iacentes Ge. I, 65**. A. I, 224†.

iugales A. VII, 320†.

legentes Ge. II, 152.

leves Rom. Ecl. V, 2.

loquentes E. VIII, 22.

luctantes Ge. II, 357**. A. I
53**.

metuentes Ge. I, 246**.

minaces Ge. III, 77††.

molles Ge. III, 435**.

morantis Ge. IV, 28††. 70. A. VII, 620*.

mortalis A. II, 605. IV, 277. IX, 657.

nantis Ge. I, 369.

nigrantis A. V, 97. VI, 243*.

nitentis A. I, 228*. VI, 654*.

nivalis Ge. III, 318†.

olentis cod. Rom. Ecl. II, 11.

omnis Ge. II, 491. III, 123.

266††. IV, 221. 411. 485*.

A. I, 74. 194*. 347. 501*.

II, 40. 102. 498. 523. III,

513. IV, 59*. 141. 496*.

581*. 630. V, 406. 492. 540.

570. 627. 720. 782. 818.

828. VI, 113. 618*. 626*.

667*. 748*. 754*. 788 bis.

857. VII, 55*. 154. 393.

VIII, 26. 566. IX, 13. 38*.

224*. 277. 293. 438. 498.

513*. X, 673. 717. 854.

XI, 244. 422. 476. 806. XII,

21. 282. 448. 699. 837. 891.

Sic etiam Rom. Ecl. III, 97.

ovantis A. III, 544. IV, 543. XI, 13.

palantis A. IX, 21. 780. XI, 734. XII, 615.

pallentis E. VI, 54**.. Ge. IV, 124*. A. IV, 243†. *palletis* Rom. Ecl. II, 47.

pascentis Rom. Ecl. IV, 45.

patentis Ge. IV, 77. A. IX, 683. 693. XI, 879*.

pendentis A. VIII, 632. Medic. ap. Bottar.

pinguis E. VII, 65. Ge. I, 192. III, 450††. IV, 118*. A. I, 635. IV, 62*. Sic etiam Rom. Ecl. VI, 4.

moventes A. VI, 821.

nitentes A. VI, 677†.

olentes Ge. I, 188.

omnes E. VIII, 32. Ge. I, 482.

II, 326††. 335. A. II, 66.

266†. 598. 750. V, 833. VI,

482. IX, 292. X, 3. (XI,

258.?) XII, 499., sed hic ver-

sus in margine inferiore aliis

iisque recentioribus litteris scri-

ptus est. 758.

orantes A. XI, 885†.

ovantes A. IX, 71. X, 409. 690.

palantes A. V, 265††. X, 674.

pallentes Ge. III, 357. A. IV, 26†.

pares Ge. I, 208. III, 169*. (vid. §. 17.)

pascentes Rom. Ecl. III, 96.

patentes A. IV, 153. V, 552.

pedestres A. X, 364.

- pluris* Ge. I, 89. Sic etiam Rom. *plures* A. XI, 327.
 Ecl. II, 32.
portantis A. XI, 333.
praecipitis A. XI, 888†.
(praestantis cod. Rom. Ge. IV, 538.)
praecipites A. II, 307*. III, 682*. X, 232.
praestantes A. VIII, 548.
precantes A. XI, 106.
putres Ge. III, 562.
putris Ge. I, 392††.
quadriugis A. X, 571.
qualis A. X, 641.
rapacis Ge. III, 142**.
recentis Ge. IV, 304. A. VII, 748. IX, 612.
regalis A. I, 686***. VII, 75.
recentes Ge. III, 301†. IV, 56.
revertentes Ge. I, 427.
rogantes A. VIII, 120.
rorantes A. XI, 8.
rubentes A. IX, 270. (*comantis* Rom.)
rudentes Ge. III, 374††.
rubentis Ge. IV, 47.
ruentis A. II. 440*. IV, 401. IX, 727. XII, 505.
salubris A. XII, 418.
segnis Ge. III, 42.
seminecis A. IX, 455.
sequacis Ge. IV, 230††.
sequentis Ge. I, 33††. 106. Sic etiam Rom. Ecl. III, 46.
semineces A. XII, 329.
sequentes Ge. I, 425**.
serentes Ge. I, 193.
silentes Ge. I, 476.
silvestris Ge. II. 302.
sitientis Ge. IV, 425.
sollemnis Ge. III, 22††. A. II, 202. III, 301†. V, 53.
sonantis Ge. III, 184*††. IV, 364. A. I, 200*. V, 169††.
sontis A. VI, 570.
spirantis A. VII, 281. IX, 645††.
sonantes E. X, 58††. A. XI, 863†.
squalentis Ge. II, 348.
spumantes A. X, 300.
sternentis A. X, 318.
steriles Ge. I, 84**. A. III, 141*.
stantes A. II, 485.
stridentes A. VII, 561.
sublimes A. VI, 720†.

surgentis Ge. III, 29**.

tabentis A. I, 173.

talis A. III, 183*. IV, 437. 551.

V, 409. 723. 780. VII, 555.

VIII, 70. IX, 249. X, 669.

XI, 278. 285. XII, 69.

tenentis A. VI, 788.

tenuis Ge. I, 177. II, 75. III,

335*††. IV, 410††. A. V,

526. 690. 740. 861. VI, 292.

VII, 14*.

teretis A. VI, 207.

terribilis A. VIII, 266.

torrentis A. IX, 105. X, 114.

trementis A. IV, 643. XII, 761.

tris A. I, 108. 110. 184. III,

203*. V, 772. VI, 355. 484.

VIII, 429 bis. 430. 564. IX,

329††. X, 350. 351. XII,

514††. Sic etiam Rom. Ecl.

III, 105.

tristis Ge. II, 126. IV, 531. A.

I, 238*. III, 366. VI, 534*.

VII, 617*. XI, 534. et Rom.

E. II, 14.

tuentis A. X, 397.

tumentis A. II, 273*.

turpis Ge. II, 60. III, 299*. IV,

395.

undantis A. XII, 471.

vacantis Ge. III, 477 ††.

valentis Ge. II, 359.

velocis Ge. III, 405.

venientis A. X, 277.

vescentis A. VI, 657*.

veteris vid. §. 16.

viridis Ge. III, 162*. A. V,

330††. VIII, 96*.

virilis A. III, 342.

vitalis A. I, 388 ***.

tales A. I, 227†.

tenaces Ge. IV, 421. IV, 161†.

tenacis etiam Priscian. p. 777.

tenues Ge. IV, 224. 500.

tondentes A. III, 538.

trudentes Ge. III, 373††.

turpes E. VI, 49††.

urentes Ge. II, 196.

valentes Ge. II, 70. 426.

veloces A. V, 253.

venientes A. XII, 446.

victrices E. VIII, 13.

viventis A. X, 519.

(*volantis*, quod eo loco vim Substantivi habet, primo scriptum fuisse videtur Fogginio Ge. IV, 16.)

volentis Ge. IV, 561.

volucris A. V, 503. XI, 795. *Volucres* est Accusativus Substantivi; Charisius quidem pag. 119. edit. Fabric. utramque Genitivi formam, *volucrum* et *volucrium* agnoscit.

volantes Ge. I, 321. III, 181†.

volucres Ge. II, 217††. A. VIII, 433.

7. Ex hoc indice primum perspicitur, quamvis infensi fuerint librarii formae horum Accusativorum antiquiori, tamen eam multo pluribus locis in Mediceo esse servatam. Tum illud etiam apparet, Romanum codicem, auctoritate Mediceo inferiorem, plus, quam illum, favere recentiori eiusdem casus terminationi, at praestantissimum Vaticanum plus etiam fortasse, quam Mediceum, antiquiori. Porro intelligitur, aequae Participiorum atque Adiectivorum Accusativos in *...is* desinere; et Participiorum quidem sive participialiter positurum, ut

Aen. III, 677. Cernimus *adstantis* nequidquam lumine torvo.

Ge. I, 352. Aestusque pluviasque et *agentis* frigora ventos.

A. VI, 657. *Vescentis* laetumque choro Paeana *canentis*.

A. IX, 372. Cum procul hos laevo *flectentis* limite cernunt.

sive Adiectivorum vim obtinentium, ut

A. XII, 65. *Flagrantis* perfusa genas.

A. IV, 590. *Flaventis* abscissa comas.

Ge. I, 91. venas adstringit *hiantis*.

Ge. II, 359. Fraxineasque aptare sudas furcasque *valentis*.

sive Substantivorum, ut

Ge. III, 218. Cornibus inter se subigit decernere *amantis*.

A. IV, 221. oblitos famae melioris *amantis*.

A. X, 284. *Audentis* Fortuna iuvat.

A. VI, 570. *sontis* ultrix succincta flagello Tisiphone quatit.

Praeterea nullo sunt discrimine Accusativi in *...is* terminati; Nominibus et masculini et feminini generis vel praemittuntur vel subiiciuntur, nec quam iidem in versu sedem teneant, aut, quale sti orationis genus, refert, humile an elatum. Denique, ut quaedam in Mediceo in *...es* terminata contendamus cum contrariis, quid interest inter *acres* et *acris*

E. X, 56. Aut *acres* venabor apros.

A. VIII, 3. Utque *acris* concussit equos.

agrestes et *agrestis*

Ge. II, 493. deos qui novit *agrestes*.

A. VII, 482. animos accendit *agrestis*.

comantes et comantis

Ge. III, 312. saetasque *comantes*.

A. III, 468. cristasque *comantis*.

crudeles et crudelis

A. III, 44. *crudeles* terras.

A. I, 355. *Crudelis* terras.

dulces et dulcis

Ge. III, 178. in *dulces* consumunt ubera natos.

A. II, 138. et IV, 33. Nec *dulcis* natos.

A. III, 140. Linquebant *dulces* animas.

Ge. III, 495. Et *dulcis* animas plena ad praesepia reddunt.

ferentes et ferentis

A. I, 189. capita alta *ferentes*.

A. III, 678. capita alta *ferentis*.

A. II, 49. timeo Danaos et dona *ferentes*.

Ge. IV, 145. spinos iam pruna *ferentis*.

feroces et ferocis

A. I, 263. populosque *feroces*.

A. VII, 384. populosque *ferocis*.

Sed mittamus reliqua et unum illud addamus, quo nihil crebrius hoc in genere recurrit, *omnes* et *omnis*.

omnes E. VIII, 32. dum despicias *omnes*.

A. II, 66. Disce *omnes*.

... *is* A. II, 523. haec ara tuebitur *omnis*.

A. XI, 476. vocat labor ultimus *omnis*.

omnes Ge. I, 482. camposque per *omnes*.

... *is* A. II, 498. camposque per *omnis*.

omnes Ge. II, 326. et *omnes* Magnus alit fetus.

... *is* A. III, 513. et *omnis* Explorat ventos.

omnes Ge. II, 335. et frondes explicat *omnes*.

A. X, 3. terras unde arduus *omnes*.

A. XII, 758. Rutulos simul increpat *omnes*.

... *is* A. I, 501. deas supereminet *omnis*.

A. VI, 618. Phlegyasque miserrimus *omnis*.

A. VI, 857. viros supereminet *omnis*.

A. XI, 244. casus superavimus *omnis*.

omnes A. II, 266. portisque patentibus *omnes* Accipiunt socios.

... *is* A. IX, 513. cum tamen *omnis* Ferre iuvat casus.

omnes A. II, 598. quos *omnes* undique Graiae Circumerrant acies.

A. VI, 482. quos ille *omnes* longo ordine cernens:

... *is* A. X, 673. Quosne — nefas — *omnis* infanda in morte reliqui.

- omnes* A. II, 750. Stat casus renovare *omnes*.
 A. IX, 292. In casus *omnes*.
 ... *is* Ge. IV, 485. casus evaserat *omnis*.
 A. IX, 277. comitem casus complector in *omnis*.
omnes A. V, 833. ante *omnes*.
 ... *is* Ge. III, 266.
 A. II, 40.
 A. IV, 59.
 A. V, 406. 492. 540. } ante *omnis*.
 A. VI, 767.
 A. XI, 806.

et aliquoties praeterea „ante alios *omnis*“.

8. Surdis igitur auribus canent in posterum, qui eleganti nescio cui aurium iudicio hoc dedisse Vergilium praecipunt, ut modo hac, modo illa Accusativi forma uti maluerit. Qui si mihi obiiciant illud, quod legitur in Mediceo A. XI, 872.: „*stantis* Teucros letumque *ferentes*,“ tantum abest ut me confundant, ut quovis pignore, si liceat, contendam *ferentis* poetam scripsisse. Nempe amat in his sedibus aequaliter cadentia Vergilius; Ecl. VIII, 80.: „*Limus* ut hic *durescit* et haec ut cera *liquescit*.“ Ge. I, 479.: „*sistunt* amnes terraeque *dehiscunt*.“ Aen. VIII, 649.: „*Illum indignanti* similem similemque *miinanti*.“ IX, 621.: „*Talia iactantem* dictis ac dira *canentem*.“ vide, quae de hoc genere scripsi ad Ge. I, 157. Aut si illud rectum, vitiosa iudicanda etiam haec sunt: Ge. III, 115.: „*Horrentisque* rubos et *amantis* ardua *dumos*.“ IV, 124.: „*Pallentisque* ederas et *amantis* litora *myrtos*.“ Aen. VI, 657.: „*Vescentis* laetumque choro *pacana canentis*.“ Aen. IV, 401.: „*Migrantis* cernas totaque ex urbe *ruentis*.“ At in eodem Mediceo est Ge. I, 427.: „*Luna revertentes* cum primum colligit *ignis*.“ Sed idem haec habet: Aen. IV, 638.: „et *partis* animum versabat in *omnis*.“ VI, 788.: „*Omnis* caelicolas, *omnis* supera alta *tenentis*.“ X, 854.: „*Omnis* per *mortis*.“ Aut retinendum erit etiam illud Aen. X, 300.: „*Spumantesque rates*.“ adde, quae §. 12. in medium afferuntur. Quocumque igitur se vertent fictae illius elegantiae auctores, irretitos se iis laqueis videbunt, unde non sit quomodo se expediant.

9. Si igitur nullum est vestigium, quo nixum conicere liceat Vergilium aliqua de causa modo hac, modo illa forma usum esse; si certum est testatumque et *i* vocalem saepissime a librariis in *e*, inprimisque ... *is* illam Accusativi III. Decl. extremam syllabam frequenter in ... *es* conversam, et multa etiam menda orta ex illo syllabae finalis ... *is* in ... *es* mutandae studio, et nihilo tamen minus multo plura antiquioris formae exempla relicta esse; denique si dubitari non potest, quin ipsi antiquissimi codd. mss. in ea re haud

raro inter se dissentiant aliusque ab alio emendetur, unum hoc relinquitur, ut Vergilium in omnibus vel Adiectivis vel Participiis supra propositis sola antiquiore ista Accusativi Pluralis terminatione usum credamus. Itaque hanc ubique restitui. Eandem etiam veteres Grammatici multis locis apud Vergilium agnoscunt.

Verum ne quid dissimulasse videar, non sunt praetereunda, quae scripsit Gellius N. A. XIII, 20.: „Nos autem aliud quoque postea consimiliter a Virgilio duplici modo scriptum invenimus; nam et *tres* et *tris* posuit eodem in loco ea iudicii subtilitate, ut, si aliter dixeris mutaverisque, et aliquid tamen auris habeas, sentias suavitatem sonitus claudere. Versus ex decimo (350. sq.) hi sunt:

Tres quoque Threicios Boreae de gente suprema,

Et *tris*, quos Idas pater et patria Ismara mittit.

tres illic, *tris* hic. Pensacula utrumque et modulare: reperies suo quodque in loco sonare aptissime.“ Quamvis affirmate haec scribat Gellius, tamen non desunt causae dubitandi iustissimae. Primum optimus quisque liber ms. adversatur eius auctoritati; tum aliis quoque locis, ubi eandem vocem iteratam legimus, Aen. I, 108. et 110. VIII, 429. sq., *tris* exhibent consentientes inter se libri praestantissimi; porro si versus a Gellio commemoratos contuleris cum VIII, 429. sq.

Tris imbris torti radios, *tris* nubis aquosae

Addiderant, rutili *tris* ignis et alitis austri, auribus in consilium adhibitis potius hoc loco ter scribendum erat *tres*, quam illo semel. Ac sive librarius verba dedit Gellio, sive ipse erravit, finxisse videtur vir optimus illam, quam in hac variatione se deprehendisse putat, suavitatem. Certe Vergilio satis erat, ut prius *tris* ictum haberet, alterum eo careret; sic enim talia collocari solent; alia mutatio nec usitata est, nec necessaria, nec apta.

10. Sed veniamus iam ad Substantiva, quorum non est eadem causa, quae Participiorum atque Adiectivorum, et impeditior ratio. Ac primum quidem, ut horum supra, ita hoc loco Substantivorum indicem proponemus.

amnis Ge. IV, 233. A. V, 634 ††. *amnes* A. VI, 671*.

XI, 298.

anguis Ge. III, 38. A. VI, 572. *angues* Ge. IV, 482* et **. A. VII, 450*. VIII, 437. 697. VII, 658. VIII, 289.

annalis A. I, 373.

artis Aen. IV, 493*. V, 359., *artes* Ge. I, 133. II, 52. A. I, 657*. XII, 393. 397. ubi est *artes*, sed supra scripta *i*, non tamen expuncta *e*. VI, 663 †. XI, 716.

- auris* A. I, 375., ubi *austres* in *auris* mutatur. II, 81. 119. III, 93*. 294. IV, 183. 428. 440. V, 435. VII, 166. VIII, 582. IX, 395. 474., ubi a m. pr. *auras*. XII, 618. Sic etiam Rom. Ecl. III, 73.
- bidentis* Ge. II, 355. A. IV, 57**†. V, 96. VI, 39*. VII, 93. VIII, 544.
- biremis* A. I, 182. VIII, 79*.
- civis* A. XII, 583. Et sic OB
CIVIS SERVATOS nummi Aug-
usti et Galbae apud Eckhel.
T. VI. p. 121. 123. 298.
Consentit Rom. Ecl. I, 72.
- classis* Ge. I, 255. A. VIII, 675.
- collis* Ge. II, 276††. A. III, 522.
- cratis* Ge. IV, 214.
- crinis* E. VI, 68**. A. II, 277*.
IV, 509*. 559*. VI, 810. VII,
418. VIII, 34. IX, 651. X,
137. XII, 99. 605. 870.
- finis* A. I, 564. III, 440. V,
82. VI, 345. VIII, 159. XI,
317. 324. 588. Sic etiam Rom.
Ecl. I, 68.
- fontis* Ge. IV, 376. Sic etiam
Rom. Ecl. I, 53.
- funis* A. IV, 575. (vide Not.) †.
- gentis* A. I, 523. VIII, 13. X,
71**. XI, 847. XII, 504.
- hostis* A. II, 43. 377. 527. 632.
III, 283. IX, 386. 400**. 554.
556. 799. X, 372. 379. 398. 729.
XI, 899. XII, 266. 456. 461**. 477. 582.
- aures* Ge. IV, 349**†††. A. II,
731. III, 40†. VII, 437†.
- cives* A. XI, 360.
- classes* A. III, 300*. IV, 537.
VII, 436†. X, 36.
- colles* Ge. II, 113. A. VII, 798.
XI, 319. 902.
- crates* Ge. I, 95**. A. VII, 633.,
sed *crateis* eo loco Vatic., e
quidem puncto notata, ut de-
lenda. XI, 64. XII, 508.
- fines* A. I, 570. VII, 149. 334.
VIII, 602. Medic. apud Bottar.
- fontes* E. IX, 20. Ge. II, 175.,
ubi *fontis* Prisc. p. 776.
- funes* A. VIII, 708.
- gentes* Ge. I, 331. III, 33. A.
VI, 60. 92.
- hostes* E. X, 45††. Ge. III, 120.
A. II, 358. 511. IX, 356.
XII, 650.

Not. quamquam *funis* plur. num. accus. dici negat Plinius apud Charis. pag. 104. Putsch.

- ignis* Ge. I, 427 ††. A. II, 276*. 502. 664. III, 406. V, 743. VII, 320*. 786. VIII, 199. 267. 590., Medic. apud Bottar. IX, 145*. 522 †. 570. X, 271. XII, 201. 596.
- imbris* Ge. IV, 115 †.
- Laurentis* A. VIII, 613., Medic. ap. Bottar.
- manis* A. III, 565. IV, 490*. V, 99 ††. VI, 119. 506*. X, 820. XI, 181. XII, 884.
- messis* E. VIII, 99.
- montis* Ge. I, 283 ††. III, 412 ††. A. II, 636. III, 206* et ***. XI, 810. Sic etiam Rom. Ecl. VI, 40.
- mortis* A. X, 854.
- naris* A. VI, 497. VII, 480.
- navis* A. I, 644. 656*. III, 465 †††. V, 29. 62. 247. 471 ††. VI, 900 †. XI, 326.
- orbis* Ge. I, 337 ††. III, 424.
- ovis* E. VII, 3. VIII, 52. X, 18*. 68 ††. Ge. III, 296 † et ††. 441. Sic etiam Rom. Ecl. II, 33. III, 5.
- paludis* Ge. I, 363.
- partis* A. IV, 286(*). 630. VI, 540*. VII, 69. VIII, 21. X, 717. XI, 748.
- Penatis* A. VIII, 11.
- pontis* A. IX, 170. XII, 675.
- ignes* Ge. I, 291. A. I, 525. II, 624. 686 †. VII, 296 †. VIII, 410. IX, 78. 129. X, 56.
- imbres* Ge. II, 352 **. A. IX, 60., ubi Prisc. p. 776. cum Vatic. *imbris*.
- manes* Ge. IV, 469 **. 505 ††. A. III, 303*. IV, 34., ubi *amnis* Vatic., et ab alt. m. *manes*; *manis* ibi Priscian.; 387. 427. VI, 743 †. X, 524.
- messes* Ge. I, 103 **. IV, 330 **. *montes* E. VI, 65 ††. Ge. II, 260 **. III, 253. 535. IV, 461 **. A. I, 61 **. II, 804. IV, 151. 155. VIII, 692. XII, 113.
- naves* A. I, 145. 168., sed *navis* Prisc. p. 775. 573 ††. (362. incertum est, Nominativus sit an Accusativus.)
- orbes* Ge. II, 153. III, 173*. 361 **. A. I, 269. VIII, 137. 448. X, 885. XII, 481. 670. 743. 763. 925.
- oves* E. VI, 85 **. Sic Rom. ibid. vs. 5. et Ecl. III, 98. VI, 5.
- partes* Ge. II, 483.
- Penates* Ge. II, 505 **. IV, 155*. A. I, 68. 378. 527 ††. 704 ††. II, 293*. 514. 717. 747. III, 603. IV, 21*. 598. V, 62 **. VIII, 543. IX, 258. XI, 264.
- pontes* A. X, 658.

- postis* A. II, 442†. XI, 890*. *postes* Ge. II, 463. A. II, 480.
490. VII, 622*. VIII, 227.
puppis A. V, 635. 663††. 794*. *puppēs* A. I, 69. X, 268.
rudentis A. III, 682., ubi *ruen-* *rudentes* A. III, 267. V, 753.
tis Vatic. X, 229.
Sarrastis A. VII, 738.
Syrtis A. I, 111. *Syrtes* A. 1, 146.
tigris Ge. IV, 510. Sic etiam *tigres* A. VI, 806.
Rom. Ecl. V, 29.
turris A. II, 445*. VII, 160.
XI, 466. XII, 132.
vallis A. I, 186*. *valles* A. VII, 802. *convalles*
Ge. III, 276.
viris Ge. II, 286. A. V, 415. *vires* Ge. I, 86. II, 427**. III,
466. X, 786. XI, 71. 209†**. 214* et **. 229. A.
II, 617. IV, 175. V, 191.
446. 455. 680. VI, 114††.
834. VIII, 687. IX, 611. 717.
764. 802. XI, 539.
vitis Ge. II, 191. IV, 331††. *vites* Ge. I, 2. II, 299. (Rom.
Sic etiam Rom. Ecl. III, 11. Ecl. I, 74.)

11. Comparemus et hoc loco, ut supra in Adiectivis et Participiis fecimus, quaedam inter se pugnancia.

amnis et *amnes*

- Ge. IV, 233. Plias, et Oceani spretos pede reppulit *amnis*.
A. VI, 671. Venimus, et magnos Erebi transnavimus *amnes*.

anguis et *angues*

- Ge. III, 38. tortosque Ixionis *anguis*.
A. VII, 450. et geminos erexit crinibus *anguis*.
VIII, 697. geminos a tergo respicit *anguis*.
VIII, 289. geminosque premens eliserit *angues*.

artis et *artes*

- A. IV, 493. magicas invitam accingier *artis*.
XI, 716. patrias temptasti lubricus *artis*.
XII, 397. mutas agitare inglorius *artes*.

auris et *aures*

- A. II, 81. Fando aliquod si forte tuas pervenit ad *auris*.
II, 119. volgi quae vox ut venit ad *auris*.
III, 93. petimus terram et vox fertur ad *auris*.
II, 731. subito cum creber ad *aures*.
III, 40. et vox reddita fertur ad *aures*.
et VIII, 582. gravior neu nuntius *auris* Volneret.
VII, 437. meas effugit nuntius *aures*.
et XII, 618. arrectasque impulit *auris*.
Ge. IV, 349. maternas impulit *aures*.

civis et cives

A. XII, 583. Exoritur trepidos inter discordia *civis*.

XI, 860. Quid miseros totiens in aperta pericula *cives*.

classis et classes

A. VIII, 675. In medio *classis* aeratas.

VII, 436. Ore refert *classes* invectas.

Ge. I, 255. Conveniat quando armatas deducere *classis*.

A. X, 36. Quid referam exustas Erycino in litore *classes*.

finis et fines

A. VIII, 159. Arcadiae gelidos invisere *finis*.

VII, 834. Italosve obsidere *fines*.

funis et funes

A. IV, 575. Festinare fugam tortosque incidere *funis*.

VIII, 708. Vela dare et laxos iam iamque inmittere *funes*.

hostis et hostes

A. II, 527. per tela, per *hostis* Porticibus fugit.

X, 372. rumpenda per *hostis* Est via.

XII, 477. medios Iuturna per *hostis* Fertur.

II, 358. per tela, per *hostes* Vadimus.

IX, 356. via facta per *hostes*.

XII, 650. medios volat ecce per *hostes*.

et II, 377. medios delapsus in *hostis*.

IX, 554. medios moriturus in *hostis*.

X, 379. densos prorumpit in *hostis*.

II, 511. densos fertur moriturus in *hostes*.

ignis et ignes

A. IX, 145. Neptuni fabricata manu considerare in *ignis*.

II, 624. Tum vero omne mihi visum considerare in *ignes*.

et V, 743. cinerem et sopitos suscitatur *ignis*.

VIII, 410. cinerem et sopitos suscitatur *ignes*.

et II, 276. Phrygios iaculatus puppibus *ignis*.

I, 525. prohibe infandos a navibus *ignes*.

manis et manes

A. XI, 181. gnato *Manis* perferre sub imos.

XII, 884. *Manisque* deam demittat ad imos.

IV, 387. haec *Manes* veniat mihi fama sub imos.

montis et montes

Ge. III, 412. *montisque* per altos.

III, 535. *montesque* per altos.

et Ge. I, 283. exstructos disiecit fulmine *montis*.

A. XII, 113. vix summos spargebat lumine *montes*.

et A. XI, 810. Continuo in *montis* sese avius abdidit altos.

IV, 151. Postquam altos ventum in *montes*.

navis et naves

A. V, 29. Quoque magis fessas optem demittere *navis*.

I, 168. hic fessas non vincula *naves* Ulla tenent.

orbis et orbes

Ge. I, 337. Quos ignis caeli Cyllenius erret in *orbis*.

A. X, 885. Ter circum adstantem laevos equitavit in *orbes*.

Penatis et Penates

A. VIII, 11. Advectum Aenean classi victosque *Penatis*.

I, 68. Ilium in Italiam portans victosque *Penates*.

postis et postes

A. XI, 890. Arietat in portas et duros obice *postis*.

VIII, 227. fultosque emuniit obice *postes*.

puppis et puppes

A. V, 635. infaustas exurite *puppis*.

I, 69. submersasque obrue *puppes*.

viris et vires

Ge. II, 286. Sed quia non aliter *viris* dabit omnibus aequas.

A. V, 415. Dum melior *viris* sanguis dabit.

XI, 71. Non iam mater alit tellus *virisque* ministrat.

IX, 717. animum *viresque* Latinis Addidit.

764. Iuno *vires* animumque ministrat.

802. *vires* audet Saturnia Iuno Sufficere.

12. Haec qui consideraverit, facile intelliget, quod supra §. 9. de Adiectivis et Participiis conclusimus, idem ad Substantiva modo recensita spectare, nec esse Vergilii illam, quam in his quoque observavimus, varietatem, sed librariorum. Rursus autem fortasse cantabunt suam de euphonia cantilenam, qui talia legi in Mediceo animadverterint: Ecl. VI, 85.: „Cogere donec oves stabulis.“ A. I, 69.: „Incute vim ventis submersasque obrue puppes.“ II, 358.: „Faucibus expectant siccis, per tela, per hostes.“ aut talia: Ge. I, 331. „Per gentes humilis stravit pavor.“ A. VII, 320.: „ignis enixa iugales.“ At in eodem haec invenies: Ge. III, 535.: „Unquibus infodiunt fruges montesque per altos.“ Ge. II, 52.: „In quascumque voles artes haud tarda sequentur.“ Ge. IV, 461.: „Impleverunt montes, flerunt Rhodopeiae arces.“ A. VII, 296.: „medias acies mediosque per ignes.“ ib. 149.: „Orta dies, urbem et fines et litora gentis.“ porro Ecl. VII, 3.: „Thyrsis ovis.“ Ge. III, 441.: „Turpis ovis.“ ib. 38.: „Ixionis anguis.“ A. V, 415.: „dum melior viris sanguis dabit.“

13. Illud autem fortasse miraberis, quod in tanta illa, quantum vidimus, varietate quaedam vocabula constanter in ...is exeunt; omitto, quae semel aut bis leguntur, *turris* quater, *bidentis* series, *crinis* duodecies recurrit. Infra a Charisio relatum legemus, iam M. Terentii Varronis aetate non omnium Substantivorum, quorum Genitivus plur. in ...ium desinit, Accusativum ab omnibus in ...is, sed a quibusdam etiam in ...es terminatum esse; et paulatim antiquior illa forma ita obsolevit, ut in paucis nominibus retineretur;

id quod docet Consentius p. 2040.: „Sane plerique omnes has regulas, quae genitivum in ...*ium* mittunt, dicunt etiam accusativum pluralem in ...*is* mittere; sed in hoc quoque sequenda euphonia est. Pleraque enim ex omnibus istis regulis consuetudine cernimus immutata.“ Itaque fieri potuit, ut, cum dudum aliam consuetudinem in ceteris sequerentur, in his nominibus *turris*, *bidentis*, *crinis*, et aliis fortasse, veterem morem vulgo retinerent eo tempore, quo scriptus est liber Mediceus.

14. Reliqua iam est illa multitudo Nominum, quae contra regulam Accusativum in ...*es* terminatum habet. Atque in Mediceo quidem, quocum fere consentit Vaticanus, qui ubi ab illo discedit, suis locis notatum videbis, in ...*es* ubique exeunt *Alpes* *), *ambages*, *apes*, *arces*, *aves*, *caedes*, *cautes*, *dentes* (secundum praeceptum Varronis, de quo infra dicetur), *enses* (*ensis* tamen Vatic. A. VII, 636.), *fascēs*, *fauces*, *fores*, *frondes*, *glandes*, *grates*, (*iuvēnes*), *lances*, *lites* Ecl. IX, 14. (Ecl. III, 108. *lites* Rom.), *menes*, *mentes*, (sed *mentis* exstat Aen. IV, 487. in Vatic.) *moles*, *noctes*, (sed Aen. VI, 556. dubitat Fogginus, an littera *e* primo fuerit *i*; et ad G. I, 290.: „noctes lentus non deficit humor“ Servius: „*Noctis*, inquit, Accusativus pluralis.“) *nubes*, *parentes*, (sed *parentis* Aen. III, 180. in Vatic. exstat,) *rades*, *rupes*, *secures*, *sedes*, (sed Aen. VI, 639. Bottario Vaticanus habere videtur *sedisque beatas*; cfr. Matth. ad Cic. pro Sext. c. XX.) *soles*, (*solis* tamen cod. Sangallens. Aen. III, 203.) *strages*, *sudes*, *trabes*, *urbes*, (semel tamen *urbis* in Medic. Aen. VIII, 434., sed a m. sec. *urbes*.) *vestes*; praeterea semel in IV. casu lecta *aedes*, *antes*, *calles*, *casses*, *cohortes*, *lintres*, [*merces* E. IV, 39., probatum a Varrone,] *nives*, *novalēs*, *pisces*, *Quirites*, *sortes*, *stirpes*, *utres*, *vepres*, [*vulpes* E. III, 91.]

15. Quid igitur? Num haec quoque, quae modo recensuimus, contra optimi codicis auctoritatem, ad notam illam ac vulgarem regulam accommodabimus? minime vero, etsi vix dubito, quin etiam ex his quaedam a Vergilio in ...*is* terminata fuerint. Atque iam aurea aetate aliorum Nominum, quorum Genitivus in ...*ium* desineret, Accusativum plur. in ...*is*, aliorum in ...*es* exisse, locupletissimus auctor est M. Terentius Varro. Charisius Institutt. Grammat. I. I. p. 128. ed. Fabric. pag. 104. ap. Putsch. ita scribit: „Quorum nominum genitivus pluralis ante *um* syllabam *i* littera terminabitur, accusativus, inquit Plinius, per *eis* locutus, *montium monteis*; licet Varro, inquit, exemplis hanc regulam confutare tentarit istiusmodi: *falcium falces*, non *falceis* facit, nec has *merceis*, nec hos *axeis*,

*) Velleio *Alpis* nunc restituit Kritz. Prolegg. p. CXXIII.

lintreis, ventreis, stirpeis, urbeis, corbeis, vecteis, nepteis. Et tamen manus dat praemissae regulae ridiculae (*ridicule?*), ut exceptis his nominibus valeat regula.“ Adde ipsius Varronis de L. L. l. VIII, 38.: „Quid potest similis esse, quam *mens, dens, gens*? cum horum casus patricus et accusativus in multitudine sint dispariles: nam a primo fit *gentium* et *gentis*, utrobique ut sit *i*; ab secundo *mentium* et *mentes*, ut in priore solo sit *i*; ab tertio *dentum* et *dentes*, ut in neutro sit *i*.“ Quae cum ita sint, cavendum erit, ne quaedam inferamus in libros veterum, quae respuat ipsa cultior Latinitas; quamquam omnes scriptores num intra fines a Varrone positos sese continuerint, dubitari fortasse potest. Eorum Nominum, quae Varro commemorat, Accusativi apud Vergilium inveniuntur *dentes, lintres, mentes, merces, stirpes, urbes*, illa quidem fere singulis locis, *urbes* autem satis crebro. Itaque consultius erit, Ge. I, 25.: „*urbis* ne invisere, Caesar, Terrarumque velis curam,“ *urbis* pro Genitivo habere. Ita fit, ut concidat Val. Probi apud Gellium XIII, 20. ratio: „diversis in locis *urbes* et *urbis* dixit (Vergilius) arbitrio consilioque usus auris. Nam in primo Georgicon, quem ego librum manu ipsius correctum legi, *urbis* per *i* litteram scripsit. Verte et muta, ut *urbes* dicas, insubidius nescio quid facies et pinguius. Contra in tertio Aeneidos *urbes* dixit per *e* litteram:

Centum *urbes* habitant magnas.

Hic item muta, ut *urbis* dicas: nimis exilis vox erit et exanguis; tanta quippe iuncturae differentia est in consonantia vocum proximarum.“ Haec ille. Esto autem, ut aliud sonuerit *Manes*, aliud *Manis*; non tamen continuo inde sequitur, eadem vocabula ab eodem scriptore diversis modis et scripta et pronuntiata fuisse, ut *urbes* et *urbis*; et ubi discrepant in his codices, tribuerim hoc potius consuetudini posteriorum saeculorum, omne inter has Accusativi formas discrimen exaequant, id quod supra §. 13. luculento testimonio Consentii est cognitum. Ac non sum nescius iam Varronis aetate quaedam et in *...is* et in *...es* terminata fuisse, quod ex ipsius l. VIII. de L. L. p. 440. ed. Spengel. discitur: „sine reprehensione vulgo alii dicunt in Singulari hac *ovi* et *avi*, alii hac *ove* et *ave*; — in accusandi casu hos *montes, fontes, hos montis, fontis*.“ Sed haec verba minime favent iis, qui Vergilium multa modo in *...es*, modo in *...is* terminasse opinantur; hoc enim scribit Varro: alios quaedam aliter, non eosdem eadem diverso modo pronuntiasse. Id ipsum tamen si haud dubie contendit Valerius Probus apud Gellium l. I., probe distinguas aetates necesse est; quod enim Neronis aetate fecerunt, id non continuo sequitur Augusteo saeculo factum esse.

16. Verum ea res videtur etiam latius patere, quam vulgo creditur. Ut paucis rem complectar: Accusativum nominum liquidam

r ante terminationem habentium in ...*is* a Vergilio terminatum esse admodum probabile est. Eam rationem in Mediceo diligentissime observatam videbis in Adiectivo *celer*, cfr. Aen. I, 187*. IV, 226. 270. 357. V, 217. VII, 811. XI, 765. XII, 394. 859. In eodem exstat *veteris* Aen. I, 358.; quod idem Ecl. IX, 9. restituendum esse contra codicum auctoritatem idoneis argumentis ad eum ipsum locum dudum probavimus. Et *prioris* est in duobus codd. Ge. II, 59.; ex editione autem Vergilii diobolari Vimariae 1826. edita enotavi *minoris* cod. 6. Aen. I, 733. et *degeneris* cod. 7. Aen. IV, 18. Praeterea *laboris* bis in Mediceo legitur, Aen. VI, 65. et IX, 202., item in Vatic. Aen. II, 306. et a m. pr. in alt. Mentel. Ge. II, 478. Porro *fratris* exstat in Medic. Aen. IX, 695. et *pastoris* in Leid. Ge. III, 339. Contra *memores*, *immemores*, *maiores*, *pares*, *prioris* ubique in Mediceo. Nec dubitavi Accusativos *celeris*, *veteris* et *laboris* ubique revocare. Etsi autem credibile est, in ceteris quoque idem secutum Vergilium scripsisse *prioris*, *minoris*, (cfr. §. 18.) *maioris* *), *amoris*, *odoris*, *oloris*, fortasse *floris* etiam, *moris*, et quae sunt eius generis alia, tamen idoneis exemplis destitutus manum cohibui. — Num etiam alia quaedam Nomina hanc terminationem admiserint, difficile est dictu; tamen *hiemis* Ge. III, 197. etiam Heynius exhibuit; et sic est eo loco in Vatic.; vid. quae ibi scripsimus. *dapis* a m. pr. habet Gud. Aen. III, 301.

17. Ceterum in ...*is* an in ...*eis* Accusativum plur. tert. Declinat. exire voluerit Vergilius si quaeritur, parum commendatur forma ...*eis* a libris mss., neque eam usquam exhibitam vidi, praeterquam quibusdam locis in cod. Palatino, non optimo orthographiae Vergilianae auctore. Nam quod Aen. VII, 633. in Vatic. a m. pr. legitur *crateis*, nihil fere probat, quam librarium primo scribere voluisse *crates*, deinde, cum in illo, unde transcriberet, exemplari *cratis* legi animadvertisset, adiecisse *i*, *e* autem puncto ut delendam notasse. Vid. de hac Accusativi forma a scriptoribus aevi Augustei spreta Kirchneri Praefat. ad Horat. Satiras pag. LXXXIV.

18. Denique (liceat enim haec propter quandam argumenti cognationem adiicere) ne a Nominativo quidem Pluralis aliena fuit haec forma. Varro de L. L. VIII, 37. pag. 440. Speng.: „Sine reprehensione vulgo alii dicunt in Singulari *haec ovi* et *avi*, alii *haec ove* et *ave*; in multitudinis *haec puppis*, *restis* et *haec puppes*, *restes*.“ Nec, quod cuipiam in mentem venire possit, *has pro hae*

---

*) „ferocior, peior, melior ait Stilo in ...*eis* accusativo posse proferri.“ et paulo post: „facilioreis Caecilius et sanctioreis.“ Haec Charisius pag. 104. Putsch.

scribendum esse, docent, quae sequuntur: „in accusandi *hos montes, fontes, et hos montis, fontis*.“ Atque in Monumento Ancyrano scriptum est *pluris conflixerunt* Edit. Sueton. Wolf. pag. 374., quamquam alias in eodem *plures* exaratur; sed etiam *minoris* pag. 369. videtur esse Nominativus plural. Itaque non continuo reiicienda erunt, quae Freundius, vitiosa esse ratus, ex antiquissimis codd. Ciceronianis attulit ad Orat. pro Mil. pag. 14. Quae ex tribus antiquissimis codicibus Vergilii collegimus eius rei exempla, haec sunt: 1) ex Mediceo: „*viridis* apio ripae“ Ge. IV, 121. „*tris* equitum turmae“ Aen. V, 560. „multae — *gentis*“ Aen. VII, 238. „laetique *minoris* Servavere diem“ Aen. VIII, 268. 2) e Vaticano: „campique *natantis*“ Ge. III, 198. „*viridis* apio ripae“ Ge. IV, 121. „quo pontus et *omnis* Intremuere undae“ Aen. III, 672. „Heu vatam ignarae *mentis*“ Aen. IV, 65. „ocius *omnis* Inperio laeti parent“ Aen. IV, 294. „*ultrici-*que sedent in limine dirae“ Aen. IV, 473. „paremus *ovantis*“ Aen. IV, 577. „Conlabsam adspiciunt *comitis*“ Aen. IV, 664. „Unde ruunt totidem *vocis*“ Aen. VI, 44. „cremantur — fuso *crateris* olivo“ VI, 225. „purpurei cristis *iuvenis*“ IX, 163. 3) ex Romano: „*bellantis* — Grai“ Aen. I, 466. „*dulcis* nidi“ Aen. V, 214. „donati *omnis*“ Aen. V, 268. „*omnis* fecere pedem“ Aen. V, 830. „*Terribilis* visu formae“ Aen. VI, 277. „datae sine iudice *sedis*“ Aen. VI, 431. „*omnis* Corporeae pestes“ ib. 736. Non videtur ea vis esse horum exemplorum, ut continuo iudices ita Vergilium scripsisse. Nam ut littera *i* infinitis locis in *e* litteram mutata est a veteribus librariis, id quod supra vidimus, ita facile etiam *e* in *i* converti poterat. Nec cum in Vaticano Aen. II, 197. et V, 804. *Achillis* reperiatur, ita, non *Achilles*, scripsisse Vergilium in animum induces; nec quomodo illud, quod est in eodem codice Aen. VI, 225.: „fuso *crateris* olivo“ defendas, facile dixeris. Sed in exiguo horum exemplorum numero cum *omnis* quater inveniatur, non recusabo, quin hoc saltem Vergilianum censeas.

ACHAIUS, ACHAICUS. vid. V. L. ad Aen. II, 462. Weichert. Poetar. Latt. Reliqu. p. 322. sq. not. et Doederlin. *Lat. Synonymen u. Etymolog.* Vol. V. p. 306.

ACHILLES, Genit. *Achillis* et *Achilli*, Accusat. *Achillen*. vid. V. L. ad Aen. I, 30.

ACLYDES. vid. V. L. ad Aen. VII, 730. Ita etiam ex optimo cod. editur apud Silium III, 363. VIII, 552. Aliter Doederl. *Lat. Synonymen u. Etymolog.* Vol. VI. p. 5.

ACRAGANS. vid. litt. N. §. 6. Et *Acragas* per *c* Graeco

406 AD — ADSIMILATIO PRAEPOS.

more scriptum in Rom.; *Mediceus Agragans*, in quo decepit fortasse librarium inflexa Latinorum forma *Agrigentum*; vid. tamen Heins. ad Silium XIV, 210.

AD et AT. vid. litteram *D*. §. 4. 8. 9.

AD in compositis. vid. ADSIMILATIO §. 2—8.

ADESSUS. vid. litt. *S*. §. 2.

ADQUE. vid. litteram *D*. §. 5. et 10.

ADQUL. vid. litteram *D*. §. 5.

ADRIACUS. vid. HADRIACUS.

ADSIMILATIO PRAEPOSITIONUM in compositis.

1. Praeter alios, qui hac de re dixerunt, vid. A. Mai. *Conspect. Orthographiae Cod. Vatic. de Rep.* pag. 621. edit. Moser. Schneider. *Gramm. Lat. Vol. I. P. II.* p. 515. sqq. Kirchneri *Praefat. ad Horat. Satiras* pag. LXXXV. sq. Wunder. *Praefat. ad Cic. Orat. pro Plancio* p. XV. et Freund. *ad Orat. pro Mil.* p. 25. sqq.; adde Reisigii *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft* p. 280. sq. et ad eum librum notam 308. Fr. Hasii. Servius semel hanc rem attigit, ad Aen. I, 616.: „ADPLICAT. Secundum praesentem usum per *d* prima syllaba scribitur; secundum antiquam orthographiam, quae praepositionum ultimam litteram consonam in vicinam mutabat, per *p*.“ Sed Servii in eiusmodi re non maior est auctoritas, quam cuiuslibet veteris grammatici.

Praepositiones in quibusdam verbis vocabulisque immutatas et, ut hodie loquuntur Grammatici, adsimilatas esse, in aliis integras relictas, pro certo habendum est. Sed illud iure dubitatur, quibus finibus contineantur eius rei praecepta; nec audeo sperare ita de ea praecipi posse, ut omnis error tollatur. Non una hanc rem expedire conanti obiicitur difficultas; nam nec quando apud Romanos initium factum sit adsimilandarum praepositionum constat, nec qui fuerit cuiusque vel aetatis vel scriptoris usus. Illud et res ipsa probat et declarant vetera monumenta, primo rariorem fuisse adsimilationem, post magis magisque increbuisse ac, prouti vel auris vel consuetudo posceret, in simili compositorum genere modo admissam esse, modo reiectam. Sed cum posterior aetas multo etiam magis, quam Augusteum saeculum, quo fuit Vergilius, faveret adsimilationi, fieri non potuit, quin vetus mos a librariis multum obscuraretur. Maxime id factum est in verbis vocabulisque plurimum frequentatis. Nos quidem Mediceum ducem ita sequemur, ut in iis

verbis, in quibus constanter inflexa est praepositio, retineamus adsimilationem, respuamus eandem in iis, in quibus praepositiones integras a Vergilio servatas esse vel pluribus exemplis vel etiam uno satis probabili declaratum videatur. Consentiant cum Mediceo Vatic. et Rom., in quibus si quam deprehendero memorabilem discrepantiam, suo loco adnotabitur.

2. AD ante litteram *c* immutatur in verbis *Accedere*, *Accendere*, *Accessus*, *Accidere*, *Accingere*, *Accipere*, *Accire*, *Accitu*, *Accola*, *Accolere*, *Accubare* (*Adcubet* tamen Vatic. apud Bottar. Ge. III, 334.), *Accumbere*, *Accurrere*. Servata littera *d* in quibusdam rarius lectis, *Adclinis* Aen. X, 835., *Adcommodus* Aen. XI, 522. (quare etiam *adcommodat* Aen. II, 393. exarandum putavi), *Adcumulo* Aen. VI, 886.; et Ge. II, 276. cum exstet *Aclive*, supra scripta est *d*. Praeterea *Atcelerare* legitur Aen. V, 675. IX, 221. 505., *Adcelerare* Aen. VI, 630. XII, 157.

3. Ad subiectis litteris *f*, *g*, *m*, *n*, retinet *d*, nisi quod perpaucis locis in eandem transit: *affatur* Aen. XII, 10. 71., *affectare* Ge. IV, 562. Aen. III, 670.; praeterea *atfata* Aen. XII, 138. et *atfatu* Aen. IV, 284., sed utroque loco *t* mutata in *d*; denique *afteabilis*, sic, Aen. III, 621.; (Pompeii Comment. Art. Don. pag. 405.: „Non dicebant *affero*, sed *adfero*.“) *a morso*, a m. s. *a morsu*, pro *admorso* Ge. II, 379. Maior quaedam est varietas in verbo *adgnosco*, quod *d* habet his locis: Aen. I, 406. 470. 488. II, 423. III, 180. 347. IV, 23. VI, 407. 452. 498. IX, 16. 457. 659. 734. X, 224. 843. XII, 260. 449. 632.; caret idem *d* littera Aen. III, 82. 173. 351. V, 576. 679. VI, 193. VIII, 531. X, 874. XI, 910. XII, 869. Praeterea *abnosco* scriptum fuerat A. VIII, 155., sed *b* transfixa et supra scripta *g*; sed facilius *D* et *B*, quam *G* et *B*, permutari poterant; quare librarius in eo, quod describebat, exemplari *adnosco* videtur invenisse. In Vatic. *agnosco* deprehenditur Aen. III, 173. VI, 498., ceteris iisque pluribus locis *adgnosco*. Quod autem semel legitur *aggeritur* Aen. III, 63., quo in verbo mature adsimilationi adsuevisse Romani videntur, non censui movendum.

4. Item recte a superioribus editoribus retentum *Ad* ante litteram *l*; vid. Heins. ad Aen. I, 229. Ita ubique in Mediceo, nisi quod *Alligat* ter (nec saepius exstat hoc verbum apud Vergilium) invenitur, quare hoc quidem mutare religioni habuerim. *Alligat* etiam Vatic. *Adlocutio* constanter in nummis. Ceterum *alapsa* Aen. XII, 319., sed *d* supra adiecta.

5. *Ad* ante *p* servati pauca quidem sunt exempla, sed satis idonea, quae certe ea verba, in quibus aliquo loco servatum deprehenditur, ad eum modum ubique exigenda esse probent. *Ad-*

parent Aen. XI, 605. *Adpetii* Aen. XI, 277., ut etiam Rom., *Adpone* Ge. IV, 280. *Adplicat* Aen. I, 616. *Adpulit* Aen. I, 377., ut etiam Vaticanus Aen. VII, 39. Retinui *Apparare* et *Appellare*; et *Appellare* quidem etiam Monument. Ancyran. et Fasti Praenestini.

6. *Adq...* Ita compositum verbum semel apud Vergilium legitur, *Adquirat*, sic scriptum in Mediceo, Aen. IV, 175.; *Adquisita* etiam in nummis apud Eckhel. T. VI. p. 420.

7. *Ads...* Constanter in Mediceo scribitur *Adsciscere*, *Adsensu*, *Adsensire*, *Adsisistere*, *Adspirare*, *Adsiduus* (hoc etiam in Voll. Herculanens. P. II. Col. I. lin. 6.), *Adsurgere*, *Adsum*. Adde semel lecta *Adstringere* Ge. I, 91., *Adscire* Aen. XII, 38., quod iniuria damnat Kritz. ad Sallust. Cat. 47, 1., *Adservare* Aen. II, 763., *Adsultibus* Aen. V, 442.; porro *Atsimilis* Aen. VI, 603., *Atsimulat* Aen. X, 639., *Adsimulata* Aen. XII, 224. *Adstare* ubique, si discesseris ab Aen. III, 194. IV, 702. V, 10., ubi *astitit*, sed ubique supra scripta *d*; *astare* etiam Vatic. Aen. II, 303. III, 123. 150. 194., sed *adstare* idem III, 677. VII, 181. *Adsuetus* quoque cum Vatic. semper Medic. praeter Aen. IX, 201., ubi *assuetus*; *Advescite*, sic, Rom. Aen. VI, 833. pro *adsuescite*. *Adspargere* Ge. III, 419. Aen. III, 625.; aliter Ge. IV, 62. Aen. III, 534. Contra ubique, ut etiam in Vatic. et Rom., *Aspicere*, *Aspectus*, de quo vid. Noris. Cenotaph. Pis. p. 483., *Ascendere*; quae scriptura Vergiliine fuerit, an librariorum, haud facile dixeris. Tribuendum fortasse hic quoque aliquid consuetudini rationem et quandam in his rebus aequabilitatem nihil curanti. Sexies *Aspectare* exaratum est in Mediceo, semel deprehenditur *Adspectare* Aen. X, 4.; *adspectans* etiam Rom. Ge. III, 228.; et in Vatic. cum Aen. I, 420. *spectat* scriptum esset, antiqua manus adiecit *ad*. His tribus exemplis satis defensam tectamque puto antiquiorem in hoc verbo rationem, quam non dubitavi adsciscere. Nec mirum, si Verbum simplex *aspicere*, plurimo usu tritum, litteram *d* mature expulerit, diutius contra retinuerit Verbum frequentativum, quod non habebat sedem in quotidiana consuetudine. Mirum videtur Reisigio (*Vorles. über lat. Sprachw.* p. 280.), quod Passovius ad Tacit. Germ. p. 3. *adsum* retinere voluerit, cum *assum* pronuntiasset Romanos ostendat Plautus Poen. I, 2, 67.: „*assum* apud te eccum. AG. ego *elixus* sis volo.“ At ea res non impedit, quominus *adsum* scripsisse Romanos putemus; alia esse potuit scribendi, alia pronuntiandi ratio; ac si illo quidem loco Plautus *assum* scripsit, ut ibi debuit, non sequitur continuo sic eum ubique scripsisse, qui semel hoc pronuntiandi consuetudini tribuerit, ut ita scriberet. Quid autem, si hanc ipsam vulgi consuetudinem ridendam eo loco proponere Plautus voluit? quod mihi quidem ita videtur. — Denique *Aspernari* ubique veteres illi, quos supra me-

moravi, codices; et recte; vid. Heusinger. Obs. antibarb. pag. 327. Doederl. *Lat. Synonymen u. Etymolog.* Vol. II. p. 178. sq. coll. Vol. III. p. 323. sq.

8. Ante *r* et *t* in eadem litteras *d* mutatur constanter. Itaque Mediceo auctore scribemus *Arrigere*, *Arripere*, *Atterere*, *Attingere*, *Attollere*, et quae sunt eiusdem modi. Quae res cum innumerabilium exemplorum testimonio confirmetur, Aen. XII, 322. casu nescio an Foggini errore *Adtulerit* exaratum sit. Sed, ne quid dissimulemus, enotantur a Bottario ex cod. Rom. *adtritā*, quod vidit etiam Schulzius, Ecl. VI, 17. Ge. I, 46., *adtractus* Ge. III, 505., *adtoniti* Ge. III, 545., *adterat* Ge. IV, 12., *adtraxerit* Aen. XI, 250. Praeterea *adtorquens* Vatic. apud Bottar. Aen. IX, 52. — Ceterum ante litteras *c*, *f*, *g*, *l*, *n*, *p*, *r*, *s*, *t*, litteram *d* in eadem abire vult Priscianus l. II. c. 1. s. 7., etsi frequenter inveniatur litteris *f* vel *n*, vel *l*, vel *r*, vel *s* sequentibus *d* scripta, quod ille scriptorum errori adsignandum putat.

Progredimur ad Praepositiones IN et CUM.

9. In constantissime servatur ante litteram *l*. Ergo ubique in Mediceo *Inlabor*, *Inlacrimo*, *Inlido*, *Inludo*, *Inlustris*, etiam *Inlecebrae*, *Inluvies*, et quae sunt reliqua. Pariter *inlita* in Voll. Herculanens. P. II. Col. VI. lin. 5. Atque eam rationem et Vergilii aetate et postea pervulgatam fuisse, cognosci potest ex ridiculo errore, qui deprehenditur in nummo Decii apud Eckhel. T. VII. p. 344., in quo est *Inluricus* pro *Illyricus*. Hinc vide, quid facias severa illa in Wunderum animadversione Lindemanni Grammat. Lat. Vol. I. p. 235. not. 38. *Illaudati* tamen Vatic. Ge. III, 5. apud Bottar.

10. Non eadem est alterius Praepositionis constantia. Et *Colligo* quidem, quod in hoc genere longe frequentissimum est, sic semper, non *Conligo*, scriptum invenitur; (Quintil. XI, 3, 35.: „Vitatur etiam duriorum inter se congressus, unde *pellexit* et *collegit*.“) neque aliter illa semel apud Vergilium lecta *Colloco*, (Placidi Glossae p. 441.: „*Collocat* melius dicimus per *l*“, nam mollior et levior sonus est; interdum enim praepositio praecedens sumit litteram sequentis verbi.“) *Colludo* et *Collatus*. Obtemperavi in ea re Mediceo, quamquam *Conlegit* exstat in Rom. Aen. XII, 491.; nam quod in eodem Aen. XII, 711. *Conlectis* pro *Coniectis* legitur, nihil probat. Contra ubique, Vaticano consentiente, in Mediceo *Conlapsus* et *Conlucere*, nisi quod Aen. X, 539. est *collucens*. Praeterea etiam semel lecta *Conloquium* et *Conlustrō*. Mihi quidem in his discrepantia compositionis eam videtur habuisse causam, quod in aliis produceretur, in aliis corripere Praepositio; cfr. Gell. N. A. infra ad litt. IV. §. 3. et 4. laud. Aliter de ea

410   ADSIMILATIO PRAEPOS.

re iudicat Muellerus Praefat. ad Varron. de L. L. p. XXXVIII., a quo dissentit Freund. ad Cic. Orat. pro Mil. p. 27.

11. Porro ubique *Inr...* in Mediceo, nusquam *Irr...*; sic, ut quaedam crebrius lecta afferam, *Inridere*, *Inrigare*, *Inritus*, *Inrumpo*, *Inruo*; consentiunt Rom. Vatic. et Fragn. Sangall., adde Voll. Herculanens. P. II. Col. VII. lin. 4. Contra eadem constantia *Corr...*, nusquam *Conr...* Cum autem *Inr...* ubique retinuerit Mediceus, mirum profecto esset, si eadem ratio in *Conr...* prorsus oblitterata esset in eodem. Scilicet in haec quoque usus (vel etiam varius pronuntiandi modus, cfr. §. 10. extr.) imperium suum exercuisse putandus erit.

12. *In* ante *m* servandum esse, etsi aliquoties inversum invenitur, satis multa exempla docent. *Inmanis* legitur Ge. IV, 458. Aen. I, 110. 139. V, 351. 822. VII, 666. IX, 730. XI, 173. 552. et aliis locis; *Inmemor* Ge. IV, 440. Aen. II, 244. III, 617. VII, 439. IX, 256. et saepius; *Inmensus* quoque crebrius est, quam *Immensus*; *Inmergere* Ge. IV, 29. Aen. III, 605.; *Inmiscere* saepius quam *Immiscere*; *Inmittere* Ge. III, 371. Aen. III, 593. VI, 1. 312. X, 406. XI, 562. et saepius; *Inmitis* Ge. IV, 17.; *Inmobilis* Aen. IX, 448. XII, 400.; *Inmotus* Aen. I, 257.; *Inmortalis* Ge. IV, 208. Aen. IX, 95. XII, 882.; *Inmundus* Aen. V, 333. X, 844.; porro semel lecta: *Inmaturus* Aen. XI, 166.; *Inmedicabilis* Aen. XII, 858.; *Inmeritus* Aen. III, 2.; *Inmulgere* Aen. XI, 572.; *Inmurmurat* Ge. IV, 261., et bis lectum *Inmugire* Aen. III, 674. XI, 38. Contra semper scribitur *Inminere*, ut etiam in Voll. Herculanens. P. II. Col. I. lin. 7.; *Immolare*, *Immunis*, geminata *m*; vid. infra §. 18. Vaticanus crebrius in hoc genere adsimilatione utitur; cuius quam studiosus fuerit is, qui scripsit eum codicem, licebit fortasse inde suspicari, quod etiam *im mentem* exaravit Aen. IV, 39. et *im pace* Aen. VII, 46. Hinc recte coniecturam facias de consuetudine talia pronuntiandi. Legitur tamen in eodem *inmensam* Aen. II, 185. *inmeritam* III, 2. *inmanis* VI, 618. *inmota* VII, 314. et *inmittere* V, 805. IX, 889. Ut autem supra vidimus *Corr...* ubique, non *Conr...* in Mediceo exarari, sic etiam *Comm...*, non *Conm...* Consentit in ea quoque re Vatic.

13. *In* ante litteram *p* in Mediceo nunc servatur, nunc inflectitur, ita quidem, ut appareat, si non in omnibus, certe in longe plurimis verbis vocabulisque antiquiorem formam exhibitam esse a Vergilio. In omni autem hac quaestione de vera germanaque verbi cuiusque scribendi ratione illud maxime videndum est, quae sit forma verborum rarissime lectorum, quippe in quibus fere antiquam manum servarint librarii. Itaque *Inpastus*, *Inpatiens*, *Inpavidus*, *Inpensa*, *Inpensius*, *Inperditus*, *Inperfectus*, *Inperterritus*, *Inpexus*, *Inpiger*, *Inplacabilis*, *Inplacatus*, *Inplumis*,

Inprecor, *Inproperatus*, *Inprovidus*, *Inproviso*, *Inpubis*, ubique sic per *n* scripta sunt in Mediceo. Et cum multo crebrius *Impellere*, quam *Impellere*, in eodem compareat, non est praetereundum, quod Aen. VIII, 239. legitur: „*Impulit: impulsu*“; nempe hoc nomen semel exstat in carminibus Vergilii. Nec leve praesidium huic rationi etiam inde paratum, quod, ubi esset in eiusmodi vocabuli prima parte, quod corrigeretur, *in* positum est, non *im*; quippe in retractandis iis, quae scripsimus, deposita perpetuae scriptionis festinatione, accuratius singula expendimus. Aen. XII, 357. *expresso* legitur in Mediceo; sed supra scriptum *in*, ut fieret id quod requiritur *inpresso*. Similiter Aen. X, 844., cum in Mediceo scriptum fuisset *mullo*, manus emendatrix *in* supra scripsit et *lt* in *nd* mutavit, ut existeret *inmundo*. Nec, quod in cod. Rom. Aen. X, 363. legitur *intulerat* pro *inpulerat*, fieri ex *impulerat* facile potuit. Sed persequor reliqua. *Inpar* legitur Ge. III, 532. IV, 245. Aen. X, 459. XII, 149. 216. (et in Vatic. Aen. I, 475.) *Inpedire* Aen. IX, 385. X, 553. XI, 21. *Impellere* Aen. I, 11. II, 465. IV, 594. XI, 278. XII, 856. Ge. II, 211. *Inpendere* Ge. I, 365. IV, 191. *Inpendere* Ge. II, 61. III, 74. *Inplere* Ecl. VI, 48. Aen. I, 215. 716. (etiam in Fragn. Sangall.) III, 526. VIII, 278. (denique in Vatic. Aen. IV, 30.); *Implicare* Aen. II, 552. IV, 148. XI, 632. 752. *Inplorare* Aen. X, 19. (et in Vatic. Aen. VII, 311.); *Inponere* Ge. II, 73. 540. IV, 173. Aen. IV, 418. V, 463. VI, 246. VII, 573. VIII, 188. et saepius; (tum Vatic. Ge. III, 173. Aen. IV, 497.) *Inportunus* Aen. XI, 305. XII, 864. *Inprimere* Aen. IV, 659. (ut in Vatic.), V, 536. X, 497. XII, 303. *Inprobus* Aen. II, 80. IV, 386. XI, 512. XII, 261. *Inprovisus* Aen. I, 595. II, 182. et reliquis locis; (etiam in Vatic. Aen. I, 195. II, 182. IX, 49.) *Inprudens* Ge. I, 373. Aen. IX, 386. *Inpune* Aen. III, 628. VI, 880. (ut in Vatic.), IX, 653. 784. XI, 134. Habes hic prope omnia litteris *inp* incipientia, quae quidem apud Vergilium leguntur. Ex paucis, quae restant, *impingere* est Aen. V, 805. et *implexae* Ge. IV, 482., quae non dubitabis quin ad ceterorum formam revocanda sint et ita scribenda: *inpingere*, *inplexae*. Difficilius est statuere de verbo *imperare*, quod, quoties scriptum est, *m* habet, non *n*; et *Imperium*, *Imperator*, haec ita per *m* scripta prope constanter exhibent Nummi et Inscriptiones, etiam Voll. Herculanens. P. II. Col. II. lin. 4. et Col. III. lin. 4. Apparet igitur mature in hoc verbo, utpote usu maxime trito, *n* in *m* transisse. Quare minime mirum videbitur, quod in cod. Mediceo eadem regnat ratio; sed certa germanae scripturae vestigia exstant Aen. VIII, 509., ubi est *inperium*, et Aen. XII, 719., ubi *inperitet*, frequentativum semel a Vergilio positum; quae ipsa res quam habeat vim, supra declaravimus. Restituemus igitur prope oblitteratas formas *inperare* et *inperium* ubique, quas etiam Ciceroni vindicat cod. palimpsestus libror. de

Rep. Restant *Impetus* et *Impius*; ex quibus etsi certe alterum *Inpius* ab ipso poeta exaratum credas, malui tamen, ne quid temere fecisse videar, utrumque ita, ut in Mediceo scriptum repperi, servare. *Impetus* etiam Voll. Hercul. P. II. Col. I. lin. 8. Ceterum *in.primis* (sic) Rom. Ecl. V, 69.

14. Multo rarius antiqua consuetudo servata est in verbis vocabulisque a litteris *comp* incipientibus; servatam his tantum locis reperies: *Conpages* Aen. II, 51. *Complere* Aen. IX, 39. XI, 140. (et in Rom. IX, 567.) *Complexus* Aen. VIII, 532. *Conpositus* Aen. XI, 599. *Comprensus* Aen. VI, 701. XI, 723. et in Vatic. VI, 626. Nec parvi est momenti, de qua re paulo ante diximus §. 13., quod, cum Aen. XI, 140. *replet* scriptum exstet in Mediceo, *con* supra appositum cernitur, ut fiat *conplet*. His exemplis refutandus K. L. Schneiderus, qui Grammat. Lat. Vol. I. P. I. p. 306. rationem solam secutus usum neglexit; adde, quae ab ipso afferuntur P. II. p. 544. Cetera, *Compellare*, quod ita scriptum ter etiam in Vaticano visitur, *Compellere*, *Compescere*, *Compin-gere*, *Comportare*, *Comprimere*, per *m* ubique exarata inveniuntur. Atque ex his quoque intelligitur, maturius immutari coeptum esse *Con*, quam *In*; cf. supra §. 10. 11. 12. extr.; unde factum videtur, ut consuetudo posteriore aetate per totum hoc genus dominans prope omnia ipsi contraria inverterit. Ac reputantes ex numero verborum ita compositorum nulla crebrius legi, quam *Complecti* et *Complexus*, *Complere* et *Componere*, quibus addere licet *Comprehendere*, et tamen vix plus, quam singula exempla antiquioris consuetudinis relicta esse, facile nobis persuadebimus, non haec solum, sed etiam cetera, exceptis fortasse, si qua sunt excipienda, verbis *Compellare* et *Compescere*, per *n* scripta fuisse a Vergilio. Tamen, ne calidius rem gessisse videar, in sex illis verbis, quae supra sunt proposita, *m* servavi.

15. *Inbellis* Mediceus ubique; consentit Rom., qui Ge. III, 265. habet *in.bellis*. Contra idem Mediceus semper *Imbuo*; et consultius fuerit huius codicis auctoritatem in hoc verbo sequi, cum compositionis rationem in eo mature obliti esse Romani videantur.

Venimus ad Praepositiones OB et SUB ante litteras *c, f, g, m, p, r, s, t*, in compositis collocatas.

16. *Ob* servatur ante *m*; Aen. VI, 155. *obmutuit*; et cum Aen. IV, 279. primo scriptum fuisset *ommutuit*, ut est eo loco in Rom., altera manus prius *m* transfixit et *b* supra scripsit. Idem dicendum de praepositione *Sub*. Et *submergere* ubique Mediceus, nisi quod Aen. V, 125. *sumersum* (sic) legitur, sed supra scripta *b*. *Submittere* exstat his locis: Ge. III, 159. Aen. XII, 832. Contra *summovere* in eodem, non *submovere*; sed quod pro *sub* *vomere* ter scriptum est *submovere*, Ge. II, 203. 356. III, 515.,

pro melioris scripturae testimonio esse debet. *Summotis* Rom. Ecl. VI, 38. In Vaticano cum quater omnino Verba, quibus praefixa est haec praepositio, a littera *m* incipientia deprehendantur, Ge. III, 159. Aen. III, 93. V, 125. VII, 226., ubique admissa est adsimilatio. Denique eadem praepositio in Mediceo integra servatur ante litteram *r* duobus locis, qui sola, quae exstant in carminibus Vergilii, habent huius compositionis exempla, *Subremigo* et *Subrigo*; nam *Surgo* facit *Surrexi*.

17. Iam quaeritur, num etiam *obc*, *subc*, *obf*, *subf*, *subg*, *obp*, *subp*, scribendum sit, an *occ*, *succ*, *off*, *suff*, *sugg*, *opp*, *supp*? Et *obfuit* quidem Medic. Ge. I, 374., ubi *offuit* Rom.; praeterea non legitur hoc Perfectum; sed in ceteris idem codex constanter praebet *off*. In reliquis, quae modo attuli, compositis ubique admissa est adsimilatio, nisi quod Aen. XI, 119. *subponite* scriptum est in Mediceo; sed id unum inter tot contraria pro regula sequi nolim cuiquam suadere. Itaque satis habeo, tenuia quaedam asperioris formae, quae collegi, exempla subiungere. *Subcinctam* Rom. Ecl. VI, 75. *Subcumbere* Vatic. Aen. IV, 19. *Subfosso* Alburg. Aen. IX, 671. *Subsecti* affertur e duobus codd. ab Iaeckio Aen. II, 110.; item ex uno *Subgeritur* Aen. VII, 463. Singularia in suo genere sunt *Substantant*, quod habet Palat. Aen. XII, 662., et *suppedibus*, quod est in Vatic. Aen. VI, 256.

18. Denique dicendum est de iisdem Praepositionibus, quibus adiungimus Praepositionem *Ab*, ante litteras *s* et *t* collocatis. Littera *b* in iis vocabulis verbisque, quibus Praepositiones *Ab*, *Ob* et *Sub* praefixae sunt, cum succedit vel *s* vel *t* littera, ut propius ad sonum tenuis *p* accedebat, sic etiam in hanc ipsam non raro conversa est. Quintil. Inst. Orat. I, 7, 7.: „Quaeri solet, in scribendo praepositiones sonum, quem iunctae efficiunt, an, quem separatae, observare conveniat; ut cum dico *obtinuit*; secundam enim *b* litteram ratio poscit, aures magis audiunt *p*; et *immunis*; illud enim, quod veritas exigit, sequentis syllabae sono victum *m* gemina commutatur.“ Glossae Placidi p. 487.: „Nuptiae quamquam a nubendo dicantur, scribuntur per *p*, quia *p* littera mitior.“ His compara, quae leguntur apud Quintilianum XII, 10, 32.: „Quid, quod syllabae nostrae in *b* litteram et *d* innituntur adeo aspere, ut plerique non antiquissimorum quidem, sed tamen veterum molire tentaverint.“ Et *aps*, *apt*, *ops*, *opt*, pro *abs*, *abt*, *obs*, *obt*, fuisse qui scriberent, et Nummi et Marmora et libri mss. testantur. De libris mss., nam de his solis hic agam, vid. praeter alios Niebuhr. ad Cic. Orationum pro Fonteio et Rabirio Fragmm. pag. 110. A. Mai. Conspect. Orthographiae ad calcem libror. de Rep. p. 624. edit. Moser. adde Pontederæ Ep. I. p. 335. apud Schneid. Satis antiquam fuisse hanc rationem docet nobile illud,

brevisimum quidem, sed idem antiquissimum Fragmentum carminis epici Herculani repertum, in Part. II. Voluminum Herculaneis. editum. Ibi Col. I. *opsessis* et Col. VIII. *opsidione* est scriptum. In Mediceo haec inveni: *opstipui* Aen. II, 560. III, 48. 298. *opstipuit* Aen. I, 613. II, 378. *opstipuer* Ge. IV, 351., *opser-vans* Ge. IV, 513., *opsuitur* Ge. IV, 301., *optendere* Aen. X, 82., *optestemur* Aen. XI, 358., *optulerat* Aen. II, 61. cum Rom., *optusis* Ge. I, 433., *optutu* Aen. I, 495. cum Rom., adversante ibi Vaticano, et VII, 250. cum Vaticano, *apsens* Aen. IX, 361., denique *supter* Ecl. X, 4., alias *subter*, ut etiam Vatic. Ge. III, 298. Aen. IX, 514. Praeterea Rom. *optat* pro *obstat* Aen. VI, 438., sed idem *obstabis* pro *optubis* Aen. X, 57. In Vatic. apud Bottar. legitur *optulit* Aen. VIII, 611.; sed illud *optulit* Mediceo vindicavit nunc Ang. Maius, qui eam paginam ex Mediceo in cod. Vatic. translata esse vidit. Denique *optunsior* est in versu Vergiliano, quem affert Pompeius Comment. in librum Donati de Barbarismis VI, 7. p. 472. *Sub* ubique retinet in Mediceo mediam; quamquam Schneider. Gr. Lat. Vol. I. P. I. p. 220. quaedam mutatae in ea quoque voce mediae exempla protulit; nec plane praetereundum, quod Aen. VI, 414. pro *sutilis* in Rom. legitur *suptilis*. Atque hac in re magis fortasse audiendus est usus, quam ratio et analogia; quamquam haud scio, an etiam usus suam habuerit quandam rationem, quam indicare fortasse liceret, si de vario eiusdem consonae (*b*) pronuntiandae modo constaret; quae cum fere idem sonuisse in plerisque vocibus videatur, quod *ν*, (vid. infra litt. PS.) in aliis, maxime vero, id quod et Quintilianus quodammodo probat et multo apertius numerus exemplorum, in Praepositione *ob* asperius elatam esse coniicias. Contemplantibus autem nobis exempla supra proposita probabile videbitur, duriorum fuisse huius Praepositionis sonum in Verbis et in iis Nominibus, quae a Verbis originem habent; molliorem in ceteris; nam *obscenus* et *obscurus* etsi crebro usurpantur, tamen nullum in his reperitur vestigium tenuis *p*. Ac fortasse ne in Verbis quidem omnibus durius pronuntiabatur. Sed cum in cetera copia vix singula in Verbis singulis positae tenuis exempla reperiuntur, non potuit casu evenire, ut ea in Verbo *obstipescere* sexies compareat; adde, quod, cum Aen. I, 513. *obstipuit* in Mediceo legatur, *opstipuit* in Fragm. Vatic. exstat. Itaque cetera quidem, ne quid temere novasse videar, reliqui intacta, *opstipui* tamen et *optutu*, quod, cum ter omnino apud Vergilium legatur, bis in uno Mediceo per *p* scribitur, quasi postliminio restituere non dubitavi.

ADSIMULARE et ADSIMILARE. vid. V. L. ad Aen. XII, 224.

ADSPARGERE. vid. litt. A.

AENEIS, AENEIDOS. vid. GENITIVUS §. 3. lis autem,

quae scripsi ad Aen. IX, 653., nunc adde, quae scripsit Th. Fr. Freytagius ad Hom. Il. I. p. 4.

AENUS, AHENUS. vid. litteram H.

AEQUIPARO. *Aequiperas* „in vetustioribus“ (quibus?) ait Heinsius, scriptum Ecl. V, 48.; sic ibi Servius Dresd.; eodem modo in vetere Epigrammate apud Ciceron. Tuscul. V, 17. editur. Parum aut nihil conficitur iis, quae scripta sunt a Dansquio Orthograph. P. II. p. 20. ab Oudendorp. ad Sueton. Neron. c. 53. ab Arntzen. ad Panegy. vett. IX. c. 4. pag. 554. et ab ipso Heinsio ad Vergil. l. l. Plerisque locis critici non satis dignam habuerunt hanc lectionis varietatem, quam curarent. Itaque factum est, ut nondum certi quidquam de ea re statuere liceat. Cod. Gud. Arusiani apud Lindem. Vol. I. p. 214., etsi praescriptum est *aequipero*, in ipso tamen exemplo ex Ecloga supra laud. petito exhibet *aequiparas*. Vossius quidem *aequiperes* recepit, quia sit antiquior haec forma. Equidem *aequiparas* ut antiquius retinui; est enim necesse antiquiorem formam esse primitivam, inflexam recentiorem. Nunc ex schedis Schulzianis comperi *aequiparas* esse in Rom. Is, ut antiquissimus testis, utique sequendus.

AESCULUS, ita cum diphthongo, probat etiam Servius ad Ge. II, 290. et vid. Doederlin. *Lat. Synonymen u. Etymolog.* Vol. VI. p. 11.

AETHERIUS constanter Mediceus, non AETHEREUS. vid. V. L. ad Aen. I, 201. Iniuria tuetur alterum Drakenb. ad Silium V, 73.

AFUI, AFORE, non ABFUI, ABFORE. vid. V. L. ad Aen. VII, 498. cfr. Cic. Orat. 47. s. 158. et Gell. N. A. XV, 3.

ALAESUS. vid. HALAESUS.

ALARE. vid. HALARE.

ALCYONES, non HALCYONES. vid. V. L. ad Ge. I, 399.

ALIQUID, ALIQUIT. vid. litt. D.

ALLECTO, non ALECTO, ubique Medicus, etiam, ut videtur, Rom.; in hoc quidem certum est geminata / hoc nomen scriptum esse Aen. X, 41. et VII, 324., ubi Bottarius: „Sic alibi.“ item in binis versibus, quibus in Vatic. exstat, VII, 324. 445.

ALLIA Aen. VII, 717., ubi vid. V. L. Servius metri causa Vergilium ait geminasse litteram / in hoc nomine. Et *παρά τὸν*

'*Ἄλλαν ποταμὸν* est apud Plutarchum. Sed in Romanorum scriptorum codicibus fere exhibetur *Allia*, *Alliensis*, item in Cenotaphio Pisano teste Norisio Dissert. IV. p. 481., a quo Servius refutatur. Vid. etiam Duker. ad Flor. I, 13. Simplicem consonam tuetur Zumpt. ad Cic. Divinat. in Caecil. c. XV, 48.

ALLIUM. *Alium*, non *Allium*, scribendum praecipit Probus A. Gr. p. 1435. Et *alia* Pierius Ecl. II, 11. in quibusdam libris, scriptis an impressis? invenit. Res amplianda; interim consultius erit sequi consuetudinem. — Haec dudum scripseram, cum ad me perfertur collatio cod. Rom. a Schulzio meo instituta, unde didici, Ecl. II, 11. (praeterea enim non legitur hoc voc. apud Vergil.) in Rom. esse *Alia* simplici consona. Sic etiam Thuan. II. Moret. vs. 88., ubi *Alea* duo alii. Itaque extrivi alterum /. Cf. etiam Oudendorp. ad Sueton. Vespas. c. 8.

ALVUS an i. q. ALVEUS? vid. Quaest. Virgil. XVI, 4.

AMBESSUS. vid. litt. S. §. 2.

AMENTUM. Semel hoc vocabulum legitur apud Vergilium, Aen. IX, 665. Verius puto *ammentum*, geminata *m*, ut ibi exstat in Medic., quod confirmare quodammodo videtur Romanus, in quo est *armentum*. Et sic scripsisse veteres probat fortasse Festus p. 25., qui hoc vocabulum a Graeco *ἄμμα* ortum tradit; etsi ipsum *amentum* scripsisse locus videtur docere et ordo elementorum.

AMFRACTUS, ANFRACTUS. vid. V. L. ad Aen. XI, 522.

AMMON, HAMMON. vid. V. L. ad Aen. IV, 198. Drakenb. ad Silium I, 39. Oudendorp. ad Lucan. III, 292.

AMURCA. Scripsi *amurga* Mediceum secutus; vid. V. L. ad Ge. I, 194. adde Oudendorp. ad Appulei. Met. pag. 272. Lindemann. Grammat. Latt. Vol. I. p. 124. not. 1.

ANCHISĀ, ANCHISE, Vocativus. vid. V. L. ad Aen. III, 475.

ANCORA, ANCHORA. vid. V. L. ad Aen. VI, 902. et *ancora* Medic. etiam Aen. VI, 4. vid. Schneider. ad Caes. B. G. III, 15, 5.

ANHELARE, ANHELUS, ANHELITUS. vid. V. L. ad Ge. III, 497.

ANTEMNA, ANTENNA. vid. V. L. ad Aen. III, 549. Doederlin. Lat. Synonymen u. Etymolog. Vol. V. p. 94. Vol. VI. p. 21.

APOSTROPHUS. vid. litt. *N.* §. 9.

APPENNINUS, APENNINUS. vid. V. L. ad Aen. XI, 700. XII, 703.

APPULEIUS, Luc. Caecil. Minuc., vid. VERGILIUS.

APUD, APUT. vid. litt. *D.* §. 3. 8.

ARABS, ARAPS. vid. litt. *P.* §. 2.

ARBOS, non ARBOR. vid. V. L. ad Ecl. III, 56. Ge. II, 150.

ARCESSO, ACCERSO. vid. V. L. ad Aen. V, 746. Schmid. ad Horat. Ep. I, 5, 6. II, 1, 228. Klotz. ad Cic. Tusc. IV, 1, 3. adde, qui aliter, ac vulgo fieri solet, de ea re statuunt, Doederlin. *Synonym.* Vol. III. p. 281. sq. Kritz. ad Sallust. Cat. 40, 6., quem equidem malim ex paucis codd. *arcessere*, quam ex multis *accersere* Sallustio restituisse. Incredibile est enim, quam inimici fuerint librarii formae *arcessere*. Scripsit de hoc verbo in Programmata 1839. edito R. Stuerenburg, qui (ut refert H. Harless in *Zeitschrift f. d. Alterthumswissenschaft* 1840. fasc. VIII. no. 97. p. 799.) utramque huius verbi formam a Romanis usurpatam esse ait, sed ita, ut non idem utramque significasse statuatur, veteres Grammaticos secutus, quibus ad stipulatur Kritz. ad Sallust. Iug. 32, 1. Dissentit a Stuerenburgio Ellendt. ad Cic. de Orat. II, 27, 117. Non negligendae in hoc verbo veteres glossae; vid. Casaub. ad Sueton. Iul. c. 2. Apud Caesarem codicum auctoritate motus ubique *arcessere* edidit Oudendorp.; vid. ei. not. ad B. G. I, 31. Ex paucis, sed optimis libris affertur *arcessere*, teste Zumptio, Cic. Verr. I. IV, 39, 85., cum Lagomarsinii praeter unum omnes *accersere* tueantur, quare nolim ex Lagomarsiniis *arcessere* arcessivisse Ellenditium apud Cic. I. I.

ARCUS, ARQUI. vid. LITT. SIBI INSID. §. 9.

ARENA. vid. HARENA.

ARISTA. Legitur etiam *harista*, sed a m. pr., in Mediceo, vid. V. L. ad Aen. VII, 809. Nempe videntur librarii propter primae syllabae similitudinem *arista* cum *arena*, *harena*, confudisse; et *harena* aliquoties pro *arista* in libris mss. reperiri, docet Burmann. I. I.

ARRUNS, non ARUNS. vid. V. L. ad Aen. XI, 759. Confirmatur ea res etiam *Arruntii* nomine, de quo praeter alios vid. Kritz. ad Vellei. II, 77, 3.

ARTUS, non ARCTUS. vid. V. L. ad Aen. I, 293. Priscian. VI, 15, 77. adde quos laudant Cellar. et Harles. *Orthographiae* pag. 180. Schmid. ad Horat. Ep. I, 5, 29.

ARUNDO, vid. HARUNDO.

VERGIL. TOM. V.

ARUSPEX. vid. HARUSPEX.

ASBYTES, non ASBUTES. vid. litt. Y. §. 2.

ASILAS, non ASYLAS. vid. litt. Y. §. 2.

ASTYR, non ASTUR. vid. litt. Y. §. 2.

AT et AD. vid. litt. D. §. 4.

ATIUS, non ATTIUS. vid. V. L. ad Aen. V, 568. Ellendt. ad Cic. de Orat. Vol. I. p. 453.

ATLAS, ATLANS. vid. litt. N.

ATTRACTARE. vid. V. L. ad Ge. III, 57. et supra litteram A.

AUD, AUT, pro HAUD, HAUT. vid. litt. D. §. 1. extr.

AUTUMNUS. Quid iam dicent illi, qui certissimis argumentis evincere se posse sibi persuadent, *auctumnus*, sic adiecta *c*, scribi oportere, cum resciverint in illo venerando veteris orthographiae Latinae monumento, codicem Mediceum dico, eadem constantia, qua *auctor* ubique exhibetur, eadem, inquam, constantia *autumnus* sine *o* exarari? vid. Torrent. ad Horat. Od. II, 14, 15. et IV, 7, 11., cui prudenter obtemperavit Bentleius, Kreyssig. ad Sallust. Histor. l. III. Fragmm. Part. II. p. 6. et 45. De *auctor* lege, si tibi videbitur, quae scripsit Beier. ad Cic. Oratt. Fragmm. p. 244. sq.

BACA, simplici *c*, non BACCA, ubique legitur in Mediceo, ut etiam *bacatum* Aen. I, 655. Et cum Ge. II, 519. *bacca* scriptum esset, altera *c* et transfixa est et puncto notata, tamquam quae exulare debeat. Consentit cum Mediceo Romanus et (Aen. I, 655.) Vatic.; vulgarem rationem tuetur, ut solet, Palatinus.

BACCHARIS, BACCARIS, Graecis et *βάρχαρις* et *βάρχαρις* dicta; vid. notata ad Hesych. T. I. p. 680. A Bacchi nomine tractum esse hoc vocabulum licebit fortasse ex eo colligere, quod salubris erat baccharis ad crapulam edormiendam; vid. Plutarch. Sympos. l. III. pag. 641. cd. Francof. Et *baccharis* ut plurimum apud Romanos scriptores exaratum inveni; sic ipse Mediceus Ecl. VII, 27.; quare hanc formam restituendam putavi.

BELUA, non BELLUA, Medic. et Rom. Aen. VI, 287.; recte, etsi a bello quibusdam dicta videtur; vid. MILLE.

BERECYNTIUS, non BERECYNTHIUS. vid. V. L. ad Aen. VI, 785.

BIPINNIS, vid. PINNA.

BOVOM scribe, non **BOUM**, cfr. V. L. ad Ge. III, 419. Aen. II, 306. Et plane ita *bovom* scriptum est in Vatic. Ge. III, 211., nisi quod altera *o* expuncta est; *bovom* idem Aen. II, 306.

BRACCHIA, geminata *c*, ubique Mediceus, nisi quod Aen. IX, 623. incuria relictum a Foggino videtur *brachia*; et Ge. I, 202. altera *c* puncto notatur. Consentiant cum Mediceo Vaticanus (Ge. IV, 174. Aen. V, 136. VI, 700. i. e. quoties id vocabulum in eo codice legitur), Romanus et Fragg. Sangall. Nempe factum est *brachium* e Graeco *βραχίον*, quod primam brevem habere constat, sicut in omni vocabulo Graeco *α* ante *χ*, praeterquam in iis, quae *η* in *α* converterunt, ut *πραχῦς*, breve est. Ut igitur *brachium* primam produceret, (et videtur etiam in soluta oratione vulgo producta fuisse) factum est geminata consona, i. e. tenui *c* praeposita aspiratae *ch*.

BUCINA, non **BUCCINA**, Medic. et Aen. VII, 519. et XI, 475.; bis enim omnino legitur; altero quidem loco *bucina* etiam e Rom. affertur a Bottario. Vid. Drakenb. ad Liv. VII, 35, 1. Waas. et Oudendorp. ad Frontin. I, 5, 17.

CAEDRUS scripsi Medicei auctoritatem secutus, non *cedrus*, vid. V. L. ad Ge. III, 414., ut *caestus*, de quo paulo post dicitur, etsi haec nomina *s* habent apud Graecos. *Cedrum* in Vatic. apud Bottar. exstat Aen. VII, 13. Glossae Placidi p. 441.: „*Caedrus* cum *a* scribi oportet.“

CAELUM, **COELUM**. Mediceus cum optimis libris Vatic. Rom., etiam Fragg. Sangall., *Caelum*, non *Coelum*, constanter exhibet; nec est dubium, quin ita scribendum sit. Varro de L. L. V, 3. (8.) „*Caelum* dictum scribit Aelius, quod est *caelatum*“ cet. eum locum qui totum perlegerit, facile sibi persuadebit ne nosse quidem Varronem aliam huius nominis formam. Cic. Verr. II, 52, 129.: „Quae iste cum cognosset novus astrologus, qui non tam caeli rationem, quam caelati argenti duceret“ cet. Rectene an secus origo huius vocabuli a verbo caelandi repetatur, hic non disputo; vid. Heusinger. Obs. antibarb. p. 330.; illud tamen intelligendum est Varronem et Ciceronem *caelum* scripsisse, non *coelum*. Quod autem *Coelius* ad Cic. Verr. IV, 17. et V, 70. Zumptius et propter libros mss. et propter nummos scribendum esse ait, distinguenda est duplex gens et *Caelia* et *Coelia*; vid. Morell. Thesaur. Vol. II. pag. 103. Niebuhr. *Römische Geschichte* Vol. I. not. 926. Repudiaverunt *caelum* nuper Beier. ad Cic. Oratt. Fraggm. p. 245. Handius *Lehrb. d. lat. Stils* I. II. c. 1. §. 6. immerito.

CAENUM, non **COENUM**, Medic. Ge. IV, 49. et Aen. VI, 296., item Roman.; quod reduxi. Vid. Cellar. Orthograph. p. 195.

ed. Harles. Volunt hoc vocabulum a verbo *cunire* esse factum; potius erat dicendum *cunire* natum esse ex *coenum*; *oe* enim in *u*, non *u* in *oe* mutari solebat. Festus: „*Cunire* est stercus facere.“ At *coenum* proprie non est stercus; nec quod addit Festus: „unde et *inquinare*,“ hoc significat: *cunire* eandem etiam vim habere, quam *inquino*, sed factum inde esse *inquino*. Itaque suspicari licet verbi *cunire* primam syllabam fuisse correptam. Quare nolim pro certo affirmare *cunire* ortum esse ex vocabulo *coenum*. Atque ut cognata haec statuamus, usus certe obtinere potuit, ut *caenum* scriberetur, simili quodam modo, ut *maereo*, quod fit a *μύρομαι*, aut ut *faenum* pro *feno* dixerunt veteres, ut Varro testatur; vid. etiam SCAENA.

CAESPES, CESPES. Festus p. 76. *caespitem* a caedendo dictum videtur putare. Glossae Placidi p. 445.: „*Caespites* — et diphthongum scribimus.“ Et diphthongum habet in eo voc. Medic. Ge. IV, 273., tum Vatic. Aen. III, 304. Rom. Ecl. I, 69. Praeterea cum Aen. XI, 566. in Mediceo *cespitem* exaratum esset, supra scripta est *a* littera.

CAESTUS, quo utuntur pugiles, scribitur in Mediceo praeter unum locum, Aen. V, 420., ubi tamen *a* supra scripta; *cestu* supra adiecta *a* etiam Vatic. Vid. Heyn. ad Aen. V, 379. Servius ad Aen. V, 69.: „*Caestus* per diphthongum pugilum arma significat; *cestus* balteum Veneris.“ Festum quoque *caestus* scripsisse, apertum est.

CALVUS poeta. vid. VERGILIUS.

CAMARINA, CAMERINA. vid. V. L. ad Aen. III, 701.

CAMURUS, CAMYRUS. vid. litt. Y. §. 3.

CASSANDRA. vid. litt. S. §. 1.

CASSUS, CASUS, et CASSURUS. vid. litt. S. §. 2.

CATILLUS, CATTILLUS. vid. V. L. ad Aen. VII, 672.

CATULLUS. vid. LITTERAE SIBI INSIDENTES §. 6. et voc. *Holus*.

CAUCASIUS, ut est in Rom. Ecl. VI, 42., non CAUCASEUS. vid. V. L. ad Aen. I, 201.

CAUSA, CAUSSA. vid. litt. S.

CELEMNA pro CELENNA nunc edidi Aen. VII, 739.

CEREALIS ubique, i. e. quater, in Mediceo, nisi quod Ge. II, 517. primo *Cerialis* fuerat, mutata deinde *i* in *e*.

CETERA Mediceus cum Vaticano, non CAETERA, vid. V. L. ad Ge. III, 3. Aen. XII, 606., Hand. Tursell. Vol. II. p. 31. sq., Fr. Haas. nota Reisigii *Vorlesungen üb. lat. Sprachwissenschaft.* inserta pag. 185. Spretam nunc, quae olim vera habebatur, originationem huius vocabuli nova ratione defendit Beier. ad Cic. Oratt. Fragmm. p. XLIII. not.

CETRA scripsi, non CAETRA, Aen. VII, 732., Mediceum secutus, cuius auctoritatem in re dubia pluris aestimandam putavi, quam recentiorum quorundam librorum testimonia; vid. ibi Heyn. adde Oudendorp. ad Sueton. Calig. c. 19.; quamquam non is sum, qui plane reiectam velim alteram huius vocabuli formam, satis illam quidem defensam verbis Hesychii: *καίτραι ὄπλα Ἰβηρικά.* vid. Doederlin. *Synonymen u. Etymolog.* Vol. VI. p. 61. Sed fuisse inter Latinos, qui *cetra* scriberent, fortasse etiam probat, quod in quibusdam libris mss. legitur *citra*. Ab Hebraeis hanc vocem repetit Vossius ad Caes. B. G. I, 1.

CH. Servius ad Ge. III, 223.: „Tria, inquit, habebant (maiores) nomina, in quibus *c* litteram sequeretur adspiratio: *sepulchrum*, *orchus*, *pulcher*: e quibus *pulcher* tantum hodie recipit adspirationem.“ Vid. C. L. Schneider. Gr. Lat. Vol. I. pag. 205. sqq. Antiquiore aetate Romanos adspiratione in his usos non esse satis constat; quae cum Ciceronis tempore quibusdam vocabulis suavioris soni causa addi coepta esset, vid. Cic. Orat. c. 48., posteriore aetate iisdem, certe ex parte, detracta est, id quod praeter alios Servius l. l. et Gell. N. A. II, 3. docent. Quae cum ita sint, non mirabimur, si quandam, at levem, inconstantiam in optimo Mediceo deprehendamus, ut, cum Ecl. VII, 65. *pulcerrima* et Aen. IV, 432. *pulcro*, hic tamen supra scripta *h*, exaratum inveniamus, reliquis locis omnibus retentam videmus adspirationem. *Pulcher* ubique Vatic. Cicero cum *sepulchrum* servasset, vid. locc. laudd., Vergilius *sepulchrum* videtur scripsisse, quod et Servii verba probant, et confirmat Mediceus, qui ubique hoc exhibet, si discesseris ab Ecl. IX, 59. Aen. VI, 152.; et Aen. VI, 177. puncto notata est *h*, quod idem factum in Vatic. Aen. IV, 29., qui reliquis quoque duobus locis, quibus hoc voc. exstat in hoc codice, tuetur adspirationem; *sepulchro* etiam Rom. Aen. VI, 152., ubi Bottarius: „Sic alibi,“ puta in eodem cod. Contra *simulacrum* et *lacrima* nusquam in Mediceo adspirationem habet, nec in Vaticano; *simulachra* tamen exstat in Rom. Aen. V, 585. et teste ibi Bottario aliis quoque locis in eodem codice.

CICERO. vid. EST. NEC. IMMO.

CIRCUM in compositis ante *d*. vid. Litt. *M*.

CLYPEUS, non CLUPEUS aut CLYPEUS. vid. litt. Y. §. 3. extr.

CLOANTHUS, non CLOANTUS. vid. V. L. ad Aen. I, 222.

CLUSAE Vatic. Aen. VI, 734.

COMTUS, COMPTUS, et similia, vid. litt. P.

CON... vid. ADSIMILATIO §. 10. sqq.

CONDICIO, non CONDITIO, vid. V. L. ad Aen. I, 236.; sic etiam nummi ac lapides. Consentit cod. Roman. Erudite vulgarem formam *ditione* et *conditio* defendit H. Harlesius in *Zeitschrift f. d. Alterthumswissensch.* 1840. fasc. V. no. 65. p. 529. sqq. Et cederem fortasse eius sententiae, si de originatione horum vocabulorum satis constaret, quae etiam fuit qui Graeca stirpe oriunda et cum *δλκν* cognata esse diceret.

CONEXUS, CONIXUS, CONUBIUM. vid. litt. N. §. 3.

CONIUX est Palatini scriptura; *coniunx*, ut iam ab Heynio editum est, probatum idem veteribus quibusdam Grammaticis confirmatumque Voll. Herculanens. P. II. Col. IV. lin. 4., longe plurimis locis tuetur Mediceus, consentiente Vaticano; *coniux* in Mediceo legitur Aen. I, 47. VI, 473. 523. 764. et Ge. IV, 465., sed hic quidem *n* supra addita. Nec existimandum, utrumque, sed cum quodam discrimine, scriptum a Vergilio, ut *Natus* et *Gnatus*.

CONTEMPNUNT Ge. IV, 104. in Vatic. apud Bottar. Praeterea nullum huius rationis vestigium inveni in vetustissimis libris mss. Vergilii. *Contempnere* Lips. uterque Aen. III, 77. et alibi.

COORTUS, COHORTUS. vid. litt. H. §. 3.

CORYLUS, non CORULUS. vid. litt. Y. §. 3.

CREBRESCERE, non CREBESCERE. vid. V. L. ad Ge. I, 359. Oudend. ad Caes. B. C. III, 26. et ad Sueton. Caes. c. 79. Zumpt. ad Cic. Divinat. in Caecil. c. IV, 13.

CRESSA, sed CRESIA. vid. V. L. ad Aen. V, 285.

CUM, QUUM. vid. LITTERAE SIBI INSIDENTES §. 7. 8.

CUMBA, non CYMBA. vid. litt. Y. §. 3.

CUPRESSUS, non CYPRESSUS. vid. litt. Y. §. 3.

CX. *Extincti* Medic. a m. sec. Aen. IV, 682., *prospecxit*

idem a m. pr. Aen. XII, 353., *micto*, sic, idem XII, 667., *respecxit* idem Ge. IV, 491. et a m. pr. XII, 671., *cincxere* Fragm. Sangall. Aen. I, 398. vid. etiam Schneider. l. I, p. 374.

CYBELE et CYBEBE, non CYBELLE. vid. V. L. ad Aen. III, 111.

CYCLOPIA, CYCLOPEA. vid. V. L. ad Aen. I, 201. Heins. ad Silium XIV, 33.

CYCNUM, non CYGNUS. vid. V. L. ad Ecl. VII, 38.

CYMAEUS, non CUMAEUS. vid. litt. Y. §. 2. extr.

D et *T*. In Mediceo modo HAUD, SED, APUD, AD, scribitur, modo HAUT, SET, APUT, AT.

1. Egit nuper de hac causa, sed ita, ut fere in commemorandis exemplis eius disputatio consisteret, Freundius ad Cic. Orat. pro Mil. p. 8. sqq. Quod Marius Victorinus p. 2462. docet ante vocales scribendum esse *haud*, ante consonas *haut*, ipsius esse inventum videtur. Nam cum in Mediceo legatur *Haud aliter* Aen. IX, 65. 797. X, 360. XI, 757., pro eo *Haut aliter* exstat Aen. IV, 256. IX, 554. X, 714. et *haut alio* V, 592. X, 456., *haut aliter* etiam Aen. I, 399. a m. pr. scriptum fuerat. *Haud equidem* Ge. I, 415. (ubi *Haut* Roman.) Aen. I, 335. V, 399. VII, 311.; contra *Haut equidem* Aen. V, 56. *Haud unus, ullus, umquam* Ge. II, 83. 249. Aen. XI, 441. (ubi *aut* Rom.) XII, 649. (ubi *haut* Rom.) 782.; *Haut unus, ullus, umquam* Ge. II, 133. III, 357. Aen. VI, 239. Porro *Haud ignarus, ignotus* Aen. X, 247. XI, 154.; at *Haut ignarus, ignotus* Aen. II, 91. IV, 508. 618. V, 284. *Haud mora* Ge. IV, 548. Aen. VII, 156. XI, 713.; *Haut mora* Aen. III, 207., ut etiam in Fragg. Sangall., 548. V, 140. 749. VI, 177. *Haud mollis* Aen. III, 41. XI, 728.; *Haut mollis* Aen. IX, 804. XI, 452. XII, 25. *Haud secus* Aen. VIII, 414. XI, 456. 814. XII, 9. 124.; *Haut secus* Aen. II, 382. III, 236. IV, 447. Reliqua persequar secundum litterarum ordinem:

Haud animo A. VIII, 370.
credo A. I, 387. (*haut*
 Fragg. Sangall.)
debile A. XII, 50.
dubiam A. II, 359.
dubitat G. II, 29.
expers A. X, 752.
incerta A. VIII, 49.
ita A. XI, 396.
iustus A. X, 95.
Ligurum A. XI, 701.
Mesentius A. VII, 654.
minus A. XI, 755.

Haut ante A. VI, 343.
aspernanda A. XI, 106.
correpta A. XI, 584.
deiectus A. X, 858.
facilem G. I, 122. (etiam
 Rom.)
fit A. X, 153.
impune A. III, 628.
indiga G. II, 428.
laeta A. XI, 238.
leve A. XI, 688.
licitum A. X, 106.
minus A. III, 561. XII, 481.

Haud nescia A. IX, 552.
 numine A. II, 396.
 pater A. VII, 558.
 procul A. VIII, 478. 642.
 quaquam G. IV, 455. A.
 XII, 45.
 sibi A. IX, 154.
 talia A. X, 599.
 tamen A. X, 276.
 tarda G. II, 52.
 vatum A. VIII, 627. (Medic. ap. Bottar.)

Haut multa A. III, 610.
 obscura G. I, 229.
 partem A. X, 128.
 pertulit A. X, 786.
 placitura A. XII, 76.
 procul A. VIII, 603.
 segnis A. III, 513. XI, 64.
 setius A. VII, 781.
 tamen A. X, 437.
 temere A. IX, 375.
 tenuit A. V, 332.
 tibi A. I, 327. (etiam Rom. „Sic alibi,“ ait Bottar.)
 timidus A. VI, 263.
 tulit A. X, 578.
 vincolo A. VII, 203. (ubi halit Rom.)

Nec raro aut pro *haut* in Mediceo legitur: Ge. II, 124. 265. (ubi aut etiam in Rom.), A. III, 214. (ubi *haut* Fragn. Sangall.), IV, 149. V, 284. 462. X, 494. 663. 732. 735. 737. 907. XI, 688. XII, 25. 227. 506., quibus quidem locis omnibus supra scripta est *h*, praeter Ge. II, 124. et A. X, 732. Semel, Aen. I, 387., invenitur *aud*, item supra appicta adspirationis littera. Aen. I, 672. incertum est, *aud* an aut principio scriptum fuerit; Rom. eo loco aut habet. At ibid. vs. 335., ubi *aud* expressum est, aut prius scriptum fuisse refert Fogginius.

2. Eadem varietas deprehenditur in particula *Sed*. Ac *Sed neque* scriptum in Mediceo Ge. II, 136. Aen. III, 242. XII, 903.; *Set neque* Ge. II, 103. *Sed non* Ecl. IX, 34. Ge. III, 209. Aen. V, 680. VII, 756. IX, 328. X, 302. 343. 584. XI, 32.; *Set non* Aen. III, 255. VI, 86. 140. VII, 736. X, 201. XI, 380. *Sed tamen* Ecl. IX, 55. Ge. I, 79. 305.; *Set tamen* Aen. III, 541. *Sed enim* Aen. I, 19. II, 164.; *Set enim* Aen. V, 395. VI, 26. Reliqua haec sunt:

Sed ante G. IV, 351.
 cadat A. IV, 620.
 caeca A. V, 164.
 carmina E. IX, 11.
 celerare A. IX, 378.
 circum G. IV, 193.
 comes A. VI, 538.
 dicere A. XI, 345.

Set alter G. III, 224.
 amoena A. V, 734.
 amore A. V, 5.
 argutos E. IX, 36.
 aurae A. IX, 312.
 bello A. V, 754. X, 411.
 Buten A. XI, 691.
 cape A. VI, 377.

Sed dubius G. II, 283.

duris A. IV, 366.

falsa A. VI, 897.

ferro A. VII, 525.

finem A. V, 463.

flammis A. XII, 811.

fluctu A. VIII, 672. (hic et
pro *set* Rom.)

fore A. IV, 229.

fortibus A. X, 735.

frater A. X, 576.

frigida A. XI, 338.

fugite A. III, 639.

furor A. IX, 760.

glomerare A. II, 315.

gnato A. XI, 181.

graviter A. II, 288.

haec A. XI, 309.

iaculis A. X, 713.

illos G. I, 225.

in G. IV, 274.

infelix A. XI, 175.

inter A. XI, 816.

iura A. II, 541.

laeta G. II, 48.

Latagum A. X, 698.

laxos A. XI, 874.

limine A. XI, 881.

linguam A. X, 856.

magnum A. IX, 346. 705.

manus A. IX, 801.

mare A. X, 292.

me A. II, 788.

mea A. VIII, 131.

mihi A. VIII, 508

motos A. I, 135.

nos G. II, 541. A. VII, 239.

nunc A. IV, 345. XI, 509.

pellere A. IX, 519.

pondere A. V, 153.

postquam A. XI, 631.

proelia A. VII, 806.

quid A. II, 101.

quis A. IV, 98.

rami A. VIII, 318.

rapit A. X, 308.

regna A. I, 346.

Set castra A. IX, 57.

certior A. X, 510.

circum A. VII, 104.

coram A. III, 173.

• *cruda* A. VI, 304.

cunctis A. VIII, 162.

dedita A. XI, 63.

famam A. X, 468.

fatis A. IV, 110.

fines A. I, 339.

fortuna A. VII, 413.

frons A. VI, 863.

frumenta G. III, 176.

frustra G. III, 373.

fugit G. III, 284.

gravidæ G. II, 143.

gurgite A. VII, 704.; prius
fuerat *sed*.

haec A. VII, 731.

horrificis A. III, 571.

iacet G. III, 354.

in A. I, 353.

laetum A. V, 531.

magno A. I, 675.

me G. III, 291. A. VI, 461.
511. 564.

mihi A. I, 139. IV, 24.

misera A. IV, 697.

modus G. IV, 537.

moriamur A. IV, 660.

nox A. VI, 866.

nubila A. III, 586.

nullis A. IV, 438.; ubi *t*
in *d* mutata.

pater A. I, 60.

pectus A. VI, 48.

perisse A. IX, 140.

picis G. II, 250.

postquam A. III, 37.

pronus A. V, 332.

proximus A. V, 320.

quæ E. X, 2.

quando G. IV, 411.

quia G. II, 286.

quis A. III, 186. X, 435.

XII, 634.; hic qui-
dem *t* in *d* mutata.

Sed res A. I, 515.
si G. IV, 281. A. IX, 210.
stirpem A. XII, 770.
sublime A. X, 664.
tarda A. V, 431.
te A. IX, 283.
tibi A. VIII, 475.
Troius A. VIII, 530.
trudit G. II, 335.
tu G. IV, 448.
Turni A. XII, 765.
uncis G. II, 365.
venit A. XI, 149.
viribus A. IX, 431. X,
 786.
viva G. IV, 226.
vos A. I, 369. IX, 146.

Set rapiat G. III, 137.
revocare A. VI, 128.
si A. II, 10. V, 417.
summa A. I, 342.
superent A. V, 195.
sustinet A. X, 884.
te A. VI, 531. VII, 440.
terrae A. VI, 84.
tibi A. III, 337.
tota G. III, 178. 472.
tristis A. VI, 315.
truncis G. II, 63.
ubi G. III, 482.
una G. III, 404.
variis A. VII, 58.
votis A. III, 261.

3. *Aput* crebrius in Mediceo, quam *Aput*: *aput Danaos* A. II, 71., item in Rom.; *aput memores* A. IV, 539. *aput rapidum* A. V, 261., item in Rom.; *aput superos* A. VI, 568. Praeterea *aput me* Rom. E. III, 62. Bis est *apud* in Mediceo: A. XI, 288. „*Quidquid apud durae*“ cet. et A. XII, 331.: „*Qualis apud gelidi*“ cet.; sed priore loco „*Quidquid aput*“ est in Rom., ubi scribit Bottar.: „*Sic semper*.“

4. *At* pro *Ad* praepositione non paucis locis legitur in Mediceo: *at templa* G. II, 148., *at terram* A. II, 566. et V, 243., *at tumultum* A. III, 304. V, 76. et 664., *at Troiam* A. III, 595. IX, 547., *at tua* A. IX, 626., „*vitulos attenta reducit*“ G. IV, 434. expuncta *n* et supra scripta *c*, quo fit *at tecta*; porro in versuum initiiis, praeter l. l. A. II, 566. V, 76. 243., *At caelum* G. II, 309., *At poenam* A. VI, 822., *At quem* A. I, 64., *At quae* A. VI, 509., *Atq subridens* A. X, 742., supra appicta littera *m*, ut fiat *at quem*. Pergimus ad reliqua: *at pabula* G. IV, 266., *at haec* G. IV, 450., *solebat at soceros* A. II, 452. *at sidera* ib. 687. *at sonitum* A. III, 669. *at portas* ib. 676. *at Hesperiae litora* ib. 186. *at belli auxilium* A. VIII, 472. *at portam* A. IX, 695. *at litora* A. X, 574. *at regia* A. XI, 236. *at portas* A. XI, 142. *at crudele* ib. 535. *superat convexa* A. VI, 241., supra scripta altera *a*, ut fiat *supera at conv*. Praeterea Aen. IV, 284. legitur *audeat atfatus*, ut etiam aliis quibusdam locis in eodem Mediceo ante litteras *F*, *H*, *I*, litterae *D* et *F* in *T* mutatae sunt, ut in *atfore*, *athuc* (A. VI, 807.), *atiungere*, *atfatus* (A. XII, 138.), *etfatus* (G. IV, 450.). Et etiam exstat pro *Ad*, G. III, 134.: „*et cum Surgentem et Zephyrum*“; sed *ad Z.* ibi repositum; Aen.

V, 55.: „Nunc ultro *et cineres ipsius et ossa parentis* Adsumus“; sed a manu emendatrice *ad cineres*; et in cod. Rom. A. VII, 242.: „Tyrrhenum *et Thybrim et fontis vada sacra* Numici.“ Ceterum illud est in hac causa memorabile, quod plerisque locis, quibus *at* in Mediceo pro *ad* exaratum deprehenditur, littera *t* in *d* litteram mutata est, id quod ipse testatur Fogginus de Ge. II, 148. 309. III, 134. IV, 266. 434. Aen. II, 452. 566. III, 186. 595. IV, 284. V, 55. 76. 243. 664. VI, 241. VIII, 472. IX, 547. 626. 695. X, 574. XI, 142. 236. XII, 138. Ac ne quid dissimulasse videar, Aen. IX, 901. in ipso versu legitur: „*ad* proelia veni“; sed a Fogginio accipimus *d* in *t* mutatam esse. Vix autem dubites, quin hoc ille dicere voluerit, antea *at* scriptum fuisse et *t* in *d* mutatum. Denique Vatic. Ge. III, 329. *at puteos*.

Verbo commemorasse sufficiet pro *at* coniunctione in eodem Mediceo interdum *ad* inveniri; sed hoc quoque, animadverso statim errore, ut plurimum ab ipso librario (quod certe de Aen. VIII, 608. affirmat Schweersius) in *at* mutatum. *Ad* pro *At* etiam Rom. Aen. X, 777.: „Iecit; *ad* illa“ cet. idem *adavos* pro *atavos* XII, 529. et *Adhos* pro *Athos* montis nomine XII, 701., merum sphalma, ut vides. Denique *ad* pro *at* etiam Sangall. Ge. IV, 360., et Vatic. Ge. III, 329. Aen. VI, 406. 542., quibus locis facile apparet librarium subiecto accusativo deceptum esse.

5. Contra *Adque* pro *Atque* Medic. tribus locis, sed ubique a m. sec. in *Atque* mutatum, Ge. III, 265. Aen. VI, 631. X, 305. Sed *Adque* etiam in reliquis tribus codd. antiquissimis saepe invenitur, in Vatic. Ge. III, 182. 315. Aen. III, 164. IV, 505. 663. 679. V, 807. VI, 35. 631. 723. 742. 747. VII, 224.;*) porro in Romano Ecl. VI, 63., ubi Bottar.: „Sic ferme semper;“ eadem idem pronuntiat ad Ecl. X, 35.; praeterea Aen. VI, 509. X, 51. eandem formam in eodem exstare certum est; quam in Bucolicis praeter ll. iam ll. vidit Schulzius etiam II, 29. III, 91. IV, 36. V, 90. VI, 68. X, 35. 45., ubi ait: „Ut semper.“ Denique breve illud fragm. Sangall. *adque* tribus locis exhibet, Ge. IV, 347. Aen. I, 389. 687. Item fragm. Satirar. Iuvenalis, quod, quantum ex forma litterarum cognoscitur, eodem fere, quo fragmenta Vergilii Vaticana, tempore scriptum est, praefixum Classicor. Auctor.

*) Contra *atque* in Vatic. est his locis: Ge. III, 170. 185. 187. 197. 212 bis. 323. IV, 110. 116. 475. 481. 484. 492. Aen. I, 227. 243. 252. 254. 464. 475. 500. 660. II, 267. 299. 303. 691. III, 88. 89. 684. IV, 637. V, 787. VI, 394. 422. 494. 607. 622. 668. 672. 716. 861. 888. VII, 17. 24. 29. 194. 205. 304. 314. 315. 317. 465. 502. 623. VIII, 81. IX, 57. 68. 127. XI, 865. 882.

ab A. Maio editor. Tomo III., etsi *set* et *aput* exhibet, tamen idem tuetur *adque*. Praeterea *Adqui* pro *Atqui* Rom. Ge. III, 526.

6. Multis locis etiam neutra Pronominum *t* pro *d* habent, in Mediceo, quantum constat, maxime. Ecl. VIII, 103.: „Nescio *quit* certe est.“ IX, 32.: „si *quit* habes.“ Aen. I, 518.: „*Quit* veniant cuncti.“ III, 339.: „*Quit* puer Ascanius.“ IV, 235.: „*Quit* struit.“ ib. 543.: „*Quit* tum.“ V, 6.: „*quit* femina possit.“ ib. 688.: „si *quit* pietas.“ VI, 694.: „ne *quit* Libyae.“ VII, 273.: „si *quit* veri.“ ib. 365.: „*Quit* tua.“ VIII, 395.: „*Quit* causas.“ IX, 94.: „*quit* petis.“ X, 900.: „*quit* increpitas.“ XII, 40.: „*Quit* consanguinei Rutuli, quid cetera dicit Italia.“ Bis *quit* in *quid* mutari in codice refert Fogginius, Aen. V, 6. et XII, 40. Porro *aliquit* exstat in eodem Aen. IX, 186. „*Ecquit* in antiquam“ Aen. III, 342. „*Quitquit* in arte mea“ Aen. VIII, 401. Praeterea Ge. II, 493. *quidquit* scriptum est pro *qui* novit, litterae *d* supra appicta n. *Aliut* pro *Aliud* visitur Aen. IV, 174.: „*aliut* velocius.“ ib. 315.: „*aliut* mihi.“ IX, 417.: „*aliut* summa.“ X, 19.: „*aliut* quid.“ *Illut* Aen. III, 173.: „*Illut* erat.“ ib. 435.: „*illut* tibi.“ XII, 819.: „*Illut* te“; vid. etiam a Maio notata ad Cic. Orat. pro Scauro pag. 175. edit. Beier. Denique etiam *It* pro *Id* Aen. V, 418.: „*Itque* pio sedet Aeneae“; et *Quot* pro *Quod* Aen. I, 539.: „*Quot* genus hoc hominum.“ VI, 133.: „*Quot* si tantus amor.“ In aliis codd. eiusdem scripturae vestigia deprehenduntur: *quit* cum Mediceo praebet, quod mireris, etiam Vatic. et fragm. Sangall. Aen. VI, 694., item Vatic. cum Mediceo VII, 273., tum Rom. Ecl. III, 52., et *aliquit* idem Rom. Aen. IX, 186., ubi Bottar.: „Sic alibi.“ Ecl. II, 71.: „*tua. liquit* saltim“, sic Rom. pro „*tu aliquit* s.“ Quod autem scribit Bottar. ad Aen. XI, 288.: „*QUIDQUID* *APUT*“: Sic semper,“ id ad solam posteriorem vocem referendum videtur, cf. §. 3.

7. Similiter autem, ut supra §. 4. extr., etiam *d* pro *t* aliquoties exaratum videas, ut in cod. Rom.: „*quod* abest“ Ge. III, 48. „*quod* sunt“ Aen. IV, 181. et *Quodque* pro *Quotque* XI, 674. *Quodannis* autem pro *Quotannis* ter ex eodem enotatur a Bottario, Ecl. V, 79. Ge. I, 198. II, 398.; addit Schulzius Ecl. V, 67.; idem etiam in Mediceo legitur Aen. VI, 21., ubi *t* supra scripta est, *d* tamen littera integra relicta; vid. Norisii Cenotaph. Pis. pag. 452. sq. Facilis erat lapsus, qui deprehenditur in Vatic. Ge. III, 342., ubi „*idque* pecus“ a. m. pr. scriptum est pro „*itque* pecus.“

8. Ex Grammaticis Latinis, quorum praecepta praeter alios collegit C. L. Schneider Grammat. L. L. Vol. I. pag. 251. sqq.,

fere nihil discitur, nisi pleraque ex iis, quae supra proposuimus, ab aliis per *d*, ab aliis per *t* scribi consuevisse; temporum aut singulorum scriptorum nullum habetur discrimen; qua in re nihil est, quod feras molestius, quam silentium Servii. His igitur missis alia via quaerendum erit, quam rationem in ea re secutus videatur Vergilius. Ac primum quidem illud negari non poterit, veram primariamque particularum supra commemoratarum formam fuisse *ad*, *apud*, *haud*, *sed*. Ab ea, quam extremo loco posui, ut incipiamus, sive ex *sedum*, ut volunt quidam (vid. Voss. Etymolog. p. 461.), sive, quod ipsa res et vocabulum *seditio* ostendere videtur, ex *se* et littera paragoga *d* factum est, *sed*, non *set*, verum esse apparet. *Haud* sive ex οὐδέ natum putas, sive ex *hau* et littera paragoga, in *d* exeat necesse est, non in *t*. In *apud* quoque litteram *d* paragogicam recte agnoscunt recentiores Grammatici; cfr. Hand. Tursell. Vol. I. p. 405. Pro *ad* autem cum antiquissimi *ar* dixerint, nulla fuit cognatio litterarum *r* et *t*, at fuit litterarum *r* et *d*, unde *meridies* dicebatur, quod proprie erat *medidies*: vid. Schneideri Grammat. supra laud. p. 258. adde nunc Glossas Placidi p. 435.: „*Arveniet*, adveniet.“ Hinc rursus probatur *apud*, quia idem est quod *apor*, ut veteres locuti sunt teste Festo. Litteram autem paragogicam, ut ad hanc revertar, *d* fuisse, non *t*, cum veteres Grammatici testantur, tum antiquissima etiam monumenta, imprimis Columna rostrata Duilii. *Apud*, sic scriptum, visitur in antiquissimo monumento Scipionum; *ad*, *apud*, *sed*, in monumento An-cyrano; *ad* et *apud* etiam in Fastis Praenestinis. Ceteras autem Inscriptiones si consulueris, vix ullum, quod quidem certum sit, inveneris exemplum particularum *haud*, *sed*, *ad* et *apud* per *t* scriptarum, quod attingat Augusteum aevum; complura, quae istum usum tenuis litterae *t* altero post Christ. nat. saeculo invaluisse testentur. Denique ne id, quod ad Vergilianam causam maxime spectat, silentio praetermittamus: in Vaticano nusquam *haut*, *set*, semper *haud*, *sed*, comparet. Leve est, quod in eo Aen. I, 508. *haut* pro *aut*, et Aen. VI, 694. *nequit* pro *nequid* legitur. Denique Romanum codicem semel in Eclogis *set*, Ecl. III, 9., praeterea *sed* in iisdem praebere auctor est Schulzius; est tamen in eodem ibid. vs. 43. *admovisset*, i. e. *admovi*, *set*; vid. §. 9.

9. Itaque pro explorato habendum erit Vergilium *ad*, *apud*, *haud*, *sed*, scripsisse. Quaerenti autem, unde orta sit tanta in libris mss., maxime in Mediceo, varietas, non deest quod respondeamus. Mediae *d* ea est natura, quod sua quemque experientia docere potest, ut extremis vocabulis adhaerens facile fortius, quam debet, pronuntietur similisque fiat tenui *t*, quod testatur Charisius pag. 87.: „*haud* similiter *d* littera terminatur — —, sed et per *t* scribi sonus vocis admittit.“ Sic factum est, ut, cum in mediis primisque vocibus, ut in *unda*, *nitidus*, *dare*, *densus*, illa

littera ubique suum teneatur locum, in extremis saepe cesserit litterae *t*. Nam multi, uti fit, in scribendo eandem sequebantur rationem, quam in eloquendo. Qui autem veterrimos codices multum volutaverit, facile sibi persuadebit, iis saeculis, quibus illi exarati sunt, in finibus vocabulorum *t* fere pro *d* et auditum esse et scriptum. Quare minime mirum videbitur, antiquissimos codices, maxime Vergilii ac Terentii, in ea causa ipsos sibi vehementer repugnare, cum librarii modo antiquiorum librorum auctoritati, modo sui saeculi consuetudini servirent. Unde illud quoque intelligitur, summum virum Bentleium, cum aliam in Horatio, aliam in Terentio rationem sibi sequendam duxerit, eo errore ductum id fecisse, ut, quae essent asperiora, eadem esse antiquiora iudicaret. Quod autem supra vidimus, ex ipsis vitiis veterum codicum coniecturam veritatis reperiri posse, id nihil ad hanc, quam modo tractamus, causam valet. Omitto et pro *ad* quibusdam locis exhibitum, ubi facile erat labi, ut Ge. III, 134. Aen. V, 55. VII, 242., cfr. §. 4., (quid, quod nullum inter *ad* et *at* discrimen statuere videtur Quintil. I, 7, 5.?). multis locis aut pro *haut* exstare vidimus §. 1. extr.; at vix auditam esse in *haud* vel *haut* aspirationem, quis ignorat? itaque facile fieri potuit, ut, quae vel non audiretur, vel vix perciperetur, ea ne scriberetur quidem. Quod affertur ex Romano *halit* pro *haut* Aen. VII, 203., nihil probat, cum vetus forma litterae U proxime accederet ad similitudinem litterarum LI. Illud quoque apparet, ex *admovi sed* facile nasci potuisse *admovisset*, ut est Ecl. III, 43. in Rom., aut *aequiparas set* ex *aequiparas sed* in eod. cod. Ecl. V, 48.; nec quod in eod. libro exstat Aen. IX, 79. *sit* pro *sed*, quemquam morabitur.

10. Atque ex *Ad* et *que* conflatum esse qui neget nostra aetate haud facile reperietur; et ita fuisse qui pronuntiarent aut certe scriberent, multis exemplis manifestum est; vid. §. 5. et quos laudat Hand. Tursell. Vol. I. p. 453. Quaeritur iam, utrum videatur secutus esse Vergilius? Nondum ex consuetudine abuisse *adque* eo tempore, quo fuit Vergilius, facile persuadebit Monumentam Ancyranum, in quo ita, *adque*, legitur pag. 376. lin. 6. Sueton. Wolf. Antiquissimos codices ita inter se dissentire videmus, ut Mediceus paucissimis locis *adque* offerat, Romanus contra vel plerisque vel omnibus, quemadmodum fortasse etiam is codex, cuius exigua est particula Fragmentum Sangallense; mediam quandam inter Mediceum et Romanum viam sequitur Vaticanus. Horum codicum longe vitiosissime scriptus est Romanus, in quo non quavis pagina, sed quovis prope versu, is, qui eum exaravit, insignem prae se fert stultitiam. Qui homo cum primoribus, ut aiunt, labris gustaverit sermonem Latinum, ubique ridiculum in modum dirimit iungenda iungitque dirimenda, aut verba planissima ac facillima ita detorquet, ut miracula et monstra videre tibi videre. Quae

res ut plurimum habet incommodi, sic etiam commodi aliquid. Nam cum alii veteres librarii in re orthographica, antiquae consuetudinis negligentiores, ea sectarentur, quibus ipsi adsueti essent, non potuit fieri, quin is, qui parum aut nihil didicisset, fere ea referret in chartam, quae in eo exemplari, quod transcribebat, scripta deprehenderet. Itaque hoc pro explorato habere possumus, in eo codice, quem in Romano expressum legimus, *adque* sic per *d* aut ubique aut prope ubique scriptum fuisse. Iam vero cum, qui describendis veterum libris operam dabant, vetustissima exemplaria ad eam rem solerent adhibere, iure quodam licet conicere ita, *adque*, scriptum fuisse in antiquissimis Vergilii codicibus idque ab ipso poeta profectum esse. Quid, quod eam consuetudinem tenuisse scriptores aurei, quod appellant, argenteique saeculi omnes haud improbabile est? Quod ex eo intelligere mihi videor, quod saepe nihil dicendo disertum est, silentio. Multis enim locis cum Grammatici veteres de permutatione litterarum *d* et *t* mentionem faciant, nihil isti umquam, quod equidem sciam, de duplici formula huius coniunctionis tradiderunt. Iam qui proximis saeculis de his rebus scribebant, fere ea in breve contracta reddebant, quae a Grammaticis primi secundique saeculi acceperant; quod ut de ceteris, ita maxime de Servio affirmari posse videtur. Nihil igitur mirum, si veteres, quibus adhuc utimur, Grammatici hanc quaestionem ne verbo quidem attigerunt. Appuleius quidem de Orthographia §. 13.: „Quod olim scribebatur per *d* *adque* coniunctio, nunc *atque*.“ Sed illud *nunc* ad quam aetatem pertineat, dubitari iam non potest; itaque Appuleius non habet ius inter veteres Grammaticos Latinos sententiam dicendi, etsi, quod h. l. scribit, verum est habendum. Ac nescio an *atque*, quod imperitiores, ut qui verba in lapides incidebant, pronuntiandi consuetudine decepti dudum usurpaverant, (quod nihil curabant Grammatici, raro talium monumentorum rationem habentes) multo serius calamo doctiorum hominum subrepsit. *) Certe *adque* in decreto Populi Romani Senatusque consulto in honorem Stilichonis facto (vid. Gruter. T. I. P. II. pag. CCCXII. no. 3. et 4.) ter legitur, i. e. quoties in utroque positum est; in publicis autem monumentis maiore cum diligentia versatos esse artifices illos et per se consentaneum est et vulgo creditur. Ergo etiam ineunte quinto saeculo ita scribebant Romani. His rationibus motus restitui *adque* Vergilio.

D in compositis vel integrum relictum vel adsimilatum; vid. ADSIMILATIO.

---

*) Nam quod in carmine Herculani reperto (Voluminum Herculans. P. II. Col. VIII. lin. 3.) visitur *atque*, nescias an et ipsum librarii potius imperitiae aurium iudicio male obtemperantis, quam ipsi poetae tribuendum sit.

DAHAE, DAAE. vid. V. L. ad Aen. VIII, 728. Drakenb. ad Silium XIII, 764.

DAMMAE geminata *m* littera ubique Mediceus, consentientibus Romano et Servio Dresdensi.

DECIM Rom. Ecl. III, 71. Ge. III, 61.

DECUMUS. Ge. I, 284. *septuma* et *decumam* Medic.; sed in utroque voc. prior hasta vocalis *u* abrasa, ut existeret vulgaris forma. Praeterea ubique *septimus*, *decimus* in Mediceo; *decumus* tamen etiam Vatic. Aen. IX, 155., quod ibidem Pierius invenit in vetere codice, Romano, ut puto. Haec vestigia secutus eam formam ubique restituendam putavi; vid. Drakenb. ad Liv. XXX, 18, 9. Et *septumae* legitur etiam ap. Cic. de Rep. II, 10. Reliqui tamen *undecimo* Ecl. VIII, 39., cum non sit eadem semper simplicium et compositorum ratio, ipsumque cardinale litteram *i* habeat. Parum diligens in eiusmodi rebus notandis Heinsius; quare quid quoque loco praebeant eius codices, fere incertum est; scripsit is tamen *decumum* etiam Aen. XI, 290. Cfr. infra SUPERLATIVUS.

DENSARE, DENSERE. vid. V. L. Ge. I, 248. Bentl. ad Hor. I, 28, 19. Drakenb. ad Silium IV, 159.

DETRACTARE. vid. litt. A.

DI et DIS, non DII, DIIS. vid. V. L. ad Aen. II, 190. Freund. ad Orat. pro Mil. p. 36.

DICIONE, ut est etiam in veteribus Glossis, non DITIONE. vid. supra *Conditio* et V. L. ad Aen. I, 236. VII, 737. Consentiant cum Mediceo Vatic. et Romanus.

DIES quot habeat formas Genitivi? vid. V. L. ad Ge. I, 208.

DISICERE, DISICERE, DISSICERE. Ex litterarum sibi insidentium ratione scribendum est *Disicere*; vid. LITTERAE SIBI INSIDENTES §. 1. extr.

DOMUS quomodo declinatum apud Vergil. v. V. L. ad Ge. I, 182. et Not. ad Aen. X, 52.

DONEC. Medic. Aen. XII, 254. *tonec* habet a. m. pr. pro *donec*.

DONYSA. vid. litt. Y. §. 2.

DORIUS, DORICUS. vid. V. L. ad Aen. II, 27.

EBENUM. vid. HEBENUM.

EBURNUS, EBURNEUS. vid. V. L. ad Aen. XI, 11.

EBYSUS, non EBUSUS. vid. litt. Y. §. 2.

ECFARI affertur e Gud. a. m. sec. Aen. IV, 76. vid. Bentl. ad Terent. Heautont. IV, 4, 23. Oudend. ad Appul. Met. p. 403.

EDERA. vid. HEDERA.

EDONUS, EDONIUS. vid. V. L. ad Aen. XII, 335.

EI, non HEI, Medic. Aen. II, 274. et cum Rom. XII, 620. *Hei* tamen exaratum video Aen. XI, 57.; sed ibi *Et* Rom., quod apparet ex *Ei* ortum esse; et *Ei* etiam Fragm. Vatic. Aen. II, 274. apud Bottar. Non saepius legitur haec interiectio apud Vergilium. Atque his gravissimis testibus morem gerendum putavi.

EIA. vid. HEIA.

...EIS Accusat. Plur. III. Decl. vid. ACCUSATIVUS §. 17.

ELISSA, non ELISA. vid. V. L. ad Aen. IV, 335.

ELLEBOROS Medic. Ge. III, 451., *Illeboros* Rom. Hos potius auctores sequeris, quam Appulei. de Nota Adspirationis p. 95., qui *Helleboros* tuetur. Graeci et ἡλλέβορος et ἡλλέβορος.

EMPTUS et similia ubique Mediceus; quare errori Fogginii tribuendum videtur, quod Aen. XI, 177. *perempto* exaratum est. Vid. litteram P. §. 1.

ERINYS, non ERINNYS, vid. V. L. ad Aen. II, 337. Illud etiam Homero reddiderunt Dindorf. et Spitzner.; vid. quae hic scripsit ad Iliad. IX, 454.

ERULUS, ERYLUS. vid. litt. Y. §. 2.

...ERUNT et ...ERE. vid. PERFECTI.

ERUS, ERILIS, non HERUS, HERILIS, ubique Medic., i. e. Aen. III, 324., ubi *eri* etiam in Fragm. Vatic., VII, 490. et VIII, 462., ubi *erilem* etiam e Rom. affertur a Bottario.

...ES Graeca Genitivi forma pr. Declinat. abstinuit Vergil. vid. V. L. ad Aen. III, 386.

EST elisum. Si dubitari non potest, quin librarii plurima, quae veteris orthographiae ratio tuetur, ad suae morem aetatis immutaverint, facile nobis persuadebimus, ut multa alia, ita etiam veterem verbi *est* elidendi rationem ab iisdem obscuratam ac paene oblitteratam e situ veterrimorum librorum esse revocandam. Nam ut concedam in ceteris semper priorem vocalem elisam esse, certe verbo *est* hiatus efficiente non prior vocalis exterebatur, sed posterior, hunc in modum: *secutast*, non *secut^{us} est*. Argumento est, quod vitiosum habebatur, versum heroicum vocabulo monosyllabo claudere. Quo ex genere cum quaedam facilem habeant excusationem, vid. Herm. Elem. Doctr. metr. p. 342. sq., non potest idem dici de verbo *est* extremis versibus adiecto. Facilius quidem feramus talia, quale *null^{us} est*, *im^{us} est*, *und^{us} est*; sed gravius offendunt haec: *labor^{us} est*, *dolor^{us} est*, *secut^{us} est*, i. e. *laborum est*, *dolore est*, *secuta est*. Sed ex eo ipso,

quod ea semper lege *est* extremo versiculo subiectum invenimus, ut efficiat hiatum, apparet, quidquid in ea re vitiosum censi queat, ipsa elidendi ratione emendari. Itaque sic statuendum erit, verbum *est*, absorpta per praegressam vocalem littera *e*, in unum quasi verbum cum praecedente vocabulo coalescere, hunc in modum: *laborumst*, *dolorest*, *secutast*. Quam coniecturam per se probabilem confirmat auctoritas codicum minime contemnenda. Enotavi e Mediceo haec: *secutast* Ecl. X, 23. *turbast* Aen. VI, 325. *ademptast* Aen. XII, 879. *tantaest* Ge. III, 112. *necessest* Aen. III, 478. IV, 613. *amorest* Aen. VI, 455. *undest* Aen. VIII, 71. *quietest* IX, 187. *dolorest* XI, 151. *annost* Ecl. VII, 43. *imost* Aen. XI, 23.; et supra scripta est his locis vocalis *e*, praeterquam Ge. III, 112. Aen. III, 478. IV, 613. VIII, 71. XII, 879. Praeterea in eodem *certatust* Aen. XI, 313. supra adiecta littera *m*, unde fortasse intelligi potest, quomodo talia pronuntiarint veteres Romani. Ex codice Romano haec afferuntur: *coortast* Ge. III, 478. *abundest* Aen. VII, 552. *multumst* Ge. II, 272. *ventumst*, supra scripta *e*, Ge. III, 98. *Romanumst* Ge. III, 148. *laborumst* Ge. III, 452. Vitiose idem *cubilest* Ecl. IV, 63. et *imest* Aen. V, 178. pro *cubulist*, *imost*. Denique Fragm. Vatic. haec habet: *...ust*, *oestrum*, i. e. *Romanumst oestr*. Ge. III, 148. *puerost*, ab alia manu supra scripta *e*, Aen. III, 341. *necessest* Aen. VI, 514. In eodem codice Aen. VIII, 71. legitur *unde sit*, sed i puncto ut delenda notata supraque *e* adiecta, ut fieret *unde est*; sed facile intelligitur illud *unde sit* ortum esse ex *undest*, quemadmodum eo ipso loco exstat in Mediceo. Itaque non cunctaberis apud Cic. Tusc. I, 29. pro *ubiubi sit* reponere *ubiubist*; cf. Orell. ad eiusd. Orat. XXXI. §. 113.: „*dialecticorum est*. Sic scripsi: ut *sexcenties*, hic quoque *e* scriptura *dialecticorumst* ortum est *dial. sit*.” adde eiusd. Not. ad Brut. XXIII. §. 89. pro Sext. XXXXVIII. §. 102. Vide etiam, an Offic. II, 11.: „quod in quo viro *perspectum sit*, hunc igni spectatum arbitrantur,” scribendum sit *perspectumst*, i. e. *perspectum est*. Apud ipsum Vergil. Ge. II, 82. nescio iam an rectius legas *Miratastque*, salva illa, de qua dictum est ad Ge. I, 142., lege. Denique ita demum tolerabile erit, quod legitur Aen. V, 710. sq.: „superanda omnis fortuna *ferendost*. *Est* tibi Dardanius.”

Ceterum eadem ratio frequentatur in Ciceronis libris de Rep. I, 34. *iniquissimast*. II, 15. *ullast*. III, 10. *plenast*. ib. 33. *beluast*. II, 21. *ilast*. II, 10. *conditast*, et sic saepius praegresso participio: II, 31. 34 bis. 35. 37. Porro *ferest* III, 29. *bonist* III, 11. *ratioest* II, 36. et V, 5. *modost* III, 8. *verendumst* III, 5. Vide etiam Ferrar. ad Cic. Philipp. III, 14. Niebuhr. ad Cic. Oration. pro Font. et Rabir. fragm. p. 60. et 114. Beier. ad Cic. Orat. pro Scauro §. 19. A. Mai. et Moser. ad libr. de Rep. p. 623. Freund. ad Cic. Orat. pro Mil. pag. 19. sqq.

ETIAMNUM et ETIAMNUNC. vid. V. L. ad Ecl. II, 41. Improbatur, quae ibi scripseram, Handius in Tursell. Vol. II. pag. 587., iniuria, ut opinor. Usus veterum, quem ex emendatis optimorum scriptorum exemplaribus facile cognoscas, *etiamnum* et *etiamnunc* ita distinxit, ut, cum utrumque et *num* et *nunc* praesens tempus significet, *etiamnum* dicatur de eo tempore, quod aliquando praesens fuit, *etiamnunc* de eo, quod nunc est praesens; hinc illud veritas *damals noch*, hoc *ietzt noch*, nec raro utrumque ad quandam temporis perpetuitatem relatum idem significat, quod nostrum *immer noch*; denique quoquo modo haec usurpantur, certe probatissimi scriptores temporis discrimen diligenter videntur observasse. Ovid. A. A. III, 61.: „Dum licet et veros *etiamnunc* editis annos.“ Terent. Eun. II, 2, 55.: „*etiamnunc* hic stas, Parmeno?“ Ovid. Met. XIII, 231.: „nec Telamoniades *etiamnunc* hiscere quidquam ausit.“ Contra Statius Theb. VIII, 565.: „triplici velaverat ostro Surgentes *etiamnum* humeros et leviam mater Pectora.“ idem IX, 637.: „Illam diva ferox *etiamnum* in limine sacro Expositam linquit;“ nempe *linquit* est praesens historicum quod dicunt. His exemplis cum Handius ipse usus sit, miror, quod negat ullam esse inter has particulas discrepantiam. Si qua sunt autem apud meliores quoque scriptores exempla, quae videantur probare contrarium, causa eius rei in eo est posita, quod in plerisque codd. recentiore tempore exaratis crebro permutantur inter se *etiamnum* et *etiamnunc*. Quare in ea re prope soli poetae et ex libris mss. antiquissimi pondus habent verae auctoritatis. Num vero quidam ex iis scriptoribus, qui non censentur in classicis, nullo discrimine scripserint *etiamnum* et *etiamnunc*, aut etiam alterum ex his plane spreverint, aliis quaerendum relinquo.

EU..., non EV..., in Graecis vocc. scribendum esse vidimus in V. L. ad Aen. VII, 389. Idque probatur etiam eo, quod in Rom. Aen. VI, 447. legitur *Heuhadnen*, tum *euhantis* ib. 517. et in Medic., et in fragm. Vatic. et in Romano. Retinui optimis libris auctoribus etiam adspirationem in *euho* Aen. VII, 389., unde intelligitur non videri ridendos, qui εὐοῖ ex εὐ οῖ conflatum existimant, in *euhantis* et in *Euhadnen* l. l. Quae si vitiosa essent, mirum esset, quod librarii nomini Euanthis Phrygis Aen. X, 702. non adspirarunt. *Euhion* invenit Ang. Maius in longe vetustissimo fragmento Persii; vid. Classicor. Auctorum e Vatic. codd. editor. Tom. III. pag. XX. Editur *Parhedrus* apud Cic. Epp. ad Famil. XVI, 18. vid. Ernest. Clav. sub eo nom. Itaque nec *exhedra* reiecerim, quod damnat Ellendt. ad Cic. de Orat. III, 5, 17. Denique *Panhormus* restituit Zumpt. Cic. Verr. II, 26, 63.; vid. ibi eius Not. Ceterum vid. Villos. Prolegg. ad Hom. p. II. sq.

EUNDEM, EANDEM, non EUMDEM, EAMDEM. vid. litt. M.

...EUS, i. e. ...εὐς. Nomina ita terminata quomodo fluctantur a Vergilio, expositum est in V. L. ad Aen. V, 184.

EX ante consonas. vid. Quaest. Virgil. II.

EX Praepositio quaeritur in compositis utrum subiectam litteram *s* obtulerit apud Vergilium, an suo loco manere passa sit. Quintilianus I, 7, 4. abiecisce eam videtur; vid. ibi Spalding.; alii Grammatici eandem tuentur; vid. C. L. Schneideri Grammat. Lat. Vol. I. P. II. p. 555. Necesse est autem asperius fuisse *exsultare*, mollius *exultare*. Illa ratio erat antiquior, haec recentior. Hinc factum est, ut littera *X*, quam vastiorem appellat Cicero Orat. c. 43., etiam nullo subiecto sibilo in quibusdam vocabulis litterae *s* cesserit, ut in *mixtus* et *nixus*; hinc *Nason* pro *Naxon* Aen. III, 125. in libris Pierianis; et fere in sonum geminatae *s* posteriore aetate *x* transisse, ut taceam alia, inde fortasse potest intelligi, quod *ex ilicibus sus* Aen. VIII, 43. *ilice buxus* factum est in cod. Rom. Iam vero quam proclives fuerint librarii ad litteram *s* post *x* tollendam, optime discitur ex eiusmodi vitiis, qualia proposuit Freundius ad Cic. Orat. pro Mil. pag. 41.: *ex ummorum* pro *ex summorum*; de Rep. II, 21.: *ex erva* pro *ex serva*; ibid. II, 31.: *lex anxii* pro *lex sanxit*. Itaque si certa fuerint in optimis libris servatae post Praepositionem *ex* litterae *s* vestigia, existimandum erit veram ipsius scriptoris manum consuetudinemque ex ea re cognosci, atque, sicubi litteram *s* librarii detraxerint, eam esse restituendam. Iam in cod. Mediceo multo quidem rariora sunt retentae, quam extritae, litterae *s* exempla, satis tamen idonea, quae hanc causam dirimant: *exsanguis* Aen. VI, 401. *exsaturabilis* Aen. V, 781. *exsaturata* cum Vatic. Aen. VII, 298. *exsequi* Aen. V, 54. (et Vatic. VI, 236.) *exserere* Aen. XI, 649. *exsolvere* Aen. XI, 829. (in Vatic. Aen. IV, 652. incertum est, utrum *exsolvite* scripserit librarius, an *ensolvite*) *exsors* Aen. VIII, 552. (*exsomnia* Vatic. Aen. VI, 556.) *expectare* Ge. I, 226. Aen. VIII, 38. IX, 46. 130. XI, 54. (etiam Vatic. Ge. III, 348. Aen. V, 137. VI, 614.) *expirare* Aen. I, 44. III, 580. et cum Vatic. XI, 865. *exstruere* Ge. I, 283. Aen. V, 290. XI, 66. *exsultare* Aen. VII, 464. XII, 688. (et Vatic. Aen. V, 137.) *exsuperare* Aen. XI, 905. XII, 20. *exsurgere* Aen. VI, 607. cum Vatic., XI, 697. Ac saepe iam vidimus in ipsis vitiis latere interdum verae consuetudinis vestigia. Aen. XI, 263. scriptum est *etsolat*, sed *t* et *o* litterae transfossae, supra autem scriptae *X* et *U*, ut fiat *exsulat*;*) sic etiam *etspirant* a m. pr. pro *expirant* Aen. XI, 883.

*) Glossae Placidii p. 459.: „Exsul dicitur, qui extra solum est (?): ideo cum *s* debet scribi, ut est *extirpata*, a radice subversa.“ Contra p. 456.: „Exultat melius sine *s* littera dicimus: nam cum ipsa *X* ex *c* et *s* constet, quomodo, cum in ea iam sit *s*, rursus ei addimus illam?“ Apparet Placidum hoc verbum habuisse pro non composito.

Pro *exsilit* Ge. III, 433. scriptum est *extulit*. Ge. III, 39. legitur *experabile*, sed supra scripta est ommissa syllaba *su*. Denique cum *excindi* Aen. XII, 643. exaratum esset, altera manus supra apposuit *s*, ut *exsisteret excindi*. Praeterea *exsecare*, *existere*, *exstare*, quod servavit Vatic. Aen. VI, 668., *exstinguere*, ex veterinimis libris mss. enotavit Freund. l. l. pag. 37. sq. Vid. etiam Pier. ad Ge. I, 88.

EXAMEN. In Mediceo aliquoties legitur *exacmen* vel *exagmen*. vid. V. L. ad Ge. II, 452.; et *examen* factum esse ex *exagimen* facile apparet; quare videndum, ne ita *exagmen* scripserit Vergilius; et cf. SUBTEMEN.

EXANIMIS, EXANIMUS. vid. V. L. ad Aen. IV, 8. Drakenb. ad Silium V, 584.

EXESSUS. vid. litt. S. §. 2.

EXIM pro EXIN, de quo dictum in V. L. ad Aen. VII, 341. et XII, 92., sine dubitatione Vergilio reddidi. Respondet hoc particulis *him*, *illim*, *istim*. Vid. Hand. Tursellin. sub vocc. HINC, ILLINC, ISTINC, quosque idem laudat maxime Tom. III. p. 212.

EXSPARGERE. vid. G. III, 419.

F pro PH. *Eufrates* Medic. Aen. VIII, 726. *fulanx* idem XI, 92. et *Navatem* a m. pr., sed *Nisutem* a sec. Ge. III, 30. Porro Vatic. apud Bottarium *Fryges* Aen. I, 472. V, 785. et *Flegyas* VI, 618. Ex Romano haec adnotavi: *faretra* A. I, 323., ubi addit Bottar.: „Sic alibi.“ *Frygiam* A. I, 381. *Frygias* ibid. 182. *Fedram* pro *Phaedram* A. VI, 445. *mesitem* A. VII, 84. *Nymfarum* A. I, 168. Vide A. Maji Conspectum Orthographiae, libris de Rep. adiectum pag. 356. Non optimae aetatis fuisse hanc rationem colligas ex nummis Constantis et Constantii apud Eckhel. T. VIII. p. 109. 111. 117. cfr. praeterea C. L. Schneideri Grammat. Lat. Vol. I. P. I. p. 201. sq. et infra vocc. PHALARICA et PHASELUS. Glossae Placidi p. 455.: „Elephans nulli dubium est, quod per *p* et *h* solitum scribi, non per *f*.“

FAENILIA scripsi Ge. III, 321. optimis libris auctoribus; vid. ibi Var. Lect.; licet, cum radix sit *feo*, ex hoc *fenum*, *fenilia* nascatur. Sed audi Varronem de L. L. VII, 96. p. 157. ed. Muell.: „In pluribus verbis *a* ante *e* alii ponunt, alii non; ut quod partim dicunt *sceptrum*, partim *scaeptrum*; alii Plauti *Faeneratricem*, alii *Feneratricem*; sic *faenisicia* ac *fenisicia*.“ Glossae Placidi p. 464.: „*Faeneuris* cum *a*.“ puta: *Faenarius*.

FETUS, ut ab antiquo *feo*, non *Foetus*, ubique Medic. et Vatic. consentiente Rom., ut Bottar. testatur ad Ge. I, 75. II, 390.;

idem Schulzius invenit Ecl. I, 22. 50. III, 30. 83. Quod etsi falso a ferendo ortum putat Ovidius Fast. IV, 632., tamen, qui ita statuit, *fetus* scripsisse existimandus est. Diphthongum tamen praefert Doederlin. Lat. *Synonymen u. Etymolog.* Vol. IV. p. 330., etsi ibidem componit γυνή et ΓΕΝΩ.

FILIX. Bis hoc nomen legitur apud Vergilium, Ge. II, 189. III, 297.; utroque loco *e* habet in priore syllaba Medic., item Vatic. altero loco. Et *felix* aliquoties offerunt codices Columellae, ut II, 2, 13. 14, 6.; *felicium* II, 2, 9., ubi Schneiderus commemorat, quod est apud Catonem, *felicula*; atque hoc ipsum *felicula* ex optimis libris Schneiderus restituit Columell. VI, 27, 11. itaque et ipse parvi codicum praestantissimorum auctoritati.

FLUIDUS, non FLUIDUS, Medic. et Rom. Ge. III, 484.; prior *u* hoc quidem loco miniatis punctis in Mediceo notata; sed *fluvidus* praeter illos, qui ibi laudantur, etiam in multis aliis exstare libris, fidem facit, quod uterque cod. Lips. hoc exhibet. Uno praeterea, quo idem adiectivum apud Vergilium legitur, loco, Aen. III, 663. *fluvidus* est in eodem Mediceo, fragm. Vatic. a m. sec., eaque antiqua, aliisque, vid. Burmann., tum in Parisinis 2. 3. 7. 8. 10. 11. 12. Itaque hanc formam reduxi; neque obstat, quod prima syllaba apud Lucretium producitur. Vid. etiam Gifan. Ind. Lucret., tum Pier. ad Aen. I, 1., Oudendorp. et Cort. ad Lucan. VI, 89. et Nott. ad Appulei. T. II. p. 196.

FORMONSUS. vid. litt. N. §. 7.

FORSAM Rom. Aen. I, 203.: „*Forsam* et haec.“ item Aen. IV, 19.

GAESUM, GESSUM. vid. V. L. ad Aen. VIII, 662. Schneider. ad Caes. B. G. III, 4, 1. Mihi quidem satius visum est Graecorum rationem sequi γαῖσον scribentium.

GAZA, GAZZA. vid. V. L. ad Aen. II, 763.

GENESTAE, GENISTAE. v. V. L. ad Ge. II, 12.

GENETRIX, non GENITRIX. vid. V. L. ad Ge. IV, 363. *Venus Genetrix*, sic, constanter in antiquioribus nummis; *Venus Genitrix* demum in nummis Paulae, uxoris Elagabali apud Eckhel. T. VII. p. 258.; et *genitrix* cod. Palat., qui, ut in hoc, sic in multis aliis ab antiqua consuetudine desciscit. *Genetrix* etiam Vatic. Aen. I, 590., uno, quo hoc voc. exstat in hoc codice, loco.

GENITIVUS. 1. Substantivorum in ...ium et ...ius terminatorum in simplex *i*, non in geminatum *ii*, missus. vid. V. L. ad Aen. I, 258. IX, 151. In versu Ennii ap. Cic. Tusc. I, 15.: — „Adspicite, o cives, senis *Enni* imagini? formam —“ Graeco more

correpta est longa vocalis ante subiectam vocalem. Accurate tractavit omnem hanc quaestionem Suerdsioeus in *Vindiciis praecepti Benileiani* cet. Rigae. 1832. edit., quem nuper refutatum ivit Freundius Cic. Orat. pro Mil. p. 1. sqq. Et Freundium quidem miror non vidisse, quo antiquior sit quisque codex ms., tanto eum magis consentire cum illo praecepto, quo recentior, tanto crebrius ab eodem aberrare; quae res quantum habeat momentum in hac causa, facile intelligitur. Ceterum *Clarii* Aen. III, 360. adiectivi naturam recte retinet; quare id omittendum erat Freundio.

2. Genitivus nominum propriorum in ...es et ...eus desinentium. vid. V. L. ad Aen. I, 30.

3. Genitivus III. Declinat. in ...os terminatus non placuit Vergilio. vid. V. L. ad Ecl. III, 12. Retinui tamen inscriptionem *Aeneidos* multis locis a cod. Medic. (etiam, ut videtur, Rom.) confirmatam, in quo sub finem singulorum librorum aut *Aen.* aut *Aeneidos*, nusquam *Aeneidis*, legitur, sive quod ipsi scriptores Romani amabant Graecas formas in titulis librorum, sive quod librarii morem semel receptum propagarunt. *Aeneidos* etiam apud Ovidium bis legitur, Trist. II, 533. et Epist. ex P. III, 4, 84.

GLAEB A per *ae* Medic. his locis: Ge. I, 44. 65. II, 261. 399. III, 161. Aen. VII, 747., etiam Vatic. Ge. III, 161. Confirmant diphthongum in hoc vocabulo etiam Inscriptiones. Itaque restitui hanc formam.

GNATUS. vid. Quaest. Virg. XXXVIII.

GNOSIUS, non CNOSIUS. vid. V. L. ad Aen. V, 306. extr. et Schneider. l. l. pag. 442. — GNOSIUS, non GNOSSIUS. vid. litt. S. §. 1.

GRYPES, GRYPHES. vid. litt. P. §. 3.

H 1. aliquoties vel additur temere, vel demitur in Romano, ut in *Chatillus* Aen. VII, 672. XI, 640. *Erychaeten* Aen. X, 749. *Horoden* X, 732., ubi Bottar.: „Sic alibi.“ *Phorchi* X, 328. *Arpalyce* Aen. I, 317. *Iacinthi* XI, 69.

H 2. transposita crebro a librariis. vid. V. L. ad Aen. XI, 184.

H 3. vid. CH.

H 4. inter duas vocales interiecta.

1. Gell. N. A. II, 3.: „Venit nobis in memoriam Fidum Optatum multi nominis Romae grammaticum ostendisse mihi librum Aeneidos secundum mirandae vetustatis, quem ipsius Vergilii fuisse credebat, in quo duo isti versus cum ita scripti forent:

Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
Exsultat telis et luce coruscus aena,

additam supra vidimus *h* litteram et *ahena* factum. Sic in illo quoque Vergilii versu in optimis libris invenimus:

Aut foliis undam tepidi despumat aheni.“

Haec Gellius. Neque ignoro etiam in vetustis monumentis legi *ahenus* et *Ahenobarbus*, maxime in nummis gentis Domitiae. At Mediceus, quocum consentiunt Vatic. et Romanus, *aenus* semper exhibet sine adspiratione, nisi quod Aen. I, 449. *h* minio supra appicta visitur. Et cum ex ipso Gellio discamus *h* litteram voci *aenus* antiquissimo illo testimonio detrabi, vix dubitabimus, quin *h* isto, quem affert, loco addita sit ab imperito. Nam quod Servius scribit ad Aen. I, 213.: „Huic autem nomini maiores adspirationem dabant, nam *ahena* dicebant;“ ea certe non plus probant, quam Gellius. Ceterum vid. C. L. Schneideri Grammat. Lat. Vol. I. P. I. p. 130. et 190.

2. Serv. ad Ge. III, 223.: „apud Latinos nullum verbum est, quod ante *o* finalem habeat *o*, excepto *inchoo*; quod tamen maiores aliter scribebant, aspirationem interponentes duabus vocalibus, et dicebant *inchoho*.“ Et ita plane Mediceus Ge. III, 42. *inchoat*; sed *inchoat* cum Vatic. apud Bottar. Aen. VI, 252.; utroque loco *inchoat* Serv. Dresd. Atque *inchoat* etiam Monumentum Ancyranum p. 373. edit. Sueton. Wolf. Vide etiam Erythraei Indicem sub hoc verbo, Drakenb. ad Liv. XXIX, 23, 3. Oudendorp. ad Sueton. Iul. c. 46. Cellar. Orthograph. ab Harles. edit. p. 258. C. L. Schneider. l. I. p. 205. Fea ad Horat. I, 4, 15. Beier. et Orell. ad Cic. Orat. c. IX. extr. Doederlin. Lat. Synonymen u. Etymolog. Vol. III. p. 157.

3. Ut autem *inchoho* scribebant veteres, sic etiam *cohorior*; quamquam, si Doederlinio Lat. Synonymen u. Etymolog. Vol. I. p. 162. credimus, ipsi verbo simplici *oriri* olim adspirabatur, quod certe de Enniano illo *horitur* (i. e. *hortatur*) verum esse facile concedo; et *cohortus* exstat in Medic. Ge. III, 478. Aen. X, 405. Cum autem in eodem Aen. I, 148. *coorta* scriptum esset, supra adiecta est *h*. Eamque rationem eo magis duxi servandam, quod eadem vulgo retinetur in vocabulo *cohors*, quod a cooriedi verbo repetendum esse tam manifestum mihi videtur, quam quod maxime. Et *cohortus* etiam apud Livium compluribus locis a libris mss. offertur, quod non debebat barbaris librariis imputare Drakenb. ad II, 30. Ceterum cf. C. L. Schneider. l. I. p. 188. sqq. — Denique *cohercet* Rom. Ge. IV, 480.

4. De *Euhoe*, *Euhantes*, *Euhadne* vid. *Eu...*

HADRIACUS, non ADRIACUS, uno, quo exstat, loco Medic. Aen. XI, 405. *Hadriano* etiam Monument. Ancyran. p. 375. Sueton. Wolf. lin. 12. et 32. vid. Schneider. l. I. p. 186. Fea ad Horat. Carm. I, 3, 15.

HAEDUS, non **HOEDUS**, Mediceus constanter; idem agnitum a Varrone; vid. Osann. ad Appulei. de Not. Adspirat. p. 94. adde Appulei. de Diphthongis p. 125. Vid. etiam **SCAENA**.

HALAESUS, **HALESUS**, **ALAESUS**. vid. V. L. ad Aen. VII, 724.

HALARE. vid. V. L. ad Ge. II, 217. et III, 497. Romanus A. I, 417. *alant*, *h* a recentiore manu supra scripta. *Adhelum* Vatic. Aen. VI, 48., *halitus* idem Aen. IV, 684. VI, 240.; praeterea non legitur hoc voc.

HALCYONES. vid. **ALCYONES**.

HAMMON. vid. **AMMON**.

HARENA, **ARENA**. Iam Varronis aetate duplicem huius voc. exstitisse formam docet Servius ad Aen. I, 172. Et *harena* cum adspiratione ubique exaratum est in Mediceo, uno loco excepto Ge. II, 106., nisi, quod veri similis videtur, Foggini diligentiam ibi fugit vera scriptura. *Harena* etiam Vatic. Ge. III, 195. ceterisque locis; item Romanus semper, ut testatur Bottar. ad Ge. I, 114. Aen. I, 172. Vid. C. L. Schneider. l. l. pag. 185. et Osann. ad Appulei. de Nota Adspirat. p. 88.

HARUNDO quoque cum adspiratione veterrimi libri, in quibus Mediceus, ubi semel tantum *arundo* Aen. XII, 387. Consentit cum Mediceo Vatic. et Romanus. Vid. C. L. Schneider. l. l. pag. 186. et hariolantes suo more grammaticos apud Appulei. de Not. Adspirat. p. 91. ibique Osann.

HARUSPEX Mediceus, non *Aruspex*. vid. Donat. ad Terent. Phorm. IV, 4, 29. Schneider. l. l. p. 186. Osann. ad Appul. l. l. p. 90. Kritz. ad Sallust. Cat. 47, 2.

HAUD et **HAUT**. vid. litt. D. §. 1. 2. 8. 9.

HEBENUM sic cum adspiratione uno, quo legitur apud Vergilium, loco Ge. II, 117. Vid. Appulei. l. l. p. 93. ibique Osann.

HEDERA cum adspiratione scribi in cod. Rom. refert Bottar. ad Ecl. IV, 19., quod Schulzius etiam Ecl. III, 39. testatur. Sic etiam Vatic. Ge. IV, 124. (nam semel hoc voc. legitur in hoc codice), et cod. Mediceus, excepto uno loco Ge. II, 258., ubi est *haut ederae* pro aut *hederae*, adspiratione in proxime praegressum vocabulum retracta. Consentiant fere cum his codd. grammatici; vid. Broukhus. ad Propert. I, 2, 10. Schneider. l. l. p. 185. extr. sq. Appulei de Orthograph. §. 40. ibiq. Osann. p. 65.

HEI. vid. **EI**.

HEIA restitui. vid. V. L. ad Aen. IV, 569. Ita etiam apud Cic. de Rep. III, 5. editur.

HERUS. vid. ERUS.

HESTERNUS, ESTERNUS. vid. V. L. ad A. VIII, 543. *hesterno* est in Rom. Ecl. VI, 15.

HIBERUS, IBERUS. vid. V. L. ad Ge. III, 408. Oudend. ad Lucan. II, 50.

HICC, HOCC. vid. V. L. ad Ecl. III, 5. Aen. II, 664.

HIEMPS, non HIEMS, constanter Mediceus, ut, quod Aen. VII, 214. relictum est *hiems*, aciem Foggini effugisse videatur; certe eo ipso loco *hiemps* exhibet Vatic., ut solet. *Hiemps* etiam Rom ubique, ut Bottar. affirmat ad Ge. I, 299. II, 519. Vid. etiam litteram P. §. 1.

HIRQUI. vid. LITTERAE SIBI INSID. §. 9.

HISTER, non ISTER. vid. V. L. ad Ge. II, 497. Broukhuis. ad Tibull. IV, 146. Oudend. ad Lucan. II, 50. Schneider. l. l. p. 194. sq.

HOLUS uno, quo legitur apud Vergilium, loco Ge. IV, 130. cum adspiratione Mediceus. Et *olus* et *holus* veteres dixisse ex optimis Grammaticis cognoscitur; vid. Forcellin. Lex. sub hac voce et Osann. ad Appulei. de Nota Adspirat. p. 106. Glossae Placidi sub litt. H. p. 469.: „Holitores, holerum distractores.“ Itaque *holus* apud Vergilium retinui; contra *lusus*, qui in ipsis esse litteris videtur, suadebit, ut apud Catull. 94, 2. defendamus receptam lectionem: „Hoc est, quod dicunt: ipsa olera olla legit.“

HONOS, non HONOR. vid. V. L. ad Ecl. III, 56. cf. Zumpt. ad Cic. Verr. III, 16, 43.

HORA. Bis *ora* Medic., Ge. III, 327. et Aen. VI, 539.; praeterea *hora*.

HORDEUM, non ORDEUM, Medic. Vid. Schneider. l. l. p. 186. Buttmann. Lexilog. Vol. I. p. 198. not.

HUMOR, HUMENS, HUMIDUS, HUMESCO. vid. UMOR.

1. in E mutat. vid. ACCUSATIVUS §. 1.

2. I simplex pro duplici. vid. LITTERAE SIBI INSID. §. 1.

3. I et Y. vid. litt. Y.

4. I aliquoties geminatum in cod. Vatic.prehenditur: *in-sidiis periuriique* Aen. II, 195. *Troiia* Aen. I, 473. II, 290. III, 149. 322. *Troiïus* VII, 221. Similia suppeditant Inscriptiones. Et in Mediceo Aen. IV, 598. cum scriptum sit *aiunt*, altera i minio supra est picta. Debetur ea res pronuntiationi, unde etiam factum, ut, ubi i pro consona est, praegressa syllaba produceretur. Pompeii Commentum Art. Don. p. 22.: „I littera geminari potest

tum, quando inter duas vocales est constituta in una parte orationis. Puta *Maia* — — *Aio* — — *Huius*, similia. Quotiescumque inter duas vocales invenitur *i*, pro duabus consonantibus habetur. Et hoc contingit *i* litterae tantummodo, *u* numquam contingit. “Isidor. Orig. I, 31.: „Iotacismus est, quoties in iota littera duplicatur sonus, ut *Troiia*, *Maiia*.“ Is iotacismus ab Isidoro in barbarismis, a Quintiliano I, 5, 32. in vitiis oris et linguae ponitur. Sed si verum est, ut puto, quod idem Quintilianus scribit I, 4, 11.: „Ciceroni placuisse *Aiio Maiiam*que geminata *i* scribere“, quidni idem Vergilio placuisse putabimus? Unam *i* scribi, duplicem audiri, auctor est Metrorius Maximinus p. 504.: „Hoc etiam *i* amplius praestat, quod in uno sermone inter duas vocales posita duplicis loco fungitur, ut *Troia*, *Graia*.“ Ceterum fortassis ad hanc quoque causam referenda sunt, quae leguntur apud Quintil. I, 4, 10.: „Veteres — — geminatione vocalium velut apice utebantur.“ vid. etiam Velium Long. pag. 2219. Schneider. l. l. p. 96. sq. et cf. infra litt. *U*. §. 3.

IANDUDUM, non IAMDUDUM. vid. litt. *M*.

IBERUS. vid. HIBERUS.

ID, IT. vid. litt. *D*. §. 6.

IDCIRCO Mediceus, non ICCIRCO, tribus illis, quibus apud Vergilium exstat, locis.

IDEM, ISDEM, sic semper Vergilius, *δισυλλάβως*, nusquam *iidem*, *iisdem*, aut *eidem*, *eisdem*.

IDUMAEUS, non IDYMAEUS. vid. litt. *Y*. §. 2.

ILLIM. vid. EXIM.

IMMO constanter Mediceus, non IMO. Idem vidit in Rom. Schulzius Ecl. V, 13. Recte ac ratione; brevis enim natura est vocalis *i* in hac voce, quod probat Terent. Hec. III, 4, 23.: „Immo quod constitui me hodie conventurum eum.“ adde IV, 4, 104. Bentl. ad Phorm. V, 8, 43. Quare nollem Moserum Grotefendo obtemperantem *imo* praetulisse ad Cic. de Rep. VI, 14, 1.

IN. vid. ADSIMILATIO §. 9. sqq.

INCLUTUS, INCLYTUS. vid. litt. *Y*. §. 3.

INCOHO. vid. litt. *H*. §. 2. sq.

INCREBRESCERE. vid. V. L. ad Ge. I, 359.

INCUSSARE. vid. litt. *S*. §. 2.

INTENTARE. vid. TEMPTARE.

INTIBA, non INTYBA aut INTUBA. . vid. litt. *Y*. §. 3.

INTUMUS. vid. SUPERLATIVUS.

IOLLAS, non IOLAS. vid. V. L. ad Ecl. II, 57.

ISTER. vid. HISTER.

ISTIM. vid. EXIM.

ITURAEUS, non ITYRAEUS. vid. litt. Y. §. 2.

IUPPITER geminata *p* constanter optimus quisque liber. Vide etiam Schneider. l. l. p. 426. et Fr. Haasii not. 314. ad Reisigii *Vorlesungen üb. lat. Sprachwissensch.* p. 284.

KARTHAGO, sic Medic. alique Aen. I, 13. 366.; alias *Carthago*, ut Vatic. Aen. IV, 670. Et de usu litterae *K* multi multa scripserunt, quae repetere non huius est loci ac temporis; vid. Schneider. l. l. pag. 289. sqq. adde Pompeii Comment. Art. Don. p. 31. sq. E codicibus Vergilianis haec praeterea collegi: *Volkani* Rom. Aen. XI, 439. *karissime* cod. Dorvill. Aen. VIII, 377., uti fere in cippis; *kare* idem cum Lips. utroque VIII, 581.; denique *Lukagus* libro Aeneidos decimo ubique exaratum est in Lips. obl. Illud praeterea est memorabile, quod sive Fronto sive Arusianus Messus in Exemplis elocutionum ea, quae a litteris *ca* incipiunt, omnia ad litteram *K* revocavit, in quibus sunt complura ex Vergilio petita; vid. Lindemann. Grammat. Lat. Vol. I. p. 243. sq. cf. etiam Zumpt. ad Cic. Verr. II, 8, 24. 41, 100. Equidem litteram *K* in nullo voc. revocare ausus sum, praeterquam in nomine *Karthaginis*; ita hoc nomen etiam apud Silium scribitur; vid. Drakenb. ad I, 3.

KOPTAOΣ, vox a Lexicis Graecis iniuria exsulans. vid. litt. Y. §. 3.

LABICI, LAVICI. vid. V. L. ad Aen. VII, 796. Drakenb. ad Silium XII, 534. et ad Liv. II, 39, 4.

LABOR, LABOS. vid. V. L. ad Ecl. III, 56.

LABSUS, LAPSUS. vid. litt. P. §. 2.

LACRIMA, non LACHRIMA. vid. litt. CII. — nec LACRUMA aut LACRYMA. vid. litt. Y. §. 3.

LAMMINA, geminata *m*, Medic. cum cod. Daniel. Ge. I, 143.; praeterea non legitur hoc voc. apud Vergilium. Sed adversatur forma syncopata *lamna* apud Horat. Od. II, 2, 2.

LAOCOON, LAUCOON, et similia. vid. V. L. ad Aen. II, 41. In Argumento librō II. Aeneidos in cod. Rom. praemisso legitur hic versus: *Laocoontis poenam et laxantem claustra Sino-*
nem; quod vel *Laucontis* vel *Laucuntis* pronuntiatum esse apparet.

LAURUS—LITTERAE SIBI INSID. 445

LAURUS, non LAUROS, Accus. plur. ap. Verg. vid. V. L. ad Ecl. VI, 83. Oudend. ad Lucan. I, 287.

LAVINIUM, LAVINUM. vid. V. L. ad Aen. I, 270.

LEVIS, non LAEVIS. vid. V. L. ad Aen. V, 91.

LIBET et LIBENS, non LUBET et LUBENS. vid. V. L. ad Aen. XII, 145., quo loco etiam in Rom. *libens* apparere testatur Bottar. Et cum in Medic. Aen. IX, 514. *lubat* pro *iuvat* exaratum esset, altera manus *i* et *e* litteras supra scripsit, ut fieret *libet*.

LITTERAE SIBI INSIDENTES.

1. Litterae sibi insidentes vocantur geminatae eadem vocales, *i* quidem et *u*, sed ita geminatae, ut prior vim sustineat consonae, ut in verbo *coniicit*. In eiusmodi verbis non duplex, sed simplex *i* ab antiquis scribebatur, ut *conicit*, *inicit*, *reicit*, *Grai*, *Grais*, *obicibus*, et cetera id genus; cfr. Quintil. Inst. I, 4, 11. Gell. N. A. IV, 17. ibique Spalding. et Gronov. Heusinger. ad Mall. Theodor. c. VIII, 4. Wunder. Varr. Lectt. e cod. Erf. enot. p. XII. et ad Orat. pro Planc. p. XIII., tum Freund. ad Orat. pro Mil. p. 35. Inde factum est, ut deterioris saeculi poetae, licentius fortasse imitati Ennium, apud quem est *sibices*, corripere praegressam syllabam, ut *ädicit*, *äbicat*, etiam *Gräi*, quod quidem quomodo priorem syllabam brevem habere possit, vix ac ne vix quidem intelligere se ait Santen. ad Terent. Maur. vs. 453. Vid. Schneider. l. I. p. 287. Beier. ad Cic. Orat. pro Tullio §. 30. Doederlin. Lat. Synonymen u. Etymolog. Vol. IV. p. 9. Et sic, *conicit*, *Grai*, similiterque cetera ex constanti fere auctoritate Medicei, etiam Romani et Vaticani, ubique excudenda curavimus; vid. etiam V. L. ad Aen. XI, 625. et Pier. ad Aen. I, 532. adde Wakef. ad Lucret. III, 639. Ceterum fuerunt, qui non intellecta vocalium sibi insidentium ratione novum verbum in linguam Latinam inferrent, *dissicere*, de quo dictum est in V. L. ad Aen. XII, 308.

2. Ex iis, quae supra scripsimus, facile intelligitur, in littera *i* quidem diutissime obtinuisse hunc morem; mature autem idem neglectus est in littera *u*. Antiquiores scriptores, ubicumque sibi insidebat littera *u*, ut in *vulgus*, *servus*, non *uu*, sed *uo* scripsisse constat, ut *uolgus*, *servus* et alia eodem modo; vid. Quintil. l. I. Et sic passim in libris impressis legitur. Iam vero quaeritur, qui factum sit, ut, qui alio loco *vulgus* et similia ediderunt, iidem alio *vulgus* reliquerint? Nempe eadem discrepantia, eadem diversitas, quae in editionibus saepe nos offendit, in ipsis etiam regnat codicibus mss.; cfr., si placet, Freund. ad Cic. Orat. pro Mil. pag. 14. sqq., cuius etiam hac in re iudicium non vera nititur ratione; vid. quae scripsimus supra ACCUSATIVUS §. 5. extr. Bene sane

446 LITTERAE SIBI INSIDENTES.

cum orthographia veterum actum esset, si ubique scriptoris cuiusque ratio servata esset a librariis. Quid igitur? consilione quodam scriptorum ipsorum, an casu et quadam posteriorum saeculorum malignitate a librariis introductam esse in codices hanc diversitatem putabimus? Vellem me ita certo scire omnia, quam mihi persuasum est ludificari nos a bonis librariis, qui communi suae aetatis usu decepti saepe formas recentiores et antiquiores miscuerunt; ita quidem, ut interdum vix quidquam supersit, quam obscura quaedam et prope obliterata antiquae consuetudinis vestigia. Exemplorum eius rei hactenus affatim vidimus. Sed haud ita magno labore evincere me posse spero, Vergilium numquam esse passum insidere sibi litteram *u*, sed pro gemina *u*, ubicumque prior consonae vice fungatur, scripsisse *uo*, sive, ut nos solemus, *vo*. Crebrius sane legitur in Mediceo *vulgus*, *vulnus*, *divum*, alia. Sic enim ferebat usus eius aevi, quo exaratus est et hic codex et fortasse etiam is, unde ille descriptus est (neque aliter haec scribebantur Quintiliani aetate, I, 4, 11.: „nunc scribitur *uulgus* et *seruus*.“); non ita raro tamen antiqua forma in eodem visitur. Sed non ab ipso poeta promiscue utramque formam usurpatam esse, ut taceam ipsorum inter se codicum discrepantiam, facile ex iis, quae iam allaturus sum, intelligetur. Res conficitur exemplis eiusmodi e Mediceo petitis: Aen. X, 842.: „ingentem atque ingenti *vulnere* victum;“ contra XII, 640.: „ingentem atque ingenti *volnere* victum;“ Aen. II, 436.: „*vulnere* tardus;“ at V, 278.: „*volnere* clauda.“ Aen. II, 559.: „infesto *vulnere*,“ ib. 561.: „crudeli *vulnere*,“ IX, 751.: „immani *vulnere*,“ contra V, 436.: „duro *volnere*,“ VI, 497.: „inhonesto *volnere*,“ IX, 580.: „letali *volnere*.“ Porro „per *vulnera*“ Ge. IV, 218. Aen. IX, 401. XI, 647.; contra „per *volnera*“ X, 848. — Aen. XI, 432.: „*Vulscorum* de gente;“ contra VII, 803.: „*Volsca* de gente.“ — Aen. VI, 863.: „deiecto lumina *vultu*;“ at ibid. 156.: „defixus lumina *voltu*.“ — Aen. VIII, 535.: „*Vulcania* arma;“ at XII, 739.: „arma *Volcania*,“ IX, 148.: „*Volcani* armis,“ ut etiam Vatic., XI, 439.: „*Volcani* arma,“ VIII, 729.: „*Volcani* dona.“ Porro Aen. X, 543.: „*Vulcani* stirpe creatus;“ contra VII, 679.: „*Volcano* genitum;“ et VIII, 198.: „*Volcanus* erat pater.“ Denique Aen. II, 311.: „dedit ampla ruinas *Vulcano* superante domus,“ et V, 662.: „furit inmissis *Vulcanus* habenis;“ contra VII, 77.: „totis *Volcanum* spargere tectis,“ et IX, 76.: „fert commixtam *Volcanus* ad astra favillam.“ — Ge. IV, 69.: „animos *vulgi*,“ Aen. II, 119.: „*vulgi* aures;“ at Aen. XI, 451.: „*vulgi* pectora,“ Ge. III, 469.: „incautum *vulgus*,“ Aen. I, 149.: „ignobile *vulgus*,“ II, 798.: „miserabile *vulgus*,“ at Aen. XII, 131.: „*vulgus* inermum.“ — Aen. I, 65. X, 2. 743.: „*divum* pater atque hominum rex;“ contra II, 648.: „*divom* pater atque hominum rex,“ IX, 495.: „imagine pater *divom*,“ VIII, 572.: „*divom* tu maxime rector.“

Tum Aen. I, 632.: „*divum* templis,“ VII, 192.: „*templo divum*;“ contra Ge. IV, 358.: „*limina divom*.“ Denique Aen. III, 114. IV, 396.: „*divum* iussa,“ III, 717.: „*fata divum*,“ VI, 533.: „*monitu divum*,“ ib. 800.: „*responsis divum*;“ at VIII, 131.: „*oracula divom*.“ — Aen. XII, 685.: „*avulsum* vento saxum;“ contra II, 608.: „*avolsaque* saxis saxa.“ Ge. IV, 523. Aen. II, 558.: „*avulsum* caput;“ at IX, 490.: „*avolsa* membra.“ — Inprimis autem memorabile est, quod in uno eodemque versu diversa invenitur ratio Aen. IX, 439.: „*Vulcentem* petit: in solo *Volcente* moratur.“ quo quidem loco repetitio eiusdem nominis ita est comparata, ut ea ipsa res refutet istam discrepantiam; accedit testimonium cod. Rom., qui o litteram etiam in priore, *Volcentem*, agnoscit.

3. Sequantur iam cetera antiquae veraeque scripturae in Mediceo servatae exempla: *voltum* Aen. VIII, 156. *voltus* VI, 755. VII, 265.; atque huc referendum videtur etiam quod Aen. II, 539. legitur: „*patrios* foedasti funere *vultos*.“ — *volgata* Aen. I, 457. VIII, 554. *volgatur* XII, 608. *volgo* Ge. I, 476. *volgus* Aen. I, 190. et a m. pr. II, 39. (cuius rationis vestigium in nostro sermone relictum esse praeter alios vidit Beier. ad Cic. Off. I, 29, 102. *) — *volneret* Aen. VIII, 583. *volnificus* VIII, 446. *volnus* IX, 578. XII, 420. *volnere* VI, 450. XI, 669. XII, 422. et a m. pr. XI, 817. *volnera* II, 286. III, 242. IV, 683., ut Vatic., VI, 660. VII, 182. 757. X, 29. *volneribus* II, 630. XI, 56. — *voltur* VI, 597. *Volturni* VII, 729. — *Volcani* VIII, 422. *Volcens* IX, 420. *Volcente* IX, 370. *Volsci* IX, 505. XI, 546. 801. *Volscorum* XI, 167. 898. *Volscos* Ge. II, 168. — *avolsa* Aen. II, 631. III, 575. *avolsam* VIII, 238. *avolsus* IV, 616. *convolsae* cum Fragm. Sangall. A. I, 383. *convolsum* VIII, 690. *revolsus* IV, 515. *revolsum* VI, 349. *revolsa* V, 858. *revolsas* VIII, 691. *revolsis* ib. 262. Vid. etiam Niebuhr. ad Cic. de Rep. p. 622. ed. Moser.

4. Tenuiora in aliis relictas sunt vestigia, sed quibus intrepide insistas, ut sua tandem Vergilio restituatur manus. Huc revocanda sunt, quae suppeditat Mediceus Ecl. VII, 29. *parvos* pro *parvus*, supra scripta u ab alia manu; Ge. IV, 19. *ricos* a m. pr. pro *rivus*; Aen. XII, 867. *novos* a m. pr. pro *novus*; Aen. VI, 531. *vivom* pro *vivum*. ibid. 318. *volt* et VII, 718. *voluntur*; porro Aen. II, 318. *Achivom*, VI, 504. *acervom*. IX, 631. *laevom*. X, 784. *cavom*, V, 177. *clavomque*, quo accedit ib. 852.: „*cavo-*

*) Aliter tamen sentit Doederlin. *Synonymen u. Etymolog.* Vol. VI. p. 411.

448 LITTERAE SIBI INSIDENTES.

que adfixus et haerens Nusquam amittebat;“ sic ibi a m. pr., altera litteras *um* supra appinxit. His adde ex Vaticano *aevom* Ge. IV, 154.; ex Romano *voltis* Ecl. VI, 25., *parvos* Aen. V, 563. et 569., *torvos* X, 170., ubi vid. Pier., *alvos* X, 211., *saevos* XI, 220., *vivos* XII, 235., *aevom* XI, 569.; porro ex praestantissimo Gudiano *alvom* Ge. IV, 94., *aevom* ib. 154., *ignavom* ib. 168., *laevom* A. III, 420., *novom* ib. 365. (ubi *noum*, sed altera *u* supra scripta, Mediceus), *acervom* Aen. IV, 402., *fulvos* cum Pierianis XII, 247., *avonculus* III, 343., *volront* III, 196.

5. Ex his facile cognoscas multum in ea re veterrimos libros mss. inter se discrepare, quippe alio aliis locis verum tuente. Et magis etiam insignem deprehenderemus inter eosdem dissensionem, si ubique, quid in quoque scriptum esset, exploratum haberemus. *voltus* Vatic. Aen. IV, 4. et *vollu* ib. 556. et ib. 477. a m. pr.: „*volvite* tegit,“ a sec. id quod verum est: „*vollu* tegit.“ Porro Romanus *revolsam* Aen. V, 270. *Volcens* IX, 375. 451. *divom* V, 45. X, 175. et *divo* (sic pro *divom*, ut ib. 784. *cavo*.) X, 155. Denique Fragn. Sangall. *Volcani* Ge. IV, 346. His locis omnibus *u* est in Mediceo. Contra Rom. *avulsa* Aen. IX, 490. *avulsam* VIII, 238. *vulnere* XII, 422., quibus locis *o* in Medic.

6. Ut multis locis neglecta est litterarum sibi insidentium ratio, ita quibusdam male intellecta errores peperit. Hinc est, quod in Pierianis legitur Aen. V, 567. *arduos* pro *arduus*; hinc *continuos* in versu Lucani apud Eutychium, quod retinuit Lindemann. Grammat. Lat. Vol. I. p. 193. not. 28. Sunt ista, quemadmodum etiam alia, *perpetuom*, *ambiguom* ac similia, vel priscae et obsoletae Latinitatis, ut ex veterrimis monumentis cognoscitur, vel errori aut festinationi librariorum tribuenda. Nec apud Catull. LXI, 54. sq. tulerim, quod editur:

Te timens cupida novos

Captat aure *marilos*.

ubi apparet *maritos* ortum esse ex male intellecto *novos*, i. e. novus. Perperam Rom. Ecl. II, 59. *perditos*. Bis peccat Moret. pr. Aen. II, 723., in quo est „*parvus Iulos*.“ Ex vera antiquaque scriptura *parvos* repetita est, ut fieri solet, eadem terminatio in nomine subiecto; ipsum autem *parvos* ad recentiore consuetudinem revocatum. Cum autem in ipso Mediceo Aen. XI, 301.: „Praefatus *divos*“ accusandi casu recte legatur, aliena manus *u* supra scripsit, ut fieret *divus*. Ex quo potest intelligi, quam acres fuerint interdum isti homines in extinguendo colore germanae vetustatis.

7. Ut autem Vergilius duplicem *u* noluit ita geminare, ut prior consonae naturam induat, sic abstinuit eadem geminatione in litteris *quu* et pro *quu* videtur constanter usus esse *cu* litteris.

Ubiore de ipsa littera *q* eiusque usu disputatione eo facilius supersedere possumus, quod acta agere nobis videremur post ea, quae effudit C. L. Schneider. Grammat. Lat. Vol. I. P. I. p. 321. sqq. adde Wunder. ad Cic. Orat. pro Planc. pag. XIV. Mueller. ad Varron. de L. L. pag. XXXVIII. Freund. ad Orat. pro Mil. p. 31. sqq. Ac primum coniunctio *quum*, quemadmodum multis hodie scribere placet, fere ubique in Mediceo (adde, de quo id pro certo affirmari potest, Fragm. Sangall.*) his tribus litteris scripta conspicitur *c u m*. Atque hanc ipsam formam, quam solam probat Quintil. Inst. I, 7, 5., in antiquis monumentis multo crebrius deprehendi, quam *quum* aut *quom*, recte testatur Schneider. l. l. pag. 337. Cum autem Ge. II, 321. („*cum rapidus sol*“) *curarapidus*, quod ortum est ex *cumrapidus*, a pr. m. exaratum sit, intelligitur in codice illo pervetusto, unde Mediceus descriptus est, fuisse eandem scribendi rationem, quam ipse Mediceus tuetur. Liquido tamen apparet *quom* in eodem Ge. I, 310.: „Cum nix alta iacet, glaciem *quom* flumina trudunt.“ Sed eum versum qui accuratius consideraverit, facile sibi persuadebit librarium primo scribere voluisse *que*, sed inhibito deinde in media voce scribendi impetu exarasse *quom*. Et *quom* etiam Ge. I, 361., sed *q* et *o* litteris transfossis et supra scripta *c*. Item *quom* Ge. I, 427., sed, ut testatur Fogginius, litterae ibi *q* et *o* ita abrasae sunt, ut legatur *cum*. Sic, *cum*, exstat in monumento Ancyrano pag. 371. lin. 42. edit. Sueton. Wolf, item, quo nullum gravius requiro testimonium, bis in Carmine Herculani reperto Col. V. lin. 3. et 5., etiam, ut videtur, Col. II. lin. 3. et Col. III. lin. 3. Et *quom* quamquam est antiquum, tamen tantum abest ut singularem quandam antiquitatis speciem prae se ferat, ut ita vulgo legatur in recentissimorum scriptorum Rom. libris. Qua in re illud non puto praetereundum, quod, cum in Servio Dresd. saec. XV. exarato, ubi poetae verba afferuntur, *cum*, in ipsis autem Servii commentariis *quom* plerumque scriptum invenitur. Quae cum ita sint, non potest magnum pondus habere, quod Ge. I, 98. legitur *obliquom*, praesertim cum huic ipsi scripturae refragetur Ge. III, 236. *oblicum* et Aen. V, 274. *oblicuum* expuncta altera *u*; cf. etiam quae paulo post commemorabuntur Ge. II, 225. Aen. IX, 647. XII, 128.

8. Cum illa autem forma coniunctionis *cum* consentiunt reliqua in Mediceo, ita quidem, ut, cum *quu* interdum exaratum sit,

---

*) Item cod. Rom., quantum ex Bucolicis a Schulzio nostro pervestigatis intelligere licet. In Vaticanò legitur *quum* Ge. IV, 103. 544. Aen. II, 680. III, 51.; *quom* Ge. III, 347. IV, 97.; *cum* in Georgicis sexies, in prioribus tribus libris Aeneidos nevis, in posterioribus, a quibus *quum* et *quom* exsulat, duodevicesies.

450 LITTERAE SIBI INSIDENTES.

saepius tamen *cu* inveniatur, aliquoties etiam simplex *q*. Id inprimis apparet in verborum formis. *Relinquant* tantum his locis legitur: Aen. IV, 155. V, 472. (*relinquunt* Vatic. Ge. IV, 104.); dubitari potest de III, 244., ubi *relinquint*, supra *i* scripta *u*; porro *linquunt* Ge. IV, 303. Aen. III, 616. VI, 320. VII, 670., et *liquuntur* Ge. II, 187. Aen. III, 28.; *sequuntur* Aen. IX, 162. XII, 912., nam X, 799. altera *u* expuncta est. At *relincunt* Ge. IV, 104. 237. Aen. VI, 444. VIII, 125. IX, 357. X, 604., *lin-*
cunt VI, 678., ubi Vatic. *linquint*; *secuntur* Aen. I, 185. 747., ubi *sequuntur* Rom., VIII, 592. IX, 54. (cum Vatic. Rom.; et Bottarius hoc loco: „Sic alibi.“) 466. 636. X, 487. XI, 92. 271. adde Vatic. IX, 162. Praeterea infinitis locis *locutus*, *secutus* per omnia genera omnesque numeros, ut etiam in Vatic., ne semel quidem *loquutus* aut *sequutus*, ne *loquutus* quidem aut *sequutus*; et *Adlocutio* constanter in nummis; *locuntur* Rom. Ecl. V, 28. Adiuvatur id, quod probandum suscepi, aliarum etiam formarum analogia; quis enim umquam scripsit aut *sequundus*, aut *conquutio*, aut *quuius*? Et tamen aut ita sunt haec scribenda, aut cetera quoque per *cu*, non per *quu*. Simplex *q* est Aen. I, 731. *loquuntur*; tum in *relinquint* Ge. III, 547. Aen. V, 316., altera *u* a recentiore manu addita (*relinquunt* eo loco etiam Rom.), *linquint* XI, 866. Ceterum *requoquunt* Aen. VII, 636., ubi alterum *quo* ex praegressa syllaba repetitum videtur; *recocunt* ibi Vatic. Iam videamus nomina. *Equus* exhibitum apud Fogginium his locis: Ge. II, 45. Aen. II, 260. 329. V, 566. IX, 50.; *equum* Aen. II, 401. X, 858., ubi a. m. pr. *aequum*. Contra *ecus* Aen. II, 113. VI, 515. XI, 89., quo loco cum legatur „bellator *ecus*.“ Ge. II, 45. „bellator *equus*“ scriptum est; porro *ecum* Ge. I, 13. (*equum* ibi Rom.) Aen. IX, 523. XI, 710. 719. 741. 770. II, 15., ubi *q* supra scripta; *equs* denique Ge. III, 499. Aen. XI, 493., ubi altera *u* supra scripta; item a. m. pr. *ego* XII, 465. Genitivus pluralis *equum* Ge. II, 542. visitur; *equom* Aen. XII, 128.; *ecum* Aen. VII, 189. De voc. *obliquus*, uti Ge. I, 239. expressum est (*obliquus* hic Rom.), supra §. 7. extr. mentionem fecimus. *Antiquus* et *antiquum* Aen. III, 15. (ubi *anticuum* Vatic.) IV, 431. XI, 316. XII, 897.; contra *anticum* V, 608. VI, 580. 648., ubi *antiquum* Vatic., IX, 266. (vid. Heusinger Obs. antibarb. p. 389.); denique Aen. IX, 647. haec leguntur: „formam tum vertitur oris *Antiquom* in Buten,“ supra *o* scripta *a*. *Propincum* Aen. II, 86. *Aequus*, sic, et *aequum* ubique; sed ad veriore formam *aequus* sive *aecus* ducit Ge. II, 225.: „Clanius non *equus* Aceris;“ hic Fogginius: „Ubi sunt puncta, inquit, videntur esse vestigia litterae *o*;“ supra scripta est altera *u*; et *aecum* edidit codicem suum secutus A. Maius Cio. de Rep. I, 21., ubi vid. not. Maii et Creuzeri, adde Beier. ad Cic. Orat. pro Tull. §. 6.

9. Huc pertinet etiam illa quaestio, *hirquine* sit scribendum an *hirci*? Servius ad Ecl. III, 8. *transversa tuentibus hircis* ita scribit: „Alii hoc improbant et legunt *hirquis*. Hirqui autem sunt oculorum anguli, secundum Suetonium Tranquillum in Vitiis corporalibus.“ In quo illud mireris, quod Servius distinguit, quae sunt eadem; nam sive *hirquus*, sive *hircus* scripseris, idem est nomen, nec magis haec inter se diversa sunt, quam *equus* et *ecus*. At iam Suetonius discrimen esse voluit inter *hirquus* et *hircus*. Darem fortasse aliquid Suetonii testimonio, si is in eo ipso libro, quem laudat Servius, de differentiis vocabulorum egisset; nunc cum in vitiis corporalibus *hirquos* posuisset idque oculorum esset vitium, video eum non potuisse singulari numero uti, sed plurali debuisse, in quo sane littera *c* locum non habebat. Iam cum mature vel negligi vel etiam ignorari coeperit litterarum sibi insidentium ratio, quae certe Servium plane videtur fugisse, idemque Servius *hirquos* in vitiis corporis positos deprehendisset, inane confinxit discrimen *hircumque* et *hirquum* diversa significare statuit. Quae res si non alios quoque ante Servium deceperit, ea, quae is ad Ecl. III. l. l. scripsit, arguunt in ipsis iam veterrimis codicibus *hirquos* appellatos esse, quos postea *hircos*. Neglecta autem semel litterarum sibi insidentium ratione fieri non potuit, quin ex Nominativo, qui esset *hircus*, retineretur littera *c* etiam in iis casibus, qui haberent *i* et *o* vocales isti litterae subiectas. Recte autem in casibus obliquis hoc nomen per *q* scribi, admonere potest Adiectivum *hirquinus*, quod in quibusdam libris mss. ita exaratum invenitur; gravius est etiam illud, quod apud Festum legitur *hirquitallus* et *hirquitallire*, quod Festus non de oculorum vitio interpretatur, sed a bestiae nomine dictum esse scribit; sic enim ille: „Hirquitalli pueri primum ad virilitatem accedentes; a libidine scilicet hircorum dicti.“ quamquam nihil impedit, quominus etiam vitium illud oculorum ab aliquo more eiusdem bestiae nomen traxisse existimemus. Sed fortasse ne Festi quidem auctoritas, etsi iure habetur maxima, ut *hirqui*, *hirquos*, Vergiliana esse dicerem, mihi persuaderet, nisi ita scriptum et Pierius in quibusdam codicibus ipsius Vergilii, Ecl. III, 8., ubi vid. Burmann. Ge. III, 312., invenisset, et deprehendissem ipse in optimo Vaticano Ge. III, 312. Quae cum ita sint, non dubitavi eam huius vocabuli formam restituere Vergilio. — De *Arcus*, *Arqui*, vid. Lambin. et Moser. ad Cic. de Nat. Deor. III, 20.

10. Vidimus iam, ut Ge. III, 499. Aen. XI, 866. XII, 465., pro littera *c* vel *qu* interdum *q* positam; accedunt huc Aen. I, 47. *quisqam* pro *quisquam*, IX, 781. *inquit* pro *inquit*. Ita factum est, ut etiam *qui* pro *cui* scriptum sit et in Mediceo et in Romano Aen. VI, 313.; in illo tamen *c* supra scripta. Ea res me admonet, ut pauca addam de forma tertii casus pronominis

452 LITTERAE SIBI INSIDENTES.

relativi. Et *quoi*, quod Ciceroni restitutum iverunt Niebuhr. Cic. Oratt. Fragmm. p. 61. sq., Wunder. Varr. Lectt. ex cod. Erfurt. enotat. p. LXXX. Orat. pro Planc. p. XXII., Beneckius ex uno recentissimo cod. Monacensi Orat. de Inper. Pompei c. 1., Ellendtius de Orat. I, 22, 102., est in Medic. Ge. I, 344., sed transfixis litteris *q* et *o*, supra autem adiecta *c*, ut fiat *cui*; *quoi* e Pierianis retinuit Heynius Ge. III, 147., quod et hoc ipso loco et Ge. III, 6. atque IV, 113. exstat in Vaticano; et in eodem cum Ge. III, 211. quo primum scriptum fuisset, altera manus *i* appinxit, ut existeret *quoi*; Aen. I, 267. autem quo antiqua manus mutavit in *cui*.*) Quid igitur? restituendane haec forma ut Vergiliana? Haud dixerim illud obstare, quod praeterea infinitis locis *cui* in libris Vergilii mss. invenitur. At primum possis mirari, quod, si *quoi* verum sit, nullum exstet vestigium, quod etiam *quoius*, quam formam e cod. Monacensi admodum recenti Beneckius intulit in Cic. Orat. de Inp. Pomp. c. X., et *quonium* a Vergilio scriptum probet; atqui *quoi* si scripsit, necesse est etiam *quoius* et *quonium*, non *cuius* et *cuium*, scripsisse. Quid vero, si cuidam honori antiquitatis hoc tribuit Vergilius, ut retineret *quoi*? Ego vero quid in hoc antiquum sit, fateor me ignorare; nam et in Monumentis non nimis antiquis invenitur haec forma, et Quintiliano puero, ipso improbante, ita loquebantur; Instit. I, 7, 27.: „Illud nunc melius, quod *cui* tribus, quas proposui, litteris enotamus; in quo pueris nobis ad pinguem sane sonum *qu* et *oi* utebantur, tantum ut ab illo *qui* distingueretur.“ Quo loco iure mireris, quod Quintilianus, si probatissimos auctores, ut Vergilium et Ciceronem, ita scripsisse vidisset, nihil haberet, de ea re quod diceret, nisi se puero fuisse, qui ita vel loquerentur vel scriberent. Facile autem inde intelligitur, quomodo haec forma in libros mss. irrepere potuerit. Nam cum illa quinquies aut sexies omnino in Mediceo ac Vaticano conspiciatur, non sine aliqua causa evenisse videtur, ut quinquies in Georgicis locum habeat. Quare, opinor, haud iniuria conicias, ipsa Georgica ex codice aliquo illa ipsa aetate, quam indicat Quintilianus, exarato transscripta esse in Mediceum et Vaticanum. Sed idem Quintilianus testimonium edidit antiquissimum, quod valeat ad germanam huius vocis scripturam comprobendam. Is enim Ecl. IV, 62. ita exaratum vidit: „*Qui* non risere parentes;“ ubi fallitur magister disertissimus, quod *Qui* nominandi casum esse putat nec idem illud esse sentit, quod *Cui*; vid. etiam Schneider. p. 333.; non potuisset falli, si *Quoi* apud Vergilium eo loco scriptum fuisset. Iam vero cum perspecta litterarum sibi insidentium ratione Vergilio *cu* pro *quu* ubique restituendum esse intellexerimus, non dubita-

*) *cui* praeterea ubique in Aeneide Vaticanus, i. e. decies.

bimus, quin eidem, ut *cuius*, *cuium*, ita etiam *cui*, quod factum est ex *quui*, scribere placuerit.

11. Ceterum in hoc quoque genere, ut in priore, cfr. §. 1. extr., produnt quaedam male intellectae huius rationis vestigia et lapides et nummi, ut *Paquius*, *Flaus*, *Daus*, *iuventus*, *Iuentius*, *ingenus*, pro *Pacuvius*, *Flavus*, *Davus*, *iuventus*, *Iuventius*, *ingenuus*; vid. Eckhel. Tom. V. p. 213. et 265.; nisi forte compendii causa haec ita scripta sunt. *iventa* et *iventus* etiam cod. Vatic.; vid. Varias Lectt. in Praefatione ex eo enotatas Aen. V, 134.

LITUS constanter antiquissimus quisque liber, non LITTUS; vid. V. L. ad Aen. VII, 1. „*Litore*, sic semper Rom.“ ait Bottar. ad Ecl. I, 61. Idem ad Ge. I, 398.: „*Litore*, sic ferme semper.“ Unde intelligitur, quam vim habeat illud *ferme semper* apud Bottar.; nempe idem est, quod *semper*.

LOQUELLA. vid. QUERELLA.

LYRNESUS, LYRNESSUS. vid. litt. S. §. 1.

M littera in compositis ante *d* mutatur in *n*. Constanter in Mediceo exaratur *Iandudum*,*) *Eundem*, *Eandem*. Sed eadem constantia *m* ante *q* litteram retinetur, ut *Quamquam*, *Quicumque*, *Umquam*; sic etiam in Vatic. et Rom., nisi quod ex hoc *unquam* affertur Ecl. I, 36., ex illo *quicumque* Aen. IX, 209. Retinetur tamen *m* ante *d* in iis compositis, quorum prior pars est *circum*, ut *circumdo*, non *circundo*.

MAECENAS. vid. V. L. ad Ge. I, 2. Broukhus. ad Propert. III, 7, 1. Drakenb. ad Silium X, 40.

MAERERE et MAESTUS, non MOERERE, MOESTUS, constanter Mediceus adstipulante Vaticano; *Maestus* etiam e Fragm. Sangall. affertur, et a Schulzio e Rom. Ecl. I, 37. vid. CAENUM.

MANLIUS, MALLIUS. vid. V. L. ad Aen. VIII, 652.

MANUFESTI Vatic. apud Bottar. Aen. III, 151.

MARRUVIUM, MARRUBIUM. vid. V. L. ad Aen. VII, 750.

MAXUMUS. vid. SUPERLATIVUS.

METUS, METIUS, Fuffetius. vid. V. L. ad Aen. VIII, 624. et Praefat. huius quinti Voluminis in Indice novarum quarundam

*) Semel legitur haec vox in Vatic. Aen. IV, 1., ubi *iandudum* est apud Bottar.

Lectt. Varr. ex Mediceo enotatarum, quae olim Vaticano a me falso tributae sunt. Gentile nomen est *Metius* vel *Mettius*, de quo agit Oudend. ad Sueton. Vespas. c. 14. Vid. omnino Weichert. Poet. Latt. Reliqu. p. 334. sq. not.

MEZENTIUS, MEZZENTIUS. vid. V. L. ad Aen. II, 763. *Mezentius* Fasti Praenestini p. 326. Sueton. Wolf.

MILLE, MILE, MILLIA, MILIA, haec promiscue in libris et mss. et impressis inveniuntur. *Millibus* Rom. Aen. V, 75., ubi addit Bottar.: „alibi quoque.“ Ecce autem mirificam Medicei praestantiam, planissime docentis, quid in ea re sequendum sit. Is enim cum exhibeat *mille* constanter, contra pari constantia *milia* offert et *milibus*, si ab uno loco discesseris, Aen. XI, 167, ubi *mellibus* a m. pr., sed altera *l* transfossa atque etiam puncto notata, *e* praeterea in *i* conversa; quare is ipse locus tantum abest ut labefactet scripturam ceteris locis diligentissime servatam, ut stabiliat contra et confirmet. Ex Vatic. editur *mille* Aen. I, 499. II, 198., *millia* Ge. IV, 473., *milia* Aen. V, 806. IX, 132., *milibus* Aen. I, 491. Pompeii Comment. Art. Don. XIV, 4. p. 172.: „De isto *mille* tractavit Plinius Secundus. In numero singulari duplici *l* scribitur et non declinatur; in numero plurali unum *l* habet et declinatur: *milia*, *milium*, *milibus*.“ et explicatius idem ibid. XVII, 12. Cledonius p. 1901.: „Dicimus, ait, *milla* homines docuit, et, *mille* hominum magister; in plurali vero declinatur *milia*, *milium*, *milibus*, uno *l* sublato.“ vid. Cellar. Orthograph. Lat. pag. 288. sq. edit. Harles. Schneider. l. I. p. 412. et quos laudat Fr. Haasius not. 314. ad Reisigii *Vorlesungen üb. d. lat. Sprachwissenschaft*. p. 284. Sed cum omnibus in rebus plurimum laevis ratio sibi postulet, certe nihil eiusmodi statim admittendum, in quo ratio appareat nulla. Necesse est igitur exilem quendam visum fuisse Romanis sonum vocabuli *mile* sic scripti. Vix autem dubites, quin media quodammodo fuerit inter longam et brevem vocalis *i* in *mille*, proptereaque firmata sit ea syllaba per geminatam consonam; eadem autem syllaba cum tertium a fine locum occupat, ipsa maiore, quae est in vocabulo dactyli mensuram habente, elatione vocis ita corroborata fuerit, ut non opus esset ad eam producendam duplici consona. Sed non ab omnibus observatum esse hoc discrimen, videtur monumentum Ancyranum indicare, in quo, si verum loquuntur apographa, ubique exstat *millia*. Eadem autem, quae inter *mille* et *milia*, intercedit inter *villa* et *vilicus* ratio, inter *annus* et *annulus*; vid. Schneider. l. I. p. 422. Et *villa* quidem cum legatur in Cic. de Rep. reliquiis, *vilicus* in iisdem exhibetur I, 38. 39. et V, 3. bis, ubi etiam *vilicare*. Vid. etiam Wunder. ad Cic. pro Planc. pag. 168. Kreyssig. Adnotatt. ad Liv. Fragment. l. XCI. lin.

106. p. 419. et Fr. Haas. l. supra laud. *) Praeterea vide supra *Belua*, ut est apud eundem Cic. de Rep. II, 26. III, 33.

MIS, i. e. *mei*, Quintilianus apud Vergilium invenit; vid. V. L. ad Ecl. VII, 54. Lindemann. ad Plaut. Mil. IV, 2, 43.

MOERORUM, i. e. *murorum*. vid. V. L. ad Aen. X, 24.

MONSTRUM, MOSTRUM. vid. litt. N. §. 4.

MONUMENTUM. Retinui hanc formam, analogiam secutus; similiter enim *documentum* scribitur, non *docimentum*; quamquam utramque scripturam apud veteres in usu fuisse, et lapides probant et Grammatici; et utraque visitur in Mediceo, *monumentum* quidem Aen. III, 102., ubi Vatic. *moniment.*, 486. IV, 498. cum Vatic., VI, 512. cum Vatic., XII, 945.; *monimentum* V, 538. VI, 26.; ubi *monumentum* Vatic., VIII, 312. 356., et tribus, quos posui extremos, locis ita etiam Rom.; hoc probat Wakef. ad Lucret. V, 312.

MURRA, non MURRHA aut MYRRHA. vid. litt. Y. §. 3.

MYRTEUS, MURTEUS. vid. litt. Y. §. 3.

MYRTUS Nominat. plural., Accusativus MYRTOS. cfr. V. L. ad Ecl. VII, 6.

N littera.

1. vid. ADSIMILATIO.

2. vid. litt. M.

3. N non geminatur in *conexus*, *conixus* et *conubium* auctoribus Mediceo, Vaticano, Romano aliisque libris veterrimis, Livii quoque; vid. Drakenb. ad IX, 43, 23.; quare non dubitavi hanc rationem revocare. Gell. N. A. II, 17.: „*coligatus* et *conexus* producte dicuntur.“

---

*) Quae cum ita sint, parum probabilem putabimus causam a Plinio in libris dubii sermonis allatam, cuius disputationem servavit Pompeius Comment. Art. Don. XVII, 12.: „Et quid est hoc, quare illud (*milia*) per unum *l* profertur et illud (*mille*) per geminum *l*? Ratio hoc exegit declinationis. Nam si dixeris *hoc mile*, cogo te declinare et incipis dicere *hoc mile*, *huius milis*, *huic mili*. Quod non facile invenies. Qua ratione autem cogo te declinare? Si dixeris *mile*, quoniam nominativo invenitur unum *l*, declinatur ipsum nomen. Inde *milia* declinamus, quoniam istud unum *l* habet. Ergo ideo non possumus in numero singulari dicere *hoc mile*, ne cogamur ad declinationem; ideo autem in numero plurali per unum *l* profertur, quoniam invenitur declinatio.“

4. *N* saepe in mediis vel extremis vocabulis ante litteram *s* interseritur, ut in *mensus*, quod fit a *melior*, et *totiens*. Quod si quaeritur quare factum sit, ea videtur eius rei fuisse causa, ut indicaretur, circumducendam esse sive producte pronuntiandam praegressam vocalem. Certe *in* et *con* ante *s* in compositis producebant veteres; Cic. Orat. c. XXXVIII, 159.: „*Indoctus* dicimus brevi prima littera, *insanus* producta.“ Gell. N. A. IV, 17.: „neque *ob* neque *sub* praepositio producendi habet naturam; neque item *con*, nisi cum eam litterae sequuntur, quae in verbis *constituit* et *confecit* secundum eam primae sunt.“ Vid. etiam Schneider. l. l. p. 463. Hinc eiusmodi nomina a Graecis per ω scribuntur; vid. Schneider. p. 109. Ipsa autem *n* littera in eo genere verborum non audiebatur; Quintil. I, 7, 29.: „*Consules* exemta *n* littera legimus.“ Unum ille suo scilicet more posuit pro toto genere. Hinc *Cos.* et *Coss.* vulgo scribitur; *Cesor* pro *Censor* et *consesus* pro *consensus* est in Epitaphiis Scipionum; hinc *praegnas* fortasse pro *praegnans*, de quo dicitur, cum ordo litterarum nos ad hoc ipsum voc. deduxerit; hinc e *monstro* natum *mostellum* et *Mostellaria*, in quibus syllaba *mo* cum in tertiam quartamque sedem recessisset, factum est, ut mutato tenore non circumflecteretur, ut in primigenio; hinc denique crebra illa confusio participiorum et secundae personae verborum ...*as* et ...*es*, cfr. V. L. ad Ge. IV, 239.; alia exempla vide ap. Schneider. l. l. p. 458.; quaedam infra §. 8. afferuntur; de voc. *isicium* pro *insicium* vid. eund. Schneider. p. 565.; denique idem probat Graecorum ratio κλήμης, i. e. *clemens*, πόδης, i. e. *pudens*, Οὐάλης, i. e. *Valens*, Ὁρτήσιος, i. e. *Hortensius*, scribentium, sicut etiam mos hodiernae Italiae *mese* loquentis et *sposa*, et *isola*, quae orta sunt ex *men-sis*, *sponsa*, *insula*, multaque id genus alia; vid. Schneider. p. 462. Non fuisse tamen in his omnibus *n* litteram ita apud Romanos extritam, ut eam ne scriberent quidem, ab iisdem Graecis discimus, qui illam non uno loco ante *s* servarunt in Romanis nominibus; exempla, ut πότινς, i. e. *potens*, σάπινς, i. e. *sapiens*, Ῥαμνήνσης, i. e. *Ramnenses*, proposuit idem Schneid. eod. loco et p. 112.; confirmatur haec res Latino exemplo, nam *mensus*, quod fit a *mēlior*, non *mesus* vel *messus*, (quamquam ita pronuntiatum videtur, de qua re statim dicemus) scribebant Romani. Contra quae praegressam syllabam brevem haberent, ut *māneo*, *mānsi*, consentaneum est ita pronuntiata esse, ut *n* audiretur; nec ullum novi exemplum litterae *n* etiam in his elisae.

5. Inde etiam hoc intelligi potest, cur quaedam vocabula, extrita *n* littera, *s* geminarint, ut *passus* dixerunt pro *pansus*, quod quidem nemo ita scribit, nisi in compositis *dispansus*, *expansus*; vid. Gell. N. A. XV, 15. Nam ipsa etiam littera *s* saepe hanc vim habebat, ut geminata circumducendam esse praegressam.

vel longam vocalem vel diphthongum significaret; de qua re plura dicentur, cum ad hanc litteram processerimus. Exemplo esse potest, quod crebro *mensis* et *messis* aliaque similiter in libris mss. permutantur; *infessi* Medic. a m. pr. Aen. V, 587. pro *infensi*; *consensum* Medic. a m. pr. Aen. V, 577. pro *consessum*, et *consensum* pro *consessum* Rom. Aen. V, 340. VIII, 636.

6. Iam si quaerimus, quae sit in hac re veterum Grammaticorum, Monumentorum codicumque mss. antiquissimorum auctoritas, alia ex usu veterum scriptorum recte interpositam habere litteram *n* iudicabimus, alia secus. De illis ut primum dicamus, satis superque confirmata sunt *Quotiens* et *Totiens*; ita constanter Mediceus et Romanus, quibus accedit Fragm. Sangall.; nam Vaticanus omnibus locis, quibus haec adverbia leguntur, mancus est; legitur tamen in Vatic., quamquam in hoc quidem litteram paenultimam transfodit antiqua manus, et in Rom. *noviens* Ge. IV, 480., quod et hoc loco et Aen. VI, 439. recipiendum duxi, etsi apud Fogginium *novies* est utroque loco; vid. Schneider. ad Caes. B. G. I, 43, 7. Semper autem numeralia *ns* habent in Monumento Anycyrano, ut *deciens*, *vigiens*, *sexsiens*, *milliens*, *quadragiens*, etiam *quadragensimum* pag. 370. et *duodevicensimum* pag. 372. ed. Sueton. Wolf. vid. etiam Muret. ad Cic. Philipp. II, 18. Schneider. l. l. pag. 459. Freund. ad Cic. Orat. pro Mil. p. 23. Zumpt. ad Cic. Divinat. in Caecil. c. XIV, 45. Item *Tunsus* est in Mediceo, non *Tusus*, similiterque composita; vid. V. L. ad Ge. I, 262. Arntzen. ad Panegyrr. vett. pag. 501. Cramer. ad Commentar. vet. in Iuvenal. p. 324. sq. Fr. Haasius in not. ad Reisigii *Vorlesungen üb. lat. Sprachwissenschaft* p. 253. *obtunsi* etiam Rom. Ge. I, 262. 433. III, 135. Aen. I, 567.; *tusis* tamen idem Ge. III, 133. Denique *Atlans*, non *Atlas*, ubique Mediceus, vid. Aen. I, 741. IV, 481. VI, 797. VIII, 136. 140. 141.; atque sic etiam Rom.; *Atlas* uno, quo in Vaticano legitur hoc nomen, loco proposuit Bottar., nescias qua fide. Et fortasse ob antiquam eius nominis famam retenta est a Vergilio etiam antiqua scriptura. Praeterea *Agragans* in eodem Mediceo Aen. III, 703., et ipsum, ut *Atlans*, geographicum nomen, quare hoc, etsi *n* in *Agragans* puncto notata est, servandum duxi. Nec spreverim codicum optimorum auctoritatem prae doctrina Servii ad Aen. I, 359.: „*Thesauros*: Hoc nomen *n* non habet, sicut *Atlas*, *Gigas*, *Thoas*, *Abas*, *Pallas*, licet in obliquis casibus inveniatur.“ Cetera non habent litteram *n* interpositam in veterrimis codd., nec illa, quae Servius omisit, *Acamas*, *Calchas*, *Dymas*. *Pallans* tamen in codd. quibusdam se invenisse scribunt Pierius ad Aen. VIII, 104. et Cort. ad Lucan. VI, 208.

7. Ceterum parum probabiliter quidam, in his iam Seb. Corradus, vir praestantissimus, ad Cic. Brutum p. 6. et Vossius in

Etymolog. p. 520., ita disputant, ut dicant a librariis saepe *n* esse interiectam apicum ratione deceptis. Et de hoc apicis usu vid. Schneider. l. l. p. 95. Ritter. Elem. Grammat. Lat. p. 86. sq. Cur igitur, cum omnis longa recipere posset apicem, vid. Quintil. I, 7, 2., librarios tantum ante *s* istam litteram interposuisse statuimus; aut si nescio qua causa id facerent, cur non in omnibus vocc. fecerunt, quorum aliqua ex mediis vel extremis syllaba, praecedente longa, a *s* inciperet? Sed ne auctoritatem summi critici iniuria praeterisse videar, etiam Oudendorp. ad Appul. Met. l. VIII. p. 583. litteram *n* ante *s* in eiusmodi vocc. inculcatam putat a librariis, quod ut in quibusdam verum esse concedo, ita, ut modo vidimus, non est in aliis. Iam illa persequar, quae vitiosa in hoc genere videntur. Et *Formonsus* quidem, non *Formosus*, ubique Romanus, Ecl. II, 1. 17., quo loco *n* ab alia, sed minus antiqua, manu transfixa est, 45. III, 57. 79. IV, 57. V, 44 bis. 86. 90. X, 18.; sed idem in feminino genere *Formosa* sine *n* littera, Ecl. I, 5. Ge. III, 219., qua in re casum nescio an consilium mireris; *Formosa* etiam Medic. extremo loco, item *Formosus* Ecl. X, 18., reliqua enim non habet quippe mancus in prima parte. Porro *Thensaurus* Aen. I, 359., ubi vid. Pier., est in Mediceo aliisque, at Ge. IV, 229. *Thesaurus*; utroque loco *Thensaurus* Rom.; vid. etiam Drakenb. ad Liv. XXXIX, 50, 3. Reiciunt *Formonsus* et *Thensaurus* Servius cum aliis Grammaticis vett.; vid. Schneider. l. l. p. 457. Recte, puto. Certe nullum exstat, ac ne minimum quidem, eius rationis vestigium in ceteris adiectivis in easdem syllabas exeuntibus, ut in *aquosus*, *frondosus*, *lapidosus*, *saxosus*; nisi quis forte dicat admirationi pulchritudinis hoc essetribuendum, ut Romani productionis illud circumflecterent, quam cetera eiusdem generis. Nec crediderim nomen Graecum appellativum (nam istorum *Atlans* et *Acragans* alia est causa) et multo usu tritum, quale est *thesaurus*, ut ita deformaret, a se impetrare potuisse Vergilium. Restat *semensam*, quod cod. Gudian. habet itemque a m. pr. Medic. Aen. III, 244., tum Romanus Aen. VIII, 297., quo quidem loco improbat hanc formam Servius. Denique *Conse* pro *Cosse* Rom. Aen. VI, 842.

8. Superest, ut quae in antiquissimis libris exstant omissae ante *s* litterae *n* exempla in medium proferamus: *mostra* Medic. Aen. III, 583.; idem *mostrum*, sed supra scripta *n*, Aen. III, 26. et *mostrator*, item *n* supra adiecta, Ge. I, 19.; denique *mostro* Rom. Ge. III, 152.; *trastis*, sic, pro *transtris* Rom. Aen. V, 136. et *trastris* a m. pr. Fragm. Vatic. Aen. IV, 573.; *permesi* Medic. Aen. III, 157., ubi Servius: „Multi *permensi* sine *n* legunt.“

9. ...*N* interrogativum, ut in *Pyrrhin c.*, *Tanton m.*, vid. V. L. ad Aen. III, 319. VI, 780. Postquam codices distinguere

Romani coeperunt, coepta est adiici apostrophus (vid. Pompeii Comment. Art. Don. V, 14. et 15. p. 78. sq. adde Schneider. l. l. p. 177.); quae tamen nulla est in Mediceo.

NANCTUS. Serv. ad Aen. I, 481.: „Sciendum tamen est — — — *nactus* et *passus* n penitus nusquam accipere.“ Ita tamen, *nanctus*, Rom. et Mentel. pr. Aen. IX, 331. porro idem Rom. VII, 511. XII, 749. denique Gud. Ge. IV, 77. vid. Drakenb. ad Liv. XXIV, 31. Burmann. et Oudend. ad Sueton. Iul. c. XI. C. L. Schneider. l. l. p. 463. et C. E. C. Schneider. ad Caes. B. G. III, 36, 3.

NE. vid. litt. N. §. 9.

NEC, NEQUE apud Vergilium et Ciceronem. vid. Quaest. Virg. XXXII.

NEQUIQUAM, NEQUIDQUAM. Ubique *quicquam* per *c* exaratum in Mediceo invenitur, cfr. Aen. IV, 317. VIII, 140., ubi *cuiquam* Rom., XI, 415. 437. XII, 45. 882. Ge. IV, 447.; idem Schulzsius enotavit ex Rom. Ecl. III, 32. V, 53. vid. Schneider. l. l. pag. 501. sq. Varie contra in eodem scribitur adverbium *nequidquam*. Et ea quidem forma, quam modo repraesentavi, nusquam conspicitur in Mediceo, sed ubique vel *nequicquam* vel *nequiquam*.*) Verum autem esse *nequiquam* primum exemplorum copia probat: Ge. I, 96. Aen. II, 510. 770. III, 677. 711. IV, 209. V, 81. 256. 276. 392. 632. 791. 860. VI, 118. VII, 441. 589. VIII, 232. IX, 219. 364. X, 122. 554. 605. XI, 536. 716. XII, 403. 486. 517., quibus adiunge XII, 634., ubi *nequequam* a m. pr. exstat, *e* in *i* mutata, et XII, 909., ubi *nequiquam*, sed *c* supra scripta. Porro haec forma eo quoque defenditur, quod saepe, ubi *nequicquam* legitur, littera *c* transfixa est: Aen. II, 101. 515. 546. VII, 373. VIII, 370. Denique accedit consentiens cum Mediceo Vaticani et Romani auctoritas. Bottarius pag. 185. l. 21.: „*Nequiquam*: ita scriptum multoties in cod. Vat.“ nempe quater, i. e. quoties exstat in hoc codice, Aen. III, 677. V, 791. VII, 441. IX, 219. Idem ille de Romano affirmat ad Ge. I, 96. et 403. Integrum restat, si integrum licet appellare (de quo statim dicetur), *nequicquam* in Mediceo Ge. I, 192. IV, 38. 501. Aen. V, 433. VII, 652., semel etiam *necquicquam* Ge. I, 403., sed utraque *c* transfossa; et *nequiquam* ibi Roman. *Nequiquam* etiam optimi codd. apud Livium; vid. Drakenb. ad libr. XXXX, 47, 9. Rationibus per se non improbabilibus *nequidquam* defendit Gronov. ad Liv. XXXXII, 64., cui obtempe-

*) Nomen est, non adverbium, *nequidquam*, sed ad declarandam dantaxat originem vocabuli *nequam* propositum, apud Varron. de L. L. X, 5. Cic. Tuscul. Disp. III, 8.

randum sibi putavit Schneider. ad Caes. B. G. II, 27, 3., etsi ibi quoque antiquissimi libri mss. tuentur *nequiquam*. Quid autem, si non eiusdem originis sunt *nequicquam*, sive *nequidquam*, et *nequiquam*, et illud ex *ne* et *quidquam*, hoc ex *ne* et *quiquam*, antiquo ablativo, ortum putabimus? Quod si ita est, significatione etiam diversa antiquioribus temporibus fuisse statuemus, sed usu, ut fit, confusa esse. Hoc certe apertum est, *nequidquam* duo significare, et *frustra* et *sine ratione*; hoc erit *nequiquam*, illud *nequidquam*; nec, si severiores esse volumus, locum habere poterit *nequidquam* Ge. IV, 37.: „Utraque vis (aestus et frigus) apibus pariter metuenda, neque illae *Nequiquam* in tectis certatim tenuia cera Spiramenta linunt;“ nec *nequiquam* ibid. 501.: „Prensantem (Orpheum) *nequidquam* umbras,“ nempe ereptae Eurydices. Verum, ut dixi, plurimum sibi usus vindicat, quo fit, ut interdum etiam abusus vim legis ac regulae accipiat. Cum autem inanem esse conatum Vergilianae consuetudinis ad illud significationum discrimen exigendae primo statim tentamento intelligas, potius ita existimabimus, Vergilium ubique scripsisse *nequiquam*, sive *frustra* valeat sive *sine ratione*. Festus: „*Nequiquam* significari idem, quod *frustra*, plurimis auctorum exemplis manifestum est.“ cuius auctoritatem nolim a Doederlinio *Lat. Synonymen u. Etymolog.* Vol. III. p. 101. spretem. Praeterea vid. etiam Oudend. ad Lucan. II, 491. et quos idem laudat, tum Drakenb. ad Liv. XL, 48, 9. Carrion. ad Valer. Fl. I, 287.

NI, NISI. vid. V. L. ad Aen. V, 49.

NIL. vid. V. L. ad Aen. X, 54.

NIXUS participium, et NISUS. Illud probat crebra confusio cum participio *nexus*; et *nixus*, *adnixus*, *conixus*, *obnixus*, *enixa*, sic ubique Mediceus; idem, quod et ipsum litterae *x* favet, *fixus* pro *nixus* Aen. XII, 398. *conisus* affertur ex Romano Aen. IX, 410. Serv. ad Aen. I, 144.: „*Adnixus* antiquum est, ut *connixus*, quibus hodie non utimur; dicimus enim *adnixus* et *connisus*.“ Sed substantivum eadem constantia per *s* exaratum in Mediceo, *nisu*, Aen. III, 37. V, 437. XI, 852. Itaque hoc discrimen servandum duxi; sed ne illud quidem sollicitaverim, quod Ge. IV, 199. editur *nixibus*. Apud Silium Heinsius *s* in participio retinuit; vid. Drakenb. ad II, 123.

NOMINATIVUS in ...om et ...os. vid. LITTERAE SIBI INSID. §. 4. et 6.

NOVIENS. vid. Litt. N. §. 6.

NUMQUAM, NUNQUAM. vid. litt. M.

NUNTIARE, NUNTIUS, ubique per *t* cum optimis libris Medic., quamquam Lindemanno iudice Grammat. Lat. Vol. I. p. 170.

not. 26. *c* commendare videtur origination; cfr. etiam Doederl. *Lat. Synonymen u. Etymolog.* Vol. V. p. 105. sq.

OB. vid. ADSIMILATIO §. 16 — 18.

OBESSUS. vid. litt. *S.* §. 2

OBSCENUS, OBSCAENUS. vid. voc. SCAENA.

OBSTIPESCERE, (*Opstipescere*, vid. ADSIMILATIO §. 18.) non OBSTUPESCERE auctoritate antiquissimi cuiusque codicis et apud Vergilium et apud alios scriptores commendari scribit Heinsius ad Aen. I, 513. Atque ita per *i* ubique exaratum hoc verbum in Mediceo, nisi quod uno loco, Aen. XII, 665., *obstupuit* est apud Fogginium; servat *i* in hoc verbo constanter Vaticanus; *obstipuere* Fragm. Sangall. Ge. IV, 351., *obstipuit* Rom. Aen. I, 513. 613. V, 90., ubi, sicuti etiam Aen. VIII, 121., Botarij haec addit: „Sic alibi.“

OCCASSUS. vid. litt. *S.* §. 2.

OLLI, OLLIS. vid. Quaest. Virg. XXI, 9.

OLUS. vid. HOLUS.

...ON et ...O, terminationes Nominum proprior. III. Declinat. vid. V. L. ad Aen. VIII, 506.

ONITES, non ONYTES. vid. litt. *Y.* §. 2.

ONUS, ONEROSUS, ONUSTUS, sine adspiratione ubique Mediceus. Vid. Gell. N. A. II, 3. Not. ad Appulei. Vol. II. p. 290.

OPTUMUS. vid. SUPERLATIVUS.

ORA. vid. HORA.

ORONTES, Genit. *Oronti*, Accusat. *Oronten*. vid. V. L. ad Aen. I, 113.

...OS et ...ON, terminatio Nominum Graecorum II. Declinat. vid. Quaest. Virgil. IV.

OSTIA, semel HOSTIA Medic. Aen. I, 14., item semel Rom. Aen. I, 400. Ex cod. Erfurt. *hostiense* affert Freund. Orat. pro Mil. pag. 42.

OTIUM sic per *t* constanter Medic.

P. 1. *P* littera ubique in Mediceo et Vatic. mediis verbis interponitur inter litteras *m* et *s* vel *t*; eamque rationem probant veteres Grammatici; v. Schneider. Gr. Lat. p. 466., C. E. C. Schneider. ad Caes. B. G. I, 7, 4. Reisigii *Vorlesungen üb. d. lat. Sprachwiss.* p. 282. sq., qui durius quidpiam sonare *consumtum*, mollius sua-

viusque consumpium recte iudicare mihi videtur; etsi Handius *Lehrbuch d. lat. Stils* I. II. c. 1. §. 5. eundem fuisse utriusque sonum arbitratur. Itaque scribendum *comptus*, *emptus*, *sumptus*, *sumpsi*, et quae sunt eiusdem generis. Hinc ex eiusdem codicis fide Aen. VII, 565. *Ampsanti* exarandum curavi, atque ita editur dudum apud Cic. de Divinat. I, 36. *Contemnor* est a m. pr. in Medic. Aen. VII, 648., at *Contemptor* VIII, 7. IX, 205. — Vid. etiam voc. *Templare*.

2. *P* an *B* ante *s*? *Lapsus* an *Labsus*? Retinui vulgarem consuetudinem in his similibusque vocibus, ea maxime de causa, quod etiam in compositis ante *s* Vergilius tenui littera *p*, non media *b*, usus videtur; vid. ADSIMILATIO §. 18.; quamquam non desunt exempla contrarium probantia; legitur *labsus* in Medic. Ge. III, 457. Aen. II, 262. V, 86. 216. VI, 202. VIII, 664. XII, 249. *delabsus* Aen. V, 518. 838. *dilabsus* Aen. IV, 705. *elabsus* Aen. V, 326. *sublabsus* Ge. I, 200. *conlabsus* Ge. III, 485. Aen. IV, 664. IX, 434. Et videntur haec ea, qua codex Medic. exaratus est, aetate mollius esse pronuntiata; quod ex ipsis veterrimorum librorum mss. vestigiis conicere posse mihi videor. Aen. VI, 602. in Mediceo exstat *lausura*, transfixa tamen priore litterae *u* virgula, alteri autem appicta linea in hami formam circumflexa, ut *p* existat. Vix autem dubium esse potest, quin eo loco librarius *labsura* scribere voluerit, sed molliore, quo ipse haec pronuntiare consueverit, sono deceptus exaraverit *lausura*. Apertius etiam id, quod dixi, declarare videntur eiusmodi vitia, qualia sunt in Vatic. Ge. III, 7. *Pelobs* et Aen. IV, 300. *inobs*; idem cod. *labsus*, quoties in eo hoc participium exstat, i. e. septies. Ex Romano cum Bottarius ad Ge. II, 305. *elabsus* enotasset, addit: „Sic alibi semper.“ Idem cum ex eodem ad Aen. V, 326. protulisset *elapsus*, affirmat: „Sic ubique.“! Retinui *Arabs* Aen. VIII, 706., ut ibi est in Mediceo, quamquam in antiquis quibusdam libris, in quibus est Romanus, *Araps* scriptum reperit Pierius. Vide praecepta veterum Grammaticor. ap. Schneider. I. I. p. 217. sqq.

3. *P* interdum pro PH legitur in antiquis codd., ut in Romano Aen. VIII, 294. et XII, 341. *Polum* pro *Pholum*, Aen. X, 570. *Nipaei* pro *Niphaei*, Aen. VII, 773. *Poenigenam* pro *Phœbigenam*, tum in Fragm. Sangall. *Pineia* Aen. III, 212. pro *Phineia*. Similiter *Pilipus*, *Triumpus*, ac praeterea *Cilo*, *Graccus*, in nummis apud Eckhel. T. V. p. 75.; vid. Cic. Orat. c. 48. Contra *Melampus* Ge. III, 550. et *Enipeus* Ge. IV, 368. in Romano pro *Melampus*, *Enipeus*. Sed non reiecerim *grypes*, quod est in Medic. Ecl. VIII, 27., ubi vid. V. L.

4. *P* litteram ubique in Mediceo geminatam habent Perfecta *repperi* et *reppuli*, (ut etiam Vatic. Aen. VII, 450.; nam alia

horum Perfectorum exempla nulla sunt in hoc codice;) item *t* Perfectum *rettuli*; (quam rationem etiam Cicero Orat. c. 47. §. 158. videtur comprobare;) recte quidem; facta haec enim ex *repeperi*, *repepuli*, *reletuli*. Si verum est, quod Bentleius scribit ad Terent. Adelph. IV, 3, 11.: „Praepositio *re* in compositione fere duplicat consonantes apud vetustos, ut *redduco*, *repperio*, *rellevo*;" servari poterat Faerno probata lectio Phorm. I, 4, 1.: „Nullu's, Geta, nisi aliquod iam consilium celere *répperis*." Recepit ibi Bentleius ex Prisciano suisque codd. *repereris*. At nec *repperio* prima producta, nec *reperi* prima brevi a veteribus dictum arbitrantur viri docti. Vere illi quidem, si discesseris ab uno loco Terent. Phorm. II, 1, 5.:

D. Quid mihi dicent? aut quam causam reperient?

Demíror. G. Atqui *réperi* iam: aliud cúra. D. An hoc dicet mihi?

Itaque aut emendatorem requirent haec verba, quamquam, quidquid tentaveris, vix satis placebit, aut fatendum erit reduplicationem, quam vocant, plane hic neglectam esse a Terentio. Sed quoniam semel in hanc praepositionem inseparabilem incidimus, de qua Schneiderus exposuit l. l. pag. 580. sqq. et Buttmannus ibidem pag. 595. sqq. et Ritterus Element. Grammat. Lat. p. 27. et 134 sqq., illud etiam addimus, *religio* et *reliquiae* in eodem Mediceo ubique per simplex *l* scriptum inveniri, nisi quod Aen. III, 363. et V, 47. altera *l* supra appicta visitur, ut etiam in Vatic. Aen. I, 602. II, 189. III, 87., quae vix dubites quin ab alia manu sit adiecta; idem Vatic. *reliquias* Aen. VII, 244., contra *relliquias* VI, 227. Cum autem praeterea *re-* apud Vergilium ubique breve sit, nescio an hic poeta vocabula *rēligio*, cuius primam corripuit Phaedrus IV, 11, 4., et *rēliquiāe* ea lege producta esse voluerit, qua *Italia*, *Priamides*, primam habere longam solent. Ac *rēligiosus* etiam Prudent. *πρὸς Στεφ.* X, 259., nec probo, quod Santen. ad Balb. p. 116. synizesin, plane illam inusitatum, *rēligiosus*, eo loco admissam voluit. Ceterum *relliquiae* geminata *l* Palatini est scriptura; et *l* geminasse Vergilium putat Pompeius Grammat. p. 419. Lindem.

PAENITEAT, sic cum *ae* diphthongo, et in Mediceo et in Romano legitur Ecl. X, 17. et Aen. I, 549.; porro *penitet* cum signo aliquo Ecl. X, 16. Medic., sed *paenitet* ibi Roman. In eodem Romano *paeniteat* uno, qui superest, loco, Ecl. II, 34., exstare testantur Pierius et Schulzius. Itaque codicum optimorum auctoritatem secutus sum. *Paenitere* etiam in Palatino ubique scriptum esse refert Ambrogius ad Ecl. X, 16., idem in antiquis palimpsestis invenit A. Maius, idem est etiam in praestantissimis codd. Livii vid. Drakenb. ad l. VI, 23, 9. Atque etiam *paenitor* et

464 PARNASUS — PHASELUS.

paeniendum optimus cod. Cic. Erfurt. exhibet; vid. Var. Leett. ex cod. Erf. enotat. ab Ed. Wundero pag. LXXIX.; sed dubitat Freund. ad Orat. pro Mil. pag. 25., *paenitor*, *paeniendum*, an *poenitor*, *poeniendum* ibi scriptum sit.

PARNASUS, PARNASSUS. vid. litt. S. § 1.

PARTIM. vid. V. L. ad Aen. V, 187.

PAULATIM, PAULISPER, PAULUM, sic per simplex *l* constanter Medic. Vid. Burm. ad Aen. IV, 649. Schneider. l. l. pag. 412. *Paulo* Rom. Ecl. IV, 1. et *Paulatim* ibid. 28. VI, 36.

PERFECTI tertia persona singularis ...*avit* in ...*dt*, *üt* in *it* contracta, ut aliquoties in Marmoribus visitur. vid. V. L. ad Aen. III, 3. IX, 9. 418.

PERFECTI tertiam personam pluralis quo discrimine Vergilius in ...*erunt* aut in ...*ere* terminaverit? vid. Quaest. Virgil. V., ubi tamen non debebam dubitare, quin etiam Ge. II, 454.: „Quid memorandum aequae Baccheia dona *tulerunt*,“ et Aen. I, 605.: „Quae te tam laeta *tulerunt* Saecula,“ *συντελικῶς*, non *ἀπολίστως*, accipienda sint; nam *quid tulerunt* est idem quod: quid exstat? et *quae tulerunt* S. i. q. cuius tam laeti es saeculi? Cicero brevior illa forma non videtur usus; nam Orat. c. 47. §. 157.: „Nec vero, inquit, reprehenderim *scripsere alii rem*; — *scripserunt* esse verius sentio.“ vid. etiam Quintil. Inst. I, 5, 44. Postea Fr. Haasius idem discrimen a Tacito observari docuit in disputatione Diariis Darmstadiensibus a Zimmermanno editis inserta No. 84. pag. 673. sqq. a. 1836. vid. eiusd. Not. 269. ad Reisigii *Vorlesungen üb. lat. Sprachwissensch.* p. 224. sq.

PERGAMIA an PERGAMEA? vid. V. L. ad Aen. III, 133.

PESSIMUS. vid. SUPERLATIVUS.

PHALARICA Aen. IX, 705., ubi Heynius *falarica*, ut Romanum nomen, scriptum malit; sed *phalarica* ibi omnium codd. auctoritate niti videtur. Atque id vocabulum haud scio an Etruscae sit originis; *phulas* enim turres esse pro certo ibi ponit Servius, idque nomen ab Etruscis petitum docet Festus. Hinc etiam Phaliscos (nam hanc quoque formam tuerent libri), gentem Etruriae, putes appellatos, i. e. de turribus pugnantes vel turritas urbes habitantes. Vid. praeterea litt. F. et V. L. ad Aen. IX, 705.

PHALERAE constantissime, ut videtur, in omnibus libris Vergilii mss., non FALERAE, etsi hoc solum probat Buttmann. Lexilog. Vol. II. p. 247.

PHASELUS, non FASELUS, vid. V. L. ad Ge. I, 227. et litt. F.

PINNA, non PENNA, ut etiam PINNATUS, .constanter Medicus, nisi quod Ge. I, 398. *e* littera minio supra est appicta; *pinna* sic scriptum tuetur etiam Rom., vid. Bottar. ad l. l. pag. 194. et ad Ge. IV, 310., item Vatic.; vid. Cort. ad Lucan. IV, 438. VII, 835. Arntzen. ad Panegyr. pag. 323. Neque abhorret Vergilius ab eo praecepto, quod dedit Doederlin. *Lat. Synonymen u. Etymolog.* Vol. V. pag. 205. sq.; cfr. cum iis, quae hic scripsit, Drakenb. ad Liv. XXI, 38. extr. *Penna* est in Palatinò. Ut autem *pinna* retinui, sic etiam *bipinnis*, de quo voc. vid. V. L. ad Ge. IV, 331. A *pinna* id nomen factum ait Quintilian. I, 4, 12. cfr. Doederlin. l. l. Servius ad Aen. II, 479.: „BIPENNI. Hoc nomen servavit antiquitatem, quia veteres *pennas* dicebant, non *pinnas*.“ ubi videntur sedes horum vocabulorum inter se esse permutatae.

PINUS et PINOS Accusat. plural. vid. V. L. ad Aen. XI, 136.

PISTRIS, PISTRIX, PRISTIS. vid. V. L. ad Aen. III, 427. Salmas. et Duker. ad Flor. III, 5, 16. et, quem Schneiderus iam laudavit, Buttmann. Lexilog. Vol. I. pag. 108. sqq.

PLEIAS et PLIAS. vid. V. L. ad Ge. IV, 233.

PLEMYRIUM. vid. litt. Y. §. 2.

PLUO, PLUVIT. vid. V. L. ad Aen. X, 807.

PLURUMUS. vid. SUPERLATIVUS.

PORSENA et PORSENNIA. vid. V. L. ad Aen. VIII, 646. adde Duker. ad Flor. I, 10, 1.

PRAEGNAS Medic. Aen. VII, 320., *praegnās* ibi Vatic.; et cum Aen. X, 704. in Mediceo *praegnans* scriptum fuisset, *n* transfossa est et puncto etiam notata. Vid. Schneider. l. l. pag. 460. Oudendorp. ad Appulei. Met. p. 390. Restituit hanc formam *praegnas* Plauto Taubmann. ad Amphitr. II, 2, 91., Terentio Faernus ad Hecyr. IV, 4, 18., cuius verba digna sunt quae integra huc transferantur: „Antiquissimi libri Bembinus et Vaticanus hanc vocem *praegnans* et *praegnantem* sine *n* littera habent hoc modo, *praegnas*, *praegnatem*; itaque semper in Pandectis Florentinis scripta invenitur haec dictio. Me vero non tantum usus scribendi vetustissimus movet, quantum huius vocis derivatio ab Donato tradita: is enim hunc locum exponens ait: *Praegnans est ante gnatum vel ante genetricem; est enim prae ante.* ex quibus Donati verbis liquet hanc vocem non esse participium, quod necessario per *n* efferendum esset, sed nomen a *prae* et *gnatus* vel a *prae* et *genetrix*; quae utraque vox nullam necessitatem infert nomini ab se deducto assumendae litterae *n*.“ Ceterum *prae-*

466 PRAEPOSITIONES — QUAERCUS.

gnas comicum esse ait Doederlin. Lat. Synonymen u. Etymolog.
Vol. V. p. 227.; quare, non dixit.

PRAEPOSITIONES. vid. ADSIMILATIO.

PRAESEPE. vid. SAEPE.

PRELUM. Ita Medic. et Rom. Ge. II, 242., nisi quod in illo supra scripta est *a*.

PRISTIS. vid. PISTRIS.

PRIUS QUAM melius scribi sic discretum docet Aen. VI, 328.: „Transportare *prius*, || *quam* sedibus ossa quierunt,“ et XI, 809.: „Ac velut ille, *prius* || *quam* tela inimica sequantur.“

PROELIUM constanter Medic., non PRAELIUM. Consentit Rom.

PROPIOR, PROPRIOR. vid. V. L. ad Ge. III, 58.

PROTENUS, PROTINUS. Illam ut antiquiorem formam tuetur Heynius ad Ecl. I, 13. Equidem satius duxi Medicei et Vaticani auctoritati obtemperare, quibus in libris nusquam apparet *protenus*, ubique *protinus*. Hoc etiam ex Rom. enotatum video Ecl. I, 13., a Schulzio, Aen. IV, 196. V, 485. VI, 33. IX, 149. Atque etsi concedendum est antiquiorem formam fuisse *protenus*, potuit ea tamen iam Vergilii aetate mutata fuisse in illam alteram. *Protenus* exhibet Palatinus, quod vereor ne Grammaticorum acumen invexerit. Nam Servius ad Ecl. I, 13. *protenus* adverbium loci, *protinus* temporis esse statuit. Idem docet Velius Longus, qui Aen. III, 416. *protenus*, quod eo loco parum habet praesidii a codicibus, contra V, 485. *protinus* Vergilium scripsisse ait. Ge. IV, 1. solus ex Heinsianis Gudianus offert *protenus*. Vid. Pier. Heins. et Burm. ad Ecl. I, 13.

PROXUMUS. vid. SUPERLATIVUS.

PULCHER, PULCER. vid. litt. CH.

Q pro QU. vid. LITTERAE SIBI INSID. §. 8. 9.

QUADRUPES, QUADRIPE. vid. V. L. ad Ecl. V, 26., ubi iam addendum, *quadripedante* legi in Medic. Aen. VIII, 596. Et *quadrupes* Vatic. Aen. VII, 500., *quadripes* idem XI, 875.

QUAERCUS Medic. Ecl. VII, 13. VIII, 53. Ge. I, 159. 349. II, 16. Aen. IV, 441. XI, 5., porro *Quaecus*, sed supra scripta *r*, Aen. III, 680. X, 423.; denique *Quarcus*, a transfixa et *e* supra scripta, Ge. III, 332. *Quaercus* etiam Vatic. Aen. III, 680. Contra *Quercus* Medic. Ge. IV, 510. Aen. VI, 772. VII,

509. cum Vatic., XI, 681. et *Quernus* Ge. I, 305. Aen. XI, 65., nisi forte uno alterove horum locorum effugit aciem Foggini altera scriptura, quod ei, ut ipse fatetur pag. 448., acciderat Aen. IV, 441. Si numeres exempla, per diphthongum scribi malis hoc vocabulum. Interim rem proponendam, nihil autem mutandum censui. Causa rei illustrabitur Nota vocabulo SCAENA subjecta. Neque tamen praetereundum puto, quod, cum *Quercens* dictus a *Quercu* videatur, Aen. IX, 684. in Mediceo scriptum est *Continuoque recens*, quod non facile ex *Quaercens* nasci potuit, sed ex *Quercens*, quamquam apud Sueton. Calig. c. 19. manifesta deprehendi videntur vestigia adiectivi *quaercea*.

QUAMQUAM, non QUANQUAM. vid. litt. *M*.

QUATTUOR sic geminata media consona ubique Mediceus, Vatic. et Rom., item Inscriptiones. vid. Schneider. l. l. pag. 446. sq., cui adversatur Ellendt. ad Cic. de Orat. II, 83, 339. et Fr. Haasii not. 314. ad Reisigii *Vorlesungen üb. d. lat. Spr.* p. 284.

QUERELLA, geminata *l*, quam esse consuetudinem Vergilii Servius testatur ad Aen. IV, 360., ubique Mediceus, sicut etiam *loquella* consentiente Romano Aen. V, 842. Quod ne vitium esse eius saeculi, quo exaratus est hic codex, existimes, vetat *tutela* in eodem, per simplicem litteram scriptum. vid. Schneider. l. l. p. 414. Wunder. ad Cic. Orat. pro Planc. p. XV. Freund. ad Orat. pro Mil. p. 36.

QUICQUAM, non QUIDQUAM. vid. NEQUIQUAM.

QUICUMQUE, non QUICUNCQUE. vid. litt. *M*.

QUID, QUIT. vid. litt. *D*. §. 6.

QUIDQUID ubique Medic., nisi quod semel *Quitquit*, de quo vid. litt. *D*. §. 6., item semel *Quiquid* scriptum est apud Fogginium Aen. I, 601., et cum Ge. I, 36. *Quidquid* exaratum esset, prior *d* ibi transfixa est, sed eadem littera supra scripta. Nusquam exstat *Quicquid*; quod tamen Vatic. apud Bottar. habet Aen. I, 601.

QUINTUS, QUINCTUS. vid. V. L. ad Ge. I, 277.

QUIS, QUI. vid. Quaest. Virg. XXII.

QUOD, QUOT. vid. litt. *D*. §. 6.

QUOI. vid. LITTERAE SIBI INSID. §. 10.

QUOM, QUUM. vid. LITTERAE SIBI INSID. §. 7. 8.

QUOTANNIS, QUODANNIS. vid. litt. *D*. §. 7. Et rectius

Quot annis, sic distinctis dictionibus, scribi videtur; vid. Pier. ad Ecl. I, 43. Aen. V, 59. Norisii Cenotaph. Pis. p. 452. adde Beneck. ad Cic. Orat. de Inper. Pomp. XXIII, 67. p. 318. In Romano est Ecl. I, 43. QUOAT·ANNIS, transfossa *a* in *quoat*, tum QUOD·ANNIS Ecl. V, 67. 79.

QUOTIENS. vid. litt. *N*. §. 6.

RAETICA, RAETI, multi scribunt; et recte; vid. praeter alios Fea ad Horat. Carm. IV, 4, 17. *Rhaetica* tamen editur apud Verg. Ge. II, 96. ob consensum codicum, ut videtur.

RECUSSARE. vid. litt. *S*. §. 2.

RĒLIGIO et RĒLIQUIAE. vid. litt. *P*. §. 4.

REPPERI et REPPULI. vid. litt. *P*. §. 4.

RETRORSUS, RETRORSUM. vid. V. L. ad Aen. III, 690.

RETTULI. vid. litt. *P*. §. 4.

RHIPAEUS. vid. V. L. ad Ge. I, 240. Aen. XI, 184.

ROBIGO ubique Medic. vid. V. L. ad Ge. I, 151., adde, quae adnotavit Fea ad Horat. Carm. III, 23, 7.

ROBOR Rom. Ge. III, 235.

RURSUS, RURSUM. vid. V. L. ad Ecl. X, 62.

RUTILUS, RUTULUS. vid. V. L. ad Aen. VIII, 430. XI, 487.

S.

1. De simplici *s* in vocc. *Parnasus*, *Lyrnesus*, *Gnosius*, vid. V. L. ad Ecl. VI, 29. et ad Aen. V, 306. Schneider. l. I. pag. 441. sq. Duplex tamen *s* in *Permessus* Ecl. VI, 64. codicum consensus tueri videtur. Memorabile etiam, quod Aen. I, 469., cum *Rhesii* a m. pr. in Medic. scriptum esset, expuncta priore *i* supra scripta est altera *s*, ut fieret *Rhessi*; in Vatic. ibi *Rhesi* invenitur, sed item altera *s* ab ipso, ut videtur, librario supra adiecta. *Cassandra* constanter Mediceus cum Vatic.; quam formam rationibus etiam comprobat Hermann. ad Eurip. Hec. 86.; quidam tamen, nec ii contemnendi, codices *Casandra*; vid. Heins. ad Aen. II, 343. Praeterea *Amphryso* Rom. Ge. III, 2. idemque *Herbessus* Aen. IX, 344. *Ἀργυρῆσσῶ* Homero nuper restituit Spitzner. Iliad. II; 690.

2. *S* littera, praegressa longa vocali vel diphthongo, geminata in Latinis dictionibus. Quintil. Instit. I, 7, 20.: „Quid, quod Ci-

ceronis temporibus, paulumque infra, fere quoties *s* littera media vocalium longarum vel subiecta longis esset, geminabatur, ut *caus-sae*, *cassus*, *divissiones*, quomodo et ipsum et Vergilium quoque scripsisse manus ipsorum docent.“ Sic *caussa*, ut taceam alias Inscriptiones, exaratum in Fastis Praenestinis pag. 321. bisque pag. 322. edit. Sueton. Wolf., idem aliquoties praebet cod. Gud. Arusiani Messii in exemplis Ciceronianis apud Lindemann. Grammat. Lat. Vol. I. pag. 213. not. 23. et 26. vid. Schneider. l. l. pag. 431. sqq. Niebuhr. ad Cic. Fragm. Orat. pro Fonteio pag. 55. Communis consuetudo retinuit *passus*, quod fit a verbo *pando*, vid. litt. N. §. 5., et *essem*, quod est Imperfectum verbi *edere*. In libris Vergilii mss. paucissima sunt huius rationis vestigia relicta: *incusso*, Praesens verbi *incusare*, offert Rom. Aen. XI, 312., *incussat* Serv. Dresd. Aen. XI, 471., *cassus* Rom. Aen. IX, 292., idem *cassuras* Aen. VIII, 375., *obessis* Medic. a m. pr. Ge. III, 497., ubi *ovessis* Rom., *ambessa* Rom. cum aliis Aen. V, 752., *exessa* idem Aen. VIII, 418., et *adhessis*, i. e. *adesis*, IX, 537., porro *perossos* Medic. a m. pr. Aen. IX, 141., idem a m. pr. *plaussus* Ge. II, 508., idem denique cum Rom. multisque aliis *incussum*, quod est Participium verbi *incudere*, Ge. I, 275. Haec ipsa exempla, etsi, qui fuerit mos Vergilii, haud obscure prodere videntur, tamen, cum parum multa sint, non tantum iis tribuendum putavi, ut continuo omnia ad hanc rationem exigenda curarem; cum praesertim illud *fere quoties*, quod est apud Quintilianum, non aequabiliter per omne talium verborum genus istam consuetudinem regnasse indicet. Illud tamen non dubitavi, quin et *caussa*, etsi hoc ipsum in omnibus libris Vergilii mss., etiam in Rom., certe in Bucolicis, quod ex schedis Schulzianis didici, ubique per simplex *s* scriptum videtur, et *cassus* antiquissimi testis eiusque oculati auctoritate motus Vergilio restituerem. Nec, qui *cassus* et *caussa* scripsit, potuit non scribere *cassurus*, *occassus*, *incussare*, *recussare* et cetera similiter. Denique et geminata in verbo *essem*, de quo supra mentionem feci, littera et manifesta fides codicum iubent revocari *adessus*, *ambessus*, *exessus*, *obessus*, *semiessus*.

3. *S* post litteram *X*. vid. *EX* et *X*.

^a
SAECULA Medic.; *secula* Vatic. Aen. VI, 235.

SAEPES, SAEPIRE, sic constanter Mediceus, nisi quod Aen. VII, 600. in pagina ab eadem quidem manu exarata, sed post inserta, *sepsit* legitur; et satis tuetur diphthongum cognata particula *saepe*. Consentit cum Mediceo Rom., vid. Pier. ad Ecl. I, 54., Vatic. et Fragm. Sangall.; adde Voll. Herculanens. P. II. Col. VI. lin. 7. Contra pari constantia in Mediceo, cui accedit Vatic. et, ut videtur, Romanus, *praesepia* scribitur, uno excepto loco Ge. III,

214., ubi *praesaepia* Medic.; sed imprudenti librario id ibi excidisse, ex Ecl. VII, 9. intelligi videtur, ubi cum scriptum fuisset *praesaepia*, medium alpha transfossum est. Itaque *praesepia* Vergilium ob suaviorem sonum scripsisse arbitror. *Sepes*, *Sepire* P. latinus.

SAETA, SAETIGER, SAETOSUS, ita constanter Mediceus; consentit Vatic.

SALIO. De Perfecto huius verbi vid. V. L. ad Ge. II, 384., ubi *salire* in Romano legi admonendum erat. Adde Seyfert. Grammat. Lat. P. III. pag. 187. not. 11. Struve *üß. d. Latein. Declinat. u. Coniugat.* p. 196.

SALTEM ubique Mediceus; SALTIM Rom. Ecl. II, 71. Ge. I, 500. Aen. VI, 371. vid. Cellar. pag. 358. Schneider. pag. 16.

SCAENA, OBSCENUS. Fuisse iam inter veteres, qui vel *Scena* vel *Scaena*, item, ut ex illo factum, vel *Obscenus* vel *Obscaenus* scriberent, ex Varron. de L. L. VII, 96. pag. 157. ed. Muell. discimus; quare ea ratio non argenteae potissimum aetati assignanda erit, quod facit Zumpt. ad Cic. Verr. III, 79, 184. Idem Varro l. V, 97. pag. 38. in urbe homines ait crebro *a* adiecisse litterae *e*. En ipsius verba: „quod illic (apud Sabinos) *fedus*, in Latio rure *edus*, qui in urbe, ut in multis, *a* addito *aedus*.“ *Scaena* cum diphthongo Medic. Aen. I, 164., ubi vid. Heins., 429. IV, 471. et *prosaenia* in eodem Ge. II, 381.; semel *scena* Ge. III, 24., fortasse incuria a Foggino relictum. Reduxi diphthongum, etiam Vaticano auctore; et vid. Faern. ad Terent. Hec. Prolog. alt. vs. 8. Noris. Cenotaph. Pis. pag. 482. Cellar. Orthogr. p. 350. ed. Harles. Osann. ad Appulei. de Diphthong. p. 123. Schneider. l. l. p. 54. Quid, quod etiam $\psi\iota\lambda\omicron\nu$ in *ae* transisse supra vidimus in vocc. CAEDRUS et CAESTUS?*) Contra retinui

---

*) Quod ait Varro l. l. homines in urbe multis in vocabulis litterae *e* addidisse litteram *a*, ex eo intelligitur causa vitii latissime serpentis. Primum igitur apparet, unde ista orta sint, quae supra commemoravimus, *Caedrus*, *Caestus*, *Faenum*, *Haedus*, *Quaercus*; tum mirari iam desinemus alia multo vitiosiora per omnes libros mss. propagata, quale est *praetium*, *quaerella*, et quae sunt reliquae eiusdem generis sordes saeculi in corrumpendam veritatem propensi. Nam cum semel homines in urbe *a* adiungere litterae *e* coepissent, non substitit is mos in iis vocabulis, quae longum *e*, sed inquinavit etiam ea, quae breve haberent. Qui autem *haedus* dicebant teste Varrone, ii non est mirum si etiam *faenum* et *scaena* dixerunt; atque ut haec, ita *caedrus* et *caestus*, fortasse etiam *quaercus*, antiquissimorum codicum fide ita firmanur, ut

obscenus eiusdem Medicei constanti auctoritate fisus; et ita etiam in Rom. Ge. I, 470. Aen. XII, 876. et in Vatic., in quo semel legitur hoc adiectivum, Aen. IV, 455. exstare novimus. Qui *obscænus* scribunt vel *obscoenus*, quod nuper defendit Beier. ad Cic. Off. I, 29. p. 226. eumque secutus Schmid. ad Horat. Ep. II, 1, 127., tum Doederlin. *Lat. Synonymen u. Etymolog.* Vol. II. pag. 52. falsa originatione decepti videntur. Rectius ab aliis, etiam a Bernhardt *Grundriss der Roem. Literatur* pag. 64. not. 105., a voc. *oscus*, vel potius *opscus* s. *obsclus*, aut etiam *opicus* repeti videtur. Festus in v. *Oscum* pag. 316.: „in omnibus fere antiquis commentariis scribitur Opicum pro Osco, — a quo etiam verba impudentia et elata appellantur *obscæna*, quia frequentissimus fuit usus Oscis libidinum spurcarum. — Oscos, quos dicimus, ait Verrius Opiscos antea dictos, teste Ennio, cum dicat: De muris res gerit Opscus. Adicit etiam, quod stupra inconcessae libidinis *obscæna* dicantur ab eius gentis consuetudine inducta.“ Quod si idem Festus, refellens Verrium, *obscæna* apud antiquos omnes dicta esse ait, quae mali ominis haberentur, hoc tamen intelligitur et ipsum et Verrium scripsisse *obscenus*, non *obscænus* aut *obscoenus*. Ex coeno factum esse *obscoenus* ait Doederlin. l. l.; crederem fortasse, si *coenum*, non *caenum*, veteres scripsisse compertum esset.

SECURIM, SECUREM. vid. V. L. ad Aen. XI, 656. adde Zumpt. ad Cic. Verr. I. V, 47, 123.

SED et SET. vid. litt. D. §. 2. 8. 9.

SELINUS, SELINYS. vid. V. L. ad Aen. III, 705. Oudend. ad Lucan. VIII, 260.

SEMI in compositis a vocali incipientibus. vid. V. L. ad Aen. III, 578. Oudend. ad Lucan. IX, 3.

SEMIANIMIS, SEMIANIMUS. vid. V. L. ad Aen. IV, 8.

SEMIESSUS. vid. litt. S. §. 2.

SEPTUMUS. vid. DECUMUS.

SEPULCHRUM, non SEPULCRUM. vid. litt. CH.

SERPULLUM, non SERPYLLUM. vid. litt. Y. §. 3.

Vergilium ita scripsisse facile credas. Ex quo etiam factum putes, ut vocabuli *cedrus* priorem syllabam admodum raro corripere poetae Romani, sed fere suorum popularium more, *caedrus* loquentium, producerent. Sit igitur res ipsa vitiosa, dummodo constet multa hunc in modum et pronuntiata esse a Romanis et scripta. Vid. infra etiam TAEMO et VAESANUS.

SESCENTI, sic Medic. Gudian. alique codd. Aen. X, 172., item Monumentum Ancyran. pag. 369. lin. 17. et 372. lin. 25.; itaque recepi. Vid. etiam Graev. et Oudend. ad Sueton. Neron. c. 12. A. Mai. Conspect. Orthograph. Cod. Vatic. libror. de Rep. p. 624. ed. Moser.

SETIUS, non SECIUS, ubique Mediceus, consentiente Romano cum aliis libris veterrimis. vid. Heyn. ad Ge. II, 277. Heins. ad Aen. V, 862. IX, 441. Festus p. 263. ed. Lindem.: „*Setius* a *sero* videtur dictum. Attius in Amphitryone:

Si forte paulo, quam tu, veniam setius.“

Nec dubito, quin hoc sit retinendum. Nam qui *serius* scripsisse Festum coniciunt, non vident ipsum dubitasse, unde *setius* factum esset, ineptum autem eundem futurum fuisse, si dubitaret, unde *serius* repeteret originem. Neque ex *secus* natum puto *secius* vel *setius*, quod ne credamus vetat mensura primae syllabae. Sed quae fuerit radix voc. *setius*, aut quomodo ea vox significare *serius* potuerit, alii dixerint, si poterunt.

SIDI, SEDI. vid. V. L. ad Ecl. VII, 1.

SIMULACRUM, non SIMULACHRUM. vid. litt. CH.

SIMULARE, SIMILARE. vid. V. L. ad Aen. XII, 224.

SIQUID Ecl. III, 52. coniunctis dictionibus exarandum curavit Heynius; recte, ut opinor; modo id ubique tenuisset. Nec erit, qui *sicubi* dirimendum praecipiat. Ac nisi haec in unum coalessent, non liceret primam in *siquidem* corripere. Accedit minime contemnenda auctoritas Inscriptionum earum, in quibus singula vocabula punctis interstinguuntur, ut in Monumento Ancyrano pag. 369. Sueton. Wolf. „*alias*. siquae. minoris.“ cet. Videtur autem in his quaedam inclinatio accentus locum habuisse. Neque obstat, quod interdum eo modo, quo *quicumque*, *siquis* interposito uno vel duobus vocabulis disiungitur, ut Aen. I, 151.: „*si* forte virum *quem*.“ aut XI, 374.: „*Si* patrii *quid* Martis habes.“

SOLACIUM, non SOLATIUM, constanter Mediceus; item Rom. Aen. V, 367. XI, 62. et reliquis, opinor, locis. Videtur haec optimi cuiusque libri esse scriptura, haud dubie revocanda. At, inquires, satin sanus es, qui *solacium* scribi velis, cum factum sit e Supino *solatum*? Sed id ipsum, quaeso, dic, qua ratione probaturus sis? Nullum enim primae Coniugationis Supinum peperit substantivum in *ium* desinens, nisi forte *denatium*, quod est tertiae, mihi oppones, infimae Latinitatis vocabulum. Nec illud praetereundum, quod pauca illa substantiva ex Supinis aliarum Coniugationum facta atque in hunc modum terminata brevem omnia habent syllabam antepenultimam, ut *exercitium*, *exitium*, *initium*. In Palatino est *solatia* Aen. V, 367.

SOLLEMNIS ubique Medic., nisi quod Aen. XII, 193. *sollemnia* est apud Foggin., et Aen. VIII, 185. altera *l* puncto tamquam tollenda notatur. *Sollemnis* etiam Rom. et Vatic.; adde Voll. Herculaneus. P. II. Col. VIII. lin. 5. Fea ad Horat. Carm. IV, 11, 17.

SOLLERS, geminata *l*, uno, quo apud Vergilium exstat, loco Medic. Ge. IV, 327. vid. de hoc et proxime praegresso voc. Schneider. l. l. p. 416.

SPATIUM, non SPACIUM, quod Lindemanno iudice ad Grammat. Lat. Vol. I. p. 100. not. 10. originatione tueri videtur, ubique Medicens. Doederlinius *Lat. Synonymen u. Etymolog.* Vol. III. p. 52. *spatium* a verbo *patere* originem duxisse existimat.

SQUALERE, SQUALOR, simplici *l* ubique Medic.

STUPERE, non STIPERE. vid. V. L. ad Ge. IV, 481. Aen. XII, 707. *Stupet* etiam Vatic. uno, quo in eo visitur, loco Aen. II, 307.

STUPPA, STUPPEUS, non STUPA, STUPEUS. vid. V. L. ad Ge. I, 309. Oudend. ad Sueton. Neron. c. 38.

SUB. vid. ADSIMILATIO §. 16. sqq.

SUBOLES ubique in Medic. scribitur, consentiente Romano et Vatic., nusquam SOBOLES. Recte; vid. Muret. et Heusing. ad Cic. Phil. II, 22.

SUBTEGMEN, SUBTEMEN. vid. V. L. ad Aen. III, 483. Cellar. Orthogr. pag. 365. Harles. Apertum est *subtegmen* factum esse ex *subteximen*, et ut *examen* natum ex *exagmen*, ita ex *subtegmen* fieri potuit *subtemen*. Nihil tamen repugno, quin forte ex ipsis Romanis fuerint, qui *subtemen* ex *stamen* originem duxisse crediderint. Faernus ad Terent. Heautont. II, 3, 50. proferet ex longe optimo vetustissimoque Bembino, qui ipse *subtemen* tuetur, hoc scholion: „Subtemen dictum ab eo, quod subeat stamen.“ Cfr. etiam EXAMEN.

SUBTER, SUPTER. vid. ADSIMILATIO §. 18.

SUCCIPERE, SUSCIPERE. Retinui *succipiunt* ut antiquius et in re sacra positum Aen. VI, 249., Servio, tum cod. Vatic. et Gud. auctoribus. Perfectum quoque *sucepi*, uno loco Aen. I, 175. lectum, propter testium gravitatem, Servii, cod. Medicei ac Rom., tum aliorum, restituendum iudicavi; et vid. Schneider. l. l. pag. 606. maximeque Velium Long. ab eo laud. Reliquis locis cum hoc verbum ad res vulgares referatur nec praeterea ullum apud Vergilium

474 SUCUS — SUPERLATIVUS.

formae *succipere* vestigium deprehendi videatur, communem formam servavi. Neque Aen. VI, 723. scripseram *succipit*; sed is, qui operam dabat erroribus tythetae corrigendis, cum vidisset ita scriptum a me esse VI, 249., imprudentem me *suscipit* reliquisse ratus mutavit, quod eo loco servandum erat.

SUCUS, non SUCCUS. vid. V. L. ad Ge. I, 90. adde Harles. ad Cellar. Orthograph. p. 365. Oudend. ad Lucan. III, 237. Beck. ad Calpurn. Ecl. p. 216.

SULPUR, non SULFUR, Medic. Ge. III, 449. cum Rom., tum Aen. II, 698. cum Vatic., et *sulpurea* Aen. VII, 517. cum Rom.; quod recepi; nam ex *sulpur* factum est *sulphur*, vid. Cic. Orat. c. 48., ex hoc *sulfur*. Cfr. etiam, quos laudat Harles. ad Cellar. Orthogr. p. 366.

SUMPSI, SUMPTUS. vid. litt. P. §. 1.

SUPERLATIVUS. Superlativos in ...*imus* an in ...*umus* Vergilius terminaverit si quaeritur, illud primum pro certo statuendum, eos Superlativos, qui tribus syllabis amplius complectantur, a Vergilio missos esse in ...*imus*, nusquam in ...*umus*; quippe ne unum quidem exstat in antiquissimis Vergilii libris mss. exemplum talis Superlativi in ...*umus* exeuntis. Itaque omnis quaestio revocanda est ad Superlativos trium syllabarum. Ut a Mediceo incipiam, in eo invenitur *maxuma* Ge. I, 329., *maxumus* ibid. 26. 244. 429., *optume* Aen. VIII, 127., *pluruma*, supra scripta *i*, sed integra relicta *u*, Ecl. VIII, 96., quo accedit, quod est in cod. Gud., *plururima* (sic) Ge. IV, 419. Romanus quid quoque loco offerat, parum exploratum est. Illud constat, dissentire eum a Mediceo Ge. I, 244. 429. Aen. VIII, 127.; contra in eodem esse *maxuma* Aen. VIII, 84., *optumus* Aen. IX, 40., *optume* Aen. I, 555., *proxuma* Aen. VIII, 594. IX, 238., quibus locis vulgares formas exhibet Mediceus. Praeterea *intuma* legitur Aen. I, 243. in Vatic. His inter se comparatis nihil causae apparet, quare Vergilius aliam alio loco secutus fuerit scribendi rationem. Et cum accedat, quod etiam codices antiquissimi alius alio loco veterem formam retinuerunt, nihil relinquitur dubitationis, quin ceteris locis, ubi vulgaris forma visitur, antiquior illa in Superlativis trisyllabis revocanda sit. Quod si cui pingue quid sonare videbitur *plurumus*, is velim meminerit alteram *u* sono diversam fuisse a priore. Quintil. I, 4, 8.: „Medius est quidam *u* et *i* litterae sonus; non enim sic *optimum* dicimus, ut *opinum*.“ vid. Schneider l. l. pag. 33. sqq. et supra *Decumus*. Retinui tamen *pessimus* et *ultimus*; nusquam enim nec in Medic., nec in Vatic., nec in Rom. *pessumus* legitur aut *ultumus*; quamquam quod altero loco posui voc. *ultimus*, satis crebrum est apud Vergilium.

SUPREMUS, SUPPREMUS. Quoniam nuper fuit qui *supremus*, geminata littera *p*, apud ipsum Ciceronem exprimendum curaret, non putavi praetereundum, quod idem affert Medic. Aen. VI, 213. XI, 61., his quidem locis altera *p* puncto ut delenda notata, et XI, 76, item Vatic. apud Bottar. Aen. VI, 735. et Rom. Aen. II, 11. VI, 213. His locis omnibus prima huius Adiectivi syllaba sub ictum cadit. Simplex *p*, licet producta sit prima, exhibet Medic. Aen. II, 11. III, 68. VI, 513. 735. VII, 128. XII, 653.

SYRACOSIUS. vid. V. L. ad Ecl. VI, 1.

T. vid. litt. *D.*

TAETER sic cum diphthongo Medic. Aen. III, 228. Ex hac ipsa huius Adiectivi forma ortum est mendum Aen. X, 727.: *improbat aether*, i. e. *improba taeter*, ab altera manu corruptum in *improbatus ater*. Nihil autem in ea re saepe efficacius ad veritatem indagandam, quam eiusmodi vitia. Itaque *taeter* restitui Vergilio. Quod ut facerem, admonebat etiam cognatum vocabulum *taedium*; nempe utriusque dictionis stirps videtur fuisse *tae*; haec autem diphthongus, *ae*, saepe id significat, a quo abhorremus. Doederlin. *Lat. Synonymen u. Etymolog.* Vol. V. p. 112. *taeter* componit cum Graeco ἀτακτηρός.

TAMQUAM. vid. litt. *M.*

TARCHON; TARCON, TARCHO. vid. V. L. ad Aen. VIII, 506.

TEGUMEN. vid. V. L. ad Aen. III, 594. et VII, 666. et ad utrumque versum Heins., tum Drakenb. ad Liv. XXXVI, 32, 6. Romanus *tegimen* VII, 666.

TEMO. *Tuomo* Vatic. Ge. III, 173. vid. SCAENA. not.

TEMPTARE, non **TENTARE**, constanter Medic., nisi quod Ge. IV, 194. alia manus antiquae formae recentiore substituit tentavit. Adstipulantur Mediceo Vaticanus, Romanus et Fragm. Sangall.; cf. Bottar. ad Ge. I, 207. pag. 193. et ad Ge. II, 247. adde Bentl. ad Terent. Phorm. III, 3, 19. Similiter *pertemptare* ubique. Contra *intētare* Medic. Aen. I, 91. et VI, 572.; nec saepius hoc verbum legitur apud Vergiliū; idem *sustentare* ubique et *retentat* Aen. V, 278. Nempe alius radicis est *temptare*, alius *intentare*, *sustentare*, *retentare*. At rursus *intemptata* Medic. Aen. X, 39., quia est i. q. non temptata.

TERENTIUS. vid. litt. *P.* §. 4.

TERGENT, TERGUNT. vid. V. L. ad Aen. VII, 626.

476 THENSAURUS — TULL. LAUREA.

THENSAURUS. vid. litt. *N.* §. 6. 7.

THULE, non THYLE. vid. litt. *Y.* §. 2.

THUS, THUREUS, ita cum adspiratione Palatinus, quod praeter alios probant Drakenb. ad Liv. X, 23, 2. Weichert. ad Valer. Fl. VIII, 264. Fea ad Horat. Od. I, 19, 14. et Ge. Fr. Grotefendio auctore Beier. ad Cic. Off. II, 20, 80. Rem in medio relinquere videtur Schneider. l. l. p. 200. Mihi satius est visum, Medicei et Vaticani, tum etiam Romani (in quo tamen Aen. VIII, 106. *thura*), quam Palatini, deterioris consuetudinis patroni, fidem sequi.

THYIAS. vid. V. L. ad Aen. IV, 302.

THYBRIS, THYBRINUS. vid. litt. *Y.* §. 2.

TINGERE, TINGUERE. vid. URGUERE.

TINIAE Ge. IV, 246. ex Medic. et Rom. aliisque libris restitui.

TONEC. vid. DONEC.

TOTIENS. vid. litt. *N.* §. 6.

TRANS in compositis. vid. V. L. ad Aen. VI, 671.

TREMESCO cum aliorum multorum codd., vid. Pier. et Heins. ad Aen. XI, 403., tum Medicei auctoritate revocavi; sic enim in hoc ubique, praeterquam Aen. XII, 916., nisi forte ibi falsus est Fogginius, ut fuerat Aen. V, 694. coll. pag. 450., quo loco *tremescunt* etiam in Rom. visitur. Reicit hanc formam cum Vossio Drakenb. ad Liv. XXI, 53, 5. Contra *Tremibunda* Medic. et Rom. X, 520.; recte puto, ut *moribundus*, *pudibundus*, *ludibundus*. Ratio videtur postulare, ut eiusmodi verba a verbis II. Coniugationis facta *e* retineant, ut *liquesco*; et cfr. Gell. N. A. VI, 15.; quae a verbis III. Coniugationis orta sunt, nihil impedit quominus vel *e* vel *i* habeant, ut *gemiscere*, *ingemiscere*; quamquam usus videtur tulisse, ut etiam *luciscere*, *putiscere*, loquerentur.

TREMIBUNDUS. vid. TREMESCO.

TRIBOLI, non TRIBULI, optimi codices; vid. V. L. ad Ge. I, 153.; recte, nam Graece dicitur *τρίβολος*.

TRIDENS, Ablat. *tridenti*. vid. V. L. ad Ge. I, 13.

TROIUS, TROICUS. vid. V. L. ad Aen. I, 119.

TULLIUS LAUREA. vid. VERGILIUS.

TUM et TUNC. vid. Quaest. Virg. XXV, 1—5.

TUNSUS. vid. litt. N. §. 6.

TURGERE, TURGUERE. vid. URGUERE.

TYPHOIA, TYPHOEA. vid. V. L. ad Aen. I, 665.

U. 1. Erunt fortasse, qui, cum simplex fuerit antiquiore aevo forma litterae *U*, reprehendant me, quod, ubi ea littera vim habet consonae, alteram illam recentiore *V* admiserim. Et Mediceus quidem *U* exhibet ubique, nisi quod manus emendatrix, quam expertus est is codex, *V* posuit locis aliquammultis, nusquam, si recte memini, *U*; quamquam quae extremae Eclogae subiecta sunt a Turcio Aproniano, ea quoque servant *U*, sed ita, ut sit formae minutae; nam quod semel ibi legitur *V*, id sphalma esse typothetae scribit Fogginus p. 442. Fragmento Vaticano sic convenit cum Mediceo, ut tamen uno alteroque loco *V* in eo expressum videatur. Hanc ipsam figuram eius litterae, parte quidem inferiore, similiter atque in Vaticano, obtusa et in rotundum flexa, non acuminata, Romanus prae se fert cum Palatino. Denique, ut etiam hoc addam, in fragmento Herculensi haec littera ex duabus lineis obliquis constat ita inter se coeuntibus, ut extrema altera fere promineat paululum infra. Nostra autem aetas cum vocalem *U* a consona *V* etiam scribendo distinguere soleat, malui obtemperare huic consuetudini, quam religiosus esse, ubi nihil refert.

2. Vid. LITTERAE SIBI INSID. §. 2. sqq.

3. *U* geminata pro simplici producta: *casuus* Rom. Aen. XII, 61., ubi vid. Pier., *metuus* idem XII, 316., *currius* rursus idem XII, 918. „Hoc ut sciretur, ait Pierius l. l., non ut ad imitandum proponeretur, a me dictum est.“ Vide tamen supra litt. *I*. §. 4.

4. Vid. litt. *Y*.

ULIXES, ULYSSES. vid. V. L. ad Ecl. VIII, 70. Aen. II, 7. — de Genitivo et Accusativo huius nominis Aen. I, 30.

ULTIMUS. vid. SUPERLAT. extr.

UMERUS, sic ubique Medic. sine adspiratione; et cum versus Aen. IX, 725. casu omissus ab alia manu in margine inferiore adscriptus sit, legitur ibi *humeris*; at ipse ille versus in codice post vs. 732. insertus est ab eo, qui totum codicem exaravit, ibique exstat *umeris*. Bottarius p. 178.: „In Cod. Vatic., ait, *umero* sine adspiratione, ut etiam alibi fere semper.“ ubi nescio an Bottar. ista extrema *fere semper* omittere debuerit et *ubique* scribere pro

alibi. Ceterum vide Ach. Stat. ad Tibull. I, 4, 44. Drakenb. ad Liv. VIII, 8, 10.

UMOR, UMENS, UMIDUS, UMECTO, UMESCO, ubique restitui Medicei auctoritate sisus; sic enim in eo codice constanter, nisi quod Ge. I, 43. 417. II, 224. littera adspirans minio, Ge. I, 373. atramento, supra appicta est; Ge. I, 290. puncta supra *umor* apparentia litteram *h* supra scriptam rursus abrasam esse indicare videntur. Atque in ipso illo longe antiquissimo exemplari, unde descriptus est Mediceus, ita haec, ut edidi, exarata fuisse, probat vel Ge. I, 88., ubi a m. pr. *amor* legitur, quod non potuit ex *humor* nasci, sed ex *umor*; vel confusio vocc. *umidus* et *uvi dus*, de qua dictum in V. L. ad Ge. I, 418. Cum Mediceo consentiunt Vatic. et Rom.; vid. Bottar. ad Ecl. X, 20. pag. 191. et ad Ge. I, 70.

UMQUAM. vid. litt. *M*.

UNANIMIS, ...MUS. vid. V. L. ad Aen. IV, 8.

UNGUERE. vid. URGUERE.

UPILIO, OPILIO. vid. V. L. ad Ecl. IX, 19.

URGUERE Mediceus, licet URGERE saepius praebeat, exhibet Aen. II, 653. V, 226. VI, 561. (ubi *urgentur* Rom.; vid. ibi Burmann.) VII, 241. cum Vatic., 705. X, 889. XI, 564., et supra scripta est *u* X, 375. Quod si propterea, quod in Georgicis ubique Mediceus offert *urgere*, alteram formam *urguere* Aeneidi tamquam propriam assignare velis, non alio iure id facias, quam quo exulare hanc iubeas a ceteris Aeneidos libris, ubi ea in Mediceo non exstet, ut in primo, tertio, quarto. Sed *urguet* Rom. Ge. IV, 290., ut etiam Aen. I, 111., item V, 202. Vid. Cellar. Orthograph. pag. 387. et qui ibi ab Harlesio laudantur; adde Oudend. ad Lucan. I, 147. Drakenb. ad Liv. IX, 21, 4. Schneider. ad Caes. B. G. II, 25, 1. — Porro TINGUERE Medic. Ge. I, 246. II, 8. 481. Aen. I, 745. VII, 811. XI, 914. XII, 358.; quod verum esse ostendit compositum *distinguere*. — UNGUERE Medic. Ge. IV, 46. Qua in re mirum est, quod *unguen*, ut est in eodem Medic. Ge. III, 450., verum esse, sed ex *ungere* et *ungentum* eximendam *u* litteram scribit Servius ad Aen. IX, 773.; similiter Velius Longus p. 2223.; vid. Cellar. et Harles. l. l. pag. 385. — TURGUENT Ge. I, 315. scripsit Heynius, at Ecl. VII, 48. *turgent*; eadem inconstantia apud Heinsium; nec praeterea exstat hoc verbum apud Vergilium. Mediceus utroque loco *turgent*; consentit priore loco Rom., nam altero mutilus est. Itaque in hoc quidem verbo *u* litteram omittendam putavi.

VAESANUS, non VESANUS, scribitur ubique in Mediceo, i. e. Aen. IX, 340. X, 583. 724. Neque ego hoc tam gravi

testimonio commendatum aspernandum iudico. cf. SCAENA. not. Vide tamen Macrob. VI, 8.

VELUT, VELUTI. vid. V. L. ad Aen. IV, 402.

VERGILIUS, non VIRGILIUS, scribendum esse antiquissimorum librorum, Medicei et Romani, auctoritas probat, in quibus codicibus non solum post finem uniuscuiusque libri *Vergili* nomen sic scriptum legitur, sed etiam in ipso opere Georgicon IV, 563.; neque aliter eo loco Fragm. Sangallense. Mirum est igitur, quod Ambrogius, perexiguæ videlicet homo fidei, qui codicem Romanum Vaticani nomine appellat (et est ille e numero Vaticanorum), in ipso operum Vergilii introitu scribit hunc codicem Vaticanum favere hodie regnanti consuetudini tuerique nomen *Virgilii* sic per quadruplex *i* exarati. Praeter Bottarium tamen etiam Politianus in Miscellan. c. 77. et Pierius ad Ge. IV, 563. *Vergilius* hoc nomen scribi in eo codice testantur. *Virgilius* exstare in Palatino idem refert Ambrogius. Hunc Palatinum, quantum ex litterarum vel similitudine vel discrepantia colligere licet, equidem Romano ætate supparem iudico, Mediceo aliquanto recentiore. Eadem res Vaticanum, quem ego cum aliis appello, sive Fragmentum Vaticanum, reliquorum proxime ad ætatem Medicei accedere mihi persuadet; quamobrem pervelim scire, utram ille huius nominis formam tueatur, quod cognosci fortasse poterit si non ex initio libri Aen. III. aut IV., tamen ex fine l. VI.; ceteri enim libri prima extremaque parte destituti sunt in hoc codice. *Vergilium* appellant etiam Scholia ab Ang. Maio edita; *Vergini* nomen exstat apud Cic. de Rep. II, 37. et vid. Heyn. Vita Virgil. T. I. pag. CVIII. Garaton, et Wunder. ad Cic. pro Planc. c. 40. Fragm. Oratt. Cic. a Beiero ed. pag. 95. Osann. in *Zeitschr. f. d. Alterthumswissensch.* 1840. no. 144. p. 1177. sq. et de consuetudine Graecorum Jacobs. ad Antholog. Palat. T. III. pag. 34. In nummis et *Vergilius* est et *Virgilius*. *Vergulta* etiam Medic. Aen. XII, 522. apud Foggin., sed reliquis locis *virgulta*. Iam illud facile apparet, tantum esse pondus testium supra laudatorum, ut facere non possimus, quin *Vergili* nomen poetæ Mantuano vindicemus. At, inquires fortasse, producam in medium, qui suo testimonio facile vincat, quos tu hic iactavisti testes. Audi enim, quid referat Caelius Rhodiginus. Is Lectt. Antiquar. l. VII, 4.: „In fragmentis, ait, Caecilii Minutiani Apuleii veteris grammatici adnotatum comperi, Virgilium ab virgis esse cognominatum, inter quas sit natus: propterea primam habere *i*, non *e*, cui suffragetur illud Calvi:

Et vates, cui virga dedit memorabile nomen
Laurea.

Fatetur tamen idem Apuleius, in aliis Vergilium ab vergiliis infecti.“ vid. etiam Ang. Maï Praefat. ad Appulei. de Orthograph.

pag. LXXIII. edit. Rom. *) Quis igitur non plus credat Calvo, clarissimo oratori ac poetae, quam omnibus codicibus? qui autem a virga nomen habet, Virgilius audit, non Vergilius. Neque ego manus dare tantae auctoritati dubitarem, nisi in mentem veniret, Calvum esse mortuum, antequam Vergilius in eius viri notitiam venire posset; nam anno fere 706. p. U. C. Calvum de vita discessisse docet Weichert. Poetar. Lat. Reliqu. pag. 108. et Madvig. Opusc. pag. 15. Falsum est igitur, quod de Calvo narrat Appuleius? Minime vero; sed bonus Appuleius ad Vergilium transtulit, quod Calvus de Tullio Laurea, liberto Ciceronis, cecinit; is enim propter carminum pangendorum peritiam Laurea appellatus est à virga laurea, qua donari solent poetae. Et satis elegans exstat huius Laureae epigramma apud Plin. H. N. XXXI, 2. §. 3. ed. Sillig. et in Antholog. Lat. T. I. pag. 340. Burm. At quorsum ista? inquiet fortasse aliquis, cum dudum constet illum libellum, qui Appuleii nomen mentitur, admodum recentem esse, quippe quem circa initia saeculi XVI. ab homine fraudulento conflatum esse certissimis argumentis demonstraverit Madvigius? Neque vero ego is sum, qui negem fraudem esse factam. Sed nescio an inter pleraque subditi-
cia lateat nonnihil sincerum et vetustum, ex fontibus iam occlusis petitum. De quo liceret fortasse certius quid pronuntiare, si teneremus pleniorum illum codicem, quo usus est Caelius Rhodiginus. Mihi quidem hunc ipsum, quem supra attuli, versiculum consideranti facile persuadeo antiquum esse posse. Primum enim non significari illis verbis, quamquam id ipse statuit Madvigius, Vergilium, qui sane Calvo notus esse non potuit, modo declaravimus. Tum si Vergilium a virgis appellatum esse tradere volebat personatus ille Appuleius, nihil erat dicendum praeter hoc: *vates, cui virga dedit nomen*. At cum iste repperisset eum, quem apposuit, versiculum, eiusque sententiam non esset assecutus, commentus est fabulam sane illepidam: quia inter virgas laureas natus esset. At qui potuit ille ex ea re nomen nancisci, quod a maioribus traditum haberet? aut quo tandem modo memorabile id erat nomen, quod ei cum multis esset commune? Nempe eo demum factum est memorabile, quia pro cognomento inditum est Tullio. Deinde copula *Et hunc*

---

*) Non Caelium Rhodiginum primum, ut Madvigius existimat Opusc. p. 25., isto Appuleii libello usum esse, sed ante eum iam Politianum, probant ipsius Politiani verba: „Sicuti a vere dictae vergiliae stellae, sic a vergiliis ipsis vel item a vere proprium hoc nomen (*Vergiliū*) crediderim inclinatum, potius hercle quam a virga, quod quidam nungantur, laurea. Nam id cum apud auctorem minus idoneum invenitur, tum refellitur hoc ipso, quod multi ante hunc editum poetam eodem sunt appellati nomine.“ vid. eius Miscellanea I. supra laud., anno 1489. primum edita.

versum e medio carmine sumtum indicat. Sed erit, qui callide id fecisse hominem astutum dicat, quo facilius fraus lateret. Crederem, si ullam omnino in istoc homine deprehenderem astutiam, quem ipse Madvigius ait ut non indoctum fuisse, ita plane absurdum et stolide mentientem. Denique cum nihil facilius sit, quam versus fingere, mirabimur, quod hoc artificio ille non crebrius usus sit ad fallendum, praesertim in tanta opportunitate, quam mentio plurimorum poetarum afferret.

VERRIUS FLACCUS. vid. ADSIMILATIO PRAEPOS. §. 8.

VERTEX, non VORTEX. vid. V. L. ad Ge. I, 481. Aen. VII, 31. Drakenb. ad Silium III, 475. *Vertex* etiam Vatic. ubique.

VERU, VERIBUS, VERUBUS. vid. V. L. ad Ge. II, 396.

VIDEN. vid. litt. IV. §. 9.

VIRBIUS, VERBIUS. vid. V. L. ad Aen. VII, 762.

VIRECTA Medic. et Vatic. cum multis aliis codd. exhibent Aen. VI, 638., quo uno loco hoc voc. legitur apud Vergilium, non *vieta*. *Virectum* exstat etiam in bonis codd. aliorum scriptorum; vid. Oudend. ad Appulei. Met. p. 238. et quos hic laudat, etsi ipse ad Sueton. Octavian. c. 5. et ad eiusd. Neron. c. 48. hanc formam librariorum errori tribuit. Et ita rectius scribi videtur; neque enim a Verbis, ut a *virere*, sed a Nominibus ducuntur haec vocabula. Necesse est igitur fuisse antiquum voc. *virer*, unde factum *viricetum*, *virectum*, ut *carectum*, *fructectum*, a *carex*, *frutex*.

VOLSCENS, VULSCENS, VOLCENS, VULCENS, — VOLSCI, VULSCI, VULCI. vid. V. L. ad Aen. IX, 370. et LITTERAE SIBI INSID. §. 2.

VOSTER inusitatum Vergilio. vid. V. L. ad Ecl. IX, 10.

X.

1. vid. supra litteras CX.

2. Ut litteram *s* praegressa *x* saepe obtritā supra vidimus in praepositione *Ex*, ita eadem interdum praeter rem et necessitatem additur; exempla proposuerunt Schneider. l. l. pag. 374. sqq. et quos ille laudat; adde Pontederæ Epist. I. pag. 335. apud Schneid. Ang. Mai. et Osann. ad Appulei. de Orthograph. p. 52 — 54. Ex Mediceo enotavi *exsesa* Aen. VIII, 418. *exsūt* ibid. 567. Sed *extinxem* idem Aen. IV, 606., *vixet* XI, 118., *traxisse* pro *traxe* V, 786., sed expunctis tribus extremis litteris; *traxere* ibi Fr. Vatic. a m. pr., a sec. *traxisse*; denique *extinxili*

VERGIL. TOM. V.

31

Medic. IV, 682., ubi, quid primo scriptum fuerit, iam non apparet; litterae *xii* minio sunt pictae, sed harum media et *i* extrema iniatis virgulis transfixae; supra *x* est *c* eiusdem coloris. *extinxi* Fragm. Vatic. — Praeterea idem Vatic. *exsuias* Aen. IV, 496.

Y.

1. Vide, quae de hac littera scripsit Schneider. l. l. p. 38. sqq. Nulla fere pars orthographiae Latinae impeditior est et magis incerta, quam haec; nam nec quod in universum praecipias multum est, nec quae fuerit singulorum scriptorum consuetudo promptum est dicere. Plurimum peccatum est a librariis in utramque partem, et *y* posita est nunc pro *u*, nunc pro *i*, contra alias *u*, alias *i*, pro *y*.

a) *Y* pro *U*: *satyri* prior lectio Medicei pro *saturi*, quae est altera, Ge. II, 197.; *satyro* pro *saturo* Rom. Ge. IV, 335.; *Selinys* pro *Selinus* Medic. et Rom. Aen. III, 705.; *Pollycis* pro *Pollucis* Rom. Ge. III, 89.; *Paphys* pro *Paphus* idem Aen. X, 86.; idem etiam *ferylas* pro *ferulas* Ecl. X, 25.

b) *Y* pro *I*: *lyntres* Rom. Ge. I, 262.; *Lyburnorum* idem Aen. I, 244.; *Pantagyae* idem Aen. III, 689.; *Hymillae* idem VII, 714.; *Oryci* idem X, 136.; *Erychaeten* idem X, 749.

c) *U* pro *Y*: *Saturos* pro *Satyros* Rom. Ecl. V, 73.; *cuti-* subsequitur, i. e. *cytisum* sequitur, idem Ecl. II, 64.; *Lucisca* idem Ecl. III, 18.; *mustica* idem Ge. I, 166.; *Cullenius* idem Ge. I, 337.; *Didumaonis* idem Aen. V, 359.; *Erinus* idem VII, 447.; *Stugii* idem VIII, 296.; *Iapuge* idem VIII, 710.; *Ludorum* idem IX, 11. et *Ludia* Ge. IV, 211.; *Procutha*, i. e. *Prochyta*, idem IX, 715. et *Taugete* Ge. IV, 232.; porro *Drumo* Medic. Ge. IV, 337., idemque *thumos* Ge. IV, 241., sed h. l. *y* supra scripta; ac *thymum* praeterea ubique Mediceus; recte vero *Batulum* Aen. VII, 739., ubi *y* supra scripta est fortasse ab aliquo, qui *Bathyllum* melius nosset, quam *Batulum*. Iam illud quidem dubitari non potest, quin antiquissimis temporibus, littera *y* nondum in ordinem Latinorum elementorum recepta, propter soni similitudinem *u* pro *y* scripserint Romani; vid. Schneider. l. l. p. 39.; cum autem cod. Rom. satis multa exempla veteris illius consuetudinis retinuerit, persuadebit sibi fortasse quispian servatum esse ab ipso Vergilio morem antiquum. Eiusmodi opinioni primum obstat auctoritas veteris scholiastae ab Ang. Maio producta; ita enim Longus ad Aen. III, 693.: „*Plemurium* fuit, emendatum *Plemyrium*.“ Tum illa Romani codicis ratio, ut in multis aliis, sic hac in re agrestior, nihil probat, nisi vitium hoc fuisse eius, qua exaratus est, aetatis; nam cum dudum cessisset in Graecis nominibus *u* littera litterae *y*, rediit ingruens barbaries,

imprudens opinor, ad priscam consuetudinem, cuius rei illustre exemplum exhibent nummi Imperatorum Decii et Aureliani, in quibus est non modo *Illurici*, *Illuriciani*, sed etiam *Inluricus*; vid. Eckhel. D. N. Tom. VII. p. 344. et 481.

d) I pro Y: *Driades* Rom. Ecl. V, 59. et *Amadriades* idem Ecl. X, 62.; *mirtus* idem Ge. II, 447.; *Phillirides* idem Ge. III, 550.; *iacinthis* idem Aen. XI, 69.

2. Ex his apparet plurima in Romano codice peccata esse, longe pauciora in Mediceo; quamobrem huic quidem hac quoque in re plurimum tribuendum putabimus, sed ea tamen cautione adhibita, ut, quae melior ratio dissuaserit, reiiciamus. Itaque cum Vergilium et litteris Graecis eruditum fuisse, et Graecos maxime duces secutum constet, in scribendis vocabulis Graecis fere ad Graecorum consuetudinem eum se composuisse existimabimus; contra idem in Latinae originis nominibus (nam Etrusca non sunt movenda, ut *Corythus*, *Pyrgi*,) vitavit Graecam litteram. Nam si qui sunt ex Rutulis Latinisque, quorum in nominibus *y* deprehendatur, ea ipsa sunt tota Graeca, ut *Calybe* Aen. VII, 419., *Cinyras* X, 186., *Thymber* X, 391.; adde, quae attulimus in Nota ad Aen. XI, 615.; de nomine *Tyrrheus* vid. V. L. ad Aen. VII, 485. Nec *Ornytus*, Graecum nomen Etrusci hominis, Aen. XI, 677. mutavi, etsi *Ornitus* est in Mediceo aliisque. De voc. *Thybris*, quae Graeca est forma, vid. V. L. ad Aen. VII, 715. XII, 35. At mendose scribitur *Erylum* in Medic. Aen. VIII, 563.; rectius Rom. *Erulum*, quod ex *Herus* sive *Erus* factum existimes. Quod autem Aen. IX, 334. legitur *Lamyrum*, id firmatur Inscriptione apud Gruter. T. I. P. II. p. DCLXXXI. no. 6., in qua est *Lamyrus*, et altera T. II. P. I. p. MXLV. no. 5., in qua *Catia Lamyra*. *Asilas* pro *Asylas* dudum restituimus Aen. IX, 571. De *Anxurus* vid. Heins. et Heyn. ad Aen. VII, 799. Hominis Italici, sed Graeca stirpe oriundi, nomen *Onites*, ut est in Medic. et Rom., egregie firmatur ab Apollodoro, apud quem exstat *Ὀνείτης* lib. II, 7.; itaque removi *y* ab eo nomine. Nec potest probari *Thyle* Ge. I, 30., etsi ita et in Mediceo et in Romano exstat; Graeci enim ubique *Θούλη*; sic autem non raro in codicibus et *Thyle* et *Thyrii* et *Lathyrus* legitur pro *Thule*, *Thurii*, *Lathurus*, vid. Salmas. Plin. Exercit. pag. 175. et 877. Nec magis ferendum, quod Ge. II, 448. in Medic. scribitur *Ityreos*, ubi *Tyraeos* Rom.; vid. de forma huius nominis Garaton. ad Cic. Philipp. II, 8.; certe recta ratio postulat *Ityraeos*, quamquam etiam altera scriptura, *y* exhibens, visitur in antiquis marmoribus. Sed magis memorabile exemplum vocalis *u* in *y* conversae exstat in nomine *Idymaeus* Ge. III, 12.; sic enim ibi Medic. et Vatic.; nam ut taceam Graecos constanter ut *Ἰδρυμαῖος*, sic

Ἰδουμαῖος scribere, ipsa etiam origination non patitur *Ἰδυμαῖος* fieri ex *Edom*. *Ebyso* tamen Aen. XII, 299. et *Astyr* Aen. X, 180. sq. propter Medicei et Romani auctoritatem revocanda censui, etsi quis fortasse nomen *Ebussii* mihi opponet, quod est apud Gruter. T. I. P. I. p. XV. no. 6. vid. etiam Drakenb. ad Silium III, 362. *Asbyten* an *Asbuten* Aen. XII, 362. verum sit dubitatur; mihi quidem in re dubia *Mediceum*, qui habet *Asbyten*, sequi consultius visum. *Plemyrium* Medic. et Rom. Aen. III, 693.; vid. §. 1, c. *Donysam* editur Aen. III, 125.; Graecis dicitur *Δονουσα*, *Δονουσία*, *Διονουσία*, vid. Harduin. ad Plin. H. N. IV, 23. Itaque erit, qui *Donusam* apud Vergilium scribendum censet. Sed cum *Donysam* et Medic. et Vatic. teneantur, *Δονουσα* autem et *Δονουσία* ex *Διονουσία* facta videantur, nihil impedit, quominus etiam tertiam formam huius nominis *Donyssa* ex eodem *Διονουσία* ortam statuamus. *Cymeam* Mediceus praebet Aen. III, 441., sed expuncta *γ*; Aen. VI, 98. autem *Cymea* et in Medic. et in Rom. sine ulla correctione legitur; atque haec forma, addita tamen vocali *a*, restituenda; cf. Drakenb. ad Liv. XXXVIII, 39, 8. *Κοῦμαι* enim plurali numero haec urbs Ptolemaeo dicitur, eaque est forma huius nominis vere Romana, unde fit adiectivum *Cumanus*; singulari autem numero *Κύμη* appellatur, ut a Strabone; hinc ductum *Κυμαῖος*, *Cymaeus*; vid. Drakenb. ad Sil. It. VIII, 533. et notas Viror. Doct. ad Valer. Fl. I, 5. Recte contra Aen. VI, 2.: „Euboicis *Cumarum* adlabitur oris;“ ubi vitiose *Cymarum* Rom.; male idem *Cumei* Ecl. IV, 4.

3. Difficilius est statuere de iis vocabulis, quae e Graeca lingua profecta quasi civitatem in Latina acceperunt. Ac primo loco commemorandum est vocabulum *corylus*, quod sic per *γ* ubique i. e. Ecl. VII, 63. 64. Ge. II, 65. et 299., scriptum invenitur in Mediceo. Ortum hoc putant e Graeco *κάρυον*, quod si verum est, tamen ita a sua stirpe degenerasse apparet, ut propriam sedem in Latinitate habeat; alienam igitur ab eo Graecam esse litteram. Sed cum minime negligenda sit constans Medicei auctoritas, cumque ex tribus locis, quibus praeterea hoc nomen apud Vergilium legitur, Ecl. I, 14. V, 3. et 21., certe duobus, Ecl. V, 3. et 21., *corylus* in Romano exstare a Bottario et Schulzio discamus, nescio an plane Graecum fuerit hoc vocabulum, iniuria a Lexicis Graecis exulans. Atque en tibi Priscian. I, 8, 49.: „Ergo *corylus* et *lympha* ex ipsa scriptura a Graecis sumpta non est dubium, cum per *υ* scribantur ἀπὸ τοῦ κάρυλος καὶ τοῦ λύμφη.“ Non facile vero quisquam *camyris* probabit Ge. III, 55., licet peregrinum esse vocabulum Macrobius tradat; et *camuris* ibi legitur in Mediceo, sed littera *γ* supra picta. *Inclutus* in Mediceo legitur Aen. VI, 562. 479. 782. XII, 179., etiam II, 241., sed hic supra scripta *γ*; semel *inclyta* Aen. II, 82., male. Nam ex

clueo, quod quamquam Graecae est originis, formam induit Latinam, non *inclutus* fit, sed *inclusus*; vid. Drakenb. ad Liv. XXXIX, 36, 4. Accedit, quod Graeci ignorant hanc ipsam compositionem nec umquam dixerunt ἐνκλυτος, etsi frequentarunt ἐνδοτος. *Inclutus* praebet Romanus Aen. VI, 479. 562. XII, 179., contra *incluta* Aen. VI, 782. *Serpulla* Ge. IV, 31., ubi vid. Heins., ex Mediceo et Ecl. II, 11., ubi vid. Pier., ex Romano adsciscendum putavi; et Pierius quidem etiam Ge. IV, 31. ita in eodem Romano legi testatur, Bottarius *serpylla*. Praeterea non exstat hoc nomen apud Vergilium. *Myrtus* ubique in Mediceo, *murtea* tamen in eodem Aen. VI, 443.; illud quidem plane Graecum est, hoc autem accepta Latina terminatione Latinum factum, cum Graecum adiectivum sit μυρτινος. Nec dubitarem *murtea* ibi restituere, ni obstaret *myrtetis* Ge. II, 112. Neglecta esse videtur Graeca origo in vocabulis *cumba* et *murra*. Et *cumba* quidem, quoties apud Vergilium legitur, exstat in Mediceo, i. e. Ge. IV, 195. 506. (his quidem locis *y* supra scripta), Aen. VI, 303. 413.; certum est ita scribi etiam in Rom. Ge. IV, 506. Aen. VI, 413., quo loco etiam Vaticani accedit auctoritas. Itaque non dubitavi Latinam litteram in hoc voc. Graecae substituere; vid. etiam Heusinger. ad Cic. Off. III, 14, 5. et ad Mall. Theodor. pag. 26. sq. *Murra* Aen. XII, 100. (nam semel usus est hac voce Vergilius) est in Medic., Rom. et Mentel. I. Audiamus hoc quoque loco Priscianum I, 8, 49.: „*v* et *ξ* in Graecis tantummodo ponuntur dictionibus, quamvis in multis veteres haec quoque mutasse inveniantur. et pro *v* *u*, pro *ξ* vero *s* vel *d* posuisse, ut fuga, *murra*, pro *φωγή*, *μύρρα*.“ vid. etiam Salmas. Plinian. Exercitatt. p. 143. Detraxi autem optimis libris auctoribus cum vocali Graeca etiam aspirationem; vid. Pier. ad h. l. et Oudend. ad Lucan. IV, 380. Recte Mediceus *cyparissus*, quia totum Graecum est, recte idem *cupressus* ubique, quia haec forma Latina; nec audiendus Romanus, qui *cypressos* habet Ge. II, 443. et Aen. VI, 216. Nusquam in Mediceo apparet *lacryma*, sed ubique *lacrima*, semel *lacrumas* Aen. IX, 289., si verum ibi vidit Fogginius; *lacrumantum* in Fragm. Vatic. exhibet Bottar. Aen. XI, 887. Nec constat, quo iure *adlacrumans* Aen. X, 628. scribatur; *i* ibi praeter Mediceum agnoscitur etiam a Romano, teste Bottario. *Lacrymas* affertur ex Rom. IX, 289., atque sic alibi in eo codice legi ait ibi Bottarius; *lacrimis* tamen ex eodem prolatum Aen. XII, 400. et *lacrimans* X, 628. *Intiba* Medic. utroque, quo exstat apud Vergilium, loco, Ge. I, 120., ubi eandem formam repraesentat Rom., et Ge. IV, 120., ubi adstipulatur Fragm. Vatic. Vitiosum esse *intyba* docent Galenus et Dioscorides, qui eam vocem Romanis tribuunt; vid. Pier. et Dausqu. apud Harles. ad Cellar. Orthograph. pag. 264.; *intuba* autem, quod Pier. tuetur ad Ge. IV, 120., ex prava scriptura *intyba* natum videtur, quem-

admodum etiam, nisi fallor, *lacruma* ex *lacryma*; nec casu fortasse factum est, quod, cum in Rom., ut modo vidimus, Aen. IX, 289. *lacrymas* scriptum sit, *lacrumas* eo loco habet Mediceus; quamquam hoc non eam in partem accipi volo, ut propterea Romanus antiquior videatur Mediceo. Sed etiam *i* et *u* litteras in Latinis nominibus saepe inter se olim esse permutatas, et Grammaticorum veterum et optimorum marmorum auctoritate testatum est. Denique *clipeus* constanter Mediceus, non *clupeus*, quamquam hoc visitur in ipso Monumento Ancyran. pag. 377. ed. Sueton. Wolf. lin. 20., nec *clypeus*; vid. Pier. ad Aen. II, 389. Burm. ad Aen. IX, 709.

ZM. vid. V. L. ad Aen. X, 351.

ZZ. vid. GAZA et MEZENTIUS.

I N D E X
I N H E Y N I I N O T A S
E T
C O M M E N T A R I O S .

INDEX IN HEYNII

NOTAS ET COMMENTARIOS.

Signa: E. Eclogae. G. Georgica. A. Aeneis. Cu. Culex. Cir. Ciris. Cat. Catalecta. Cop. Copa. Mor. Moretum. N. Notae. V. L. Variantes Lectiones. Exc. Excursus. V. D. Vita Donati. V. V. Vita Virgilii. Disqu. Disquisitio ad Aen.

Abantis clipeus, Exc. 9, A. III.

Abdere et abdi, N. G. III, 96.

Aborigines, Exc. 4, A. VII.

Abyssus subterranea, lacuum et fluminum receptaculum, Exc. 2, G. IV.

Acanthus, de ea N. E. III, 45. IV, 20. N. G. II, 119. A. I, 649.

Accius, ei. tragoediae, Exc. 1, A. II, p. 338.

Acestes, varie scribitur, Exc. 1, A. V. de ipso homine ibid.

Acheron, N. A. VI, 106.

Achilles, eius in Troilum amores, Exc. 17, A. I. ab eo Macedonum reges genus ducunt, N. A. VI, 840.

Acta Apost. XXVII, 17. ill. Exc. 4, A. I, extr.

Actiaci ludi, N. A. III, 280.

Addere, varie accipitur, N. G. I, 513.

Additus, hui. adiect. significatus, N. A. VI, 90.

Adolere et olere, quid? N. E. VIII, 65. N. A. I, 704.

Adversus et aversus, permutantur, V. L. G. I, 218.

Aeacides, A. VI, 840.

Aeaea insula, Exc. 1. ad A. V.

Aegilia insula, V. L. Cir. 477.

Aegimuri insulae, Exc. 4, A. I.

Aegis a Iove vibrata, N. A. VIII, 353.

Aegyptiorum navigia picta, N. G. IV, 289.

Aeneadae, tum Troiani, tum Romani, V. L. A. I, 157. graece *Alveíadai* et *Alveáddai*, ib.

Aeneas, de eo auctores, Disq. I, §. 9. heros Achille et Ulysse haud inferior, Disq. I, §. 16. an revera ad Italiam accesserit, Disq. II, §. 2. ab Homero memoratus varias veterum interpretationes subiit, ib. §. 4. eius fata ante Virg. a scriptoribus Romanis passim exposita, ib. §. 5. quonam duce Troia excessit? ib. §. 7. ei. discessus ex urbe, pater, stirps, Exc. 17, A. II. variis in locis regnum condidisse traditus, ib. sui ipsius praeconia pronun-

tians, Exc. A. I. pius, ib. sacerdotio Apollinis functus, Exc. 9, A. II. ei. diversae traduntur uxores, Exc. 14, A. II. et Exc. 17, A. II. ei. in litore Italiae, quod praeternavigavit, vestigia, Exc. 1, A. III, extr. ei. errores et iter, Exc. 1, A. III. eorum anni, Exc. 2, A. III. cur ad Africam tempestate agebatur? Exc. 1, A. IV. commode dictus in Antandro urbe classem exaedificasse, N. A. III, 6. invenit Troianos colonos in Epiro, Exc. 10, A. III. ei. ad Siciliam accessus, Exc. 1, A. V. ad Italiam, Exc. 4, A. VI. et Exc. 2, A. VII. descensus ad inferos, eiusque tempora Exc. XI** ad A. VI. ei. clipeus, Exc. 4, A. VIII. de Aenea et Anchise ante belli Troi. tempora narrata, Exc. I*, A. IX. ei. in Cyprio carmine mentio, ib. ei. post argumenti Iliadis tempora res gestae, ib. ei. ex Etruria auxilia accepta, Exc. 1, A. X. ei. res gestae et fata inde ab adventu in Ital. et de poetae artificio in his rebus tractandis et ornandis, Exc. 3, A. XII. quo anno obierit Aeneas, varie traditur, ib. quot annos in Italia commoratus sit, ib.

Aeneis, orationis indoles demonstrata, Disq. I, §. 13. non est carmen *πολιτικόν*, ib. §. 15. ei. narratio non nisi cum VII. anni aestate exordium habet, eodemque anno absolvitur, ib. §. 16. ei. narratio erat iam ante Virgilium inter illustriores Romanorum historias, Disq. II, §. 2. et inpr. ib. §. 5. in ea Iunonis ceterorumque deorum ministerium, Exc. I*, A. I. ei. libri sex posteriores a vituperiis vindicati, Arg. A. VII. iidem in tempora sua descripti paucorum dierum acta habent, Exc. 1, A. XII. in ei. oeconomia quae reprehendi possint recensita, Exc. 5, A. XII.

Aenia et Aenus, urbes, Exc. 1, A. III.

Aeolia insula, Exc. 1, A. I.

Aeolici mythi, rudius et antiquius genus constituunt, N. A. VI, 582.

Aeolus Virgilii plus dignitatis habet, quam idem Homeri, Exc. 1, A. I.

Aequi Falisci, N. A. VII, 695.

Aes, ex eo omnia facta heroum temporibus N. A. I, 448.

Aesculapius fulmine percussus, N. A. VII, 770.

Aetas et aestas variant, V. L. G. III, 190.

Aether, Terrae coniux, N. G. II, 325.

Aethiopes et Indi, veteribus qui? Exc. 19, A. I.

Aetna, eius incendia, Exc. 15, A. III. fumum simul et flammam emittens, V. L. A. III, 574. silvovus olim, ib. 583.

Aetolorum pes alter nudus, alter ocreatus, Exc. 8, A. VII, p. 168.

Afflare, ei. verbi significationes deductae, N. A. I, 591.

Afri, eor. color et habitus, N. Mor. 32.

Africae occidentalis plaga antiquissimis fabulis celebrata, N. A. IV, 478.

Agathyrsi, Exc. 2, A. IV. extr.

Ager Troianis a Latino rege concessus, N. A. XI, 316. agri colendi antiqua ratio, (iteratio, tertiatio etc.) N. G. I, 47. frumentis idonei, N. G. II, 203. arantur inter vites et olivas, ib. 356. agri per Octavium divisi argum. Ecl. I, et V. V. a. U. 713.

Agrigentum, opibus affluens, N. A. III, 703.

Agylla, Exc. 3, A. VIII, p. 288. vid. Caere.

Aiax Oilei f. in *νόστοις* poetarum cyclicorum crebro commemoratus, N. A. I, 39.

Alba Longa, Exc. 3, A. VII, extr. quo tempore condita sit, Exc. 3, A. XII, p. 845. regnum ibi quamdiu duraverit, ib. eius coloniae triginta, N. A. VI, 773.

Albunea dea, N. A. VII, 81.

Alcathoi Megarensis fabula, N. Cir. 105. et V. L. Cir. 112.

Alcidamas, ei. accusatio Palamedis, Exc. IV*, ad A. II.

Alcman N. A. VIII, 26. metrum scite alio modo restituit Fiorillo Obsa. crit. ad Athenaeum p. 26. 27.

Alcon statuarius, N. Cu. 66.

Alcyones, N. G. I, 399.

Alexander Grammaticus em.
N. A. VI, 100.

Alexandrini poetae, eor. in-
doles, Disqu. I, §. 13.

Allegoriae bucolicorum, de
Carm. Bub. sub f.

Almus, N. A. I, 306. dies, N.
E. VIII, 17. V. L. Cu. 234.

Aloidae, eor. mythus, A. VI,
582.

Alpium tremores, N. G. I, 474.

Amaracus, inter coronarias, N.
A. I. 693.

Amasenus fl., Exc. 8, A. VII,
p. 167.

A m a t a e mors ex antiquo more iudicanda, N. A. XII, 603.

Amazones, in heroum tempora
a poetis licenter illatae, Exc. XIX*,
A. I. varie ab antiqua arte tracta-
tae, ib. auxilium Illo ferentes, ib.
quaenam earum mamma exserta?
N. A. XI, 649. earum origo, ib.
659.

Ambrosia, ei. usus in univer-
sum, N. G. IV, 418. in vulneribus
sanandis, Exc. 4, A. XII.

Amineum vinum, N. G. II, 97.

Amor puber, N. A. I, 717.
Iovis fulmina contemnens, N. A.
I. 665.

Amorem implere, quid? Exc. 25,
A. I.

Amphrysus fl., N. A. VI, 398.

Amsancti vallis, de ea variae
VV. DD. disputationes, N. A. VII,
565.

Amyci varii, V. L. A. I, 222.

Amyclae tacitae, de hac urbe,
N. A. X, 561. et Exc. 2, A. X.
cum *Italicis Amyclis confusae*, ib.

Anagnia urbs Hernicorum, N.
A. VII, 684.

Anaximenes Lampsacenus, historicus Graecus, inter cyclicos, Exc. 1, A. II, p. 382.

Anchises, humeris Aeneae exportatus, Exc. 13, A. II. caecusne, an fulmine afflatus? Exc. 17, A. II. et N. A. II, 647. divinator, Exc. 17, A. II. narrata de eo ante bellum Troianum, Exc. 1*, A. IX. ei. sepulcra variis in locis, Exc. 1, A.

III, passim. ei. obitus Exc. 17,
A. III.

Ancrae et Antrae, V. L. G. II,
180.

Androgei letum, N. A. VI, 20.

Andromacha. Eius et Heleni
occursus in Epiro, Exc. 10, A. III.
Pyrrho nupta, ib.

Anima, de ea, corpore mortuo
superstite, N. A. III, 67.

Anima mundi N. G. IV, 219.

Animae, earum orbis permeandus varie constituitur, N. A. VI, 748. ante vitae ingressum, ibid. 679. ignea vis, ibid. 730. lustratio 735. earum origines et fata, E. 13, A. VI, et N. A. VI, 748. de earum in vitam reditu Platonis opinio, N. A. VI, 103.

Animalia occisa poetis saepe
pugnarum et odiorum caussae, N.
A. VII, 475.

Animus, in eum vis sanguinis
frigidi, N. G. II, 484. A. I, 567.
eius perturbationes a corporis con-
tagio, N. A. VI, 733, 5.

Anius, Deliorum rex, de eo
narrata, Exc. 1, A. III, p. 559.

Anni commorationis Aeneas in Italia exputati, Exc. 3, A. XII. inde a Troiae excidio ad Romam conditam diversimode traditi constituuntur, ib.

Anser poeta, N. E. IX, 36.

Antandrus, ibi commodè di-
ctus Aeneas classem exaedificasse,
N. A. III. 6.

Antefixa Romanorum, N. A.
VII, 183.

Antenor, fabulae de eo et eius
in Ital. adventu, Exc. VII*, A. I.

Anthologia Latina. Ex ea
carmina de Virgilio em. et ill. T.
I, p. CXXXVI. sqq.

Antilochus, Nestoris f., pietate in patrem insignis, N. A. X, 789.

Antonius, eius et legatorum
ipsius victoriae in Oriente, V. L.
A. VIII. 686.

Antonius Musa, N. Cat. 13.

A pēs, mellificium, de iis scriptores, N. G. IV, 1. tinnitu coguntur, ib. 64. Iovis pueri nutrices, ib. 149. generatio, ib. 197. ex animalium cadaveribus oriuntur, ib. 281.

- Aphaea* dea, N. Cir. 219.
Apium, pro mensis ex oraculo comensis quomodo memorari potuerit, Exc. 2, A. VII.
Apollo, deus Caesarum tutela-
 ris, N. E. IV, 10. N. G. III, 36.
 boyes in Thessalia pascens, N. G.
 III, 2. ad Amphrysum, ib. Gry-
 neus, N. E. VI, 72. Apollinis
 Actiaci templum et mons Leucas,
 N. A. III, 274. Clarii, N. A. III,
 360. Palatini, V. L. A. VI, 69. ei.
 templum in monte Cumano, Exc. 3,
 A. VI. ei. in illo status, ib. ei.
 accessus ad Delum, Exc. 2, A. IV.
 ei. in Lycia oracula, ib. eo gentis
 Iuliae respectu usus est Virgilius in
 Aen. Exc. 1, A. IX, 823 sqq. ei.
 in Soracte monte sacra, N. A. XI,
 785.
Apollodori fragm. em. Exc.
 9. ad A. VI, fin.
Apollonius. Schol. in eum em.
 Exc. 1, A. III, p. 561.
Apotheosis, quo sensu acci-
 pienda. Exc. 12, ad A. VI.
Aqua lustralis in templorum aditu,
 N. A. VI, 635.
Aquila et cygni dissident, N.
 A. I, 393.
Aquilo, eius partes in Aenea
 ad Libyam reiiciendo, Exc. 3, A. I.
Aquilones statim in mari Aegaeo,
 Exc. 2, A. III, p. 566.
Ara Maxima, de ea loca lau-
 data, N. A. VIII, 265. arae in pro-
 nao, N. A. VI, 124. arae in mari
 ex adverso Carthaginis, Exc. 4,
 A. I.
Aracynthus Actaeus, N. E.
 II, 24.
Aratio, quotuplex, N. G. I,
 47.
Aratrum Virgilianum, Exc. 1,
 G. I.
Aratus, N. E. III, 40. em. et
 ill. N. E. III, 60. G. I, 359. 361.
 370. 381. V. L. I, 442. ei. Phae-
 nom. a Germanico versa em. N.
 A. III, 517. restitut. N. A. V, 267.
Arctini Aethiopis, Exc. 19, A.
 I. ei. Ἰλιον πέποις, Exc. 1, A. II,
 p. 393. ei. partes in Laocoontis fab.
 ornanda, Exc. 5, A. II, p. 412.
Ardea, urbs, de ea V. L. A.
 VII, 411. 419.
Area, ad grana extenda, N.
 G. I, 178.
Arethusa fons, N. E. X, 4.
Argentum auro inclusum, Exc.
 22, A. I.
Argi pro tota Graecia, N. A. I,
 285.
Argolicus clipeus, Exc. 9, A.
 III.
Argos Hippium, Exc. 1. ad A.
 XI.
Aricia, oppidum, de ea Exc.
 8, A. VII, p. 174. lacus Aricinus,
 N. A. VII, 516.
Arimi in Cilicia, N. A. IX, 716.
 et Exc. 2, A. IX.
Arisba, N. A. IX, 264.
Aristaeus, de eo N. G. I, 14.
 ei. variae patriae tributae, N. G.
 IV, 283.
Aristomachus, de mellificio
 scr., N. G. IV, 1.
Aristoteles, em. N. A. I,
 864.
Arma fluitantia, N. A. I, 119.
 tumulis infigi solita, N. A. VI, 233.
 armorum a Vulcano petitio Virgi-
 liana cum Homericis comparata, N.
 A. VIII, 370.
Artes mutae, Exc. 4, ad A.
 XII.
Ascanius, Exc. 17, A. II. Exc.
 3, A. XII, p. 843.
Ascanius fl. N. G. III, 269.
Asia palus, N. G. I, 383.
Asilus insectum, N. G. III,
 146.
Asper varie dicitur, N. A. I, 14.
Assaracus ex Aeneae maiori-
 bus, N. A. I, 284.
Assurgere alteri, N. E. VI, 66.
Assyriorum imperium tempore
 Troiano, Exc. 19, A. I.
Asteria, nomen Deli, N. Cu.
 15.
Astra humoribus aluntur, N. A.
 I, 608.
Astyanactis aetas non adeo
 bene a Virg. observata, Exc. 5, A.
 XII, p. 857.
Athenaeus em. Exc. 1, A. II,
 p. 393.
Athenienses τριποποδοῦντες,
 N. Cir. 127.
Atia gens, V. L. et N. A. V,
 568.

Atlas, cantus magister et antiquus philosophus, N. A. I, 741. ei fabula, N. A. IV, 246.

Auctor vitae Homeri, em. Disqu. I, §. 2. p. 4. auctor de Augusti progenie, em. N. A. VII, 483. auct. de mirab. auscult. em. Exc. 1, A. XI, p. 702.

Aventinus heros, N. A. VII, 653.

Avernus, locorum circa eum descriptio, seu topographia agri Cumani, Exc. 2, A. VI, eadem ad mentem Maronis, Exc. 3, A. VI.

Aves, circa heroum tumulos, Exc. I, A. XI. *Diomedae aves*, ib.

Aversus a sole quis? et quo sensu? N. A. I, 568.

Augias Troezenius auctor Νόστων, N. A. I, 265.

Auguria ex oscinibus et praepetibus, N. A. III, 361.

Augusti signum natale, N. G. I, 33. magnitudo prodigiis ostensa, N. A. VI, 799. triumphus, N. A. VIII, 714. opera publica, A. VIII, 715.

Aulon et Caulon idem, V. L. A. III, 553.

Aura cum ora in codd. permittantur, V. L. G. II, 47.

Aurelius Victor em. N. A. VI, 773. et Exc. 4, A. VI, p. 1012.

Auris vellicatio, N. A. VI, 4.

Auro inclusum ebur, marmor, argentum, Exc. 22, A. I.

Aurorae decursus per coelum, N. A. VI, 535.

Aurunci, Exc. 8, A. VII, p. 172 sq.

Ausones, Exc. 4, A. VII, p. 146.

Ausonia, quid? Exc. 21, A. I.

Auspiciorum mos ap. Romanos, N. A. II, 177.

Auster, in monumm. repraesentatus, N. G. I, 462.

Austres terrae parum cognitae, N. G. I, 462.

Auxilia Aeneae ex Etruria, Exc. 1, A. X.

Bacchica Orgia, N. E. V, 30. N. A. VII, 385. poetarum usibus inservientia, Exc. XI*, A. VI.

Bacchus, ei. *ἐπιφάνεια* in festis Bacchicis, N. G. II, 392. N. A. VII, 385. 391. eius praesentia mella arboribus defluunt, N. E. IV, 30. uvas calcat cothurnatus, N. G. II, 7. templum sub Taygeto, N. G. II, 480. sacra trieterica, N. A. IV, 301. triumphus ex India, N. A. VI, 805. sacra in Italiam illata, Exc. 7. ad VII, p. 162.

Baianus portus, N. G. II, 161.

Barbari, cutem coloribus illiunt, N. G. II, 115. Troiani, N. A. II, 504.

Barce, Cyrenaica urbs, N. A. IV, 43.

Bellerophon, frenorum inventor, N. G. III, 113.

Bellum persona indutum, Exc. 9, A. I. civile ex Remi caede derivatum, ib. N. G. I, 520.

Belus, N. A. I, 729. non verum regis nomen, Exc. 23, A. I.

Benacus lacus, N. G. II, 159.

Bianor, heros Mantuanus, N. E. IX, 60.

Bion ill. N. A. I, 681.

Bistones Thraciae, V. L. Cir. 165.

Boethus caelator, N. Cu. 66.

Britomartis, V. L. Cir. 303. et N. Cir. 219.

Buccina ad convocandos homines adhibita, N. A. VII, 311.

Bucolicum carmen, de eo vid. s. Carmen.

Bugonia, N. G. IV, 317.

Busiris, carminum argumentum, N. G. III, 5.

Butae plures, N. A. V, 372.

Buxus, N. G. II, 437.

Byrsa, N. A. I, 367.

Cabiri dii, Exc. 9, A. II, p. 424.

Caci fabula, N. A. VIII, 193. ei. caedes in numis, ib. 265.

Caecilius Minutianus Apuleius grammaticus, V. L. A. X, 1.

Caelare, semper de opere anaglypho dicitur, N. A. I, 640.

Caeli portae, N. G. III, 261.

Caere, varie flectitur, V. L. A. VIII, 597. ei. antiquitas et opes, Exc. 3, A. VIII, p. 288. auxilia Aeneae mittit; et de ea in universum, Exc. 1, A. X. init.

Caesar deus tutelarior urbium, N. G. I, 20. in Pompeium arma movet e Galliis, N. A. VI, 831. eius stella, N. E. IX, 46.

Caesar Octavianus, v. Octavianus.

Caesare (Iulio) occiso prodigia, N. G. I, 466.

Caleta, portus et insula, Exc. 1, A. VII.

Callisthenes, historic. Graec., Exc. 1, A. II, p. 381.

Camarina palus, N. A. III, 701.

Camilla, nomen unde? N. A. XI, 543. et V. L. ad e. l. de ea ipsa, Exc. 2, A. XI.

Canes Iovis, an Furiae? N. A. XII, 845.

Canopus, Aegypti urbs, N. G. IV, 287.

Capena, urbs, N. A. VII, 697.

Caper Baccho sacer, N. G. II, 380.

Capere locum, copiose illustratur, N. A. I, 396.

Caphareus, Euboeae promontorium, N. A. XI, 260.

Captivi Troiani, in monumentis, N. A. II, 766. captivarum sortitio, Exc. 11. ad A. III.

Carchesium vas, N. G. IV, 380.

Carinae: in urbe Romae, N. A. VIII, 361.

Carme, Britomartios mater, N. Cir. 219.

Carmen amoebaeum, Argum. E. III.

Carmen bucolicum, V. D. §. 80. sqq. ei. initia, de Carm. Buc. p. 4 sqq. definitio, p. 6. sqq. argumenta generis venatorii, piscatorii, etc. complectitur, 8 sqq. Virgilius novum genus constituit, 10 sqq. quibus virtutibus Carm. Bucol. sese commendare debeat, 11 sqq. utrum Virgilius Theocrito praestet, 14 sqq. Carminis bucol. descriptio et oeconomia, 16. in eo designatio situs et loci temporisque, 16. sqq. eclogarum Virgilian. virtutes, 17 sqq.

in iis allegoria, 19 sqq. ambages narrantis, N. E. I, 19.

Carmen didacticum, de eo, prooem. ad Georg. p. 265 sqq. episodica in eo, ibid.

Carmen epicum, de eo Disqu. I, Vol. II, p. 1. sqq. dramate latius patet, ib. §. 4. argumenta ex heroicis temporibus optime petuntur, ib. ei. unitas, ib. §. 5. ei. illusio, ib. ei. dotes Virgiliani carminis, ib. §. 6. in eo conficiendo quae fuerit Virgilio cum Homero aliisque poetis ratio, ib. §. 7. 11. rerum inveniendarum facilitas, §. 7. dilectus in heroe, §. 9. quae eius aetati debentur, §. 11. orationis indoles, §. 13. Censurae Aeneidis excussae §. 14. Aeneidis condendae consilium non est politicum, §. 15. de rerum in Aeneide tractatarum inventionem, Disqu. II, p. 37 sqq.

Carmina a principibus verbis laudata, N. E. II, 24.

Carmina physica veterum, N. G. II, 477. A. I, 740.

Carnarium, quid sit, V. L. Mor. 56.

Carpere viam, N. G. III, 142.

Carthago, quando condita sit, varie traditur, Exc. 1, A. IV. colles in eius aditu, N. A. I, 419. ei. portus Cothon, N. A. I, 427.

Carthaginenses agri colendi studiosi, Exc. 14, A. I.

Casia frutex, N. G. II, 465.

Casmius, Mercurius, N. A. XI, 543.

Cassandra, vates, N. A. II, 246. raptata ab Aiace Oilei, Exc. X*, A. II.

Castaneorum insitio, V. L. G. II, 71.

Castor et Pollux alternis viventes, N. A. VI, 121.

Castoreum Ponticum, N. G. I, 58.

Castra Troianorum, et locorum circa ea situs, N. A. IX, 196.

Castris et chartis, confusa, V. L. Cu. 24.

Cateia, teli genus, N. A. VII, 742.

Catius, Epicureus philosophus, V. D. §. 7.

- Caverna subterranea, aquarum receptaculum*, Exc. 2, G. IV.
- Caulonis seu Aulonis arces*, V. L. A. III, 553.
- Caurus ventus*, N. G. III, 278.
- Cedrus*, ei. notio varia, N. A. VII, 13. N. G. II, 443.
- Celeus Eleusinius*, N. G. I, 165.
- Censura eorum, quae in Aeneidis oeconomia reprehendi possunt*, Exc. 5, A. XII.
- Centauri, eor. mythus*, N. A. VII, 674.
- Cephalo Gergethius, auctor Troicorum*, Exc. 1, A. II, p. 382.
- Cerberus, eius fabula, nomen, placatio*, N. A. VI, 417.
- Ceres legifera*, N. A. IV, 58. in thesis ducta, N. G. I, 163.
- Cereus, a, um, de pomis*, N. E. II, 53. cerea effigies in arte magica, N. A. IV, 504.
- Cerevisia*, V. L. et N. G. III, 380.
- Certaminum descriptiones*, N. A. IV, pr.
- Cervi in Africa*, N. A. I, 184. et A. IV, 154.
- Ch pro c sequiorum aetatum vitium est*, V. L. A. VIII, 506.
- Characterum, quos aiunt, paucitas in Aeneide vindicatur*, Disqu. I, §. 17.
- Charontis vestitus*, N. A. VI, 301.
- Charybdis, quid?* N. A. III, 420.
- Chersydrus*, N. G. III, 425.
- Chlamys in nodum collecta*, Exc. 3, A. XI.
- Chonia, Exc. 21, A. I, p. 258. et Exc. 4, A. VII, p. 145 extr.*
- Choreae sacrae*, Exc. 20, A. I.
- Chorus ducere unde Dii crediti?* Exc. 20, A. I.
- Cicada, eius victus*, N. E. V, 77. Atheniensium ornamentum, N. Cir. 127.
- Cicero ill.* Exc. 5, A. II, p. 411.
- Cimini lacus et mons*, N. A. VII, 697.
- Cimmerii*, Exc. 2, ad A. VI.
- Cinctus Gabinus*, N. A. VII, 612.
- Cinna poeta*, N. E. IX, 35.
- Cinyps, fl. Libyae*, N. G. III, 312.
- Cinyrae et Cupavonis fabula*, N. A. X, 186.
- Circes insula et Caieta, Exc. I, A. VII. Circes promontorium herbis et arboribus frondescens, ib. de fabula Circes coniectura, ib. eius caput radiatum*, N. A. XII, 164.
- Ciris, quatenus avis? et de ea fabula*, N. Cir. pr.
- Cisseus, Thracum rex*, N. A. V, 536.
- Claniv, Campaniae fl.*, N. G. II, 225.
- Classis Troiana incensa*, Exc. 6, A. V.
- Claudia gens*, N. A. VII, 706.
- Clavus, morbi genus*, N. G. III, 299.
- Cleopatra, pluresne angues an unum tantum sibi adhibuerit*, V. L. A. VIII, 697.
- Clipeus, Argolicus*, Exc. 9, A. III. Abantis, ib. Aeneae, Exc. 4, A. VIII. terroris causa splendor, N. A. VIII, 353.
- Clusium, Etruriae urbs, de ea Exc. 1, A. X, p. 569.*
- Codicum notatio, qui in V. L. passim laudantur*, Vol. IV, p. 603 sqq.
- Coloniae patria sibi loca imitatione reddunt*, N. A. III, 302.
- Colores equorum, enumerati et distincti*, N. G. III, 82.
- Colubrorum genus*, N. G. III, 418.
- Coluthus*, Exc. I, A. II, p. 385.
- Comparatio a parvis rebus petita*, N. A. IV, 402. a lupis ducta, N. A. II, 355. a gruum ex australibus plagis reditu, N. A. X, 264. proeliantium cum ventis, N. A. X, 356. ab incendio per pastores excitato, N. A. X, 405. a strepitu aquarum, N. A. XI, 296. ab hirundinis volatu, N. A. XII, 473. a fumigatione apum, N. A. XII, 587. a saxo avulso et praecipitato, ib. 684. a pugna taurorum, ib. 715.
- Componere diem*, N. A. I, 374. componi, N. A. I, 249.

Conon, mathematicus et astronomus, N. E. III, 40.

Cononis Narration. c. 46. loc. ill. Disqu. II, §. 7.

Continuo, hui. adverb. usus in poetis, N. G. I, 60.

Cornificius, V. D. s. 67.

Coroebus, Exc. 10, A. II.

Corona, ei. occasus, N. G. I, 222.

Corona duplex, N. A. I, 635.

Coronare pocula, quomodo accipiendum? N. A. I, 724.

Corpora vasta priscorum hominum, N. G. I, 497.

Corsica mellis amari ferax, N. E. IX, 30.

Cortona, Umbrorum urbs, N. A. X, 719.

Corythus urbs, Exc. 6, A. III. pro Etruria dicta, N. A. III, 170.

Cothon, Carthaginiis portus N. A. I, 427.

Cotyttia sacra, N. Cat. V, 19.

Crataeis, Scyllae mater, de ea V. L. Cir. 66.

Creta, caprarum plena, N. A. IV, 69.

Cretenses, sacrorum Apollinis Delii ministri, Exc. 2, A. IV, p. 718. telis venenatis usi, N. A. XII, 858.

Creusa, Exc. 14, A. II.

Crines moribundis cur abscedebantur? N. A. IV, 698.

Crotalistris mitrata in artis opp., N. Cop. 1.

Crusaei, Exc. 1, A. III, pr.

Cumae, ear. origines, N. A. VI, 2.

Cumani agri topographia, Exc. 2, A. VI. eadem ad mentem Maronis, Exc. 3, A. VI.

Cupavonis et Cinyrae fabula, N. A. X, 186.

Curetes, N. A. III, 131. in Phrygia, Exc. 5, A. III.

Cursus exprimendi ratio in poetis non ad litteram exigenda, V. L. A. VII, 808.

Curtius se devovens, V. L. Cu. 363.

Cybele mons varie scribitur, V. L. A. III, 111. Cybele et Cybebe, V. L. A. X, 220.

Cycli poetarum et poetae cyclici, Exc. 1, A. II, p. 378 sqq.

Cyclopes, eor. nomina, N. A. VIII, 425. sedes, N. A. I, 201. III, 582.

Cyclus, mythicus qualia comprehenderit carmina, Exc. 1, A. II, pr. Troianus, quibusnam poetis constituitur, ib. epicus, ibid.

Cydon pro Cretensi, N. A. XII, 857.

Cygni et aquilae dissident, N. A. I, 395. cygnorum in augurio partes, ib. 393. cantus, N. E. IX, 29.

Cypria carmina, Exc. 1, A. II, p. 390 sq.

Cyprus, a Phoenicibus frequentata, Exc. 23, A. I.

Cyrene Nympha, N. G. IV, 321.

Cythera insula, N. A. I, 680.

Cytheris, Antonii amica, Argum. E. X.

Cytisus herba, de eo N. E. II, 64.

Cytorus, Paphlagoniae mons, N. G. II, 437.

Daci, N. G. II, 497.

Daedali ad occidentem iter, N. A. VI, 14. 16.

Danae, ex Turni maioribus, Exc. 7, A. VII, p. 162.

Daphnidis laudes, nobile carminum antiquior. pastoritior. argumentum, Arg. Ecl. V.

Dardani origines ex Arcadia vel ex Tyrrhenia et urbe Corytho, Exc. 6, A. III. N. A. I, 380. Dardanus a Teucro exceptus, I, 625.

Dare se, quid? N. G. I, 287.

Dares Phrygius, Exc. 1, A. II, p. 386.

Decursus in armis circa tumulum, Exc. 5. ad A. V.

Deiphobe, Sibylla et sacerdos, Exc. 5, A. VI.

Deiphobus, N. A. II, 310.

Delus insula, N. A. III, 73. Exc. 4, A. III.

Demetrius Scepsius, Exc. 1, A. II, p. 384.

Democritus, eius Georgica, N. G. I, 276.

Depellere, de pecore, varie dicitur, N. E. I, 22. III, 80. VII, 15.

Descensus ad inferos an ex initiis Eleusiniis sit adumbratus, Exc. 10, A. VI. tempora descensus Aeneae ad Elysium, Exc. XI*, A. VI. varii ad inferos descensus, N. A. VI, 392.

Diana choro sacrificantium virginum mixta, Exc. 20, A. I. Dianae et nympharum choreae, N. A. I, 494. Exc. 20, A. I. Diana Phaceliis, Aricina, Exc. 8, A. VII, prope f. Taurica, N. ad V. V. §. 85. Dianae protomae ferarum consecratae, N. E. VII, 30. lucus sub Cithaerone, V. L. Cu. 108.

Dictamnium et dictamnus, herba medica, Exc. 4, A. XII, p. 849.

Dictynna Dea, N. Cir. 219.

Dictys Cretensis, em. N. A. II, 261. quid de eo statuendum? Exc. 1, A. II, p. 385 sq.

Didacticum carmen, v. Carmen.

Dido, a Sichaei umbra monita, Exc. 11, A. I. lectulo ab Aenea relicto incubans, N. A. IV, 82. ei. cum Aenea concubitus bene a Virg. siletur, N. A. IV, 160. ei. amores et aetas, Exc. 1, A. IV. pulcherrima forma, Exc. 20, ad A. I, extr.

Diem componere, quomodo intelligendum? N. A. I, 374. dies fausti et infausti, N. G. I, 276. dies longissimus in Italia, G. III, 327.

Dii: dii agrestes pastorum lusi- bus adsunt, N. E. II, 46. deorum agrestium simulacra minio picta, N. E. VI, 21. iis libatum, N. G. I, 344. inuisant terras, N. G. I, 25. diis adscripti deas coniugio accipiunt, N. G. I, 31. dii vendunt bona labore, N. G. I, 121. calamitates ob piacula immittunt, N. G. I, 500. deorum praesentia credita, N. G. II, 392. 493. diis antiquioribus vis divinandi tributa, N. G. IV, 392. dii in aliorum gratiam ultionem sumunt, N. A. I, 8. currus diis tributi, N. A. I, 16. II, 417. dii patres dicti, N. A. I, 155. deorum ministerium in Aeneide, Exc. I*.

VERGIL. TOM. V.

ad A. I. in rebus insolitis adhibitum, N. A. X, 689. opera in excidio Troiae, N. A. II, 604. dii marini in marmoribus, N. A. V, 823. deorum tacitas cogitationes amant poetae reddere, N. A. VII, 291. eorum in pugna usus apud poetas ad inflammandos pugnatorum animos, N. A. IX, 717. deorum Homericorum concilia, N. A. X, 2. dii munerum acceptorum memorazione exorandi, N. A. X, 619. cum tempestate mota apparent, N. A. X, 634. deorum antiquiorum nomina in foederum et precum formulis recitata, N. A. VII, 136. deorum signa foederibus faciendis ad aram apposita, N. A. XII, 286. dii Trojanorum recensentur, Exc. 9, A. II, p. 425. urbe capta, ut salvi sint, curatur, Exc. 12, A. I, extr. eorum in affectu dignitas a poetis servanda, Exc. 5, A. I. Dii Magni iidem ac Penates, Exc. 9, A. II, p. 418. sq. equitantes dii, quomodo interpretandi, N. A. II, 418. deorum interventus in Aeneide, et unde acceperint poetae ea signa, quae praesentiam numinis arguunt, Exc. 13. ad A. I, et Exc. I**, A. IX. eor. forma et mores ex mente rudiorum hominum, ib. eor. interventus in extrema parte Aeneidis, Exc. 2, A. XII. nomina deor. ad heroes translata, et vice versa, N. Cir. 219.

Diodorus Siculus em. N. Cir. 219. cyclum mythicum operi suo intexuit, Exc. I, A. II, p. 382.

Diomedes, ei. sedes in Apuliae litore, Exc. 1, A. XI. ei. errores et urbes ab eo conditae, ib. aliae de eo narrationes, ib. congregitur cum Aeneia, N. A. I, 96. eius equi, Exc. 26, A. I.

Dionysius Halicarn. em. Disqu. II, §. 1. Nota et §. 5. A. VI, 776. VII, 483. Exc. 1, A. III.

Dionysius Miles., ei. scripta, Exc. 1, A. II, p. 381.

Dirae, Iovis ministrae, N. A. XII, 845. frequens earum in graecis poetis usus, N. A. IV, 612.

Divinantibus potestas in fatum tributa, N. G. I, 415.

Divinatio inter omnes gentes rudes frequentatur, Disqu. II, §. 6.

Dolo, teli genus, N. A. VII, 664.

Dolopes Myrmidonibus accensi, N. A. II, 29.

Donati vita Virgilii valde interpolata, V. D. pr. p. LXXVIII.

Donusa ins., ei. situs, N. Cir. 477. ei. nomen, V. L. ib.

Dores pro Achivis, N. A. II, 27.

Doris pro mari, N. E. X, 5.

Dos heroico aevo data, N. G. I, 31.

Draco, in hortis Hesperidum, Exc. 4, A. IV. draconum allapsus exempla, N. A. II, 209.

Drepanitanus ager sterilis, N. A. III, 707.

Dryopes, Exc. 2, A. IV, p. 718.

Dulichium, N. A. III, 271.

Ebur auro inclusum, Exc. 22, A. I.

Ecloga, eius nomen expl., Vol. I, p. 18. Ecloga IV, graece versa, cum nott. critt., Vol. I, p. 250.

Edones Thraciae, V. L. Cir. 165.

Effigies cerea in arte magica, N. A. IV, 504.

Egeriae fons et lucus, N. A. VII, 763.

Electra, Atlantis filia, ei. cum Arcadia necessitudo, Exc. 6, A. III, p. 574.

Electrum metallum, N. G. III, 522. A. VIII, 402.

Eleusinia sacra num descensui Aeneae ad inferos ansam prae-buerint, Exc. 10, A. VI.

Elpenor, ei. tumulus, N. A. VII, 10.

Elymus, Troianus, Exc. 1, A. V. inter heroes Siciliae, Exc. 3, A. V.

Elysium, ei. fabula, sedes, etc. N. A. VI, 637. 642. 651. aerae et Zephyri, V. L. A. VI, 704. N. G. IV, 484.

Emathia pro Thessalia, N. G. I, 492.

Enceladus, N. A. III, 578.

Ennius, ex eo versus ill., N.

A. I, 259. ei. tragoediae, Exc. 1, A. II, p. 388. em. N. A. II, 558. VI, 516.

Entellus, Siciliae heros, Exc. 3, A. V.

Epicum carmen, vid. Carmen.

Epidaurus equis nobilis, N. G. III, 44.

Epirotae, eor. cum Romanis cognatio, Exc. 13, A. III.

Επιφασίας deorum varii modi, Exc. 13, A. I.

Epirus *ἐπύρος*, N. G. I, 59. III, 121.

Epitheta duo quando bene iungantur, N. G. I, 407.

Epulae ferales, N. A. V, 63.

Equae vento gravidae factae, N. G. III, 273. A. XII, 83.

Equitantes dii, quomodo accipiendi? N. A. II, 418.

Equus. Equini pulli generosi notae, N. G. III, 75. equorum colores, ibid. 82. duplex spina, ib. 87.

Equus Troianus, Exc. 3, A. II. in urbem ductus, Exc. 7, A. II.

equi caput, omen fortunae Carthaginiensium, Exc. 14, A. I. hoc caput in numis Carthag. N. A. I, 443.

equorum genus in poetis ornari solitum, N. A. XII, 83. confabulationes cum equo, N. A. X, 860.

equus *πρόχορος*, ib. 891.

Eratothenes, eius Catasterismi ill., Exc. 1, A. II, p. 397.

Erichthonius quadrigarum inventor, N. G. III, 113.

Eridanus Virgilii, unde depromptus? N. A. VI, 659.

Eryx mons et heros pugilatu insignis, N. A. V, 392. et Exc. 2, A. V.

Esseda Belgica, N. G. III, 204.

Etesiae venti aquilones, Exc. 2, A. III, p. 566.

Etrusci: eorum origines, Exc. 3. ad A. VIII, p. 289. luxuria, N. A. X, 736. Bacchi inter eos sacra, ibid. unde nomen? V. L. A. XI, 598.

ab Etruscis auxilia Aeneae missa, Exc. 1, A. X. Etrusci pingues, N. G. II, 193. torquium inter eos usus, N. A. VII, 278.

Etymologia Romani in interpretandis fabulis Italicis abusi, Exc. 4, A. VII, p. 152. etymologici

lusus et fabulae ex etymo, N. A. V, 117. VI, 765. Exc. 1, 2, 4, ad A. VII. N. A. VIII, 319. 344.

Euander Arcas, eiusque sedes in monte Palatino, Exc. 1, A. VIII. Euemerus, ei. historia sacra, N. G. IV, 149.

Eumelus, ei. *Bovynola*, N. G. IV, 316.

Euneus heros, V. L. A. XI, 666.

Euphorion poeta fabulas Troianas, in his de Laocoonte, tractavit, Exc. 5, A. II, p. 411. sq. Euphorionis Chiliasis, Exc. 3, Buc. a C. Cornel. Gallo translata in sermonem lat. ib.

Euryali et Nisi episodum, N. A. IX, 176.

Eurypyli plures, N. A. II, 114. Exc. 3, A. V.

Excretus, N. G. III, 398.

Exercitia iuventutis in armis, N. A. VII, 162.

Exsequiae nocturno tempore factae, N. A. XI, 142.

Exta in lustrationibus, N. A. VIII, 183.

Extendere, varie accipitur, N. A. VI, 807.

Exterriti quinam? V. L. A. IV, 450.

Extispices cur consulti? N. A. IV, 65.

Fabulae de escensu Aeneae in Italiam plures recte a Virg. omisae, Exc. 2, A. VII, p. 136. fabularum Graecarum usus; Italicarum in illarum naturam deflexarum habitus, Exc. 7, A. VII.

Facilis cum ablat. aut gen., quomodo interpretandum? Exc. 14, A. I.

Falisci, N. A. VII, 695. Exc. 8, A. VII, p. 172.

Fallere, ei. vocis usus varius, N. G. II, 467.

Fama, ei. genealogia, N. A. IV, 178. ei. species, Exc. 3, A. IV. per volatum declarata, N. G. III, 9.

Fatigare, verbi usus et significationes, N. A. VIII, 94.

Fatiscaere proprie quid? N. G. I, 180.

Faunus et eius religio per Italiam, Exc. 5, A. VII, p. 157. ei. oraculum in luco Albunae in agro Tiburtino, N. A. VII, 81. Exc. 6, A. VII.

Favi, eorum castrandorum mos et in eo fraudes, N. G. IV, 230.

Ferae bestiae mansuefactae, N. A. VII, 483.

Feronia, domesticum Latineorum numen, N. A. VII, 800.

Fescennina, N. G. II, 385.

Fetus, varie dicitur, N. G. IV, 23.

Fides, varios habet signiff. N. A. IX, 260.

Figere, de hac voce, N. E. II, 29.

Fluctus decumanus, N. A. I, 105.

Flumina inferorum, Exc. 9, A. VI.

Fluvii armenterum coleres mutant, N. G. II, 146. Fluviorum simulacra, N. A. VIII, 712.

Focus in mediis aedibus ardens, N. A. VII, 13.

Foeda ad sensum a poeta narrata, Exc. 16, A. III.

Foedus. In foederibus antiquorum deorum nomina, N. A. VII, 136.

Fortuna laborum, N. G. III, 452.

Fossae per agros, N. G. I, 114.

Frigus ad animum quid valeat, N. A. I, 567. N. G. II, 484. et sidus permutantur, V. L. G. III, 279.

Frontratores, N. G. II, 362.

Fulmen et fulgur, quomodo differant, V. L. A. IX, 733. Fulmen XII cuspidum in monumentis, N. A. VIII, 429. de bellatoribus, N. A. VI, 843.

Funere polluantur homines, N. A. II, 539.

Furiae, in inferis, N. A. VI, 268. hominibus a diis immissae, N. A. VII, 323. mutant formas, ib. 378. Iovis ministrae, N. A. XII, 845. alatae, N. A. VII, 408. alis serpentes habent implicitos, ib. 561.

Furius Bibaculus, T. I, V. Donati s. 7. not.

Futurarum rerum praedictiones in epico carmine, Exc. 14, A. VI. recentiorum poetarum, ib.

Gabii, eorum origo, Exc. 8. ad A. VII, 168.

Galaesus amnis, N. G. IV, 126.

Galla, glandiferarum arborum, N. G. IV, 267.

Galli, eorum habitus, N. A. VIII, 659.

Gallus (C. Corn.), de eo Exc. 3. ad Buc. ei. carmen stilo Hesiodo scriptum, N. E. VI, 72. arg. E. X. eius amica Lycoris, ibid.

Ganges, de eius ostiis et alveo disp. ad A. IX, 31.

Ganymedes, ei. raptus vestibus intextus, N. A. V, 252. Exc. 4, A. V. idem in artis monumentis repraesentatus, ib. fabulae de eo origo, ib.

Garamantes victi, N. A. VI, 795.

Gela urbs, N. A. III, 701.

Gemma, qua locus Aen. I, 297. exprimitur, sed recentior, Exc. 10, A. I.

Genius loci per serpentem expressus, N. A. V, 84. Genii, quid? N. A. V, 95.

Geographiae ignorantia veterum Graecorum, Exc. 1, A. VII.

Georgica, in iis componendis quos habuerit Virg. fontes, Prooem. ad G. p. 269 sqq. Hesiodum certe imitatione non expressit, ib. p. 273 sqq.

Gesneri poetae Idyllium minus probatum, Arg. E. VI.

Gigantis Aetnae subiecti diversa nomina, N. A. III, 578.

Glandes hiberno tempore collectae, N. E. X, 20.

Glaucus, ei. equi et fatum, N. G. III, 267.

Gorgias, ei. defensio Palamedis, Exc. IV*, A. II, p. 407.

Gorgones in Hade, N. A. VI, 289.

Graeco more omittit noster

praeposita ista, in, per, ad, N. A. I, 2.

Graecomania Romanorum in fabulis Italicis interpretandis, Exc. 4, A. VII, p. 150 sq.

Grammaticorum in rebus criticis quis sit usus, V. L. A. VI, 473.

Granorum exterendorum apud veteres ratio, N. G. I, 178.

Gravisca Etruriae, Exc. 1. ad A. X, p. 569 sq.

Grues in comparationibus, N. A. X, 266.

Gryphes, N. E. VIII, 27.

Gyas, plures hoc nomine, V. L. A. I, 222.

Habilis, de telis, N. A. I, 318.

Haedi tempestates significant, N. A. IX, 668.

Halesus dux, A. VII, 222. Exc. 8, A. VII, p. 172.

Haliaeetus avis, N. Cir. pr. Harpalycaetes, N. A. I, 317.

Harpyliae, ear. fabula, Exc. 7. A. III. ear. forma diversimode tradita, ib. vox trisyllaba, V. L. A. III, 249.

Ponti neptes, N. A. III, 241. confusae cum Furiis, ibid. 252.

canes dictae, N. A. XII, 845.

Hebrus recte Eurus emendatus V. L. A. I, 317.

Hecate, eius adventus, N. A. VI, 258. Persea dicta, V. L. Cir. 67.

Hector, circa Troiam raptus, Exc. 18, A. I. classi Achivorum ignem inferens, idemque victor Patrocli rediens, Exc. VIII*, A. II.

Hecuba, ei. mater, N. A. X, 704.

Helena recepta, Exc. 12, A. II.

Heleni et Andromachae occursum in Epiro, Exc. 10, A. III.

Hellanicus Lesbium, Exc. 1, A. II, p. 380 sq.

Helorus fl., N. A. III, 698.

Heneti, num Veneti? Exc. VII*, A. I.

Hercules, per totam Siciliam oram celebratus, Exc. 14, A. III.

ei. descensus ad inferos, N. A. VI, 395. exuviae leonis, N. A. VII,

655. Caci occisor, in numis, N. A. VIII, 265. ab eo Macedoniae reges originem ducere gloriabantur, N. A. VI, 840.

Herculeum Tarentum, Exc. 14, A. III.

Herilus, Praenestinatorum dux, N. A. VIII, 554.

Hernici sinistro pede nudi, N. A. VII, 684. Exc. 8, A. VII, p. 167 sq.

Heroinae Aeneae in inferis obviae, N. A. VI, 445. laqueo spiritum intercludentes, N. A. XII, 603.

Heroum temporibus omnia ex aere facta, N. A. I, 448. corpora eor. vasta, N. G. I, 497. A. V, 264. vita quibus rebus declarata, N. E. IV, 62. sacra, N. E. V, 66. heroes binas hastas gerunt, N. A. I, 313. hospitum adventu sacra faciunt, N. A. I, 632. munera hospitalia, ibid. 647. ignis inter epulas in foco ardens, ib. 704. vates inter convivia canentes, ib. 740. heroibus comites dii dati, N. A. II, 86. filiarum nuptiae viris fortibus oblatae, N. A. VII, 268. heroum amictus, N. A. VIII, 457. aedium forma, ibid. 467. mos propriis armis alium instruendi, N. A. IX, 303. hostem conviciis provocandi, ibid. 595. ritus funebres, N. A. XI, 184. ferocia in hostes, N. A. XII, 760. medici, Exc. 4, A. XII.

Hesiodus ill., N. G. I, 354. ei. Operum et dierum consilium, G. I. prooem.

Hesperia, Italiae nomen, Exc. 21, A. I. Troianis ignota, Exc. 15, A. II.

Hesperidum poma, N. E. VI, 61. horti, N. A. IV, 484. templum, Exc. 4, A. IV.

Hesperus ab Oeta oriens, N. E. VIII, 30. in artis operibus, ib.

Hiatus, iis indulget Virgilius graecismorum studio, V. L. A. III, 211.

Hiera, seu Vulcania ins., N. A. VIII, 417.

Hippomanes, philtrum, N. G. III, 280.

Hippomene, ei. poma aurea, N. E. VI, 61.

Hirci, in Bacchi sacro, N. G. II, 380.

Hirpi, Apollinis sacra curantes, N. A. XI, 785.

Historiae veteris mythicae Italiae capita potiora, Exc. 5, A. VII.

Homerici carminis descriptio, Disq. I. de carm. epico, s. 6. translationes Romanorum Latinae, Exc. 1, A. II. p. 387. versus Orpheo sublectus, N. A. III, 97. clipeus, Exc. 4, A. VIII.

Homerus illustratus: II. A, 470. I. N. A. I, 724. II. A, 371. N. A. IX, 528. II. A, 422. V. L. A. VII, 528. II. H, 427. N. A. I, 385. II. O, 282. N. A. II, 281. II. K, 252. N. E. IX, 47. II. S, 399. N. A. VII, 225. II. T, 307. 308. Disq. II, s. 2. 3. II. O, 362. V. L. et N. ad A. VII, 462. II. X, 93. 95. N. A. II, 471. II. P, 382. V. L. A. V, 326. Odyss. A, 121 sqq. Exc. 20. ad A. I. Od. A, 335. V. L. A. I, 458. Od. A, 386. N. G. IV, 394. 5. Od. Z, 229 sq. N. A. I, 589. 590. et Exc. 22, A. I. Od. H, 143. N. A. I, 587. Od. H, 343. N. A. I, 586. Od. O, 492 sq. Exc. 7, A. II. Od. O, 494. N. A. II, 18. Od. I, 19. Exc. 12. ad A. I. Od. M, 85 sq. Exc. 4. ad Bucol. Od. N, 97. N. A. I, 160. Od. S, 135. N. G. I, 420. Od. T, 562. Exc. 15. ad A. VI. Od. P, 156 sqq. N. A. I, 589. 590. Exc. 22, A. I.

Homeri loca a Virgilio expressa: Od. E, N. A. I, 34. plurima alia Exc. 1. et 2, A. I. N. A. I, 159. 372. Exc. 13, A. I. ad lib. V. passim. N. A. VII, 286. A. X, 179. et al. Schol. in Homer. II. A. 5. em. Exc. 1. ad A. II, p. 391.

Homines arborum truncis nati, N. A. VIII, 315.

Homole mons et urbs, V. L. A. VII, 675.

Horatius, expl. N. E. IV, 50. N. G. II, 164. 382. Aen. III, 553. em. N. V. D. s. 53. Maecenati commendatus, V. V. a. U. C. 715.

Horrens et horrere, quae significant, N. ad prooem. Aen. 4. et A. X, 237.

Humeri, corporis robur arguunt, N. A. I, 589.

Hyginus, ei. fabulae unde de promptae sint, Exc. I, A. II, p. 383. em. Exc. 1, A. III, p. 561. V. L. Cu. 234.

Hylas, N. E. VI, 43.

Hypampelus, N. Cop. 8.

Hyrcani, ad Caucasum et in Arabia, N. A. IV, 367.

Ianus clausus et apertus, Exc. 9, A. I, p. 237. ei. religio per Latium, N. A. VII, 601. 607. 615. de ipso deo Exc. 5, A. VII, p. 155.

Iapis medicus, Exc. 4, A. XII.

Iarbas sacra Iovi instituens, N. A. IV, 198.

Iasius, Dardani frater, N. A. III, 168.

Iberi Hispaniae, rapinis infames, N. G. III, 408.

Idalium et Idalia, N. A. I, 681.

Idomeneus, ei. errores, N. A. III, 121.

Idumea palmis nobilis, N. G. III, 12.

Ignis sacer morbus, N. G. III, 559.

Ilias parva pluribus exposita, Exc. 1, A. II, p. 388 sqq.

Ilione, Priami filia, Exc. 24, A. I.

Ilionei plures, N. A. I, 521.

Ἰλιον πέποιδός multae, Exc. 1, A. II, p. 392 sqq.

Ilium divom domus dictum, N. A. II, 241.

Impluvia veterum, N. A. VII, 59.

Improbis et probis, N. G. I, 119.

Inanimatis tributis sensus, N. E. V, 28. N. G. II, 59. loquela, N. G. II, 215.

Inarime insula et Arimi, Exc. 2, A. IX.

Incendere, poetis pro implere, N. A. X, 895.

Incubandi mos in Italia, N. A. VII, 85.

Indi ab Augusto victi, N. A. VI, 795. V. V. ad a. U. C. 734.

India, late dicta, N. G. II, 116. populos orientales designat, Exc. 19, A. I, p. 252.

Inferorum locorum ex poetae mente descriptio, Exc. 8, A. VI. flumina, Exc. 9. descensus ad inferos, v. *Descensus*. in iis an ventus, N. G. IV, 484. in iis iudices, Exc. 11, A. VI.

Insitio, ei. ratio et varia genera, N. G. II, 69. 73.

Io, fabula in gemmis, N. A. VII, 789.

Iphigenia immolata et non immolata, N. A. II, 116.

Ira poetis virtutem bellicam exprimit, N. A. I, 14.

Iris, Iunonis ministra, N. A. IV, 694.

Ismarius, melius legitur quam *Tmarius*, V. L. A. V, 620.

Ismarus, V. L. E. VI, 30. N. G. II, 37.

Italia, ei. antiqua nomina, Exc. 21, A. I. et Exc. 2, A. VIII. Italiae veteris origines, populi, fabulae, religiones, Exc. 4, A. VII. mythologiae Italicae capita potiora, Exc. V, A. VII. Italiae priscae incolae, Exc. 2, A. VIII.

Ituracii, N. G. II, 448.

Iudices apud inferos, de iis Exc. 11, A. VI.

Iulio Caesare occiso prodigia, N. G. I, 466.

Iulus, cognomen Ascanio inditum, eius etymologia, Exc. 8, A. I.

Iuno Carthagine templum habuit, N. A. I, 455. curru vecta, N. A. I, 16. Samia, ib. 15. Urania, ib. armata, ibid. 16. et N. A. II, 614. Lacinia, N. A. III, 552. Gabina, N. A. VII, 682. eius nuptiae, N. G. II, 305. Exc. 1, A. II, p. 395 sq. ei. comites Nymphae, Charites, Horae, Exc. 2, A. I. cultus ap. Romanos, N. A. III, 438. Ardeatis templum, N. A. VII, 419. Iunonis deorumque interventus in extrema parte Aeneidis, Exc. 2, A. XII. N. A. IX, 802.

Iuppiter, melius *Iupiter*, V. L. A. I, 223. IV, 206. ab apibus nutritus, N. G. IV, 149. piaculi vindex, N. A. III, 279. A. I, 223. Ammon; eius sacra ab Iarba insti-

tuta, N. A. IV, 198. perennis ignis, ibid. 200. Herceus, Exc. 11, A. II. V. L. A. VIII, 542. Anxurus, in numis, V. L. A. VII, 799. et not. ad e. l. Iovis et Iunonis congressus, N. G. II, 325.

Iuturnae lacus, fluvius, fons, Exc. 3, A. VII, p. 142.

Ixionis rota vento circumacta, N. G. IV, 484. G. III, 38.

Labefactare, quomodo poetis usurpetur, N. A. VIII, 390. et V. L. ib.

Labyrinthus, de eo narrationes, N. A. VI, 27.

Lacessere, poetis quid denotet, N. A. X, 10.

Laeta seges, N. G. I, 1.

Laeva numina, N. G. IV, 7.

Laocoon Virgilii, de eo Exc. 5, A. II. eius statua cum Virgilio comparata, ibid. clamores, ib. de eo Petronii locus sub examen vocatus, Exc. 5, A. II, 413.

Lapitharum cum Centauris in Pirithoi nuptiis pugna, N. A. VII, 305. Martis in eos odia, ibid. primi equorum domitores, N. G. III, 113.

Latifundiorum damna, N. G. II, 412.

Latina lingua unde enata? Exc. 4, A. VII, p. 147.

Latinus rex, de eo, Exc. 5, A. VII. foederati ei populi sub recensum vocati, Exc. 8, A. VII. eos ex urbibus, Graecos conditores iactantibus, venisse, ib. Latini genus a Sole ductum, N. A. XII, 164.

Lavinium, Exc. 3, A. VII, p. 139. sq.

Lavinia litora, an Lavina? V. L. A. I, 2.

Launa (s. Lavinia?), Anii filia, Exc. 1, A. III, p. 560.

Laurentinus ager, eius situs et fines, Exc. 3, A. VII, p. 137 extr. eius facies descripta, ib. tractus paludosus et silvosus, N. A. X, 708.

Laurus crepitans, omen, N. E. VIII, 32.

Lausus, pius in patrem Mezentium, N. A. X, 789.

Leandri traiectus Hellesponti, N. G. III, 258.

Leleges, orae maritimae Asiae incolae, N. A. VIII, 725.

Lenaea a Dionysiis ruralibus diversa, N. G. II, 382.

Lesches, auctor Iliadis parvae, Exc. 1, A. II, p. 389 sq.

Leucas urbs, Exc. 1, A. III, p. 562. et Exc. 13, A. III.

Leucate mons et Apollinis Actiaci templum, N. A. III, 274.

Liber et Libera, eor. religio in Italia, N. G. I, 6.

Liberalia per Italiam celebrata, N. G. II, 385.

Libethrus fons duplex, N. E. VII, 21.

Libra, ea expendantur passim heroum epicorum fata, N. A. XII, 725. Libra olim inter signa caelestia non habita, N. C. I, 33.

Libyci litoris locus, ad quem Aeneas appulit, Exc. 6. A. I.

Ligures, eorum regio et ingenium, N. G. II, 168. Iberica gens, late dispersa, *Alvæ*, Exc. 1, A. VII, p. 127 sq. antiquissimis carminibus celebrati, Exc. 1, A. X, p. 570. fraudibus infames, N. A. XI, 699.

Lilybaeum promont., N. A. III, 706.

Limus subligar, sacrorum ministris proprium, V. L. A. XII, 120.

Linus, N. E. VI, 67.

Lipara Vulcani officina, N. A. VIII, 416.

Litora, melius, quam *littora*, V. L. A. I, 223.

Livius Andronicus, ei. tragodiae, Exc. 1, A. II, p. 388.

Loca, in quae Troiani escensum fecere, eor. situs, adeoque Ager Laurens, Troia Nova, urbs Laurentum et Lavinium, Numicus fl., Iuturnae lacus, et urbs Alba L., Exc. 3, A. VII.

Locri Epizephyrii, N. A. III, 399. Locrorum reditus ab Illo, N. A. XI, 265.

Lotus Africae et Boeotiae diversae, N. Cu. 124.

Lucani, Samnitium coloni, Exc. 4, ad A. VI, p. 1011.

Lucifer deus, N. G. III, 324. Luciferi ortus ab Ida, Exc. 16, A. II.

Lucretius ill., N. A. VII, 689.
em. N. G. III, 124.

Ludus Troiae, Exc. 5, A. V.
Ludi funebres in Hectoris honorem
habiti, N. A. V, 371. Ludi ab
Aenea in Sicilia habiti ab inutilis
episodii crimine liberantur, Argum.
A. V.

Luna in fabulis Arcadum, N. G.
III, 391. roris caussa habita, ibid.
337. Titania, N. A. VI, 725.

Lunula Mercurii in calceo a
Marcello (in Regill. v. 24 sq.) me-
morata, Disqu. II, §. 7. not. *

Lustrationes ad Iovem refe-
runtur, N. A. III, 279. animarum
in Hade, Exc. 13. ad A. VI.

Lux, ei praedicata ab humore
petita tribuuntur, V. L. G. I, 288.

Lycophron ill. Disqu. II, §. 5.
em. N. A. II, 259. Exc. 1. ad A.
VII, p. 128. et Exc. 2, A. VII,
p. 134. Scholia em. Exc. VII*. ad
A. I, p. 230.

Lycoris, Galli amica, Arg.
E. X.

Lyctus, Cretae oppidum, N.
A. III, 401.

Lysimachus Alexandrinus,
Exc. 5, A. II, p. 411.

Macedoniae reges ab Achille
ducere originem gloriabantur, N. A.
VI, 480.

Macrobius em. Exc. 8, A.
VII, p. 167 sq. ill. Exc. I. ad II,
p. 394.

Mactus et macte, quid? et unde?
N. A. IX, 641.

Maeander ad texturam trans-
latus, N. A. V, 251.

Magalia, quomodo differant a
mapalibus, V. L. A. I, 421.

Magicae artes Romanis semper
damnatae, N. A. IV, 492. magicum
sacrum Didonis: omnia in eo sunt,
quae et Romae observari solebant,
ib. 504—516. effigies cerea lique-
facta, ibid. 508. dii inferi invocati,
510. numinum plura nomina in in-
vocatione, ibid. hippomanis usus,
ibid. 516.

Magnanimus, saepe ad bellicam
virtutem referendum, N. A. I, 260.

Magnus, in codd. cum *vastus*
permutatur, V. L. A. I, 55.

Malus, Medica et Persica, de
iis N. G. II, 126.

Manes supplicia patiuntur, N.
A. VI, 743.

Mantua, Exc. I, A. X.

Manilius ill. Proem. G. p. 274.
N. G. I, 490.

Mapalia, N. G. III, 340.

Marcellus, ei. imago in nu-
mis etc. N. A. VI, 861. alius, qui
spolia opima retulit, N. A. VI, 856.

Mareoticum vinum, N. G.
II, 91.

Marica, nympa Latii, N. A.
VII, 47.

Marmor, quomodo idem sit ac
pontus, N. A. VII, 28. marmor
auro inclusum, Exc. 22, A. I.

Marpessa, Pari insulae mons,
V. L. A. VI, 471.

Mars cum Venere in adulterio
deprehensus, N. G. IV, 345.

Marsi, de iis, Exc. 8, A. VII,
p. 174.

Martialis ill. N. G. IV, 371.

Mauri, qui? N. A. IV, 206.

Maza draconibus sacris apposita,
N. A. IV, 486.

Mecum, hui. dictionis vis ex-
plicata, N. E. II, 12. A. I, 675.
IV, 115.

Medica herba, N. G. I, 215.
malus, N. G. II, 126.

Medici palliati, Exc. 4. ad A.
XII.

Medicinae ars *muta* a poeta
appellata, Exc. 4, A. XII.

Megara ab Alcathoo et Phoebo
muris circumdata, N. Cir. 105.
ager lapide conchite abundans, ibid.
101.

Melaerium, N. G. IV, 1.

Meleagrides aves, Exc. 1.
ad A. XI.

Meliboea purpura, N. A. V,
251.

Mella, N. G. IV, 278.

Mellatio duplex ac triplex,
N. G. IV, 231.

Memnon Eous, Exc. 19, A. I.
Aegyptius, ib. ei. arma, Exc. 26.
ad A. I.

Menecrates Xanthius, Exc.
1, A. II, p. 381.

- Mensae comesae, Exc. 2, A. VII, p. 132.
- Mephitis dea, N. A. VII, 84.
- Mercurius ad Poenos placandos missus, Exc. 10, A. I. eius legationes, N. A. IV, 238.
- Merops avis, N. G. IV, 14.
- Messapi duo, alter Calaber, alter Etruscus, Exc. 8, A. VII, p. 169. sq. Messapia, ibid.
- Metalla per Italiam exerceri vetita, N. G. II, 165.
- Metrodori Troica, Exc. 1. ad A. II, p. 382.
- Mezentius Etruscorum rex, Exc. 3. ad A. VIII.
- Militia divitiarum caussa expedita, N. G. II, 505.
- Militum Rom. pondera in itinere ferenda, N. G. III, 346.
- Mincius fl., N. E. I, 49.
- Ministerium deorum, inpr. Iunonis in Aeneide, Exc. I*, A. I.
- Minotaurus, N. A. VI, 26.
- Minerva Gigantum victrix, N. Cir. 30.
- Misenus fabula, Exc. 4. ad A. VI, p. 1011 sq. de eo, Exc. 7, A. VI.
- Mitra quotuplex? N. A. IV, 216. Phrygia, ib. 216.
- Moenia a Vulcano et Cyclopius facta, N. A. VI, 630.
- Moeri pro muris, V. L. A. X, 24.
- Monstra in locis inferis, N. A. VI, 285. e luna demissa, V. L. Cir. 66.
- Montanus poeta, V. D. s. 11.
- Mors, eius imago, N. A. IV, 694. ei victimae mactantur, N. A. XI, 197.
- Mulciber, antiquum nomen, V. L. A. VIII, 724.
- Mummus, N. A. VI, 837.
- Munchusii memoria, ad A. IV, 654.
- Mundi natales verni, N. G. II, 336.
- Musarum invocatio, N. A. VII, 641.
- Myconos insula, Exc. 4. ad A. III.
- Myrrha Cinyrae f., N. Cir. 238.
- Myrtus Parthica, V. L. Cir. 399.
- Mythi antiquiores a philosophis, sophistis, rhetoribus corrupti sunt, Exc. 1, A. II, p. 382. sqq. mythi Italici, Exc. 4, A. VII. iique quatuor modis perturbati, ib. asperit plerique et inculti, Exc. 7. ad A. VII. cum graecis permixti, ibid.
- Naevius, ei. tragoediae, Exc. 1, A. II, p. 388.
- Nar lacus, N. A. VII, 517.
- Narcissus veterum, N. G. IV, 122.
- Narycia pix, N. G. II, 438.
- Nauplii duo, Exc. IV*, A. II, p. 407.
- Nautae voluntarium navigium facientes, N. A. X, 290.
- Nautes, Palladii servator, N. A. V, 704. unde Nautia gens, ibid.
- Naves in deas versae, N. A. IX, 77.
- Navigationis inventum, N. G. I, 136.
- Naxus Baccho sacra, N. A. III, 125.
- Ne, nec, non, in deprecando, N. G. I, 456.
- Necyiae in poetarum carminibus frequentatae, epice, tragice, in picturis, Exc. 1, A. VI. Virgilianae necyiae virtutes praecipuae, p. 1004.
- Neoptolemi caedes, Exc. 12, A. III.
- Nepotes et Penates confusi, V. L. G. II, 514.
- Neptunus quadrigis vectus, N. A. I, 147. eius equi, ibid. 156. graviter commotus idemque placidus, Exc. 5, A. I. ei. cum Pallade certamen, N. G. I, 12. Achivorum classem opprimit, N. A. I, 39. Neptuno sacra facta a Troianis post discessum Achivorum, N. A. II, 201.
- Nereides ab Oceani filiabus diversae, N. G. IV, 341.
- Neritos ab Ithaca diversa, N. A. III, 271.
- Nestor poeta, Exc. 1. ad A. II, p. 395.
- Nexus et nisus permutata, N. G. IV, 199.

Nicopolis, ab Augusto condita, Exc. 13, A. III. N. A. III, 500.

Niphates mons, N. G. III, 30.

Nisus et Euryalus, N. A. IX, 176.

Nomina terris quomodo et quando data, Exc. 21. A. I, init. Exc. 2, A. VIII, p. 285. nomina propria in o Maroni usitatiora quam in on, V. L. A. VIII, 506. nomina mythica enumerandi mos, N. G. IV, 336.

Νόστωρ scriptores, Disqu. II, §. 1. Nota.

Novales agri, N. G. I, 71.

Novendiale sacrum, N. A. V, 762.

Nox Troianis funesta, Exc. 8, A. II. Noctis per coelum transvectio, Exc. II, A. II. noctis descriptiones, N. A. IV, 522.

Nubibus obducti a diis homines, N. A. I, 412.

Numa, eius imago in numis, N. A. VI, 810.

Numen Iunonis laesum, Exc. I*, A. I, p. 215. numen varie interpr. N. G. IV, 7.

Numicius fluv., de eo Exc. 3, A. VII, p. 140 sqq.

Numidae, qui? N. A. IV, 206.

Nymphae, Iunonis comites, Exc. 2, A. I. aquarum deae cum venatricibus, et vice versa, saepe permixtae, N. G. IV, 344. nentes, ibid. 333. Nympharum domus et Penei regia, Exc. 2, G. IV. N. A. I, 168. festum, N. E. V, 74.

Nymphaea, N. A. I, 168.

Oaxes, ubi quaerendus sit, V. L. E. I, 66.

Obiurgationes in poetis, N. A. V, 384. 387.

Oceanus, pater rerum, N. G. IV, 363. et 381.

Ocnus, Mantuae conditor, Exc. I, A. X.

Octavianus Caesar. Eius proscriptio agrorum, V. V. an. U. C. 713. Arg. E. I. res adversus Parthos gestae et sic porro per totam

Vit. Virg. bellorum civil. āyos expiat, N. G. I, 500. portum Bavianum aedificat, N. G. II, 161.

Oeconomia Aeneidis; primi inprimis libri, Exc. 10, A. I.

Oenotria, Exc. 21, A. I.

Oeta mons, N. E. VIII, 30.

Oleagineus ramus cur pacis signum? N. A. VIII, 128.

Olere et adolere, quales habent notiones? N. A. I, 704.

Olympus omnipotens, de hoc epitheto, V. L. A. X, 1. Olympi interna ratio descripta, N. ad e. l.

Ominis petendi a diis notio, N. A. II, 691.

Onagri, N. G. III, 409.

Opis, Nympha Dianae, N. A. XI, 532.

Opobalsamum, N. G. II, 118.

Oracula, in Aeneidem Trojanum et coloniae ducem, Disqu. II, §. 6. per totam Aeneidem enumerata, ibid. in quaerendis novis sedibus petita, N. A. III, 89. terra concussa in oraculo edendo, ibid. 90.

Orationes in Aeneide, v. inf. Virgilius.

Orcus, ei. ex poetae mente descriptio, Exc. 8; A. VI. Orcus deus, N. G. I, 277.

Orestes, eius furiae in tragoe-diis, N. A. IV, 471.

Orgia Bacchica poetarum usibus inservientia, Exc. XI*, A. VI. a Tragicis praecipue tractata, ib.

Orichalcum, de eo N. A. XII, 87.

Oricus, Epiri, N. A. X, 136.

Orion, ei tempestatea tribuuntur, N. A. I, 535. eius occasus, N. A. VII, 719. ensifer, N. A. III, 517. incessus per mare, N. A. X, 763. scorpius ei immissus, N. Cir. 533.

Orithyia Pilumno equos dat, N. A. XII, 83.

Orpheus, a mulieribus laniatus, N. G. IV, 521. ei philosophemata de inferis, N. A. VI, 645. ei tributa Ἔγχα καὶ Ἡμέραι et Georgica, Prooem. G. p. 274. ei Argonauticorum antiquitas, Exc. I. ad A. VII, p. 127. Argonaut. em. N. A. IV, 309. ill. N. A. III, 442. Exc. I. ad A. VII, p. 127 sq.

Osci, de iis Exc. 8, A. VII, p. 173.

Oscilla, in sacris Bacchi, N. G. II, 369.

Ossa ab Olympo revulsa, N. G. I, 281.

Ovidius ill. N. G. III, 96. Metamorphoseon extrema suspecta, N. G. IV, 559.

Pacuvius, ei. tragoediae, Exc. 1, A. II, p. 388.

Padus, eius eluvies, N. G. I, 481. cornua aurea, N. G. IV, 371. cynis abundans, N. A. XI, 457. septem ostia, ibid.

Padusa, ostium Padi, N. A. XI, 457.

Paestum Lucaniae, N. G. IV, 119.

Palaephatus τῶν Τρωϊκῶν auctor, Exc. 1, A. II, p. 386. περὶ τῶν ἀνέκτων, N. Cir. 88.

Palamedes, Exc. IV*, A. II. Palicorum in Sicilia religio, N. A. IX, 585.

Palinurus, Exc. 7 et 8, A. V.

Palladium a Diomede et Ulysse raptum, N. A. II, 164. Exc. IV**, A. II. ab Aenea secundum nonnullos asportatum, ib. de eo in universum, Exc. 9, A. II.

Pallanteum, seu Palantium, Palatium; de eo Exc. 1, A. VIII, p. 282.

Pallas, classem Achivorum submergens, N. A. I, 39. fulmen moderans, ib. 42. Tritonia, N. A. II, 227. vaticinandi artem impertitur, N. A. V, 704. fulmen iaculans, Exc. 1**, A. I. ei. signa Troiae et Romae, Exc. 9, A. II, p. 422 sq.

Pallene, Exc. 1, A. III, p. 558 sq.

Pallor, metallo expressus, N. A. VIII, 709.

Pan, imago, N. E. X, 24. formam arietis assumit, N. G. III, 391.

Panaceae in vulneribus usus, Exc. 4, A. XII.

Panathenaea, cor. descriptio, N. Cir. 21 sqq.

Panis, quomodo confici solitus.

a priscis hominibus? N. A. I, 177. in canistris appositus, N. A. I, 701.

Pantagias fl., N. A. III, 689.

Panthus, Apollinis sacerdos, N. A. II, 318.

Parere vatibus dicuntur res, cur? N. A. X, 176.

Paris in posthomeris fortitudine excellens, N. A. V, 370. vestes Mycenis abducit cum Helena, N. A. I, 650.

Parnassus, Cu. 15.

Parthenius em. N. G. I, 437.

Parthi sagittis venenatis usi, N. A. XII, 857.

Pascere, V. L. G. III, 143.

Pastores: eorum nimis docti sermones in Virgilio, N. E. I, 62. 66. II, 60. III, 60. 85. VII, 60. VIII, 44. pastoris opus anaglyphum, N. E. III, 38. superstitiones magicae, Arg. E. 8. baculus oleagineus, N. E. VIII, 16.

Patara Lyciae, Exc. 2, A. IV.

Pater, honoris voc., Exc. 12. ad A. I.

Patroclus ab Achille adamat, Exc. 17. A. I.

Patronymica in *ides* alia corripuntur, alia protrahuntur, V. L. A. II, 82.

Pausanias em. Exc. 1, A. II, p. 392. Exc. 1, A. III, p. 558.

Pecten et *πεκνίς* in antiqua textrina, N. G. I, 294. Exc. I*, A. VII.

Πελοπιδος et Πινδαρος permutantur, Exc. 1. ad A. II, p. 398.

Pelasgorum in Italia coloniae, Exc. 4, A. VII, p. 145 sq. Pelasgi pro Achivis, N. A. II, 83.

Pelothronius Lapitha, N. G. III, 113.

Penatum ratio exposita Exc. 12, A. I. Penates, Palladium, Vesta, Exc. 9, A. II. *Penates* et *Nepotes* voc. confusa, V. L. G. II, 514.

Penei regia et Nympharum domus, Exc. 2, G. IV.

Peneleus, N. A. II, 425.

Penthesilea in monum., N. A. I, 490.

Pentheus, N. A. IV, 469.

Peplum Minervae, N. Cir. 21. 29. N. A. I, 480.

- Pergamum**, Cretae urbs, Exc. I, A. III, p. 560.
- Pes** alter nudus in sacris, N. A. IV, 518. **pes** Aetolorum alter nudus, alter ocreatus, Exc. 8, A. VII, p. 168 sqq. **pedes** navium, N. A. V, 830.
- Pestes**, earum apud poetas et historicos frequens descriptio, N. G. III, 474.
- Petelia**, urbs in Bruttiiis, N. A. III, 402.
- Petronius**, ei. locus de Laocoonte sub examen vocatus, Exc. 5, A. II, p. 413.
- Phaenomena** naturae insolita fabulis locum dedere, Exc. 2. ad A. VI, p. 1006 sq.
- Phaethon**: eius sorores in populos mutatae, N. E. VI, 62. N. A. X, 190. fabula in Liguriam tracta, N. A. X, 185. fabulae auctores, Exc. 1. ad A. X.
- Phalanthus**, Partheniarum ductor, Exc. 14. ad A. III.
- Phanaeus** mons, N. G. II, 98.
- Phanocles**. Eii. elegi, N. A. X, 185.
- Philomela** in hirundinem mutata, N. E. VI, 80.
- Philosophemata** antiquiora, ipsa necessitate cogente mythicis involucris obscurata, Exc. 13, A. VI, p. 1031 sqq.
- Phlegraei** campi in fabulis de Gigantibus, N. A. III, 578. Exc. 2, A. VI.
- Phlegyas**, N. A. VI, 618.
- Phocae** in Aegypti litore, N. G. IV, 394.
- Phoebus**, patrius Poenorum deus, N. A. IV, 58.
- Phryges** molitiae et luxu infames, N. A. IX, 614.
- Phrygius** amictus, praecipue ex artis operibus, Exc. 3, A. XI. ex Phrygum originibus declaratus, ibid.
- Picta** hominum ferorum cutis, N. G. II, 115.
- Pictura**, de quovis opere figurarum rerum et signa representante, Exc. 15, A. I. pictura in templo Carthaginis ab Aenea perlustrata, ibid.
- Picus**, Latinorum numen patrium, Exc. 5, A. VII, p. 156.
- Pieria**, antiquissimarum fabularum sedes, N. G. IV, 387.
- Pilum**, N. A. VII, 664.
- Pilumnus**, Exc. 7, A. VII, p. 164.
- Pinarii**, N. A. VIII, 270.
- Pindari** fragm. ill. N. A. VI, 748. Schol. em. Exc. 1. ad A. II, p. 388.
- Pingere** corpus, mos ferorum populorum, N. G. II, 115.
- Pinus** semper virens, N. G. IV, 112.
- Pisa**, Italiae urbs, de ea Exc. 1, A. X, p. 569.
- Pisandri** plures, de celebrioribus, Exc. 1, A. II, p. 394 sqq. unius ex iis *ἡρώωναι θεογοναίται*, ib. p. 395 sqq. **Pisander** Camirensis, ib. p. 397. **Pisander** Larandensis, ib. p. 399.
- Piscium** pestilentes morbi, N. G. III, 541.
- Pithecusae** insulae, N. A. IX, 716. Exc. 2, A. IX.
- Pius** Aeneas, Exc. 12, A. I.
- Placentae** e farre, N. A. VII, 109.
- Planetae**, auguria mutationis aeris praebent, N. G. I, 336.
- Platonis** de animarum in vitam reditu opinio, N. A. VI, 703. Exc. 13. ad VI.
- Plautus** iis editus, qui gratiosi apud populum, N. G. II, 508.
- Pleiadum** ortus Graecis aestatis et messis initium, N. G. I, 221.
- Pleias** piscem fugiens, Exc. 1, G. IV.
- Plemmyrium**, promont. Siciliae, N. A. III, 693.
- Plinius** H. N. expl. Exc. 20, A. I, p. 256. Exc. 7, ad A. VII, p. 163. et Exc. 8, p. 166. em. N. G. I, 174. G. II, 161.
- Plutarchus** ill. Exc. 17, A. II, p. 437.
- Poenam** non nisi graviorum scelerum norat vita heroica, N. A. VI, 608.
- Poetae** cyclici quinam? Exc. I. ad A. II, pr.
- Poetae** epici nihil de se interponere debent, N. A. IV, 65. Poe-

tis delectatio proposita est, Disq. I, s. 4. sq. II, s. 15.

Πόλις Homero quid? N. A. IV, 40.

Politae caedes, Exc. 11, A. II, p. 429.

Pollio Timavum traiciens, N. E. VIII, 6. eius triumphus, N. E. III, 84. poeta, ibid. et VIII, 10.

Pollux, v. Castor.

Polydorus, Exc. 3, A. III.

Polydus vates, V. L. Cir. 112.

Polymnestor, ei. indoles e: regnum, N. A. III, 13.

Polyxenae immolatio, Exc. 11, A. III.

Pomponius Sabin. em. N. A. III, 530. N. A. II, 261. V. L. A. IX, 585.

Portae Troiae, Exc. 14, A. II. Somni, Exc. 15, A. VI.

Portunus deus, N. A. V, 241.

Portus obiectu insulae, Exc. 6. ad A. I. Portus Iulius, N. G. II, 161.

Potitii, N. A. VIII, 269.

Praecordia pro sede animi, N. G. II, 484.

Praedictio de aditu Hesperiae obscura, Exc. 15, A. II. praedictiones futurarum rerum in epico carmine, Exc. 14, A. VI.

Praeneste, ei. origo, Exc. 8, A. VII, p. 167.

Praesentia deorum: unde signa, quae eam arguunt, poetae acceperint, Exc. 1, A. IX. quibus modis illa declaratur, Exc. 13, A. I.

Priami mors, Exc. 11, A. II. corpus insepultum, N. A. II, 557.

Priapus alvearium custos, N. G. IV, 110.

Primitivum saepe pro deducto a poetis usurpatur, V. L. A. IV, 552.

Primus, pro *olim*, *antiquitus*, nulla historiae habita et numeri ratione, N. A. I, 1.

Prischorum hominum corpora vasta, N. G. I, 497.

Probabilitas poetica, eius fines, Exc. 5. ad A. XII.

Probus et *improbus*, N. G. I, 119.

Prochyta, mulier et insula, Exc. 4, A. VI, extr.

Prodigia, examen apum, N. A. VII, 64. flamma e capite micans, N. A. II, 680. VII, 71. sagitta ardens, N. A. V, 525. voces e luco vel monte auditae, N. A. VII, 95. tonitru caelo sereno, ibid. 141. mensae ambesae, Exc. 2. ad VII, pr. sus cum XXX fetibus, ibid. arma in caelo conspecta, N. A. VIII, 520. nimbus caelum transcurrens et audit choros Matris deum, N. A. IX, 111. aquila a cygnis oppressa, N. A. XII, 244. bubo, ib. 862.

Prodigia post Iul. Caesaris caedem, N. G. I, 466.

Proelia, in eorum descriptionibus quatenus Virgilio cum Homero ratio? Argum. A. X. propter occisa animalia sacra, N. A. VII, 475.

Proetides, N. E. VI, 48.

Prognostica Virgiliana physici rationibus consentanea, N. G. I, 353. serenae tempestatis ex pluviali, Exc. II*, G. I.

Prolepses in poetis, Exc. 4. ad A. VI, pr. V. L. A. I, 2.

Properius ill. Exc. 11, A. VI, p. 1025. em. N. E. II, 24. V. D. s. 67.

Propolis, alveariorum, gluten crassius, N. G. IV, 39.

Propugnaculum, vox explic. N. A. IX, 170.

Proserpina crinem moribundis cur abscondere dicta? N. A. IV, 698. ei. lucus, Exc. 2. ad A. VI. aureus ramus ei oblatus, Exc. 6. ad A. VI.

Proteus, ei. fabula, N. G. IV, 387.

Psithia vitis, V. L. G. II, 93.

Pubere et *pubescere*, hor. voc. significatus apud poetas, N. A. XII, 413.

Pugiles, eorum aures fractae, N. A. V, 435.

Pugna, v. *proelium*.

Pulveratio, N. G. II, 418.

Pyrgi, castellum Etruriae, Exc. 1. ad A. X, p. 569. sq.

Pyrrhus ex Deidamia, N. A. II, 477. regna in Epiro, Exc. 10, A. III. ante aram patris interfectus, Exc. 12, A. III.

Quadrare, N. G. II, 278.

Quercus mel exsudantes, N. E. IV, 30.

Quinti Calabri carmen, quid de eo statuendum? Exc. I, A. II, p. 385.

Ramus aureus, quid? Exc. 6, A. VI.

Rarescere, de iis, quae e conspectu discedunt, N. A. III, 411.

Reges ius dicentes, N. A. VII, 246. portionem agri assignatam habent, N. A. IX, 274.

Religio, varie dicitur, N. A. III, 363.

Rhesus, Exc. 16, A. I. ei. equi ardent, V. L. A. I, 472.

Rhoetus et Rhoecus confusi, V. L. G. II, 456.

Robur patrum, sic dicti filii, N. A. I, 664.

Rogi nocte consumti, N. A. V, 4.

Romae nomen unde? Exc. 4, A. VII, p. 153. praeconia, N. A. VI, 782.

Romanorum et Epirotarum cognatio, Exc. 13, A. III. Romanorum Graecos imitandi studium, Disq. I. §. 12.

Romulus lupino tegmine indutus, N. A. I, 275. trabea et lituo conspicuus, N. A. VII, 187. 612. eius casa in Capitolio, V. L. A. VIII, 654.

Rostra trifida, N. A. V, 143.

Rubi, Apuliae urbs, V. L. G. I, 266.

Rumor, ei. voc. significationes deductae, N. A. VIII, 78.

Rusticae vitae laudes, N. G. II, 458.

Rutulorum recens, Exc. 8, A. VII, p. 175 sq.

Sabinus ager geographice examinatus, Exc. 8, A. VII, p. 170 sq.

Sabini, ad eor. originem quinam populi referendi? Exc. 4, A. VII, p. 147.

Sacadas, non Acatus, historicus Argivus, Exc. 1, A. II, p. 393.

Sacerdotes inter pugnantes, N. A. XI, 768. Musarum poetae dicti, N. G. II, 476.

Sacrae acies, de iis Exc. 8, A. VII, p. 175 sq.

Sacrati Manibus, N. A. X, 419.

Sacrum novendiale, N. A. V, 762. **Sacra rustica in lucis**, N. A. XI, 739.

Saevus, quomodo usurpetur, N. A. I, 99.

Salii, N. A. VIII, 285.

Sallentini in Calabria, N. A. III, 400.

Salmoneus, Exc. 12, A. VI. **Salmone et Salmonia**, urbs

Elidis, V. L. et N. A. VI, 588.

Sandyx herba, N. E. IV, 45.

Sardae herbae, N. E. VII, 41.

Sardonius risus, ibid.

Sarrastes, Sarni fl. accolae, Exc. 8, ad A. VII, p. 173.

Satura palus, N. A. VII, 801.

Saturium et Satyrium, tractus ad Tarentum, V. L. G. II, 197.

Saturnia (i. q. Italia), de ea, Exc. 21, A. I. Exc. 2. ad A. VIII.

Saturnus, Exc. 5, A. VII, init. Exc. 2, A. VIII. pr. in Pelio, N. G. III, 93.

Saunium, Samnitium telum, N. A. VII, 665.

Scamander, N. A. I, 100.

Scelera in Tartaro punita cur a Virg. plura enumerantur, quam ab Homero, N. A. VI, 608.

Sceptrum, puellae regiae insigne, N. A. I, 653.

Scholasticorum importunitate carmina Virg. minora corrupta, praef. in Cul.

Scholia in Pindar., v. Pindar. et sic de aliis Scholiis.

Sciron et Scironides petrae, V. L. Cir. 466.

Scripturae ratio in linguis emortuis prorsus incerta, Praef. To. I, p. LVIII sqq.

Scrobs in sacris magicis, N. A. IV, 504.

Scylaceum urbs, N. A. III, 553.

Scylla, quid? N. A. III, 424. Exc. 4, Buc. ei. forma in artis monumentis, ib. canes ei additi, ib. *Scyllae Homericae parentes*, V. L. Cir. 66. ei. fabula, ib. 68. 72. 83. 85. an plures? N. et V. L. E. VI, 74.

Scylla, Nisi filia, antiquioribus carminibus celebrata, N. Cir. 115. Iunonem religione violata iratam habens Minois correpta amore, ib. 133. in navem ab eo discedente recepta, ib. 389.

Scyllaeum saxum, N. Cir. 54. *Secare spem*, quid? N. A. X, 107.

Secius, unde ductum, V. L. G. II, 277.

Segesta urbs, ei. origo, Exc. I, A. V.

Segnis, infecundus, N. G. I, 151.

Selinus palmis abundans, N. A. III, 705.

Seneca, Troad. 44. vindicat. N. A. II, 550. Nat. Qu. V, 16. ill. Exc. 3. ad A. I.

Septentrio, sidus, N. G. III, 381.

Sepulturae religio, N. A. VI, 325.

Sericum, de eo N. G. II, 121.

Seriphus insula, de ea V. L. Cir. 477.

Serpens plurium rerum symbolum, N. A. V, 84. serpentium allapsus a multis poetis adumbratus, N. A. II, 210.

Serpyllum rusticorum cibus, N. E. II, 11.

Servius em. N. A. II, 173. 704. III, 279. 349. IV, 146. X, 247. N. G. I, 58. Exc. 2. ad A. IV, p. 718. Exc. I, A. III, p. 563. Exc. 1, A. X, p. 569. extr. ei. ad Virgil. interpretandum usus, V. L. A. VII, 150.

Sibylla, foliis vaticinia mandans, N. A. III, 457. ex antiquioribus fabulis petita, N. A. VI, 74. et Exc. 4, A. VI, p. 1012. antrum, Exc. 3. ad A. VI. et N. A. VI, 42. Cumana, Exc. 5. ad A. VI.

Sibyllini libri et vaticinia,

Arg. E. IV. N. A. VI, 71. Sibyllinum oraculum a Virgilio expressum, ibid. et N. E. IV, 4.

Sic, habet saepe *μυήτιον* quid, N. A. I, 225.

Sicani, N. A. V, 24. qui? N. A. VIII, 328.

Sichaeus, ei. umbra Didonem movens, Exc. 11, A. I. ei. opes, V. L. A. I, 343.

Sicilia, ad eam appellit Aeneas, Exc. 1, A. V.

Siculi, qui? N. A. VIII, 328. et Exc. 2, A. VIII, p. 284.

Sicyon olivifera, N. G. II, 519.

Sidera quaedam se invicem fugientia, N. Cir. 533. quomodo se fugere et sequi dicantur, Exc. I. ad G. IV. septentrionalia non occidentia, N. G. I, 246.

Sidon, Exc. 23, A. I.

Sidus et frigus variat, V. L. G. III, 279.

Sila, Apennini iugi pars, V. L. G. III, 219.

Silenus a Satyris et Nymphis vinctus, Exc. II*, Buc. deus canens, Arg. E. VI. *Anaglypha varia*, N. E. VI, 13.

Silius em. N. A. VI, 276.

Silvanus, cupressiger, N. G. I, 20. frondibus aut floribus coronatus, N. E. X, 24.

Silvius, rex Albae, N. A. VI, 760.

Simois: proelia ad eum, N. A. I, 100.

Sinon, Exc. 4, A. II.

Sirenes, ear. species, Exc. 7, A. III.

Sirenium petrae tres, N. A. V, 864.

Sirius: eius ortu aestus per Africam, N. G. IV, 425. pestilentiae causa habitus, N. A. III, 141.

Sol, ei. solennis mentio in foederibus et diris, N. A. IV, 607. caelum regit, N. G. I, 231.

Solinus em. Exc. 8, A. VII, p. 166.

Solvere, verbum magicum, N. A. IV, 487.

Somnia: eorum sedes in Orci aditu, N. A. VI, 282.

Somnus, ei coniux promissa, Exc. II, A. I. *Paliaurum oppri-*

mens, cum aliis quae eum adumbrant, Exc. 8, A. V. Somni portae, Exc. 15, A. VI. fundi, infundi dictus, N. A. I, 692, natura tributa ei humida, N. A. V, 854.

Sophocles, ill. A. I, 592. 3. N. A. XI, 51. an eius fabula *Ἰλίου ἄλωσις*, Exc. 1. ad A. II, p. 394. eius Laocoon, Exc. 5. ad A. II, p. 410. em. locus ex eo, Disqu. II, §. 5. et Exc. 17, A. II, p. 437. em. alius locus e Polyxena, Exc. 9, A. VI, extr.

Soracte, mons agri Falisci, N. A. XI, 785.

Spartanae puellae, N. A. I, 315. 316.

Sparus, rusticum telum, N. A. XI, 682.

Spectacula, res religiosa, N. A. VIII, 663.

Speluncae vitibus obductae, N. E. V, 7.

Sperare, pro timere, N. A. IV, 419.

Spolia opima diis consecrata, N. A. VI, 856.

Squalere, explic. N. A. X, 314. N. G. IV, 93.

Statius ill. N. A. I, 704. Exc. 11, A. VI, extr.

Statuae pictae, N. E. VII, 32. epigrammata iis addita, ibid. 30. 33.

Stella cadens, laetum variis in rebus auspiciis, N. A. II, 694. crinita post D. Iulii caedem conspecta, N. G. IX, 46.

Stephanus Byzant. em. N. Cir. 476.

Στεφάνῃ ap. Homer. N. A. V, 556.

Stesichorus, ei. *Ἰλίου πέρσις*, Exc. 1, A. II, p. 392.

Strongyle, Aeolisedes, Exc. 1. ad A. I.

Strabo ill. Exc. 1. ad A. II, p. 395.

Strophades, unde sic dictae? N. A. III, 210.

Stygia aqua ad ferrum temperandum apta, N. A. XII, 91.

Stymphalides, Exc. 7, A. III, extr.

Styrax frutex, N. Cir. 168.

Styx, Erebum ambit, N. G. IV, 480.

Sub (c. abl.), cum notatione obsequii aut imperii, quod patitur quis, V. L. A. I, 273.

Submittere, varie dicitur, N. E. I, 46.

Suffimenta: eorum usus in Oriente, N. A. VII, 13.

Superbus, quis? N. A. XI, 539.

Superstitutiones pastorum, N. E. II, 70. N. E. VIII, 69. ad res avversandas non respicere, N. G. IV, 485.

Sus cum XXX fetibus, fabula decantatissima, Exc. 2, A. VII, p. 133 sq. suis inventae locus, ib. p. 135.

Syagri Troica, Exc. 1, A. II, p. 393.

Syron Epicureus, N. V. D. s. 79. N. Cat. X, 1.

Tabularium Romanum, N. G. II, 508.

Tantali fabula, de ea auctores, N. A. VI, 601.

Tantum, varia significat, N. E. VI, 16.

Taras, Tarenti conditor, Exc. 14, A. III.

Tarco seu Tarchon, de eo, Exc. 3, A. VIII.

Tarentum a quo conditum? Exc. 14, A. III. Saturum, V. L. G. II, 197.

Tartarus, Exc. 8, A. VI, p. 1018. ventus in eo, N. G. IV, 484. profunditas, N. A. VI, 577.

Taurus, signum in monumentis, N. G. I, 218. taurorum pugna, N. G. III, 217.

Tela venenata barbarorum, N. A. IX, 773. V. L. A. X, 139. N. A. XII, 857.

Telae pictura, N. A. VII, 14. Teleboae, Exc. 8, A. VII, p. 173.

Tellus, de insulis solenne, V. L. A. III, 73.

Tellus dea nuptiarum auspex, N. A. IV, 166.

Tempestates veris et autumnii, N. G. I, 311. per siderum ortus

et occasus declaratae, N. A. XI, 259.

Tempus excidii Troiae, Exc. 2, A. III. tempora descensus Aeneae ad Elysium, Exc. XI*, A. VI. temporis spatium, in quod sex posteriorum Aeneidis librorum res gestae a poeta dispescuntur, Exc. I, A. XII.

Tenedos ins., N. A. II, 21.

Tentoria Achivorum et Troianorum; quomodo comparata? N. A. I, 469. et Exc. 16, A. I. Rhese nulla erant, ibid.

Terebinthus arbor, N. A. X, 136.

Teriones, i. q. triones, N. A. I, 744.

Terrarum nomina quomodo et quando orta? v. *Nomina*.

Testudo in expugnatione Pergami, N. A. II, 441.

Teucer. Teuceri et Teucrorum e Creta origines, Exc. 5, A. III. N. A. I, 626. Alius Teucer Telamonius, ibid. Cyprum concessit, Exc. 23. ad A. I. ei. ad Sidonios accessus, ib.

Textura veterum, Exc. I*, A. VII.

Thalia, nympa, V. L. A. IX, 584.

Thebe, Mysiae urbs, N. A. IX, 697.

Theocritus. Eius carminis bucolici indoles: de Carm. bucol. To. I. pr. inprimis simplicitas, ibid. Theocritus illustratus, N. E. I, 11. 46. II, 9. 70. III, 30. 38. 39. 46. V, 9. VIII, 20. G. II, 465.

Theodorus. Ei. Troica, Exc. 1. ad A. II, p. 382.

Thersander, Polynicis f., N. A. II, 261.

Thesens. Ei. descensus ad inferos, N. A. VI, 397. supplicium, ibid. 617. a poetis et artificibus varie repraesentatum, ibid.

Thessandrus, quid de eo statuendum? N. A. II, 261.

Thorax c. anguibas et Gorgone, N. A. VIII, 435.

Thybris cur scribatur, non Tiberris, Exc. 2, extr. A. VII.

Thyestes tragoedia, de ea N. V. D. s. 30.

Thymbra, Troadis ager, N. G. IV, 323. A. III, 85. urbs et fl., V. L. A. X, 124.

Tiberis, ei. ripae qualis olim fuerit facies, Exc. 3, A. VII, init.

Tibur, ei. conditores, Exc. 8, A. VII, p. 166.

Timavus fluvius, N. E. VIII, 6. N. A. I, 244. et Exc. 7, A. I.

Timotheus tragicus, ei. *Πέποι η Ναύπλιοι*, leg. *πυρσολ* vel *πυρσά*, Exc. 1, A. II, p. 394.

Tityus fab., N. A. VI, 595.

Tmarus mons, N. E. VIII, 44.

Tmolus, mons Ciliciae, N. G. I, 56. at Lydiae dictus, V. L. G. II, 98. crocifer, N. G. I, 56. vitifer, V. L. G. II, 98.

Trabea regum, N. A. VII, 188. 612.

Tragici Graecorum ex carminibus *τῶν νόστων* plurimum profecerunt, Disq. I, §. 8.

Tragoediae Latinorum cyclum Troianum spectantes enumerantur, Exc. 1, A. II. p. 388.

Tribulum, N. G. I, 164.

Trieterica Bacchi sacra Thebis quomodo celebrata, N. A. IV, 301.

Trinacia et Trinacria, V. L. A. III, 394.

Triones gemini, N. A. I, 744.

Triptolemus, N. G. I, 19.

Triremes, de earum forma N. A. V, 119.

Tritonia, Minerva unde sic appellata? N. A. II, 170. 171.

Tritura veterum, N. G. I, 178.

Triumphantium purpura, N. G. III, 17.

Troia, plenilunio excisa, N. G. II, 255. Exc. 2. ad A. III, pr. ei. excidium variis tragoediis argumentum dedit, Exc. 1. ad A. II, p. 393 sq. excidii nox, Exc. 8. ad A. II. portae Troiae, Exc. 14. ad A. II. ea eversa, num iterum ibi regnum a Troianis conditum? et quoduce? Disq. II, §. 4. Troiae excisae tempora, Exc. 2, A. III. Troia Epiri, Exc. 1. ad A. III. (add. Steph. Byz. in *Τροίη*) Troia ad sinum Adriaticum, Liv. I, 1. Exc. 7. ad A. I. Troia nova in Latio, Exc. 3, A. VII, p. 138.

Troianum bellum plerumque initium erat historiarum Graecarum, Exc. 1, A. II, p. 381. Troianae religiones, Exc. 9, A. II. Troianae res, tractatae ab historicis, Exc. 1, A. II, p. 381. a lyricis, ib. p. 383. a tragicis, ib. a Scholiastis et grammaticis, ib. ab iisdem turbatae et commixtae, ib. p. 383 sq. a sophistis et rhetoribus corruptae, ib. ab historicis mutatae et suis temporibus attemperatae, ib. p. 384. a senioribus versificationibus retractatae, ib. a Romanis ex Graeco sermone in Latinum conversae, ib. p. 385. in iis canendis Virgilius Arctinum, Leschen, tragicos etc. sequutus, ib. p. 387 sq.

Troiani, Graecis, et hinc Romanis barbari dicti, N. A. II, 504. sub dio pernoctantes, Exc. 16. ad A. I. urbe expugnata digressi et mox reversi, Disq. II, §. 4. ex Arcadia oriundi, Exc. 1, A. III, p. 561. Troianorum classis incensa, Exc. 6, A. V. sedes variis in terris, v. Aeneas. advenae in Latio agros accipiunt, N. A. XI, 316. Troianorum rerum scriptores, Exc. 1, A. II. religionum enarratio, Exc. IX. ad A. II, p. 424 sq.

Troilus, Exc. 17, A. I.

Tryphiodorus, Exc. 1. ad A. II, p. 385. em. Disq. II, §. 3. not. Exc. 9, A. II, p. 422.

Tumulus, N. A. XI, 849. circa eum decursus armatorum heroicis temporibus, Exc. 5, A. V.

Turbare et turbari poetis quid? V. L. A. VIII, 223.

Turbo lusus, N. A. VII, 378.

Turnus eiusque familia, Exc. 7, A. VII. N. A. VII, 599.

Turres veterum, N. A. II, 460.

Typhoeus, ei. fabula, N. A. III, 578.

Tyrrheni, i. q. Etrusci, eor. origines olim iactatae, Exc. 3, A. VIII.

Tyrrhus, Tyrrhidae, N. A. VII, 484.

Tzetza, de eo Exc. 1, A. II, p. 385.

qua scriptura, V. L. E. I, 14. et G. I, 120.

Ulixæus, antiqua pronuntiatio, V. L. E. VIII, 70. eius partes in Equo Troiano instruendo, N. A. II, 18.

Umbræ somniantibus se offerunt, N. A. VI, 895.

Unguentorum inter homines usus ad deos translatus, Exc. 13, A. I.

Urbes captae a diis deseruntur, N. A. II, 352. et Exc. 12, A. I, p. 240 sq.

Uri pro feris bobus, N. G. II, 374.

Ursi in Africa, N. A. V, 37.

Utrum in Dionysiis paganismus, N. G. II, 384.

Vaccæ ad feturam quæ sint aptissimæ, N. G. III, 49.

Vaccinia nigra, N. E. II, 18.

Valerius Flacc. ill., N. A. I, 655. Exc. 9. ad A. I, p. 237. Exc. 15. ad A. I, p. 248.

Vanus, quis? N. A. I, 392.

Varius poeta, de eo N. V. D. s. 53. et s. 30. Not. ubi eius Thyestes.

Varus, multorum Romanorum nomen, cum Vario saepe permutatum, Exc. 2. Bucol.

Varro ill., N. G. III, 55. ei. tragoediae, Exc. 1, A. II, p. 388.

Vates, N. A. V, 709. inviti vaticinantur, N. E. VI, 24. G. IV, 400. Celtarum, N. E. 34. vim in futura habere crediti, N. A. X, 176.

Vaticinium de mensis ambesis, Exc. 8, A. III. inter omnes populos, rudiores maxime, habentur, Arg. E. IV. vaticinia felicitatis futurae sub ultima reip. et prima imperatorum tempora Romae frequentissima, Arg. E. IV, N. A. VI, 799. vaticinia totius Aeneidis enumerata, Disq. II, §. 6. mos poetarum per vaticinia offerendi res iam gestas, Exc. 14. ad A. VI.

Velare, ubi proprie dicitur, N. A. II, 249.

Velum scenicum in altum sublatum, N. G. III, 24.

Vellera lanæ, N. G. I, 397.

U, cum *y* et *i* permutat, in anti-

Venatio an vitae pastoritiae conveniat, E. II, 29. nam alia res est, si feras gregem invadentes ferit pastor. At vitae agrestium convenit, G. III, 404.

Venatricum habitus, N. A. XI, 649.

Veneficium quomodo peractum? N. A. IV, 504 sqq. veneficia quomodo Romanis diversis temporibus aestimata? ib. 492.

Venetii, eor. origo, Exc. VII*, A. I.

Venilia, Exc. 5, A. VII, p. 156.

P. Ventidius Bassus, N. Cat. 8.

Ventus in inferis, N. G. IV, 484. ventorum antrum, N. A. I, 52. conversiones subitae, Exc. 3. ad A. I. venti parum accurate usurpati Virgilio, ibid. tanquam in montibus habitantes, N. A. III, 687. Venti bigis vecti, N. A. II, 417. sacra iis facta, N. A. III, 120.

Venus Iovi supplex: in gemma, N. A. I, 223. eius palla, ibid. 402. incessus, ibid. Acidalia, N. A. I, 720. eius sacra incruenta, N. A. I, 45. sacra Cotyttia, N. Cat. V, 19. Veneris praemia, N. A. IV, 33. Venus mari orta, N. A. V, 800. aurea, N. A. X, 16.

Versus ad rerum sonos aecommodatos non ex industria contexit poeta, Disqu. I, §. 18. de versibus imperfectis, ib. et N. V. D. s. 59. versus primi in Codd. omissi, V. L. G. II, 1.

Vesta ab Aenea Troia asportata, Exc. 9, A. II, p. 421. una e senioribus diis, N. A. V, 544.

Vestis cum raptu Ganymedis intexto, Exc. 4, A. V. succincta fibula, N. A. I, 320. cf. Philostr. iun. c. XV, p. 887.

Vesulus mons, N. A. X, 708.

Vesuvius, ei. incendia, N. G. II, 224.

Viae, earum cura in nova colonia, N. A. I, 422.

Victor, Aurelius, em. N. A. VI, 773. Exc. 4. extr. ad A. VI.

Victores, eorum in ludis antiquis honor, N. G. III, 13.

Villici, eor. conditio inter Romanos, N. E. I, 28.

Vina veterum, N. G. II, 89.

Vineae arantur, V. L. G. I, 94.

Virbius heros, Exc. 8, A. VII, p. 175.

Virgilius, v. Vita Donati et Vita per annos digesta, Vol. I. in Aenea tractando egregium prae caeteris sumsit sibi carminis epici argumentum, Disqu. I, §. 9. in plurimis imitatus est poetas Graecos, inprimis Homerum; sed ut homo aetatis Augustae, ib. §. 10. exemplo reliquorum Romanorum poetarum, ib. §. 12. comparatus cum Homero rerum inveniendarum solertia, ib. §. 7. Homerum antecellit orationis indole, ib. §. 11. Virgillii affectus ad tragicam vehementiam et rhetoricam declamationem accedens, Exc. 1, A. II, p. 387 sq. et N. A. X, princ. Virgilius oratoriam formam in locis designandis sequitur, V. L. A. IV, 471. quod sextum librum Aeneidis tanquam episodum interposuit, vindicatur, argum. A. VI. cum Homero comparatur quod ad proelia attinet, argum. A. X. eius imagines vulgo procusae, quid de iis statuendum? N. V. D. s. 19. ei. Catalecta, de iis iudicium vid. in singulor. prooemiis, et N. V. D. s. 28. ei. sepulcrum, N. V. D. s. 55. ei. mors et carminum post mortem fata, V. V. a. U. C. 735. versus imperfecti, V. D. s. 59. et Disqu. I, s. 18. graece loquendi formae, N. G. II, 501. a regulis consecutionis recedit, N. A. I, 706. graecismum in hiatibus affectat, V. L. A. III, 211. ei. narratio foeda, Exc. 18. ad A. III. oratoriam formam interdum adoptat, V. L. A. IV, 471. ratio in enumerandis copiis Latinis, N. A. VII, 641. de singulis Carminibus v. eorum proemia. Orationes ad dramaticam formam compositae, N. A. VII, 245. 293. 319. VIII, 288. IX, 634. XI, 376. Praef. A. X.

Versus insititii integri et dimidii, V. L. E. III, 109. VI, 30. 41. VII, 19. 70. VIII, 49. 50. G. II, 125. 129. VI, 291. 506. 520. 559-560. A. I, pr. 109. 268. II, 331. III, 340. 1. 484. 595. 660 sq.

516 IND. IN HEYN. NOT. ET COMMENT.

684. 5. 6. IV, 244. 256. 7. 8. 261.
528. 633. V, 137 sq. 595. 870 sq.
VI, 242. 743 sq. 775. VII, 182.
240. 1. 2. 743. 4. 775. VIII, 182 sq.
283 sq. 654. 677. IX, 29. 810 sq.
121. 151. 467. 529. 629. 651. X,
188. 465. 872. XI, 172. 181. 857.
892. XII, 232. 612 sq.
Viscus frutex, N. A. VI, 205.
Vita rustica, ei. laudes ex
variis scriptoribus notatae, N. G.
II, 458. beata ex Epicuri prae-
ceptis, ib. 490.
Vitium amputatio duplex, N.
E. II, 70. veterum recensio, N.
G. II, 89. origines, V. L. G. II,
97. solum quod requirunt, ibid.
184. 273.

Vittae templorum, N. A. IV,
459. victimarum, N. A. V, 366.
supplicum, N. A. VIII, 128.

Volatus varie significatur, N.
A. V, 607.

Volvere poetis quid? N. A. I, 9.

Vota irrita ferunt venti, N. E.
III, 73.

Vulcanus, ei. officina, N. A.
VIII, 416. ferrum Stygia unda
tingit, N. A. XII, 91.

Xanthus, Lyciae urbs, N. Cu.
14.

Index in Varias Lectiones et Notas, olim a *Car. Gotth. Lenzio* docta opera confectus, postea auctus est *Frid. Peuceri, Wimariensis* industria; etsi opera eius ita fuit circumscripta, ut tantum insigniora, seu verborum interpretandorum seu rerum criticarum, mythicarum, historicarum illustrandarum causa apposita notaret, omissis iis, quae ad poetae ipsius interpretationem spectarent, aut in Excursibus ipsis melius cognosci possent. Nec poterant in Indices commode redigi, quae de codicibus, editionibus, et grammaticis antiquis, ne illa quidem omnia, quae in Vita Virgilii sunt memorata.

CONSPECTUS

EORUM, QUAE HAC EDITIONE CONTINENTUR.

CONSPECTUS

EORUM, QUAE HAC EDITIONE CONTINENTUR.

Tom. I.

D edicatio	<i>Pag.</i> I
Praefatio quartae editionis	III
(insunt Variae Lectiones ex cod. Palatino excerptae p. XIV — XVII.)	
Praefatio primae editionis	XXVII
Praefatio Tomi secundi eiusd. editionis	XXXVIII
Praefatio Tomi tertii eiusd. editionis	XLV
Praefatio secundae editionis	LIII
Praefatio Tomi secundi eiusd. editionis	LXVIII
Praefatio tertiae editionis	LXXII
De Vita Virgilii	LXXXVIII
Donati Vita Virgilii	LXXXI
Vita Virgilii per annos digesta	CVII
Testimonia de Virgilio et Argumenta Operum	CXXXIII
Epitaphia Virgilii	CLVII
Dedicatio Aeneidos	CLX
 P. Virgilii Maronis Bucolica	 1
De Carmine Bucolico	3
F. A. G. Spohnii Prolegomena ad Carmina Bucolica Virgilii	21
Additamentum Ph. Wagneri	49
Ecloga I.	51
" II.	79
" III.	97
" IV.	124
" V.	148
" VI.	167
" VII.	187

Ecloga VIII.	Pag.	202
„ IX.	„	221
„ X.	„	233
Excursus I. Ecloga IV. graece versa in Oratione Constantini M.	„	250
Excursus II. de Varo	„	252
Excursus II*. de Sileno a Satyris et Nymphis vincto	„	254
Excursus III. de C. Cornelio Gallo simulque de Euphorionis Chiliasi	„	256
Excursus IV. de Scylla	„	259
P. Virgilii Maronis Georgica	„	263
Prooemium in Georgica	„	265
Georgicon liber I.	„	279
Excursus I. de aratro Virgiliano	„	385
Excursus II*. ad locum de prognosticis serenae tempestatis ex pluviali	„	388
Georgicon liber II.	„	391
Georgicon liber III.	„	499
Georgicon liber IV.	„	593
Excursus I. de Pleiade Piscem fugiente	„	691
Excursus II. de Nympharum domo et Penei regia	„	693
Excursus III. de Ixionis rota ad Orphei cantum subsistente	„	696

Tom. II.

P. Virgilii Maronis Aeneidos lib. I—VI.

Disquisitio I. de carmine epico Virgiliano	„	1
Disquisitio II. de rerum in Aeneide tractatarum in- ventionone	„	37
Aeneidos liber I.	„	57
Excursus I*. de ministerio deorum, inprimis Iuno- nis, in Aeneide	„	211
Excursus I†. ad vs. 8. „quo numine laeso“	„	214
Excursus I**. Pallas fulmen iaculans	„	217
Excursus I. de insula Aeolia	„	219
Excursus II. Nymphae Iunonis comites	„	220
Excursus III. de pluribus ventis una spirantibus	„	221
Excursus IV. Arae in mari ex adverso Carthaginis	„	222
Excursus V. Neptunus graviter commotus idemque placidus	„	223
Excursus VI. de loco litoris Libyae, ad quem Aeneas appulit	„	225

QUAE HAC EDIT. CONTINENTUR. 521

Excursus VII*. de Antenore	Pag. 228
Excursus VII. de Timavo fluvio	„ 231
Excursus VIII. de Iuli cognomine Ascanio indito	„ 235
Excursus IX. Belli portae	„ 236
Excursus X. Mercurius ad Poenos placandos mis- sus	„ 238
Excursus XI. Dido a Sichaei umbra monita	„ 239
Excursus XII. pius Aeneas	„ 240
Excursus XIII. de iis, quae deorum praesentiam arguunt	„ 241
Excursus XIV. equi caput omen Carthaginensium fortunae	„ 246
Excursus XV. pictura in templo Carthagini ab Aenea perlustrata	„ 247
Excursus XVI. de Rheso	„ 249
Excursus XVII. de Troilo	„ 249
Excursus XVIII. de Hectore circa Troiam ra- ptato	„ 251
Excursus XIX. de Memnone	„ 251
Excursus XIX*. de Amazonibus auxilium Ilio fe- rentibus	„ 253
Excursus XX. Dianae et Nympharum choreae	„ 254
Excursus XXI. de antiquo Italiae nomine	„ 257
Excursus XXII. auro inclusum ebur, marmor, ar- gentum	„ 259
Excursus XXIII. Teucri ad Sidonios accessus	„ 260
Excursus XXIV. de Ilione	„ 261
Excursus XXV. implere amorem genitoris	„ 262
Excursus XXVI. qui. qualis. quantus	„ 262
Aeneidos liber II.	„ 264
Excursus I. de auctoribus rerum Troianarum	„ 378
Excursus II. Noctis per caelum transvectio	„ 400
Excursus III. de equo Troiano	„ 401
Excursus IV. de Sinone	„ 404
Excursus IV*. de Palamede	„ 405
Excursus IV**. Palladium a Diomede et Ulysse raptum	„ 408
Excursus V. de Laocoonte	„ 409
Excursus VI. Laocoontis clamores	„ 414
Excursus VII. equus Troianus in urbem inductus	„ 415
Excursus VIII. de nocte Troianis funesta	„ 416
Excursus VIII*. Hector classi Achivorum ignem inferens, et victor Patrocli rediens	„ 417
Excursus IX. de Penatibus, Palladio et Vesta	„ 418
Excursus X. de Coroebo	„ 426

Excursus X*. Cassandra raptata	Pag. 427
Excursus XI. de Priami nece	429
Excursus XII. de Helena recepta	430
Excursus XIII. Anchises humeris Aeneae aspor- tatus	431
Excursus XIV. de Creusa	432
Excursus XV. praedictio aditus Hesperiae obscura	433
Excursus XVI. Luciferi ortus ab Ida	433
Excursus XVII. de Aeneae discessu ex urbe, eius- que patre et stirpe	434
Aeneidos liber III.	440
Excursus I. de Aeneae erroribus	556
Excursus II. de errorum Aeneae annis	565
Excursus III. Polydorus	572
Excursus IV. „Delos, gratissima tellus Nereidum matri et Neptuno Aegaeo“	572
Excursus V. Teucris et Teucrorum e Creta ori- gines	573
Excursus VI. de Dardani originibus ex Arcadia vel ex Tyrrhenia et urbe Corytho	573
Excursus VII. de Harpyiis	576
Excursus VIII. vaticinium de mensis ambesis	579
Excursus IX. de clipeo Abantis	580
Excursus X. Heleni et Andromachae occursum in Epiro	581
Excursus XI. Polyxenae immolatio	583
Excursus XII. Neoptolemi caedes	584
Excursus XIII. de cognatione inter Epirotas et Romanos	585
Excursus XIV. de Herculeo Tarento	586
Excursus XV. de Aetna	587
Excursus XVI. foeda ad sensum a poeta narrata	588
Excursus XVII. Anchisae obitus	589
Aeneidos liber IV.	591
Excursus I. de Didone eiusque amoribus et aetate	713
Excursus II. Apollinis accessus ad Delum	717
Excursus III. de Famae specie	719
Excursus IV. templum Hesperidum	720
Aeneidos liber V.	722
Excursus I. super Aeneae accessu ad Siciliam	841
Excursus II. de Eryce	843
Excursus III. de Elymo, Entello aliisque ex anti- quitate Siciliae	844

QUAE HAC EDIT. CONTINENTUR. 523

Excursus IV. vestis cum raptu Ganymedis intexto	Pag.	846
Excursus V. de ludo Troiae	„	847
Excursus VI. classis Troiana incensa	„	848
Excursus VII. episodium de Palinuro	„	849
Excursus VIII. Somnus Palinurum opprimens	„	849
Aeneidos liber VI.	„	851
Excursus I. Necyiae in poetarum carminibus frequentatae	„	1002
Excursus II. locorum circa Avernum descriptio, seu topographia agri Cumani	„	1005
Excursus III. eadem topographia ad mentem Maronis	„	1008
Excursus IV. de Aeneae accessu ad Italiam	„	1010
Excursus V. Deiphobe Sibylla et sacerdos	„	1013
Excursus VI. ramus aureus	„	1014
Excursus VII. de Miseno	„	1016
Excursus VIII. chorographia locorum inferorum ex poetae mente	„	1016
Excursus IX. de fluminibus inferorum	„	1020
Excursus X. descensus ad inferos num ex initiis Eleusiniis sit adumbratus	„	1022
Excursus XI. de iudiciis apud inferos	„	1024
Excursus XI*. Orgia Bacchica poetarum usibus inservientia	„	1026
Excursus XI**. tempora descensus Aeneae ad Elysium	„	1027
Excursus XII. de Salmoneo	„	1029
Excursus XIII. animarum origines et fata	„	1031
Excursus XIV. futurarum rerum praedictiones in carmine epico	„	1036
Excursus XV. portae Somni	„	1041

TOM. III.

P. Virgilii Maronis Aeneidos lib. VII—XII. cum Indice Notarum, quibus aucta est quarta editio.

Aeneidos liber VII.	„	1
Excursus I. de Caieta et insula Circes	„	125
Excursus I*. pecten et <i>νεπηλς</i> in antiqua textrina	„	130
Excursus II. de accessu Aeneae ad Italiam	„	131

Excursus III. de locorum, in quae Troiani escensum fecere, situ: de agro Laurenti et Troia nova, urbibus Laurento et Lavinio, Numicio fluvio, Iturnae lacu, et urbe Alba Longa . . .	Pag. 137
Excursus IV. veteris Italiae origines, populi et fabulae ac religiones . . .	„ 143
Excursus V. historiae veteris mythicae Italiae capita potiora de Saturno, Iano, Pico, Fauno, Latino	„ 154
Excursus VI. de oraculo Fauni in luco Albunea in agro Tiburtino . . .	„ 159
Excursus VII. de fabularum Graecarum usu, et de Italicarum in illarum naturam deflectarum habitu; tum de Turno . . .	„ 160
Excursus VIII. ad recensum populorum, qui cum Latino armorum societatem inierant . . .	„ 165
Aeneidos liber VIII.	„ 177
Excursus I. Euander Arcas eiusque sedes in monte Palatino . . .	„ 281
Excursus II. de priscis Italiae incolis et nominibus . . .	„ 283
Excursus III. super Etruscis et Mezentio . . .	„ 287
Excursus IV. de Aeneae clipeo . . .	„ 291
Aeneidos liber IX.	„ 300
Excursus I†. de topographia castrorum Aeneae et Nisi Euryalique protectione . . .	„ 414
Excursus I*. narrata de Aenea et Anchise ante belli Troiani tempora . . .	„ 416
Excursus I**. de deorum interventu in Aeneide; et unde poetae acceperint ea signa, quae praesentiam numinis arguunt . . .	„ 418
Excursus II. de insula Inarime et de Arimis . .	„ 421
Aeneidos liber X.	„ 424
Excursus I. auxilia Aeneae ex Etruria . . .	„ 568
Excursus I*. de vs. 185. sqq., de Cinyra et Cupavone . . .	„ 572
Excursus II. de Amyclis tacitis . . .	„ 575
Aeneidos liber XI.	„ 577
Excursus I. de Diomedis sedibus in Apuliae litore	„ 699
Excursus II. de Camilla . . .	„ 703
Excursus III. de chlamyde in nodum collecta . .	„ 704
Aeneidos liber XII.	„ 707
Excursus I. super temporis spatio, in quod sex posteriorum Aeneidis librorum res gestae a poeta dispescuntur . . .	„ 837

QUAE HAC EDIT. CONTINENTUR. 525

Excursus II. de Iunonis deorumque intervntu in extrema parte Aeneidis	Pag. 839
Excursus III. de rebus gestis et fati Aeneae inde ab adventu in Italiam, et de poetae artificio in his rebus tractandis et ornandis	„ 840
Excursus IV. de lapide medico	„ 847
Excursus IV†. de Participio versum vitiose clau- dente	„ 850
Excursus V. censura eorum, quae in Aeneidis oeco- nomia reprehendi possunt	„ 854
Index Notarum, quibus aucta est quarta editio	„ 860— 901

TOM. IV.

P. Virgilii Maronis Carmina minora. Quaestiones Virgilianae. Notitia literaria.

Praefatio novi editoris	„ III
Praefatio Heynii	„ XIII
Culex	„ 1
Heynii Prooemium in Culicem	„ 3
Epimetrum novi editoris	„ 11
Culex, ipsum carmen, ...	„ 25
Adnotatio critica in Culicem	„ 47
Culex probabiliter restitutus	„ 115
Ciris	„ 125
Heynii Prooemium in Cirin	„ 127
Epimetrum novi editoris	„ 135
Ciris, ipsum carmen, ...	„ 161
Adnotatio critica in Cirin	„ 199
Copa	„ 279
Heynii Prooemium in Copam	„ 281
Epimetrum novi editoris	„ 282
Copa, ipsum carmen, ...	„ 285
Moretum	„ 299
Heynii Prooemium in Moretum	„ 301
Epimetrum novi editoris	„ 305
Moretum, ipsum carmen, ...	„ 311
Adnotatio critica ad Moretum	„ 318

Index rerum et verborum in Notas et Adnotationem criticam Iul. Silligii	Pag.	333
Addenda	"	337
Catalecta	"	339
Prooemium in Catalecta	"	341
Catalecta ipsa	"	344
Excursus ad Catal. II.	"	377
Philippi Wagneri Quaestiones Virgilianae	"	383
Praemonitum	"	384
Quaestio I. de Praepositione <i>Ab</i>	"	387
" II. de Praepositione <i>Ex</i>	"	388
" III. de forma Accusativi nominum priorum	"	389
" IV. de Graecis terminationibus sec. Declinat. -os et -on	"	390
" V. de terminatione tert. Personae Plural. Perfecti Indic. Activi *)	"	391
" VI. de Modis ac Temporibus Verborum confusis	"	392
" VII. de permutatione Praesentis et Perfecti	"	395
" VIII. de Numeris Verborum permutatis	"	399
" VIII. de Casu ac Numero Nominum permutato	"	405
" X. de permutatione Praepositionum <i>Ad</i> et <i>In</i>	"	417
" XI. de Hiatu	"	418
" XII. de brevi syllaba arseos vi producta	"	422
" XIII. de Caesura post primum pedem	"	430
" XIII. de Praepositione <i>In</i> , etiam <i>A</i> et <i>E</i> , non raro in codd. vel omissa temere, vel adiecta	"	433
" XV. de Verbo <i>Est</i> vel omisso vel adiecto	"	437
" XVI. lectiones discrepantes e veterum Grammaticorum, maxime Servii, commentariis ortae	"	442
" XVII. de Pronomine <i>Is</i>	"	451
" XVIII. de Pronomine <i>Ipsa</i>	"	457
" XVIII. de Pronomine <i>Iste</i>	"	472

*) Vid. nunc *Orthograph. Vergil.* sub v. PERFECTI.

QUAE HAC EDIT. CONTINENTUR. 527

Quaestio	XX. de Pronomine <i>Hic</i>	Pag. 473
"	XXI. de Pronomine <i>Ille</i>	" 479
"	XXII. de Pronomine interrogativo <i>Quis</i> et <i>Qui</i>	" 483
"	XXIII. de Adverbio <i>Hic</i>	" 486
"	XXIII. de Particula <i>Iam</i>	" 489
"	XXV. de Adverbio <i>Tum, Tunc</i>	" 493
"	XXVI. de Adverbio <i>Adeo</i>	" 502
"	XXVII. de Adverbio <i>Utro</i>	" 503
"	XXVIII. <i>Primus, Primum, Primo</i>	" 505
"	XXVIII. de Participiis	" 511
"	XXX. de Infinitivo absoluto	" 516
"	XXXI. de Interrogatione	" 522
"	XXXII. de Copula <i>Nec, Neque</i> . . . . . (de eiusdem apud Ciceronem usu . . . . .)	" 525 " 537)
"	XXXIII. de Appositione et Epexegesi	" 542
"	XXXIII. de Copulis <i>Et, Ac, Que,</i> <i>Atque</i> , inaequalia orationis membra iungentibus	" 551
"	XXXV. de varia significatione varioque usu Copularum <i>Et, Que, Ac</i> et <i>Atque</i> brevis explicatio	" 556
"	XXXVI. de Particula <i>Ve</i>	" 570
"	XXXVII. de Particula <i>At</i>	" 581
"	XXXVIII. de forma vocabuli <i>natus,</i> <i>gnatus</i>	" 586
"	XXXVIII. Virgilius heroicis quaedam temporibus tribuens, quae posterioris fuerunt aetatis	" 588
"	XXXX. Virgilius dormitans aliquando	" 590
"	XXXXI. ad Ge. III, 527.: „non illis <i>epulae nocuere repostae</i> “	" 595
	Addenda quaedam ad Catalecta	" 599
	De Codicibus et Editionibus P. Virgilii Ma- ronis	" 601
	Codicum Elenchus, ad quos quidem Virgilii adhuc recensum esse factum constat	" 603
	Notatio codicum, qui in Varr. Leett. et in Elencho supra proposito laudantur	" 633
	De Virgilii Editionibus	" 635
	De antiquis Virgilii Interpretibus	" 742

528 CONSP. EOR., QUAE HAC EDIT. CONTIN.

Tom. V.

**Publi Vergili Maronis Opera ad pristinam, quoad
eius fieri potuit, orthographiam revocata,
cet.**

**Praefatio Subiecta est accurata collatio Fragmm. Vatic.,
tum particulæ cod. Med. et Romani, praeterea**

Emendanda quaedam vel Addenda	Pag.	I
Publi Vergili Maronis Opera	„	1
Orthographia Vergiliana	„	379
Index in Heynii Notas et Commentarios	„	487
Conspectus eorum, quae hac editione continentur	„	517

LIPSIAE,

EX OFFICINA B. G. TEUBNERI.

